JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE II.

Radoslav Štefančík (ed.)

Bratislava 2017 **EKONÓM**

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE II.

Zborník príspevkov
z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
22. 6. 2017
Bratislava

LANGUAGE AND POLITICS

BETWEEN LINGUISTICS AND POLITICAL SCIENCE II.

Proceedings of the
2nd Annual International Scientific Conference

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
22. 6. 2017
Bratislava

Bratislava 2017 **EKONÓM**

Organizers of the conference:
Faculty of Applied Languages University of Economics in Bratislava
Institute of Political Sciences Slovak Academy of Sciences
Slovak Association for Regional Policy at SAS

Reviewers:
prof. PhDr. Richard Repka, CSc.
prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

International Scientific Committee
doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. – chairman – FAJ EU Bratislava
prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava
prof. PhDr. Ján Liďák, CSc. ARC – VŠPV Kutná Hora
prof. Tamara Ibragimovna Magomedová, FF DŠU Machačkala
prof. PhDr. Richard Repka, CSc. – PF UK Bratislava
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD. – FHB Eisenstadt
doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc. – FAJ EU Bratislava
doc. Ing. Denisa Čiderová, M.A., PhD. – OF EU Bratislava
doc. PhDr. Alexander Duleba, PhD. – FF PU Prešov
doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD. – FF UK Bratislava
doc. Mgr. Boris Mattoš, PhD. – FMV EU Bratislava
doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Ildikó Némethová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Miroslav Pekník, CSc. – ÚPV SAV Bratislava
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. – FAJ EU Bratislava
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava
Mgr. Mónica Sánchez-Presa, PhD. – FF UK Bratislava

Programme Committee
Marta Špániková – chairman
Mgr. Ivana Pifková
Zuzana Bihárіová

ISBN 978-80-225-4424-5

The authors are responsible for the content and writing of their papers.

OBSAH/CONTENTS

PREDSLOV/PREFACE 13

KATARÍNA SERESOVÁ
Jazyk politiky a jeho funkcie *[The Language of Politics and its Function]* 15

LÍVIA ADAMCOVÁ
Politiksprache – ein brisantes Thema? *[Political Discourse – a Controversial Topic?]* 21

CHRISTIAN AHLREP
Das Konzept der „brisanten Wörter" in der Politolinguistik *[The Concept of „brisante Wörter" in the Field of Political Linguistics]* 34

SILVIA ADAMCOVÁ
Zur Textkompetenz in der politischen Sprache *[On Language Competence in the Political Discourse]* 42

IRENA ZAVRL
Ökonomisierung vs. Bagatellisierung der Sprache *[Economization vs. Trivialization of Language]* 50

MARINA MATYTCINA
Kritická analýza politického diskurzu: hlavné smery súčasného výskumu *[Critical Analysis of Political Discourse: Main Approaches of Contemporary Research]* 57

ELENA MELUŠOVÁ
Fenomény politického diskurzu *[Phenomena of Political Discourse]* 64

JÁN DEMČIŠÁK
Politický diskurz a genealógia moci v jazyku B. Brechta *[Political Discourse and Genealogy of Power in the Language of B. Brecht]* 73

SILVIA VERTANOVÁ – MARCELA ANDOKOVÁ
Skryté formy manipulácie v súčasnom politickom diskurze
[Hidden Forms of Manipulation in Nowadays Political Discourse] 85

MILENA HELMOVÁ
Jazyk v politike – politická kultúra a komunikácia *[Language in Politics – Political Culture and Communication]* 98

PAVOL ADAMKA
Mediálna realita a agonálnosť diskurzu *[Media Reality and Agony of Discourse]* 109

KARLA TVRDÁ
Mediální dialogická síť jako nástroj analýzy (nejen) politické komunikace *[Media Dialogical Network as a Tool for Analyzing (not only) Political Communication]* 115

LUCIA SPÁLOVÁ – ŁUKASZ P. WOJCIECHOWSKI
Nové formy politického jazyka *[New Forms of Political Language – Guerilla Political Campaigns]* 124

EVA STRADIOTOVÁ
Jazyk politického blogu *[Language of Political Weblogs]* 133

DANUŠA LIŠKOVÁ
Keď je jazyk zbraň *[When Language is the Weapon]* 140

TATJANA GRIGORJANOVÁ
Metafora v politicko-ekonomickom diskurze *[Metaphor in Political and Economic Discourse]* 150

MÁRIA POLČICOVÁ
Obraznosť a modelovosť v politickom jazyku *[Figurativeness and Modelness in the Language of Politics]* 160

MÁRIA SPIŠIAKOVÁ
Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike *[Figurativness in the Language of Politicians and in the Language of Politics]* 171

JANA POSPÍŠILOVÁ
Kontrastívna lingvistická analýza nemecko-slovenskej frazeológie v súčasných nemeckých médiách na príkladoch z denníka Die Presse *[Contrastive Linguistic Analysis of German-Slovak Phraseology in Current German Media Applied on Examples from Daily Newspaper Die Presse]* 182

MARTINA BENČEKOVÁ
Frazémy politologických textov z perspektívy slovensko-anglickej komparácie *[The Phrasemes of Texts on Political Science from a Perspective of the Slovak – English Comparison]* 191

NIKOLETA MERTOVÁ
Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom politickom diskurze *[Historical Concepts as the Basis of a Political Metaphor in Russian and Slovak Political Discourse]* 203

JOZEF SIPKO
Od géniov k besom – fragmenty jazykového obrazu ruských revolucionárov (k storočnici ruských revolúcií) *[From Geniuses to Madmen – Fragments of the Linguistic Picture of Russian Revolutionaries]* 212

JIŘÍ GAZDA
Rusko a ruské zájmy v českém mediálním prostoru (česko-ruská reflexe) *[Russia and Russian Interests in Czech Media Environment (Czech-Russian Reflection)]* 226

IRINA DULEBOVÁ
Resémantizácia ideologém v súčasnom ruskom politickom diskurze *[*Resemantization *of* ideologems *in Contemporary Russian Political Discourse]* 235

ĽUBOMÍR GUZI
Téma „impéria“ a „imperiálnych symbolov“ v súčasnom jazykovom prostredí (s dôrazom na ruský kultúrny areál) *[The Theme of "Empire" and "Imperial Symbols" in the Contemporary Linguistic Environ (With Emphasis on the Russian Cultural Area)]* 243

NINA CINGEROVÁ
Jazykové konštruovanie „druhých" v súčasnom ruskom verejnom diskurze *[Construing the Others in the Language of Contemporary Russian Public Discourse]* 257

MARIA KHOKHLOVA
An Analysis of Russian Newspapers: a Case Study of Topics and Terminology 267

MARTIN BLAHO
Politická korektnosť v súčasnom ruskom a slovenskom politickom diskurze *[Political Correctness in Contemporary Russian and Slovak Political Discourse]* 273

RADOSLAVA BRHLÍKOVÁ
Politická korektnosť v medzinárodných vzťahoch *[Political Correctness in International Relations]* 280

OĽGA ORGOŇOVÁ – ALENA BOHUNICKÁ
Bezpečnosť v diskurze Slovákov (v kontexte prezidentských volieb vo Francúzsku 2017) *[Security in Discourse of Slovaks (In Context of Presidential Elections in France 2017)]* 293

GARETH S. WILLIAMS
Brexit: Why it Happened and What it Might Mean 304

ILDIKÓ NÉMETHOVÁ – TROY B. WIWCZAROSKI
British Political Discourse on Europe 321

MAGDALÉNA PATÉ
Nemecká integračná politika. Nemecký jazyk ako nástroj integračnej politiky *[German Integration Policy. German Language as a Tool of the Integration Policy]* 336

IVETA NOVÁKOVÁ
Obraz polície v mediálnom diskurze o migrácii *[Image of the Police in the Media Discourse on Migration]* 348

EVA POLÁKOVÁ
Jazyková komunikácia v EÚ a európska identita *[Language Communication in the EU and European Identity]* 361

TATIANA HRIVÍKOVÁ
Kľúčové zmeny koncepcie Európy v politike a jazyku *[Key Changes in the Concept of Europe in Politics and Language]* 373

STANISLAVA MOYŠOVÁ – PAVOL ŠTUBŇA
Princíp viacjazyčnosti v európskych inštitúciách a jeho aplikácia v praxi *[Multilingualism in the Institutions of European Union and its Practical Implementation]* 382

IVANA KAPRÁLIKOVÁ
Corpus Analysis of English Language Abbreviations in EU Documents 390

MÓNICA SÁNCHEZ PRESA
El intérprete en el ámbito de la política *[The Interpreter in Politics]* 402

DOMINIKA FIFIKOVÁ
Jazyk v politike a diplomacii: kompetencie tlmočníka na diplomatickej misii *[Language in Politics and Diplomacy: Competences of an Interpreter on a Diplomatic Mission]* 412

INGRID KUNOVSKÁ
Politické vzdelávanie vo výučbe cudzích jazykov *[Political Education in the Teaching of Foreign Languages]* 421

JANA KUCHAROVÁ
Mit politischen Texten didaktisch umgehen *[Didactic Use of Political Texts]* 428

DENISA ŠULOVSKÁ
Message received. Or was it? Raising Awareness of Political Messages in Lyrics among Students of Political Science 437

SZABOLCS SIMON
Jazykové premenné v písaných variantoch maďarského jazyka na Slovensku a ich výučba *[Language Variations within Slovak – Hungarian Written Language Variants and their Teaching]* 449

MIROSLAV ŘÁDEK
Jazyk a nacionalizmus od vzniku po súčasnosť *[Language and Nationalism since its Origin to the Present]* 465

RADOSLAV ŠTEFANČÍK – JÁN LIĎÁK
Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu *[Friend and Enemy. Language of Right-Wing Extremism]* 473

JOSEF SMOLÍK
Etnofaulismy: definice a jejich užití *[Ethnophaulisms: Definition and their Usage]* 484

MÁRIA BLÁHOVÁ
Sociolinguistic Causes of Language Change 494

DANIELA BREVENÍKOVÁ
Emócie vo verejnom prejave so zameraním na politický diskurz *[Emotions in Public Speaking with Focus on Political Discourse]* 504

SOŇA TEREKOVÁ
Ideologievokabular im Nukleardiskurs im österreichischen Nationalrat *[Ideology Vocabulary in Nuclear Discourse in the Austrian National Council]* 512

EVA MAIEROVÁ
Kandidát a prezident Donald Trump na Twitteri *[Candidate and President Donald Trump on Twitter]* 520

LUCIA SPÁLOVÁ – PETER SZABO
Možnosti sémantických prístupov v analýze konceptu personalizácie politického lídra *[Ideology Vocabulary in Nuclear Discourse in the Austrian National Council]* 528

MARTINA KÁŠOVÁ
Štát a politika v onomaziologickom slovníku *[State and Politics in the Onomasiological Dictionary]* 539

DIRK MATHIAS DALBERG
Die öffentliche Sprache in der Tschechoslowakei während der Normalisierung. Ihre Bedeutung und Folgen *[The Public Language in Czechoslovakia at the Time of the Normalization. Their Importance and their Consequences]* 549

TOMAS MAIER
Jazyk „reálně existujícího socialismu" v Československu roku 1988 *[The Language of "Real Socialism" in Czechoslovakia in the Year 1988]* 560

JIŘÍ NESIBA – MARTIN KOVANIČ
Etické kódexy parlamentných politických strán v Českej republike a Slovenskej republike *[Codes of Ethics of Parliamentary Political Parties in the Czech Republic and the Slovak Republic]* 567

JURAJ MARUŠIAK
Srbsko medzi cyrilikou a latinkou *[Serbia between the Cyrillic Alphabet and the Latin Alphabet]* 578

PREDSLOV/PREFACE

Výskumný tím projektu VEGA 1/0347/15 s názvom *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií* si ako sekundárny cieľ stanovil etablovať základy slovenskej politolingvistiky. Vzhľadom na tento cieľ nebolo možné ostať iba pri jednej konferencii s názvom *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, ktorá sa na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave konala 23. júna 2016 a ktorej zborník príspevkov bol niekoľko týždňov po jeho vydaní indexovaný v databáze Web of Science. Po úspešnom prvom ročníku konferencie sa výskumný tím spontánne rozhodol konferenciu zopakovať a tak pokračovať v predstavovaní výsledkov výskumov pracovníkov z iných vedeckých alebo akademických pracovísk. Pevne veríme, že sme našim rozhodnutím pomohli vytvoriť tradíciu pravidelných stretnutí a diskusií slovenských bádateľov, ktorých primárne zaujíma vzťah medzi politikou a jazykom.

Druhý ročník tejto interdisciplinárnej konferencie sa uskutočnil s odstupom takmer jedného roka, dňa 22. júna 2017, a to opäť na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave. Hlavným organizátorom bola aj tentokrát miestna Fakulta aplikovaných jazykov, ktorá pri organizovaní tohto podujatia spolupracovala s Ústavom politických vied Slovenskej akadémie vied a Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku pri Slovenskej akadémii vied.

Konferencia o jazyku a politike mala opäť medzinárodný charakter, čoho dôkazom sú príspevky uverejnené v tomto zborníku. Okrem pracovníkov z viacerých slovenských univerzít a SAV sa v ňom nachádzajú aj texty od našich veľmi blízkych kolegov z Českej republiky a Rakúska, ale do radu autorov sa zaradili aj kolegovia z Ruska a Maďarska. Mimoriadne si vážime, že do autorského kolektívu konferenčného zborníka sme mohli zaradiť aj osobitného hosťa konferencie z Veľkej Británie pána Garetha S. Williamsa, zvláštneho poradcu waleskej vlády v otázkach Brexitu. Jeho príspevok bol na konferencii sledovaný nielen akademikmi a vedcami, ale cestu na konferenciu si práve kvôli nemu našli aj zástupcovia slovenských médií.

Napriek skutočnosti, že obsah konferencie bol v pozvánke organizátormi úzko vyhranený, výskumníci prepojenia jazyka a politiky znovu preukázali, že vôbec nejde o fenomén, ktorý by sa dal predstaviť na jednom ročníku konferencie. Práve naopak. Počas plenárnych vystúpení, ako aj vo vystúpeniach v rámci jednotlivých panelov, odznelo toľko problémov vzťahu medzi politikou a jazykom, že je namieste ambícia založiť interdisciplinárne orientovanú konferenciu, ktorá sa bude k tejto téme vracať každý rok. Politika je totiž umením možného, ako ju kedysi charakterizoval Otto von Bismarck, je

mimoriadne premenlivým fenoménom, neustále prinášajúci nové a nové témy, procesy a rozhodnutia s vplyvom na odborný i každodenný jazyk.

Ako z obsahu zborníka vyplýva, splnili sme cieľ konferencie, keďže sa nám opäť podarilo dostať pod jednu strechu a do jednej konferenčnej miestnosti zástupcov tak jazykovedy, ako aj politológie, ktorých rady doplnili bádatelia rôznych spoločenských fenoménov, akými sú masmediálna komunikácia a interkultúrne vzťahy. Môžeme tak na tomto mieste zopakovať v zborníku viac krát citovanú myšlienku, že jazyk a politika sú bezprostredne spojené, že existencia politiky bez jazyka prakticky nie je mysliteľná, preto práve cez výskum jazyka politiky je priam nevyhnutné skúmať jazyk interdisciplinárnou perspektívou.

Prvý ročník konferencie bol plánovaný ako komorné podujatie. Túto ambíciu sa nám v roku 2016 nepodarilo zrealizovať, keďže o skúmanú problematiku je mimoriadny záujem medzi zástupcami rôznych vedných disciplín a vzhľadom na mimoriadne dobré vzťahy a aj geografickú blízkosť sme na konferencii privítali viacerých hostí z Českej republiky. Z obsahu zborníka je evidentné, že uskutočniť komorné podujatie sa nám nepodarilo ani tentokrát. Na konferenciu sa prihlásilo viac ako 50 aktívnych či pasívnych účastníkov. Vďaka tomuto počtu si môže výskumný tím vyššie zmieneného projektu VEGA s pokojom v duši povedať, že sekundárny cieľ projektu, a síce etablovať politickú lingvistiku v súradniciach Slovenska, sa podarilo dosiahnuť.

Radoslav Štefančík
Editor

Jazyk politiky a jeho funkcie

Katarína Seresová

Abstract

The Language of Politics and its Functions. *The author's intention is to explain the content of complex concept of the language of policy. In the area of politics, the phenomena of language and speech assume another dimension. Apart from the communicative function, i.e. sending the recipient some message, it serves for achieving political aims of a particular person or a group. Apart from the effort for defining the concept, the author focuses on individual language functions applied in the language of politics.*

Kľúčové slová: jazyk politiky, persuásia, informatívna funkcia, integratívna funkcia, poskatívna funkcia, funkcia tvorby imidžu

Keywords: language of politics, persuasion, informative function, integrative function, conative function, image creation function

Úvod

Vo všetkých oblastiach komunikácie človeka hrá jazyk pri vyjadrovaní myšlienok prioritnú úlohu. Jazyk je najdôležitejším prostriedkom ľudského dorozumievania, a teda aj základným prvkom každého sociálneho vzťahu v každodennom živote, či v profesionálnej sfére. V oblasti politiky nadobúda fenomén jazyka a reči ešte ďalší rozmer – okrem komunikačnej funkcie, teda vyslať k prijímateľovi nejakú správu, slúži na dosiahnutie politických cieľov konkrétnej osoby, či skupiny.

Politický jazyk je boj so slovami o slová s cieľom ovplyvniť verejnú mienku. Tri najznámejšie a najbežnejšie metódy na dosiahnutie toho cieľa sú: pomenovať, použiť a prikrášliť.

V demokratických spoločnostiach predstavuje politika v dnešných mediálnych časoch viac než kedykoľvek predtým verejnú argumentáciu a parlamentnú debatu (Greiffenhagen 1980: 10), čo poukazuje na mimoriadny význam jazyka pre politika a mienkotvorný proces vo všeobecnosti. Politický jazyk je jazykom verejným, jeho prostredníctvom zasahujú politici do myslenia a konania občanov. Na jednej strane slúži na dorozumievanie

sa o politických problémoch, na druhej strane však vždy bol a bude prostriedkom na ovplyvňovanie verejného povedomia a výsledkov volieb. Z tohto dôvodu už v časoch antiky študovali politici rétoriku, logiku, dialektiku a hermeneutiku, aby jednoduchšie dosiahli svoje politické ciele, a tento stav trvá dodnes. Od začiatku 80-tych rokov 20. storočia sa mnohí lingvisti zaoberajú problematikou politického jazyka.

Cieľom autora je pokúsiť sa objasniť definíciu termínu jazyk politiky, čo možno pod týmto pojmom chápať, ako ho definujú jednotliví autori, aké rožne funkcie politického jazyka možno rozlišovať. Autor sa sústredí najmä na persuáziu, teda funkciu ovplyvňovanie názorov adresátov – voličov prostredníctvom jazykových prostriedkov.

Jazyk politiky

Čo môžeme presne rozumieť pod pojmom politický jazyk alebo jazyk politiky, nie je v lingvistickej literatúre jednoznačne definované. V každom prípade však treba v tejto súvislosti brať do úvahy skutočnosť, že jazyk politiky znamená použitie jazyka v politike, na politické účely. To sa stane v prípade, že antinomické strany spoločnosti použijú jazyk verejne na svoje mocenské boje. Ak sa týmto silám podarí zmeniť mienku, postoje alebo dokonca správanie ľudí a získať väčšinu na svoju stranu, znamená to, že správne využili všetok potenciál politického jazyka.

Nemecký autor Josef Klein však politický jazyk nepovažuje za typický odborný jazyk. Jazyk politiky má zmiešaný charakter, nesie v sebe prvky iných odborných jazykov a vo veľkej miere sa prekrýva so všeobecným jazykom. Nemožno ho teda charakterizovať ako odborný jazyk (Klein 1989: 3). Ani Walter Dieckmann neprisudzuje politickému jazyku charakter čistého odborného jazyka, pretože aj keď obsahuje a využíva lexiku mnohých iných oblastí, možno ho definovať skôr ako „diferencovaný komplex funkcií a jednania (Dieckmann 1969: 47) a nie ako ohraničenú vecnú oblasť. Medzi politickým jazykom a všeobecným jazykom však predsa len jestvuje markantný rozdiel. V politickom jazyku sa vyskytujú pojmy, termíny v určitom konkrétnom kontexte a aj keď sú vypožičané z iných odborných oblastí, až v tomto kontexte, v politických súvislostiach získavajú svoj špecifický význam. Mimo tohto politického kontextu sú nezrozumiteľné, neúplné a vyžadujú doplnenie, či vysvetlenie. Z tohto dôvodu chápe množstvo autorov vo svojich vedeckých prácach politický jazyk ako jazyk štátu alebo všetkého, čo sa na štát a štátnu moc vzťahuje, teda inštitúcie, funkcie a politické praktiky (Shrouf 2006: 13).

Veľmi precíznu definíciu jazyka politiky so špecifickými kritériami sformuloval Klaus Watzin: „Ako politický jazyk treba nazvať všetky jazykové akty, ktorými sa hovoriaci v písomnej alebo ústnej forme pokúša na verejnosti alebo v rámci nejakej politickej inštitúcie (parlament, vláda, štátna správa, súdnictvo, strany a politické združenia) ovplyvňovať politickú vôľu štátu“ (citované podľa Burkhardt 2003: 25).

V širšom chápaní môžeme za politický jazyk označiť jazyk viazaný na širšiu skupinu ľudí, ktorá tento konkrétny jazyk používa, napríklad politici, či úradníci. „Pod týmto pojmom nerozumieme len jazyk držiteľov politickej moci, jazyk volebnej kampane, diskusných duelov v médiách alebo výstupov politikov na straníckych mítingoch, ale rovnako jazyk právnych predpisov alebo komunikácie medzi štátnymi úradníkmi“ (Štefančík 2016: 29).

Politický jazyk možno chápať aj ako samotný akt hovorenia, ktorý v sebe zahŕňa súčasne aj nejakú konkrétnu činnosť. Politik pomocou použitia jazyka v istých situáciách urobí nejaké rozhodnutie. Najzreteľnejšie možno túto funkciu politického jazyka objasniť na nasledovnom príklade. Ak politik vyhlási, že odstupuje z funkcie – týmto vyhlasujem, že odstupujem z funkcie.... – ide súčasne o jazykový akt, ako aj o konkrétnu činnosť a dôsledok, ktorý toto vyhlásenie so sebou prináša.

Politický jazyk nesie v sebe viac ako hláskové, lexikálne či gramatické štruktúry. V interakcii s okolím vyvoláva výpoveď politika rôzne reakcie komunikačných partnerov. Aj nepodstatné, nešťastne formulované vyjadrenia môžu viesť k nezhodám medzi partnermi, či dokonca narušiť vzťahy medzi jednotlivými krajinami, ktoré sa daného dialógu zúčastňujú. Takáto nepodarená formulácia môže v demokratických zriadeniach znamenať dokonca pád politika. Jazyk politiky má schopnosť vyvolať bezprostredné dôsledky a zmeniť realitu.

Funkcie jazyka politiky

Politika zahŕňa najrozličnejšie oblasti spoločenského života. Politici musia verejnosť informovať o rozličných udalostiach, situáciách, zdôvodňovať svoje politické rozhodnutia, presviedčať, analyzovať dianie, kritizovať. Hodnotia aktuálnu situáciu pozitívne, či negatívne, snažia sa argumentmi podporiť svoju vlastnú pozíciu, útočia na politických protivníkov alebo sa ich snažia znemožniť. V rôznych médiách sa denne informuje o politickom dianí v krajine i zahraničí a situácia sa komentuje a rozličným spôsobom interpretuje. Toto všetko sa deje pomocou jazyka. Jazyk nie je výlučne nástrojom politiky, je najdôležitejšou podmienkou, ktoré musí byť splnená na to, aby mohla politika vôbec jestvovať. „Politickí aktéri používajú jazyk na

verejnosti ako prostriedok vykonávania moci alebo k legitimácii mocenského nároku tým, že produkujú pre jednotlivé inštitúcie typické texty a prejavy, vedú politické debaty, formujú verejné diskusie, prostredníctvom spravodajstva a vlastných výstupov sú prítomní v mediálnom priestore a stále skúšajú získať súhlas pre svoje postoje prostredníctvom pojmov, argumentov, sloganov a apelov" (Klein 2010: 8).

Jazyk politiky má viacero funkcií. Jednou z najdôležitejších funkcií politického jazyka je *persuázia*. „Persuáziou sa rozumie ovplyvňovanie názorov adresátov – voličov prostredníctvom jazykových prostriedkov. V ideálnom prípade k ovplyvňovaniu dochádza prostredníctvom presvedčivého argumentovania s cieľom dosiahnuť konsenzus. Persuázia je teda dynamický, vzájomne sa odohrávajúci proces medzi politikom a občanom, v ktorom jednotliví partneri komunikácie sú ochotní nechať sa presvedčiť" (Štefančík 2016: 40).

Vplyv rečníka na percipienta môže mať viacero stupňov, Ilowiecki a Zasepa (2003) uvádzajú vo svojich prácach nasledovné stupne:

Presviedčanie (persuáziu) chápu ako umenie získať adresáta pre svoje argumenty počas dialógu, poučovanie, niekedy potrebné, napr. z hľadiska rodiča, výchovy. Persuázia je vtedy dobrá, keď človek o nej vie. Skrytá persuázia je už manipulácia.

Nátlak môže mať rôzne formy - ekonomický, právny, hrozba straty zamestnania. Istý právny nátlak je nevyhnutný, bez neho by spoločnosť nemohla existovať.

Násilie ponímajú ako nútenie k niečomu silou, v diktátorských režimoch až ohrozením života, slobody, pozbavením práv, zastrašovaním, ide o metódu udržania vlády (Illowiecki, Zasepa 2003).

Hranice medzi jednotlivými stupňami vplyvu na percipienta, teda medzi persuáziou, nátlakom a násilím, nie sú striktne určené a nie vždy je možné ich rozpoznať. Z tohto dôvodu môže byť vplyv rečníka na prijímateľa, hlavne ak ide o laika, nebezpečný.

V demokratických spoločnostiach si politická komunikácia kladie za cieľ sprístupňovať politiku verejnosti, politickú činnosť legitimizovať a docieliť, aby príslušná časť spoločnosti s touto politikou súhlasila. Preto je pre politika persuázia nevyhnutnou súčasťou každého jeho prejavu. V ideálnom prípade je persuázia totožná s presvedčivou argumentáciou. Persuázia môže mať podobu debát, televíznych talkshow, či rôznych volebných hesiel.

Ďalšou, nemenej dôležitou funkciou politického jazyka je funkcia *informatívna.* Informatívna funkcia politického jazyka sa často spája s persuáziou, preto sa v odbornej literatúre často hovorí aj o persuazívno-informatívnej funkcii. Úlohou politikou je informovať verejnosť o všetkom,

čo sa spája s ich činnosťou, súčasne je však v ich záujme verejnosť presvedčiť o svojich zámeroch. V tomto bode sa stretáva ich zámer presvedčiť a informovať. Preto aj informatívna funkcia politického jazyka môže mať podobu rôznych debát či politických talkshow.

Integratívna funkcia jazyka politiky slúži na vytváranie a vyjadrovanie kolektívnych postojov, presvedčenia, ktoré prispejú k vytvoreniu „spoločných hodnôt bez ohľadu na koalično-opozičné zaradenie jednotlivých politikov, resp. ich voličov" (Štefančík 2016: 41).

Regulatívna funkcia reguluje vzťahy medzi predstaviteľmi vlády a občanmi. Komunikácia prebieha zhora nadol. Ako príklady možno uviesť rôzne zákony, vyhlášky, nariadenia, smernice, programy atď.

Poskatívna funkcia sa využíva v opačnom smere ako regulatívna funkcia, komunikácia tu prebieha zdola nahor. Ide o rôzne aktivity občanov, skupín, zväzov atď. Prejavujú sa formou žiadostí, požiadaviek, či odporu. Môžu mať formu petícií, výziev, manifestov.

Mnohí autori, napr. Girnth (2015) uvádzajú okrem spomenutých štyroch najdôležitejších funkcií politického jazyka aj funkciu *tvorby imidžu*. Skutočnosť, ako občania vnímajú politikov má ďalekosiahly dopad. Preto politickí aktéri využívajú všetky možné dostupné prostriedky, aby svoj obraz v očiach verejnosti vylepšili (Czajor 2016).

Záver

Jazyk je najdôležitejším komunikačným prostriedkom medzi partnermi, a teda aj najdôležitejším komunikačným prostriedkom politiky, je jej neoddeliteľnou súčasťou. Každá činnosť politika musí byť vyjadrená slovami a následne sprostredkovaná občanom štátu, či stúpencom daného politika. Úlohou politikou je reprezentovať národ, a presadzovať politické ciele, ktoré korešpondujú s potrebami a vôľou občanov. V opačnom prípade politici využívajú v plnej miere všetky funkcie politického jazyka, aby občanov informovali, presvedčili o svojich úmysloch alebo zakryli slovami svoje úmysly, skutky, realitu a tak získali moc, či presadili svoje zámery. Jazyk v politickom ponímaní teda nie vždy spĺňa svoju primárnu úlohu – umožniť kooperáciu medzi komunikačnými partnermi, práve naopak, jazyk sa rôznymi spôsobmi zneužíva na dosiahnutie cieľov úzkej skupiny politikov.

Literatúra

BROUČEK, S. (2005): *Historie imigrace z Vietnamu do českých zemí*. Klub Hanoi, <http://www.klubhanoi.cz/view.php?cisloclanku> [23. 1. 2016].

BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache, Studien zu Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation.* Tübingen: Niemeyer.

CZAJOR, P. (2016): *Imagebildung von Politikern*. Saarbrücken: AV Akademikverlag.

DIECKMANN, W. (1969): *Sprache der Politik: Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache.* Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.

GREIFFENHAGEN, M. (ed.) (1980): *Kampf um Wörter? Politische Begriffe im Meinungsstreit*. München: Carl Hanser Verlag.

ILOVIECKI, M.; ZASEPA, T. (2003): *Moc a nemoc médií. Trnava:* Typy universitatis Tyrnaviensis, SAV.

KLEIN, J. (1989): Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik. In: KLEIN, J. (ed.): *Politische Semantik. Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

KLEIN, J. (2010): Sprache und Macht. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte,* Vol. 2010, No. 8, s. 7-13.

SHROUF, A. N. (2006): Sprachwandel als Ausdruck politischen Wandels. Am Beispiel des Wortschatzes in Bundestagsdebatten 1949-1998. In: HOBERG, R. (ed.): *Angewandte Sprachwissenschaft*. Bd. 18. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, Ph.D.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: katarina.seresova@euba.sk

Politiksprache – ein brisantes Thema?

Lívia Adamcová

Abstract

Political Discourse – a Controversial Topic? *The main topic of this article is the current field of linguistics – political discourse and political language. This topic is not only brand new, but in many points of view debatable, controversial and didactically current. In the introduction we deal with the issue of the definition of political language from a linguistic point of view. The next part illuminates the issue of the interdisciplinary character of the political language, especially in connection with pragmatics, rhetoric, the language of the media and others. Particular attention is paid to the issues of intertextuality, location, production, and the production of politically oriented texts. At the end of the paper, we summarize some important strategies and phenomena of oral communication with regard to the political language.*

Kľúčové slová: politický jazyk, politolingvistika, terminológia, lingvistická charakteristika jazyka politiky, heslá

Key words: language of politics, political linguistics, terminology, linguistic traits of the language of politics, buzz words

Vorbemerkungen zu einem aktuellen Thema

Es gehört zum Alltagswissen, dass Sprache das Kommunikationsmittel zwischen Menschen und das wesentliche Mittel der Verständigung und des Verstehens ist. Sprachliches Verhalten kann vielerlei Funktionen haben, doch damit es funktioniert, muss es immer erst einmal verstanden werden. Das Verstehen ist daher die Grundbedingung jeglichen gelingenden Kommunizierens. Sprachliche Äußerungen zu verstehen heißt, dass man nachvollzieht, was mit ihnen gemeint ist. Man will wissen, was sich die Sprecher oder Schreiber gedacht haben, welche Absichten der Äußerung zugrunde liegen. Geht es um einen größeren Komplex sprachlicher Äußerungen, wie er beispielweise in einem Diskurs vorliegt, so will man ein Denken, Fühlen

und Wollen insgesamt verstehen. Die Frage ist allerdings, ob und in welcher Weise man darauf Zugriff hat.

Der vorliegende Beitrag widmet sich dem politischen Sprachgebrauch aus unterschiedlichen Gesichtspunkten: er wird das wichtigste Werkzeug in der Politik – die Sprache – charakterisieren. Zuvor ist zu klären:
- was politischer Sprachgebrauch ist;
- wo er auftritt;
- von wem wird er zu welchen Zwecken eingesetzt;
- welche sprachlichen Mittel und Techniken er verwendet;
- wie diese verstanden bzw. analysiert werden können.

In einem nächsten Schritt wird die Aufmerksamkeit der politischen Sprachverwendung aus linguistischer Perspektive gewidmet, um nach der Klärung einiger Grundbegriffe den Umgang mit politischem Sprachgebrauch im Deutschunterricht kurz zu skizieren. Der Ausblick dient der Erörterung unterschiedlicher Textsorten und textsortenspezifischer Merkmale im Bereich der Politik.

Definitorische Probleme: Politiksprache und Politolinguistik

Die Beziehungen zwischen der Sprache und der Politik veränderten sich im Laufe der Zeit. Im Gegensatz zu heute, wenn die Politik uns immer und überall verfolgt, sprach man vor einigen Jahren über die so genannte Sauergurkenzeit. Dieser Begriff wurde von den Journalisten geprägt, um die nachrichtenarmen Wochen des Sommers zu bezeichnen, wenn alle Politiker ihren Urlaub zu machen pflegten.

Durch die Sprache überzeugen die politischen Akteure die Wählerschaft und dabei kritisieren sie auch die politischen Gegner bzw. die gegnerischen Gruppen. In den Medien wird die Sprache der PolitikerInnen in der Gegenwart häufig thematisiert. Im Zuge dessen entwickelt sich eine vielfältige pragmatisch orientierte Metakommunikation. Es ist zu beobachten, dass heutzutage auch im Alltag öfter über politische Themen diskutiert wird. Darüber hinaus entstehen stetig unterschiedliche politische Diskurse – entweder in der Öffentlichkeit oder in den Medien. Daraus kann man folgern, dass typische sprachliche Phänomene langsam zum Alltagswissen gehören. Wenn Sprache und Politik so eng miteinander verknüpft sind, dann ist es erforderlich, die Sprache und Sprachverwendung in der Politik aus sprachwissenschaftlicher Perspektive genau anzuschauen (vgl. Niehr 2014). *„Sprache ist nicht nur irgendein Instrument der Politik, sondern überhaupt erst die Bedingung ihrer Möglichkeit“* (Girnth 2015: 15). Damit wird die Sprache als sprachliches Handeln verstanden, dass in politischen Bereichen

spezifische Charakterzüge aufweist und pragmatischen sowie stilistisch-rhetorischen Ansatz favorisiert. Da die Sprache enges Verhältnis zu den Begriffen „Politik, Ideologie" und „gesellschaftliche Wirklichkeit" besitzt, ist es wichtig, darauf hinzuweisen, was die „**öffentlich-politische Kommunikation"** eigentlich ist. Die Definition hängt davon ab, welches sprachliche Handeln bzw. welche Textsorte zur öffentlich-politischen Kommunikation gehört. Niehr (2014: 16) definiert den Terminus **„politische Sprache"** (bzw. die politische Kommunikation) folgendermaßen: „*Der Terminus politische Sprache soll verstanden werden als Sprachgebrauch in der Politik und bezieht das Sprechen über Politik (z. B. bei privaten oder öffentlichen Diskussionen), die politische Mediensprache (z. B. in Talkshows oder Zeitungskommentaren) und die Politiksprache mit ein. Unter letztere lassen sich die Sprache der Politiker (z. B. im Parlament) und die Sprache in der Politik (z.B. innerhalb einer Partei oder Fraktion) subsummieren"* (auch Burkhardt 1998).

Seit den 1960er Jahren, als die sprachwissenschaftliche Beschäftigung mit **Politiksprache** zu einem seriösen Gegenstand von Forschung und Lehre wurde, haben sich Wissenschaftler um eine definitorische Abgrenzung und sprachsystematische Einordnung dieses Phänomens bemüht: Politische Sprache – was ist das (überhaupt)? Viele Linguisten behaupten, dass die Erfahrungen mit der Rhetorik im Dritten Reich nach dem 2.Weltkrieg die Beschäftigung mit dieser Sprachform stimulierten. Aber erst in den 1960er Jahren bemühte sich die germanistische Sprachwissenschaft um fundierte Theorien und angemessene Methoden zur Erforschung politischen Sprachgebrauchs. Die Forschungsinteressen weiteten sich dabei immer mehr aus auf institutionelle, organisatorische, mediale Handlungsfelder politischer Kommunikation, so dass die (öffentlichen) prominenten Politiker (die „politische Rede") nur noch ein Untersuchungsgebiet unter vielen anderen geworden sind (Klein 1998).

Mit der kommunikativ-pragmatischen Wende am Ende des 20. Jh. hat der pragmatische Ansatz in die Linguistik (auch in die Politolinguistik) Einzug gehalten. Die pragmatisch fundierte Politolinguistik setzt voraus, dass politisches Handeln vornehmlich sprachliches Handeln ist. Damit hängen das politische Lexikon und die Textsorten in politischen Bereichen eng zusammen. Dieckmann (1975) hat das politische Lexikon in drei Unterkategorien gegliedert:

a) Institutionssprache
b) Fachsprache des behandelten Sachgebietes
c) Ideologiesprache.

Klein (1989) erweitert diesen Gliederungsvorschlag, und zwar um die Kategorien:

- Institutionsvokabular
- Ressortvokabular
- Ideologievokabular
- allgemeines Interaktionsvokabular.

Es ist unbestritten, dass die text-/diskursorientierte Richtung in der Politolinguistik bzw. die Textsortenproblematik im politischen Bereich eine wesentliche Rolle nach dem Emittenten oder der Situation spielt. Es werden Texte und Diskurse in multimodaler Perspektive und die Verhältnisse zwischen Sprache und Bild in einem Text beleuchtet. Unseres Erachtens ist das ein ebenso aktuelles wie wichtiges Thema, da sich die Textgestaltung in der heutigen medialisierten Welt oft multimodal vollzieht. Als Beispiel kann die „Polit-Talkshow" angeführt werden. - Ein mögliches und sinnvolles Forschungsgebiet bleibt allerdings offen: Politische Kommunikation findet heutzutage immer mehr im Internet statt, womit politische Kommunikation im Internet unbedingt berücksichtigt werden soll (Adamcová 2016).

In diesem Zusammenhang ist wichtig darauf hinzuweisen, dass ein Feld, das sowohl auf politischer als auch auf wissenschaftlicher Ebene intensiv diskutiert wird, den Einfluss medialer Berichterstattung über Politik auf RezipientInnen betrifft. Hier stehen vor allem demokratieförderliche und demokratieschädliche Wirkungen im Fokus des Interesses. Ob auf lokaler, nationaler, europäischer oder globaler Ebene, die gegenwärtige politische Landschaft ist von wachsender Enttäuschung und hohem Misstrauen der BürgerInnen gegenüber ihren politischen Institutionen und Akteuren gekennzeichnet. Die Folgen der Finanz- und Wirtschaftskrise, Sparkurse der Regierungen, niedrige Löhne, Arbeitslosigkeit, Flucht und Migration, Studentenrevolten prägen das Leben vieler europäischer BürgerInnen und stehen somit im Fokus. Verbunden damit sind Phänomene des Wandels der Massenmedien in ihrer Funktion zur Herstellung von Öffentlichkeit, für Politik und Gesellschaft. Die Kommunikation über diese Themen lässt sich nicht nur als *politische*, sondern auch als *interkulturelle* und *computervermittelte* Kommunikation untersuchen. Die Politolinguistik stellt sich im Zusammenhang mit diesen dominanten Themen eine zeitlang folgende Fragen:

- Was kann und sollte die Medien- und Kommunikationswissenschaft zu diesen aktuellen und brisanten Themen sagen?
- Was wird wie über diese Themen kommuniziert?
- In den Printmedien, im Fernsehen, Radio und sozialen Netzwerken?
- Welche Rolle spielen dabei Medien, mobile Kommunikationstechniken und soziale Netzwerke?
- Wie wird das in Brüssel kommentiert?

- Welche Wirkung haben die Medien auf die BürgerInnen? (vgl. dazu Dörner 2001; Greifenhagen 1980; Jarren/Sarcinelli/Saxer 1998, Volmert 1989).

Um die Kommunikation in der Politik und unter den Politikern besser zu verstehen, vermag diese Sprachform also unter linguistischen Aspekten analysiert zu werden.

Politiksprache – linguistisch betrachtet

Angesichts der Bandbreite politischer Handlungsfelder, Kommunikationsreformen und Kommunikationsmittel wird es heute für Linguisten immer schwieriger, die Merkmale einer *Sprache der Politik* schlüssig zu definieren und in situativen, adressatenbezogenen und zweckorientierten Situationen zu beschreiben. Spezifische sprachliche Kommunikation, also politisches Handeln, ist immer auch sprachliches Handeln. „*Politisches Handeln wird durch (mit) Sprache entworfen, vorbereitet, ausgelöst, von Sprache begleitet, beeinflusst, gesteuert, geregelt, durch Sprache beschrieben, erläutert, motiviert, gerechtfertigt, verantwortet, kontrolliert, kritisiert, beurteilt und verurteilt* (Grünert 1974: 43). Was also ist, linguistisch betrachtet, „politische Sprache“ ? Ist es eine Sondersprache, ein Varietätenfeld, sind es politische Texte (eine Presseerklärung, ein Interview, eine Festrede, eine Talkshow, eine Wahlkampfrede, eine Regierungserklärung, eine Fraktionssitzung, ein Gesetzesentwurf…?)

Es ist offensichtlich, dass sich die theoretische und methodische Betrachtung der Politiksprache von der lexikalisch–semantischen Ebene mehr und mehr auf pragmatische, intertextuelle und diskursive Fragestellungen verlagert hat. Es entstehen fortwährend neue Textsorten, Leitwörter, Modewörter, Störwörter, Unwörter etc., die man auch als „semantische Umweltverschmutzung“ bezeichnen kann. Die Linguisten werden dadurch vor neue Herausforderungen gestellt und kämpfen mit definitorischen, textsortenbezogenen, interdisziplinär ausgesonderten Problemen. Zunächst erscheint es notwendig, den Gebrauch auffälliger Wörter (Leitwörter, Stigmawörter, Schlüsselwörter, Themawörter) sprachlich zu untersuchen (auch im historischen Kontext). Ein Schlagwort ist z. B. im Kontext einer Presseerklärung, einer Wahlkampfrede, eines Plakats jeweils anders zu analysieren und zu bewerten (Volmert 2006). Schließlich spielt der Aspekt der Situativität, Aktualität, Expressivität der politischen Texte eine große Rolle für Verstehensprozesse. Die Sprechhandlungstypen und das politische Sprechen wird immer an eine andere soziale Gruppe adressiert und es geht also darum, - *wer äußert sich gegenüber wem, aus welchen Gründen, aus welcher Absicht, mit welchen Folgen.*

Zu den Merkmalen der Politiksprache gehören im Allgemeinen:

a) Zielsetzungen, Meinungen und Überzeugungen, die die Politiker so darstellen sollen, dass sie auf Zustimmung der Bürger stoßen.
b) Zudem soll die politische Sprache **polarisieren**, manipulieren, bagatellisieren etc., denn durch Gegensätze kann man leichter die Entscheidung treffen, welche politische Partei einem näher am Herzen liegt.
c) Nicht weniger bedeutend ist der **Handlungscharakter** der Politiksprache, der darin besteht, dass sie oft zum Ritual wird. Dieses Merkmal kann man anhand der Neujahrsansprache des Präsidenten sehr gut beispielhaft illustrieren. Die von ihm ausgesprochenen Worte haben oft zwar keinen Inhalt, dienen aber zur Beruhigung und Aufmunterung der Bevölkerung, da sie eine Art Stabilität und Zuversicht versinnbildlichen.
d) **Integrationscharakter** der Politiksprache liegt darin, dass sie die Gruppen zusammenschließen soll.

Schlagwörter – Fahnenwörter und Co.

In der Beschreibung der Politiksprache gibt es in vielen Fällen verwirrende und unscharfe Fachterminologie. Im Folgenden wird – auf der Basis der neueren Literatur zur Politolinguistik (Heinemann 1998; Štefančík 2015, 2016; Niehr 2017; Girnth 2015; Volmert 2006; Burkhardt 2003, Dulebová 2015) auf die wissenschaftliche Durchdringung politischen Sprachgebrauchs hingewiesen.

Schuppener (2015: 221) behauptet: *"Hochwertige Wörter fungieren wie Gefäße in die man von der Bedeutung her alles Mögliche eingießen kann. Zudem sind sie emotional gefärbt und wirken auf die Bürger verführerisch oder sogar provokativ."*

In dem politischen Sprachgebrauch kommen vermehrt Schlagwörter vor, die ideologisch, ästhetisch, moralisch aber auch linguistisch beschrieben werden können. In der neuesten Literatur zur Politolinguistik (Burkhardt 2003, Klein 1989, Wengeler 2003, Hermans 1996, Niehr 2014; Bachem 1979; Lakoff, Wehling 2009) wird die Fachterminologie beschrieben und erklärt, vor allem zu dem Zweck, eine wissenschaftlich distanzierte und kritisch-analytische Durchdringung politischen Sprachgebrauchs zu ermöglichen. Interessant ist, dass die populären Fahnenwörter und Slogans politischer Repräsentanten man allmählich auch im Alltag verwendet, wie z. B. *Überfremdung, deutschfeindlich, Asylbetrüger, fremdrassisch, Marktwirtschaft, multikriminell, Fremdenflut, Multi-Kulti-Mafia, Holocaust, Parasiten* usw. Einigkeit besteht in Bezug auf die Tatsache, dass politisches Vokabular – auf Grund seiner Zweckbestimmung – neben der denotativen

Bedeutung stets auch konnotative Bedeutungen erhält (vgl. Volmert 2006), also Nebenbedeutungen, die der Erzeugung von Emotionen bzw. Assoziationen bei Adressaten dienen. Als Oberbegriff für alle politischen Slogans und Kernbegriffe der Politik wird der Begriff **Schlagwörter** als verbreitetste und beliebteste Kategorie bei der Analyse politischer Sprache angesehen. Burkhardt (2003:11) definiert „Schlagwort" unter politisch-pragmatischen Aspekten so: *„Politische Schlagwörter werden (vor allem) gebildet und verwendet, um innerhalb themenzentrierter Diskurse für das eigene Lager konzeptuelle claims abzustecken und deren Anerkennung öffentlich durchzusetzen."*

Das große unübersichtliche Feld politischer Schlagwörter lässt sich jedoch unter funktionalen und textbezogenen Aspekten sinnvoll untergliedern. Volmert (2006) teilt die Schlagwörter in drei Hauptgruppen ein: in **Fahnenwörter, Programmwörter** und **Stigmawörter.** Es gibt allerdings auch weitere Verzweigungen, die zahlreiche andere Begriffe beinhalten wie z. B. **Leitwörter, Kampfwörter, Modewörter, brisante Wörter** und andere (Strauß, Haß, Harras 1989). **Fahnenwörter** werden als „Flaggen politischer Bewegungen" definiert, die bestehende Verhältnisse kritisieren und zahlreiche Kampfrufe darstellen. Sie fungieren als Erkennungszeichen von Parteien (z. B. *Ostmoderne, Terroristen, Staatsfeinde, Nazis, Wühler, Zerstörer, Freiheit, Menschenwürde* u. a.), aber auch *Umweltschutz, Ökosystem, Solidarität, Willkommenskultur, Chancengleichheit* gehören zu traditionellen Fahnenwörtern der ökologischen Bewegungen und Arbeiterbewegungen. Bei **Stigmawörtern** handelt es sich um Wort-Symbole, die gegen den politischen Gegner verwendet werden, um ihn zu stigmatisieren, brandmarken, unmöglich zu machen z. B. *Chaoten, Terroristen, Revolutionäre, Phantasten, Demokraten, Kommunisten, Nationalisten* u. a. Die Dynamik der Politiksprache und ihres Vokabulars symbolisieren auch die sog. **„brisanten Wörter"**. Sie zeigen, wie ehemals aggressive Fahnenwörter bestimmter Bewegungen zu allgemeinen Zeitgeistwörtern werden können (z. B. *Emanzipation, Umweltschutz, Chaot, Solidarität, Sympathisant, Schwul, Gleichberechtigung, lesbisch, Chancengleichheit*). Zu den umfangreichen Domänen politiksprachlichen Vokabulars gehören die Bezeichnungen für die mit einem bestimmten System verbundenen Institutionen, Organisationen, Sachbereiche, Fachsprache und Expertensprache. Es gibt Wörter, die anhand ihrer konnotativen Charakteristik ein bestimmtes Herrschaftssystem gleich erkennen lassen, z. B. *Reichskulturkammer, Nulllösung, Rassehygienisches Institut, Endlösung, Blitzkrieg, Stiftung Ahnenerbe* u.a. Ähnliches gilt für die administrativen und organisatorischen Apparate ehemaliger sozialistischer Staaten, z. B. *Fünfjahrplan, Volkskammer, Gum-*

miohr (Stasi-Mann), lila Hexe (Margot Honecker), Stasi, Tal der Ahnungslosen, Ostelbanien, Kaderakte, Brigadetagebuch, Subbotnik.

Abb. 1: Lexikalische Kategorien politischer Sprache

Quelle: Frei nach Volmert 2006: 322.

r„*Es ist ersichtlich, dass sich die theoretische und methodische Betrachtung*

„*Es ist ersichtlich, dass sich die theoretische und methodische Betrachtung der Politiksprache von der lexikalisch semantischen Ebene mehr und mehr auf pragmatische, intertextuelle und diskursanalytische Fragestellungen verlagert hat*“ (Volmert 2006: 324). Die vielfältigen Mittel, die den politischen Sprachgebrauch charakterisieren, verdienen besondere Beachtung. Die theoretische und praktische Rhetorik ist eine in der Gegenwart populäre Lehre, die hilft, den Politikern eine öffentliche Rede schöner, ausdrucksvoller und wirksamer zu machen. Die klassische Rhetorik bietet uns eine Liste von Stilfiguren, die Wiederholungen, Variationen, Sprachspiele, Wortschöpfungen oder Metaphern liefern. Häufig werden Politiker z. B. als *Scharlatane, Schauspieler, Traumtänzer, Ratten, Parasiten, Jongleure, Schmarotzer* genannt. Die politischen Metaphern erfreuen sich außer der Politiksprache großer Beliebtheit in Presseerklärungen, Diskursen, Wahlkampfreden, Talkshows, auf Plakaten und in anderen Textsorten (z. B. *Gehirnjogging, brutalstmöglich, Besserwessi, Wutbürger, abzocken,* Ich bin *kein Berliner!*). Die Texte der Politiksprache weisen unter anderem intertextuelle Bezüge auf im Verhältnis zu anderen aktuellen (aber auch historischen) Texten.

Schließlich spielt der Aspekt der Situativität der politischen Texte eine große Rolle für Verstehensprozesse. Die Sprechhandlungstypen und das politische Sprechen wird immer an eine andere soziale Gruppe adressiert und es geht also darum, wer äußert sich gegenüber wem, aus welchen Gründen, aus welcher Absicht, mit welchen Folgen.

Der Umgang mit Politiksprache im Deutschunterricht

Es ist offensichtlich, dass die Interessen von Linguistik und Didaktik in den letzten Jahrzehnten in direkter Abhängigkeit von den brisanten Themen des zeitgenössischen politischen Lebens standen und stehen. Bis in die 60er und 70er Jahre war die Politiksprache kein Thema der Didaktik. Erst mit der kommunikativen Wende in der Linguistik wurde dieser Bereich für den Deutschunterricht entdeckt und dokumentiert (Neuland, Volmert 2003). Seitdem zeigte sich das Interesse der Linguisten für diesen Bereich in einer Reihe von Sammelbänden und Artikeln in Fachzeitschriften. Es ist eine Tatsache, dass Ideologie, Sprache und Politik für zahlreiche wissenschaftliche Bereiche wichtig sind (Geschichte, Sozialkunde, Linguistik, Pragmatik u. a.) Der Fokus richtet sich neben der Beschreibung rhetorischer Mittel und argumentativer Strukturen der Politiksprache auf die Spezifik der Textsorten, die Situativität, Aktualität, Möglichkeiten der Textbehandlung und die Erstellung des Diskurses. Neuere didaktische Konzepte orientieren sich auf den Umgang mit politischem Sprachgebrauch auf:

- Dialogstile
- Interaktionsformen
- Intertextualität
- Multimedialität politischen Sprachgebrauchs.

Die Behandlung politischen Vokabulars im Allgemeinen hat zum Ziel, die rezeptiv-analytischen Kompetenzen der Lernenden mit produktivhandlungsbezogenen Fähigkeiten und Fertigkeiten zu verbinden. Sie sind auch für kontrastive und interkulturelle Zwecke im Studium geeignet. Das gilt besonders für den **Fremdsprachenunterricht**, da im Ausland die Analyse politischer Sprache zugleich Einblicke in politische, mentale und soziokulturelle Verhältnisse des anderen Landes vermitteln kann.

Dazu sollte man geeignete Hilfsmittel erschließen (Textkorpora; Handbücher; Sammlungen politischer Lexik – Stötzel, Eitz 2002; Volmert 2006; Neuland, Volmert 2003). Als didaktische Zielsetzungen im Deutschunterricht können unseres Erachtens aufgeführt werden:

- Welches sind die wichtigsten (offenen oder verdeckten) Intentionen des Autors eines politischen Textes?
- Welchen politischen Standort vertritt er?
- Wie sind die Einstellungen und Interessen des Autors in der Wahl der sprachlichen Mittel?
- In welchem intertextuellen Zusammenhang erklärt sich der Sinn dieser Äußerungshandlung? - Welche lexikalischen, textuellen und pragmatischen Mittel sollten im Unterricht eingesetzt werden?
- Kann der Text überzeugen, und wenn ja, wen und wodurch?

Diese Verfahren können sich gut für den Fremdsprachunterricht als geeignet erweisen. Voraussetzung dazu sind Hilfsmittel wie Wörterbücher, Handbücher zur politischen Lexik, zu Leitvokabeln, gezielte praktische Übungen (z. B. Texte aus der Pressesprache aus kontrastiver Sicht). Beim Sprachvergleich könnte erarbeitet werden, dass zahlreiche Schlagwörter und Slogans international verbreitet sind und ähnliche konnotative Bedeutung enthalten. Sie erhöhen sprachliche Kompetenz (rezeptiv und produktiv), Erfahrungen im Bereich „fremder" politischer Systeme und Weltanschauungen, kommunikative und interkulturelle Kompetenz usw. In diesem Bereich bieten sich zahlreiche Möglichkeiten für einen handlungs- und produktionsorientierten Unterricht. Die Lernenden könnten in einem Projektentwurf z. B. den produktiven Umgang mit der Widerspiegelung politischen Geschehens in den Massenmedien erproben. Geeignet wäre das Verfassen:
- eines politischen Kommentars (Leitartikels)
- einer Glosse
- eines Wahlplakats
- eines Flugblatts
- einer Webseite.

Dies könnte in Partner- oder Gruppenarbeit geschehen verbunden mit Korrektur des Textes unter stilistischen und rhetorischen Aspekten. Zu den Aufgabenbereichen mündlichen Sprachgebrauchs gehört auch die Fähigkeit zum Gestalten und Halten einer freien Rede vor dem Publikum, eines Referats zu einem bestimmten Thema, einer politischen Talkshow, zu der auch die inhaltliche und organisatorische Vorbereitung, die Rollenverteilung sowie die Zeit- und Raumplanung gehört. Das alle sind Verfahren, die die Motivation der Lernenden im Fremdsprachenunterricht nachweisbar fördern.

Fazit und Perspektiven der Politolinguistik

In diesem Beitrag ging es darum, den Akzent auf die Beschäftigung mit politischem Sprachgebrauch zu legen. Didaktisches Richtziel im Deutschunterricht bleibt die Erziehung zur mündlichen Kommunikation, zur politischen Mündlichkeit; im Rahmen dieser Lernzielbestimmung gilt es, die Sprachrezeptions- und Produktionsfähigkeit der Lernenden zu schärfen, und ihnen die notwendigen methodischen und argumentativen Techniken zu vermitteln, sie für eigene und fremde Einstellungen und Stereotype zu sensibilisieren. Die wichtigste Kompetenz wäre die Fähigkeit zur Verwendung einer grammatisch und pragmatisch richtigen Sprache und darüber hinaus zur politischen Sprachkritik. Immer mehr Jugendliche werden auf Politik,

Politikersprache und – handeln aufmerksam. Sie werden von Politikern aufgefordert, an den Wahlen teilzunehmen. Es treten Motivationsfaktoren in den Vordergrund, der Einfluss der Eltern, Freunde, Mitschüler und Lehrer wird deutlich. Angesichts dieser Tatsachen halten wir es also für erforderlich, sich mit der politischen Sprache auch im Umgang mit Jugendlichen zu befassen.

Abschließend kann konstatiert werden, dass der Themenbereich „Politiksprache" immer eine Art „Mauerblümchen" oder Stiefkind der Sprachwissenschaft erschien und gern an den Rand gedrängt wurde. Heute hat sich die Situation gewandelt und die Untersuchung der Politiksprache ist keine Art „Serviceleistung" der Linguistik mehr. Die kritische Beschäftigung mit der Sprache der Politik ist für den Linguisten Verantwortung und gesellschaftliche Herausforderung zugleich – eben wegen der immer größer werdenden rezipierenden Öffentlichkeit. Die Sprachwissenschaft kann durch die Analyse und Kritik der politischen Texte und Begriffe einen Beitrag zur Aufklärung, Erziehung und Sensibilisierung der Öffentlichkeit leisten. Eben darin sehen wir eine der wichtigsten Aufgaben der Sprachwissenschaft (nicht nur) für den Sprachunterricht.

Ganz zum Schluss zu einem aktuellen Problem der Politiksprache der letzten Jahre: *sprachliche Formen verbaler Gewalt* (Antisemitismus, Diskriminierung, Rechtsradikalismus, sprachliche Aggression, Extremismus, Deklassierung) – die Frage lautet: Inwieweit wird durch Sprache Gewalt ausgeübt? Es ist ein breit gefächertes Thema, auf das in diesem Beitrag nicht näher eingegangen wird. Ein Beispiel aus der Musikszene soll aber die Aktualität dieses Themas untermauern und exemplifizieren. In dem Song „Verrecke" der rechtsradikalen Musikgruppe „Leitwolf" aus dem Jahr 1998 heißt es:

Als ich noch zur Schule ging, da traf´s mich wie der Schlag.
In meiner Klasse ging ´ne Punkerin, die so schön gestunken hat.
Ihre Haare waren so fettig und mit Läusen übersät,
die Klamotten alt und dreckig und keiner war da, wo sie steht.
Hey, du Scheißzecke, verrecke.
Hey, du Scheißzecke, verrecke…

Literatur:

ADAMCOVÁ, S. (2016): Political Language in International Relations. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Ekonóm, S. 161-166.

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: E-KONÓM.
BACHEM, R. (1979): *Einführung in die Analyse politischer Texte*. München: Oldenbourg.
BURKHARDT, A. (2003): Vom Schlagwort über die Tropen zu Sprechakt. Begriffe und Methoden der Analyse politischer Sprache. In: *Der Deutschunterricht*, Vol 2003, No. 2, S. 10-23.
DIECKMANN, W. (1975): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache.* Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
DÖRNER, A. (2001): *Politainment. Politik in der medialen Erlebnisgesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
DULEBOVÁ, I. (2015): Jazykové precedentné fenomény v súčasnom politickom diskurze. In: *Fórum cudzích jazykov*, Vol. 2015, No. 3, S. 7-14
GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
GREIFFENHAGEN, M. (1980): *Kampf um Wörter? Politische Begriffe im Meinungsstreit.* München: Carl Hanser.
HEINEMANN, M. (1998): *Sprachliche und soziale Stereotype*. Frankfurt am Main: Campus.
HERMANNS, F. (1994): *Schlüssel-, Schlag- und Fahnenwörter. Zu Begrifflichkeit und Theorie der lexikalischen politischen Semantik*. Heidelberg, Mannheim: Verlag Uni.
JARREN, O.; SARCINELLI, U.; SAXER, U.; (Hrsg.) (1998): *Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. Ein Handbuch mit Lexikonteil*. Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
KLEIN, J. (1989): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
LAKOFF, G.; WEHLING, E. (2009): *Auf leisen Sohlen ins Gehirn. Politische Sprache und ihre heimliche Macht*. Heidelberg: Carl Auer.
NEULAND, E.; VOLMERT, J. (2003): Sprache und Politik. Linguistische und didaktische Perspektiven. In: *Der Deutschunterricht*, Vol. 2003, No. 2, S. 2-9.
NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
SCHUPPENER, G. (2015): Sprache als Mittel der politischen Auseinandersetzungen. In: *Der Sprachdienst*, Vol. 6, S. 219-222.
STÖTZEL, G.; EITZ, T. (2002): *Zeitgeschichtliches Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Hildesheim: Olms.

STRAUSS, G.; HASS, U.; HARRAS, G. (1989): *Brisante Wörter von „Agitation" bis „Zeitgeist". Ein Lexikon zum öffentlichen Sprachgebrauch*. Berlin, New York: de Gruyter.

ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökomischen Konfliktlinien. Eine politikwissenschaftliche Perspektive. In: ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachforschung*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, S. 136-156.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, S. 28-46.

VOLMERT, J. (1989): *Politikerrede als kommunikatives Handlungsspiel. Ein integriertes Modell zur semantisch-pragmatischen Beschreibung öffentlicher Rede*. München: Wilhelm Fink-Verlag.

VOLMERT, J. (2006): Politischer Sprachgebrauch – ein Thema für den Deutschunterricht. In: *Der Deutschunterricht,* Vol. 2003, No. 2, S. 39-51.

Dieser Text bildet einen Bestandteil des Forschungsprojektes VEGA *1/0347/15 Parlamentssprache in der Theorie der Spaltungslinien.*

Kontakt:

Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: livia.adamcova@euba.sk

Das Konzept der „brisanten Wörter“ in der Politolinguistik

Christian Ahlrep

Abstract

The concept of „brisante Wörter“ in the field of political linguistics. *In linguistics exists a tradition of research in the field of “Politolinguistik”. One aspect within the field of lexicology is the concept of “brisante Wörter”, what tries to describe words which have a problematic connotation and used in a way to influence the thinking of the recipients. Research has discovered different terms to interpret and explain the cause and effect of semantic references of those words. Further the project “Unwort des Jahres” which is announced by researchers, but not only part of the scientific landscape has a great impact to critical reflection of political language into the German society.*

Keywords: brisante Wörter, Unwort des Jahres, Kontroverse Begriffe, Politolinguistik

Keywords: „brisante Wörter“, un-word of the year, controversial terms, political linguistics

Einleitung

In der germanistischen Sprachwissenschaft ist das Begriffspaar „brisante Wörter“ fester Bestandteil der Fachtermini geworden. Wanzeck widmet in ihrer Einführung für Studierende dem Thema ein eigenes Kapitel „Brisante Wörter und ihre lexikalische Entwicklung“ (Wanzeck 2010). Auffällig ist jedoch, dass die Autorin in dem gesamten Kapitel das Wort „brisant“ nicht ein einziges Mal benutzt. Dieser Umstand ist darauf zurückzuführen, dass die Forschung unter dem Oberbegriff *brisante Wörter* in den letzten Jahren weitere Termini ausdifferenziert hat, um das Phänomen besser zu beschreiben. Allgemein betrachtet sind brisante Wörter ein wichtiger Bestandteil in der neueren Teildisziplin der Sprachwissenschaft, der Politolinguistik, geworden.

Der folgende Beitrag setzt sich zum Ziel, das Konzept der brisanten Wörter darzulegen, insbesondere welche Bedeutung es in der Sprachwis-

senschaft, aber letztlich für die deutschsprachige Gesellschaft hat. Anschließend soll an Hand des „Unwort des Jahres“ gezeigt werden, wie deutlich die Sensibilisierung der deutschsprachigen Gesellschaft für problematische Begrifflichkeiten geworden ist.

Der Beitrag beleuchtet damit einen Aspekt, der für den Bereich Deutsch als Fremdsprache sehr fruchtbringend ist. Er soll dazu anregen, das Konzept der *brisanten Wörter* an konkreten Beispielen auch im Unterricht einzusetzen und die Studierenden damit für den Zusammenhang zwischen Sprachen, Denken und Gesellschaft zu sensibilisieren, der im deutschsprachigen Raum in den letzten Jahrzehnten verstärkt thematisiert wird und weit über die Forschung hinausgeht.

Entstehung des Konzeptes

Im „Duden Bedeutungswörterbuch“ wird das Adjektiv „brisant“ als bildungssprachlich bezeichnet. Als Synonyme werden „gefährlich“ und „heikel“ angegeben, die schon eine gewisse negative Konnotation aufzeigen. Interessant sind aber weiter die konkreten Beispiele, die der Duden für die Erklärung des Wortes anführt: „viel Zündstoff für eine Diskussion, Auseinandersetzung o.Ä. enthaltend“ (Duden 2010: 240). Hieraus wird die Referenz zu einem wichtigen Charakteristikum von *brisanten Wörtern* gegeben. Diese sind nicht per se negativ, sie sind viel mehr in ihrem Kontext problematisch und geben Anlass zu einer Diskussion. In der Sprachforschung wurden diese verschiedenen Eigenschaften noch deutlich differenzierter herausgearbeitet, wie noch gezeigt wird. Vorher soll jedoch auf die Entstehung des Begriffes eingegangen werden.

Die Kritik an Sprache und dem angemessen Sprachengebrauch hat in Deutschland eine lange Tradition. Bereits im Mittelalter gab es erste Diskussionen über eine angemessene Sprachverwendung. In der Zeit des Barock und der Aufklärung gab es hierzu eine Vielzahl von Debatten, am bekanntesten sind dabei die Sprachgesellschaften geworden. Im 20. Jahrhundert wurde dann z.B. Karl Kraus für seine ausgefeilte Kritik am Sprachgebrauch weit über die Grenzen von Österreich hinaus bekannt. (Kilian, Niehr 2015) In der Sprachwissenschaft wird diese kritische Form der Reflexion über Sprache als *Sprachkritik* bezeichnet (Schiewe 2011).

Besonderen Auftrieb erhielt die Kritik am öffentlichen Sprachgebrauch während und nach dem Nationalsozialismus. Hierbei wurde von den Kritikern eine deutliche Beziehung zwischen dem Denken, Handeln und der Sprache gezogen. Am bekanntesten sind in diesem Zusammenhang die

„LTI“ von Viktor Klemperer und „Aus dem Wörterbuch eines Unmenschen“ von Sternberger, Storz und Süskind geworden (Niehr 2014: 19-27).

Der Überbegriff *brisante Wörter* für diese Form der Sprachkritik wurde in der Sprachwissenschaft seit den 1980er Jahren vermehrt benutzt. Konkret benutzen Strauß, Haß und Harras es für ihr über 800 Seiten umfassendes Werk „Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist“ das erste Mal für eine umfassende wissenschaftliche Untersuchung. (Strauß, Haß, Haaras: 1989) Später befasste sich vor allem die linguistische Diskursanalyse mit dem Thema. Hierbei ist die umfassende Untersuchung von Stötzel und Wengeler „Kontroverse Begriffe“ zu erwähnen (Stötzel, Wengeler: 1995).

Termini

Es stellt sich jedoch die Frage, was brisante Wörter genau sind bzw. wie man sie klassifizieren kann. Strauß u.a. kommen in ihrem Grundlagenwerk zu der Einsicht, dass Wörter und Begriffe in ihrer semantischen Bedeutung einen Zusammenhang zu Politik und Ideologie haben. Sie zeigen an Beispielen auf, wie Begriffe bewusst von Sprechern in einem Umfeld genutzt werden, dass die Semantik positiv oder negativ konnotiert. Als ersten Eintrag in ihrem Lexikon führen Sie die Begriffe „Agitation, Agitator, agitatorisch“ an. Sie zeigen auch an konkreten Textbeispielen, wie diese Begriffe problematisch oder brisant von den Sprachbenutzern eingesetzt werden und auf diese Weise auch von den Hörern verstanden werden. Dies geht der Grundeinsicht voraus, dass Wörter nicht per se aus sich selbst heraus negativ sind, sondern durch den Gebrauch und den gesellschaftlichen Diskurs in diese Richtung geprägt werden (Strauß, Haß, Harras 1989: 53-57).

Strauß u.a. machten in diesem Grundlagenwerk auch Diskurse aus, in denen der Einsatz von brisanten Wörtern verstärkt vorkommen. Es ist nicht verwunderlich, dass es Lebensbereiche sind, in der Gesellschaft kontrovers diskutiert werden, und deswegen verstärkt einem Kampf und Aushandeln um Begriffe unterliegen: „Politik und Ideologie“, „Umwelt“, „Kultur und Bildung“ (Strauß, Haß, Harras 1989).

In ihrer Wortschatzanalyse unterscheiden Strauß u.a. brisante Wörter noch in weitere Unterklassen. Sie kommen zu dem Ergebnis, dass der Terminus *brisanten Wörter* als Oberbegriff dient, über den verallgemeinert werden kann, dass diese in der Gesellschaft diskutiert werden oder besser eine Diskussion aufzeigen, die inhaltlich und ideologisch geführt wird. Diese Begriffe lassen sich dann weiter in *Schlag-, Fahnen-* und *Kampf- und Feindwörter* unterscheiden. *Schlagwörter* übernehmen dabei die Funktion der Beeinflussung der Meinungsbildung. Sie werden bewusst eingesetzt, um

den Hörer zu beeinflussen und nicht selten mit Emotionen besetzt, wie z.B. „Demokratie“. *Fahnenwörter* sind hingen Wörter für politische Grundwerte, wie z.B. die Grundsätze der französischen Revolution: „Freiheit, Gleichheit, Brüderlichkeit“. Diese Begriffe werden von verschiedenen politischen Gruppen in der Wertediskussion unterschiedlich verwendet. Hinzu kommen die *Kampf- und Feindwörter*, die bewusst im politischen Streit eingesetzt werden, um insbesondere die gegnerische Partei herabzusetzen: „Chaot, Extremist, Terrorist“ (Strauß, Haß, Harras 1989: 32-38).

Wanzeck führt die selbe Termini wie Strauß u.a. an, um *brisante Wörter* zu kategorisieren und zu unterscheiden. Daneben führt sie jedoch noch eine weitere Klassifikation auf, die von dem Begriff *Schlagwort* ausgehen. Der Germanist Otto Ladendorf (1873-1911) hat früh diesen Begriff in die Linguistik eingeführt. In seinem Werk „Historisches Schlagwörterbuch“ listet er Begriffe auf, die im historischen Verlauf hinsichtlich der (politischen) Bedeutung sich verändert haben (Wanzeck 2010: 136).

Ladendorf und die spätere Forschung haben eine Reihe von Begriffen geprägt, die mit dem Begriff *Schlagwort* in Beziehung stehen. Eine absolute Abgrenzung ist zwar nicht möglich, die Begriffe sind eng miteinander verzahnt, sind aber dahingehend fruchtbar, als dass sie das breite Spektrum des politischen Wortschatzes aufzeigen. Wanzeck stellt in diesem Zusammenhang *Fahnenwörter, Reizwörter, Hochwertwörter, Modewörter* und *Schlüsselwörter* heraus. Dabei gibt sie folgende Erklärungen für die Begriffe:

Fahnenwort: z. B. konservativ (politische Brisanz): Wörter, die Teil von (partei)politischen Auseinandersetzungen sind

Reizwörter: z. B. Tätervolk (soziale Brisanz): Wörter, die ab dem Zeitpunkt ihrer Bildung polarisieren, umstritten sind und zum Skandal führen können

Hochwertwörter: z. B. Held (moralische Brisanz): Wörter, die nur positiv konnotiert sind und deshalb gezielt zur Rezipienten-Gewinnung eingesetzt werden; negatives (ehemaliges) Hochwertwort, z.B. Führer

Modewort: z. B. Globalisierung (aktuelle Brisanz): Wörter, die für die gesamten Sprecher von Bedeutung sind, diese aber nach einer gewissen Zeit verlieren; Globalisierung steckt noch mitten im Prozess

Schlüsselwörter: z. B. Empfindsamkeit (gemeint hier die europäische Geistesströmng) (historische Brisanz): Wörter, die in einer bestimmten Zeitstufe eine hohe Frequenz aufweisen, wie Empfindsamkeit im Barock (Wanzeck 2010: 137).

Für die Unterscheidung zwischen *Schlagwort* und den hier angeführten Begriffen bietet Wanzeck (2010) folgende Definition an: „Die Differenzierung in der Begrifflichkeit bietet sich für Wörter an, die genau einem der genannten Kriterien schwerpunktmäßig zuzuordnen ist. Treffen mehrere

relevante Kriterien für ein Wort zu, dann ist es praktikabel, den Begriff *Schlagwort* anzusetzen“ (Wanzeck 2010: 137).

Hieraus ergibt sich, dass der Terminus *Schlagwort* nicht als Oberbegriff fungiert, sondern neben diesen Begriffen steht. Wie bereits erwähnt, ist eine genaue Abgrenzung nicht immer möglich und es ist zu erwarten, dass in der Forschung durch genauere Analysen weitere Vorschläge für die Unterscheidung und Einordnung von brisanten Wörtern gemacht werden.

Niehr (2014) nutzt in seiner „Einführung in die Politolinguistik“ diese Termini ebenfalls. Der Nutzen in den hier dargestellten Begriffen liegt dabei aus seiner Sicht, um „Aufschluss zu bekommen über die mögliche Strategie der Sprecher, die solche Ausdrücke – so die Annahme – meist bewusst zur Erzielung bestimmter Wirkungen einsetzen“ (Niehr 2014: 69). Durch die Analyse unter dem Gebrauch der genannten Begriffe ist es demnach möglich, auf das Denken der Akteure zurückzugehen und politische Gedanken und Ideologien, die sich in (politischer) Sprache verstecken, zu entlarven. Hierbei zeigt sich auch die Grundannahme der Politolinguistik, dass Sprache, Denken und Handeln eng verbunden sind (Finkbeiner 2015: 55).

Unwort des Jahres

Eine besondere Form der Darstellung von brisanten Wörtern ist die jährlich stattfindende Aktion „Unwort des Jahres“. 1991 wurde diese von dem Sprachwissenschaftler Prof. Dr. Horst Dieter Schlosser (Frankfurt am Main) in Leben gerufen. Das Verfahren dazu ist einfach. Jede Bürgerin und jeder Bürger können zu jeder Zeit Vorschläge einsenden, die sie als problematisch empfinden. Es sollen Begriffe sein, die in dem jeweiligen Jahr sehr im öffentlichen und politischen Diskurs präsent sind und in einer besonderen Form negativ oder verschleiernd wirken.

Die Jury, die jedes Jahr das „Unwort des Jahres“ bestimmt, besteht aus fünf bekannten Germanistinnen und Germanisten, unter Leitung von Prof. Martin Wengeler (Trier) und Prof. Dr. Nina Janich (Darmstadt). Wichtig ist, dass die Jury nur Wörter auswählt, die auch von anderen vorgeschlagen und somit nicht durch die Wissenschaftlicher bewusst eingebracht werden. Die Aktion hat mittlerweile ein breites Medienecho gefunden. Die jährliche Nominierung wird fast schon selbstverständlich durch viele Zeitungen und von Rundfunkanstalten in Meldungen aufgenommen. Damit handelt es sich um eine der erfolgreichsten sprachkritischen Aktionen. (http://www.unwortdesjahres.net/)

Auf der Website für das Unwort des Jahres finden sich auf die Grundsätze, wonach Wörter ermittelt werden, die in besonderer Form negativ sind. Demnach handelt es sich um Unwörter, wenn Sie

- gegen das Prinzip der Menschenwürde verstoßen (z. B. *Geschwätz des Augenblicks* für Missbrauchsfälle in der katholischen Kirche),
- gegen Prinzipien der Demokratie verstoßen (z. B. *alternativlos* als Haltung/Position in der politischen Diskussion, um eine solche zu vermeiden und sich der Argumentationspflicht zu entziehen),
- einzelne gesellschaftliche Gruppen diskriminieren (z. B. durch unangemessene Vereinfachung oder Pauschalverurteilung, wie etwa *Wohlstandsmüll* als Umschreibung für arbeitsunwillige ebenso wie arbeitsunfähige Menschen),
- euphemistisch, verschleiernd oder gar irreführend sind (z. B. *freiwillige Ausreise* als Behördenterminus für die nur bedingt oder gar nicht freiwillige Rückkehr von Asylbewerbern in ihre Heimatländer aus Abschiebehaftanstalten). (http://www.unwort-desjahres.net/)

Als Unworte des Jahres wurden in den letzten Jahren z.B. folgende Begriffe gekürt:

1996: *Kollateralschaden*: Verharmlosung der Tötung Unschuldiger als Nebensächlichkeit; NATO-offizieller Terminus im Kosovo-Krieg.

2007: *Herdprämie*: Das Wort diffamiert Eltern, insbesondere Frauen, die ihre Kinder zu Hause erziehen, anstatt einen Krippenplatz in Anspruch zu nehmen.

2013: *Sozialtourismus*: Im Zuge der Diskussion um erwünschte und nicht erwünschte Zuwanderung nach Deutschland im letzten Jahr wurde von einigen Politikern und Medien mit dem Ausdruck „Sozialtourismus“ gezielt Stimmung gegen unerwünschte Zuwanderer, insbesondere aus Osteuropa, gemacht. (http://www.unwort-desjahres.net/)

Hierbei handelt es sich um Wörter aus dem politischen Bereich, die in besonders negativer Weise einen Sachverhalt darstellen. Das Projekt „Unwort des Jahres“ zeigt damit auf, in welcher Weise in der politischen Sprache Begriffe nutzt, um einen Sachverhalt in einer bewussten Weise – in diesen Fall zu meist sehr negativ – darzustellen. Letztlich wird durch die Wortwahl durch den Sprecher eine Verschleierung des wirklichen Sachverhaltes vorgenommen. Der Wert der Aktion „Unwort des Jahres“, die letztlich zu einer Sensibilisierung in der Gesellschaft in Bezug auf den politischen Sprachgebrauch führt, kann gar nicht hoch genug eingeschätzt werden.

Zusammenfassung

In der politischen Sprache werden bewusst gewisse Begriffe in einer von den Sprechern gezielten Weise dargestellt. In der germanistischen Linguistik gibt es eine längere Tradition, sich der Wirkung dieser Begriffe zuzuwenden. Das noch junge Fach der Politolinguistik kann dabei auf ein breites Repertoire an Kategorien und Termini zurückgreifen, die helfen die einzelnen Ursachen und Wirkungsweise dieser Begriffe aufzuzeigen. Als Überbegriff wird für diese schwierigen Begriffe nicht selten *brisante Wörter* benutzt.

Brisante Wörter haben einen wichtigen Einfluss auf politische und gesellschaftliche Diskurse und beeinflussen – so die Überzeugung insbesondere von Linguisten - das Handeln und Denken der Menschen. Die sprachkritische Aktion „Unwort des Jahres“ hat sich zum Ziel gesetzt, Begriffe, die in besonderer Weise einen Inhalt verschleiern, aufzudecken. Das Unwort des Jahres ist in Deutschland eine sehr erfolgreiche Initiative, die in den Medien und weiten Teilen der Gesellschaft rezipiert wird.

Literatur

DUDEN (2010): *Bedeutungswörterbuch.* Mannheim: Dudenverlag.

FINKBEINER, R. (2015): *Einführung in die Pragmatik.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

KILIAN, J.; NIEHR T. (2015): *Texte zur Sprachkritik und Sprachreflexion.* Stuttgart: Reclam.

NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

SCHIEWE, J. (2011): *Sprachkritik und Sprachkultur Konzepte und Impulse für Wissenschaft und Öffentlichkeit.* Bremen: Hempen.

STÖTZEL, G.; Wengeler, M. (1995): *Kontroverse Begriffe.* Berlin: DeGruyter.

STRAUSS, G.; HASS, U.; HARRAS, G. (1989): *Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist.* Berlin: DeGruyter.

UNWORT DES JAHRES: <http://www.unwortdesjahres.net/> [5. 7. 2017].

WANZECK, C. (2010): *Lexikologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Kontakt:

Christian Ahlrep, MA

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: christianahlrep@gmail.com

Zur Textkompetenz in der politischen Sprache

Silvia Adamcová

Abstract

On Language Competence in the Political Discourse. *For actors in politics, language is the most important tool of communication. It is not only the ability of politicians, diplomats and journalists to express themselves competently on various political issues; it is also their contact with the public. This paper shows the position and background of the political language in print media, radio, television or the Internet. This is primarily to ensure that the policy and use of language, which is conveyed mainly by the media, is the most credible image of a politician. The paper also characterizes the political language from a pragmatic and a semantic perspective.*

Schlüsselwörter: Textkompetenz, politischer Text, Sprachkompetenz, Textroutinen, Textenrezeption

Keywords: text competence, political text, language competence, text routines, text comprehension

Einleitung

Bei der Auseinandersetzung mit den Texten der Politolinguistik ergibt sich die Frage welche Voraussetzungen dazu notwendig sind, einen solchen Text zu produzieren. Die Gesamtheit dieser Voraussetzung bezeichnet der Begriff „Textkompetenz“. Wir werden die Problematik der Textkompetenz erörtern, die eine Schlüsselkompetenz im Prozess der Sprachverwendung darstellt und heutzutage von großer Bedeutung ist.

Zum Begriff „Text“ und „Textkompetenz“ sind in der letzten Zeit neue Erkenntnisse erarbeitet worden. Texte haben nämlich im kulturellen Erwerb einen multifunktionalen Charakter. Ein Text ist stets Mitteilung und Ansammlung von verschiedenen Informationen und Sprachformen. Beide Komponenten sind im Umgang mit politischen Texten auschlaggebend (Štefančík 2016). Anderseits eröffnet ein Text eine nächste Problematik, die von den Akteuren gelöst werden muss: Sie müssen erkennen, wie die Inhalte im Text in Sprache umwandelt werden. Um mit Texten umgehen zu kön-

nen, sind die Leser auf unterschiedliche Kompetenzen angewiesen, die aus Wissen und Fähigkeiten bestehen. Aus diesem Grund ist der Textbegriff in der Linguistik mit Kompetenzen verbunden, die es erlauben, unterschiedliche Textsorten rezeptiv und produktiv zu umfassen.

Der Begriff „Textkompetenz" bezieht sich auf die Fähigkeit, mit den Texten unterschiedlicher Art rezeptiv und produktiv umzugehen. Es geht also um eine „*Fähigkeit, textuell gefasste Informationen zu verstehen und selbst mit Hilfe von Texten zu kommunizieren*" (Portmann-Tselikas 2009: 9). Daraus lässt sich eine zweiseitige Bezugsebene der Textkompetenz ableiten. Sie kann bei der Rezeption und bei der Produktion von den Texten eingesetzt werden. Die Verfügung über eine Textkompetenz ermöglicht die selbständige Rezeption von Texten und die nachfolgende Nutzung der erworbenen Informationen für die weitere Denk-, Sprach-, oder Schreibprozesse. Textkompetenz setzt auch die Fähigkeit voraus, selber Texte zu gestalten und damit primäre und sekundäre Informationen sowie eigene Intentionen den Rezipienten verständlich und angemessen mitzuteilen.

Die Textkompetenz wird auch als eine individuelle Voraussetzung des Sprachhandelns angesehen. Es führen zwei Wege zur Betrachtung der Textkompetenz:

- Eine deskriptive Methode – besteht in Beschreibung des Umgangs mit den Texten in unterschiedlichen Schichten und Kulturen. Es werden dabei verschiedene Aspekte berücksichtigt, wie z. B. die Rolle von Texten in der Öffentlichkeit, im Parlament, Medien usw.
- Standardbezogene Auffassung – wobei Textkompetenz als ein kultureller Standard verstanden wird. Es geht um das Herausfinden der Bedingungen, die die „guten Texte" und den „kompetenten Umgang mit Texten" charakterisieren. (Adamcová 2013: 30).

Es soll deutlich gemacht werden, dass es zwischen der Sprachkompetenz und der von uns behandelten politischen Textkompetenz unterschieden wird. Die Sprachkompetenz ist eine komplexe kognitive Fähigkeit, die aus mehreren Teilkompetenzen besteht. Das Sprachwissen wird dabei in mehrere Teilsysteme aufgeteilt.

„*Die Kompetenz besteht aus den Teilsystemen der grammatischen Kompetenz (Theorie der Sprachkultur) und der pragmatischen Kompetenz (Theorie des Sprachgebrauchs); die grammatische Kompetenz besteht wiederum aus kleineren Teilsystemen (phonologische, morphologische, syntaktische und semantische Kompetenz) und die Kompetenz ist ihrerseits Teil eines größeren Systems*" (Welte 1995:170).

In der Hinsicht auf die sprachliche Kompetenz ergibt sich die Frage: Welches sprachliche Wissen ist für die Sprachbenutzer bei der Textgestaltung unerlässlich? Der oben beschriebene Komplex der Sprachkompetenz

ist nicht mit dem Bezugsfeld der Textkompetenz gleichzusetzen, weil die Textkompetenz etwas anderes ist als die Sprachkompetenz (vgl. Portmann-Tselikas, 2002).

Es wird darauf hingewiesen, dass die Sprachkenntnisse unbestreitbar eine erhebliche Basis für die Textkompetenz bilden. Sie sind natürlich beim Verstehen und Produzieren von den Texten erforderlich, sie allein bringen aber nicht automatisch die Fähigkeit Texte angemessen zu begreifen oder zu produzieren. Außer dem sprachlichen Wissen werden bei der Bewältigung der Textarbeit andere individuelle Voraussetzungen gefordert, nämlich das inhaltliche Wissen, das pragmatische Wissen, das prozedurale Wissen und die Motivation. Die Voraussetzungen der Textarbeit unterscheiden sich je nach Textsorte, weil jede Form des Textes sich durch spezielle Merkmale auszeichnet (vgl. Sánchez Presa/Paľková 2016).

Merkmale des politischen Textes

Zur Sprachkompetenz der Politiker gehört die Fähigkeit, unterschiedliche Texte rezeptiv und produktiv zu behandeln. In der mündlichen Interaktion der Politiker mit den Zuhörern und anderen Akteuren treten typische kommunikativ-pragmatische Handlungen auf. Zu ihnen gehören in erster Linie:
-Argumentieren
-Legitimieren
-Bestätigen
-Vorwerfen
-Beschuldigen
-sich Entrüsten
-sich als glaubwürdig präsentieren
Häufig gebrauchte Mittel sind weiterhin der ideologische Wortschatz und die nonverbale Kommunikation die dabei eine wichtige Rolle spielt.

Ein Text ist in der Regel keine isolierte Größe, sondern ist in andere Texte eigebettet und somtit schafft er die Vorraussetznungen für weitere, im folgende Texte. Auf diese Weise entstehen „Textcluster“ die im Bereich der politischen Kommunikation am häufigsten auftreten: Diskurse, Kampagnen und Verfahren (vgl. Girnth 2015:87). Für alle Texttypen ist typisch, dass sie einen gemeinsamen thematischen Rahmen und strategisches Ziel haben. Die typischen Kommunikationsbereiche der Politik lassen sich in unterschiedliche Muster einteilen, z. B. Plenardebatte, Konferenz, politische Talkshow, Verhandlung, Anhörung, Befragung, Debatte, Wahlrede u. a.

Grundlage der Textkompetenz besteht in der alltäglichen Interaktion. Der Hinweis auf das Denken, Handeln und Sprechen zeigt, dass die Kompe-

tenz, die in der Handlung mit Texten gefördert ist, auch soziokulturell geprägt ist. Anhand der professionell geschriebenen Texte ist es möglich, die Textkompetenz und die Organisation des Umgangs mit den Texten zu erlernen. „*Die soziale Praxis des Lebens zeigt, welche Weisen des Textzugangs praktikabel, erwünscht und weiterführend sind und über welche entsprechende Kenntnisse man dabei verfügen sollte*“ (Adamcová, 2013:31). Bei den politischen Texten geht es um eine konkrete Situation, die die Themen und den Vorgang der Interaktion beeinflusst. Bei den Texten treten bestimmte textimplizite Hinweise auf, die die Rezipienten berücksichtigen müssen. Zu solchen Hinweisen gehören z. B. die Textsortenzugehörigkeit, das Thema oder die vorausgesetzte Verwendungssituation. Bei der Arbeit mit den Texten ist also eine Spezialisierung und Vertiefung der Interaktionsfähigkeit erforderlich. Aus diesem Grund halten wir für wichtig, in einem nächsten Schritt die Strategien der Förderung der Interaktionsfähigkeit zu schildern.

Wie fördert man die politische Textkompetenz

Die Textkompetenz lässt sich durch einen gezielten Einsatz spezifischer Textaufgaben und durch eine verständliche Vermittlung der Lernstrategien formen und verbessern. Das Ziel ist die Förderung der Selbständigkeit im Umgang mit Texten, in Ermittlung der Bedeutungen und Zusammenhänge.

Dementsprechend schließt die Textkompetenz alle Methoden, Strategien und Techniken ein, die für das Gelingen der textuellen Kommunikation erforderlich sind. Es geht also um die Erfüllung der Anforderungen, die mit dem Spezifischen der geschriebenen Sprache verbunden sind. Die Anforderungen unterscheiden sich je nach Art des Textes. „Textkompetenz ist deshalb üblicherweise für verschiedene Bereiche für Textwelt unterschiedlich gut ausgebaut. Auch kann das Lernen in diesem Bereich lebenslänglich weitergehen“ (Portmann-Tselikas 2002: 15). Daraus wird schlussfolgert, dass die Sprachbenutzer durch die Teilnahme an verschiedenen sprachlichen Handlungen allmählich im Laufe der Zeit ihre textbezogene Fähigkeit ausbilden. Sie verfügen zum bestimmten Augenblick über solche Textkompetenz, die den angetroffenen Anforderungen mehr oder weniger adäquat entspricht.

Der Umgang mit den Texten kann geübt und erworben werden. Es gibt mehrere kognitive und metakognitive Lernstrategien, die die Textkompetenz bei den Sprachbenutzern fördern. Zu den wichtigsten kognitiven Strategien gehören z.B. die Speicherung von bestimmten Ausdrücken, das verstehen der Grammatikregeln anhand der Beispiele, Anwendung der Gram-

matikregeln in konkreten Sprachhandlungen, das Vorbeugen des interlingualen Einflusses usw (Lančarič 2015). Diese Prozesse sind bei der Aneignung der Schreibroutinen von großer Bedeutung und ermöglichen daneben ihre spätere Automatisierung. Die metakognitiven Prozesse beziehen sich auf die Regulation und das Anpassen der Vorgänge in Anbetracht der kognitiven Phänomene und Ziele. Damit wird eine bewusste Kontrolle der kognitiven Handlungen durchgeführt.

Die Schreib- und Textroutinen

Die sprachlich entscheidenden Komponenten der Textkompetenz bilden die sog. Textroutinen. Unter dem Begriff „Textroutinen" sind die idiomatisch geprägten Verfahren konzeptioneller Literalität zu verstehen. Feilke (2012) erklärt dieses Phänomen folgendermaßen: „*Textroutinen sind textkonstituierende sprachlich konfundierende literale Prozeduren, die jeweils ein textliches Handlungsthema (Gebrauchsthema) und eine saliente Ausdrucksform (Routineausdruck) semiotisch koppeln. […] Sie können lexikalisch als Kollokationen, syntaktisch als grammatische Konstruktionen und textlich als Makrostrukturen auftreten und in vielfacher Weise ineinander eigebettet sein*" (Feilke 2012: 11).

Die Sprachbenutzer, die über Textroutinen verfügen, haben einen großen Vorteil bei der Textgestaltung. Die Routinen spielen eine wichtige Rolle als bestimmte Hinweise bei der Kontextualisierung des Textes. „*Als Prozeduren vermitteln sie zwischen dem individuell bestimmten, jeweiligen Prozessaspekt des Schreibens einerseits und den konventionellen Anforderungen an das Produkt anderseits*" (Feilke 2010: 219). Die mit einer Textarbeit verbundenen Teilaufgaben, wie Planen, Sammeln, Übertragen, Überarbeiten usw. werden mit dem Begriff „Schreibroutinen" bezeichnet. Schreibroutinen und Textroutinen bilden zusammen ein prozedurales Schreibwissen.

Die sprachliche Routine im Allgemeinen stellt ein „ausdrucksseitig bestimmtes und genau dadurch passendes Verhalten". Früher wurde die sprachliche Routine gleichbedeutend mit der Gleichförmigkeit, mit der Bequemlichkeit oder mit der Entlastung von den mechanischen und schablonenhaften Aufgaben betrachtet. Dannerer (2012) weist darauf hin, dass der Begriff „Routine" stärker dynamisch als die zuvor genannten gleichbedeutenden Begriffe auf den Prozess der Sprachverwendung bezogen wird. Dies geht von der Behauptung aus, dass die Sprachbenutzer über Routinen verfügen und gleichzeitig fähig sind, die erworbenen Routinen bei der konkreten kommunikativen Situation einzusetzen. Während das Erwerben von

den Routinen ungesteuert geschieht, das Erlernen und Trainieren von diesen Fähigkeiten verfolgt gesteuert und vor allem bewusst.

Tab.1. Literale Prozeduren nach Feilke

Prozessebene Schreibprozesse: situativ und individuell kontingent
Prozedurenebene: kompetenzrelevant **Schreibroutinen**: Komponenten der Schreibhandlung, etwa routinisierte Strategien, Planungsroutinen, Überarbeitungsroutinen, etc. im Fokus prozessorientierter Schreibdidaktik **Textroutinen/Literale Prozeduren:** textkonstituierende Verfahren, funktional-pragmatisch motiviert, Typik; semiotisch konfundiert; Ausdifferenzierung texttyp-, domänen- und sortengebunden, Grammatikalisierungskontinuum
Produktebene: Textprodukt: individuelles Ergebnis

Quelle: Feilke: 2012: 11.

Bei der Entwicklung von der Auffassung der sprachlichen Routine vermischten sich die Untersuchungsinteressen aus den Fachgebieten der Pragmatik, Grammatik, Lexikologie und Textlinguistik. In der heutigen textbezogenen Forschung ist die sprachliche Routine als ein Mittel der Strukturbildung angesehen und damit eröffnet einen großen Anwendungsbereich bei der Textgestaltung und der Textrezeption. „*Im Unterschied zu Schreibroutinen wie Planung- und Überarbeitungsroutinen sind Textroutinen als sprachliche Werkzeuge stets semiotisch konfundiert und manifestieren sich in rekurrierten Oberflächenkonstellationen*“ (Feilke 2010: 19). In dieser Definition laufen die semantischen und grammatischen Aspekte des Textes zusammen. Außerdem werden Textroutinen durch pragmatische Handlungsintentionen motiviert.

Ausblick

Es ist allgemein bekannt, dass man die Mechanismen unserer modernen Diskurswelt verstehen muss und die Anforderungen an moderne Kommunikation akzeptieren muss. Dabei werden neben den sprachwissenschaftlichen Arbeiten philosphische, antropologische und politolinguistische Arbeiten uns zu Hilfe kommen. Weil Politik den Wählern fast ausschließlich durch die Medien vermittelt wird, wird heutzutage ein besonderer Schwerpunkt

den Massenmedien zugeteilt. Es geht um den Einfluss der Medien auf die Politikpräsentation und auf ihre Rhetorik und Diskurs. Bei der Politikvermittlung geht es also um das Verhältniss von Politik, Medien und Bürger. Dieses Thema wird in neueren politolinguistischen Arbeiten relativ oft diskutiert (Girnth 2015, Burkhardt 2003, Niehr 2014). Die wachsende orientierung der Bevölkerung an die Politik verleit den Medien eine große Bedeutung und Verantwortung. Die heutige Demokratie wird zu einer kommunikativen Demokratie und zu einem kommunikativen Staat. Politik wird immer mehr auf die Auswirkungen und auf das Image der Politiker ausgerichtet. Die Medien (Zeitung, Fernsehen oder Internet) beläuchten vor allem aktuelle Äußerungen von Politikern. Es wird zittiert, zusammengefasst, verglichen, kommentiert und bewertet. Die direkte Kommunikation mit den Wählern tritt immer weiter zurück und die mediale Vermittlung der Politik tritt in den Vordergrund. Weil das Medienangebot immer reicher wird, müssen die politischen Diskurse immer motivierter und kreativer durchgeführt. Es geht darum, dass die Aufmerksamketi des Publikums begrenzt ist. Es wird immer schwerer Aufmerksamkeit zu erregen. Aus diesem Grund plediеren wir für eine sprachwissenschaftliche Perspektive der Politiksprache, ihrer Präsentation und ihrere Wirksamkeit auf die Öffentlichkeit. Aus diesem Grund wird auch in der Zukunft ein besonderer Schwerpunkt der linguistischen Analyse der Politiksprache gelegt und höhere Anforderungen an die Politiker, an politisches Sprechen.

Literatur

ADAMCOVÁ, L. (2013): Textkompetenz und was dahinter steckt. In: ĎURČO, P. (ed.): *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*. Jahrgang 5, Heft 2, S. 28-36.

BURKHARDT, A. (2003): *Das Parlament und seine Sprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

DANNERER, M. (2012): Routiniert von ersten bis zum letzten Satz? Die Rolle der Textroutinen in der Erzählentwicklung von Jugendlichen. In: FEILKE, H.; LEHNEN, K. (eds.): *Schreib- und Textroutinen. Theorie, Erwerb und didaktisch-mediale Modellierung*. Frankfurt am Main: Peter Lang, S. 101-124.

FEILKE, H. (2010): Schriftliches Argumentieren zwischen Nähe und Distanz – am Beispiel wissenschaftlichen Schreibens. In: ÁGEL, V.; HENNING, M. (eds.): *Nähe und Distanz im Kontext variationslinguistischer Forschung.* Berlin, New York: Walter de Gruyter, S. 209-232.

FEILKE, H. (2012): Was sind Textroutinen? Zur Theorie und Methodik des Forschungfeldes. In: FEILKE, H.; LEHNEN, K. (eds.): *Scheib- und Textroutinen. Theorie, Erwerb und didaktisch-mediale Modellierung*. Frankfurt am Main: Peter Lang, S. 1-31

GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin: De Gruyter.

LANČARIČ, D. (2015): *An Introduction to English Linguistics*. Bratislava: Z-F LINGUA.

NIEHR, T. (2014): *Einführung ind die Politolinguistik*. *Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Francke UTB Verlag.

PORTMAN-TSELIKAS, P. R. et al. (2002): *Textkompetenz: neue Perspektiven für das Lernen und Lehren*. Innsbruck: Studien Verlag.

SÁNCHEZ PRESA, M.; PAĽKOVÁ, J. (2016): Intercultural communication as part of professional language training for economists and managers in higher education. In: HRIVÍKOVÁ, T. (ed.): *Challenges and best practices in foreign languages at tertiary level*. Győr: Publio Publishing, S. 79-110.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika*. *Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Ekonóm, S. 28-47.

WELTE, W. (1995): *Sprache, Sprachwissen und Sprachwissenschaft: Eine Einführung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Dieser Text bildet einen Bestandteil des Forschungsprojektes VEGA *1/0347/15 Parlamentssprache in der Theorie der Spaltungslinien.*

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: silvia.adamcova@euba.sk

Ökonomisierung vs. Bagatellisierung der Sprache

Irena Zavrl

Abstract

Economization vs. Trivialization of Language. *Within linguistic science, the terms "economization" or "trivialization" of the language are simply indispensable. Economization of language aims at an ever-growing tendency to replace complex linguistic forms with simpler ones in order to achieve "economization" of the expression. Moreover, the trivialization of language means a multiplicity: firstly, it means the omission or understatement of negatively evaluated and presented facts; secondly, representation of a thing as less important than it actually is; and thirdly, it serves as a means of manipulation.*

Schlüsselwörter: Sprachökonomie, Sprachbagatellisierung, Double-speak

Keywords: language economization, language trivialization, double-speak

Einleitung

Bagatellisierung als sprachliche Maßnahme, vorwiegend erscheinend in der Sprache der Politik und Diplomatie, ist in dreierlei Richtung zu verstehen:

(i) einerseits als **Verharmlosung, Milderung, Beschönigung** der Gesagten**.** Und in dem Zusammenhang ist Milderung synonym mit den Ausdrücken „beschönigen, verharmlosen, schmälern, als unbedeutend/unwichtig hinstellen, als geringfügig darstellen, vermindern, herunterspielen, verkleinern, schönfärben, falsch darstellen, frisieren, idealisieren, bemänteln"…

oder

(ii) andererseits als **Tarnung, Verhüllung oder Vertuschung** des Geäußerten, im Sinne von "verdrehen, verzerren, vertuschen, verhüllen, tarnen u.ä.", um öffentliche Verunsicherung, Empörung oder sogar Panik zu verhindern. Politisch motivierte Sprachtarnung wird von George Orwell (Roman 1984) als „Doublespeak" bezeichnet.

Drittens dient die Bagatellisierung der Sprache sogar

(iii) **als reine Manipulation,** wo man durch vorsichtig ausgewählte Sprachausdrücke versucht (oder sogar zwingt), eine andere Optik und Perspektive in den Sachverhalt zu bekommen und Bilder der De-Normalisierung zu schaffen, was man als reinen Missbrauch von Sprache und Sprachmitteln bezeichnen kann.

Was hat Bagatellisierung mit der Politik und Sprache zu tun?

Der Gebrauch der Sprache übt immer eine bestimmte, gezielt-orientierte Funktion aus. Wertneutral oder konnotativ neutral kann man sich selten ausdrücken, weil bekanntlich hinter jedem Wort eine Konnotation bzw. Begleitvorstellung oder assoziative Nebenbedeutung eines sprachlichen Ausdrucks steht. Konnotation kann man als bildlich gefärbte, iviuselle Mitinformation oder Hintergrundinformation wahrnehmen, wo dem Wprt eine emotionale, stilistisch und kulurelö bedingt eine wertende Nebenbedeutung beigemessen wird. Man spricht über die konnotative Aufladung der Wörter oder Bezeichnungen, die in vielen Situationen relativiert gehören (z.B. man sagt nicht „dick“, sondern „vollschlank“, wir kennen keine „Putzfrauen“ mehr, sondern „Raumpflegerinnen oder Parkettkosmetikerin“, „Bürogehilfin“ wird zu „Fachfrau für Bürokommunikation“ oder „Assistentin der GF“, „Hausfrau“ wird zu „Familienmanagerin“ modifiziert usw…).

Besonders die politische Sprache bzw. politischer Diskurs (und nicht ganz selten auch der Wirtschaftsbereich) ist dadurch gekennzeichnet, dass Vieles gar nicht und Manches nicht deutlich, eindeutig oder klar gesagt wird. D.h. dass das eigentlich Gemeinte auf der Sprachebene gar nicht in Erscheinung tritt, wie z.B. "Wir hatten einen offenen und fruchtbaren Meinungsaustausch" heißt im Klartext "Wir haben uns furchtbar gestritten und konnten uns nicht einigen". Das war gang und gäbe im öffentlichen Sprachgebrauch totalitärer politischer Systeme (z.B. national-sozialistische und kommunistische Regime) , wo solche Mittel der Bagatellisierung ausdrücklich als sprachliche Maßnahme eingesetzt wurden, um die Leute zu beruhigen, besänftigen und nicht zu beängstigen. Eine abschwächende und entkräftigende Wirkung des Wortes lies das Gesagte weniger drastisch erscheinen und hat dem Zweck gedient, die Gefühle der Menschen zu schonen, da jede Sprache im Dienste seines Fachbereiches steht. Die Themen- und Handlungsbereiche, die des Öfteren mit bagatellisierendem Wortschatz oder Sprachgebrauch konfrontiert sind, sind

- politischer Sprachgebrauch (insbesondere militärischer Bereich und vor allem die Zeit des Nationalsozialismus)
- diplomatischer Sprachgebrauch

- wirtschaftlicher Sprachgebrauch (z. B. Bezeichnungen wie „Rettungspaket, Schutzschirm, Finanzspritze, toxische Wertpapiere, Globalisierungsdefizit“ ..) aber auch
- gesellschaftlicher Sprachgebrauch (aus dem Bereich der Religion, verschiedene Tabuthemen wie z. B. aus dem geistig-psychischer oder körperlicher Bereich usw....).

Worte sind immer mit inneren Vorstellungen und Einstellungen des Zuhörers verknüpft und erzeugen daher ganz bestimmte visuelle Bilder, die abrufbar sind, sobald ein bestimmtes Wort ausgesprochen wird.

Abgrenzung von Bagatellisierung zu Euphemismus und Metapher

Der kulturbedingte Gebrauch beschönigender oder sprachmildernder Sprachmittel fällt unter den Begriff political correctness, wo man versucht, negative Aussagen und Bezeichnungen durch positivere oder wenigstens konnotations- und wertneutrale Wörter situationsabhängig zu ersetzen (z.B. „Roma und Sinti“ anstatt „Zigeuner“). Dabei sollte jedoch zwischen Bagatellisierung, Euphemismus und Metapher unterschieden werden.

Euphemismus als universelles Sprachphänomen (gr. euphemia „Worte von guter Vorbedeutung“) ist ein sprachlicher Ausdruck, der absichtlich aufwertend, mäßigend oder vertuschend formuliert Dinge und Gegenstände aus verschiedenen Motiven bezeichnet: um Anstößiges umzugehen, aus Eigennutz täuschen, Aufmerksamkeit dadurch zu wecken oder einfach Gefühle von Menschen zu schonen (Fischer 1995: 27).

Bei einer Metapher als einem stilistisch-sprachlichem und zugleich rhetorischem Ausdruck, beruhend auf dem Similaritätsprinzip , wird ein Wort oder eine Wortgruppe aus seinem eigentlichen Bedeutungszusammenhang in einen anderen übertragen, ohne dass ein direkter Vergleich die Beziehung zwischen Bezeichnendem und Bezeichnetem verdeutlicht (Hausberg 2007: 88). Es handelt sich um eine konstruierte Bedeutungsübertragung, z.B. „Wüstenschiff“ steht für ‚Kamel“, „Mimose“ als Pflanze bezeichnet einen sensiblen Menschen, bei der „rosaroten Brille“ geht es um die positive selektive Wahrnehmung , der Ausdruck „jemanden auf den Zahn fühlen“ ist als „jemanden unangenehme Fragen stellen“ zu verstehen, oder „leeres Stroh dreschen“ bedeutet „inhaltslos reden“.

Manipulation und Suggestion in der Sprache und durch die Sprache

Sprachmanipulation als absichtliche und gezielte Veränderung von Sprache erfolgt über den Einsatz emotionaler, (auf/ab)wertender oder interpretierender Sprachelemente und ist sowohl als „Manipulation der Sprache als auch Manipulation durch Sprache“ (Valente 2010: 22) zu bezeichnen.

Es gibt viele Wege, das Publikum sprachlich zu manipulieren, z. B. indem man

- negative Informationen durch positive Bezeichnungen ersetzt (z. B. anstatt 5 % Fett lieber 95% fettfrei)
- neutralen Informationen sprachmelodisch besser zu einem emotionalen Ausdruck verhilft, da Sprachmelodie sowieso einen starken emotionalen Wert aufweist
- Informationen im Satz so positioniert, dass sie leichter überhört werden (z. B. am Ende des langen Satzes) usw.

Politische Programmwörter und Sprachmanipulation

Zahlreiche politische Programwörter werden durch ihre ständige Präsez unausweichlich, jedoch schleichend zu Störwörtern, z.B. in der heutigen Zeit die Wörter wie „Flüchtlingskrise, Finanzkrise, Sparmaßnahmen, Wählerwille, Wahlanfechtung,Budgetkonsolidierung,Alternativlosigkeit, Umverteilung, Grundversorgung, Transformnationsprozess, Willkommenskultur, Reformbedarf, Schuldenschnitt, europäische Lösung, Reformbedarf, Restrukturierung, gemeinsame Politik, Sanktionen, Maßnahmenkatalog, die Bürger ernst nehmen, Integration, Populismus, Wertedebatte“ oder zahlreiche adjektivische Bezeichnungen, z. B. prozessorientiert, alternativlos, postfaktisch, anständig, nachhaltig, gut aufgestellt, flexibel…

Die Sprache behübschen, die Fakten verfälschen

Über Sprache übermittelt man nicht nur „neutrale Informationen“. Die Sprache dient als perfektes Instrument, die Gesellschaft über den Einsatz emotionaler, wertender oder interpretierender Sprachkomponenten wunschgemäß zu formen (Pappert, Schrötter 2008: 67). Die suggestive Kraft der Sprache ist unbegrenzt und spielt im Geheimen mit unserem Unterbewusstsein.

Jede Semantik hat Gründe, gute und weniger gute, von nützlichen zu problematischen.

In der Politik entsteht eine Sprache mit Wortschöpfungen, die schliechend eine neue zugeschriebene Beibedeutung bekommen, die Vieles verdrehen, unseres Denken beeinflussen und unsere Sichtweise stark prägen. Und über allem hängt die Nebel der Verschleierung (Pappert, Schrötter 2008: 34).

Der Gebrauch einer beschönigenden Redeweise ist in der politisch-diplomatischen Sprache ein gängiges Phänomen: man sucht die Wörter als Kampf- oder Durchsetzungsmittel aus, um das positive Image zu transportieren, z.B.

„Reform“ ein Wort, womit ein Transformationsprozess bezechnet wird . Denken wir an die stetigen Hochschulreformen. Oder damit verbundene Ausdrücke „Exzellenz, Wettbewerb, Flexibilität, Reformbedarf, Mobilität, Evaluation, Qualitätsmonitoring, Standort“ (früher gehörten diese Wörter zum Wirtschaftsbereich, nicht zu hochschulpolitischem Bereich, erfuhren also im Laufe der Zeit Bedeutungsumkehr). In der Zeit der allgemeinen politisch-ökonomischer Verunsicherung und grassierenden De-Normalisierungsängsten ist die permanente Präsenz von Reformen als „Beruhigungsmittel“ unumstritten notwendig und bedarf daher keiner besonderen Begründung.

„Paket“ ist ein Wort mit positiver Konnotation: dahinter steckt ein Geschenk, was Feierliches, Positives. Also bedient man sich der eigenen Mutation des Wortes - was als „Deformation“ des Sprechens bezeichnet werden kann. Denken wir an die oft vorkommende Vokabeln: „ Sparpaket, Reformpaket, Rettungspaket“, die nicht unbedingt notwendig in ihrer Herkunft als positive Bezeichnungen („sparen, reformieren, retten“) aufzufassen sind.

„Krieg“ wird nun als „militärische Auseinandersetzung, humanitäre Intervention“ oder als „Intervention“ bezeichnet oder als „Demokratisierungsprozess“ bzw. als „Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln“ umschrieben. „Kriegsministerium“ ist zum „Verteidigungsministerium“ geworden. „Vermeidung des Krieges“ wird durch „Kriegsprävention“ bzw. „Begrenzung militärischer Operationen“ ersetzt. „Militärschlag wird zum „Kollateralschaden“. Alles bagatellisierende, zeitgemäß geformte Ausdrücke.

Dinge nicht klar beim Namen nennen

Bei solchen Konstruktionen handelt es sich um eine sprachliche Umdeutung, wobei die Vokabeln oder sogar ganze Sätze als völlig wertfreiangesehene Bezeichnungen dastehen:

In der Flüchtlingskrise dominiert die emotionale Sprache: „Flüchtlingsstrom“, „Flüchtlingswelle“, „Flüchtlingstsunami“ sind Kampfwörter in jeder Flüchtlingsdebatte und die Wörter „ Migrant“, „Flüchtling“, „Einwanderer“ werden gerne durch „Schutzsuchender“ ersetzt.

Obwohl sich die konnotative Aufladung der Wörter mit der Zeit selbst scheichend ändert, versucht man viele Begriffe zu entkräften. So wird z.B. „politischer Gegner“ zu „ Ungläubigen“, „Gebühr“ zu „Service-Pauschale“, „Rauswurf“, „Entlassung“, „Kündigung“ werden durch Ausdrücke „Freistellung“, „Restrukturierung“, „Effizienzsteigerung“ (weniger müssen mehr leisten) ersetzt, „Terrorist“ oder „Aufständische“ als Bezeichnung für eine böse Person wird zu „Rebellen“ umgedeutet, da Rebellen Helden sind, die sich gegen Unrecht auflehnen. Das Wort „Folter“ wird durch die Wortgruppe „medizinisch überwachte Befragung unter Zwang“ umbenannt, es gibt keine „Spenden“ für bestimmte (erwünschte) Parteien, sondern „Demokratieförderung“. „Flüchtlingsstrom“ wird zum „Humankapital“, „Konfliktmanagement“ wird kreativ manipulativ durch „Verwalten von Krisen“ ersetzt, wir sprechen lieber von „Freiheitsentzug“ als von „Haft“ (besonders im Zusammenhang mit der Bestraffung von Politikern und Wirtschaftsleuten). Wenn man über „Kostensenkungsprogramm“ spricht, dann werden „Lohnkürzungen“ angekündigt, das Wort „Pensionsharmonisierung“ bedeutet ja nicht anderes als „länger arbeiten für weniger Geld“, mit „Förderungen“ bezeichnet man beschönigend „ Steuergelder“, das Wort „Steuerzahler“ mutiert zum „öffentlichen Hand“.

Schlussfolgerung

Vieles von dem, was vorgeführt wurde, läuft heutzutage unter dem Schlagwort semantische Verschmutzung. In den meisten von den oben angegebenen Fällen ist es offensichtlich, dass der Sprecher den Hörer /Leser durch Bagatellisierungssprachmaßnahmen manipulieren will. Worterfinder bzw. Übersetzungskünstler sind innovativ und kreativ in ihren Sprachübertragungen. Manipulierte Darstellungen und Informationen aller Art werden oft mit sorgfältig ausgewähltem Vokabular verfälscht oder nur einseitig weitergegeben, oft nicht nur seitens Politiker oder Journalisten, sondern von allen, die das Publikum durch ihre Manipulationstechniken von der gewissen an-

ders ausgelegten Tatsache oder Realität überzeugen, beeinflussen oder schonen möchten.

Literaturverzeichnis

FISCHER, H. D. (1995): *Manipulation – Persuasion – Sprache*. *Eine Arbeitsbibliographie*. Sankt Augustin: Academia Verlag.

HAUSBERG, A. (2007): *Analyse politischer Sprache an Hand aktueller Beispiele*. *Rhetorisch-argumentative Strategien in Reden zum Irak-Krieg*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.

PAPPERT, St.; SCHRÖTER, M.; Fix, U. (eds.) (2008): *Verschlüsseln, Verbergen, Verdecken in öffentlicher und institutioneller Kommunikation.* Berlin: E. Schmidt (Philologische Studien, 211).

VALENTE, D. (2010): *Politische Sprache im Kanzlerduell: Eine politolinguistische Analyse.* Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.

Online-Quellen:

Duden | Metapher | Rechtschreibung, Bedeutung, Definition, Synonyme, Herkunft. In: duden.de. Abgerufen am 13. Juni 2017

Kontakt:

Univ. -Prof. Dr. Sc. Dr. h. c. Irena Zavrl, PhD.

Fachhochschule Burgenland GmbH
Eisendstadt

University of Applied Sciences Burgenland
Eisenstadt, Austria

E-mail Address: irena.zavrl@fh-burgenland.at

Kritická analýza politického diskurzu: hlavné smery súčasného výskumu

Marina Matytcina

Abstract

Critical Analysis of Political Discourse: Main Approaches of Contemporary Research. *The paper presents an overview of principal theoretical and methodological approaches to critical analysis of political discourse. Three main current trends to critical discourse analysis are distinguished: Dialectical Relational Approach elaborated by N. Fairclough and his colleagues; T. van Dijk's Socio-Cognitive Approach characterised by the interaction between cognition, discourse and society; Discourse – Historical Approach developed by R. Wodak aims to describe how language and other semiotic practices are used by powerful elites to maintain their domination.*

Kľúčové slová: kritická diskurzívna analýza pojednanie; politický diskurz; politická komunikácia; lingvistický výskum.

Keywords: critical discourse analysis; political discourse; political communication; linguistic research.

Úvod

Významnú úlohu v súčasnej metodológii výskumu politickej komunikácie zohráva kritická analýza politického diskurzu. Kritický prístup je zameraný na analýzu sociálnej nerovnosti, ktorá je vyjadrená v diskurze a bádatelia v oblasti politického diskurzu otvorene stoja na strane utláčaných a bezmocných. Ako poznamenáva T. Van Dijk, medzi takýmito bádateľmi „nemôžu byť vedci s nestranným alebo dokonca indiferentným postojom" (Dijk 1993: 253). V prácach politológov M. Edelmana (Edelman 1977), D. Grabera (Graber 1976), skupiny lingvistov zo školy M. Hallidaya z Univerzity vo východnom Anglicku (University of East Anglia) G. Kressa, R. Hodgea, R. Fowlera (Fowler, Hodge, Kress 1979), ktorí vypracovali techniku „kritickej lingvistiky", ako aj v prácach G. Orwella, N. Faircloughа, R. Wodaka, T. van Dijka a ďalších predstaviteľov kritickej lingvistiky sa analyzuje odraz a reprodukcia sociálnej organizácie moci v jazyku, skú-

majú sa problémy používania jazyka ako prostriedku moci a sociálnej kontroly.

Počiatky kritickej diskurznej analýzy (KDA) sa spájajú s prácami mysliteľov, ktorí sa pokúsili nielen identifikovať podstatu a faktory sociálneho útlaku, ale aj vypracovať metódy budovania spravodlivých sociálnych vzťahov. Spomedzi nich sú významné práce K. Marxa, ktorého podľa P. H. Faircloughа a Ph. W. Grahama možno považovať za jedného z prvých praktikov kritickej diskurznej analýzy (Fairclough, Graham 2010). Dôležitú úlohu pri formovaní kritickej diskurznej analýzy zohrali myšlienky A. Gramsciho a L. P. Althussera, ako aj názory filozofov Frankfurtskej školy, predovšetkým J. Habermasa. Mimoriadny význam v oblasti diskurznej analýzy majú práce francúzskych štrukturalistov A. J. Greimasa (Greimas 1976), C. Beltrama (Beltrame 1973), T. Todorova (Todorov 1978), R. Barthesa (Barthes 1966), J. Genneta (Genette 1989). Veľkým prínosom pre KDA sa stali idei predstaviteľov francúzskej školy postštrukturalizmu M. Foucaulta, P. Sériota, M. Pêcheuxa. Na záver je potrebné spomenúť vplyv londýnskej školy analýzy správ M. Halliday a kritických štúdií N. Chomského o genéze KDA.

Hlavné kategórie, koncepčné a teoretické pozície kritickej diskurznej analýzy

Zástancovia súčasnej kritickej analýzy diskurzu skúmajú spôsoby rečového vplyvu, ktoré umožňujú vládnucim orgánom presadzovať svoju nadvládu v spoločnosti. Odborníci sa snažia zistiť, ako sa pomocou komunikatívnej činnosti stanovuje a reprodukuje sociálna, genderová, rasová alebo etnická nerovnosť, a taktiež sa načrtávajú spôsoby kladenia jazykového odporu. KDA je zameraná na obsahové štruktúry diskurzu, na zmyslovú interpretáciu objektu pomocou analýzy sociálnych, politických, historických a iných faktov o objekte, t. j. na základe zapojenia širokého spoločensko-kultúrneho a historického kontextu (Fairclough, Wodak 1997; Dijk 2008). Cieľom kritických analýz je hľadanie implicitných zmyslov a kognitívnych štruktúr, ktoré určujú podmienky pre tvorbu a interpretáciu diskurzov. Nevyhnutnou etapou analýzy je hľadanie motivačnej bázy takých pozícií, postojov, cieľov a záujmov rôznych skupín v spoločnosti, ktoré určujú formálne a obsahové charakteristiky diskurzu. Podľa T. van Dijka je po ukončení štrukturálnej analýzy textu takto možné „začať nadväzovať spojenie s kontextom“, to znamená pristúpiť k odhaľovaniu osobitostí prezentácie udalosti v mentálnom modeli hovoriaceho a vplyvu jeho diskurzu na sociálne prezentácie recipientov (Kravchenko 2012: 59).

Predstavitelia tohto smeru zastávajú aktívnu spoločenskú pozíciu, hľadajú spôsoby, ako zabrániť sociálnym konfliktom, ako kriticky demaskovať zakódované v diskurzívnych praktikách vzťahy sociálnej dominancie a diskriminácie. „Pre teoretikov kritického smeru nie je možné vnímať lokálne praktiky a empirické výsledky komunikácie ako nespochybniteľný fakt, ale musia byť hodnotené vo svetle reflexnej analýzy skresľujúceho vplyvu moci a ideológie v spoločnosti“ (Craig 2003: 108). Inými slovami „diskurz vplýva na spoločnosť: konštituuje situácie a sociálne identity, vzťahy medzi ľuďmi a skupinami ľudí. Zároveň pomáha udržiavať a reprodukovať spoločenský status quo, ale taktiež umožňuje aj jeho transformáciu“ (Fairclough, Mulderrig, Wodak 2011).

V tematickej perspektíve je súčasný výskum v oblasti kritickej diskurzívnej analýzy zameraný na skúmanie spôsobov vytvárania negatívneho obrazu o určitých sociálnych skupinách. Objektom analýzy môže byť akákoľvek skupina ľudí, ktorých spája nejaký základný príznak sociálneho charakteru (spoločná činnosť alebo spoločné etnické, demografické, náboženské, genderové a iné charakteristiky) a práva ktorých sa porušujú prostredníctvom diskurzu, ktorý je považovaný za prostriedok konštituovania sociálnej reality.

Materiálom pre kritickú diskurznú analýzu sú spravidla politické texty, ktoré vznikli v situácii sociálneho rizika a odrážajú nerovnosť komunikantov. Pojem „*kritický*“ poukazuje na snahu poukázať na súvislosti medzi jazykom, mocou a ideológiou, ktoré sú pre laika spravidla skryté, na odmietanie neutrality a zapojenie bádateľov do politického boja. „Kritická diskurzná analýza nie je prezentovaná ako politicky neutrálny smer, t. j. ako objektivistická spoločenská veda. Naopak, je prezentovaná ako kritický prístup, ktorý sa politicky podieľa na sociálnych zmenách“ (Jorgensen, Phillips, 2008: 114). „*Kritický*“ v podstate znamená pokus uvidieť vzájomné súvislosti medzi vecami“ (Fairclough 1985: 747). Jednotkami štrukturálnej analýzy pre predstaviteľov „kritickej lingvistiky“ nie sú ani tak fragmenty významu, ktoré sa prejavujú na úrovni, napríklad, frázy, ako spôsoby ich spájania do väčších významových celkov, ktoré zodpovedajú takým viacrozmerným štruktúram, ako sú text a diskurz. Pričom nevyhnutnou súčasťou výskumu kritickej diskurznej analýzy je určenie vzájomných vzťahov a podmienenosti semiotických štruktúr diskurzu sociálnym, kognitívnym, politickým, historickým a kultúrnym kontextom, ktoré sú takto chápané ako kognitívne štruktúry. To znamená, že nie v termínoch sociálnej situácie, v ktorej je umiestnený diskurz, ale ako mentálna reprezentácia tejto situácie, ako subjektívny konštrukt účastníkov (Fowler 1991; Dijk 2008). Inak povedané, na text alebo reč vplýva nie sociálna a politická situácia ako taká, ale to, akým spôsobom účastníci reprezentujú, chápu alebo nejakým iným spô-

sobom konštruujú vlastnosti takejto situácie, ktoré sú pre nich relevantné (Kravchenko 2012: 22).

Súčasné teoretické základy kritickej diskurznej analýzy sú predstavené v prácach T. van Dijka (Dijk 2014), N. Faircloughа (Fairclough 2015); R. Wodaka, M. Khosravinika a J. Ungera (Unger et al. 2016) v monografii *Methods of Critical Discourse Analysis* (2015) pod redakciou R. Wodaka a M. Meyera a iných. V r. 2010 vyšiel špeciálny slovník (Lexikon Kritische Diskursanalyse 2010), v ktorom je opísaných niekoľko stoviek kľúčových pojmov kritickej diskurznej analýzy (predovšetkým v rámci koncepcie M. Foucaulta) (Budaev 2016).

Súčasné prístupy k kritickej diskurznej analýzy

Z pohľadu teoretických a metodologických variácií súčasnej kritickej diskurznej analýzy existujú tri základné prístupy.

Dialekticko-relačný prístup (Dialectical Relational Approach) bol vypracovaný H. Faircloughom (Fairclough 2009) predovšetkým na základe marxistickej teórie. Pre tento prístup je charakteristické používanie termínov "dominancia", "rezistencia", "hybridizácia diskurzívnych praktík". Pod dialekticko-relačným prístupom sa chápe skúmanie vzťahov (relácií) medzi takými atribútmi analýzy ako diskurz, činnosť, subjekty, sociálne vzťahy, hodnoty, čas a miesto komunikácie. Cieľom dialekticko-relačného prístupu je skúmanie semiotického odrazu sociálneho konfliktu v politickom disurze.

Diskurzívno-historický prístup (Discourse-Historical Approach) (DHA) bol navrhnutý R. Wodakom (Wodak 2009). Hlavným cieľom tohto prístupu je preskúmať ako sú jazyk a iné semiotické systémy využívané mocenskou elitou na udržanie svojej dominancie. Podľa teórie R. Wodaka jazyk nielen že odráža spoločenské procesy a sociálnu interakciu, ale ich aj konštituuje. Diskurz je vždy historický, to znamená, že vždy je synchrónne a diachronne spojený s komunikačnými udalosťami, ktoré sa odohrávajú v súčasnosti, alebo sa udiali v minulosti. Dôležitým princípom diskurzívno-historického prístupu je spojenie textovej a kontextovej roviny analýzy. V tejto súvislosti je potrebné chápať kotext ako zložitý fenomén, ktorý sa skladá z viacerých rovín: lingvistického kotextu (co-text), intertextuálnej a interdiskurzívnej roviny, extralingvistickej roviny, spoločensko-politickej a historickej roviny. Vytváranie spojenia medzi textami a diskurzmi je sprevádzané procesmi dekontextualizácie a rekontextualizácie. Kľúčové pojmy tohto prístupu súvisia so šiestimi stratégiami identifikácie ideologickej pozície: nomináciou, predikáciou, argumentáciou, "zmäkčovaním pozícií", perspektivizáciou a intenzifikáciou.

V rámci *sociologicko-kognitívneho prístupu* (Socio-Cognitive Approach), ktorý reprezentuje T. van Dijk, sa politický diskurz interpretuje ako mentálna reprezentácia politických štruktúr, udalostí, aktérov, skupín či procesov, pričom politické poznanie sa chápe ako spôsob kognitívneho spojenia individuálnych a kolektívnych dimenzií politiky prostredníctvom politického diskurzu (Dijk 2009, 2014). Tento prístup je zameraný na skúmanie vzťahu medzi poznávacími štruktúrami, diskurzom a spoločnosťou. Tento prístup sa sformoval na základe zlúčenia heuristiky lingvistickej analýzy textu, psychologickej analýzy, pamäťových modelov a modelovania štruktúr vedomia (framov) v kognitivistike. Tradičné pojmy tohto prístupu sú: framy, stereotypy, rekonštruovanie etnických predsudkov, zneužívanie moci, utláčané skupiny, kontextuálne modely a situačné modely. Politický diskurz a politické poznanie sú v interakcii prostredníctvom mentálneho vzdelávania, vystupujú ako sociálno-politická pamäť, neoddeliteľnou súčasťou ktorej sú politické vedomosti, viera, hodnoty, postoje a normy (Dijk 2002: 218).

Záver

Kritická lingvistika a kritická diskurzná analýza sú smery, ktoré sa veľmi rýchlo rozvíjajú a "kritická" perspektíva preniká do všetkých nových oblastí lingvistického výskumu, a to najmä do oblasti tradičnej pragmalingvistiky a sociolingvistiky.

Vznikajú nové kritické trendy a čoraz viac vedcov sa domnieva, že lingvistický výskum sa nezaobíde bez skúmania sociálnych a politických základov jazyka a reči. Kritické lingvistika a kritická diskurzná analýza sa uberajú predovšetkým smerom k interdisciplinárnym oblastiam, a tým vytvárajú sľubné perspektívy pre integrálny výskum jazyka v spoločnosti (Wodak, 2011).

Literatúra

BARTHES, R. (1966): Introduction a l'analyse structurale des recits. In: *Communications,* No. 8, s. 1-27.

BREMOND, Cl. (1973): *Logique du recit.* Paris: Seuil.

BUDAEV, E. V. (2016): Kriticheskij analiz politicheskogo diskursa: osnovnye napravleniya sovremennyh zarubezhnyh issledovanij. In: *Politicheskaya lingvistika*, No. 6, s. 12-17.

EDELMAN, M. (1977): *Political Language*. New York: Academic Press.

FAIRCLOUGH, N. (1985): Critical and descriptive goals in discourse analysis. In: *Journal of Pragmatics*, Vol. 9, s. 737-763.
FAIRCLOUGH, N.; WODAK, R. (1997): Critical Discourse Analysis / ed. by T. van Dijk. *Discourse as Social Interaction*. London: Sage.
FAIRCLOUGH, N. (2009): Dialectical-Relational Approach to Critical Discourse Analysis. In: WODAK, R.; MEYER, M. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis.* London: Sage, s. 162-186.
FAIRCLOUGH, N.; GRAHAM, Ph. W. (2010): Marx as a Critical Discourse Analyst: The Genesis of a Critical Method and its Relevance to the Critique of Global Capital. In: FAIRCLOUGH, N. (ed.): *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.* Oxon, New York: Routledge, s. 301-346.
FAIRCLOUGH, N.; MULDERRING, J.; WODAK, R. (2011): Critical Discourse Analysis. In: VAN DIJK, T. (ed.): *Discourse Studies. A multidisciplinary Introduction*. London: Sage, s. 357-378.
FAIRCLOUGH, N. (2015): *Language and Power*. London: Routledge.
FOWLER, R.; HODGE, B.; KRESS, G.; TREW, T. (1979): *Language and Control.* London: Routledge & Kegan Paul.
FOWLER, R. (1991): *Language in the news: discourse and ideology in the press.* London; New York: Routledge.
GENETTE, G. (1989): Le statut pragmatique de la fiction narrative. In: *Poetique*, No. 78, s. 237-249.
GRABER, D. (1976): *Verbal Behavior and Politics.* Urbana: University of Illinois Press.
GREIMAS, A. J. (1976): *Maupassant: La semiotique du texte*. Paris: Seuil.
JORGENSEN, M. V.; FILLIPS, L. Dzh. (2008): *Diskurs-analiz. Teoriya i metod*. Kharkov: Gumanitarnyj centr.
KRAVCHENKO, N. K. (2012): *Prakticheskaya diskursologiya: shkoly, metody, metodiki sovremennogo diskurs-analiza: Prakticheskoe posobie.* Luck: VolinPoligraf.
KREJG, R. (2003): Teoriya kommunikacii kak oblast' znaniya. In: VERBICKOJ, L. A.; VASILKOVOJ, V. V.; KOZLOVSKOGO, V. V.; SKVORCOVA, N. G. (eds.): *Komparativistika III. Almanah sravnitelnyh sociogumanitarnyh issledovanij*. Sankt Peterburg: Sociologicheskoe obshchestvo im. M. M. Kovalevskogo, s. 72-126.
JÄGER, S.; ZIMMERMANN, J. (2010) (eds.): *Lexikon kritische Diskursanalyse: Eine Werkzeugkiste*. Münster: Unrast.
WODAK, R.; MEYER, M. (2015): (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
TODOROV, Tz. (1978): *Les genres du discours.* Paris: Seuil.

UNGER, J.; WODAK, R.; KHOSRAVINIK, M. (2016): Critical Discourse Studies and Social Media Data. In: *Qualitative Research*. London: Sage, s. 277-293.
VAN DIJK, T. (1993): Principles of critical discourse analysis. In: *Discourse and society*, No. 4(2), s. 249-283.
VAN DIJK, T. (2002): Political Discourse and Political Cognition. In: CHILTON P., SCHAFFNER C. (eds.): *Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins. Clayman S & Heritage J., s. 203-237.
VAN DIJK, T. (2008): *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach.* New York: Cambridge University Press.
VAN DIJK, T. (2009): Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. In: WODAK, R.; MEYER, M. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, s. 62-86.
VAN DIJK, T. (2014): *Discourse and Knowledge A Sociocognitive Approach.* Cambridge: Cambridge University Press.
WODAK, R. (2009): The Discourse-Historical Approach. In: WODAK, R.; MEYER, M: (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, s. 63-94.
WODAK, R. (2011): Kriticheskaya lingvistika i kriticheskij analiz diskursa. In: *Politicheskaya lingvistika*, Vol. 38, No. 4, s. 286-291.

Kontakt:

Doc. Marina Matytcina, CSc.

Katedra cudzích jazykov
Fakulta humanitných a sociálnych štúdií a práva
Lipecká štátna technická univerzita
Ruská federácia

Department of Foreign Languages
Faculty of Humanities, Social Studies and Law
Lipetsk State Technical University,
Lipetsk, Russian Federation

E-mail Address: lipmarina@gmail.com

Fenomény politického diskurzu

Elena Melušová

Abstract

Phenomena of Political Discourse. *The paper defines and explains discourse in politics in terms of its characteristic elements. The characteristic phenomena form functional and linguistic aspects, which meet certain recipients' expectations. Linguistics elements within stylistics and lexicology serve to that purpose. A significant role is played by political and media pressures, which influence the freedom of speech and its degree. The speech of a particular speaker is characteristic of language and stylistics elements.*

Kľúčové slová: politický diskurz, rečník, jazykové prostriedky, vplyv médií, politické strany

Key words: political discourse, speaker, linguistic means, media impact, political parties

Úvod

V živote ľudí, národov, skupín, štátov, pri vytváraní ich vzájomných vzťahov významnú úlohu zohráva spôsob emisie, t. j. podávania informácií, ktorý podmieňuje percepciu danej správy, jej interpretáciu a reakciu. Čo všetko ovplyvňuje vnímanie jednej a tej istej správy je možné priblížiť na príklade, kedy tú istú myšlienku vyslovia dvaja rôzni ľudia (rôzne názory, rôzna forma podania) a výsledok jej percepcie, a teda aj reakcie, zo strany prijímateľa môže byť diametrálne odlišný. Z toho dôvodu je skúmanie tejto otázky v súčasnej dobe aktuálne a dôležité. Tieto otázky lingvistiky, špeciálne štylistiky, sa stávajú súčasťou predmetu interkultúrnej komunikácie, diplomacie, ako aj zostavovania politických prejavov.

Vo Francúzsku Bénédicte Lapeyre (2008), ktorá sa venuje štýlu diplomatického prehovoru, vníma percepciu štylistických aspektov v diškurze na rôznych úrovniach. Neoddeľuje príliš normu diplomatickej a spoločenskej normatívnej komunikácie, skôr hovorí o využívaní oboch štylistických rovín vo viacerých sférach spoločenského bytia, medziľudskej komuniká-

cie, pričom zdôrazňuje jazykovú kultúru na všetkých úrovniach. Jazyk, ktorým sa vytvárajú vzájomné vzťahy, rozdeľuje na tri hlavné skupiny, a to na:

- Familiárny (langage familier)
- Pestovaný, vycibrený (langage soutenu)
- Formálny (langage formel)

Zdôrazňuje, ako sa porozumenie odkazu líši vzhľadom na typ reči a na typ percipienta, a preto je ťažko určiť univerzálne pravidlá komunikácie. Pri komunikácii je nevyhnutné poznať nie len samotný jazyk, ale aj rôzne neverbálne znaky, rôzne zvyklosti a zaužívané štylistické frázy percipienta – prijímateľa informácie, ktoré je dobré používať alebo naopak, vyhnúť sa im. Štúdium rôznych úrovní jazyka, ako aj neverbálnych znakov je dôležité pri kontakte s príslušníkmi iných národov, čo je nevyhnutné najmä vo sfére diplomacie, politiky, obchodných, ale aj osobných kontaktov.

V interkultúrnej politickej a obchodnej komunikácii na najvyššej úrovni treba zvažovať najmä behaviorálne aspekty kultúr, používanie existujúcich, symbolov ovládať genderovú problematiku a jej výklad s následným použitím v rôznych jazykoch, (a to najmä v anglickom jazyku ako napr. namiesto chairman používať chairperson, coordinator, head., presiding officer, alebo namiesto congressman – congressional representative, businessman – business executive) berúc do úvahy aj používanie osobných zámen (Benčič 2008).

Vymedzenie pojmu politický diskurz

Irina Dulebová (2012) uvádza definície politického diskurzu ruských lingvistov, ktorí usudzujú, že *politický diskurz je z hľadiska definície mimoriadne zložitý fenomén, aj keď dnes veľmi frekventovaný v spoločenských a humanitných vedách. Daný pojem analyzujú aj viacerí jazykovedci, avšak ich interpretácia nie je ani zďaleka jednotná, no napriek tomu nájdeme veľa spoločných styčných bodov.* Vychádza pritom z výskumu ruských jazykovedcov Baranova a Kazakeviča, ktorí zdôrazňujú jeho inštitucionálnosť a definujú ho *ako súhrn všetkých rečových aktov, použitých v politických diskusiách a takisto pravidiel verejnej politiky, overených tradíciou a skúsenosťami (Baranov, Kazakevič, 1991).* Podľa ich názoru *v inštitucionálnom diskurze sa komunikácia uskutočňuje nie medzi konkrétnymi ľuďmi, ale medzi reprezentantmi jednej alebo niekoľkých verejných inštitúcií (vláda, parlament, spoločenské organizácie) a predstaviteľmi inej verejnej inštitúcie a občanom (voličom).* Tento názor zastáva aj holandský lingvista T. Dijk a je toho názoru, že *diskurz sa stáva politickým vtedy, keď sprevádza poli-*

tický akt v politickej inštitucionálnej situácii (van Dijk 1995). J. Sorokin vymedzuje politický diskurz cez jeho súvzťažnosť s ideologickým diskurzom keď formuluje, že *politický diskurz je len jeden z druhov ideologického diskurzu a celý rozdiel spočíva v tom, že politický diskurz je explicitne pragmatický a ideologický diskurz implicitne pragmatický, teda politický diskurz je subdiskurzom a ideologický je metadiskurzom* (Sorokin 1997).

Dulebová vymedzuje politický diskurz ako *odzrkadlenie spoločensko-politického života štátu, ktorý nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty. Lingvistická analýza politického diskurzu pomáha vyčleniť koncepty a konceptuálne opozície, aktuálne pre skúmanú etapu života spoločnosti, preskúmať taktiku a stratégiu komunikácie a nachádzať najúčinnejšie spôsoby komunikácie s recipientom, definovať univerzálne a národné špecifické osobitosti politického diskurzu. Pri interpretácii politického diskurzu ako celku sa teda nedá obmedziť len na jazykovú interpretáciu, inak by jeho podstata a cieľ zostali nepochopené. Správne chápanie politického diskurzu predpokladá hlavne uvedomenie si jeho pozadia, očakávaní autora a poslucháčov, utajovanej motivácie, obľúbených námetov a logických postupov príznačných pre konkrétne obdobie* (Dulebová 2012).

Niektoré aspekty politického diskurzu vytvárajú predpoklady pre objektívne štýlotvorné činitele. Je prirodzené, že svoju osobitú a významnú úlohu pri každom diskurze (politickom aj diplomatickom) zohrávajú subjektívne aspekty, ktoré sú vlastné jednotlivým politikom – rčníkom. V minulosti (17. – 18. storočie) diplomatický ani politický diskurz nebol určený pre širokú verejnosť, politika vo všeobecnosti nebola určená pre verejnosť a už vôbec neniesla etiketu „vec verejná“. V súčasnej praxi demokratických krajín je skôr opačná tendencia: politický aj diplomatický prejav sa mení na diškurz určený pre široké publikum, je stavaný pre komunikáciu s verejnosťou, čomu sa do značnej miery prispôsobuje štýl prehovoru, a preto sa očakáva, že bude jednoznačný, jasný. Princíp *pre ľud zrozumiteľnej komunikácie* sa dnes považuje za jeden zo znakov demokracie. V súčasnosti sa v politike kladie veľký dôraz na komunikáciu, ktorá sa potom diferencuje podľa cieľov a podľa nich sa vyberajú aj štylistické prostriedky. Jazyk bude vystupovať v prvom rade ako nástroj komunikácie medzi politickými aktérmi navzájom, medzi aktérmi politiky a občanmi, ale rovnako ako nástroj diskusie o politike medzi občanmi (Štefančík 2016).

Predstavitelia súčasnej politickej moci sa takmer vždy prezentovali na verejnosti s cieľom dať do pozornosti seba a spoločenstvo, ktoré zastupujú. Georges Balandier (2006) opisuje túto „teatrálnosť predstaviteľov moci“ ako cvičenie „mystickej premeny“, pri ktorom sa „nešetrí symbolmi, rituálmi, mýtmi a inými prostriedkami“. Všetko to má slúžiť na demonštrova-

nie existencie a autority moci. Marc Abélès (1989) potvrdzuje, že ide o proces „organického prepojenia medzi politikou a jej predstaviteľmi." Každá forma politickej moci sa zvykla uvádzať na scénu diskurzom, aby vnútila alebo potvrdila svoj štatút. Dnes v rámci svojej právomoci politici predvádzajú svoje schopnosti konať a meniť veci. Pierre Bourdieu (1981) výstižne definoval politikov ako „predstaviteľov, ktorí konajú tak, aby boli videní v činnosti".

Politický diskurz minulosti versus novodobý politický diskurz

Zatiaľ čo v staroveku sa uplatňovala v rétorike postupnosť jednotlivých zložiek, organizácia jednotlivých častí prejavu (začiatok, úvod, rozprávanie, potvrdenie, vyvrátenie, záver), moderný politický diskurz ďaleko prekračuje túto organizáciu, ktorá sa dnes javí ako veľmi schematická. Starí grécki a rímski autori (Aristoteles, Theofrastos, Cicero, Plutarchos...) sa vo svojich prejavoch veľa venovali rétorike, dnešní rečníci sa zameriavajú skôr na vzťah a účinok medzi diskurzom a jeho etikou.

Po druhej svetovej vojne bol pre politický diškurz typický dlhý monológ, podľa vzoru Charlesa de Gaulla, prezentovaný hlavne na tlačových besedách, v súčasnom politickom diškurze prevláda skôr opačný trend. Diskurz sa stáva viac interaktívny, monológ sa mení na dialóg. Vplyvom médií dochádza k akejsi predprípraveprejavov politikov, ktorí uprednostňujú skôr krátke, jasné, výstižné vety, dôsledne pripravené, ktoré potom preberajú novinári a použijú ich pre široké publikum. V súčasnosti sa v politike kladie veľký dôraz na komunikáciu, ktorá sa potom diferencuje podľa cieľov a podľa nich sa vyberajú aj štylistické prostriedky.

Novodobý politický diškurz je možné sledovať napríklad na predvolebnej kampani. V minulosti, ale aj v súčasnosti sa využíva sila podnecovania na zvýšenie účinnosti reči. Ide o moment, keď rečník apeluje na svedomie a city svojich poslucháčov. Zvláštny efekt sa dosiahne, keď sa používajú evokujúce obrazy alebo humor. Svoj význam tu zohráva správny výber slov, najmä kľúčových, na základe ktorých je zostavený celý prejav. Možno sem tiež zaradiť využívanie rytmických efektov, ako napríklad striedanie napätia a uvoľnenia. Rečník by mal najskôr vysvetliť, o čom bude hovoriť, potom zapôsobiť na poslucháčov tým, že vo svojom prejave bude narábať obrazmi a metaforami a napokon by mal svojich poslucháčov emotívne ovplyvniť silou svojho prehovoru. V dnešnom ponímaní výraz *rétorika* v niektorých situáciách získava pejoratívny význam v zmysle *výrečnosť čisto formálna*, avšak v tejto práci uprednostňujeme jej prvotný význam – umenie presvedčiť, aj keď dnes toto umenie ďaleko presahuje striktný rá-

mec rétoriky. Samozrejme, že forma diskurzu a rétoriky sa iba sčasti môže aplikovať na písomný prejav.

Každý rečník má svoj vlastný štýl a počas reči ešte pridáva svoj „ spôsob“ prejavu. Takto oba „štýly“ vytvárajú základné dva komponenty, dôležité pri meraní účinnosti rečníka (t. j. samotný štýl a vlastné, individuálne prvky prejavu). Všetky zložky prejavu a schopnosti rečníka sú porovnateľné so zložkami prejavu divadelného alebo filmového herca. Navyše, rečník poskytuje poslucháčom svojím prejavom aj základný prostriedok na „rozšifrovanie“, akýsi „dekodér“ svojho prejavu, ktorý poslucháč vníma veľmi citlivo a intuitívne. Patrí sem vnútorné presvedčenie a úprimnosť rečníka, jeho schopnosť vyvolať zanietenie pre obsah svojho prejavu.

Philippe Quême (2008) hovorí o týchto základných zložkách štýlu rečníka:

1. Individualita pred poslucháčmi a divákmi (vrátane televízie): patria sem prvky ako farba hlasu, pohľad, gestá, celkový postoj , rytmus, ktorý je súčasťou diskurzu každého rečníka.
2. Uplatňovanie fráz, metafor, oxymoronov a iných štylistických figúr, rôznych konotačných výrazov, ako aj využívanie kľúčových slov či slov s posunutým významom, používanie opakovania, prekvapenia
3. Humor, ktorého používanie sa javí pre politického rečníka ako dôležitý nástroj, napr. môže byť použitý s cieľom zmiasť alebo zneistiť protivníka.. Platí však, že aj použitie humoru musí mať svoju mieru.
4. Napokon je to väčšia či menšia personalizácia prejavu, poznačená najmä používaním príslušnej osoby formou osobného zámena *Ja, Vy, My*, a pod.

Fenomény ovplyvňujúce súčasný politický diškurz

Arnauld Mercier (2008) hovorí o tzv. vládnom marketingu ako jednom z kľúčových otázok moderného vládnutia. Vláda každej krajiny musí čeliť viacerým problémom doby: globalizácii a liberalizácii ekonomík, ktoré odoberajú vládam veľa z ich reálnej moci zasahovať do fungovania spoločnosti. Dočasnosť vlád spôsobuje, že reálne výsledky ich zásahov sú často viditeľné až po mnohých rokoch, pričom ich volebné obdobie je omnoho kratšie ako doba, kedy možno vidieť výsledky ich rozhodnutí a práce. To je tiež jeden z dôvodov, prečo sa snažia byť znovu zvolení a majú záujem odďaľovať niektoré, hlavne menej populárne opatrenia.

Vývin súčasného politického diskurzu smeruje k dialogizácii a k argumentácii, čo priamo vyvoláva nové spôsoby a priestory komunikácie (napríklad moderné formy budovy parlamentu, vysielanie inštrukcií a správ,

aby bolo možné komunikovať na diaľku, vytváranie spoločného komunikačného priestoru, v ktorom každý môže prezentovať svoj názor a poznať názor ostatných). *Na charakter politického jazyka bezprostredne vplýva prostredie a aktéri, ktorí jazyk používajú. Samozrejme predpokladáme existenciu demokratických podmienok právneho štátu* (Štefančík 2016)

Médiá sú zviazané s demokratizáciou komunikácie – majú multifunkčnú úlohu: od vysielania rôznych správ, výchovu občanov, až po kontrolu štátnej moci a mediačných aktérov, čím vykonávajú politickú úlohu v zmysle „nastavovania zrkadla“ a udržiavania demokratickej línie komunikácie. Sloboda tlače je pre takéto fungovanie neodmysliteľnou podmienkou a z formálneho hľadiska pre svoje ciele využíva široký inventár jazykových štýlov.

V jednotlivých krajinách existujú výrazné tradičné prvky politického diskurzu po obsahovej aj formálnej stránke. Podľa zastúpenia určitých typických znakov v politickom prejave možno prejav typologicky klasifikovať. Pri analýze rečníckych prejavov je veľa príkladov, ktoré dokumentujú zmeny na úrovni štýlu. Tradičné zastúpenie štylistických figúr podlieha zmenám. Zastúpenie štylistických prostriedkov sa vyvíja a posúva prejav do inej roviny. Typické štylistické prvky politického prejavu minulosti postupne strácajú svoju pozíciu a do popredia sa dostávajú nové znaky, ktoré charakterizujú súčasný politický prejav. Medzi jeho typické prejavy patrí:

- ✓ Vášeň – rečníci ukazujú vášeň veľmi viditeľne tým, že používajú rôzne výzvy, napomínania, nabádania, povzbudzovanie.
- ✓ Snaha neustále uvádzať na scénu prejavy vášne, prejavy nadšenia poslucháčov (vo Francúzsku tak v minulosti robil napríklad Georges Clemenceau, keď vyzdvihoval patriotizmus Francúzov hovoriac: *„Vediem vojnu, stále vediem vojnu a budem pokračovať v boji*.“
- ✓ Argumentácia, založená na činoch, sa zdá málo užitočná, pretože je málo mobilizujúca.
- ✓ V minulosti sa častejšie používala určitá zdržanlivosť a rešpekt v útokoch formulovaných proti politickým protivníkom.
- ✓ Čo sa týka formy, slová mali v minulosti slabšiu konotáciu a menej manipulovali mienku poslucháčov.
- ✓ Menej sa používal priamy štýl, zdôrazňovala sa viac fyzická prítomnosť rečníka, ktorá zvýrazňovala obsah výpovede.
- ✓ Politické diskurzy, najmä vo Francúzsku, sú aj v súčasnosti vášnivé, a to najmä pri exhortácii (podnecovaní, povzbudzovaní), čo sa stáva významnou dimenziou súčasného politického diskurzu.
- ✓ Rovnako ako u starších rečníkov, aj v súčasnosti nie je argumentácia cez činy považovaná za dostatočne mobilizujúcu.

Niektoré tradičné fenomény, ktoré v minulosti charakterizovali politický diskurz, sa časom vytratili. Napríklad „rešpekt“ voči protivníkovi, devótnosť (pokora, servilnosť, podlízavosť, poníženosť) už nie sú charakteristické pre našich politikov – rečníkov, pretože dnes by sa to považovalo za ich slabosť a negatívum.

Moderný rečník a politik má ukazovať svoj vplyv a budiť dojem človeka silnej pozície. Udomácnil sa nový jav, ktorý spočíva v tom, že rečníci sa snažia vyhnúť prekážkam akejkoľvek povahy, ktoré by mohli narušiť predstavenie prezentovaného politického programu.

Možno si položiť otázku, či fenomény politického diskurzu majú rovnakú silu a tradíciu u rečníkov všetkých národov. Pri analýze prejavov amerických (Clintona, Busha), anglických (Thatcherová, Blair) alebo španielskych rečníkov (Gonzáles, José Maria Aznar) sa ukázalo, že ich prejavy sú menej vášnivé, menej strhujúce než napríklad francúzske prejavy starších alebo súčasných rečníkov. Nefrancúzski rečníci rešpektujú viac logiku a činy a ak sa aj vyskytne príležitosť vášnivo niečo prezentovať, nepovažuje sa to za tradíciu.

Záver

Využitie tejto práce je vhodné pre akademické účely aj prax, predovšetkým pri analýze politického diskurzu ako podkladu ďalšieho rozvoja skúmania politických prejavov (diskurzov) z pohľadu rečníctva a štylistiky v budúcnosti a následne možnosti ďalšieho využitia výsledkov analýzy v praxi pri posilňovaní kultúrnej úrovne prejavov rečníkov z hľadiska obsahu i formy. Spoločnosť sa rozvíja a jej budúcnosť závisí v značnej miere aj od výberu politikov a ich úrovne kultúry prejavu.

Vplyv na vývin politického diškurzu majú v prvom rade médiá, a to svojou takmer každodennou prítomnosťou - formou rôznych prieskumov, sondáží a urýchľovania vecí čakajúcich na riešenie. Tým sa vytvára často veľký tlak na politikov, ktorí sú tlačení robiť okamžité prehlásenia a rozhodnutia. Rýchly vývin politického diškurzu sa tak stáva nevyhnutným, sprevádza každé rozhodnutie, každý krok politika, a to buď v záujme lepšieho porozumenia, alebo kvôli maskovaniu prekážok.

André Frossard (1995) povedal: „ *Vždy, keď okolnosti vyzvú politika, aby sa rozhodol medzi politickou stranou a pravdou – spravidla si vyberie politickú stranu.“* Zamýšľa sa nad demokraciou a nad rozšíreným a proklamovaným názorom, že politický diškurz je slobodný. Všetci môžu spravidla vyjadriť aj extrémne názory, napr. na imigráciu, homosexuálov, partnerské vzťahy, atď.

Teoreticky by dnes všetky médiá mohli mať prístup ku všetkým politickým vyjadreniam a mohli by sme si myslieť, že politickí rečníci sú dostatočne zodpovední, aby mohli rozprávať vo vlastnom mene bez toho, aby len mechanicky opakovali to, čo hovorí ich politická strana. Ale realita je iná. Politický diškurz podlieha určitému obmedzeniu slobody, čo platí hlavne pre predstaviteľov malých strán.

Literatúra

ABÉLÈS, M. (1989): Rituels et communication politique moderne. In: *Hermès, La Revue,* Vol. 1, No. 4., s. 127-141.

BALANDIER, G. (2006): *Le pouvoir sur scène*. Paris: Fayard.

BENČIČ, S. (2008): *Interkultúrna komunikácia v politike a v medzinárodných vzťahoch.* Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove.

BOURDIEU, P. (1981): La représentation politique. Éléments pour une théorie du champ politique. In: *Acte de la recherche en sciences sociales*, No. 36, s. 3-24.

CLEMENCEAU, G. (1918): *Je fais la guerre. Discours à la Chambre des députés*: *8 mars 1918*, <http://www. assemblee-nationale.fr/histoire/-Clemenceau1918.asp> [23. 7. 2017].

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, Vol. 3, No. 9.

FROSSARD, A. (1995): *Boh jestvuje, ja som sa s ním stretol.* Bratislava: Lúč.

LAPEYRE, B. (2008): *Être plus diplomate*. Paris: Eyrolles.

MERCIER, A. (2008): *La Communication politique.* Paris: CNRS, Essentiels d'Hermès.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46

QUÊME, Ph. (2008): *Vertus et perversions francaises du discours politique*. Paris: l´Harmattan.

Kontakt:

PhDr. Elena Melušová, CSc.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Romance and Slavic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: elena.melusova@gmail.com.

Politický diskurz a genealógia moci v jazyku B. Brechta

Ján Demčišák

Abstract

Political Discourse and Genealogy of Power in the Language of B. Brecht. *The paper looks into the nexus of power and politics which Brecht addresses in his play "The Life of Edward II of England". Following Brecht's work and Foucault's genealogy of power, the political power will be analyzed in its multidimensionality: as the power of state within its changeable historical perspective; as a precarious balance of power, which on the one hand influences the life of the whole nation and the individual private life on the other; and as an invisible discoursive mechanism which Brecht tries to uncover.*

Kľúčové slová: nemecká dráma, Bertolt Brecht, performativita, diskurz

Keywords: German drama, Bertolt Brecht, performativity, discourse

Úvod

Divadelnú hru *Život Eduarda II. Anglického* uverejnil Bertolt Brecht po prvýkrát v časopise *Neuer Merkur* v roku 1924. Následne ju ešte v tom istom roku upravil pre vydavateľstvo Kiepenheuer Verlag. Práve táto prepracovaná verzia je podľa Knopfa adekvátnym základom pre ďalšiu interpretáciu (1980: 41), čo je taktiež dôvod, prečo bola zvolená aj pre najkomplexnejšie vydanie Brechtovych diel známe ako *Große Berliner und Frankfurter Ausgabe*.[1] Text uvedeného vydania tvorí východiskový korpus pre nasledujúcu analýzu všímajúcu si prepojenie moci, diskurzu a jazyka.

[1] Všetky citáty z hry Život Eduarda II. Anglického použité v texte sa vzťahujú na toto vydanie (Brecht 1988), sú označené kurzívou a číslom príslušnej strany.

Diskurz a performativita

Už úvod hry nastoľuje napätie a rozpory medzi kráľom Eduardom a anglickou šľachtou, čo kráľov brat Kent komentuje nasledovnými slovami:

> *Wird's, Bruder, denk ich, Köpfe geben, auf Pfähle sie*
> *Zu stecken, weil die Zungen ihnen lang sind* (11).

Vychádzajúc z Austinovej teórie rečových aktov poukazuje Kentova výpoveď na fakt, že niektoré rečové akty sú vo svojej podstate performatívne a teda schopné zasahovať do sociálnej reality a meniť ju – niektoré výpovede môžu stáť človeka aj život. Rovnako môžu byť vo vzájomnom kauzálnom vzťahu s inými výpoveďami. Eduardove slová *Ich will Gaveston haben* (11) a jeho tvrdohlavosť uvádzajú do pohybu dej celej hry a vedú ho až k záverečnej konzekvencii zhrnutej vo výroku *Ich falle oder leb mit Gaveston* (11). Slová kráľa tak performujú a vytvárajú novú realitu. Ich špecifickú silu a moc nadradenosti podčiarkuje na jednej strane majestnátny plurál *Wir machen dich, Gaveston, gleich zum Lord Erzkämmerer* (12) a na druhej strane meno samotného kráľa *In Unserm Namen kommandier, wie's dir gefällt* (12). Výpovede kráľa ako performatívne rečové akty sú súčasne stelesnením moci. Moc a diskurz sú podľa Butlerovej navzájom prepojené osobitým spôsobom: „The power of discourse to produce that which it names is thus essentially linked with the question of performativity. The performance is thus one domain in which power acts as discourse" (1993: 17). Túto zaujímavú jednotu moci a diskurzu reflektuje aj Brechtova hra, ktorá vedome či nevedome odhaľuje fungovanie diskurzívnej moci. Moc panovníkovho slova sa najskôr prejavuje pri konkrétnych aktoch, ako je vyhlásenie vojny alebo oslobodenie Gavestona z väzenia, postupne však dochádza k jej zjavnej abstrakcii a metaforizácii, v tejto metarovine je aj samotný Eduard viac či menej priamo prirovnávaný k bohu.

Kráľ získava moc nad životom a smrťou dokonca vo svojej neprítomnosti, pretože sa stáva vždy prítomným vďaka svojmu menu, ktoré sa stáva semiotickým znakom. V situácii, keď Gavestona pred popravou zachráni Eduardov list, Gaveston zvolá: *Eduard. Der Name belebt mich* (30). Táto veta poukazuje na efekt semiotického znaku (mena Eduard) a na úzku spojitosť medzi mocou a diskurzom. Gavestona totiž nezachráni prítomnosť Eduarda, zachráni ho moc, ktorá je viac zviazaná s menom panovníka než s jeho fyzickou osobou. Ako ďalší príklad prepojenia moci a diskurzu môže slúžiť nasledujúca slovná hra:

GAVESTON
Unser guter König Eduard verspricht mit Wort und Siegel
Er will mich sehen nur, dann mich wiederschicken.
[…]
LANCASTER
Wann?
Gelächter.
Für seinen Danny wird er, wenn er ihn nur sieht
Vor Gottes Gesicht jedwedes Siegel brechen (30).

Iterácia výrazu *Siegel* (pečať) vo výpovedi Lancastera poukazuje na to, že pojmy *Siegel* a *Wort* (slovo) sú v danom kontexte navzájom nahraditeľné a vymeniteľné, jeden výraz je tak metaforou toho druhého. Kráľovská pečať ako znak moci sa stáva korelátom slova ako jazkového znaku participujúceho na diskurze. Relácia diskurzu a moci, resp. slova a moci je zároveň charakteristická pre celú Brechtovu hru. Aby biskup prinútil kráľa abdikovať a vzdať sa moci, snaží sa z neho vylákať príslušnú slovnú formuláciu, čo však kráľ odmieta urobiť. Biskupova intriga a pokus donútiť kráľa k danému performatívnemu rečovému aktu sú totožné s uchopením a zvrhnutím kráľovskej moci. Rovnakým spôsobom sa snaží uzurpovať moc aj kráľov radca Mortimer, svoj mocenský zápas s Eduardom prirovnáva k slovnému súboju: *Ihr kämpft gut. Als Kenner guter Rhetoren* (81). Vrchol tohto diskurzívneho zápasu nastáva v momente, keď sa Mortimer uchýli k násiliu a najme dvoch vojakov, ktorí majú za úlohu zlomiť kráľovu psychiku a prinútiť ho zmeniť spôsob, akým používa jazyk: *Ihr bringt euerm Manne bei, Ja zu sagen/Auf jede Frage. Ihr ätzt es ihm ein* (77). Podobne ako biskup, aj Mortimer je v tomto pokuse neúspešný. Dokonca ani po zabití kráľa, po fyzickom odstránení Eduardovej osoby, Mortimer nedokáže poraziť moc, proti ktorej stojí. Vládnuca moc sa totiž transponuje do osoby Eduardovho syna. Existujúci diskurz je naživе aj naďalej a symbolom jeho vzkriesenia je meno otca – mladý Eduard sa totiž odvoláva na hlas svojho otca vo svojom vnútri: *Meines Vaters Stimm in mir* (87). Hlas, ktorý nie je skutočne prítomný, preberá funkciu svedka a demonštruje spôsob, akým funguje proces signifikácie – ako signifikant totiž označuje objekt v jeho neprítomnosti. Táto signifikácia je súčasne performatívna, vytvára význam a zároveň legitimuje moc, ktorá rozhoduje o vine a odsudzuje zradcu Mortimera na smrť. Rovnakým spôsobom sú vzývaní aj ďalší svedkovia fungujúci vo svojej neprítomnosti ako symbolické znaky: *Die nicht da sind, sind meine Zeugen* (87). Svedectvo realizujúce sa v mene otca je založené výlučne na mužskej reprezentácii. To zodpovedá teórii J. Lacana, ktorý tvrdí, že ženy sú vylúčené z mužsky konotovaného symbolického poriadku ako sociolingvistického a sociokultúrneho systému

znakov (Osinski 1998: 140). Exklúziu žien zo symbolického poriadku a nemožnosť participácie na patriarchálnom diskurze moci demonštruje postava kráľovnej Anny. Ako žena nemá moc ovplyvniť vývoj situácie, nie je symbolickým znakom, ani nemôže vystupovať v úlohe svedka. Vedomá si daných limitov sama hovorí: *Frag mich nicht, Kind! Ich darf kein Wörtlein sagen* (75). Je vylúčená nielen zo vzťahu Eduard – Gaveston, ale z mužského diskurzu ako takého. Je obeťou manipulácií a o svoje miesto v mužskom svete musí bojovať.

Sila jazyka ako politická moc

Téma jazyka sa nespája len s reflexiou a ilustrovaním performatívnej moci diskurzu, ale aj s fenoménom chybnej interpretácie a nedorozumenia v rámci medziľudskej komunikácie, ktorý úzko súvisí s korektnou signifikáciou a tvorbou správneho významu. Jeden z príkladov môžeme nájsť v scéne, keď Gaveston reaguje na ponižujúcu pieseň a konštatuje, že pri ohováraní zostane na človeku vždy niečo „visieť" (15). Spencer pridáva k tomuto vyjadreniu svoj vlastný komentár: *In eurer Sprache: man sollte ihn tiefer hängen* (15). Perlokucionárny efekt Gavestonovej výpovede by mohol v najhoršom prípade doviesť speváka k smrti a to len na základe toho, že Spencer interpretuje daný rečový akt svojím vlastným spôsobom (prekrútenie výrazov „visieť" a „odvisnúť"). Napokon však daná scéna prechádza do komična. Vystavenie kráľa a jeho dvoranov výsmechu je chápané ako zneuctenie. Je zaujímavé, že tento efekt vnímajú práve tie osoby, na ktoré sa výsmech nevzťahuje priamo a ktoré nie sú cieľom verbálneho ataku. Biskup poznamenáva: *London lacht über uns* (15). Biskup aj kráľovná Anna v sebe internalizujú difamujúci diskurz úzko spätý s homofóbiou, ktorá determinuje aj ich ďalšie správanie. Cirkev a šľachta využívajú kráľove homosexuálne sklony ako zámieku na jeho zvrhnutie. Nejde im teda ani tak o odstránenie Gavestona ako kráľovského milenca, ako skôr o boj proti samotnému panovníkovi. Aj Mortimerovo rozprávanie o Trójskej vojne naznačuje, že každý boj sa začína zámienkou:

bis in einer Ale-Kneipe
Im Hafenviertel einer einem
Die Nase blutig haut, ausredend sich
Dies sei um Helena (22).

V Mortimerovej verzii príbehu nie sú iniciátormi vojny Paris ani Menelaos, ale dvaja anonymní muži, medzi ktorými dôjde k hádke v pohostin-

stve. Vojna sa začína zdola, dve indivíduá infikované istou ideológiou začínajú boj v mene idey, ktorej veria. Ideológia sa stáva virálnou a zápas sa začne šíriť rýchlo ako nekontrolovaný oheň. Následne sa celá masa ľudí správa ako zmyslov zbavená:

Vor jemand sich's versah in folgenden Tagen
Griffen vieler Hände nach vieler Hälsen.
Von zerbrochenen Schiffen spießte man viele auf Ertrinkende, wie Thunfische. Bei zunehmendem Mond
Fehlten viele in den Zelten, in den Häusern
Wurden viele gefunden ohne Köpfe (22).

Vojna sa podobá šíriacej sa lavíne a to isté platí aj o moci diskurzu, predovšetkým ak máme na mysli napr. šírenie fám a ohováranie, pri ktorých sa rečové akty premieňajú na ontickú realitu. Rozdiel medzi performatívnou konštrukciou a reálnym bytím je aj predmetom rozhovoru medzi Gavestonom a vojakom Jamesom:

GAVESTON Es zieht sich jetzt auch gegen Bristow hinüber. Wenn Wind geht, hört man die Pferde der Waliser. Habt Ihr den Trojanischen Krieg gelesen? Meiner Mutter Sohn, für den wird auch viel Blut vergossen. Edi mag oft genug fragen, wo sein Freund bleibt.
JAMES Schwerlich, Sir. Jedermann in Killingworth wird ihm sagen, daß er nicht mehr auf Euch warten soll. Schaufelt, lieber Herr. Es geht nämlich das Gerücht, Sir, man habe Eure ehrenwerte irische Leiche auf Killingworths Schindanger gesehen. Wenn man je einem Gerücht trauen darf, habt Ihr keinen Kopf mehr, Sir (42).

V uvedenej pasáži prechádza hra z veršov do prózy. Nie lyrickosť a poézia, ale práve prízemná prozaická narácia prináša fámu do sveta a udržuje ju pri živote. Jameson len reprodukuje vzniknutú fámu a absurdita danej scény spočíva v tom, že iterovaná výpoveď sa transformuje na realitu, pretože Gaveston si práve kope svoj vlastný hrob. Výraz *nämlich* (totiž) ako súčasť výpovede *Es geht nämlich das Gerücht* (ide totiž fáma) na jednej strane indikuje dôsledok, prečo Eduard prestal čakať na Gavestona. Na druhej strane je *nämlich* v korelácii s predchádzajúcou vetou: *Schaufelt, lieber Herr* (Kopte, pane.). To znamená, že fáma nie je len dôsledkom, ale aj samotnou príčinou Gavestonovej smrti, na čo poukazuje kopanie vlastného hrobu. Táto spleť príčiny a účinku je však omnoho komplikovanejšia, pretože Eduard, ktorý uveril fáme o smrti svojho priateľa, sa tak nechtiac sám na tejto smrti podieľa.

V analyzovanej scéne sa Gaveston nepriamo prirovnáva k trójskej Helene, čím rozpozná sám seba ako príčinu vojny, do ktorej je Eduard zapletený. Ešte kým sa Gaveston spýta Jamesa, či čítal Homérov epos, má dojem, že počuje kone. Táto referencia umožňuje prirovnať fámu o Gavestonovej smrti k trójskemu koňovi. Aj pre Mortimera ako tvorcu tejto intrigy je Gaveston signifikátom začiatku a konca politického boja: *Dieser Schlächtersohn ist das A des Krieges/Doch auch sein Z* (31). Svojím nariadením *Führ diesen Mann herum, und fragt dich einer/Wohin, dann sag: zum Schindanger* (31) iniciuje fámu s úmyslom politicky zničiť Eduara. Podobne ako bojovníci, ktorí sa ukryli do vnútra koňa, sa Mortimer symbolicky zahaľuje do Gavestonovej kože: *Drum wickle ich mich [...] in eines andren/Haut, nämlich die Haut dieses Schlächtersohns* (32). Mortimerovou zbraňou je sila slova a diskurzu. Podarí sa mu totiž presvedčiť ostatných, že Eduard abdikoval. Aby sa Eduardov brat Ken ani kráľov syn Eduard III. nedozvedeli skutočnú pravdu, musí byť kráľ umlčaný. Najskôr len upchatím úst a napokon zavraždením. Mortimerova taktika sa postupne stupňuje od počiatočných lží *Weil er verstockt bleibt und nicht reden will/Muß man die Lüg mit Lügen überlügen* (67) až k filologickému triku:

Ein Streif Papier, sorgfältig präpariert
Geruchlos, nichts beweisend, wird diesen
Zwischenfall ordnen.
[...]
Ich laß den Beistrich weg. Mögen sie lesen:
»Eduard zu töten scheut Euch, nicht gut ist es«
Oder je nach dem Stande ihrer Unschuld
Ob sie gegessen haben oder gefastet:
»Eduard zu töten scheut Euch nicht, gut ist es«
Ohne Beistrich, wie es ist, so mag es ausgehn (83).

Plne si vedomý možností jazyka využíva Mortimer polyvalentnosť a vágnosť významu slov. Ambivalentná správa je však len jeden z príkladov nedokonalosti jazykového dorozumievania sa, Brechtova hra odzrkadľuje problém interpretácie a zlyhávajúcej komunikácie aj na iných miestach. Jeden z vojakov, ktorí majú doručiť Mortimerovu správu, to vyjadruje úplne jasne*: Was ist das? Ich versteh's nicht* (84). Od správnej či nesprávnej interpretácie tak závisí Eduardov život. Volker Canaris dokazuje, že nedorozumenie a nesprávna interpretácia sú príčinou aj Gavestonovej smrti. Podľa jeho názoru Eduard pochopil slová *Vergeßt den Gaveston, der jetzt aus dem Streit ist* (38) ako informáciu o smrti priateľa, čo ho viedlo k tomu, že viac nevenoval pozornosť lordom, ktorí sa snažili povedať niečo, čo mohlo zachrániť

Gavestonov život (Canaris 1973: 40). Canaris dokladuje svoju interpretáciu Mortimerovou výpoveďou:

Hättet Ihr, als meine Freunde anfingen zu reden
Nicht übertrommeln lassen ihre Stimm
[...] so lebte noch
Euer Günstling Gaveston (45).

Je potrebné dodať, že Eduardov názor bol ovplyvnený informáciou od kráľovnej Anny, ktorá prvá hovorí o Gavestonovej poprave.

Správna či nesprávna interpretácia korešponduje s autoreferencialitou Brechtovho textu, ktorý tematizuje literatúru v literatúre. Eduard aj Mortimer sú voči literatúre skeptickí, Eduard tvrdí, že nečíta knihy, Mortimer to vyjadruje viac sarkasticky: *Seit ich von Büchern und Wissen/Abließ, schlaf ich gesünder und verdaue gut* (66). Napriek tomu, že obaja rivali nedôverujú písanému jazyku, využívajú na svoj politický boj práve silu diskurzu.

Genealógia moci

Zatiaľ čo Mortimer si už od začiatku uvedomuje moc politického diskurzu a dokáže inštrumentalizovať epistemickú deliacu čiaru medzi pravdou a klamstvom vo svoj prospech, Eduard prichádza k tomuto poznaniu až po Gavestonovej smrti, kedy sa prvýkrát uchýli k taktike lži:

Gut. Sag deinen Peers:
Weil ihr Boroughbridge habt und ich deshalb
Keine Schlacht mehr schlagen kann und weil
Mein Freund Gaveston aus der Welt ist
Nehm ich euer Angebot an und es soll Friede sein (39).

Bezprostrende po návrhu na prímerie prikáže svojim mužom *Eduard Sanfthand/Erwartet Gäste. Wenn sie kommen/Werft euch um ihren Hals* (39), čím preberá Mortimerovu taktiku mocenského boja a začína zápas *gegen den großen Leviathan* (50). Nielen na základe tejto narážky, ale vo všeobecnosti vníma Canaris Brechtovo zobrazenie boja ako „výraz prirodzeného zákona“ (Canaris 1973: 118). V zásade však nejde o žiadny prirodzený stav, pretože Brecht poukazuje na procesualitu vzniku a šírenia politického a mocenského konfliktu. Východiskovou situáciou nie je stav „homo homini lupus“, ale existujúca spoločenská zmluva, ktorá je vnímaná ako prirodzený poriadok, čo dokumentujú aj slová arcibiskupa: *Mylord, was reizt Ihr Eure Peers so*

auf/Die aus Natur Euch achten und lieben wollten (11)? Arcibiskup upozorňuje kráľa na to, že jeho správanie vnáša do sociálneho poriadku istú destabilizáciu. Povýšením Gavestona do šľachtického stavu nerešpektuje daný sociálny systém, homosexuálnymi sklonmi rebeluje proti sexuálnej stratifikácii a morálke a nadôvažok zanedbáva svoje povinnosti vládcu, čím narúša stabilitu celého spoločenského systému a prináša chaos. Narušenie danej silovej rovnováhy je spúšťačom deja, avšak ukazuje sa, že moc sleduje svoju vlastnú logiku a nie je racionálne vysvetliteľná. Fenomén moci sa navyše úzko spája s materialitou vlastného tela. Pri pokuse pripraviť kráľa o korunu a prinútiť ho k abdikácii Eduard vyhlási: *Ich kann sie nicht abtun, mein Haar geht mit/Das ganz verwachsen mit ihr* 60). Arcibiskup túto metaforu preberá ďalej: *Reiß sie aus! Sie ist nicht dein Fleisch* (61). Rovnakým spôsobom je mocou preniknutý aj Mortimer. Názory na túto postavu sa čiastočne rozchádzajú. Knopf tvrdí, že Brecht štylizuje Mortimera do podoby hrdinu a chápe ho ako „Opfer Eduards starrer, uneinsichtiger und politisch irrsinniger Selbstbehauptung um jeden Preis" (Knopf 1980: 42). V nadväznosti na Kussmaula vidí v Eduardovi dokonca predzvesť Hitlera (Knopf 2001: 141). U Kesslera je to naopak postava Mortimera, ktorá mu vzhľadom na historické pozadie (Mníchovská republika, Hitlerov puč) pripomína Ernsta Tollera, „der als Intellektueller und Künstler während der Münchner Räterepublik als Vorsitzender des Zentralrats der Arbeiter-, Bauern- und Soldatenräte und als Kommandant der ‚Roten Armee' höchste politische Funktionen innehatte" (Kessler 1997: 47f.). V tomto prípade sa dá súhlasiť skôr s Kesslerom, pretože Mortimer nie je v žiadnom prípade obeťou, ale je rovnako ako Eduard posadnutý mocou. Jeho intrigy sú príčinou Eduardovej aj Gavestonovej smrti, pričom Eduard si dokonca musí kopať vlastný hrob. Predovšetkým začiatok poslednej scény vo Westminstri najlepšie dokladuje Mortimerovu mocibažnosť':

Steig, elfter Feber, mir herauf
Die anderen sind Sträucher neben mir.
Sie erschauern bei meinem Namen, wagen's nicht
Mich in diesen Tod zu verwickeln (86).

Aj kráľovná prirovnáva Mortimerovu politiku k chytaniu rýb do siete, pričom výraz *ins wüste Netz* (67), ktorý používa, je dvojznačný – znamená nielen prázdnu sieť, ale konotuje aj význam nemravnosti a zvrhlosti. Aj sám Mortimer priznáva, že ľudia sú pre neho len *Menschliche Algen* (67), teda ľudské riasy. Podľa jeho vlastných slov však koná v prospech štátu, je údajne pripravený vzdať sa moci a slúžiť svojej krajine:

Nehmt mir das Siegel! Geschwader auf Geschwader
Speit nach der Insel Frankreich. In der Normandie
Die Heere sind verfault. Verbannt mich
In die Normandie als euren Statthalter.
Oder als Kapitän. Als Werber, Eintreiber.
Wen habt Ihr, der euch so mit nacktem Arm
Die Heere gegen den Feind peitscht? Schickt mich als
Soldat, der vorgepeitscht wird (89).

Táto reč je ale len zúfalým pokusom zachrániť si vlastný život po obvinení z vraždy Eduarda a vôbec nehovorí o pripravenosti vzdať sa moci. Všetky pozície, ktoré je Mortimer ochotný zaujať, sa spájajú s kompetenciou ovládať a manipulovať iných, vo svojej hierarchii (miestodržiteľ – kapitán – verbovač – vymáhač daní – vojak) sú zoradené ako antiklimax, čo ešte viac zdôrazňuje zúfalosť a snahu zachrániť sa. Predovšetkým posledná rola bičovaného vojaka je vzhľadom na lživú rétoriku Mortimera nedôveryhodná, poukazuje na to aj metafora slizkého úhora, ktorá sprevádza túto postavu v celej hre. Okrem toho pôsobia Mortimerove predstavy o tom, ako bičuje svoje vojsko proti nepriateľom, ako vízie vojny vedenej v mene nacionalizmu. Zarážajúca, hoci na druhej strane možno realistická, je aj jeho politická filozofia, v ktorej účel svätí prostriedky. Mortimer vníma politku mimo morálky, či skôr inak povedané, je pre neho totožná s nemorálnosťou. Pustiť sa do boja o moc pre neho znamená stratiť „čistotu": *Wenn eure Hände nicht/Befleckt sind, sind sie noch nicht befleckt* (89). Pri úvahách o vzťahu morálky, moci a štátu používa Mortimer metaforu „byvola": *es ist/Nie zu errechnen, auf welche Seite sich wälzt/Der Büffel Staat. Gut und moralisch/Der Platz, wo er sich nicht hinwälzt. Der Büffel wälzte sich und fiel auf mich* (88). Hoci sa sám štylizuje ako obeť, na ktorú byvol padá, daný obraz sa dá skôr chápať ako istý druh identifikácie. Potvrdzuje sa tým skôr, že moc funguje ako dvojitý mechanizmus, čo konštatuje aj Foucault: „Doppelmechanismus: Lust und Macht. Lust, eine Macht auszuüben, die ausfragt, überwacht, belauert, erspäht, durchwühlt, betastet, an den Tag bringt; und auf der anderen Seite eine Lust, die sich dran entzündet, dieser Macht entrinnen zu müssen, sie zu fliehen, zu täuschen oder lächerlich zu machen" (1983: 49). V oboch prípadoch sa človek nemôže vymaniť z vplyvu moci. Všíma si to aj Mortimer sám, napríklad v podobenstve o kolese Šťasteny:

's ist, Knabe, die schlumpichte Fortuna treibt's
Ein Rad. 's treibt dich mit nach aufwärts.
Aufwärts und aufwärts. Du hältst fest. Aufwärts.
Da kommt ein Punkt, der höchste ist. Von dem siehst du

's ist keine Leiter, 's treibt dich nach unten.
Weil's eben rund ist. Wer dies gesehn hat, fällt er
Knabe, oder läßt er sich fallen? Die Frage
Ist spaßhaft. Schmeck sie (90)!

V mocenskej konštelácii sa človek buď nachádza na strane vzostupu moci alebo na strane jej pádu. V Mortimerových slovách je nápadné prílišné zvýrazňovanie *aufwärts* (vzostupu) v porovnaní s výrazom *unten* (dolu), ktorý je použitý len raz, čo opakovane značí o posadnutosti mocou.

Z uvedeného je zrejmé, že každá mocenská pozícia je skôr či neskôr odsúdená k svojmu zániku, s čím súvisí aj otázka aktivity a pasivity vzhľadom na túto danosť. Osud jednotlivých postáv však poukazuje na to, že bez ohľadu na to, ako reagujú, napokon podliehajú tomu istému mechanizmu moci. Týka sa to aj kráľovho následníka, ktorý v poslednej scéne vstupuje do kultúrneho poriadku a jeho patriarchálnych mocenských štruktúr. Ako dieťa stál Eduard III. mimo vzorov mužského správania. Uprostred vojny mu otec kladie otázku: *Ich hätte dich zu ihnen [zu den Feinden] geschickt, Eduard/Daß sie mir den Willen tun mit Gaveston/Hättest du dich gefürchtet, Junge vor den wilden Peers (*35)? Odpoveďou je, že by sa nepriatľov bál, na čo Eduard II. reaguje slovami *eine gute Antwort* (35). Správanie dieťaťa riadi prirodzený strach. Aj na začiatku poslednej scény vníma Mortimer Eduarda III. najskôr ako dieťa *so zart, daß ihn ein Regentropfen/Erschlüg* (86), čo sa ale veľmi rýchlo mení. Mladý Eduard stráca svoju detskú nevinnosť v momente, kedy získava moc a využíva ju proti druhým. Dáva popraviť Mortimera a vlastnú matku zatvoriť do Toweru. Na tomto mieste nie je ani tak dôležité, či koná v súlade so spravodlivosťou, ako skôr fakt, že v zmysle daného kultúrneho poriadku (ktorého je spravodlivosť súčasťou) prijíma rozhodnutia, vynucuje si opatrenia a uplatňuje moc a násilie voči ostatným. Stráca tak svoju morálnu čistotu a „špiní si ruky". Kráľovná Anna jeho rozhodnutia komentuje takto: *Nicht mit der Muttermilch sogst du/So kalkigen Witz ein, dritter Eduard* (90). Cez obraz nasávania materinského mlieka zdôrazňuje, že stav, do ktorého mladý Eduard dospel, nie je prirodzeným stavom, ale stavom vytvoreným patriarchálnou kultúrou. Modlitba nového kráľa na záver *Uns aber gebe Gott/Daß nicht verderbt sei unser Geschlecht/Von Mutterleib her* (91) naopak dáva najavo, že možno ide o osudové prekliatie, ktoré je od narodenia vpísané do nášho tela.

Záver

Bertolt Brecht vo svojej hre veľmi vnímavo zachytáva a poodhaľuje mechanizmy fungovania politickej moci. Z literárneho zobrazenia, jazyka a metafor, ktoré používa vo svojom diele, je zrejmé, že politika vo svojej podstate odzrkadľuje existujúce kultúrne štruktúry. Politický diskurz, jeho fungovanie a nástroje sú nielen kultúrne determinované, ale sami sa podieľajú na vytváraní kultúry, pričom sa súčasne ukazuje, že jazyk a moc sú úzko späté so systémom patriarchátu. Opisované zákonitosti genealógie a fungovania moci a jazyka sa na jednej strane javia ako osud, na druhej strane však Brecht poukazuje na ich nestabilitu a premenlivosť, čím nepriamo naznačuje, že existuje aj šanca na ich zmenu.

Literatúra

BRECHT, B. (1988): *Werke. Große kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe. Band 2. Stücke 2.* Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

BUTLER, J. (1993): Critically Queer. In: *A Journal of Lesbian and Gay Studies,* Vol. 1, No. 1, s. 17-32.

CANARIS, V. (1973): *Leben Eduards des Zweiten von England als vormarxistisches Stück Bertolt Brechts.* Bonn: Nouvier Verlag Herbert Grundmann.

FOUCAULT, M. (1983): *Der Wille zum Wissen: Sexualität und Wahrheit 1.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

KESSLER, A. (1997): Das Motiv der Homosexualität in Bertolt Brechts Leben Eduards des Zweiten von England. In: *Forum Homosexualität und Literatur*, Vol. 1997, No. 28, s. 31-58.

KNOPF, J. (1980): *Brecht-Handbuch: Theater*. Stuttgart: Metzler.

KNOPF, J. (2001) (ed.): *Brecht Handbuch in fünf Bänden. Band 1. Stücke*. Stuttgart; Weimar: Metzler.

OSINSKI, J. (1998): *Einführung in die feministische Literaturwissenschaft.* Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Kontakt:

PhDr. Ján Demčišák, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda
v Trnave

Department of German Studies
Faculty of Arts
University of SS. Cyril and
Methodius in Trnava
Slovakia

E-mail Address: jan.demcisak@ucm.sk

Skryté formy manipulácie v súčasnom politickom diskurze

Silvia Vertanová – Marcela Andoková

Abstract

Hidden Forms of Manipulation in Contemporary Political Discourse. *The aim of this paper is to demonstrate that an individual today is in general not only well informed but also overwhelmed by the information they absorb. Nevertheless, people appear to be less prepared to process the received information in the right way. At the same time, the manipulation of public opinion by means of global mass media is apparent. The need for a critical approach towards the information complexity thus requires rhetorically and professionally prepared individuals who will not be exposed to manipulation techniques of their potential opponents. Therefore, in the final part of this contribution we analyze certain forms of manipulation, particularly those inherent in the present political discourse, with special emphasis placed on political correctness, used in the argument of power in the present day Slovak political speeches.*

Kľúčové slová: politický diskurz, manipulácia, persuázia, rétorika, politická korektnosť, masmédiá

Keywords: political discourse, manipulation, persuasion, rhetoric, political correctness, mass media

Úvod

Súčasná postindustriálna spoločnosť sa zvykne označovať tiež ako spoločnosť informačná. Vďaka masmédiám žijeme dnes v dobe komunikačnej hojnosti (Bělohradský 2009: 136). Masmediálna komunikácia však nie je v pravom zmysle slova ľudskou komunikáciou, pretože nie je recipročná a nezohľadňuje ani neočakáva priamu reakciu zo strany adresáta.[1] Realitu

[1] Na rozdiel od masmediálnej komunikácie bola antická rétorika postavená na vzťahu medzi rečníkom a jeho publikom. Spätná väzba publika bola teda neodmysliteľnou súčasťou rétorického prejavu. Známy kresťanský rétor a kazateľ sv. Augustín v tejto súvislosti hovorí: „...zhromaždenie dychtiace po poznaní obvykle pohybmi naznačí, či vec pochopilo alebo nie; a pokiaľ tak neurobí, treba

ovládanú masovokomunikačnými prostriedkami charakterizuje jednosmerný prenos informácií a rôzny stupeň verbálneho ovplyvňovania verejnej mienky, ktoré prednostne slúžia záujmom reklamy a politiky. Účinok takejto persuázie podporený periodicitou býva nezriedka dotváraný aj obraznou zložkou.

Slovo *persuázia* (z lat. *parsuasio*) má svoj pôvod v gréckej mytológii: Peithó bola gréckou bohyňou zvádzania a ľúbostného nahovárania a do rímskeho panteónu prešla pod menom Suadela.[2] Masovo rozširované persuazívne prejavy označujeme slovom *propagácia.* Latinské sloveso *propagare*, ktoré znamená „šíriť" či „rozširovať", sa pôvodne používalo najmä v oblasti poľnohospodárstva v súvislosti s rozmnožovaním výhonkov a neskôr ho prevzala aj cirkev na označenie šírenia svojej viery. Do konotácie ďalšieho od tohto základu odvodeného slova *propaganda* sa pridružili významy ako „skresľovanie skutočnosti" či dokonca „vymývanie mozgov". Cieľom propagandy je totiž také ovplyvňovanie masového adresáta, ktoré označujeme ako *psychologická manipulácia*.

Slovo *manipulácia* pochádza z latinských slov *manus* (ruka) a *plere* (plniť) a v pôvodnom význame označovalo spojenie týchto slov niečo, čo sa zmestí do ruky alebo sa dá rukami uchopiť.[3] Slovo *manipulus* označovalo teda logicky „hrsť" či „otiepku sena", ktorá sa zmestila do ruky (Barney 2006: 355). Odtiaľ pochádza tiež názov *manipul* pre rímsku vojenskú jednotku (*manipulus* = dve centúrie), keďže seno sa nastokávalo na kopiju vojakov, čo slúžilo na radenie a usmerňovanie vojakov. Ten istý význam si slovo *manipul* uchovalo aj pri označení „viazaničky krmiva zaveseného pred nosom oslíka", ktoré bolo dostatočne ďaleko, než aby sa dalo zožrať, no dostatočne blízko, aby bolo pre oslíka lákavé. Človek mohol prostredníctvom tohto drobného klamu primäť tvrdohlavé zviera k pohybu smerom, ktorý od neho očakával. V neskorej (ľudovej) latinčine, ktorou sa hovorilo na mnohých územiach bývalej Rímskej ríše aj po jej rozpade, sa slovo *manipulus* začalo vzťahovať na aktivity spojené s alchýmiou a označovalo činnosť a umenie meniť rastliny, chemické látky a kovy na čosi, čím by sa samy od seba nestali. Manipulácia bola teda činnosťou, pri ktorej *manipuláto-*

znovu a znovu o veci hovoriť mnohými spôsobmi" (Augustinus Aurelius, *O kresťanskej náuke* IV, 10, 25).

[2] Lat. sloveso *suadere* znamená radiť, odporúčať; z toho pochádza tiež sloveso *persuadere*, ktorého význam je presviedčať. Suadela sa v mytológii často spája s bohyňou Venušou a je symbolom lásky, manželstva, ale aj politického života (De Vaan, 2008; *LIMC* VII,1, 1994: 242).

[3] V nemčine slovo *Manipel* označovalo mernú jednotku lekárnikov pre suché substancie, pri ktorých nešlo o presné dávkovanie, teda vo význame „za hrsť", ktorá zodpovedala približne polovici unce.

rom bol človek a *manipulovaným* neživý objekt. V politických kruhoch 19. storočia však toto slovo nadobudlo nový konotát. V roku 1864 použil škótsky mysliteľ Thomas Carlyle slovo manipulácia na označenie „vplývania na voličov“ (Burgueño Muñoz 2009: 99-100).

Od persuázie k manipulácii

Persuázia je súčasťou každodennej ľudskej interakcie. Ak vychádzame z dostatočne očividného predpokladu, že každý z nás je jedinečný nielen svojím fyzickým, ale aj mentálnym vybavením, je prirodzené, že komunikácia nemôže prebiehať bez výmeny rôznych názorov. Klamlivej argumentácie, ba dokonca manipulácie sa dopúšťame všetci častokrát nevedome. Typické detské doťahovanie typu „keď mi nedáš cukrík, poviem mame, že si rozbil vázu“ navodzuje presvedčenie, že výrok platí aj opačne. Ide však o klam založený na zlej implikácii, pretože výrok nehovorí nič o tom, čo nastane, keď predpoklad nebude platný. Iné by bolo povedať: „Keď mi dáš cukrík, nepoviem mame, že si rozbil vázu.“

Úspešnosť komunikácie spočíva v dosahovaní presvedčenia poslucháča, ktoré následne vedie k praktickému uplatneniu obsahu či zmyslu komunikátu. Pre uspokojivé riešenie problémov spoločnosti treba zohľadniť stanoviská všetkých zúčastnených strán, čo sa deje vzájomným ovplyvňovaním resp. presviedčaním. Podľa psychológa Jána Gráca je presviedčanie „dobrovoľné, zainteresované a zúčastnené uisťovanie sa o zdôvodnenosti nejakého stanoviska“ (Grác 1985: 16). Bez dobrovoľnosti možno hovoriť o zastrašovaní, donucovaní a podobne. Ak chýba zainteresovanosť presviedčaného, možno hovoriť o manipulácii. Napokon pod zúčastnenosťou rozumieme stav, keď si presviedčaný „osvojí nové informácie ako súčasť svojho svetonázoru, a nie ako akýsi neústrojný aparát“ (Klapetek 2008: 84). Ak odhliadneme od okolností absencie dobrovoľnosti, ktorá presviedčanie posúva do roviny citeľného nátlaku, a tiež od okolností absencie zúčastnenosti, ktorá je v jedincovi ťažko objektívne merateľná, ostane nám ako určujúci faktor persuázie okolnosť *zainteresovanosti* presviedčaného.

Zainteresovanosť môžeme považovať za presvedčenie formované nielen na základe toho, čím sa na jedinca pôsobí, ale aj na základe toho, ako toto pôsobenie jedinec sám vidí, prežíva a v sebe spracováva. Z tohto dôvodu je pre rečníka pri presviedčaní dôležité zdôvodňovanie. Kým pri zdôvodňovaní *poznatku* stačí odhaliť logické súvislosti medzi príčinou a dôsledkom, pri zdôvodňovaní presvedčenia treba poukázať aj na psychologické súvislosti medzi príčinou a následkom, pričom

individuálnym dôvodom je tu vlastne motív.[4] Kým v prvom prípade ide o argumenty potvrdzujúce správnosť alebo pravdivosť poznatku, v druhom prípade ide skôr o zdôvodnenie významu či závažnosti presvedčenia. V prvom prípade je teda cieľom znižovanie subjektivity, v druhom zas subjektívnosť predstavuje východisko i predmet argumentácie. Tieto skutočnosti môžu byť jednou z odpovedí na otázku, prečo ani sebalepšou argumentáciou, založenou iba na odhaľovaní objektívnych príčin, nedokážeme človeka presvedčiť, nanajvýš len poučiť, ak pritom súčasne nevychádzame z jeho vlastných motívov (Grác 1985: 20-21).

Absencia zainteresovanosti predpokladá zo strany presviedčajúceho snahu vnútiť presviedčanému názor, ktorý by si z vlastného popudu neosvojil. Takéto verbálne pôsobenie nazývame manipuláciou. Manipuláciou môžeme dosiahnuť bezprostredné uskutočnenie želanej veci, avšak nie trvalý stav presvedčenia. Presvedčiť znamená totiž *motivovať,* t. j. primäť k tomu, že druhý chce urobiť to, čo od neho žiadame. „Ľudí motivuje ten, kto nachádza ciele, ktoré sú rovnako prospešné pre obidve strany, a kto s úmyslom, aby ich naplnil, buduje vysoko efektívne a morálne partnerské vzťahy. Ľuďmi manipuluje ten, kto sa ich usiluje presvedčiť, aby vykonali niečo, čo nie je v ich najlepšom záujme, lež v jeho vlastnom" (McGinnis 1996: 16).

Homo reductus a manipulatívne techniky

Rozdiel medzi aktuálnou informačnou spoločnosťou a obdobiami v minulosti, keď masy nemali prístup k vzdelaniu či k inak šíreným informáciám, je očividný. Logicky preto vyvstáva otázka, prečo je dnešný človek s prístupom s ľahkým k informáciám manipulovateľný. Za jednu z príčin možno označiť práve spomínanú komunikačnú hojnosť, ktorá v skutočnosti eufemisticky vyjadruje fakt, že sme dnes až príliš zavalení informáciami. Nestíhame ich vnímať, nieto ešte analyzovať či vyhodnocovať.

Natíska sa však aj otázka, či je dnešný človek vôbec schopný objektívne vyhodnocovať vnímané informácie. Informačná spoločnosť v sebe ukrýva vážne nebezpečenstvo: človek zapojený do informačných procesov sa nedokáže v myšlienkach odpútať od pracovnej činnosti a uvažovať aj o dôležitých mimopracovných veciach, akými sú vzťah k najbližším ľuďom, širšie spoločenské pomery, základné otázky bytia či hľadanie súvislostí jednotlivých javov. Podľa sociológa Štefana Lahitu obetoval človek svoju *komplexnosť* na oltár pokroku a postupná redukcia jeho pôvodnej vše-

[4] K rôznym aspektom fungovania ľudskej psychiky pozri napr. Štubňa, 2016: 62-83.

strannosti pripomína vznik nového živočíšneho druhu: človeka obmedzeného t. j. *homo reductus*. Špecializácia, ktorou ľudstvo pokrok dosahuje, znamená totiž redukciu variety kognitívnych i produktívnych aktivít jednotlivca. Dôsledkom tohto stavu je masovo sa rozširujúci tzv. *fachidiotizmus*. Jednotlivec je dnes nositeľom jedného z cca 30 000 povolaní, a nutne preto teoreticky i prakticky ovláda čoraz užší výsek z reality, ktorá ho obklopuje, a súčasne s tým narastá aj rozsah reality, v ktorej sa cíti nekompetentný a neistý (Andoková, Vertanová 2016: 245). Špecializácia je nevyhnutnou podmienkou zapojenia sa do systému deľby práce, z hľadiska existencie spoločnosti však nie je postačujúca. Podľa názorov niektorých odborníkov fungujúca demokracia nepotrebuje špecializované mozgy, ale naopak, mozgy vzdelané a univerzálne: „Spoliehanie sa na kolektívny mozog je iluzórne, jednoducho preto, že také čosi neexistuje. Spoločnosť má v najlepšom prípade k dispozícii mozgy jednotlivcov a pokiaľ tie budú zamerané jednostranne, nebude tu nijaký inteligentný orgán, ktorý by vyriešil komplexné problémy“ (Lahita 2015: 11-68).

Pri vnímaní verbálneho ovplyvňovania, ako aj pre úspešnú argumentáciu sú podľa Aristotela v zásade dôležité tri okolnosti: vierohodnosť presviedčajúceho, pôsobenie na emócie poslucháčov a logická argumentácia,[5] pričom ich dôležitosť klesá práve v tomto poradí (Klapetek 2008: 89-90). V opačnom prípade dochádza často k manipulácii. Zákernou črtou manipulácie je fakt, že manipulovaný jedinec si jej vôbec nemusí byť vedomý. Skutočnosť, že s ľuďmi možno manipulovať ako s neživými objektmi, a tým ich zbavovať aj ich slobodnej vôle i ľudskej dôstojnosti je dôvodom negatívnej konotácie slova *manipulácia* v tomto abstraktnom význame. Manipulovať v rámci rétoriky teda znamená vedome a cielene ovplyvňovať vybrané osoby použitím manipulatívnych techník podľa vopred vytvoreného plánu. Spomedzi tridsiatich manipulatívnych techník, ktoré bližšie rozoberá vo svojej knihe *Zakázaná rétorika* nemecká teoretička rétoriky Gloria Becková (Beck 2007), poukážeme na tie z nich, ktoré sa zvlášť využívajú v masmediálnej komunikácii. Ide najmä o techniku autority, techniku obrazu nepriateľa, techniku klebety, techniku jazykovej manipulácie, techniku asociácií a techniku zlých argumentov a iné.

Ako už bolo povedané vyššie, cítime sa neistí a preto aj ľahšie manipulovateľní v tých oblastiach, v ktorých nemáme dostatočné vzdelanie alebo vedomosti. Technika autority je často založená na nedostatočnej informovanosti publika. Najmä k totalite smerujúce režimy uplatňujú zásadu, že

[5] V diele *Ars rhetorica* píše Aristoteles o vzájomnej prepojenosti troch kategórií: étos, logos a pátos. (Aristoteles, *Ars rhetorica* I,2) Sú totiž tri dôvody, prečo niekomu veríme, nehľadiac na dôkazy: je to čestnosť, rozumnosť a priazeň. Iba ten, kto pred poslucháčmi preukáže tieto tri vlastnosti, získa si ich dôveru.

jednotlivec nemá nič vedieť o cieľoch a má len plniť príkazy v striktne ohraničených oblastiach úloh. Ide o vytváranie mechanizmu poslušnosti, v ktorom jednotlivec nepociťuje zodpovednosť za celok alebo výsledné konanie, pretože sám seba vidí iba ako nepatrnú súčasť neznámeho kolosu.

Masová komunikácia neraz využíva ako autoritu vedu: *Vedci zistili, že... Experti z univerzity XY dospeli k presvedčeniu, že....* alebo iné domnelé autority: *Ako uviedol dobre informovaný zdroj z okolia prezidenta...* Iným príkladom je používanie cudzích slov na budenie dojmu vzdelanosti a kompetentnosti, napríklad: *Minister financií dementuje únik informácií o zmene centrálnej parity slovenskej koruny voči euru.* Klamlivo vyznieva argumentácia autoritou aj vtedy, keď tá nie je odborníkom v oblasti, ktorej sa diskurz týka, ako napr.: *Aj režisér XY podporil navrhovanú radikálnu ekonomickú reformu.* Správne vyhodnotenie konkrétneho javu predpokladá okrem iného vedieť ho kvantifikovať. Bežnou praxou pri šírení (dez)informácií je absencia náležitého kvantifikovaného kontextu sprostredkovávaného obsahu. Od vyhlásenia: *Mnoho utečencov migrujúcich do Európy má teroristické sklony* je už len krôčik ku skratke: *Utečenci majú teroristické sklony*. Vágnosť neurčitého kvantifikátora výrazne prispieva k vyvolaniu paniky prostredníctvom techniky obrazu nepriateľa, ktorá je starou známou taktikou ovládania más. Neuvedenie kvantifikátora je navyše jedným z prostriedkov logického klamu (Vertanová, Andoková 2015). Avšak ani uvedenie štatistických údajov ešte nemusí byť zárukou vytvorenia správneho úsudku. Kvantifikácia si vyžaduje náležitú interpretáciu. V demokracii osvojený názor, že pravda sa nachádza tam, kde je väčšina, nie je dostatočným indikátorom na ceste k pravde. Tzv. *nereprezentatívna vzorka* môže byť síce dostatočne veľká, avšak nemusí zodpovedať rozloženiu celku a akékoľvek tvrdenie na nej založené neodráža realitu objektívne: *Až 90% opýtaných súhlasí, aby sme prípadných návštevníkov z vesmíru privítali u nás chlebom a soľou.*

V oblasti politiky a ďalších chúlostivých odvetví, k akým patria aj vojenstvo či distribúcia materiálnych zdrojov, sa veľmi často uplatňuje technika jazykovej manipulácie (Štubňa-Moyšová 2016: 260-276). Zodpovední za vojnové konflikty neinformujú o zabíjaní, ale o *nasadení vojenskej techniky.* Špekulácie na burze, umelo zvyšované ceny potravín, v dôsledku čoho hladujú milióny ľudí, sú označované za *neželané kolaterálne účinky trhu.* Uplatnením tejto techniky možno nazvať aj prejavy v oblasti tzv. politickej korektnosti, občas hraničiace s vedomím utajovaním nepríjemných skutočností, zvlášť v predvolebnom období. Ďalším problémom komunikácie je zámerné skresľovanie informácií napr. zamlčovaním nejakej časti informácií, čiže vlastne šírenie poloprávd. V podstate ide o najľahšiu formu skĺzavania do lži takým spôsobom, aby si to recipient nevšimol. Napr.

vynechanie kľúčovej informácie je v ostatnom čase často používanou technikou tendenčne zameraných médií: *Rusko odmietlo pozemnú kontrolu humanitárneho koridoru.*[6] Tento spôsob informovania možno priradiť k technike klebety či klamstva.

Zaangažovanie emócií poslucháča je overenou metódou dosahovania vysokého účinku persuázie. Medzi manipulatívne rétorické techniky využívajúce emócie patrí napr. *argumentum ad hominem* (útok na človeka), ktorý poslucháčovi namiesto argumentácie podsúva hodnotenie: *Benevolentné osoby sú pre spoločnosť nebezpečné.* Ide o prakticky nevyhnutný prostriedok v reklame, ktorá svoje tvrdenia prispôsobuje cieľovej skupine: *Máme pre vás najvýhodnejšiu pôžičku!* Podobne účinkuje tiež tzv. morálny apel, pomocou ktorého sa u presviedčanej osoby vzbudzuje dojem, že odmietnutím názoru sa automaticky zaradí do protikladnej, negatívne hodnotenej skupiny, napr. *Každý inteligentný človek vie, že...* Alebo: *Povinnosťou každého morálneho človeka je...* Emotívnosť komunikovaného posolstva, hlbšie spracovanie komunikovaného obsahu a následne vyššiu účinnosť argumentácie možno dosiahnuť uplatňovaním techniky asociácií. Využíva organizáciu pojmov jazyka v mentálnom lexikóne: vyvolávanie asociácií prostredníctvom neuronálnych sietí medzi pojmami. Obraznosťou reči presviedčajúci dosahuje, že adresátovi sa pred očami zobrazuje plastický obraz vypočutého: *Valí sa na nás nové tsunami utečencov.* Veľmi zákernou technikou v diskusii je tzv. zlúčená otázka, pretože obsahuje viacero možností vsugerovanej odpovede, pričom ktorákoľvek z nich je pre opýtaného nepríjemná, napr.: *Vie už Vaša manželka, že ste ju podviedli?* Ovplyvňovanie na hranici dobrovoľnosti predstavuje *argumentum ad baculum* (argument sily), poukazujúci na nepríjemné dôsledky neúspešného presviedčania*: Odmietaním vakcinácie proti chrípke vážne ohrozujete nielen zdravie, ale i život vašich detí.*

Všetky uvedené argumentačné postupy orientované na emócie príjemcu veľmi dobre účinkujú v prejavoch pred veľkým davom, o ktorom je známe, že v dôsledku atavistického pocitu spolupatričnosti so svorkou spôsobuje u mnohých jednotlivcov, ktorí ho tvoria, zníženie etickej úrovne a stratu zmyslu pre zodpovednosť. Sugestívne pôsobenie na emócie davu spravidla potláča individuálne logické usudzovanie. Pre podporu logickej argumentácie treba veci podávať v správnych súvislostiach a na vhodnom pozadí. V súvislosti s prechodom Slovenska na euro v atmosfére obáv zo zdražovania sa v slovenskej tlači objavil celkom vážne myslený názor, že sa vraciame k *nominálne nízkym cenám z obdobia socializmu*, keď napríklad

[6] Zamlčaná informácia: Druhá strana konfliktu odmietla oproti každému ruskému vojakovi postaviť svojho zástupcu a zabezpečiť tým, že nedôjde k "náhodnému" bombardovaniu koridora.

polievka v reštaurácii stála cca 1,70 československých korún. Jediné, čo sa zmení, je názov platidla. Autor článku však pozabudol na drobný, no veľmi závažný rozdiel: nominálne platy za socializmu sa pohybovali rádovo v niekoľkých tisícoch slovenských korún[7], kým priemerná mzda väčšiny Slovákov v eurách je ešte aj v roku 2016 pod hodnotou tisíc eur. Takéto uvažovanie je preto krajne zavádzajúce.

Aj pri snahe presvedčiť publikum pomocou logiky často dochádza k logickým defektom v argumentácii. Rétorika sa totiž na rozdiel od logiky neriadi nijakými logickými pravidlami, a tak pripúšťa mnohé logické klamy.[8] Starovekí teoretici rečníctva hovoria v tejto súvislosti o sofizmoch, resp. o klamných záveroch.[9] Logické klamy sú tvrdenia porušujúce zásady logického dôkazu. Ich úlohou je ovplyvňovať úsudok a kognitívne funkcie poslucháčov. Niektoré logické klamy sú postrehnuteľné na prvý pohľad, iné zas pravdu veľmi často napodobňujú do takej miery, že oklamú nielen menej skúsených, ale aj veľmi zbehlých a bystrých poslucháčov. Technika zlých argumentov obsahuje viacero možností: pomocou tzv. výlučného argumentu rečník zavádza tým, že v konkrétnom spornom prípade vopred vylučuje alternatívu: *Občania nemajú inú možnosť, len sa aktuálnej ekonomickej situácii prispôsobiť.* Podobne funguje metóda falošných dilem, ktorej úlohou je vyvolať dojem, že v danej situácii existuje iba niekoľko málo možností, hoci v skutočnosti ich existuje celá škála, napr.: *Naša krajina sa musí rozhodnúť, či sa bude orientovať provýchodne alebo prozápadne.* Porovnávaním nesúvisiacich javov či tzv. klamnou analógiou chce rečník presvedčiť poslucháča o tom, že predpokladanú vlastnosť majú nevyhnutne oba porovnávané javy: *Ekonomické zákony sú ako prírodné zákony – nemožno ich ovplyvňovať.* Dôkazom v kruhu, nazývaným v antike *petitio principii*, sú výroky typu: *Čierny pasažier je nepriateľom spoločnosti, lebo cestuje za peniaze svojich spoluobčanov.* Veľmi častým logickým klamom v rámci techniky zlých argumentov je aj nadužívanie osobnej skúsenosti, ktorá je účinným emotívnym prvkom persuázie. Na základe individuálne prežitej skúsenosti môže dôjsť k neadekvátnemu

[7] V roku 1989 bola priemerná mzda v ČSSR cca 3 142 Kčs, vrátane silných mzdových skupín, ako napr. baníci. Učitelia dostávali cca 1500 Kčs.

[8] Ak chceme zistiť, či sa v argumentácii nachádza skrytý logický klam, treba vedieť zodpovedať nasledovné tri otázky: 1. Je predložený dôkaz skutočne platný? 2. Uvádza argument všetky možnosti voľby? 3. Vedie dôkaz k záveru? (Vertanová, Andoková 2015: 196).

[9] Sofizmus je zámerne nesprávne tvorený úsudok, ktorý sa formálne zdá byť bezchybný, zakladá sa však na dvojzmyselnosti pojmov (Vertanová, Andoková 2015: 197).

zovšeobecneniu, napríklad *Zavedením časových lístkov mi zlacnela cesta do práce – takže MHD zlacnela.*

K logickým klamom nemusí vždy nutne dochádzať výlučne snahou o manipuláciu. Mnohé logické klamy vyplynú aj z nedostatočne premyslenej argumentácie, z prihorlivej snahy o rýchle ukončenie diskusie (s víťazným koncom) alebo jednoducho v dôsledku plytkého uvažovania nad problémom. Ako si všimol už Nietzsche: "…niet nebezpečnejšieho omylu, než je zamieňanie príčiny s následkom. Nazval by som to vlastnou skazou rozumu. Napriek tomu tento omyl patrí k najstarším (…) zvyklostiam ľudstva" (Nietzsche 1993). K tomuto druhu omylov patrí aj zavádzajúca časová následnosť.[10] Môže k nemu dôjsť v prípade, ak dva či viacero javov nasleduje vo výroku bezprostredne po sebe a poslucháč na základe toho mylne usúdi, že medzi nimi existuje kauzálna súvislosť, napríklad: *Slovenská republika vstúpila do NATO a vo svete vzrástol medzinárodný terorizmus.*

Manipulácia v mene politickej (ne)korektnosti

Vo verejných prejavoch našich súčasných politikov sa stretávame s mnohými vedomými či nevedomými logickými klamami, ako aj s najrôznejšími formami manipulácie. Na ilustráciu uveďme aspoň jeden príklad manipulatívneho výroku, ktorý zaznel koncom minulého roka v súvislosti s otázkou politickej korektnosti a s jej zneužívaním našimi politikmi v slovenských médiách: „Prosím, zoberme si jedno ponaučenie, ak chceme byť úspešní. Bohužiaľ, aj my musíme skončiť s politikou politickej korektnosti. Lebo my sme politicky korektní, niektoré veci nehovoríme, lebo si myslíme, že to nie je správne hovoriť, ale naši protivníci, oponenti, politickú nekorektnosť využívajú na dennej báze, a preto aj získavajú body. Opakujem ešte raz, lebo sú politicky nekorektní. Hovoria veci, ktoré ľudia chcú jednoducho počuť" (Fico 2016).

Ak si na základe predchádzajúcej analýzy rozanalyzujeme tento krátky výrok, nájdeme v ňom pomerne širokú škálu manipulatívnych techník, spomedzi ktorých do popredia vystupuje zvlášť technika neadekvátneho zovšeobecnenia, manipulácia pomocou obrazu nepriateľa a posledného spravodlivého, technika klebety (*argumentum ad hominem*) či zámena obsahu pojmov. Technika klebety je veľmi častou manipulatívnou technikou v ústach našich politikov. Žiaľ, je pomerne ľahko detekovateľná

[10] Zavádzajúca časová následnosť funguje v zmysle latinskej zásady *post hoc, ergo propter hoc* – potom, teda preto.

a jej dôsledkom je pocit nedôvery, ktorú daný politik či jeho politická strana vyvoláva v očiach občanov. Takáto prvoplánová manipulácia zároveň budí v poslucháčoch dojem, že rečníkovi došli všetky vecné argumenty, a tak mu častokrát neostáva nič iné, iba sa uchýliť k ohováraniu, očierňovaniu a k diskreditácii svojich politických oponentov. Treasure považuje techniku klebety dokonca za jeden zo siedmich „smrteľných hriechov", ktorých sa rečníci dopúšťajú vo verejnom diskurze (Treasure 2013). Ide o tieto prehrešky: klebeta, posudzovanie, negatívnosť, sťažovanie sa, vyhováranie sa, zveličovanie / klamstvo, a dogmatizmus.

V horeuvedenom výroku okrem techniky klebety výrazne zaznieva aj ďalší prostriedok manipulácie, ktorým je zavádzanie poslucháčov prostredníctvom nesprávneho použitia či zámeny obsahu istých pojmov. Význam pojmu *politická korektnosť*, ktorý je dnes tak často skloňovaný v ústach našich politikov, má totiž pôvodne iný význam než ten, ktorý sa mu zvykne pripisovať v našom verejnom diskurze. K pojmu politickej korektnosti sa vyjadrujú ľudia z najrôznejších oblastí aj na sociálnych sieťach a názory naň sa medzi nimi zavše veľmi rôznia, z čoho vyplýva, že jeho pôvodný obsah je mnohým dnes už len pomerne málo známy, prípadne že je vedome prekrúcaný a zneužívaný v prospech určitých strán či ideológií. Kým podľa pôvodného významu treba politickú korektnosť vnímať v prvom rade ako úctu k iným, ako kultúrnu citlivosť, toleranciu, rovné zaobchádzanie, dodržiavanie ľudských práv a vzájomné porozumenie (Vertanová, Andoková 2015: 87), v súčasnom diskurze sa neraz zamieňa s nehovorením pravdy, so zastieraním faktov, a tým pochopiteľne aj s manipuláciou verejnej mienky. Za všetky príklady uveďme aspoň jeden názor zo sociálnych sietí, kde sa jeho autor na margo politickej korektnosti vyjadruje nasledovne: „Politická korektnosť v ČR namiesto správnych názvov volí politicky korektné pomenovanie. Pre Cigánov sa vymyslel politicky korektný termín Róm, z kriplov sú telesne postihnutí, homosexuálom nehovoríme bukvice a feministky neoznačujeme termínom šialené kravy. Tieto "eufemizmy" nepoužívame, pretože dané označenie skupiny našich spoluobčanov nie je politicky korektné. Ale preto, že je vnímané jeho nositeľmi, ale i tými, ktorí tieto výrazy používajú, ako vulgárne pomenovanie alebo ako nadávka" (Hess 2017).

V pôvodnom zmysle slova mal však výraz *politická korektnosť* blízko k tomu, čo antická rétorika označovala pojmom „rétorická slušnosť" (lat. *decorum*).[11] Táto rétorická slušnosť predstavovala jednu zo štyroch základných cností rečníckeho štýlu, ku ktorým podľa Quintiliana patria:

[11] K dôležitosti lat. *decorum* v antickej rétorike ako aj v súčasných politických prejavoch pozri bližšie napr. Andoková 2016: 51-61.

čistota jazyka, jasnosť reči, štylistická zdobenosť a rétorická slušnosť. (Quintilianus, *Základy rétoriky* XI,1,1) Táto slušnosť sa prejavuje vo vzťahu k rečníkovi, k preberanej téme a k samotným poslucháčom. Ako hovorí Cicero: „Rečník musí prihliadať na to, čo sa svedčí, a to nielen v celých myšlienkach, ale tiež v jednotlivých slovách. Nemôže predsa na každé životné postavenie, [...] na každú generáciu, nemôže ani na každom mieste, za každých okolností a pred každým poslucháčom použiť tie isté slová [...], no musí vždy v každej časti reči, tak ako v každej chvíli života, zvažovať, čo sa svedčí...“ (Cicero, *Rečník* 21,71) Povedané slovami dneška, rétorická slušnosť či politická korektnosť predstavujú akúsi schopnosť zvažovať čo, kedy a ako povedať vo verejnom diskurze, aby rečník podľa možnosti neurazil nikoho zo svojich poslucháčov. Rozhodne tu nemá ísť o zastieranie pravdy či o manipuláciu verejnej mienky. Dobrý politik by teda mal poznať obsah tohto pojmu a mal by ho v praxi aj správne používať.

Záver

Ako sme sa v tomto príspevku snažili ukázať, súčasný jednotlivec je na jednej strane nielen informovaný, ale priam zahltený informáciami, kým na druhej strane je čoraz menej pripravený informácie správne vyhodnocovať. Manipulácia verejnej mienky prostredníctvom globálnych masmédií je pritom očividná. Potreba kritického prístupu k informačnej spleti si bude v budúcnosti vyžadovať vecne i rétoricky pripraveného príjemcu. Vecná pripravenosť je nemysliteľná bez istého stupňa univerzálnosti, ktorá je nevyhnutná na odhaľovanie skrytých súvislostí medzi jednotlivými javmi. Zároveň tiež predstavuje predpoklad konštruktívnej medziľudskej diskusie pri riešení komplexných problémov. Ako píše Lahita, „vzdelanie má vo vzťahu k inováciám (objavom, vynálezom) trojjedinú úlohu: Po prvé podmieňuje ich vznik, po druhé umožňuje ich rozšírenie a udržanie v praxi, a po tretie pomáha kriticky skúmať ich dôsledky. Univerzálne vzdelanie sa uplatňuje najmä pri realizácii prvej a tretej funkcie, špeciálne vzdelanie najmä pri realizácii druhej. [...] Bez masovo rozšíreného všestranného vzdelania je demokracia nerealizovateľná. Skupiny ovládajúce masmédiá môžu manipulovaním verejnej mienky zneužiť princíp demokracie vo svoj prospech.“ (Lahita 2015: 13-16). Predpokladom výchovy kreatívnej, kritickej a samostatne mysliacej osobnosti je preto návrat k univerzálnemu vzdelaniu v zmysle antických siedmich umení, vrátane vzdelávania sa v umení rétoriky, ktorá vo verejnom diskurze slúži jednak rečníkovi, aby bol presvedčivý, jednak jeho poslucháčom, aby dokázali kriticky zhodnotiť obsah jeho výpovede.

Literatúra:

ANDOKOVÁ, M. (2016): Dôležitosť latinského *decorum* pre úspešný rečnícky prejav v antike i dnes. In: ŠKOVIERA, D.; JURÍKOVÁ, E. (eds): *Sambucus XI. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava: Filozofická fakulta TU, s. 51-61.

ANDOKOVÁ, M.; VERTANOVÁ, S. (2016): Antické politické rečníctvo a súčasný politický diskurz. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): Jazyk a politika – Na pomedzí lingvistiky a politológie. Bratislava: EKONÓM, s. 241 – 248.

ARISTOTELES (1959): *Ars rhetorica*. Oxford: Oxford University Press.

ARISTOTELES (2009): *Rétorika*. Martin: Thetis.

AUGUSTINUS AURELIUS (1962): *De doctrina christiana. CCL 32*. Turnhout: Brepols.

AUGUSTINUS AURELIUS (2004): O kresťanskej náuke. In: *O kresťanskej náuke – O milosti a slobodnej vôli*. Prešov: Petra, s. 19-168.

BARNEY, S. A. et al. (eds.) (2006): *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge University Press.

BECK, G. (2007): *Zakázaná rétorika 30 manipulatívnych techník*. Praha: Grada Publishing.

BĚLOHRADSKÝ, V. (2009): *Spoločnost nevolnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon).

BURGUEÑO MUÑOZ, J. M. (2009): *Los renglones torcidos del periodismo: Mentiras, errores y engaños en el oficio de informar*, Barcelona: UOCpress.

CICERO, M. T. (1932): Orator. In: REIS, P. (ed.): *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia*, Vol. 5. Leipzig: Teubner.

CICERO, M. T. (1982): Rečník. Bratislava: Tatran.

DE VAAN, M. (2008) *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden, Boston: Brill.

FICO, R. (2016): *Skončime s politickou korektnosťou*, <https://www.youtube.com/watch?v=NfgkObvdDoQ> [7. 12. 2016].

GRÁC, J. (1985): *Persuázia. Ovplyvňovanie človeka človekom*. Martin: Osveta.

HESS, P. (2017): Politická korektnost, co to vlastně je? In: *Blog iDnes.cz*, <http://petrhess.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=581680> [20. 1. 2017].

KLAPETEK, M. (2008): *Komunikace, argumentace, rétorika*. Praha: Grada Publishing

LAHITA, Š. (2015): *Beati pau peres*. Bratislava: Iris.

Lexicon iconographicum mythologiae classicae – LIMC (1981-1999): Artemis: Zürich.

McGINNIS, A. L. (1996): *Úspech ako dosahovať maximálne ciele*. L. Mikuláš: Tranoscius.
NIETZSCHE, F. (1993): *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko.
QUINTILIANUS, M. F. (1971): *Institutio oratoria*. Buchheit. Leipzig: Teubner.
QUINTILIANUS, M. F. (1985): *Základy rétoriky*. Praha: Odeon.
ŠTUBŇA, P. (2016): Špecifické dispozície ľudskej psychiky. In: LANČARIČ, D. (ed.): *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium*. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 62-83.
ŠTUBŇA, P.; MOYŠOVÁ, S. (2016): Lingvistické aspekty defektného rečového prejavu slovenských politických rečníkov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Ekonóm, s. 260-276.
TREASURE, J. (2013): *How to speak so that people want to listen. Prejav na TED Global*, <https://www.youtube.com/watch?v=eIho2S0ZahI> [27. 8. 2017].
VERTANOVÁ, S.; ANDOKOVÁ, M. et al. (2015): *Tlmočník ako rečník*. Bratislava: Vydavateľstvo UK.

Kontakt:

Mgr. Silvia Vertanová, PhD.

Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Roman languages
Faculty of Arts
University Comenius Bratislava
Slovakia

E-mail Address: silvia.vertanovav@uniba.sk

Mgr. Marcela Andoková, PhD.

Katedra klasickej a semitskej filológie
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Classical and Semitic Philology
Faculty of Arts
University Comenius Bratislava
Slovakia

E-mail Address: marcela.andokova@uniba.sk

Jazyk v politike – politická kultúra a komunikácia

Milena Helmová

Abstract

Language in Politics – Political Culture and Communication. *Politics has been closely connected with all aspects of social life. It involves all that can become the subject of political discourse: changes in climate, reforms in writing standards, threats of terrorist attacks, or atomic energy. Politicians inform the general public; they justify their activities, analyze and criticize as well as support their decisions with arguments, thus attempting to achieve people's confidence. Language is an important tool of their activities – and it is the language that adds to their communication and activities. The paper considers the political language as a form of professional language focusing on its semantic as well as stylistic specifications. It considers the politics – culture relation, relationships between politicians' verbal and non-verbal communication and attempts to find an answer to the following question: What power can politicians exercise through language utterances?*

Kľúčové slová: kultúra, rétorika, politický jazyk, verbálna a neverbálna komunikácia, moc

Key words: culture, rhetoric, political language, verbal and non-verbal communication, power

Úvod

Jazyk ako základný dorozumievací prostriedok je neoddeliteľnou súčasťou všetkého spoločenského diania. V politike sa používa jazyk v dvoch polohách: ako politický jazyk a jazyk politiky, ktoré je potrebné rozlišovať. Ak sa totiž niekto politicky vyjadruje, nemusí to znamenať, že jeho vyjadrenia majú aj politický obsah. V politickej reči nachádzame aj emocionálne, dvojzmyselné a ambivalentné vyjadrenia. Naproti tomu politický jazyk predstavuje formu odborného jazyka so špecifickou slovnou zásobou. Používajú ho nielen politici, ale aj pracovníci na rôznych vedúcich pozíciách, diplomati či intelektuáli. Jazyk v politike disponuje uvážlivo vybranými heslami, ustále-

nými jazykovými výrazmi, komunikatívnymi stratégiami a rétorickým štýlom, ktorých cieľom je čo najpresvedčivejšie osloviť cieľovú skupinu, získať si prívržencov, prípadne manipulovať protivníkov.

Politici používajú jazyk v mnohých situáciách: v parlamentných diskusiách, v predvolebných kampaniach, v televíznych diskusných fórach. Grünert (1983) uvádza, že jazyk vytvára politiku, ovplyvňuje a riadi politické dianie. Poskytuje politikom možnosť formulovať svoje názory, vysvetľovať svoje konanie, kritizovať a odsudzovať svojich protivníkov. Jazyk ako komunikatívny nástroj predstavuje systém symbolov a znakov, ktoré sú nositeľmi významu. Základom cieleného konania (hovorenia, deklamovania) politikov je komunikácia prostredníctvom jazyka. Prepožičiava im moc pri výkone ich práce, keď ako právoplatne zvolení predstavitelia politických strán sa účastnia dôležitých rozhodnutí, za ktoré však aj musia niesť zodpovednosť. Vykonávanie politiky je aj boj o moc a o účasť na výkone moci a jej udržanie presadzovaním určitých predstáv a záujmov (Girnth 2002).

Text sa zameriava na funkčný aspekt jazyka politikov, jeho štylistickú a sémantickú rovinu. Zaujíma stanovisko ku vzťahu jazyka, kultúry a politiky a kultúrnosti komunikácie, ako aj k problematike interdependencie verbálnej a neverbálnej komunikácie politických špičiek.

Kultúra – jazyk – politika

Kultúra predstavuje akýsi orientačný systém spoločnosti, ktorý tvoria špecifické symboly (jazyk, gestá, mimika, obliekanie...) a ktorý sa traduje z generácie na generáciu. Tento systém ovplyvňuje zmýšľanie, konanie, vnímanie i hodnoty ľudí (Thomas 2005). Ak teda chápeme kultúru ako určitú schému správania, konania, myslenia i cítenia jej reprezentantov, tak táto zahŕňa základné a signifikantné pravidlá, ktoré sa premietajú do verbálnych a neverbálnych prejavov, teda do hovorenej reči a reči tela (Seresová 2016). Na druhej strane sa pojem kultúra spája s určitou spoločnosťou (štát) alebo skupinou (umelci, politici) a predstavuje čiastkovú skupinovú kultúru spoločnosti – subkultúru. Podstatným faktorom politickej (sub)kultúry by mali byť jej čiastkové črty: profesionalita, dôveryhodnosť, výkon, účinnosť a zodpovednosť.

V tejto súvislosti je potrebné sa zamyslieť nad niektorými aspektmi dôležitými pre kultúru vo všeobecnosti ako aj pre kultúru v politike. V prvom rade je to otázka rozpadu hodnôt, ktorý nastal po nástupe neoliberalizmu. V druhom rade ide o manažérske schopnosti a zručnosti, ku ktorým patria rozsiahle znalosti o globálnom trhu, právnych systémoch a kultúrnych odlišnostiach a zvyšujúce sa nároky na interkultúrnu komunikáciu a kompe-

tenciu. Treťou je oblasť rozhodovania a štvrtou nie však významom poslednou je problematika motivácie ľudí. Kultúra nadobúda novú podobu vždy po zlomových udalostiach, ako o tom píšu Peters a Watermann (2006). Podľa nich existujú dva dôvody pre zmenu kultúry spoločnosti: prvým je kríza a druhým sú personálne zmeny vo vrcholových pozíciách. Cieľom je dosadiť do vrcholových štruktúr takých ľudí, ktorí sa stanú príkladom pre iných. Avšak kríza a zmena umožňujú výmenu ľudí s určitými rizikami, keďže prichádzajúci ľudia nie sú dostatočne čitateľní a tým nie je celkom možné odhadnúť ich správanie a konanie. V súvislosti s pojmom kultúra je potrebné sa zmieniť aj o *kultúrnosti.* Hanus (1991) tvrdí, že kultúrnosť nie je žiadna pridaná hodnota, ktorá spadne do lona bez pričinenia, ale že sa dá dosiahnuť len snaživosťou a býva úmerná vynaloženej námahe. Uvádza, že v kultúrnosti má významnú funkciu akýsi šiesty zmysel, čo pred úsudkom dopredu spoznáva veci a javy, objavuje k nim svoj vzťah alebo odpor, preniká pod povrch, pod zdanie a poznáva hodnotu alebo nehodnotu. O kultúrnosti či skôr nekultúrnosti, žiaľ, musíme hovoriť aj v súvislosti so správaním a konaním v politike. Sme nezriedka svedkami nekultúrneho správania nielen slovenských politikov. V súčasnosti zažívame takéto prejavy aj v medzinárodnom meradle, napríklad pri rozpravách v parlamentoch. Inak povedané, ich nekultúrnosť spočíva v hrubých prejavoch, vulgárnosti či inej nemravnosti. Sme toho názoru, že práve verejní činitelia by mali predstavovať vzor pre občana (najmä mladú generáciu). Vo výbave kultúrneho človeka, a politikov obzvlášť, by nemalo chýbať slovko ospravedlňujem sa alebo prepáčte, ak sa stane, že prevládnu emócie, urážky, nevhodné slová či gestá. Tento fakt je poľutovania hodný aj z toho dôvodu, že politici sú verejní činitelia, a teda kultúrnosť by mala byť prirodzeným prejavom. V posledných desaťročiach došlo k výraznej zmene hodnôt vplyvom rýchlej ekonomizácie a politizácie spoločnosti, ktorej dôsledkom je fakt, že všetko sa posudzuje a hodnotí cez peniaze. Je zjavné, že honba za ziskom umožnila a umožňuje neraz vyniknúť vo vysokých pozíciách chválenkárom alebo špekulantom, ktorých krédom sú rýchle peniaze.

Jazyk je neoddeliteľnou súčasťou všetkého diania. V najširšom ponímaní predstavuje jazyk systém symbolov a znakov používaných v komunikácii, využívaných na sprostredkovanie údajov, ktoré sú nositeľmi určitého významu (Meyers 2006). Jazyk je produktom kultúrnej evolúcie a nie je človeku vrodený (Heringer 2014). Vrodená je však schopnosť naučiť sa akýkoľvek jazyk. To, akým jazykom hovoríme, závisí od sociálneho prostredia. Jazyk v kultúrnej tradícii prechádza z generácie na generáciu. Umožňuje komunikáciu minimálne dvoch aktérov: rečníka a poslucháča, pričom obaja môžu vykonávať obidve roly. Ich jazyková kompetencia spočíva v hovorení a porozumení. Ako bolo spomenuté vyššie, jazyk je produk-

tom kultúry a spočíva na konvenciách. Wittgenstein (1970) uvádza, že konvencia je taká absolútna veličina, že každému je prirodzené, akým spôsobom má hovoriť. Ide však o dlhodobý a postupný proces nadobúdania jazyka od útleho detstva takým spôsobom, že človek postupne spoznáva existujúce schémy reči a oboznamuje sa s ich vplyvom na seba samého a svoje okolie. Konvencie človek nevytvára, ony sa vytvárajú ako produkt vzájomného pôsobenia komunikátorov.

Jazyk je nielen nástrojom politiky, ale skôr jej umožnením. V politike je ťažké posúdiť rozdiel medzi rečnením a konaním. V podstate tým, že politik reční, vlastne aj koná. „*Na charakter politického jazyka bezprostredne vplýva prostredie a aktéri, ktorí jazyk používajú. Samozrejme predpokladáme existenciu demokratických podmienok právneho štátu, keďže aj v rôznych typoch politických režimov nadobúda jazyk inú funkciu. Jazyk komunistickej alebo nacistickej propagandy bol charakterizovaný inými vlastnosťami ako politická komunikácia demokratických lídrov"* (Štefančík 2016: 42-43). To znamená, že aj konvencie jazyka v rôznych ideológiách sú rozdielne. Reč umožnená jazykom má v dôsledku toho určité funkcie a určité následky. Vo vete: *Týmto oznamujem svoje odstúpenie z funkcie prezidenta!* je odstup funkciou vyjadrenia a zároveň jej bezprostredným následkom. Základnou funkciou politického jazyka je *persuázia* – presviedčanie a ovplyvňovanie názorov a postojov partnera ako aj vytváranie pozitívnej odozvy k vlastným názorom zo strany partnera. Zelina (1990) podotýka, že presvedčovací proces úzko súvisí s ostatnými stránkami vedenia dobrého rozhovoru, (v tomto prípade úspešnej politickej komunikácie) t. j. s dobrou prípravou, znalosťou ľudí a vytvorením dobrého vzťahu s komunikantom. Presviedčovacia funkcia jazyka politiky je prítomná v rôznych otvorených debatách, politických talkshow ako aj vo volebných sloganoch. Presviedčanie a informovanie ako dve funkcie jazyka politikov sa často zamieňajú. V dôsledku toho sa hovorí o spoločnej informatívno – persuáznej funkcii. V súvislosti s informatívno – persuáznou funkciou je zrejmé, že rečníckemu umeniu politikov je daná suverenita interpretácie a používania jazyka. Vzhľadom na to sa stáva politický jazyk nástrojom na získanie, zaistenie, vykonávanie a kontrolu moci. V demokratickej spoločnosti nie je jazyk so svojou informatívno – persuáznou funkciou jednostrannou komunikáciou. Ide viac – menej o vzájomnú komunikáciu medzi politikmi a občanmi pri stretnutiach počas volieb, o aktívnu komunikáciu v stranách a občianskych združeniach, o pravidelné vzájomné informovanie. Politickým jazykom hovoria nielen politici, ale aj iní lídri ako manažéri, keď chcú legitimovať svoje konanie či intelektuáli, ktorí kriticky odhaľujú ideológie. Politický jazyk však nemožno zamieňať s rečou politikov, ktorá zahŕňa určité štylistické jednotky, obľúbené formu-

lácie a floskuly, ktoré môžu byť ešte individuálne podfarbené a málo súvisia s riadením vecí verejných a spoločenským dianím.

Ak je reč o jazyku, väčšinou sa pod ním myslí gramatika, pravopis alebo štylistika. Keď máme na mysli jazyk politikov, rozumieme pod ním slová, spojenia alebo vety typu: *Vychádzam z toho, že... . Neprerušujte ma, ja som si Vás tiež vypočul. Potrebujeme vízie. Spoločne to dosiahneme. Obyčajný človek...* . Podobné slovné spojenia, frázy či idiomy sú známe z rôznych diskusií. Okrem toho sú pre tento jazyk typické nominalizácie a pasívne konštrukcie, ktoré predstavujú len prázdne pojmy a za nimi nestojí skutočná zodpovednosť politikov. Politický jazyk je boj so slovíčkami o slovíčka. Tým získava prevahu interpretácia pojmu nad jeho obsahom, čím sa dá veľmi dobre ovplyvňovať verejná mienka. V súvislosti s tým je na mieste uviesť tri najpoužívanejšie metódy: *pomenovanie, nahradenie novým termínom a skrášľovanie.*

Pomenovanie je metóda, pomocou ktorej dostávajú veci novú realitu alebo prinajmenšom predstavuje nádej na novú realitu: *Spôsobilo mi to nemalé problémy uznať, že vyslovene ide viac o to, ako tie veci pomenovať, než čo vlastne v skutočnosti znamenajú.*

Nahradenie novým termínom je ďalšou metódou, ako dať určitému obsahu nové pomenovanie. Ten politik, ktorý to dokáže, má šancu, že s ním bude väčšina súhlasiť a naskytne sa mu príležitosť na zvýšenie svojho vplyvu. Ide o niektoré termíny majúce negatívny význam, napríklad slovo *elita* v nemeckej histórii. Pod elitou sa rozumel v Tretej ríši vyber ľudí, ich vyzdvihovanie nad iných, ich nadradenosť, ku ktorej boli Nemci vychovávaní aj v školách.

Eufemizmy (skrášľovanie) sú treťou metódou, pomocou ktorej sa skrášľuje význam, napríklad tabuizovaných tém alebo výrazov, ktoré sú pre jedného alebo oboch účastníkov nepríjemné. Sú známe aj z bežnej komunikácie: *zomrieť – zosnúť, letecký útok – letecká podpora.* Takéto eufemizmy sú tzv. *zakrývajúce*. Cieľom *zahmlievajúcich* eufemizmov je prilákať pozornosť poslucháča k tým častiam výpovede, o ktorých rečník predpokladá, že jeho myšlienku objasnia v priaznivejšom svetle: *znížiť daňové zvýhodnenie – zvýšiť dane* (Forster 2005).

Ako sme už vyššie uviedli, využívajú politici jazyk vo verejnom záujme i na verejnosti ako nástroj moci, ktorý transformujú do zákonov, štátnych zmlúv, straníckych a parlamentných prejavov, prezentujú sa vystúpeniami v masmédiách a svojou komunikáciou plnou pojmov, argumentov , sloganov a apelov cielia len jedno: vzbudiť pozitívnu odozvu u poslucháčov.

Zhrňujúco možno konštatovať, že aj keď jazyku v politike prináleží rozhodujúca úloha, nepredstavuje politický jazyk samotnú politiku. Politická

komunikácia sa zameriava viac-menej na vzbudzovanie pozornosti ako na samotné rozhodnutia. Stojí však bok po boku politike a dopĺňa ju.

Politika sa týka všetkých oblastí spoločenského bytia. Je neoddeliteľne spätá s jazykom a komunikáciou a prepojená s kultúrou spoločnosti v zmysle normatívnych a hodnotových schém, ako aj v zmysle výrazových prostriedkov. Každá spoločnosť sa musí vedieť vysporiadať s konfliktmi a problémami, inak je riziko ich prerastania do hrozivejších situácií, napríklad vojen, veľké. Spôsob, akým sa tieto konflikty riešia a aké rozhodnutia spoločnosť príjme, inak povedané – ako bude vykonávaná politika - závisí od politického systému, ktorý predstavuje všetky písané a nepísané pravidlá správania a konania, ktorými sa riadi získavanie, vykonávanie a kontrola moci. O politike a jej obsahu bolo vyslovených v definíciách veľa myšlienok v nádeji ju čo najvystížnejšie charakterizovať.

Pri skúmaní a chápaní obsahu veľkého počtu definícií o politike si ale musíme uvedomiť *„... v akom prostredí, v akom období a za akých podmienok konkrétny pohľad na politiku vznikol*“ (Štefančík 2012: 15). Rôznorodosť týchto definícií však potvrdzuje fakt, že politika ako taká je veľmi rozmanitá. Spravovanie vecí verejných a vykonávanie moci existuje od počiatkov civilizácie a v každej definícii nachádzame kus pravdy. Ku príkladu - Machiavelli v roku 1515 napísal o politike, že je to súbor nástrojov potrebných na to, aby bolo možné dostať sa k moci, zostať pri moci a moc využívať zmysluplne, že politika je časovo obmedzené narábanie s časom (Böhret, Jann, Kronennwett 1988). Z ich diela vyberáme ešte niekoľko definícií ako príklad ich pestrosti. Max Weber v 1919 roku uviedol, že politika je snaženie o účasť na moci alebo o vplyv na rozdeľovaní moci, či už vo vnútri štátu alebo medzi spoločenskými zoskupeniami. Podľa Eastona z rokov 1954/1964 je politika autoritatívne rozdelenie materiálnych a nemateriálnych spoločenských hodnôt, ktorými disponujú mocní. Naproti tomu Lehmbruch v roku 1968 vyslovil názor, že politika je spoločenské konanie, ktoré je zacielené na záväzné riadenie spoločenských konfliktov (Lehmbruch 1968). Zaujímavá je aj definícia Luhmanna, že politika je komplex sociálnych procesov, ktoré slúžia na zabezpečenie akceptovania administratívnych rozhodnutí, že musí niesť zodpovednosť, má legitimovať a poskytovať potrebnú moc na presadzovanie vecných rozhodnutí.

Z doterajšej analýzy textu vyplýva fakt o vzájomnom prepojení kultúry, jazyka a politiky. Analýza poukazuje na kultúrou podmienené mechanizmy používania jazyka v politike, na (ne)kultúrne (pre)javy politických oponentov ako aj na skutočnosť, že žiadne iné povolanie si nevyžaduje také vysoké nároky na komunikačné schopnosti a zručnosti ako profesia politik.

Politici a reč ich tela v komunikácii

Takmer každý deň sa politici objavujú v médiách. Vidíme amerického prezidenta, anglickú premiérku, nemeckú spolkovú kancelárku či slovenského predsedu vlády. Všetci zastávajú významné politické úrady a predsa sú ich pozície odlišné v závislosti od pravidiel, ktoré platia pre vládnutie v tejktorej krajine. V politickej komunikácii je dôležitý nielen obsah verbálnej zložky výpovede politikov, rovnako dôležitou je aj reč ich tela, ktorá na jednej strane umocňuje informatívnosť a argumentáciu, na druhej strane poskytuje percipientom možnosť odhadnúť, či je výpoveď pravdivá, úprimná a stotožňujúca sa s obsahom.

Verbálna kompetencia v spolupráci s rečou tela sú predpokladom úspešnej komunikácie. Objektívne vzaté – vyskytujú sa aj situácie, ktoré sú informačne a emocionálne náročné a neverbálne signály v nich často suplujú alebo precizujú význam slova (Klincková 2011). Nezriedka sa stáva, že práve reč tela prezradí o komunikujúcom viac, ako by sám chcel, ba dokonca že je v rozpore s tým, čo hovorí. Neverbálne signály je treba dekódovať v spojitosti s aktuálnou komunikačnou situáciou, pretože ich mylná interpretácia môže negatívne ovplyvniť priebeh komunikácie, prípadne nemusí odzrkadľovať skutočnú osobnosť politika. Je žiadúce si uvedomiť, že i keď reč tela má svoje všeobecné významy, nie je možné ich absolutizovať bez ohľadu na verbálny prejav alebo na ostatné relevantné faktory komunikácie, ako komunikačná situácia, komunikačný zámer, osobnostný profil komunikujúcich a. p. Ku všeobecne negatívne vnímaným signálom patria: *zaťaté päste* (agresivita), *manipulácia s predmetmi* (okuliare, vlasy – nervozita), *zvraštené čelo* (rozhorčenie), *neudržanie očného kontaktu* (neúprimnosť), *výrazné odklonenie od partnera* (nesúhkas, odpor), *stavanie striešky z prstov plus vysunutá brada dopredu* (námietka, povýšenosť), *dotyky po tvári* (nervozita, neistota), *klopkanie prstami* (nervozita, netrpezlivosť), *kríženie rúk a nôh* (nezáujem, neistota), *rozťahovanie sa* (povýšenosť). Za všeobecne pozitívne brané neverbálne prejavy spomenieme *srdečné podanie ruky, uvoľnený postoj, primeraná sila hlasu, úsmev či otvorené dlane.* Reč tela je veľký zdroj informácií, preto je neustráženie svojho tela najnebezpečnejšie pre politikov. Výhodné to je len pre protivníkov. Tí, ak ovládajú zásady aspoň základnej neverbálnej komunikácie, vedia, či veriť alebo neveriť komunikujúcemu. Týmto spôsobom môže zistiť o politikovi čokoľvek aj občan, volič.

Ako sa niektorí politici prezentujú neverbálne a čo sa za tým môže skrývať, uvádzame na príkladoch všeobecne známych lídrov svetovej politiky - Donalda Trumpa, Angely Merkelovej, Theresy Mayovej a Vladimíra Putina. Ide o ich vystúpenia z nedávnej minulosti, ktoré môže mať čitateľ ešte

v živej pamäti, či už to bolo pred britskými voľbami, pri inaugurácii amerického prezidenta alebo na G20 v júli 2017. Donald Trump predniesol svoju inauguračnú reč tónom, ktorý svedčí o nadchádzajúcej veľkej zmene v Amerike a o jeho dominantnosti. Zovreté dlane so vztýčenými ukazovákmi pôsobili autoritatívne až výhražne. Jeho zdvihnutá pravá ruka so zovretými prstami je gestom, že všetko je v poriadku. No nie vždy súladí toto jeho gesto s pravdou, čo sa prejavuje potom na mimike jeho tváre. Je to jasný signál rozporu toho, čo si myslí a čo hovorí. Trump má výraznú neverbálnu komunikáciu, najmä gestikuláciu, mimika je menej výrazná. Mnohé gestá pôsobia agresívne. Na mnohých fotografiách a na jeho vystúpeniach vidieť, že sa cíti veľmi sebaisto. Trumpova reč tela vysiela často negatívne vnímané signály, ako tomu bolo aj na summite G20 v Hamburgu 7. a 8. júla 2017, keď sa hrubo odzadu predral cez politikov a odstrčil kolegu prezidenta, ktorý však diplomaticky zareagoval s úsmevom a bravúrne zvládol napätú situáciu. Opäť dominantný až agresívny prvok. Keď si Trump na avízovanej schôdzke v rámci G20 v Hamburgu podával ruku s Putinom (obaja sedeli), podopieral sa pravou rukou o stôl, čím sa dostal do defenzívnej pozície, pretože v tejto pozícii jeho ruka smerovala nahor. Putin mal ruku voľnú, podal ju Trumpovi otočenú smerom nadol, čo prezentuje mocenské gesto. Trumpovi nezostalo nič iné, len ponúknutú ruku prijať, no dostal sám seba do defenzívnej pozície. Situáciu mohol riešiť tak, že si mal uvoľniť podopretú ruku a podať ju tak isto otočenú nadol. Boli by v danej situácii rovnocennými partnermi. Tu však treba, posudzujúc objektívne, odkázať na vyššie spomenuté faktory, ktoré ovplyvňujú priebeh komunikácie. A ak sa partneri nepoznajú, tak negatívne vnímané gestá môžu byť len dôsledkom emocionálne vypätej situácie. Celkovo možno charakterizovať reč tela Donalda Trumpa ako reč plnú gest, ktorými chce podčiarknuť svoje výpovede, no nie vždy sa mu to podarí.

Kancelárka Angela Merkelová využíva bežne a často prejavy neverbálnej komunikácie. Pre ňu typické je najmä jedno gesto: spojí prsty na rukách smerom nadol tak, že vytvorí bruškami prstov striešku a uprostred je prázdne miesto. Toto gesto vyjadruje túžbu po spolupatričnosti. Iné gesto, ktoré Merkelová používa, tzv. figový list, predstavuje prekrížené prsty v oblasti lona spustené nadol, ktoré vyjadruje jej neistotu. Svedčí o nízkom stupni emocionálnej vyrovnanosti.

Britská premiérka Theresa Mayová komunikuje neverbálne okrem giest aj iným spôsobom – úpravou svojho zovňajšku. Je považovaná za módnu ikonu, čo prezrádzajú jej kostýmy výrazných až vyzývavých farieb, hrubé náhrdelníky z rôznych materiálov ako aj extravagantné topánky a čižmy. Poukazuje to na jej snahu dostať sa do povedomia verejnosti a vzbudiť záujem u ľudí, čo je pre politika bytostne dôležité. Jej módny štýl označujú

konzervatívni Briti často ako frivolný. Ale ako sa ukazuje, účel svätí prostriedky. V politickej komunikácii je reč jej tela skôr umiernená. Snaží sa vyhýbať agresívnym gestám, čo vyjadruje kladením palca na ukazovák. Veľa jej gest vytvárajú otvorené dlane, čo svedčí o jej ústretovosti a otvorenosti. Zaujíma zväčša neutrálny, vážny až „studený" postoj, čím si vyslúžila hodnotenie, že preukazuje málo ľudskosti.

Mnohí politici si uvedomujú význam neverbálnej komunikácie. Majú trénerov a učia sa, ako vyjadriť svoju moc, získať výhody pri podávaní ruky, či ako sa musia správať, aby zakryli lož. Málokto si uvedomuje napríklad, že osoba prechádzajúca dverami ako posledná, je tá najdôležitejšia. Výrazy tváre povedia v sekunde to, čo sa naozaj deje. Odhaľujú okamžitú reakciu ich majiteľa a vznikajú zväčša pri očiach a ústach. Tí politici, ktorí nepripisujú reči tela až taký význam, robia veľkú chybu, pretože si tým privierajú dvierka obľúbenosti, vierohodnosti a profesionálnosti.

Záver

Jazyk je najdôležitejší sprievodný fenomén politiky. Jazyk je v skutočnosti samotná politika, pretože to, čo politik hovorí, tým vlastne už aj koná. Každé slovo, vetu, vyjadrenie či gesto je treba chápať v politike situačne.

Politická komunikácia je komunikácia s verejnosťou a má do činenia so vzbudzovaním pozornosti, s bojom o moc a už menej so skutočným rozhodovaním. Jadrom politického jazyka sú štylistické, sémantické, rétorické formulácie a prázdne floskuly, ktoré môžu byť čiastočne ideologicky a individuálne podfarbené. Často krát sa v politike preferuje štýl boja o skovíčka.

Jazyk je komunikačný prostriedok a jeho verbálna zložka vytvára v politike predpoklady na presviedčanie, oponovanie, argumentáciu, manipulovanie a na mocenské ambície. Neverbálnej komunikácii sa politici tiež nevyhnú, keďže každý jedinec vysiela prostredníctvom tela určité podvedomé signály. Z profesionálneho hľadiska je preto pre politika obzvlášť dôležité zaoberať sa svojimi neverbálnymi signálmi a najmä ich pôsobením na okolie, prípadne ich korekciou. Navyše je potrebné si vybudovať bázu poznatkov o základných neverbálnych signáloch aj o ich význame.

V texte je podaná analýza funkčného aspektu politického jazyka a jeho štylistickej a sémantickej roviny. Zaoberali sme sa vzájomnými vzťahmi kultúry, jazyka a politiky. Dospeli sme k názoru, že všetky tri oblasti úzko spolu súvisia a dopĺňajú sa. Zamerali sme sa na kultúrnosť v politickej komunikácii, ktorú by politici ako verejní činitelia mali naozaj uctievať. Pozornosť sme venovali interdependentnému vzťahu verbálnej a neverbálnej

komunikácie. Poukázali sme v analýzach správania popredných lídrov na fakt neoddeliteľnosti oboch foriem komunikácie.

Komunikácia v politike je obsiahla oblasť. Cieľom článku je prispieť k rozšíreniu poznatkov o hlavných aspektoch politického jazyka a politickej komunikácie.

Literatúra

BÖHRET, C.; JANN, W.; KRONENNWETT, E. (1988): *Innenpolitik und politische Theorie. Ein Studienbuch.* Opladen: Westdeutscher Verlag.

FORSTER, I. (2005): Lexikalische Verführer - euphemistischer Wortschatz und Wortgebrauch in der politischen Sprache. In: KILIAN, J. (ed.): *Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat.* Mannheim: Dudenverlag.

GIRNTH, H. (2002): *Sprache und Sprachenwerbung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich – politischer Kommunikation*. Tübingen: NIEMEIER.

GRÜNERT, H. (1983): Politische Geschichte und Sprachgeschichte. Überlegungen zum Zusammenhang von Politik und Sprache in Geschichte und Gegenwart. In: *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht,* Vol. 52, s. 43-58.

HANUS, L. (1991): *Rozprava o kultúrnosti.* Spišský kňazský seminár.

HERINGER, H. J. (2014): *Interkulturelle Kommunikation. Grundlagen und Konzepte.* Tübingen: A. Francke Verlag.

KLINCKOVÁ, J. (2011): *Neverbálna komunikácia alebo komunikujeme nielen slovami.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.

LEHMBRUCH, G. (1968): Konkordanzdemokratie im politischen System der Schweiz. Ein Literaturbericht. In: *Politische Vierteljahresschrift*, Vol. 9, No. 3, S. 443-459.

MEYERS Großes Taschenlexikon (2006): *Stichwort Sprache, s. 172 ff.* Leipzig, Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.

PETERS, T. J.; WATERMANN, R. H. (2006): *Auf der Suche nach Spitzenleistungen.* Heidelberg: Redline Wirtschaft.

SERESOVÁ, K. (2016): Die Bedeutung der kulturellen Kompetenz für den Übersetzer. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *Interkulturelle Kommunikation im Wandel der Zeit: Stellungnahmen zu gegenwärtigen Problemen Europas aus Sicht unterschiedlicher wissenschaftlicher Disziplinen.* Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 101-106.

ŠTEFANČÍK, R. (2012): *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí.* Trnava: Vydavateľstvo SSRP.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 42-46.
THOMAS, A. (2005): *Grundlagen der interkulturellen Psychologie.* Nordhausen: Bautz.
WITTGENSTEIN, L. (1971): *Über Gewissheit.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.
ZELINA, M. (1990): *Rozhovor vo výchove, poradenstve a na vyučovaní.* Bratislava: Psychologické a didaktické testy.

Kontakt:

PhDr. Milena Helmová, Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: milena.helmova@euba.sk

Mediálna realita a agonálnosť diskurzu

Pavol Adamka

Abstract

Media Reality and Agony of Discourse. *In our paper we focus on some aspects of the creation of media reality in relation to the reflection of real or imaginary political processes. We presented an analysis of some concepts that reflect individual actors of political competition. Based on the critical discursive analysis of the individual components of media text and the complex text-field semantics, we focus on these moments: 1. The concept of contemporary media texts reflects political relations in a simplified way; political vying is framed as conflicts of symbolized person (personalization of events); 2. The intentional repetitions of these concepts make the vision of the existence of such political relations that do not exist (media myths are created); 3. A frequent change in the meaning of these concepts disrupts the reception of media reality and makes (with other factors) rejection of the media as a source of information – it deepens the agony of media and political communication in general.*

Kľúčové slová: politika, médiá, mediálny diskurz, intencia, manipulácia

Keywords: politics, mass-media, media discourse, intention, manipulation

Úvod

Demokratická spoločnosť vyžaduje od každého svojho člena aktívnu účasť na riešení verejných otázok jej fungovania, pričom v rozhodovaní mu majú pomôcť, pomimo vlastných znalostí a skúseností (a v neposladenom rade i emócií a pocitov), informácie, ktoré mu každodenne o spoločenských procesoch sprostredkúvajú médiá, osobujúce si právo „objektívne“ posudzovať (okrem iného) aj subjektívne determinované politické udalosti pomocou niektorých subjektívne vyselektovaných faktov. Parafrázujúc Niklasa Luhmanna (2013: 12-14) môžeme konštatovať, že každá reflexia reality predstavuje svojrázny individuálny, resp. kolektívny výberový konštrukt, determinovaný subjektívnym „filtrom“ mediátora, ktorý každú udalosť, jav, situáciu kategorizuje a hodnotí na základe svojich kognitívnych a emočných

daností, axiologických pragmaticko-intenčných kritérií. Takýto odraz reality je následne sekundárne reinterpretovaný príjemcom informácie, kedy je táto dešifrovaná v súlade s jeho subjektívnym „kľúčom“. Na niektoré aspekty kreovania takejto virtuálnej mediálnej reality[1] vo vzťahu k reflexii „reálnych“ / imaginárnych politických procesov sa zameriame v našom príspevku.

Líder ruskej opozície

Jedným zo stereotypných mediálnych konštruktov, ktorý sa aktívne aplikuje v našich printových i elektronických médiách, je termín „líder ruskej opozície“, vyskytujúci sa i v synonymických variantoch „vodca ruskej opozície“, „šéf ruskej opozície“ a pod. Toto kombinované menné slovné spojenie s funkciou atributívneho príznaku sa v diachronickej reflexii asociuje s rôznymi osobnosťami ruského nesystémového politického prostredia (jednotlivo, alebo i súčasne s viacerými: Garri Kasparov, Michail Kasjanov, Eduard Limonov, Boris Nemcov, Jurij Prochorov, Leonid Rozvozžajev, Sergej Udaľcov, Michail Chodorkovský, Alexander Navaľnyj, Vladimír Kara-Murza, Iľja Jašin a i.), pričom sa aktivizuje primárne v čase politicky vyhrotených situácií: voľby, politické vraždy, demonštrácie, odhalenie korupčného správania, „znovuzjednotenie“ a pod.

Pre pochopenie alogickosti sémantiky „lídra ruskej opozície“ je potrebné aspoň skratkovito sa pozrieť na problematiku politického systému Ruskej federácie. Rusko, rovnako ako i Slovensko, sú aktuálne stále vo fáze tranzície politického systému: napriek právnej zakotvenosti základných systémotvorných parametrov systému je tento doteraz značne rozkolísaný. V demokratických krajinách sa v pravidelných intervaloch realizuje politický boj o moc medzi jednotlivými politickými silami, pričom v závislosti od charakteru politického systému je toto súperenie sústredené na dosiahnutie dominancie v orgánoch zákonodarnej (parlamentné republiky), alebo výkonnej moci (prezidentské republiky). Sily, ktoré sa z rôznych príčin ocitli mimo rozhodovacích štruktúr (slabá podpora strany, zlý volebný program, kádrové problémy, mediálna izolácia a pod.) prechádzajú do opozície, kde plnia im predurčené (primárne kontrolné) funkcie. Neúspešné politické sily, zúčastnené na volebnom súperení, ktoré však splnili zákonné podmienky a stali sa súčasťou politického systému, t. j. zaujali svoje miesto v politických štruktúrach a podieľajú sa v určitej miere na riadení krajiny (i keď často len marginálne, resp. imaginárne) tvoria systémovú opozíciu, zosku-

[1] Podrobnejši pozri Bočák 2012; McQuail 2009: 110-115.

penia a strany, ignorujúce voľby, resp. v nich neúspešné fungujú často mimo samotný politický systém. Na rozdiel od krajín so sformovanou tradíciou súperenia dvoch/troch strán, v našom i ruskom multistraníckom politickom priestore opozíciu tvoria rôznorodé sily (strany, hnutia, zoskupenia s rôznorodou ideológiou, programom, cieľmi), ktoré primárne spája antipatia k aktuálnej moci: na Slovensku ku koaličnej vláde, ktorú stelesňuje jej predseda, v Rusku zacielená proti prezidentovi. Ako je zrejmé z predchádzajúceho výkladu, ako u nás, tak ani v ruskom priestore niet jednotnej opozície, ani jednoznačného opozičného lídra, ktorý by dominoval autoritou, alebo silou svojej strany, ktorý by bol uznaný všetkými ostatnými skupinami a prislúchal mu atribút „lídra ruskej opozície".

Na základe kritickej diskurzívnej analýzy použitia danej konštrukcie v jednotlivých štruktúrnych komponentoch médiatextu (primárne sa používa v silných pozíciách textu – titulky, podtitulky, text pod fotografiou, v samotnom texte je jeho pozícia zvyčajne podrobnejšie a presnejšie konkretizovaná) a sémantiky komplexného textového poľa politických/politizovaných diskurzov môžeme vydeliť niekoľko dôvodov, prečo je táto uprednostňovaná logickejším a zmyslovo exaktnejším termínom „opozičný líder", „jeden z lídrov ruskej opozície", „líder opozičnej strany" atď. [2]:

*Ruské parlamentné voľby budú bez západných pozorovateľov // **Líder ruskej opozície**, šachový veľmajster **Garri Kasparov**, vyhlásil, že "Putinov režim nemá záujem odhaliť svoju temnú stránku" (24hod.sk, 16.11.2007)*
*V Rusku zadržali **lídra opozície Borisa Nemcova** (SME, 15.8.2011)*
*Voľby v Rusku boli divadielkom pre Západ // ... tvrdí **šéf ruskej opozície Eduard Limonov** (Hospodárske noviny, 5.12.2011)*
*Razvozžajev odvolal svoje priznanie // Zaistený **líder ruskej opozície Leonid Razvozžajev** v rozhovore s ľudskoprávnymi aktivistami práv odvolal svoje priznanie k príprave masových nepokojov v Rusku (TASR, 24.10.2012)*
***Líder ruskej opozície** má domáce väzenie, chcel zvrhnúť Putina // Ruský súd v sobotu nariadil domáce väzenie jednému z najznámejších opozičných lídrov v krajine **Sergejovi Udaľcovi** (Pluska, 9.2.2013)*
***Šéf ruskej opozície Navaľný** má zablokovaný majetok. Pre istotu (Pravda, 12.11.2013)*
*Kto bol **Boris Nemcov**? Rusom vysvetľoval, aký nebezpečný je Putin // Prečítajte si profil zavraždeného **lídra ruskej opozície** (Denník N, 28.2.2015)*

[2] Príklady sú radené v chronologickom poradí, aby bola viditeľná resemantizácia mediálneho konštruktu.

***Nemcov** bol charizmatický politik, **vodca ruskej opozície** a tvrdý kritik prezidenta Vladimira Putina" (Nový čas, 2. 3. 2015)*
***Líder ruskej opozície Alexej Navaľnyj** hovorí, že Vladimír Putin chce byť večným vládcom Ruska (Denník N, 5.2.2016)*
***Vodca ruskej opozície** sa stal obeťou útoku. Tentoraz len tortou // Skupina neznámych mužov zaútočila (...) na predsedu opozičnej strany Parnas **Michaila Kasianova** (TASR, 10.2.2016)*
*Rusi zverejnili kompromitujúce video Putinovho hlavného kritika: Niekto objednal sex s milenkou // Poriadnemu škandálu čelí **líder opozície v Rusku Michail Kasjanov** ... (Nový čas, 2.4.2016)*
*Megarazia v miliardárovej firme: **Lídra ruskej opozície** prekvapila tajná služba // Ruská Federálna bezpečnostná služba (FSB) prehľadala kancelárie spoločnosti ovládanej (...) **Michailom Prochorovom** (Nový čas, 18.4.2016)*
***Vodca ruskej opozície Navaľnyj** sa stal opäť terčom útokov (aktuality.sk, 20.3.2017)*
***Lídra ruskej opozície** odsúdili za korupciu. Putin prišiel o súpera v boji o Kremeľ // **Alexej Navaľnyj** pre začatím súdu povedal, ... (Hospodárske noviny, 8. 2. 2017)*

A) Intenčné použitie danej konštrukcie:

1. autor mediálneho textu využíva danú konštrukciu vedome s cieľom zjednodušiť celkový obraz danej politickej reality: personifikáciou zložitých politických procesov sa formuje primitívnejší obraz skutočnosti, politické súperenie sa transformuje v psychologicky ľahšie dekódovateľný konflikt osobností-symbolov – prezident stelesňuje všetku štátnu moc a líder opozície vystupuje ako symbol odporcov tejto moci;

2. autor mediálneho textu využíva danú konštrukciu vedome s cieľom manipulovať zámerným skreslením danej politickej reality: poziciovaním konkrétnej osobnosti do úlohy lídra všetkých opozičných síl vsugerúva adresátovi v obsahovo zjednodušenej forme predstava o existencii jednotnej opozície, ktorá aktívne (časté informácie i o jej marginálnych prejavoch) súperí s aktuálnou mocou[3]; opakovaním konštruktu sa vytvára mediálny mýtus, no jeho častá resemantizácia tento mýtus narušuje a vyvoláva opačný efekt (odmietanie informačného poľa tohto konceptu a následne médiatextu ako celku);

[3] Vychádzajúc z klasifikácie určujúcej intenčnej dominanty médiatextu, môžeme konštatovať, že v danom prípade ide o manipulatívny politický diskurz, t.j. mediálne spracovanie je determinované politickým cieľom (podrobnejšie pozri Adamka 2015: 13-15).

B) Použitie konštrukcie reflektuje neprofesionálnosť autora textu:

1. autor mediálneho textu používa dané slovné spojenie zámerne vzhľadom na jeho štandardizáciu: častým opakovaním konštrukcie v relatívne stabilnom kontexte sa toto slovné spojenie stalo traforetným výrazom, v dôsledku zlého jazykového citu autori a redaktori neregistrujú chybnú sématiku tejto konštrukcie a používajú ho ako absolútne synonymum zmyslovo správnejšiemu termínu „opozičný líder“ – o štylizačnej variabilite svedčí i fakt, že v samotnom texte sú použité i logicky správne konštrukcie;

2. autor mediálneho textu používa dané slovné spojenie nezámerne: pri preberaní informácií zo zahraničných tlačových agentúr došlo k zlému prekladu daného slovného spojenia, a rovnako ako v predchádzajúcom prípade, autor textu v dôsledku zlého jazykového citu a vlastnej neznalosti reálnych politických pomerov neregistruje chybnú sémantiku tejto konštrukcie.

Agonálnosť diskurzu

Je zrejmé a vyplýva to nakoniec i z povahy médií ako takých, že (nie len) politické vzťahy sú v súčasných médiatextoch reflektované značne zjednodušene, pričom komplexnosť politickej konfrontácie je konceptuálne často rámcovaná ako konflikt osobností-symbolov (personalizácia udalostí): intenčným opakovaním týchto konceptov sa konštruuje predstava o existencii takých politických vzťahov, aké v realite neexistujú. Prijímanie takejto mediálnej reality narúša častá resemantizácia týchto konceptov, čo, spolu s ďalšími faktormi – spochybňujúca modalita dôveryhodnosti mediálnych obsahov (užívanie modálnych slov, vyjadrujúcich nedôveryhodnosť/pochybnosť o vlastnej informácii – asi, vraj, možno, zrejme, údajne, pravdepodobne, podľa všetkého, panuje presvedčenie, že ...), jazyková štylisticko-funkcionálna dezagregácia[4], narúšanie etických noriem žurnalistiky (manipulatívnosť, faktografická neznalosť, jednostrannosť a i.) – spôsobuje odmietanie tradičných médií ako zdroja informácií a príklon k alternatívnym prameňom, prehlbuje agonálnosť mediálneho a vzhľadom na vzájomne tesnú cyklickú prepojenosť aj politického diskurzu (pozri Dulebová 2016: 105; Štefančík 2016: 28-31): „Rýchlosť, aktuálnosť či požiadavka „byť prví“ sa dostávajú na prvé miesto, práca sa stáva strojovou výrobou a jednotliví novinári vyrábajú identické texty... Kvalita textov, overovanie faktov a dôsledná práca s jazykom sa dostávajú do úzadia, čo má vplyv na formovanie názoru ...“ (Majerčínová 2016: 68). V analógii s lekárskym postupom je jedným z prvých krokov pri odstránení tohto neže-

[4] pozri Guzi, Demjanová, Blaho 2015: 94.

lateľného stavu formulovanie adekvátneho integrovaného/integrujúceho, unifikovaného vysvetlenia jeho príčin a možných dôsledkov, k čomu môže výrazne napomôcť transdiciplinárny prístup v rámci prieniku lingvistických subdisciplín politlingvistiky a medialingvistiky (Dulebová 2015: 92).

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, S. 11-19.

BOČÁK, M. (2012): Diskurz – koncept kritický: nereflektované riziká používania výrazu mediálny diskurz. In: *Jazyk a kultúra*, Vol. 3, No. 10, <http://www.ff.unipo.sk/jak/10_2012/bocak.pdf> [16.6.2017].

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkultúrny a lingvodidaktický aspekt*. Bratislava: UK.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

GUZI, Ľ.; DEMJANOVÁ, N.; BLAHO, M. (2015): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: FF PU.

LUHMANN, N. (2013): *Realita masmédií.* Praha: Academia.

MAJERČINOVÁ, A. (2015): *Slovenská publicistika a formovanie mýtov: diplomová práca*. Nitra: UKF.

MCQUAIL, D. (2009): *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha: Portál.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

Mgr. Pavol Adamka, PhD.

Jazykové centrum
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa
v Nitre

Language Centre
Faculty of Arts
Constanin the Philosopher
University in Nitra, Slovakia

E-mail Address: padamka@ukf.sk

Mediální dialogická síť jako nástroj analýzy (nejen) politické komunikace

Karla Tvrdá

Abstract

Media Dialogical Network as a Tool for Analyzing (not only) Political Communication. *The concept of media dialogical network is a type of discourse analysis that examines dialogues taking place in the mass media. Unlike regular face-to-face conversations, the turns of these dialogues are distributed in time and space, and they are often multiplicated. The distinctive features of the media dialogical network are shown on the example of the data from 1989. In this paper, I also present three research studies, which explore various aspects of communication between political actors through the concept of media dialogical network.*

Klíčová slova: dialogičnost, mediální dialogická síť, replika, Gabčíkovo-Nagymaros, aktéři dialogu, členská kategorizační analýza, cizí hlas

Keywords: dialogicity, media dialogical network, turn, Gabčíkovo-Nagymaros, actors of the dialogue, membership categorisation analysis, another´s voice

Úvod

Cílem příspěvku je představit koncept mediálních dialogických sítí (např. Nekvapil, Leudar 2003), jehož prostřednictvím lze analyzovat komunikaci odehrávající se v masmédiích. Jedná se o typ diskurzní analýzy, který se zaměřuje na dialogičnost (Bachtin 1980) a zkoumá texty v jejich vzájemných návaznostech. Pomocí konceptu je možné zkoumat veškerou mediální produkci bez tematického omezení, ale dosavadní výzkumy se často zabývaly mediálními produkty právě s politickým obsahem.

Koncept mediálních dialogických sítí

Mediální dialogická síť je soubor replik, často textů, resp. dialogických událostí, které se vztahují k jednomu nebo k více společným tématům a které jsou navzájem dialogicky propojeny. Pojem replika se při analýze mediálních dialogických sítí používá stejně jako v konverzační analýze; označuje významově souvislou promluvu jednoho mluvčího v rozhovoru (Nekvapil 1999–2000). Koncept navíc pracuje s pojmem dialogická událost, jímž jsou označovány novinové či internetové články, rozhlasové a televizní pořady, tiskové konference apod. Často se jedná o komunikačně institucionalizované jednání či moment, např. o zprávu, rozhovor, slib či zákon. Oba pojmy se mohou překrývat, ale dialogická událost má širší význam, např. v dialogické události televizní debata může zaznít několik replik od různých aktérů.

Popis mediálních dialogických sítí vychází ze skutečnosti, že rozhovory probíhající v médiích jsou organizovány podobně jako běžné rozhovory tváří v tvář. Jak ukázala konverzační analýza (např. Hutchby, Wooffitt 2006), běžné rozhovory jsou organizovány do sekvenčních struktur, které jsou hlavním prostředkem soudržnosti i v případě mediálních dialogických sítí. Koherenci mediálních dialogů dále zajišťuje již zmíněné společné téma a případně podobné způsoby argumentování více aktérů diskuse (Nekvapil, Leudar 2002). Specifikem mediálních dialogů oproti běžným rozhovorům tváří v tvář je zmnožení replik, tedy skutečnost, že o jedné dialogické události obvykle referuje více médií. Další zásadní odlišností je časová a prostorová distribuce – dvě po sobě jdoucí repliky odděluje kratší či delší časová prodleva a mohou být zveřejněny prostřednictvím různých masmédií (Nekvapil, Leudar 2002).

Mediální dialogická síť Gabčíkovo-Nagymaros

Koncept mediálních dialogických sítí byl vypracován na základě analýzy dat, která vznikla v prostředí umožňujícím volnou diskusi. Následně však bylo zjištěno, že sítě se vyskytují i v jiných prostředích, např. v tisku socialistického Československa (Provázková 2009) nebo v běloruských médiích v letech 2004–2005 (Sloboda 2009). Nutno podoktnout, že se tyto sítě v některých ohledech odlišují od sítí vzniklých v prostředí současné demokracie západního typu.

Charakteristické vlastnosti mediální dialogické sítě předvedu na příkladu dat[1] z roku 1989, tedy z doby těsně před začátkem demokratizačního procesu v tehdejším Československu. Aktéři v této síti polemizovali o přínosech a rizicích budované soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros[2]. Vodní dílo bylo předmětem řady odborných i politických diskusí, které se v tehdejším Československu i v Maďarsku vedly po celou dobu přípravy stavby, tedy od šedesátých let (např. Lejon 1994; Kocinger at al. 2004). Tato mediální dialogická síť tudíž odráží jen zlomek rozsáhlé celospolečenské diskuse.

Síť reprezentují čtyři dialogické události – tři články v tisku a jedna knižní publikace:
Nika, dvojčíslo 1–2, 1989, Soustava vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros.
Rudé právo, 13. 4. 1989, Nad článkem časopisu Nika. Kdo chce měnit odborné v politické? Fakta o výstavbě soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros.
Květen 1989, knižní publikace Gabčíkovo-Nagymaros.
Rudé právo, 31. 5. 1989, Nelze jen diskutovat, je třeba společně jednat. Ohlas na článek Kdo mění odborné v politické.

Článek v časopise Nika vyjadřuje obavy z ekologických dopadů výstavby vodních děl na Dunaji. Jeho autory jsou vědci, kteří se zabývají otázkami životního prostředí. Článek v Rudém právu ze 13. 4., jehož autorem je člen redakce deníku, považuje jejich obavy za neopodstatněné a vyzdvihuje naopak očekávané přínosy stavby. Odkazuje rovněž na knižní publikaci, která má přinést podrobnější informace a případné pochybnosti o ekologických důsledcích stavby má zcela rozptýlit. Posledním členem dialogické sítě je článek v Rudém právu z 31. 5. Dialogicky navazuje na oba předchozí články a rovněž on podporuje výstavbu vodních děl. Navíc problematiku zasazuje do širšího kontextu celosvětové ochrany životního prostředí. Jeho autorem je tehdejší ředitel Ústavu krajinné ekologie ČSAV.

Z výše uvedeného vyplývá, že dialogické události byly distribuovány v prostoru na stránkách informačního bulletinu Nika, deníku Rudé právo a prostřednictvím knižní publikace. Časové rozestupy mezi zveřejněním

[1] Data byla sesbírána pro účely rozsáhlejšího výzkumu mediálních dialogických sítí v československém socialistickém tisku (viz Provázková 2009).

[2] Z důvodu větší přehlednosti jsem zvolila méně rozsáhlou síť, jinak byl výběr dat nahodilý. Cílem bylo prezentovat základní charakteristiky mediálních dialogických sítí na konkrétním mediálním materiálu, což je možné provést na příkladu jakékoliv dialogické sítě.

jednotlivých dialogických událostí jsou ve všech případech přibližně[3] jeden až dva měsíce.[4]

Zmnožení replik bylo realizováno tím způsobem, že článek v Rudém právu ze 13. 4. citoval úryvky článku z bulletinu Nika a polemicky na ně navazoval. Došlo tedy ke zmnožení nikoliv celé dialogické události, ale několika jejích částí, např.:

Rudé právo, 13. 4. 1989:

(...) Častým argumentem odpůrců stavby, který ostatně dominuje i v příspěvku v časopise Nika, je to, že prý dojde k „přímému narušení, nebo dokonce zničení velké části přirozených nebo člověkem málo ovlivněných ekosystémů". Jaká je skutečnost? (...)

Dialogická navázání mezi replikami byla realizována prostřednictvím sekvenční struktury action chain. Jedná se o dvojice verbálních akcí, jejichž vztah je volnější, než v případě párových sekvencí – zdá se, že první člen nevyžaduje reakci (Levinson 1983). Nejčastěji se jednalo o dvojici verbálních akcí „tvrzení – protitvrzení". Jako příklad uvádím variantu této sekvence „tvrzení – označení tvrzení za absurdní" (ovšem autor druhého členu sekvence používá pro pojmenování prvního členu expresivnější výraz).

Rudé právo, 31. 5. 1989:

(...) Na hlavu postavené je tvrzení ekologické sekce (autoři článku v bulletinu Nika, pozn. K.T.), že pokračování ve výstavbě tohoto díla naruší čs.-maďarské vztahy. (...)

Analýzy různých aspektů komunikace v mediálních dialogických sítích

Prostřednictvím konceptu mediálních dialogických sítí bylo doposud analyzováno např., jaké faktory umožňují vznik mediální diskuse (Nekvapil, Leudar 2003) a jak k rozvoji sítí přispívají novináři (Kaderka, Havlík 2010); výzkumy se soustředily také na návaznost akcí v dialogu, konkrétně na druhy párových sekvencí, které se v mediální dialogické síti uplatňují (Nekvapil, Leudar 2002). V tomto příspěvku se blíže zaměřím na tři výzkumy mediálních dialogických sítí, v nichž hrála významnou roli oblast politiky nebo politické komunikace.

[3] Neznáme přesné datum vydání bulletinu Nika ani knihy Gabčíkovo-Nagymaros.

[4] V porovnání s dialogickými sítěmi, které se rozvíjejí v současném prostředí umožňujícím volnou diskusi (viz např. Nekvapil, Leudar 1998) se jedná o velmi dlouhé časové prodlevy. Nicméně v tisku před rokem 1989 byla tato podoba časové distribuce běžná (Provázková 2009).

Vzhledem k tomu, že komunikaci v dialogických sítích zprostředkovávají média, mohou se jednotliví mluvčí obracet i na takové aktéry, kteří nejsou v čase pronesení příslušné repliky přítomni. Z tohoto důvodu přinášejí zajímavá zjištění právě analýzy zaměřené na aktéry komunikace. Sleduje se, kdo byl určitou replikou formálně osloven a kdo byl jejím skutečným komunikačním cílem; podstatné je i to, kdo na tuto repliku nakonec reagoval, resp. nereagoval. Tento typ výzkumu provedli Nekvapil a Leudar (2002); na datech z britských médií z roku 1995 ukazují, jak se aktéři komunikace orientují na existenci mediální dialogické sítě a své repliky zaměřují i na nepřítomné aktéry. Jedná se např. o situaci, kdy moderátor televizní diskuse tlumočí svému hostu určitý ministrův požadavek a ptá se, zda je ochoten na něj přistoupit. Host se ve své odpovědi orientuje nejen na moderátora interview a široké publikum u televizorů, ale především na příslušného ministra, který v televizním studiu přítomen nebyl. Kromě toho z analýzy vyplývá, že host interview nemluví pouze sám za sebe, ale za celou skupinu lidí, kterou reprezentuje – za politickou stranu, kterou ve studiu zastupoval (Nekvapil, Leudar 2002: 485–486).

Podobně byla analyzována i mediální komunikace českých politických aktérů z roku 1993. Závěry ukazují, co politici dělají tím, že na určitou repliku reagují či nereagují (viz Austin 2000). Příspěvky aktérů v dialogické síti se týkaly problematiky navracení majetku odsunutým sudetským Němcům. Jednou dialogickou událostí byl novinový článek s titulkem „Klaus odmítl sudetské požadavky“. Ve skutečnosti však tehdejší premiér Václav Klaus nereagoval přímo na požadavek předsedy přípravného výboru Demokratické strany Sudety (DSS). Odpovídal na otázku Českých a moravskoslezských zemědělských novin týkající se požadavků DSS, které zazněly na tiskové konferenci o několik dní dříve. Svou odpověď premiér poskytl nejen tazateli, ale zaslal ji rovněž České tiskové kanceláři, která ji opatřila titulkem „Klaus: Požadavky Demokratické strany Sudety jsou nepřijatelné“ a odkud ji převzaly i noviny. Tím, že premiér nereagoval přímo na repliku DSS, dal najevo, že je pro něj neakceptovatelným dialogickým partnerem, a zároveň odmítl potvrdit její politický status. Interakce mezi ustavující se DSS a českou vládou proto musela být složitě zprostředkována jinými aktéry (Nekvapil, Leudar 2002: 489–490).

Titíž autoři zkoumali mediální dialogické sítě i z jiné perspektivy (Nekvapil, Leudar 2006); repliky politicky mocných aktérů po teroristických útocích v roce 2001 podrobili členské kategorizační analýze (viz např. Silverman 1998). Předmětem analýzy bylo několik veřejných prohlášení George W. Bushe, Václava Havla a Usámy bin Ládina, ve kterých prezentovali své identity a činy. Mediální dialogická síť vytvořená jejich replikami je propojená nejen sekvenčními strukturami, ale „k charakteru sítě také vý-

znamně přispěla koordinovanost jejich kategorizační práce“ (Nekvapil, Leudar 2006: 374). Analýza se zabývá kategoriemi „my“ a „oni“, jejichž pomocí členové společnosti vytvářejí mapu svého světa (Bauman 2000). Protože se jednalo o dialog vedený v situaci konfliktu, kategorie „my“ a „oni“ popisovaly podobu a vlastnosti spojenců a nepřátel. Tyto kategorie byly vymezovány ve světské a náboženské rovině jako „obránce civilizace – terorista“ a „obránce islámu – nevěřící křižák“. Každý z účastníků konfliktu byl tedy nositelem dvou protikladných identit formulovaných soupeřícími pohledy na konflikt. Podstatné je, že členské kategorie nejsou pouze prezentacemi sociálních identit, ale jsou rovněž vztaženy k akcím; připravují půdu pro další aktivity anebo ospravedlňují aktivity minulé (Nekvapil, Leudar 2006: 375). Členské kategorie jsou „dynamické jevy, které vznikaly v dialogických procesech, v našem případě v mediálních dialogických sítích, (…) a rozvíjení dialogické sítě je zase důsledkem kategorizační práce.“ (Nekvapil, Leudar 2006: 375).

Koncept mediálních dialogických sítí lze však využít jako nástroj pro výběr vzorku mediálních dat, která budou dále podrobena i jiné analýze než je členská kategorizace. Výhodou tohoto způsobu je skutečnost, že jednotlivé prvky sebraného materiálu jsou dialogicky propojeny a explicitně na sebe odkazují. Jinými slovy, autoři replik či dialogických událostí určité sítě se orientují na ostatní prvky této sítě (nebo alespoň na některé z nich). Za těchto okolností již nejsou opodstatněné pochybnosti, zda výzkumník či výzkumnice pro analýzu nepoužívá uměle sestavený soubor textů, které ve skutečnosti nejsou navzájem propojeny. Toto hledisko je důležité zejména pro takové analýzy, které pracují s určitým souborem mediálních textů jako s jedním celkem.

Jako poslední příklad uvádím výzkum běloruských médií z let 2004–2005, který se zaměřil na způsoby vedení dialogu v běloruském televizním zpravodajství a způsoby, jimiž se v něm vytváří hegemonie (Sloboda 2009). Diskurz běloruského televizního zpravodajství je jednohlasý a prezentuje pouze oficiální běloruskou názorovou pozici. Dialog se ve zpravodajství nerealizuje formou střídání mluvčích, ale redaktoři jakožto mluvčí běloruské pozice vstupují do dialogu s cizími hlasy (viz Bachtin 1980). Ty reprezentují názory běloruské opozice nebo stanoviska západních států. Protože však běloruské televizní zpravodajství neposkytuje prostor pro prezentaci cizích hlasů, protichůdná stanoviska se v něm vyskytují jen v podobě mediálních dialogických sítí. Pro tyto sítě je charakteristické, že svůj první člen zcela postrádají anebo je tato první část sekvenční struktury dialogické sítě nejasná. Jinými slovy, často není zřejmé, na jakou dialogickou událost mluvčí reaguje. Tento způsob vytváření mediálních dialogických sítí umožňuje navazovat na cizí hlasy, aniž by byly v televizním zpravodajství repro-

dukovány. Příkladem tohoto nejasného navázání je formulace „pokusy zvenčí hrát politickou hru“, jíž byla uvozena rozsáhlá argumentace o dobrých vztazích mezi etniky žijícími v Bělorusku. Až na základě zpráv na stanici Euronews z předchozího dne bylo možné dovodit, že běloruské zpravodajství reagovalo na skutečnost, že polská vláda požádala o pomoc Evropskou unii v souvislosti se zásahem běloruské policie proti Organizaci polské menšiny v Bělorusku (Sloboda 2009: 151).

Shrnutí

V tomto příspěvku jsem stručně představila koncept mediálních dialogických sítí; jeho hlavní charakteristiky byly ukázány na příkladu dialogické sítě z roku 1989. Jednalo se o polemiku o přínosech a rizicích soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros, reprezentovanou čtyřmi dialogickými událostmi.

Druhá část mého příspěvku přibližuje tři analýzy, které s využitím konceptu mediálních dialogických sítí zkoumaly komunikaci mezi politickými aktéry; každá se však zaměřuje na jiný aspekt této komunikace.

Sledování časové posloupnosti a návaznosti jedné repliky na druhou ukazuje, jaké sociální akce jednotliví aktéři provádějí, když reagují, resp. nereagují na předcházející repliky mediální dialogické sítě (Nekvapil, Leudar 2002).

V některých případech aktéři mediálního dialogu provádějí kategorizační práci, která v rovině dialogické sítě přispívá k její koherenci a zároveň podněcuje její další rozvoj. V rovině sociálního světa byla kategorizace použita jako nástroj pro získávání spojenců a ospravedlňování vlastních činů, resp. připravování půdy pro činy budoucí (Nekvapil, Leudar 2006).

Konstruování specifických forem mediálních dialogických sítí využívala běloruská média k potlačení opozičních hlasů. Strategie vedení mediálního dialogu, v němž první člen dialogické sítě chybí nebo je nejasný, neposkytuje cizímu hlasu žádný prostor pro vyjádření. Přispívá tím k vytváření nadvlády jediného mediálně prezentovaného hlasu (Sloboda 2009).

Literatura

AUSTIN, J. L. (2000): *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia.
BACHTIN, M. M. (1980): *Román jako dialog*. Praha: Odeon.
BAUMAN, Z. (2000): *Myslet sociologicky*. Praha: SLON.

HUTCHBY, I.; WOOFFITT, R. (2006): *Conversation analysis: Principles, practices and applications*. Cambridge: Polity.

KADERKA, P.; HAVLÍK, M. (2010): Vytváření televizních zpráv: pracovní postupy v systému žánrových norem. In: *Sociologický časopis,* Vol. 46, No. 4, s. 537–567.

KOCINGER, D. et al. (2004): *Vodné dielo Gabčíkovo a prírodné prostredie: súhrnné spracovanie výsledkov slovenského a mad'arského monitoringu v oblasti vplyvu VD Gabčíkovo.* Bratislava: Konzultačná skupina Podzemná voda.

LEJON, E. (1994): *Gabčíkovo-Nagymaros: staré a nové hriechy*. Bratislava: H & H.

LEVINSON, S. C. (1983): *Pragmatics*. Cambridge: University Press.

NEKVAPIL, J. (1999–2000): Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel. In: *Češtinář*, Vol. 10, No. 3, s. 80-87.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (1998): Masmediální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety. In: *Slovo a slovesnost*, Vol. 59, No. 1, s. 30–52.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2002): Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích. In: *Sociologický časopis*, Vol. 38, No. 4, s. 483–499.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2003): O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích. In: *Slovo a slovesnost*, Vol. 64, No. 3, s. 161–192.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2006): Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládin a jiní v interakci. In: *Sociologický časopis*, Vol. 42, No. 2, s. 353–377.

PROVÁZKOVÁ, K. (2009): *Mediální dialogické sítě před rokem 1989*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta.

SILVERMAN, D. (1998): *Harvey Sacks: Social Science and Conversation Analysis*. Cambridge: Polity.

SLOBODA, M. (2009): Styling for hegemony: the West as an enemy (and the ideal) in Belarusian television news. In: FITZGERALD, R.; HOUSLEY, W. (eds.): *Media, policy and interaction*. Farnham: Ashgate, s. 137–159.

Kontakt:

Mgr. Karla Tvrdá

Ústav obecné lingvistiky
Filozofická fakulta
Karlova univerzita Praha

Department of Linguistics
Faculty of Arts
Charles University Prague
Czech Republic

E-mail Address: ktvrda@email.cz

Nové formy politického jazyka – guerillové politické kampane

Lucia Spálová – Łukasz P. Wojciechowski

Abstract

New Forms of Political Language – Guerilla Political Campaigns. *The scientific study reflects the theoretical definition of new marketing forms – guerilla marketing and ambient marketing in a specific context of political communication. As an example of successful / viral political campaigns, we illustrate the potential for increasing the citizens' participation of Generation Y in addressing public policies.*

Kľúčové slová: Politická komunikácia, Guerilla marketing, Ambient marketing, Viral marketing, Generácia Y

Keywords: Political Communication, Guerilla Marketing, Ambient Marketing, Viral Marketing, Generation Y

Úvod

Aktuálnym trendom politickej komunikácie je konvergencia tradičných mediálnych foriem politického marketingu a sociálneho marketingu, predovšetkým internetových sociálnych sietí. Závery, ktoré z tejto formy konvergencie vyplývajú, sú pritom zásadné a prinajmenšom na implicitnej úrovni vplývajú na proces tvorby efektívnych marketingových politických komunikátov. Na jednej strane narastá popularita digitálnych marketingových komunikácií s možnosťami digitálnej interaktivity, na druhej strane zaznamenávame snahu o originálne formy vonkajšie reklamy (guerillové a ambientné formy reklamy) s prvkami hry a reálnej interaktivity. Obidva prístupy často obsahujú prvky participácie recipientov, v našom prípade potenciónálnych voličov, ktoré zvyšujú persuazívnu účinnosť marketingového posolstva obsahujúceho žiadúce sociálne zmeny. Motiváciu k občianskej

angažovanosti je možné zvyšovať aj originálnymi prístupmi známymi pod označením „art marketing“ a „guerilla art“[1].

Kreatívne formy politického marketingu – guerilla a ambient reklama

Guerilla marketing je vo svojej podstate založený na osvedčených a zaužívaných marketingových princípoch, ktoré sú však kreatívne modifikované a doplnené o originálne využitie tradičných nástrojov. Za jednu z hlavných intencií, privádzajúcich firmy a organizácie k implementácii svojich marketingových cieľov ku guerilla marketingu, môžeme považovať prítomnosť benefitov, ktoré majú svoj základ v prospešnom vzťahu výdavkov na propagáciu a efektivite propagácie (Hutter; Hoffmann 2011). Základné výhody, ktoré guerilla marketing prináša, spočívajú hlavne v oblasti lepšieho upútania pozornosti zákazníkov. Na dosiahnutie tohto cieľa sa kampane zameriavajú primárne na vyvolanie tzv. efektu prekvapenia, ktorý dosahujú vytvorením novej a nekonvenčnej myšlienky (Csikszentmihalyi 1996; Franková 2011; Fichnová 2013) a cestou nečakaných aktivít a snahou generovať prekvapenie (Meyer, Niepel 1994; Derbaix, Vanhamme 2000). Prekvapenie je výsledkom rozdielu medzi vnímaním a očakávaním. Na tieto účely sa najčastejšie využívajú najmä absurdné, humorné či až šokujúce správy. Preto jedným z cieľov je zaujať pozornosť recipientov tak, aby si ani neuvedomili, že ide o propagáciu. Znamená to, že guerilla marketing sa predovšetkým zakladá na nešablónovitých technikách a využíva rôzne priestorové lokalizácie propagácie (často ide o verejný priestor). Guerilla marketing je primárne konkurenčnou stratégiou súvisiacou s ofenzívnym marketingom a po prvýkrát sa začal uplatňovať na americkom trhu okolo roku 1910, pričom v tomto období sa pojem guerilla marketing používal vo význame deštruktívnych zásahov propagácie konkurencie. Od začiatku 20. storočia až do štyridsiatych a päťdesiatych rokov bolo hlavným . Cieľom reklamy skôr cieľové publikum „vzdelávať“, ako ho baviť, alebo zapájať. Reklamy sa sústredili na rozprávanie spotrebiteľovi, spotrebiteľ bol edukovaný a reklamy bazírovali na pomerne elaborovaných textoch. Guerilla marketingové praktiky ako veľmi často kontroverzná forma reklamy sa až do neskorých

[1] Pod tým pojmom sa označujú obvykle umelecké aktivity vo verejnom priestore. Príkladom môžu byť diela, ktoré často obsahujú podtext protestu minoíit, politického protestu či protest proti mainstreamovej kultúre, reklame a pod. Cieľom je spravidla parodovať a pobaviť, šokovať a donútiť k reflexii.

šesťdesiatych rokov neobjavila[2]. Dovtedy bola reklama predovšetkým o vysokých rozpočtoch, veľkých expozíciách a chytľavých znelkách a zároveň inzerenti si všimli, že ich reklamné techniky boli čoraz menej účinné. Samotný termín guerilla má svoj zdroj vo vojenskej terminológii a označuje partizánske metódy boja v čase vojny, alebo partizánske jednotky, resp. malé organizované vojenské skupiny, ktoré musia čeliť početnej alebo materiálnej prevahe nepriateľa[3]. Prvýkrát pojem a tézy guerilla marketingu, ako ich poznáme dnes, použil J. C. Levinson[4] v rovnomennej knihe, ktorá bola vydaná v roku 1984. Guerilla marketing definoval ako nezvyčajný, nekonvenčný spôsob reklamy s nízkym rozpočtom. Podľa autora *„ide po konvenčných cieľoch zisku, tržieb a rastu, ale na realizáciu využíva nekonvenčné prostriedky, ako napr. rozšírenie ponuky v pre ekonomiku nepriaznivých obdobiach takým spôsobom, aby inšpiroval zákazníkov a zvýšil predajnosť"* (Levinson 2003: 4). Základným princípom uvedenej formy marketingu je spojenie elementu prekvapenia recipienta netradičnou propagáciou a kreatívne spracovanie propagovaného posolstva na strane tvorcu. V takomto uhle pohľadu je určujúcim znakom tvorivosť, respektíve tvorivý marketingový produkt a tento aspekt zaraďuje guerilla marketing k nekonvenčným formám marketingu. Opiera sa najmä o autenticitu, tvorivosť a nápady v spojitosti s minimalizovaním nákladov na kampaň, primárne je určený pre malé a stredné firmy, aj keď v súčasnosti sa môžeme v tomto smere stretnúť aj s iniciatívami zo strany silných korporácií a organizácií, často nadnárodných a globálnych. Na základe úspechu špecifickej vojenskej taktiky (ktorá je založená na neočakávaných, nepravidelných útokoch namiesto klasického boja, v ktorom majú početnú aj technickú a materiálnu prevahu nepriatelia[5]), sa tento efektívny prístup postupne implementoval aj do prostredia marketingu, či marketingovej komunikácie (Banyár 2011).

[2]V tom čase sa v Spojených Štátoch Amerických objavuje veľmi výrazný smer v umení – akčné umenie

[3]Samotne slovo guerilla pochádza z obdobia Wellingtonovej kampane, ktorá prebiehala v čase tzv. Polostrovnej vojny (1808-1814), v ktorej španielske a portugalské nepravidelné jednotky, alebo guerrilleros, pomohli „vyprevadiť" Francúzov z Pyrenejského polostrova.

[4] Levinson pôsobil ako viceprezident reklamnej agentúry Walter Thompson v USA a ako kreatívny riaditeľ reklamnej agentúry Leo Burnett Advertising Europe. Prednášal na tému guerilla marketing na University of California v Berkeley. Je prvý, kto prišiel s teoretickým opisom pojmu guerilla marketing.

[5]Vodca partizánskych jednotiek Ernesto Che Guevara napísal knihu La Guerra de Guerrillas (1961), v ktorej popísal princípy taktiky, ktorej cieľom je víťazstvo cestou prekvapenia a flexibilnej adaptácie na nové okolnosti.

Uvedeným nekonvenčným spôsobom je možné propagovať produkty, služby a idey/ názory (Patalas 2009) vrátanie tých z najvyššej politiky. Guerilla marketing využíva netypické kreatívne techniky, napríklad nápisy sprejom na stenách, múroch, originálne umiestnenie plagátov (napr. tzv. *wild posting* – vylepenie veľkého množstva plagátov alebo tzv. *stickers*- malé nálepky, ktoré sú vylepované vedľa vchodoch do budov, na dopravných značkách alebo iných verejných priestorov). Je to forma propagácie, ktorej sa recipient nevie vyhnúť, cieľom je využitie fenoménu neúmyselnej pozornosti. Podľa Szyszku (2013) môžu tieto formy zasiahnuť svojim obsahom a formou všetkých a všade (preto sa často využíva verejný priestor – napr. námestia, či verejné toalety). Ak sa v propagácii využijú iné ako tradičné médiá (televízia, print, internet) a samotný reálny priestor sa stáva nosičom informácie, hovoríme o ambient médiách, prípadne reklame (Hatalska 2002; Wegrzyn 2002). A. M. Jurca et. al. (2013) charakterizujú túto formu nasledovne: *„Ambient reklama odkazuje na kreatívne formy out-of-home reklamy, čím sprostredkúva priame kontextové správy pomocou zmeny elementu životného prostredia cieľovej skupiny, ktorá príjemcu prekvapí"*. Ambient marketing je inovatívny variant klasickej vonkajšej reklamy, v obsahovej platforme má často znaky guerilly (je originálny, nízkonákladový, útočný/konfrontačný, na hranici legálnosti, tvorivo pracuje s architektonikou verejného priestoru) a v oblasti klasifikácie média/nosiča informácie pracuje s kreatívnou transformáciou verejného priestoru na médium posolstva. Reklamné posolstvá sa umiestňujú na nezvyčajné miesta, priamo v sociálnom prostredí cieľovej skupiny (Krautsack 2008). Charakteristickým rysom ambient reklamy je prekvapiť spotrebiteľa konfrontáciou s inkongruentnými podnetmi na nezvyčajnom pozadí, na nekonvenčných, nových a prekvapivých platformách (Pavel, Catoiu 2009; Lee Yuen, Dacko 2011). Ambientné využitie priestoru a zároveň guerillové prvky nekonvenčných sociálnych reklám uvádzame na príkladoch vybraných kampaní (Obr. 1. - 6). Vybrané príklady politických kampaní majú primárne kognitívnu funkciu so silnou, často až šokujúcou zložkou - zasahujú kognitívnu a emocionálnu zložku postoja (cieľom politických kampaní je primárne zmena postoja recipienta).

Príklady prepojenia a asociovania prirodzeného prostredia so základnou myšlienkou

Obr. č. 1. Amnesty International: Uväznená žena v priesvitnom kufri na letiskovom pase pre batožinu.
Obr. č. 2. SAMU Social de Paris: Naznačenie pôdorysu "obývacieho" priestoru osoby bez domova.

Netradičné formy politickej guerillovej marketingovej komunikácie (s menej originálnym ambientným využitím prirodzeného prostredia)

Obr. č.3. Prezidentské voľby v USA (2008 Obama vs. McCain): Použitie psích exkrementov pre uchytenie marketingového komunikátu: *McCain - hospodárska politika.*
Obr. č.4. Amnesty International: Polyetylénová lepiaca páska ako symbol porušenia ľudského práva na slobodu slova : *Sloboda slova v Bielorusku.*

Z hľadiska persuazívnej účinnosti sociálnych kampaní, ktorých cieľom je zmena postoja v žiadúcom smere, je potrebné zapojenie recipienta, tzv. angažovanie recipienta, v teoretickej rovine môžeme hovoriť o deklarovaní žiadúceho postoja v konatívnej rovine. Ak gerillová kampaň obsahuje prvok

občianskej angažovanosti, zvyšuje sa efektivita uvedenej marketingovej komunikácie. Prvky angažovanosti/participácie recipienta môžeme ilustrovať na príklade politickej kampane v prezidentských voľbách v USA 2012 (obr. 5), kde mohol recipient vyjadriť svoj postoj nalepením žuvačky. Originálny prístup k prvku participácie môžeme dokumentovať v sociálnej kampani na podporu zvýšenia volebnej účasti občanov v parlamentných voľbách 2010 v Maďarskej republike (obr. 6). Hlavnou ideou kampane bolo využiť ambient so sprievodnou frazémou v podobe hesla – „Strč svoju hlavu do piesku, alebo choď voliť!" Inštaláciu realizovali na nákladnom vozidle plnom piesku. Auto pohybujúce sa po Budapešti bolo vybavené aj megafónom. Originálna participácia spočívala v možnosti pre tých ktorí nechcú voliť, ponúkli im možnosť zobrať si potrebné množstvo piesku (Wojciechowski 2016).

Využitie prvku participácie recipientov

Obr. č.5. Prezidentské voľby v USA (2012 Obama vs. Romney): *Kto je viac beznádejný?* – Hlasuj žuvačkou.*
Obr. č.6. Občianska iniciatíva - Upozornenie na spoločenskú zodpovednosť za verejnú politiku: *Poď voliť! Alebo strč hlavu do piesku.*

Záver

Uvedené guerillové kampane pôsobia na súčasného recipienta, ktorý sa vyhýba reklamnému pôsobeniu vo viacerých rovinách. Aby boli spracované na vedomej úrovni, musia zaujať, pobaviť, často šokovať v prostredí, kde reklamné pôsobenie neočakávame, no zároveň je to prostredie, kde je vysoký predpoklad zastihnutia cieľovej skupiny. Efektivitu komunikácie zvyšuje viacero faktorov, v štúdii sme sa zamerali na tvorivé využitie verejného priestoru ako média, tzv. ambientu a uplatnenie prvkov geurilla marketingu v propagácii verejných politík. Ďalším významným prvkom efektivity je snaha o priamu angažovanosť recipienta v politickej komunikácii, tzv. par-

ticipáciu. Práve občianska participácia môže byť jedným z cieľov sociálneho marketingu, ktorého význam v ostatnom čase narastá (Bačíková 2017). Z hľadiska občianskej participácie výsledky faktorovej analýzy naznačili, že aktivity možno rozdeliť do štyroch typov občianskej participácie: *„(a) politické aktivity na báze individuálnej iniciatívy (napr. kandidovanie do verejnej funkcie; práca pre politickú stranu; obrátenie sa na verejného činiteľa; účasť na verejných rokovaniach, diskusiách a vyjednávaniach); (b) účasť na masových občianskych aktivitách (napr. zapojenie sa do charitatívnych zbierok; účasť na voľbách; podpísanie petície; zapojenie sa do riešenia problémov v obci či meste); (c) protestné aktivity (napr. účasť na demonštrácii; účasť na proteste či bojkote; účasť na politickom mítingu; aktívna práca v odboroch); (d) zapájanie sa do verejnej diskusie a do riešenia problémov (napr. účasť na internetových diskusiách o verejnom dianí; vyjadrovanie sa k verejnému dianiu v médiách; zapojenie sa do práce mimovládnej organizácie; účasť na pripomienkovaní zákonov či nariadení)“* (Bútora, Bútorová, Strečanský, Ondrušek, Mesežnikov 2011). Všetky tieto typy občianskej participácie sú relatívne ľahko merateľné. Okrem podpísovania petícií a účasti na internetových diskusiách o verejnom dianí má však občianska participácia upadajúci trend (Bútorová, Gyárfášová 2010; Bútora, Bútorová, Strečanský, Ondrušek, Mesežnikov 2011). Využívaním nových foriem guerillových a ambientných politických komunikácií je možné pôsobiť na občanov vo viacerých rovinách: od jednoduchej edukácie, informovanosti o politických témach a verejných politikách až po snahy o podporu priamej občianskej angažovanosti. Významným faktorom geurillových kampaní realizovaných v off line prostredí je ich vysoká viralita v on line samotnými občanmi, čo kopíruje postmoderné prístupy v budovaní značky.

Literatúra

BAČÍKOVÁ, Z. (2017): The Congruence of Celebrities and Non-profit Organisations in Slovakia. In: YONGQIANG, LI.; HUNJET, A.; RONCEVIC, A. (eds.): E*conomic and Social Development: 20th International Scientific Conference on Economic and Social Development*. Prague: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency, s. 29-38.

BANYÁR, M. (2011): Teoreticko-historicko-etické aspekty guerilla marketingu. In: HORŇÁK, P. et al.: *Reklama 11*. Bratislava: FiF UK, s. 189-221.

BÚTORA, M.; BÚTOROVÁ, Z.; STREČANSKÝ, B.; ONDRUŠEK, D.; MESEŽNIKOV, G. (2011): *Štúdia trendov vývoja občianskej*

spoločnosti na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Centrum pre filantropiu, PDCS.
BÚTOROVÁ, Z.; GYARFÁŠOVÁ, O. (2010): Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. In: *Sociológia*, Vol. 42, No. 5, s. 447-491.
CSIKSZENTMIHALYI, M. (1996): *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Collins Publishers.
DERBAIX, C.;VANHAMME, J. (2000): The 'you know what?' syndrome - how to use surprise for gaining success. In: WIERENGA, B.; SMIDTS, A.; ANTONIDES, G. (eds.): Proceedings of the 29th conference of the European Marketing Academy, 23-26 May 2000. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam.
FICHNOVÁ, K. (2013): *Psychology of Creativity for Marketing Communication*. Noailles: Association Amitié Franco-Slovaque.
FRANKOVÁ, E. (2011): *Kreativita a inovace v organizaci*. Grada: Praha.
HATALSKA, N. (2002): Niestandardowe formy promocji. In: *Marketing i Rynek*, Vol. 2002, No. 11, s. 7-12.
HUTTER, K.; HOFFMANN, S. (2011): Guerilla Marketing: The Nature of the Concept and Propositions for Further Research. In: *Asian Journal of Marketing*, Vol. 5, No. 2, s. 39-54.
JURCA, M. A.; PLĂIAȘ, I. (2013): Schema Congruity – A Basis For Evaluating Ambient Advertising Effectiveness. In: *Annals of Faculty of Economics*, Vol. 1, s. 1, s. 1765-1774.
KRAUTSACK, D. (2008): *Ambient media-how the world is changing.* In: *Admap*, No. 488, s. 24-26.
LEE YUEN, M., DACKO, S. (2011): Ambient marketing - towards a modern definition. In: PATTERSON, A.; OAKES, S. (ed) *Proceedings of the Academy of Marketing Conference 2011 Marketing Fields Forever*. Liverpool: Academy of Marketing.
LEVINSON, J. C. (2003): *Guerrilla Marketing in a Tough Economy: To succeed during an economic rough patch, you have to think and act like a successful guerrilla marketer*. 17, 11. 2003, <http://www.entrepreneur.com/article/65486> [17. 9. 2015].
MEYER, W.U., NIEPEL, M. (1994): Surprise. In: RAMACHANDRAN, V. S. (ed.): *Encyclopedia of human behavior 4*. Orlando, FL: Academic Press, s. 353-358.
PATALAS, T. (2009): *Guerillový marketing: jak s malým rozpočtem dosáhnout velkého úspěchu,* Praha: Grada Publishing.
PAVEL, C.; CĂTOIU, I. (2009): Unconventional advertising for unconventional media. In: *Revista Economică*, Vol. 2, s. 142-145.
SZYSZKA, M. (2013): *Kształtowanie wizerunku instytucji pomocy społecznej w mediach.* Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.

WĘGRZYN, M. (2002): Wyróżnić się za wszelką cenę. In: Gazeta Prawna, <http://www.gazetaprawna.pl/dzialy/1.html?numer=846&dok=846.1.14.2.21.1.0.3.htm37> [18. 9. 2015].
WOJCIECHOWSKI, Ł. (2016): *Ambient marketing + case studies in V4*. Krakow: Towarzystwo Słowakow w Polsce.

Zdroje obrázkov [Sources of Images]

Obr. č. 1. Australian Broadcasting Corporation, <http://www.abc.net.au/-news/image/235926-3x2-940x627.jpg> [7. 8. 2017].
Obr. č. 2. S-Media, <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/86/63-/85/866385e03ca704bb63697cb1488876ee.jpg> [7. 8. 2017].
Obr. č. 3. S-Media <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/50/a0/fa/-50a0fa46176b1febf8827552ad1bccb5.jpg> [7. 8. 2017].
Obr. č. 4. S-Media <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/c9/cf/77/-c9cf775edd80ee3ea5485215d2cd3671.jpg> [7. 8. 2017].
Obr. č. 5. GUM Election, <https://gumelection.files.wordpress.com/2012/-11/tumblr_mcnluc1ov51rti0t3o1_1280.jpg> [7. 8. 2017].
Obr. č. 6. Behance, <https://www.behance.net/gallery/2439331/GUERILLA> [7. 8. 2017].

Kontakt:

doc. Mgr. Lucia Spálová, Ph.D.

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Department of Mass Communication and Advertising
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

E-mail Address: lspalova@ukf.sk

Mgr. Łukasz P. Wojciechowski, Ph.D.

Katedra masmediálnej komunikácie
Fakulta masmediálnej komunikácie
Univerzita sv. Cyrila a Metoda

Department of Mass Communication
Faculty of Mass Media
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia

E-mail Address: lukasz.wojciechowski@ucm.sk

Jazyk politického blogu

Eva Stradiotová

Abstract

Language of Political Weblogs. *The aim of this issue is to analyze the language of political weblogs. At first we explain the theoretical context connected with the blog penetration into the political communication and after that we analyze language means, which are typical for Slovak texts published on the selected blog portal. The text is based on the assumption that, owing to the specific position of the blog in the political communication, the language of the political blog will be different from the language of other journalistic genres.*

Kľúčové slová: jazyk, blog, politika, politická komunikácia, politická strana

Keywords: language, weblog, politics, political communication, political party

Úvod

Politická komunikácia bola v minulosti založená na jednosmernom princípe, za predpokladu, že medzi autorom správy a recipientom stáli ešte médiá. Médiá mali funkciu sprostredkovateľa informácie, ale keďže mali určitý obmedzený priestor (vysielací, tlačené stránky), ale nemožno vylúčiť, že aj určité záujmy majiteľov, prípadne členov redakcie, správy sa často k recipientovi nedostávali v takej podobe, ako si ich autori želali. Nástupom internetu, zrodením blogu a sociálnych sietí a v tomto z dôsledku aj zjednodušením spôsobov uverejňovania individuálneho informačného materiálu sa charakter politickej komunikácie zásadne zmenil (Stradiotová 2015). Okrem pracovníkov redakcií sa tak autormi a sprostredkovateľmi správ, vrátane politických, mohol stať prakticky ktokoľvek, kto ovládal elementárne počítačové zručnosti. Lenže zatiaľ čo v minulosti zamestnávali redakcie aj korektorov, to znamená že podoba uverejnenej správy spĺňala základné zákonitosti spisovného jazyka, internet túto formu komunikácie diametrálne zmenil. Na internet sa tak dostali veľké množstvá textov obsahujúcich rôzne

nespisovné výrazy, lexémy pôvodom v miestnych dialektoch alebo žargónoch typických pre určitý socioekonomický alebo sociálny segment.

Nasledujúci príspevok je venovaný práve tomuto fenoménu na príkladoch blogov, ktoré sa venujú politike. Jazyk politických blogov totiž nesporne patrí do záberu výskumu jazyka a politiky (Štefančík 2016). Všímame si jazykovú stránku tohto typu textov, ktoré sú v súčasnosti v politike mimoriadne rozšírené, aj keď je potrebné podotknúť, že s nástupom sociálnych sietí sa blog posunul do marginálnej pozície. Niektorí blogeri si však stihli vybudovať meno rešpektované aj medzi pracovníkmi klasických médií. Skôr než pristúpime k analýze jazyka politického blogu, v krátkosti vysvetlíme zákonitosti fungovania blogu ako komunikačného výstupu.

Blog v politickej komunikácii

Hoci sa používanie internetu na Slovensku rozšírilo až na konci deväťdesiatych rokov 20. storočia, prvé blogy začali vo svete vznikať o niekoľko rokov skôr. Pôvodne mali podobu príspevkov, ktoré boli chronologicky zoradené (Krause 2007). Účinok blogu rýchlo pochopili aj pracovníci marketingových agentúr zodpovedných za volebné kampane a začali ho využívať ako dôležitý komunikačný prostriedok medzi politikom a občanom, resp. voličom. V roku 2004 použili blog vo volebnej kampani amerického prezidenta a v rovnakom roku aj v Nemecku (Ott 2006).

Charakter blogovania je rôzny. Ak sa si pozrieme na najpopulárnejšie portály, ktoré poskytujú blogerom priestor na uverejňovanie svojich textov (v tomto prípade na blog Denníka SME, resp. portálu www.sme.sk), uvidíme skutočne širokú škálu textových žánrov, od štandardných komentárov čitateľov k politickým udalostiam, cez cestopisné postrehy až po osobné výpovede citových zážitkov vyjadrených v poézii.

Podľa Radoslava Štefančíka ma politický blog niekoľko pozitívnych aj negatívnych stránok (2012). K pozitívam patrí predovšetkým široká dostupnosť. Nielen čítať, ale aj produkovať správy môže na blogu prakticky každý, predpokladom sú len základné počítačové zručnosti. Medzi pozitíva patrí aj skutočnosť, že medzi producenta správy a recipienta už nevstupuje tretia strana tak, ako to bolo pri klasických médiách. Politici tak majú možnosť spravidla pod uverejneným textom priamo komunikovať s potenciálnymi voličmi. Práve takýto kontakt môže politikom pomôcť pri budovaní pocitu dôvery u voliča. U voliča sa predpokladá pozitívnejší prístup k politikov, ak tento nevystupuje vo forme osoby, ktorú volič pozná len z mediálneho spravodajstva, ale rovnako ako človek, s ktorým volič bezprostredne komunikuje. Dostávame sa tak ďalšiemu pozitívu, ktorou je spätná

väzba (Riboni 2015). Bez toho, aby politik musel zadávať požiadavky na prieskum verejnej mienky, si názor o svojich rozhodnutiach môže utvoriť práve cez osobnú komunikáciu s čitateľmi jeho textov uverejnených na portáli blogu. V konečnom dôsledku je táto forma komunikácia pre politických aktérov lacnejšia, ako už zmienené neustále zisťovanie voličských nálad prostredníctvom prieskumov verejnej mienky.

Štefančík (2012) však zároveň upozorňuje aj na negatívne stránky spojené s politickým blogovaním. Na prvom mieste menuje subjektivitu a manipuláciu. Nemožno totiž vylúčiť, že všetko, čo politik, resp. iný producent správy, uvádza vo svojom texte, je pravdivého charakteru. Médiá sú síce totiž považované za tých, čo usmerňujú verejnú mienku, ale práve profesionálni redaktori vykonávajú aj tú prácu, ktorú bežný čitateľ nerobí a síce, overujú informácie aj z iných zdrojov. Politik tak musí často odpovedať (alebo sa otázke vyhnúť, ale za cenu, že bude za tento postoj kritizovaný) aj na jemu nepríjemné otázky. Politický blog teda môže mať veľmi manipulatívny účinok, pretože v ňom dominuje subjektívny pohľad autora. Štefančík (2012) ešte ako nevýhodu menuje obmedzenú dostupnosť, keďže nie každý jednotlivec je pripojený na internet. V ére smartfónov je však možné konštatovať, že tento nedostatok postupne stráca na svoje výpovednej hodnote, pretože počet prístupov na internet z roka na rok rastie a je už typický aj v tých vekových, prípadne socioekonomických skupinách, pri ktorých to tak v minulosti nebolo. A možno predpokladať, že tento trend čoskoro dosiahne maximálnu možnú mieru pripojenia na internetovú sieť.

Jazyk politického blogu

Je skutočne na mieste si položiť otázku, či je možné formu internetovej komunikácie zaradiť do niektorých už existujúcich foriem, alebo ide o úplne nový systém komunikácie, ktorú autori v anglickom prostredí označujú výrazom „Netspeak“, resp. „Cyberspek“, „Netlish“ alebo „Weblish“ (Crystal 2006). Jednoznačne možno tvrdiť, že skúmanie blogov a blogerov ma interdisciplinárny charakter, pretože zahŕňa viaceré možnosti a uhly pohľadov (Stradiotová 2015). V kontexte prepojenia jazyka a blogovania je možné skúmať „blog ako žurnalistický žáner“, „blogy ako jazykovú komunitu“, „jazyk a identitu blogov“, „jazyk a gender v blogoch“, „výrazové prostriedky interakcie pri blogovaní“ (Bolander 2012). Blogovanie sa rovnako stalo zaujímavou témou pre výskum politického jazyka, pretože blogeri, podobne ako žurnalisti, sú súčasťou politického diskurzu, ktorý je hlavným predmetom záujmu politickej lingivistiky (Dulebová 2012). Napriek načrtnutým skutočne bohatým možnostiam bádania je zaiste správne súhla-

siť s konštatovaním Hoffmanna (2012), že jazykovedný výskum blogovania je stále nedostatočný, čím sa pred nami otvárajú bohaté možnosti na jeho ďalšie skúmanie.

Texty na blogoch majú z pohľadu žurnalistického zaradenia väčšinou charakter komentárov. T. j., sú minimálne objektívne, spravidla podliehajú vedomému či nevedomému videniu skutočnosti. V niektorých prípadoch platí, najmä pri politických textoch, že autor je priamo politickým aktérom, členom alebo priaznivcom politického zoskupenia, a v takejto pozícii skôr podlieha subjektívnemu pohľadu, než politicky neangažovaný autor. Práve miera objektivity je jednou zo základných charakteristických čŕt, ktoré odlišujú tradičný žurnalistický text od blogu.

Nemožno vylúčiť, že obsah textov je zámerne produkovaný s úmyslom manipulovať verejnou mienkou, pretože aj blogovanie je možné využiť v politickom marketingu. Pre politikov má blogovanie výhodu, že na rozdiel od krátkeho večerného spravodajstva, kedy sú politické vyjadrenia skrátené, resp. interpretované novinármi (skutočne málo ľudí pozerá na spravodajských televíziách priame prenosy zo straníckych tlačových konferencií), na blogoch sú ich vyjadrenia prezentované vždy v kompletnom (želanom) znení. Možnosť manipulácie však samozrejme platí aj pri klasických médiách, navyše pri predpoklade, že televízne spravodajstvo dokáže prostredníctvom subjektívne ladených príspevkov odvysielaným obrazom manipulovať publikum oveľa intenzívnejšie, než písané slovo.

K iným charakteristickým znakom jazykovej úrovne blogerov patrí častejšie využívanie bežného hovoreného jazyka oproti štandardizovanému spisovnému jazyku. Keďže autor textu sa snaží osloviť čo najširšie publikum, aj jeho jazyk prispôsobuje svojim čitateľom. Čitatelia totiž, podobne ako autori blogov, pochádzajú z rôznych sociálnych prostredí, preto je hovorený jazyk najvýhodnejší. V blogoch sa spravidla častejšie objavujú znaky dialektov, nespisovných slov, slangu. Na rozdiel od klasických printových verzií médií sa v menšej miere dbá na gramatickú a štylistickú správnosť jazyka. Počet chýb tak prakticky závisí od jazykovej kompetencie autora napísaného textu, nevyužívajú sa v tomto prostredí služby profesionálnych korektorov. Charakter jazyka však závisí aj od funkcie príspevku. Ak je príspevok uverejnený s cieľom informovať, môže byť napísaný s vyššou úrovňou gramatickej a štylistickej korektnosti, ako článok s cieľom apelovať na čitateľov (napr. voličov, vodičov, matky, otcov, Slovákov, Maďarov a podobne).

Charakter jazyka autorov blogov bezprostredne závisí od ich príslušnosti k určitej socioekonomickej skupine. Ak ide o mladého človeka (tento typ spočiatku prevažoval vzhľadom k tomu, že internet bol v prvom období predovšetkým nástrojom komunikácie mladej generácie), v textoch sa

v hojnom počte využívajú anglicizmy, ktorých používanie je obľúbené práve najmä u mladej generácie. Ide spravidla o poslovenčené slová, ktorá síce majú v slovenskom jazyku svoj ekvivalent, ale anglická verzia je v hovorenom jazyku obľúbenejšia (hejter, hipster, cool, meeting, brand, selfie a pod.).

Ak sa pozrieme na funkciu jednotlivých politických textov, môžeme konštatovať, že texty sa líšia v závislosti od producentov, ako aj v závislosti od miesta, kde sú umiestnené. Analýzou blogov na portáli blog.sme.sk je možné konštatovať, že jednotlivé texty plnili najmä tieto tri funkcie:

- Presviedčanie: je prvou funkciou politického jazyka (Štefančík 2016), pretože je možné zároveň konštatovať, že aj funkciu blogu je v prvom rade presvedčiť rôzne skupiny obyvateľstva o uhle pohľadu autora textu na určitý politický problém, na určitú politickú situáciu, či na konkrétneho politického aktéra.
- Apel: autori blogov kriticky vnímajú určitú sociálnu oblasť, niektorí autori sami predstavujú spôsoby riešenia kritizovanej skutočnosti. Niektorí autori sa venujú špecifickej téme – napr. dopravnej situácii – a upozorňovaním na chyby iných vodičov apelujú na ostatných používateľov cestných komunikácií, aby dodržiavali dopravné značky
- Informácia: cieľom týchto textov je podať informáciu. V závislosti od svojich životných skúseností, nadobudnutého vzdelania alebo praktických zručností môžu tieto blogy sprostredkovávať nové, zatiaľ nepoznané skutočnosti, resp. informácie (napr. zážitky z ciest do zahraničia, exotických krajín, prípadne recepty na jedlá). Okrem jednoduchých informácií mnohí autori k svojmu textu pridávajú aj vlastné kritické postrehy.

Hoci sme uviedli tieto tri základné funkcie, jednotlivé texty spravidla existujú v kombinácii týchto troch funkcií. Aj v textoch o zážitkoch z cestovania sa totiž nachádza kúsok estetiky, aj v informačne ladených textoch je prítomná forma apelu. Prípadne, ak text plní funkciu apelačnú, spravidla sa v ňom nachádza aj značná dávka nového poznania.

Záver

Pri pohľade na vývoj slovenského, ale rovnako iných jazykov, je zaujímavé, že internet a blogovanie prinieslo do bežnej komunikácie nové pojmy. Ide najmä o slová ako blog, bloger, blogerka, blogovanie, fotoblog, videoblog alebo blogosféra. Do spisovného slovenského jazyka sa dostávajú len pomaly, nemožno vylúčiť, že dominancia sociálnych sietí, prípadne nové vymoženosti komunikácie na internete ich vytlačia do úzadia a hľadanie slo-

venských ekvivalentov nebude viac potrebné. Všeobecne totiž platí trend, že charakter komunikácie sa pri pohľade na šírku obsahu skôr skracuje.

Pri tomto konštatovaní je možné sformulovať predpoklad, že lingvistický výskum textov uverejňovaných vo virtuálnom priestore sa bude postupne presúvať na tieto kratšie komunikačné formáty. Internet je však priestorom pre rôzne formy komunikácie, vznikajú nové sociálne fenomény (napr. zoznamovanie sa na webe a z neho plynúca osobitná forma komunikácie), takže internet a jazykoveda ostávajú bezpochyby jeden s druhým prepojené. Pre slovenskú lingvistiku sa tak otvára bezhraničný priestor na nové objekty ďalšieho vedeckého bádania.

Literatúra

BOLANDER, B. (2013): *Language and Power in Blogs*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing.

CRYSTAL, D. (2006): *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

DULEBOVÁ, I. (2012): Vývoj politickej lingvistiky v 20. storočí. In: *Lingua et vita,* Vol 1. No. 1, s. 17-23.

HOFFMANN, CH. (2012): *Cohesive Profiling. Meaning and Interaction in Personal Weblogs*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing.

KRAUSE, M. (2007): Vom Weltbeben zur Spendenflut. Die Tsunami Katastrophe des 26. Dezember 2004. In: SCHNEIDER, I.; BARTZ, C. (eds.): *Formationen der Mediennutzung I. Medienereignisse*. Bielefeld: Transcript Verlag, s. 119-138.

OTT, R. (2006): Weblogs als Medium politischer Kommunikation im Bundestagswahlkampf 2005. In: HOLTZ-BACHA (ed.): *Die Massenmedien im Wahlkampf: die Bundestagswahl 2005*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 213-233.

RIBONI, G. (2015): Enhancing Citizen Engagement. Political Weblogs and Participatory Democracy. In: DYNEL, M.; CHOVANEC, J. (eds.): *Public and Social Interactions*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 259-280.

STRADIOTOVÁ, E. (2015): Jazyková kultúra na weblogoch. In: BLÁHOVÁ, M. (ed.): *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie*. Trnava: SSRP, s. 182-190.

ŠTEFANČÍK, R. (2012): *(We)Blogovanie ako prostriedok politickej komunikácie*. In: ŽÚBOROVÁ, V. et al.: *20 rokov transformácie: postavenie*

politickej komunikácie v Českej republike a na Slovensku. Trnava: UCM, s. 121-140.
ŠTEFANČÍK, R. (2016). Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

PaedDr. Eva Stradiotová PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: eva.stradiotova@euba.sk

Keď je jazyk zbraň

Danuša Lišková

Abstract

When Language is a Weapon. *The paper deals with the contrastive multilingual analysis of idioms and metaphors based on the corpus material obtained from mainstream daily press (Süddeutsche Zeitung – Federal Republic of Germany, Die Presse – Austria, SME – Slovakia, New York Times International Edition – USA, El País – Spain, El Tiempo – Colombia, and Le Mond – France). The focus is on the research into idioms and metaphors in five languages and their role in the language of daily newspapers. The author explains the role of media in today's world. She clarifies the place of phraseology in the language system, paying attention also to similarities and differences based on the level of equivalency and semantic fields, as well as other linguistics related subtopics.*

Kľúčové slová: kontrastívna viacjazyčná analýza, mienkotvorné denníky, frazeologizmy, univerzálie, titulky

Keywords: contemporary journalism, contrastive multilingual analysis, mainstream press, idioms, linguistic universals, subtitles

Úvod

Dejiny sú svedkami skutočnosti, že veľa vojen skončilo víťazstvom alebo prehrou práve voľbou jazykových prostriedkov. Denne sme médiami zaplavovaní lavínou slov a obrazov. Mnohokrát jazyk neslúži len ako prostriedok informácie, ale je aj nástrojom ovplyvňovania našich názorov a postojov. Médiá ďalej dokumentujú, že na základe jazykového vyjadrenia je možné skresľovať realitu. Viacerí neurológovia ako i lingvisti proklamujú, že každý človek je emocionálna bytosť, a že väčšina myšlienok sa tvorí podvedome, čo veľmi často využíva politická propaganda pre svoje ciele. Každý jazyk má pre tento fenomén špecifické a jedinečné prostriedky ako frazémy, metafory, eufemizmy, polysémiu, metonýmiu, hyperbolu nepresnosť významu apod. Prvky obrazného jazyka pridávajú každému textu atraktivitu, zvyšujú predstavivosť a uľahčujú pochopenie autorovho zámeru. Jazyk je

spätý s koexistenciou národa, s jeho sociálnym životom, politikou, hospodárstvom, kultúrou. Tieto faktory sa navzájom ovplyvňujú a charakterizujú jazyk, ktorým pomenovávame veci a diania, vyjadrujeme svoje myšlienky a postoje.

Súčasný jazyk médií používa vo zvýšenej miere frazeologizmy a metaforu (Dulebová 2012). Tieto dva fenomény oslovujú súčasne naše rácio ale aj emócie a polarizujú postoje ľudí ku skutočnosti. Všetky jazyky odrážajú túto skutočnosť a je preto veľmi zaujímavé porovnať ich výskyt, použitie, podobnosti a rozdiely. Frazeologizmy ako kultúrne dedičstvo jazyka, nám podávajú informácie o svete a hodnotách určitého národa, sú odrazom jeho dejín, historických udalostí, tradícií, zobrazujú jeho politický, hospodársky a kultúrny život. Len ak porovnávame rôzne jazyky, zistíme ich zhody a rozdiely (Ďurčo 1994). Použitím kontrastívno-lingvistickej analýzy sa dopracujeme k výsledkom o zhodách a rozdieloch. Podľa názoru mnohých lingvistov sa dopracujeme porovnaním aj k jazykovým univerzáliám. Predpokladá sa, že všetky jazyky spočívajú na rovnakom princípe. Podobné alebo spoločné penzum obraznosti poukazuje na frazeologické univerzálie.

Tento článok prezentuje v stručnej forme výsledky kontrastívnej lingvistickej analýzy piatich cudzích jazykov (nemčiny, slovenčiny, angličtiny, španielčiny a francúzštiny). Cieľom bolo zistiť podobnosti a rozdiely vo frazeológií skúmaných jazykov ako i existenciu jazykových univerzálií. Skúmali sme i vzájomné vzťahy medzi jednotlivými jazykmi, ďalej relevantnosť titulkov a neologizny.

Korpus tvoria excerptá zo siedmych časopisov časového úseku hneď bezprostredne po prezidentských voľbách v Amerike (9-11. 11. 2016). Obdobie pred voľbami, počas nich a bezprostredne po nich je obdobie kedy sa sila jazyka znásobuje a vznikajú nové výrazy, aktuálne metafory, neologizmy atď. Pre náš výskum bolo toto obdobie relevantné, pretože v dnešnej dobe musíme počítať aj so sofistikovanými naratívnymi technikami, ktoré používajú žurnalisti a politici, ktorí sa snažia ovplyvniť postoje verejnosti vo svoj prospech. V dnešnej dobe sme svedkami skutočnosti, že fakty a racionálne argumenty sú pre politickú mienkotvorbu vedľajšie. Sila frazeologizmov a obzvlášť metafor netkvie ani tak v sile slova, ale v sile obrazov. Podľa Müllera (2016) je racionálne zmýšľajúci človek mýtus a naše myslenie je štruktúrované formou kognitívnych tzv. „frames."

Úloha masmédií by mala byť: informovať, hodnotiť a kontrolovať fungovanie politickej a hospodárskej moci. V súčasnosti predstavujú masmédia „štvrtú moc" . Mali by poskytovať recipientom objektívne zhodnotenú situáciu, aktuálne informácie a takisto vzdelávanie a zábavu. Média dnes ale podávajú vlastnú „mediálnu" realitu, ktorá je charakteristická zahmlievaním skutočnosti. Používajú pri tom frazeologizmy, metafory, okrídlené frázy a

pod. Sofistikovaná a napínavá interpretácia diania je mnohokrát omnoho dôležitejšia ako fakty. Preto musí byť mysliaci človek pri vnímaní diania na domácej aj globálnej sfére aktívny, informácie nielen zbierať, ale aj posudzovať a zaujať správny postoj. Každý z nás má určitú mieru osobnej zodpovednosti. Na druhej strane predstavujú médiá baštu demokracie, sprostredkovávajú nové myšlienky, majú vzdelávaciu a výchovnú funkciu a mali by byť v pluralitnej spoločnosti nezávislé. Sú veľmocou verejnej mienky, ktorá nemá len právo, ale aj povinnosť nestranne informovať.

V našej kontrastívnej analýze skúmame fenomén, ktorý podprahovo zasahuje do nášho myslenia a ovplyvňuje naše názory a postoje, a ktorý používajú nielen médiá, ale aj politici, rečníci, obchodníci. Týmto fenoménom sú ako už bolo spomenuté frazeologizmy a metafory. Vedľa svojej základnej funkcie, ktorú majú udiera do popredia ich manipulatívna funkcia. Príkladom pre túto funkciu nám poslúži v slovenskom jazyku neutrálne slovo „euroval“. V nemeckom jazyku znie jeho synonymum „Rettungsschirm“ čo v preklade znamená záchranný dáždnik, čo v nás evokuje niečo pozitívne, niečo čo nás chráni. V angličtine výraz „Bail-out“ „pomôcť niekomu z ťažkostí“ nám implikuje predstavu, že niekto je zodpovedný za svoju situáciu. Francúzi a Španieli majú takisto pre tento termín len neutrálne pomenovanie. Sme svedkami toho, že skúmané jazyky hodnotia tento stabilizačný program EÚ rôzne. Toto divergentné chápanie tej istej skutočnosti tkvie v sile slova.

Súčasná moderná frazeológia sa uberá smerom ku kontrastívnemu bádaniu k transdisciplinárnemu ponímaniu „sveta jazykov“. Fenomén frazeologizmus je pevnou a významnou súčasťou každého jazyka, v ktorom sa odráža obraz sveta, myslenie, spôsob vyjadrovania sa a následné konanie národa. Obzvlášť v časoch politických a hospodárskych premien sa expresívnosť jazyka dostáva do popredia a frazeologizmy nachádzame skoro vo všetkých druhoch textov a ich počet neustále stúpa. Frazeologický výskum sa vyznačuje nejednotnou terminológiou (frazéma, ustálené spojenie, idióm atď.). Dodnes neexistuje ani presné vymedzenie, čo všetko patrí do frazeológie a veľmi veľa lingvistov kreuje svoju vlastnú definíciu. V tomto výskume sme poňali frazeológiu v širšom slova zmysle a skúmali sme ustálené spojenia, ich modifikácie, kolokácie, komparatívne frazeologizmy, verbonominálne spojenia, frazeologické termíny a jednoslovné idiómy.

V tomto príspevku sa nebudeme zaoberať teoretickou stránkou frazeologizmov, ktoré chápu lingvisti rôzne a rôzne ich aj klasifikujú. Mnohokrát je rozhodujúcim faktorom cieľ výskumu.

Vo viacjazyčnej kontrastívnej štúdií klasifikujeme frazeologizmy podľa sémantických znakov a podľa stupňa ekvivalencie. Rozdelili sme ich podľa tematických polí M. Gehra (Gehr 2014) a doplnili o nové polia, ktoré sa

viackrát vyskytovali v našom excerptovanom materiáli. V rámci ekvivalencie rozlišujeme plnú (i keď mnoho lingvistov je toho názoru, že nulová ekvivalencia neexistuje), čiastočnú a nulovú ekvivalenciu. Analýze sme podrobili úvodné články, komentáre, správy z oblasti politiky hospodárstva a kultúry z už vyššie spomenutých denníkov.

Porovnali sme frazeologizmy a metafory piatich jazykov. Snažili sme sa zistiť ich spoločné znaky a rozdiely, frekvenciu používania metafor, a ich vplyv na súčasný vývoj jazyka. Ďalej sme venovali pozornosť fenoménu „mienkotvornosti“, ktorý vystupuje do popredia už v titulkoch jednotlivých článkov.

Výsledky kontrastívnej anylýzy nasledovných jazykových párov: nemčina – slovenčina, slovenčina – nemčina, angličtina – slovenčina, španielčina – slovenčina, francúzština – slovenčina

Predložená kontrastívna analýza si dala za úlohu, ako už bolo spomenuté v úvode viacero cieľov. Vyexcerpované frazeologizmy a metafory sme podrobili kontrastívnej a kvantitatívnej analýze za účelom zistiť rozdiely a spoločné znaky, stupeň ekvivalencie z lexikálneho hľadiska, existenciu jazykových univerzálií, ich mienkotvornú funkciu a z výsledkov vyvodiť závery. Sme si vedomí toho, že pri kontrastívnej analýze viacerých jazykov sa podarí len zriedka pracovať s identickými materiálmi. Pre naše účely však postačili jednotlivé materiály ako vzorky na porovnanie. Napriek skutočnosti, že vybrané denníky vykazujú určitú špecifickosť a rôzny počet strán korpusu, môžeme konštatovať, že táto analýza priniesla nové prvky do lingvistickej analýzy a ukázala ďalší smer výskumu. Z hľadiska porovnávania viacerých jazykov sa dajú vyvodiť zaujímavé fenomény. Vyexcerpované frazeologizmy v každom jazyku obsahujú kontext, frazeologizmus v pôvodnom znení, doslovný preklad a jeho ekvivalent. Napr.

„Gingrich hat Trump kritisiert, hat sich aber auch verbale Entgleisung geleistet.“ (10.11.2016 S. 2)
sich Entgleisung leisten (dovoliť si vykoľajenie) *dopustiť sa netaktnosti*

Po zaradení frazeologizmov v každom z uvedených jazykov podľa stupňa ekvivalencie a jazykových „polí“ na základe rozdelenia podľa Gehra (Gehr 2014) doplnenia o ďalšie polia, ktoré sa vyskytli v našom korpuse sme pristúpili k porovnávaniu spoločných a rozdielnych znakov uvedených jazykov. Výsledky analýzy v komprimovanej forme znázorňuje uvedená tabuľka.

Tabuľka 1: Kvantitatívny prehľad tematických okruhov („polí“) a ekvivalencia na základe excerpt (spolu 1526 frazeologizmov v uvedených jazykoch)

	NJ/ SRN	NJ/ Rak	SJ	AJ	Š/Šp	Š/Kol	FJ
šport	3	0	0	2	10	5	1
vojsko	7	18	14	1	18	23	8
ľudské telo	11	38	21	10	35	38	9
doprava	0	14	6	2	12	4	2
meteorológia/príroda	7	17	11	8	9	11	15
divadlo/hudba	1	5	1	1	20	10	1
remeslo	4	22	6	2	9	0	0
náboženstvo	0	2	2	0	14	7	0
zoológia	4	6	6	2	5	4	2
medecína	0	0	12	0	12	0	0
ľudské správanie	0	4	0	0	45	9	9
hry/spoločenské hry	0	3	0	0	7	1	0
iné	54	54	99	75	174	329	113
všetky spolu	**91**	**183**	**178**	**103**	**370**	**441**	**160**
úplná ekvivalencia	41	31	116	27	167	160	56
čiastočná ekvivalencia	12	25	20	9	66	159	25
nulová ekvivalencia	38	127	42	67	137	122	79
všetky spolu/ počet excerpovaných strán	**91/ 58**	**183 / 124**	**178/ 43**	**103/ 58**	**370/ 37**	**441/ 73**	**160/ 118**
pripadá na jednu stranu	1,56	1,41	4,13	1,77	10,2	6,04	1,35

Vysvetlivky: SJ – slovenský jazyk, AJ – anglický jazyk, NJ/SRN – nemecký jazyk v SRN, NJ/Rak. – v Rakúsku, FJ – francúzsky jazyk, Š/Šp – španielsky jazyk v Španielsku, Š/Kol. – španielsky jazyk v Kolumbii

Tabuľka poukazuje na spoločné znaky ale aj na rozdiely v skúmaných jazykoch. Súčasne v nej vidíme nielen stupeň ekvivalencie, ale aj paletu tematických „polí“. Na prvý pohľad sa zdá, že diskrepancia medzi počtom excerpovaných frazeologizmov a počtom strán denníkov je veľká a vedie k nie celkom objektívnym výsledkom. Táto skutočnosť je avšak diskutabilná. Z výsledkov analyzovaného korpusu vyplývajú nasledovné zaujímavé závery.

V prvom rade nám analýza na základe ekvivalencie a tématických polí potvrdila podobnosť vo vyjadrovacích prostriedkoch jazyka a existenciu jazykových univerzálií. Na základe vysokej frekvencie spoločných polí (tematické pole ľudské telo prevláda, za ním nasleduje pole vojsko, okrem francúzskeho, kde hrá meteorológia/príroda dominantnú úlohu.) môžeme potvrdiť existenciu univerzálií. Veľmi podobná frekvencia tematických polí je aj základom tézy, že skúmané jazyky disponujú podobnými jazykovými obrazmi. Korpusová analýza potvrdila, že mnohé lingvistické výskumy univerzálií zostávajú na povrchu a tomuto javu je potrebné v budúcnosti venovať väčšiu pozornosť. Ide hlavne o obrazné podobnosti, kedy je pomenovanie tej istej skutočnosti vyjadrené v rôznych jazykoch rôznou lexémou, ale frazeologický význam má spoločný pojmový obraz. Príklady, ktoré uvádzame potvrdzujú spoločnú kognitívnu štruktúru. Kognitívny výskum frazeologizmov prispieva ku kontrastívnemu výskumu frazeologizmov. Relevantné pre tento výskum je identická sémantická konotácia, reprezentovaná rôznymi obrazmi (pomenovaniami). Nasledovné frazeologizmy majú spoločný význam ale rôzne lexémy (uvádzame ich v slovenskom znení a doslovnom preklade z cudzieho jazyka): *hlavu hore/bradu hore, obetný baránok/obetná koza (AJ), byť pod papučou/byť pod kordom, kašľať na niečo/pískať na niečo, hladné krky/hladné bruchá (NJ), topánka tlačí/sedlo tlačí, zaplatiť do posledného groša/zaplatiť aj rubín na ruke (FJ), brániť na život a smrť/brániť plášťom a mečom, princ na bielom koni/princ na modrom koni, udávať tempo/udávať rytmus (ŠJ).* Niektoré interlingválne vzťahy frazeologizmov európskych jazykov majú svoje korene v antike, v kresťanstve a spoločných dejinách ako napr.: *Pyrrhovo víťazstvo, prekročiť Rubikon, Pandorina skrinka, Achilova päta, apokalypsa, Waterloo.*

Ako už bolo uvedené a z uvedenej tabuľky aj vyplýva, že dominantným tematickým poľom je ľudské telo. Aj vo frazeológii sa rozlišujú mimojazykovo podmienené frazeologické univerzálie a vnútro-jazykové, resp. lexikálno-sémantické. Ľudské telo patrí medzi mimojazykovo podmienené frazeologické univerzálie. Ich výskyt v slovnej zásobe viacerých jazykov vyplýva z podobnosti životných skúseností, spôsobu myslenia a z kontaktu medzi ľuďmi. Druhé početné pole je vojsko, čo vôbec neprekvapuje, pretože ľudia bojujú medzi sebou rôznymi zbraňami už od začiatku svojej exis-

tencie. Voľby patria medzi spôsob boja. Výsledky (1 515 frazeologizmov) našej štúdie poukazujú na to, že jazykový obraz sveta rovnakých i odlišných kultúr je vo väčšine prípadov identický.

Pri spracovaní titulkov je nápadný jeden charakteristický znak a síce ich negatívna konotácia. Titulkami sa snažia autori článkov sprostredkovať emócie a aktivovať myslenie. Ich formulácie zodpovedajú praktickým potrebám a slúžia väčšinou na ovplyvnenie mienky a postojov recipientov. Preberajú dôležitú funkciu pri tvorbe príspevkov, ich jazykové stvárnenie je charakteristické vysokým stupňom abstrakcie. Správna voľba slov hrá dôležitú úlohu, pretože vyvoláva u čitateľa druh asociácie, ktorá zostáva v jeho mysli. Samotné titulky sú mnohokrát frazeologizmami a obsahujú metafory. Skoro vo všetkých titulkoch našich denníkoch prevažovalo slovo Trump. Pozornosť čitateľa autori orientovali na expresívne adjektíva: *špinavý, prekliaty, srdcetrhajúci, spustošený, degradovaný,* substantíva: *beštia, bahno,* verbá: *pošpiniť, zneucti ť a pod.* V titulkom sme našli aj slovné hračky, prirovnania, metafory, hodnotenia a pod.: Od *Gumpa po Trumpa; Donald Triumf; Nie som Berlínčan; Existujú slovenskí Trumpovia? Tu je Trumpova sila:Sľúbi všetko, ale nesplní nič; Demokracia, ktorá sa živí vojnou; Trump seje neistotu;Trhy sa trasú pred víťazstvom Trumpa; Amerika je dokonalá búrka.*

V každej kultúre hrajú farby dôležitú úlohu. Nachádzajú sa vo frazeológií všetkých jazykov a vzťahujú sa na rôzne oblasti mimojazykovej skutočnosti. Sú nositeľom rôznych symbolov. Je potrebné ale zdôrazniť, že v rôznych jazykoch symbolizujú rôzne skutočnosti. V niektorých je napríklad biela farba symbolom nevinnosti, v iných symbolom smútku. Špecifickosť farebných komponentov vyvoláva väčšinou emocionálny stav. Nie je to však pravidlom. V odbornej terminológii sú farby súčasťou termínov: dostať sa do červených čísiel, prekročiť červenú čiaru, dať zelenú. Prekvapivo sú farby v excerpovaných frazeologizmoch zastúpené veľmi málo a aj to len v oblasti politiky, kde sa spájajú s označením politických strán (Štefančík 2015), alebo s farbou pleti voličov. V slovenskom a francúzskom korpuse len v spojení: *hnedé Parolen* (hnedá farba je znakom extrémizmu) a *šiť niečo modrou niťou* (pravičiarskou). Na nemeckej politickej scéne sa to hmýri paletou farieb, ktoré symbolizujú jednotlivé strany: *zelený kandidát, modrý spolkový štát, čierno-biely starosta, čierno-červená koalícia, dúhová koalícia.*

Frazeologizmy ako aj metafory sú interdisciplinárnym fenoménom. „Vedecko technický pokrok, ale aj zmeny v spoločnosti vyžadujú neustále nové pomenovania pre novovzniknuté objekty, javy, procesy“ (Seresová, 2010: S. 26). Čo sa týka lexiky má každý vedný odbor svoju špecifickú lexiku, ktorá plní terminoligickú funkciu (Seresová 2012). Táto skutočnosť sa

odráža v hospodárskej časti našich denníkov. Ide o komplexný abstraktný proces. Ubiquitu metafor vo všetkých formách jazyka uznávajú všetci odborníci. Podľa K. Kohlovej (Kohl 2007) sa jedná o zdôraznenie interdisciplinárnej sily metaforickej komunikácie. V našom korpuse sa vyskytuje veľa odborných termínov: *medzera na trhu; bublina s nehnuteľnosťami; obchodná vojna; čierny deň; otvorené hospodárstvo; voľný pád; neviditeľná ruka; ísť do plusu; mena sa zotavuje; index sa prepadá; peniaze tečú; zmraziť platy; držať kurz* a iné.

Všetky zmeny politické, hospodárske, kultúrne sa odrážajú aj v jazyku a prichádza k vytváraniu neologizmov. Takzvané kreatívne, inovatívne frazeologizmy a metafory obohacujú jazyk, tvoria neologizmy, ktoré sa neskôr môžu etablovať do systému jazyka, alebo splnia svoju krátkodobú funkciu a zaniknú. Spontánne utvorené slovo, ktoré sa použije jednorazovo ale nie neologizmus ale okasionalizmus. Ak sa ale výraz etabluje v používaní jazyka a zaznamená sa v slovníku, nemôžeme ho považovať za neologizmus. V našom korpuse sme zaznamenali viacero neologizmov: *trumpizmus; trumpekonomika; Trump, nový teflónový muž (muž, ktorý je rezistentný na oheň).* Zaujímavé sú aj nové zvraty ako: *ideológia by mohla byť softwareom/hardwareom, gordická otázka.*

Vyskytli sa aj výrazy, ktoré sa do iného jazyka nedajú preložiť, pretože súvisia s dejinnými politickými, hospodárskymi a kultúrnymi udalosťami národa, napr. *Husákove deti (generácia narodená v šesťdesiatych rokoch na Slovensku), alebo Deň meditácie a zmierenia v Columbii.*

Všetky skúmané jazyky používajú perzonifikáciu a synekdochy: *obchodný reťazec odchádza z trhu; burzy prežívajú; trh sa zotavil; firmy sa prizerajú.*

Mnohí nemeckí a slovenskí lingvisti pokladajú výrazy ako *alfasamci; obchodná vojna (Handelskrieg);* podpora *(Rückenwind)* za jednoslovné idiómy. V nemčine sú veľmi rozšírené, do slovenčiny sa väčšinou prekladajú adjektívom v spojení so substantívom. V iných skúmaných jazykoch sa vyskytujú len ojedinele.

Záver

Po súhrnnej kontrastívnej analýze piatich jazykov môžeme v skratke zosumarizovať získané výsledky: každý skúmaný jazyk používa v jazyku svojich mienkotvorných denníkoch vo zvýšenej miere frazeologizmy, ktoré spĺňajú tak v titulkoch ako aj v samotných textoch mienkotvornú úlohu. Čo sa týka stupňa ekvivalencie nepodáva analýza celkom jednoznačne objektívny prehľad, pretože počet analyzovaných strán denníkov sa líši (37-118

strán). Ďalším dôvodom sú aj špecifiká jednotlivých denníkov a štýl autorov článkov. Presnejší pohľad klasifikácie získame z prehľadu zaradenia frazeologizmov do tematických polí, kde prevláda pole ľudské telo a vojsko. Ďalšie polia sú špecifické pre jednotlivé jazyky. Z analýzy jednoznačne vyplýva existencia jazykových univerzálií. Čo sa týka obraznosti jazyka, výrazových prostriedkov frazeologizmov a širokej škály používania metafor je španielsky jazyk najpoetickejší. Táto kontrastívna analýza mala za cieľ rozšíriť a prehĺbiť výskum frazeologizmov z viacerých pohľadov. Problém výskumu frazeologizmov viacerých ako dvoch jazykov si však vyžaduje hlbšie a viac dimenzionálne tímové bádanie.

Literatúra

DULEBOVÁ, I. (2012): Metafora teatra v sovremennom političeskom diskurse Rossiji i Slovakiji. In: *Vestnik Dagestanskogo naučnogo centra*, Vol. 2012, No. 3, s. 23-26.

ĎURČO, P. (1994): *Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie: am Beispiel Deutsch und Slowakisch*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.

GEHR, M. (2014): *Metaphern und Redewendungen im politischen Kommentar*. Wiesbaden: Springerverlag.

KOHL, K. (2007): *Metapher*. Berlin: J. B. Metzler.

LAKOFF, G.; WEHLING, E. E. (2016): *Auf leisen Sohlen ins Gehirn*. Heidelberg: Carl-Auer Verlag.

MÜLLER, M. (2016): Was Orwell nicht wusste. Kapitel 3. In: *Ständige Publikumskonferenz*, <https://publikumskonferenz.de/blog/2016/08/10/-kapitel-3-was-orwell-nicht-wusste> [3. 5. 2017].

SERESOVÁ, K. (2010): *Nemecký odborný text ako predmet prekladu.* Bratislava: EKONÓM.

SERESOVÁ, K. (2012): Terminológia ako jeden z najvýznamnejších znakov odborného jazyka. In: LANČARIČ, D. (ed.): *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium XII*. Bratislava: Z-F LINGUA, s. 6-27.

ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökomischen Konfliktlinien. Eine politikwissenschaftliche Perspektive. In: ŠTEFANČÍK et al.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachwissenschaft*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, s. 136-156.

Kontakt

doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: danusa.liskova@euba.sk

Metafora v politicko-ekonomickom diskurze

Tatjana Grigorjanová

Abstract

Metaphor in Political and Economic Discourse. *The metaphor is one of the most important objects of discourse research, including political and economic one. Metaphorical means are used not only to name real facts but also as means of verbal action towards the addressee, which can generate stereotypical ideas about a certain event, personality, etc. In our study, we focus on metaphorical models of political and economic discourse on mass media materials, analyzing the conceptual spheres of "Mechanism" and "Tools" within the metaphorical model of "Artifact".*

Kľúčové slová: metafora, metaforický model, politický diskurz, ekonomický diskurz

Keywords: metaphor, metaphorical model, political discourse, economic discourse

Úvod

Ako je známe, korene opisu a výskumu klasickej metafory siahajú až do čias antiky. Len ťažko by sme hľadali súčasné práce z tejto oblasti, ktoré by sa neodvolávali na Aristotelovu Poetiku, v ktorej ako jeden z prvých definoval metaforu a opísal spôsob prenosu pomenovania jedného objektu na iný (ako on sám hovorí jednej veci na inú) na základe podobnosti alebo analógie. Pričom neraz ide o podobnosť, ktorá nie je zjavná na prvý pohľad, ale je skrytá pod povrchom. Schopnosť uvidieť, vystihnúť skrytú podobnosť medzi na prvý pohľad nepodobnými a zdanlivo nesúvisiacimi vecami a dokázať ju vyjadriť, dokáže len prenikavý um. Preto je aj tvorba metaforických výrazov podľa Aristotela prejavom intelektuálnych schopností a talentu autora. Pomocou metafory sa pomenúvajú veci menami, ktoré im v skutočnosti neprináležia (Aristoteles 1996). Preto bola metafora vnímaná ako odchýlka od normy a metaforický prenos ako jav, ktorý sa vymyká prísnej logike. M. F. Quintilianus (1985) považoval metaforu za dar prírody, ktorej vďačíme za to, že žiadny predmet nezostal nepomenovaný.

Súčasný pohľad na metaforu

Na rozdiel od predchádzajúcich výskumov, ktoré vnímali metaforu predovšetkým ako básnickú ozdobu, či štylistickú figúru, súčasný pohľad na metaforu je obohatený o kognitívny aspekt. Intenzívny výskum v tejto oblasti bol iniciovaný prelomovou prácou G. Lakoffa a M. Johnsona Metaphors we live by (1980), ktorá svojím originálnym pohľadom na metaforu ani po toľkých rokoch nestratila na svojej aktuálnosti.

Metafora v súčasnej lingvistike sa chápe nielen ako fenomén jazyka, ale aj myslenia a konania. Nie je to iba jednoduchý prenos pomenovania z jedného objektu na iný, ale zložitý proces konceptualizácie skutočnosti prostredníctvom skúseností a poznania. Pričom sa vychádza z predpokladu, že ľudské myslenie je vo svojej podstate metaforické, čo sa adekvátne odráža aj v jazyku.

Práve táto imanentná vlastnosť metaforického spôsobu myslenia, ako poznamenáva F. A. Eloevová, odlišuje ľudský jazyk od iných komunikačných systémov, napr. počítačových, ktoré „nerozlišujú a ani nie sú schopné kreovať figuratívne významy". V tom spočíva aj kľúčová a nenahraditeľná úloha človeka (Eloeva et al. 2014: 79).

Schopnosť obrazného myslenia a vyjadrovania súvisí s evolúciou vedomia. Preto metaforu možno vnímať ako prostriedok, ktorý rozširuje hranice chápania okolitého sveta, a tým aj možnosti ľudského vedomia. Na túto skutočnosť upozornil už v r. 1976 J. Jaynes, ktorý si všimol ešte pred Lakoffom a Johnsonom, že nositelia jazyka bez toho aby si to uvedomovali vyjadrujú pomocou „konkrétnych metafor abstraktné koncepty" (1976: 50).

Schopnosť metafory pomenovať zatiaľ nepomenované veľmi výstižne charakterizoval španielsky filozof J. Ortega y Gasset. Metofora v jeho ponímaní je „nástroj mysle, pomocou ktorého môžeme dosiahnuť až na najvzdialenejšie úseky nášho konceptuálneho poľa" (1990: 72). Objekty, ktoré sú v našej blízkosti a ktoré ľahko chápeme, otvárajú našej mysli prístup k vzdialeným pojmom. Metafora je „predĺžená ruka intelektu", ktorú možno prirovnať udici alebo puške. To však neznamená, že by posúvala hranice mysliteľného. Len umožňuje prístup k tomu, čo je iba ledva viditeľné na vzdialených hraniciach (ibid.).

Pre pochopenie podstaty jazykovej metafory je dôležité pochopiť jej denotatívnu funkciu. Ak pri prvotnej (priamej) nominácii sa k novému významu priradí nový denotát, tak produktom druhotnej nepriamej nominácie, ku ktorej patrí aj metaforizácia, je „zdvojený denotát", aj keď nie v úplnej miere. To znamená, že od východiskového (zdrojového) pojmu sa odštiepi jeden alebo niekoľko príznakov, ktoré charakterizujú nový objekt. Podľa G. N. Skľarevskej práve táto *charakterizujúca* funkcia metafory prevažuje nad

funkciou *pomenovacou* (Sklarevskaya 2004: 21-22). Pričom je dôležité, aby podobnosť medzi pôvodným a novým objektom bola ľahko rozpoznateľná a aby sa dostatočne jasne prejavila nová charakteristická črta.

N. D. Aruťunová charakterizuje metaforu ako „surovinu, z ktorej sa tvorí význam slova", preto ju považuje za „nástroj a nie produkt vedeckého bádania" (Arutyunova 1990: 9). Poukazuje na dôležitú úlohu metafory v evolúcii zmyslu. Avšak proces metaforizácie súčasne vedie aj ku konvencionalizácii samotného zmyslu metafory. Po tom ako metafora iniciuje myšlienkový progres, začne odumierať a nakoniec stratí aj obraz, ktorý nehradí pojem. Častým používaním v reči metafora postupne stráca punc novoty a stáva sa bežným prvkom slovnej zásoby (Ibid.: 15).

Početné výskumy konceptuálnej metafory v súčasnosti, ktoré sa rozšírili prakticky na všetky oblasti ľudskej činnosti, potvrdzujú jej výrazný kognitívny potenciál. V súčasnej kognitivistike je zaužívané definovať metaforu ako „(hlavnú) mentálnu operáciu, ako spôsob poznania, kategorizácie, konceptualizácie, hodnotenia a vysvetlenia sveta" (Budaev 2007: 16). Úvahy o tom, že subjekt má tendenciu reagovať nie na realitu ako takú, ale skôr na svoje vlastné kognitívne prezentácie reality, vedú k záveru, že ľudské správanie nie je ani tak priamo podmienené objektívnou realitou, ako systémom týchto reprezentácií. Z toho vyplýva, že závery, ktoré človek robí na základe metaforického myslenia, môžu formovať základ jeho konania. Pragmatický potenciál metafor sa vedome využíva v politickom diskurze na prekonceptualizáciu obrazu sveta adresáta (Ibid.).

V tejto súvislosti možno hovoriť o manipulačnom potenciáli metafory, pomocou ktorej možno vyvolať u recipienta určité emócie, a tým oslabiť jeho racionálne uvažovanie, resp. konanie. Možno súhlasiť s konštatovaním I. Dulebovej, že presila metafor v odbornej diskusii na politicko-ekonomické témy môže potláčať vecnú argumentáciu a iniciovať neproduktívnu emotívnu výmenu názorov, čo „zjednodušuje vnímanie sociálnej a politickej reality" (Dulebová 2010: 73).

Aktualizácia konvenčných metafor

V r. 1994 vyšiel Slovník ruských politických metafor autorov A. N. Baranova a Ju. N. Karaulova, ktorý bol absolútne jedinečný a svojou aktuálnosťou predbehol svoju dobu takmer o dve desaťročia. Dovtedy nebola metafora predmetom primárneho záujmu lexikografie a ani sa neuvažovalo o vytvorení koncepcie slovníka politických metafor. Týmto možno čiastočne vysvetliť počiatočný malý záujem zo strany lingvistov o toto originálne

lexikografické dielo v čase jeho vzniku. Tento postoj sa však radikálne zmenil po tom, ako vzrástol záujem o výskum politického diskurzu a etablovala sa nová vedná disciplína politická lingvistika. Zrejme nenájdeme ani jednu prácu z oblasti ruského politického diskurzu, v ktorej by sa autori neodvolávali na tento slovník. Treba poznamenať, že hodnota slovníka spočíva aj v tom, že prezentované metaforické modely sú dostatočne univerzálne a môžu sa aplikovať pri skúmaní politických metafor akékoľvek jazyka v ktoromkoľvek období a v akejkoľvek politickej situácii. V spomínanom slovníku sa autori sústredili práve na prelomové obdobie politického uvoľnenia a rodiacej sa demokracie.

Tvorcom slovníka sa podarilo na reprezentatívnom praktickom materiáli dokázať, že procesy, ktoré prebiehajú v politickom živote spoločnosti, sa priamo odrážajú v jazyku jej členov. Autori v úvode konštatujú, že analýza politickej metaforiky umožňuje z pohľadu lingvistiky „monitorovať spoločenské vedomie a vyčleniť v ňom rýchlo sa meniace aj stabilné zložky“ (Baranov; Karaulov 1994: VIII).

Materiál v slovníku je usporiadaný na základe metaforických modelov. Autori chápu metaforický model ako pojmovú oblasť v kognitívnej interpretácii metafory, prvky ktorej (zmysly a ich kombinácie) sú navzájom pospájané rôznymi sémantickými vzťahmi, pričom každý prvok modelu je spojený s inými prvkami vzťahmi, ktoré sú podstatne silnejšie, ako ich vzťahy s prvkami iných pojmových oblastí. Avšak tieto vzťahy sú úplne prirodzené, preto sa aj metaforický model interpretuje ako výsledok nevedeckej, prirodzenej (naivnej) kategorizácie okolitého sveta (Baranov; Karaulov1991, 1994).

Autori poukazujú na tradične zaužívané delenie metafor na konvenčné („ošúchané“ alebo „mŕtve“) a kreatívne („živé“). Konvenčné metafory sú zaznamenané v slovníkoch (výkladových aj prekladových) s kvalifikátorom preneseného významu a patria do lexikálno-sémantického systému jazyka. Kreatívne metafory sú súčasťou reči a v porovnaní s konvenčnými metaforami majú oveľa efektívnejší účinok. K politickým metaforám patria obidva spomínané typy, avšak v politickom texte mŕtve metafory nadobúdajú nové významy a konotácie a dochádza k ich aktualizácii, čím vlastne „ožívajú“ (ibid.).

Metafora ožíva rozvinutím metaforického modelu. Autori venujú veľkú pozornosť spôsobom oživenia mŕtvej metafory na materiáli politických metafor, ktoré podrobne opisujú a klasifikujú. Uvedieme niektoré z nich pomocou slovenského ilustračného materiálu:

1) Objekt metaforizácie sa rozšíri o novú vlastnosť v rámci toho istého modelu. Napr. mŕtva metafora ***kolobeh*** *financií* sa rozšírením aktualizovala do podoby: ***namazať*** *(peniazmi)* ***zaseknutý kolobeh*** *financií: ECB zvyšuje*

aktivitu v snahe množstvom peňazí ***namazať zaseknutý kolobeh financií*** *v ekonomike starého kontinentu* (<www.etrend.sk>, 8.8.2012).

2) Konvenčná metafora sa aktualizuje pomocou synonymickej zámeny alebo metaforického varírovania. Napríklad, okrem konvenčnej metafory *daňový* ***únik*** vo význame „vyhýbanie sa plateniu daní“ sa po synonymickej zámene komponentov začali používať novšie spojenia *daňový* ***raj****, daňová* ***oáza****;* analogicky sa popri metaforickom spojení *daňová* ***úľava*** „oslobodenie (čiastočné alebo úplné) od daní“ sú veľmi frekventované aj metaforické varianty *daňové* ***prázdniny****, daňová* ***amnestia***.

3) Veľmi často sa metafory aktualizujú odkazovaním na frazeologizmus. Napr., pomerne nový frazeologizmus ***tlačiť na pílu*** je zakomponovaný do širšieho kontextu: *Banky čoraz silnejšie* ***tlačili na úverovú pílu*** (<www.etrend.sk>, 27.6.2016).

4) K ďalším spôsobom oživenia konvenčnej metafory je metaforická aktualizácia precedentného textu: *Republikové predstavenstvo HZDS dnes zasadá* ***v Zlatej Idke****. V tom istom zariadení, v ktorom Vladimír Mečiar v roku 1993 hovoril o* ***valcovaní Slovenska****. Po víťazstve vo voľbách v nasledujúcom roku to aj uskutočnil. Slovensko ovládol a dočasne tak vyradil z integrácie do Európskej únie aj NATO.* ***Valec sa vrátil do Zlatej Idky*** (<www.sme.sk>, 15.3.2008).

Veľmi zaujímavý prípad aktualizácie, resp. potenciálnej aktualizácie konvenčnej metafory sa vyskytol pri práci s praktickým materiálom, keď sa nám podarilo zaznamenať počiatočnú fázu zrodu nového významu. Pri porovnaní významu slovenského spojenia *volebný kolotoč* a jeho doslovného ruského prekladu *izbirateľnaja karuseľ* sa prejavili značné významové rozdiely. Kým v slovenčine táto metafora vyjadruje „zvýšenú aktivitu v čase volieb“ *(volebný kolotoč ustal a počítajú sa hlasy* – www.etrend.sk, 29.11.2009*, po volebnom kolotoči si môžeme oddýchnuť* – www.etrend.sk, 17.11.2014*)*, ruské spojenie znamená získavanie hlasov korupciou voličov na základe podvodnej schémy, keď volič príde s vopred vyplnenými volebnými lístkami, ktoré hodí do urny a vynesie z volebnej miestnosti prázdne lístky, s ktorými hlasuje zasa iná osoba atď. Možno pozorovať určité náznaky toho, že časom aj v slovenčine môže dôjsť k aktualizácii „ošúchanej“ metafory a spojenie *volebný kolotoč* nadobudne ďalší prenesený význam, pretože volebné podvody tohto typu sa odohrali aj na Slovensku. V zápisnici Ústavného súdu sa uvádza, že: „*Odporca využíval tzv. „****systém kolotoča****“, kedy voliči z volebnej miestnosti vyniesli prázdny hlasovací lístok, po odovzdaní, ktorého im bola vyplatená finančná odmena 10 €“* (https://www.ustavnysud.sk, 2.2.2011). Nie je vylúčené, že spojenie *systém kolotoča* už v ďalších voľbách nahradí aktualizovaná metafora *volebný kolotoč*.

Metaforické modely

V súčasnej teórii metaforického modelovania neexistuje jednotná klasifikácia a ani presný počet metaforických modelov. V našej analýze budeme vychádzať z klasifikácie A. P. Čudinova (Chudinov 2001), ktorý na základe východiskových pojmových sfér (zdrojová sféra; sfera-istočnik) vyčleňuje štyri základné typy modelov politickej metafory:

1. *Antropomorfná metafora*, do ktorej patria pojmové sféry „Anatómia a fyziológia“, „Choroba“, „Rodina“. Pomocou antropomorfnej metafory človek modeluje politickú realitu k svojej podobe.

2. *Metafora prírody*, pre ktorú sú typické pojmové sféry „Rastlinný svet“, „Živočíšny svet“, „Meteorológia“, v nich sa politické reálie prejavujú v konceptoch živej a neživej prírody.

3. *Sociálna metafora* je zastúpená pojmovými sférami „Kriminalita“, „Vojna“, „Hry a šport“, „Divadlo“.

4. *Artefaktná metafora* je charakteristická pre pojmové sféry „Budova“, „Mechanizmus“, „Dopravný prostriedok“, „Nástroje“ a pomenúva politické reálie ako produkty práce človeka.

V rámci každého metaforického modelu možno vyčleniť štruktúrne jednotky nižších úrovní, ako framy a sloty. Takúto klasifikáciu metaforických modelov je možné aplikovať aj na ekonomický diskurz, nakoľko politika a ekonomika sú dôležité a nevyhnutné súčasti každej spoločnosti, ktoré sú navzájom úzko prepojené.

Cieľom našej analýzy je model *artefaktná metafora* v politicko-ekonomickom diskurze a v rámci tohto typu sme sa zamerali dve pojmové sféry – „Mechanizmus“ a „Nástroje“. Nakoľko väčšinu uvedených príkladov sme vyexcerpovali v internetovom periodiku Trend <www.etrend.sk>, budeme v prípade citovania z tohto zdroja ďalej uvádzať iba dátum uverejnenia.

V súčasných politicko-ekonomických textoch sú veľmi frekventované metaforizované spojenia s komponentom ***mechanizmus***: *trhový, cenový, kontrolný, prerozdeľovací, valorizačný, riadiaci, regulačný, schvaľovací* a pod. Mechanizmus v takomto ponímaní označuje „súhrn vzťahov, procesov a postupov, ktoré pomáhajú koordinovať určitú činnosť“ a prirovnávajú sa fungovaniu stroja. Zapnutím mechanizmu možno spustiť proces (***naštartovať*** *stagnujúcu ekonomiku* – 21.5.2016*),* zlepšiť existujúci stav (***napumpovať*** *peniaze do ekonomiky* – 13.9.2007*;* ***zrýchliť*** *pomalé čerpanie eurofondov* – 13.2.2013*),* vyrobiť finálny výrobok (*elektráreň… začne* ***produkovať*** *zisky* – 19.5.2016). Ako každé iné zariadenie aj metaforický mechanizmus môže fungovať hladko, alebo mať poruchy *(trh s bývaním sa po* ***rozbehu*** *môže opäť* ***zaseknúť*** **–** 2.9.2010; *úverovaniu podnikov „****spadla reťaz****“ –*

18.6.2015*),* vyžadovať si údržbu (***namazať*** *peniazmi zaseknutý mechanizmus* – 8.8.2012), meniť rýchlosť a smer pohybu *(**pribrzdiť** vysokú zadlženosť* – 27.6.2016*; banky **pritlačili nohu na plyn a zaradili rýchlostný stupeň** 5* – 30.9.2015*; indexové trio… **zaradilo spiatočku** –* 5.5.2008*)* a pod.

Výrazne negatívnu konotáciu má lexéma ***mašinéria*** vo význame „zložitá, mechanicky fungujúca sústava nepripúšťajúca nijaké odchýlky", ktorá komplikuje občanom život *(vládna, byrokratická, súdna, mocenská mašinéria).* Do tejto kategórie možno zaradiť aj metaforické pomenovania ťažkých mechanizmov, ktoré sa asociujú s obrazom silného lídra *(Čínska hospodárska **lokomotíva** ťahá za sebou ekonomiky ostatných štátov regiónu* – 6.10.2005*; **ťahún** [Čína] svetovej ekonomiky má problém* – 29.5.2013), ale aj s hrubou silou a aroganciou *(D. Trump, ťažko kontrolovateľný ľudský **buldozér**, **zrovnal so zemou** všetkých republikánskych rivalov* – 23.6.2016*; **Valec** sa vrátil do Zlatej Idky. Vladimír Mečiar v roku 1993 hovoril o **valcovaní Slovenska*** – www.sme.sk, 15.3.2008*).*

V rámci pojmovej sféry „Mechanizmus" sme vyčlenili framy:

1) **Súčasti strojov a mechanizmov** a v rámci nich sloty: ***koleso** hypotekárneho úverovania* – 25.3.2004*; štát bol rozobraný na **skrutky*** – 27.11.2013; ***reťaz** korupčných škandálov* – 17.6.2015*; **motor** hospodárskeho rastu [nemecká ekonomika]* – 4.6.2014*; Aké **páky** majú konkurenčné firmy?* – 19.1.2017*; dopyt po slovenských výrobkoch prinútil producentov **zatiahnuť brzdu** a začať šetriť* – 15.4.2010*; riaditeľ točí **kormidlo*** – 12.11.2016; *dupanie na úverové **pedále** sa na Slovensku stalo národným športom* – 27.6.2016*;* ***nárazník*** v dvoch metaforických významoch: a) to, čo tlmí napätie v spore; b) niečo, čo čelí zvýšenému náporu (*Boj o **ukrajinský nárazník*** – 2.10.2013). Častejšie sa však používajú spojenia s adjektívom *nárazníkový: **nárazníkový** štát*, ***nárazníková** zóna, **nárazníková** firma.*

2) **Nástroje** a v rámci nich sloty: a) ***nástroj všeobecne***: *daňový stimulujúci nástroj, efektívny nástroj riadenia, nástroj marketingovej komunikácie, ekonomické, finančné nástroje, právne nástroje na boj s korupciou, nástroj politického boja, strach ako nástroj na udržanie moci;* b) ***konkrétne nástroje**: roztvárajúce sa **cenové nožnice*** – 16.8.2000; ***kladivo** na bohatých* – 28.3.2012*; **kliešte**, ktoré zovierajú Európsku centrálnu banku* – 13.12.2007*; tlačiť na úverovú **pílu*** – 26.6.2016; ***dvojaký meter** na potraviny pre západnú a východnú časť EÚ* – 12.7.2017.

K pomerne rozšíreným ekonomickým trestným činom patria daňové podvody, vrátane podvodov s DPH, ktoré sa zvyknú označovať relatívne novým metaforickým pomenovaním *kolotoč.* S pôvodným mechanizmom kruhovej konštrukcie ho spája práve pohyb komponentov (napr. firiem) po kruhu. Treba poznamenať, že lexéma *kolotoč* už mala prenesený význam

„rýchly sled udalostí, zhon, zložitý a nekonečný proces“, o čom svedčia aj spojenia typu: *byrokratický, právny, súdny, volebný, konkurenčný, daňový kolotoč, nekončiaci sa kolotoč zadlžovania* a i. Nový prenesený význam vznikol v súvislosti s potrebou výstižne pomenovať zložitú a neprehľadnú schému machinácií medzi niekoľkými firmami, ktoré sa podvodom vyhýbajú zaplateniu DPH štátu.

Je zaujímavé, že sa začal súbežne v tomto význame používať aj synonymný prevzatý výraz ***karusel*** a jeho derivát ***karuselový****: karuselový obchod, reťazec, podvod (Od roku 2007 približne do roku 2011 vytiahol* ***karuselový reťazec*** *firiem od štátu najmenej 80 miliónov eur na neoprávnenom nadmernom odpočte DPH* – 2.6.2016).

Štát sa prirodzene bráni proti týmto podvodom a snaží sa eliminovať rozsiahle finančné škody. Preto aj vyvinul „mechanizmus“ (počítačový program) na odhaľovanie karuselových podvodov a identifikáciu firiem, ktoré sa na nich podieľajú. Takýto program dostal metaforické pomenovanie ***daňová kobra.*** Kobra je známa tým, že patrí k mimoriadne jedovatým hadom a jej uštipnutie je smrteľné. To znamená, že pre nepoctivých podnikateľov predstavuje reálnu hrozbu. ***Daňová*** **kobra** *odhalila za štyri roky svojho pôsobenia daňové podvody v celkovej výške viac než 657 miliónov eur* (www.ekonomika.sme.sk, 26.9.2016). Na ďalšom príklade môžeme vidieť, ako sa „ešte živá“ metafora (*daňová kobra*) aktualizuje ešte skôr, ako sa stala „ošúchanou“: ***Daňová kobra uštipne*** *len tých, čo nie sú z* ***Bonaparta*** (www.dennik.sk, 12.7.2017).

Záver

Zárodky súčasného chápania metafory ako nevyhnutnej súčasti jazyka, ktorá podmieňuje jeho komunikatívnu, nominatívnu, ale aj poznávaniu funkciu, siahajú ešte do čias antiky, avšak vďaka nástupu kognitívnej lingvistiky sa metafora, ktorá bola dovtedy vnímaná skôr ako okrajový jav, dostala do pozornosti bádateľov viacerých vedných disciplín (lingvistiky, literárnej vedy, filozofie, kulturológie, psychológie a iných). Pre svoju nespornú príťažlivosť sa metafora v súčasnosti stala centrálnym objektom výskumu rozličných typov diskurzu, vrátane politického a ekonomického.

Metafora sa stáva predmetom záujmu aj lexikografie, ktorá pri organizácii a štrukturalizácii tohto zložitého jazykového fenoménu pracuje predovšetkým s kľúčovým pojmom metaforického modelu.

V našom príspevku sme analyzovali model artefaktnej metafory v politicko-ekonomickom diskurze na materiáli slovenského jazyka, pričom sme sa zamerali na pojmové sféry „Mechanizmus“ a „Nástroje“. Možno konšta-

tovať, že skúmané metaforické spojenia charakterizujú politické a ekonomické skutočnosti ako fungujúce mechanizmy alebo ich súčasti, pričom v prevažujúcej miere sú vnímané negatívne..

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu KEGA 013UCM-4/2017 *Vymedzovanie špecifík modelu „ruského sveta" v ruskom jazyku, literatúre a kultúre.*

Literatúra

ARISTOTELES (1964): *Poetika.* Praha: Orbis.
ARUTYUNOVA, N. D. (1990): Metafora i diskurs. In: *Teoria metafory.* Moskva: Progress, s. 5-32.
BARANOV, A. N.; KARAULOV, Yu. N. (1991): *Russkaya politicheskaya metafora. Materialy k slovaryu.* Moskva: Insstitut russkogo yazyka AN SSSR.
BARANOV, A. N.; KARAULOV, Yu. N. (1994): *Slovar russkih politicheskih metaphor.* Moskva: Pomovskiy i partnery.
BORODULINA, N. Yu.; MAKEEVA, M. N. (2010): *Slovar metafor ekonomicheskogo leksikona russkogo yazyka.* Tambov: Gramota.
BUDAEV, E. V. (2007): Stanovlenie kognitivnoy teorii metafory. In: *Lingvokulturologiya*, Vol. 1., s. 16-32.
CHUDINOV, A. P. (2001): *Rossia v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoy metafory (1991-2000): monografia.* Ekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t.
DULEBOVÁ, I. (2010): Svetová kríza a metafora v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In: *Nová filologická revue,* Vol. 2, No. 4, s. 66-74.
ELOEVA, F. A.; PEREKHVALSKAYA, E. V.; SAUSVERDE, E. (2014): Metafora i evristicheskaya funkciya yazyka (Byvaet li yazyk bez metafor). In: *Voprosy yazykoznaniya*, No. 1, s. 78-99.
JAYNES, J. (1976): *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind.* Boston: Houghton Mifflin.
LAKOFF, G.; JOHNSON M. L. (1980): *Metaphors We Live By.* Chicago: University of Chicago Press.
ORTEGA y GASSET, J. (1990): Dve velikie metafory. In: *Teoria metafory.* Moskva: Progress, s. 68-81.
QUINTILIANUS, M. F. (1985): *Základy rétoriky.* Praha: Odeon.
SKLAREVSKAYA, G. N. (2004): *Metafora v sisteme jazyka.* Sankt-Peterburg: Filologicheskiy fakultet SPbGU.

Kontakt:

doc. PhDr. Tatjana Grigorjanová, PhD.

Katedra rusistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda
v Trnave

Department of Russian Studies
Faculty of Philosophy
The University of Ss. Cyril
and Methodius, Trnava, Slovakia

Email Address: tatiana.grigorjanova@ucm.sk

Obraznosť a modelovosť v politickom jazyku

Mária Polčicová

Abstract

Figurativeness and Modelling in the Language of Politics. *Language as a human phenomenon requires conventional established use of tools and forms in concrete context. Scientific language serves also as a medium concisely formulated information the goal of which is to grasp problematic of science disciplines (we will focus on the political language). One of frequent trends in the development of the present-day scientific language is imagery of language. In professional political language, we meet the phenomenon of professional imagery which uncovers possibilities of knowledge of mental structures of profession as well as important language competences. Linguistic research opens the possibility of discovering the system of language relationships together with its professional structures. Expressions which represent particular mental concepts are interconnected and make up the system by means of its structured thinking and acting of human beings. On the basis of this fact, we include in modern trends in the development of professional political language also its modelling. Our paper on research of imagery of the political language requires the interconnection of scientific disciplines of politics and linguistics and can contribute to a relatively young interdisciplinary science discipline – political linguistics.*

Kľúčové slová: metafora, politický jazyk, obraznosť, model, interdisciplinarita

Keywords: metaphor, political language, figurativeness, model, interdisciplinary

Úvod

Jazyk ako komunikačný prostriedok musí okrem tejto funkcie naplniť aj funkciu sprostredkovateľa pri oznamovaní nových skutočností či poznatkov týkajúcich sa spoločenského, kultúrneho ako aj sociálneho života. Keďže všetky tieto sféry života neustále podliehajú zmenám v dôsledku rozvoja

vedy a techniky, jazyk by teda mal odrážať a zároveň pomenúvať nové informácie ako aj poznatky. V dôsledku toho môžeme pozorovať mnohé dynamické zmeny v rovine slovnej zásoby jazyka, pretože práve tá najviac kopíruje všetky dynamické procesy. Berúc do úvahy tento fakt môžeme konštatovať, že slovná zásoba jazyka nikdy nie je konštantne daná.

Každý vedný odbor je charakteristický svojou komunikáciou navonok aj pomocou konkrétnych jazykových znakov. Jazykový obraz istej vednej oblasti možno teda nazvať interpretáciou sveta v určitom konkrétnom jazyku. Jazyk poukazuje na špecifickú kategorizáciu relativity, usporiadanie, chápanie a hodnotenie jej jednotlivých fragmentov. Odborný jazyk ako nositeľ odbornej komunikácie je teda jednou z kategórií prezentácie vedného odboru. Pre politický jazyk ako jednu z konkrétnych foriem odborného jazyka sú uvedené pojmy komunikácie a prezentácie kľúčovými faktormi v rámci konkrétnej činnosti uvedeného vedného odboru. Jazyk zohráva v politike veľmi kľúčovú úlohu a má svoje špecifické postavenie. Stal sa významným mocenským faktorom, schopným napr. ovplyvniť, presvedčiť, dokazovať, kritizovať, trestať, odsúdiť, motivovať. V našom príspevku sa ním budeme zaoberať ako jedným z nástrojov komunikácie medzi politickými subjektami navzájom. Budeme si všímať najmä jeho špecifiká na jazykovej úrovni, ktorých poznanie si však vyžaduje nielen lingvistický ale aj interdisciplinárny pohľad.

Odborný jazyk

Odborný jazyk je hlavným nástrojom odbornej komunikácie. Pod pojmom odborný jazyk chápeme súhrn všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v oblasti vymedzenej okruhom istej profesie, vedným odborom (Felber 1986: 133). Kým spisovný jazyk je určený všetkým jeho používateľom, pre odborný jazyk je príznačné, že na jeho porozumenie je potrebný určitý stupeň odborného vzdelania alebo aspoň všeobecný rozhľad v danom odbore, pretože termíny ako pomenovania pojmu spravidla svoj význam len naznačujú. Ich presný význam pozná len odborník, najmä pri menej zvyčajných výrazoch (Poštolková, Roudný, Tejnor 1983: 11).

Odborný jazyk je možno charakterizovať ako súhrn všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v určitom vednom odbore, sú charakteristické svojimi štruktúrami, lexikou. Cudzojazyčné vedomosti patria ku kľúčovým kompetenciám každého jednotlivca a významnou mierou rozhodujú o jeho úspešnom uplatnení sa v profesionálnej konkurencii. Umenie komunikovať cudzojazyčne v odbornom jazyku je dnes kľúčom k úspechu zamestnanosti doma alebo v zahraničí (Horňáková 2009).

V súčasnej lingvistike sa stretávame s pojmom interdisciplinarity ako prepojenia viacerých vedných odborov[1]. Interdisciplinarita odborného jazyka je významný faktor aj v súvislosti so skutočnosťou, že z hľadiska pochopenia odborného textu z lingvistického pohľadu je nevyhnutná znalosť daného vedného odboru. To isté platí aj pre samotný výskum odborného jazyka.

Obraznosť v odbornom jazyku

Fenomén metafory ako jedného z nositeľov obraznosti sa dostáva v 80. rokoch 20. storočia do popredia záujmu americkej jazykovedy vďaka Lakoffovi a Johnsonovi (1980), ktorí prinášajú nový pohľad na danú problematiku. Za prvoradý a východiskový princíp považujú autori teórie vedomie komplexnosti náhľadu na metaforizáciu ako proces, pričom berú do úvahy nielen jazykové pozadie a výskumy v rámci jazykovedy a literárnej vedy, ale predovšetkým poznatky vedeckej psychológie či jazykové a filozofické aspekty. Jednotlivé myšlienkové koncepty sú vo vzájomnom spojení a tvoria systém (conceptual system), pomocou ktorého je štruktúrované myslenie a konanie človeka. Pojmy, resp. koncepty v zmysle Lakoffa a Johnsona, reprezentujú výsledky myšlienkového abstraktného procesu a v rámci jedného pojmového systému sa realizuje zakaždým jeden koncept len pomocou iného, a to predovšetkým pomocou myšlienkového odrazu. Z toho vyplýva, že vnímanie, skúsenosti, poznatky a v neposlednom rade aj konanie človeka sú metaforicky štruktúrované.[2]

Podľa Marry B. Hesse (1966: 25) je každá metafora modelom, vedecká metafora je súčasne modelom in nuce. Okrem známych charakteristických znakov metaforických prostriedkov je nevyhnutné spomenúť jej heuristickú funkciu spolu s explikatívnou funkciou. Popri objavovaní nových vlastností predmetu má metafora za úlohu pomôcť objasniť nejasnosti istého predmetu.

[1] V súčasnej lingvistike dominuje interdisciplinarita ako syntéza „dvoch alebo viacerých vedných disciplín, ktorá vedie k etablovaniu nového vedeckého diskurzu, pričom poznanie, ktoré z neho vyplynie, má integratívny charakter (Dulebová 2015: 91-92).

[2] Šírka, resp. rozpätie istého konceptu sa vyčleňuje na základe historických procesov, vedecko-spoločenského a technického rozvoja, pričom môže dochádzať k istým paralelám pri porovnávaní jednotlivých jazykov so spoločnými a kultúrno-historickými faktormi. Lakoff a Johnson tým jasne definovali podmienenosť kultúrnej závislosti metaforických konceptov v rámci porovnávania viacerých jazykov (Lakoff, Johnson 1980: 10-50).

V rámci nášho výskumu sa venujeme problematike modelovosti ako istej formy štrukturovanosti v jazyku. Inšpirujúcou pre nás sa stal v tejto súvislosti v spojení s obraznými výrazovými prostriedkami v odbornom politickom jazyku model Haralda Weinricha (1976), ktorý sa považuje za klasický model medzi modernými metaforickými modelmi v lingvistike.[3] Vo svojej teórii používa termíny obrazné pole *Bildfeld*, následne báza obraznosti, príjemca obraznosti *Bildspender, Bildempfänger* analogicky k používanému termínu *Wortfeld* v teórii lexikálnych polí[4]. Podobne ako slovo nemôže existovať v jazykovom systéme bez akýchkoľvek vzťahov na paradigmatickej alebo syntagmatickej rovine, tak je potrebné aj metaforu zaradiť do súvislosti s jej obrazným poľom. Pre vznik a ustálenie samotnej metafory v komunikácii je preto potrebné pochopenie prepojenia a motivácie jednotlivých aj mimojazykových aspektov.

V odbornom jazyku sa stretávame s fenoménom odbornej obraznosti, pri ktorej sa odkrývajú súčasne možnosti poznania myšlienkových štruktúr predmetu, ako aj dôležitých a základných jazykových kompetencií. Otvára sa tým možnosť súčasne prenikať do systému jazykových vzťahov a odborných štruktúr.

Pojem metaforickosti korešponduje s pojmom obraznosti výrazu. Je to jedna zo zákonitosti kognitívneho procesu, prechod od konkrétneho, zmyslovo vnímateľného k abstraktnému. Jazykové znaky, ktoré sa viažu na mimojazykovú realitu, sú charakterizované v podstate dvomi rôznymi kategóriami znakov:

- jednotlivé prvky významu jazykového znaku (sémy); minimálne dištinktívne príznaky, ktoré spoločne charakterizujú celkový význam jazykového znaku;
- prvky významu, ktoré sa spájajú s denotátom len z hľadiska empirickej skúsenosti, podmienené napr. špecifickým hodnotením denotátu istým príjemcom v rámci interkultúrnej komunikácie, alebo dané istým kontextom.

[3] Odmieta tézu stotožňovania metafory a porovnania, definuje ju ako slovo v kontradeterminovanom kontexte (Weinrich 1976: 319).

[4] Holz (1955) definuje v súvislosti s používaním metafory pojem zmyslového poľa (*Sinnfeld/Spielraum*), v ktorom je možno pohybovať sa práve pri interpretácii metafory, čo znamenalo akýsi začiatok uplatňovania teórie lexikálnych polí aj v oblasti výskumu metafory (Holz 1955: 21).

Modelovosť v politickom jazyku

Politický jazyk je príkladom priameho dotyku interdisciplinarity v súčasnej lingvistike. Stáva sa priamym odrazom spoločensko-politického života danej krajiny, resp. štátu, ktorý v sebe obsahuje prvky kultúry, spoločenské a národné špecifické kultúrne hodnoty jeho nositeľov. V súčasnej lingvistike sa stretávame s viacerými definíciami politického jazyka, napr. politický diskurz (Dulebová 2015), s mnohými kritériami jeho členenia a špecifikácie. My sme sa v našom príspevku nesústredili na členenie jednotlivých textov podľa istých kategórií. Náš korpus obrazných výrazových prostriedkov sme brali ako celok, tvorili ho odborné texty politického zamerania, medzinárodných vzťahov ako aj samotnej politickej terminológie. Boli to texty knižných publikácií (Handwörterbuch Internationale Politik 2015), (Die politischen Systeme Tschechoslowakei und der Slowakei 2002), (Slovník politickej terminológie 2004). Inšpirovali sme sa aj našim predchádzajúcim výskumom ekonomického odborného jazyka (Polčicová 2006), keďže všetky odborné jazyky sú charakteristické spoločnou vlastnosťou prepojenia lingvistického faktora a konkrétnej danej vednej oblasti, v ktorej sa používajú. Náš výskum poukázal na bohatý výskyt a uplatnenie obrazných výrazových prostriedkov, konkrétne metaforických výrazov rôznych typov. Ich systematickosť, trend postupnej ustálenosti, bohatý výskyt a opodstatnenie v odborných textoch bolo dokumentované aj na možnostiach tvorby metaforických modelov dvoch typov, a to na základe identických poskytovateľov obraznosti a príjemcov obraznosti. Prenos obraznosti je založený na paralele a súčasnej výmene jednotlivých sémantických aspektov konkrétneho lexikálneho vyjadrenia uvedenej bázy. Dospeli sme v tejto súvislosti k zaujímavým názorom identity modelov samotného výskytu skúmaných výrazových obrazných pomenovaní z hľadiska ich motivačného faktora.

Podobne sme sa inšpirovali aj pri pokuse o zachytenie modelovosti odborného politického jazyka s príznakom obraznosti. Zistili sme v rámci výskumu nášho korpusu možnosť zostavenia nasledujúcich 5 motivačných modelov na základe identických báz obraznosti, ktoré korešpondujú s jednotlivými motivačnými faktormi. V súvislosti s obmedzením počtu strán nášho príspevku uvádzame ku každému modelu regulovaný počet príkladov.

Motivačný model s bázou obraznosti motivovanou zákonitosťami pohybu a priestoru, t. j. báza obraznosti (Bildspender) – pohyb, priestor

V danom motivačnom modeli sme zistili prítomnosť priestorovej súvislosti vyjadrenej v jazyku explicitne formou predložkových výrazov napr. *vor-*, *fern-*:

(1) *Das Fernmeldegehemnis* ist unverletzlich
(2) Die EU unterstützt die Türkei mit *einer Vorbeitrittshilfe* in Höhe von fast 1,8 Milliarden Euro.

V nasledujúcom príklade je zvýraznená séma *offen* ako pokrok, otvorenosť, ústretovosť napredovanie:

(3) ...die in *offener Opposition* zum früheren Regime gestanden hatten.

K zvýrazneniu sémy *innen* ako priestor dochádza v príklade:

(4) Einmischung in *die innere Angelegenheiten* des Staates.

Motivačný model s bázou obraznosti motivovanou vlastnosťami predmetov, javov a ich charakteristických znakov

Uvádzame jednotlivé príklady:

(5) Die Politik in der Zeitspanne von der politischen Wende bis zum Ende des tschechoslowakischen Staates ist weitgehend repräsentiert worden durch *Intelektuelle der grauen Zone*, die sich passiv mit dem staatssozialistischen System arrangiert hatten.
(6) *Ein lockeres Bündnis* von 5 Parteien im Juli 1997…
(7) …*lockere Verbände* zwischen den unabhängigen Staaten…

Zaujímavé príklady v tomto motivačnom modeli tvoria samotné názvy politických strán, resp. medzinárodných organizácií, ktoré sú charakteristické bohatým výskytom obraznosti s bázou obraznosti motivovanou práve funkciou predmetu, napr.

(8) …in den Händen *der Vereinten Nationen*…
(9) *Most-Hid – Brücke.*

Motivovanosť funkciou predmetu sme zistili aj v príkladoch:

(10) *s Schirmrecht*
(11) Mit einem neu gegründeten *Dachverband* wollen Konservative in der Union den Kurs ihrer Partei korrigieren,

kde sa práve lexikálny komponent *Dach-*, vyskytoval aj v korpuse odborného jazyka ekonomického zamerania, napr. *Dachgesellschaft*.

V nasledujúcom príklade sa bázou obraznosti v rámci historického kontextu medzinárodnej politiky stala kvalitatívna vlastnosť farebnosti so zvýraznením sémy *weiß* ako čistoty, hodnovernosti, spravodlivosti, čestnosti:

(12) *Das Weißbuch* zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr ist das oberste sicherheitspolitische Grundlagendokument Deutschlands.

Kvalitatívna vlastnosť lexikálne vyjadrená formou adjektív ako báza obraznosti sa vyskytuje v príklade:

(13) *heißer Draht.*

Funkcia predmetu ako báza obraznosti, ktorá súčasne obsahuje aj prvky motivačného modelu ľudskej skúsenosti je prítomná v príkladoch:

(14) *r Konfliktherd*

(15) *Politikfelder* im Europäischen Parlament.

Motivačný model s bázou obraznosti motivovanou človekom, jeho poznaním a skúsenosťami[5]

Uvedený motivačný model mal bohaté zastúpenie, uvádzame niektoré príklady:

(16) ...das zu heftiger Kritik geführt und die Reputation des Gerichts als *Hüter der Verfassung* in Teilen der Gesellschaft beschädigt hat…

(17) Die *Familienpolitik* ist längst zu einem harten Wahlkampfthema geworden – und zwar für alle Parteien.

(18) Die Tendenz zum *Machtgleichgewicht* ist nicht zwingend, jedoch sehr wahrscheinlich.

(19) Der Flüchtlingsstrom von der türkischen Küste aus Richtung Griechenland hat innerhalb einer Woche wieder zugenommen.

(20) Die Pariser *Gipfelkonferenz* war ein gemeinsames *Gipfeltreffen* zwischen USA, UdSSR, Großbritannien und Frankreich

(21) Die parlamentarische Opposition, vor allem ihr *nationalistischer Flügel*, die Neuregelung bekämpft.

[5] Ide o rôzne druhy skupín empirických metafor, ontologických metafor, gnozeologických metafor. Špecifikáciou jednotlivých typov sa v tomto príspevku nezaoberáme.

Motivačný model s bázou obraznosti vyplývajúcou z ľudského poznania dejinných súvislostí

Daný motivačný model s bázou obraznosti vyplývajúcou z ľudského poznania dejinných súvislostí jednotlivých národov je špecifickým modelom vytvoreným aj v odborných jazykoch ekonomického a technického zamerania (Polčicová 2007). Podobne aj v korpuse politického odborného jazyka sa vyskytli príklady obrazných výrazových prostriedkov, pri ktorých báza obraznosti súvisela s dejinami jednotlivých národov, ktorých následky sa stali základom vzniku bázy na prenos obraznosti, napr.:

(22) *r Guerillakrieg*
(23) *e Guerillaorganisation*
(24) *s Hagenbach-Bischoffsches Verfahren*
(25) *r Pyrrhussieg*
(26) *s Halsgericht.*

Motivačný model s bázou obraznosti motivovanou činnosťou akéhokoľvek druhu

Daný motivačný model obsahuje obrazné pomenovania založené na motivácii činnosti akéhokoľvek typu bez prítomnosti sémy pohybu, explicitne vyjadrenej formou lexikálneho poľa konkrétnych slovies, napr. einschuchtern, hinhalten, splittern. Uvádzame príklady:

(27) Dieses Vorgehen der sächsischen Regierung muß als *Einschuchterungspolitik* gegen politisch aktive Lehrer gewertet werden (vgl. SSZ (1923), S. 118f.).
(28) Eine vorausschauende und umfassende europäische *Einwanderungspolitik*, die auf Solidarität beruht...
(29) *e Hinhaltenpolitik*
(30) *e Splitterpartei*
(31) *s Staatsruder.*

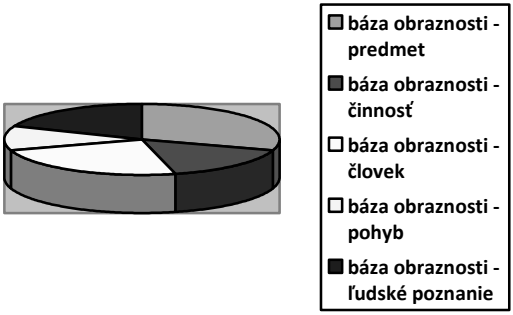
V nasledujúcom príklade je motivačný faktor explicitne vyjadrený napr. tvarom minulého času slovesa *saugen, sog*:

(32) Als *Sogfaktoren auf die Migranten* wirken Wohlstand, Stadtkultur, Demokratie, Menschenrechte und Emanzipation.

Náš výskumný korpus jazykových výrazových prostriedkov excerpovaný z troch odborných knižných publikácií so zameraním na odborný jazyk politického zamerania obsahoval 314 obrazných výrazových prostriedkov.

Pri porovnávaní motivačných faktorov, t. j. pri skúmaní a zostavovaní jednotlivých motivačných modelov na základe spoločnej bázy obraznosti sme zistili najvyššie zastúpenie motivačného modelu s motivačnou bázou predmetu (30%). Percentuálne vyhodnotenie typológie báz obraznosti v modelovosti typu odborného jazyka politického zamerania je uvedené v tabuľke 1. Denotáty odbornej komunikácie politického zamerania sa označujú názornejšie s využitím obrazných výrazových prostriedkov s motivačnými bázami reálne existujúcich predmetov, ktoré sa vyskytujú v každodennom živote človeka. Z tohoto dôvodu je možné konštatovať súčasne trend odborného politického jazyka približovať sa jazyku každodennej komunikácie aj pomocou obrazných výrazových prostriedkov, ktoré v daných kontextoch majú najmä explikačnú funkciu. Druhé najvyššie percentuálne zastúpenie dosiahol motivačný model s bázou obraznosti motivovanou človekom, jeho skúsenosťami a poznaním (24%). V prípade, že by sme v rámci bázy obraznosti uvažovali o istej všeobecnej kategórii človek a spoločnosť, kde by sme do štatistického vyhodnotenia zaradili aj motivačný model s bázou obraznosti vyplývajúcou z ľudského poznania dejinných súvislostí (19%), uvedená motivačná báza by dosiahla najvyššie percentuálne zastúpenie (43%). V tomto prípade je prítomná paralela výskumu odborného jazyka ekonomického zamerania a politického zamerania ako reprezentantov humanitného smeru.

Tabuľka 1: Typológia bázy obraznosti v modelovosti typu odborného politického jazyka

Zdroj.Vlastné spracovanie

Záver

Jazyk a politika vytvára neodmysliteľnú súčasť každodenného života. Náš korpus tvorila zaujímavá, ale súčasne náročná oblasť jazykových prostriedkov, ktorá však v súčasnosti zohráva významnú úlohu v komunikácii. Výskum politického jazyka ako jedného z mnohých odborných jazykov je v súčasnosti v popredí záujmu lingvistiky. Politický jazyk so svojimi mnohými funkciami napr. kontakt s verejnosťou, tvorba verejnej mienky, argumentovanie a presviedčanie občanov je nevyhnutnou súčasťou nielen úspešného uplatnenia sa v politike (Štefančík 2015), ale rovnako na pracovnom trhu. Pri práci s odbornými textami nie je možné vyhnúť sa stretnutiu s týmito charakteristickými výrazovými prostriedkami z dôvodu samotných funkcií, ktoré spĺňajú. Možnosť vytvorenia jednotlivých modelov obrazných výrazových prostriedkov v politickom jazyku je príkladom ich bohatého výskytu. Identita výskytu jednotlivých modelov pri výskume odborného ekonomického a politického jazyka je príkladom odborného jazyka ako celku so svojimi špecifikami a vlastnosťami. Výskum uvedených obrazných výrazových prostriedkov v politickom odbornom jazyku si vyžaduje nielen tradičný lingvistický prístup ale aj súčasne poznanie odboru politológie v prepojení so sociolingvistickými, kultúrnymi i psychologickými dimenziami.

Literatúra

DULEBOVÁ, I. (2015): *Kulturologické aspekty lingvodidaktiky cudzích jazykov*. Bratislava: Stimul.

FELBER, H. (1986): Všeobecná teória terminológie. In: *Kultúra slova*, Vol. 20, No. 5, s. 129-135.

WOYKE, W.; VARWICK, J. (2015): *Handwörterbuch Internationale Politik, 13 Auflage.* Opladen, Toronto: Verlag Barbara Budrich.

HORŇÁKOVÁ, A. (2009). Čo motivuje študentov učiť sa odborný jazyk? In *Pedagogické rozhľady*, Vol. 18, No. 1 , s. 1-3.

HESSE, M. B. (1966): *Models and analogies in science*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

HOLZ, H. H. (1955): Das Wesen metaphorischen Sprechens. In: GROPP, R. O. (ed.): *Festschrift Ernst Bloch zum 80. Geburtstag.* Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.

LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

POLČICOVÁ, M. (2006): *Modely metafory v odbornom ekonomickom jazyku. Studia linguistica 2*. Banská Bystrica: EF UMB Banská Bystrica.
POLČICOVÁ, M. (2007): *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*. *Studia linguistica 3*. Banská Bystrica: EF UMB Banská Bystrica.
POŠTOLKOVÁ, B.; ROUDNÝ, M.; TEJNOR, A. (1983): *O české terminologii.* Praha: Academia.
ŠTEFANČÍK, R. (2015): Politische Sprache im Konzept der sozioökomischen Konfliktlinien. Eine politikwissenschaftliche Perspektive. In: ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachforschung*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, s. 136-156.
WEINRICH, H. (1976): *Linguistik der Lüge*. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider.

Kontakt:

PhDr. Mária Polčicová, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
UMB Banská Bystrica

Department of International Relations and Diplomacy
Faculty of Political Science and International Relations
University of Matej Bel Banská Bystrica, Slovakia

E-mail Address: maria.polcicova@umb.sk

Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike

Mária Spišiaková

Abstract

Figurativeness in the Language of Politicians and in the Language of Politics. *In the present paper, we study the occurrence of phraseological expressions and all the figurative expressions, including the occasional metaphors in the Spanish daily newspaper El País. On the basis of the lexico-semantic analysis, we explore whether the Slovak equivalents are identical, partly identical or non-identical with their Spanish counterparts. We also try to determine the most frequently used methods of figurative expressions, as well as by what means expressiveness this is achieved in a language and what constructions prevail (i.e. nominal, adjectival-nominal, verbal, sentential, etc.).*

Kľúčové slová: obraznosť, frazeologizmus, metafora, jazyk, politika

Keywords: figurativness, phraseology, metaphor, language, politics

Úvod

Jazyk ako nástroj myslenia a dorozumievania ľudí sa počas svojho vývoja postupne diferencoval podľa svojich funkcií, cieľov, komunikačných situácií, geografického rozšírenia a použitia, atď. V súčasnosti môžeme jazyk podľa jeho použitia charakterizovať a opisovať z troch hľadísk: z horizontálneho, teda geografického používania (dialekty, varianty), z hľadiska vertikálnej stratifikácie (vysoký, knižný štýl, štandardný, úzus, hovorový, atď.) a z hľadiska komunikačnej situácie, kde sa môže jeden štýl ďalej diferencovať podľa podľa potrieb, cieľa alebo účastníkov komunikácie a to výberom fonetických, prozodických, morfologických, syntaktických, štylistických a predovšetkým lexikálnych prostriedkov. Český hispanista Dubský (1988) ich nazýva funkčnými štýlmi, v španielskej lingvistike sa používa termín *registro*. Mistrík (1997) rozdeľuje štýly na primárne a sekundárne, pričom by sme mohli považovať práve Mistríkove sekundárne štýly za tie, ktoré sa do seba odlišujú podľa komunikačnej situácie alebo funkčnosti,

keďže v rámci sekundárnych štýlov rozoznáva štýl agitačný, diplomatický, familárny, telefonický, a pod.

Jazyk v politike, o politike alebo politický jazyk sa v posledných desaťročiach začal vyčleňovať ako jeden z funkčných štýlov, ktorému sa venuje čím ďalej tým viac pozornosti zo strany lingvistov. Rovnako sa začala vydeľovať a formovať vedecká disciplína – politická lingvistika alebo politolingvistika. Politický jazyk má konkrétne a špecifické ciele, akými sú ovplyvňovanie más, propaganda alebo presviedčanie/manipulácia (Adamka, 2016), adresátom je zvyčajne masové publikum, verejnosť. „Pod pojmom politický jazyk nerozumieme len jazyk držiteľov politickej moci (…), ale rovnako jazyk právnych predpisov alebo komunikácie medzi štátnymi úradníkmi. S politickým jazykom je možné stretnúť sa rovnako v médiách, resp. v mediánom spravodajstve. Politický jazyk nepoužívajú len na moc orientovaní politici, ale aj nevolení úradníci, štátni zamestnanci a sudcovia, rovnako žurnalisti, alebo vlastne všetci politicky aktívni i pasívni občania." (Štefančík 2016: 29).

Predkladaný príspevok sa zaoberá politickým jazykom používaným v španielskej tlači, teda jazykom, ktorý používajú politici a ich vyjadrenia sú v tlači citované a tiež jazykom o politike, ktorý používajú žurnalisti, pretože ako hovorí Štefančík „práve publicisti sú často autormi špecifických výrazov, ktoré sa dokonca môžu stať súčasťou vedeckého jazyka." (Štefančík 2016: 31).

Ciele a metódy

V prezentovanej štúdii sledujeme výskyt frazeologizmov a všetkých obrazných pomenovaní, vrátane okazionálnych metafor v španielskom denníku *El País* v dňoch amerických prezidentských volieb, konkrétne 9. až 11. novembra 2016.

Cieľom je vyexcerpovať obrazné slovné spojenia, výrazy, konštrukcie, kolokácie, porovnania a pod. v španielskom jazyku a preložiť ich do slovenčiny. Na základe lexikálno-sémantickej analýzy sledujeme, či sú slovenské ekvivalenty zhodné, čiastočne zhodné alebo nezhodné so španielskymi, nakoľko sú obrazné slovenské ekvivalenty, ktoré spôsoby tvorenia obrazných pomenovaní sa najviac používajú, čím sa dosahuje expresívnosť v jazyku a aké formálne spojenia prevládajú (nominálne, adjektívno-nominálne alebo slovesné). Už sme spomínali, že politický jazyk má špecifické ciele, akými sú presviedčanie, ovplyvňovanie, propaganda a keďže jazyk je jeden z najdôležitejších nástrojov na dosiahnutie týchto cieľov predpokladáme, že na to bude využívať práve metaforu a iné obrazné

jazykové prostriedky. Podobne sa vyjadruje aj Girnth (2015): „Z jazykového hľadiska sú pre persuáciu charakteristické adjektívno-nominálne slovné spojenia a metafory“ (Štefančík 2016: 40). Okrem toho, politický jazyk je aj jazyk emócií a emócie sa najlepšie vyjadrujú práve obraznými konštrukciami, čo potvrdzuje aj tvrdenie Ološtiaka o frazeologických jednotkách: „Konotačno-pragmatická zložka frazémy saturuje kategórie ako hodnotenie, emocionálnosť, frapantnosť, šťavnatosť, zemitosť, živosť, fantazijnosť, hyperbolickosť a pod. Teda kategórie, prostredníctvom ktorých sa do frazeologického znaku „vkladá“ človek“ (2015: 732).

Predpokladáme, že:

1. v španielčine sa bude vyskytovať viac obrazných konštrukcií ako v slovenčine
2. úplne zhodných ekvivalentov bude najmenej
3. najviac bude čiastočne zhodných ekvivalentov
4. okazionálnych metafor bude viac ako ustálených obrazných slovných spojení
5. z kolokačných frazém budú prevládať adjektívno-nominálne konštrukcie

Kvôli veľkému rozsahu neuvádzame celý zoznam vybraných konštrukcií. Uvádzame najzaujímavejšie príklady s prekladom do slovenčiny, ktoré demonštrujú opísaný jav. Ak je slovenský ekvivalent iný ako španielsky výraz, uvádzame v zátvorke aj doslovný preklad.

Terminológia a vymedzenie predmetu výskumu

Španielska frazeológia je v porovnaní s frazeológiou ruskou, nemeckou alebo českou a slovenskou pomerne mladá lingvistická disciplína (začala sa naplno rozvíjať v 90-tych rokoch). Prvý španielsky lingvista, ktorý sa venoval v 50-tych rokoch frazeológii bol J. Casares. Za zakladateľov modernej španielskej frazeológie je podľa Mockovej (2016) možné považovať lingvistky G. Corpas Pastor a L. Ruiz Gurillo. Corpas Pastor považuje kolokácie a slovné väzby za dve oddelené kategórie, Ruiz Gurillo radí slovo a syntagmu na rovnakú úroveň. Otaola Olano (2004), autorka najnovšej španielskej lexikológie, považuje kolokácie a *locuciones* (ustálené slovné spojenia) za predmet štúdia lexikológie, hoci sú aj obrazné a za predmet štúdia frazeológie považuje len *enunciados fraseológicos* (frazeologické výpovede), ktoré majú tieto dve základné charakteristiky: sú kompletné výpovede samé o sebe a sú na rovine reči, sú jednotkami reči“ (Otaola Olano 2004: 52). Za kolokácie považuje aj obrazné spojenia ako *arma blanca* (biela zbraň), *corre un rumor* (doslova beží klebeta/šum/ruch – hovorí sa)

a za *locuciones* (ustálené slovné spojenia) výrazy ako *más blanco que la leche* (belší ako mlieko), *borrón y cuenta nueva* (doslova zotrieme a začneme s novým účtom – začať odznova). Z uvedeného vyplýva, že španielski linvisti sa ešte nezhodli na vymedzení premetu štúdia frazeológie a lexikológie.

V slovenskej lingvistike považuje Mlacek (1984) za predmet štúdia frazeológie všetky obrazné ustálené slovné kombinácie, na druhej strane Dolník (2003) nerozlišuje až tak stritktne hranice medzi lexikológiou a frazeológiou, každé slovo má „aj pragmatické prvky, v ktorých sa odrážajú predstavy späté s kultúrou a tradíciou daného jazykového spoločenstva. Napríklad so psom sú späté konotácie „ťažký život“, „vernosť“, „oddanosť“, „krutosť“ a iné.“ (2003: 35). Škultéty definuje frazeologickú jednotku na základe nasledovných znakov: „ekvivalentnosť, alebo rovnocennosť so slovom, súvsťažnosť so slovom, ustálenosť, obraznosť alebo prenesenosť významu, doslovná nepreložiteľnosť, idiomatickosť, hotovosť, reprodukovanosť už pred rečovým procesom, syntaktická zmeravenosť, významová nerozložiteľnosť, expresívnosť, emocionálnosť, celostnosť nominácie (pomenovania), petrifikovanosť“ (1991: 25).

Frazeologická motivácia je podľa Ološtiaka (2015) jeden z prostriedkov tvorenia nových slov „výsledkom ktorej sú viacslovné pomenovania (napr. *držať jazyk za zubami, Tichá voda brehy myje*.)“ (2015: 729). Keďže vo frazeologicky motivovaných slovných spojeniach chýba zreteľná onomaziologická štruktúra, je ťažšie pochopiť ich význam, a to zvlášť pre nerodených používateľov jazyka. Ďalším problém na dekódovanie významu takýchto pomenovaní je to, že „frazeológia je nemodelová, frazémy sa zväčša utvárajú individuálne, bez ohľadu na existenciu typov a modelov.“ (Ološtiak 2015: 731). Ološtiak rozlišuje aj intrafrazeologickú slovotvorbu a existenciu frazeologických slov (*vtáčik → preletáčik, nejeden → nedvaja, zákon → nezákon*) a kolokačné frazémy (*zatĺkať niečo, zožrať niečo, dokopať niekoho*).

Prikláňame sa k širšiemu ponímaniu frazeológie a do našej práce sme zahrnuli všetky pomenovacie jednotky vytvorené na základe obraznosti či ustálené alebo neustálené, čiže okazionálne, viacslovné, vetné ale aj frazeologické slová a kolokačné frazémy.

Analýza korpusu

Pracovali sme s korpusom 330-tich vyexcerpovaných jednotiek, z ktorých 104 boli frazeologizmy, za ktoré považujeme ustálené slovné spojenia a tiež ustálené metafory, 101 kolokačných frazém, 75 okazionálnych metafor a 50

jednotiek boli ostatné pomenovania utvorené na základe synekdochy, porovnania, personifikácie, oxymoronu a hyperboly.

Z frazeologizmov sa vyskytovali bežné ustálené slovné spojenia ako: *salto en el vacío – skok do prázdna, aprender una lección – naučiť sa lekciu perder con sus propias reglas de juego – prehrať s vlastnými pravidlami hry, encontrarse en las antípodas – byť na hony vzdialený* (byť u protinožcov), *la mano de hierro – železná ruka, con la victoria en el bolsillo – s víťazstvom vo vrecku, tener papeletas – mať šancu na výhru* (mať lotériové lístky), *olor a odio – pach nenávisti, pasar la pelota – byť na ťahu* (posunúť loptu), *regreso a la casilla de la salida – návrat na štartovnú čiaru* (návrat do domčeka).

Vyskytli sa, samozrejme, ustálené spojenia typické pre jazyk volebých kampaní: *el cuartel general – hlavný štáb, perder bastión – stratiť baštu, tener la base – mať základňu, el comandante en jefe – vrchný veliteľ.*

Z kolokačných frazém sa najviac vyskytovali kolokácie adjektívno-nominálne (46), slovesné (30) a nominálne (24). Za kolokačnú frazému by sme mohli považovať aj jednu citoslovnú: *Adiós a Obamacare*.

Adjektívno-nominálne kolokačné frazémy:

la liturgia democrática – demokratická liturgia, el botón nucelar – atómový spínač, la maquinaria europea – európska mašinéria, el malestar económico – ekonomické ťažkosti (ekonomická nevoľnosť), *el proletariado emocional – emocionálny proletariát, el malestar silencioso – tichá bolesť, el malestar colectivo – kolektívna bolesť, barricadas ideológicas – ideologické barikády, la economía vudú – vúdu ekonomika*[1].

Slovesné kolokačné frazémy:

estrenar presidente – mať nového prezidenta (premiérovať prezidenta), *redibujar el laberinto – rozmotať pavučinu* (prekresliť labyrint), *herrirse la democracia – zraní sa demokracia, resetear las relaciones – resetovať/obnoviť vzťahy, abrir el camino – otvoriť cestu, bautizar algo – pokrstiť niečo, reclutar talento – nájsť talenty* (verbovať talenty), *heredar la carpeta – zdediť fascikel.*

Nominálne kolokačné frazémy:

pilares de algo – pilire niečoho, el desembarco de alguien – nástup na scénu (vylodenie sa niekoho), *el guardián de los intereses – strážca záujmov, la obstinación de Washington – zaťatosť Washingtonu, la sombra de la democracia – tieň demokracie, la arquitectura de la democracia –*

[1] Reaganova "zázračná" ekonomika: *"(...) algo que ya hizo Reagan con malos resultados, aunque la economía vudú tuvo seguidores en Europa (...)."* (… niečo, čo už spravil Reagan a dopadlo to zle, hoci ekonomika vudú mala svojich nasledovateľov v Európe)

architektúra demokracie, el mundo de alta velocidad – svet, ktorý ide veľkou rýchlosťou (vysokorýchlostný svet).

Kolokačné frazémy vznikali väčšinou na základe metafory (ako môžeme vidieť vyššie, ale častá bola ja hyperbola: *esperar el apokalipsis – čakať na apokalypsu, carcomer algo – zožierať niečo, el monopolio de la violencia – monopol násilia, bramar contra – revať/bučať proti, drenar el pantano – drenážovať močiar, el pantano de Washington – močiar/bahno Washingtonu, el bando contrario – druhá strana* (protivnícka banda), *el apestado xenófobo – smradľavý xenofób, la neurosis proteccionista – protekcionistická neuróza, algo faraónico – niečo obrovské* (faraónske), *las heridas abiertas – otvorené rany, una campaña desgarradora – srdcervúca kampaň, el paisaje desolador – spustošená krajina, América profunda – Amerika, ktorá je ďaleko od New Yourku alebo iných vyspelých miest/dediny,oblasti vo vnútrozemí* (hlboká Amerika).

Okazionálne metafory sú často akési metaforické reťazce, ktoré tvoria jeden metaforický kontext:

"Si la Fed estuviera en manos de Trump y tirase del freno de mano, pararía en seco la economía americana y la economía mundial, destruyendo empleo y despertando el fantasma de la gran depresión y de la deflación, que está muerto pero no enterrado" (Keby bola Fed v Trumpových rukách a on by zatiahol ručnú brzdu, americká a svetová ekonomika by prudko zabrzdili, zničili by sa pracovné miesta a zobudilo by sa strašidlo veľkej hodpodárskej krízy a deflácie, ktoré je síce mŕtve, ale ešte nie je pochované).

"Quizás alguno haya ido con un mexicano colgado del cinturón como un llavero para demostrar que no tienen nada en contra de las minorías que acechan al hombre blanco" (Možno niektorý z nich išiel s nejakým Mexičanom zaveseným na opasku ako kľúčenka, aby dokázal, že nemá nič proti menšinám, ktoré číhajú/prenasledujú bielych).

„Son las mismas horas en las que el trumpismo cañí, un movimiento sociológico que ha conseguido la misma diversidad que un Gran Hermano VIP, vigila el proceso electoral para asegurar la limpieza democrática de Estados Unidos de América, (...)" (Sú to tie isté hodiny, kedy cigánsky trumpizmus, sociálne hnutie, ktoré dosiahlo takú istú diverzitu ako Big Brother VIP, kontroluje volebný proces aby zaistilo demokratickú čistotu USA).

"Pero el sistema se ha convertido en demasiado poroso, demasiado democrático para su propio bien, dando a demasiados actores los medios para torpedear los ajustes en las políticas públicas" (Ale systém je príliš spórovatený, až príliš demokratický pre jeho dobro, čím dáva prostriedky príliš mnohým aktérom na to, aby torpédovali/zničili nastavenia /regulácie vo verejnej politike).

"Con Trump en la presidencia estadounidense, el show estaba garantizado: Cantinflas interpretando el papel de Calígula en la versión moderna del declive y la caída del imperio" (S Trumpom ako americkým prezidentom je show garantovaná: Cantiflas[2], v úlohe Caligulu v modernej verzii rozkladu a pádu impéria).
"Ahora bien, el populismo, subraya Simón, sería una ideología delgada, esto es, que no basta para completar el marco ideológico del partido. Sería el software del ordenador, pero no el hardware" (Teda, podčiarkuje Simón, populizmus by bola chudá ideológia, to znamená, že nie je dostatočná, aby naplnila ideológiu strany. Bola by softvérom počítača, ale nie hardvérom).

Z ostatných metafor vyberáme nasledovné:
"Sus políticos acaban de parir un nuevo Gobierno (...)" (Ich politici práve porodili novú vládu).
„Obama y Trump aparcan sus diferencian" (Obama a Trump odparkovali svoje rozdiely).
"Obama dijo que Trump no estaba cualificado para tenerle cerca cerca del botón nuclear" (Obama povedal, že Trump nie je kvalifikovaný na to, aby bol blízko atómového gombíka).
"(...) sea ahora el principal cortafuegos[3] frente al populismo" (...aby bol teraz hlavným odporcom populizmu).
"Trump se ha distinguido a lo largo de la campaña por patear casi diariamente el hígado de los mexicanos" (Trump sa počas kampane vyznačoval tým, že takmer denno-denne kopal Mexičanom do pečene).
"El verdadero Brexit, camuflado con tintes económicos, es un empujón a la xenofobia" (Skutočný Brexit, zamaskovaný ekonomickými dôvodmi, je postrčenie ku xenofóbii).
"El culebrón sobre el servidor de correo electrónico privado de Clinton ha dado alas a una escuela de expertos en la gestión de información secreta (...)" (Telenovela o serveri súkromnej elektronickej pošty Clintonovej dala krídla škole expertov na spravovanie tajných informácií).
"El niño soldado que cambió las armas por arroz" (Dieťa vojak, ktorý vymenil zbrane za ryžu).
"El nuevo acuerdo no será un simple maquillaje" (Nová dohoda nebude len jednoduchý make-up).
"Trump, el nuevo hombre teflón"(Trump, nový teflónový muž).
"Trumpeconomics, un salto en el vacío" (Trumpeconomics, skok do prázdna).

[2] Cantiflas: známy mexický komik
[3] cortafuegos: protipožiarne opatrenia

Posledné dve metafory môžeme považovať za neologizmy alebo okazionálne slovné spojenia. *El hombre teflón (teflónový muž)*, znamená, že je rezistentný na popáleniny alebo všeobecne, že veľa vydrží a *trumpeconomics* je zložené slovo prebraté z angličtiny, ktorým je pomenovaná Trumpova ekonomická politika.

Viaceré metafory sú utvorené na základe rozprávok alebo rozprávkových postavičiek:
A lo mejor sí se puede volver a meter en la lámpara el genio del populismo que salió hace un año" (Možno by sa dal vrátiť do lampy džin populizmu, ktorý vyšiel pred rokom).
"(...) los votantes estadounidenses, que si no le dan el botón de los misiles al ratón Mickey es porque no se presenta" (... americkí voliči, ktorí, nedali gombík od hlavíc myšiakovi Mickeymu len preto, že nekandidoval).

V španielčine je frekventovaný výskyt hyperboly, mnohé z vyššie spomínaných metafor a kolokácií sú zároveň aj hyperboly.
Hyperbola:
la corruptela que carcome el país – korupcia, ktorá zožiera krajinu, clamar la venganza – volať po pomste, la geografía embrutecida – zdivočená realita, una camapňa de tierra quemada – kampaň, po korej zostane spustošená/spálená zem, una pesadilla – nočná mora, erosión de la clase media – erózia strednej vrstvy, inyectar los ojos de sangre – podliať oči krvou, estar teñido por la sangre – byť zafarbený od krvi, está servida la juerga – párty je naservírovaná, cuando la humillación sirve de combustible – keď ponížení slúži ako palivo.

Často sa používajú slová ako *bolesť, nevoľnosť, ťažkosti, krv* a expresívnosť sa dosahuje aj použitím vulgarizmov ako: *de mala hostia (zlý omšový chlieb*), *salir echando leches (odísť ako namyslený blesk)*[4],
"(...) citó a un analista iraní diciendo que no había mejor manera de demostrar lo idiota, corrupto y horrendo que era el sistema político de la superpotencia." (... citoval iránskeho analytika, ktorý hovoril, že neexistuje lepší spôsob ako dokázať, aký idiotský, korupčný a otrasný je politický systém superpotencie.), expresívnych prídavných mien ako *sucio – špinavý* (las manos sucias), *maldito – prekliaty* (malditos sectores), *bendecido – požehnaný* (sectores bendecidos), *desgarrador – srdcervúci* (una campaña desgarradora), *desolador – spustošený* (un paisaje desolador), *degradado – degradovaný* (relaciones degradadas) alebo podstatnými menami: *bestia – beštia* (la bestia del facismo), *suicidio – samovražda* (el suicidio de la democracia), *pantano – bahno* (el pantano de Washington),

[4] *Hostia* je v španielčine silný vulgarizmus a *leches* by zodpovedalo slovenskému *do pekla.*

contrarrevolución – kontrarevolúcia (la contrarrevolución de Donald Trump) a slovesami: *manchar – poškvrniť* (manchó la política), *ensuciar – zašpiniť* (ensuciar la palabra América).

V mnohých citátoch je cítiť iróniu alebo výsmech, ktorá sa tiež veľmi často vyskytuje v zmienkach o Trumpovi, voľbách alebo USA:
Donald Trump, personaje de la farándula – Donald Trump, komediant, *Adiós a Obamacare – Zbohom Obamacare, Rajoy, el presidente de la corrupción – Rajoy, premiér korupcie, Aznar, el presidente de la mentira y el pelotazo*[5] *– premiér klamstva a rýchlych milionárov, "Es inconcebible que en la Europa de hoy semejante bufón pueda llegar a ser candidato viable al liderazgo político de su país*." (Je nepredstaviteľné, že by v dnešnej Európe mohol byť politickým lídrom krajiny podobný dvorný šašo.), *"Lo que está claro es que con ella como presidente de Estados Unidos casi todos dormimos mejor, incluso recostados en el sofá viendo las noticias en el televisor."* (Je jasné, že s ňou, ako prezidentkou USA, budeme všetci lepšie spať, dokonca natiahnutí na gauči a pozeraním správ v televízii.)

Expresivita sa tiež dosahuje synekdochou, personifikáciou, porovnaním, oxymoronom alebo kontrastom.

Synekdocha:
América negra, blanca, latina, asiática – čierna, biela, latinská, aziatická Amerika, China dio el pistoletazo – Čína vystrelila štartovný výstrel, el malestar entre Bruselas y EEUU – napätie medzi Bruselom a USA (nevoľnosť/ťažoba medzi Bruselom a USA), *la obstinación de Washington – zaťatosť Washingtonu.*

Personifikácia:
el sistema no podrá dormir tranquilo – systém nebude môcť pokojne spávať, los mercados han optado por esperar y ver – trhy sa rozhodli, že počkajú a uvidia, la democracia liberal va perdiendo – liberálna demokraticia prehráva, los países europeos dan por acabadas las negociaciones – európske krajiny považujú rokovania za ukončené.

Porovnanie:
mentiras como puños – klamstvá ako päste, verdad como un templo – pravda ako chrám, mirada como un puñal afilado – pohľad ako zaostrená dýka repetir como una mantra – opakovať ako mantru, un movimiento sociológico que ha conseguido la misma diversidad que un Gran Hermano VIP – sociálne hnutie, ktoré dosiahlo takú istú diverzitu ako Big Brother VIP.

[5] *Pelotazo*: pomenovanie pre finančné machinácie v čase stavebného boomu v Španielsku (na prelome tisícročí), keď vybraní skupovali alebo stavali lacné byty a predávali mnohonásobne drahšie.

Oxymoron a kontrast:
la tragicomedia americana – americká tragikomédia, los delincuentes legalizados – legalizovaní delinkventi, el caos controlado – kontrolovaný chaos, el mundo de buenos y malos – svet dobrých a zlých, Washington real y el ideal – reálny a ideálny Washington.

Záver

Španielčina je jazyk, tak ako aj kultúra a národ, expresívny, temperamentný a obrazný, čo môžeme pozorovať na analýze a porovnaní vybraných slovných spojení. Z celkového počtu 330 analyzovaných jednotiek bolo v slovenčine obrazných 272 a 58 bolo pomenovacích jednotiek bez obraznosti alebo expresívnosti v slovenčine, čím sa nám potvrdila 1. hypotéza.

Najväčšia zhoda pri prekladaní slovných spojení je práve pri okazionálnych metaforách, ktorých je 75. Tento fakt ovplyvnil naše 2. tvrdenie, že najmenej bude rovnakých ekvivalentov, ale práve zhodných ekvivalentov je najviac – 147.

Tým sa zároveň vyvracia aj 3. hypotéza o počte čiastočných ekvivalentov, kde sme predpokladali, že ich bude najviac a je ich najmenej – 46.

Nepotvrdila sa ani 4. hypotéza, že okazionálnych metafor bude viac ako frazeologických spojení, keďže okazionálnych metafor je 75 a frazeologizmov 104.

Piata hypotéza sa potvrdila, z kolokačných frazém bolo najviac adjektívno-nominálnych konštrukcií, a to v počte 46 zo 101 (slovesných – 30, nominálnych – 24).

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

CORPAS PASTOR, G. (1996): *Manual de fraseología teórica española.* Valencia: Gredos.

DOLNÍK, J. (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského.

DICCIONARIO DE USO DEL ESPAÑOL DE MARÍA MOLINER, 3ª edición (2007): Madrid: Gredos, Madrid.

DICCIONARIO DE LA LENGUA ESPAÑOLA, 23ª edición (2014): Madrid: Espasa.

DUBSKÝ, J. (1988): *Capítulos de estilística funcional comparada*. Praha: SPN.
MARTÍNEZ MONTORO, J. (2002): La fraseología en J. Casares. In: *Estudios de Lingüística*. Universidad de Alicante, Alicante.
MLACEK, J. (1984): *Slovenská frazeológia*. Bratislava: SPN.
MISTRÍK, (1995): *Štylistika*. Bratislava: SPN.
MOCKOVÁ, N. (2016): La comparación de la traducción de los fraseologismos espaňoles y eslovacos con el componente agua. In: VAJIČKOVÁ, M.; TUROČEKOVÁ, M.; BOJNIČANOVÁ, R.; TOMÁŠKOVÁ, S. (eds.): *Filologické štúdie 2*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag, s. 12-22.
OLOŠTIAK, M. (2015): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta prešovskej univerzity v Prešove.
RUIZ GURILLO, L. (1997): *Aspectos de fraseología teórica española*. Valencia: Universitat de Valencia.
SPIŠIAKOVÁ, M. (2016): The contrastive analysis of the use, meaning and connotations of the colors in the Slovak and Spanish language. In.: *XLinguae Journal,* Vol. 9, No. 3, s. 104-128.
ŠKULTÉTY, J. (1991): *Súčasný španielsky jazyk. Španielska frazeológia*. Bratislava: SPN.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Romance and Slavic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: maria.spisiakova@euba.sk

Kontrastívna lingvistická analýza nemecko-slovenskej frazeológie v súčasných nemeckých médiách na príkladoch z denníka *Die Presse*

Jana Pospíšilová

Abstract

Contrastive Linguistic Analysis of German-Slovak Phraseology in Current German Media Applied to Examples from Daily Newspaper *Die Presse*. The c*ontrastive linguistic analysis of idioms in German and Slovak languages applied in the paper is based on the corpus material obtained from the daily newspaper die Presse during the period after the US presidential election and the Hamburg summit. There are described similarities and differences in the usage of idioms in both languages. Quantitative analysis of the text is based on the level of equivalence. The analysis is conducted in accordance with semantic fields. Finally, the author deals with the level of expressivity of language means used during the period mentioned*.

Keywords: novinársky štýl, frazeologizmy, metafory, frazeologické polia, ekvivalencia

Keywords: Journalist style, idioms, metaphors, phraseological fields, equivalence

Úvod

Zámerom autorky predkladaného príspevku je poukázať na spoločné a rozdielne znaky nemeckých frazeologizmov a ich slovenské ekvivalenty v novinárskom štýle. Jazyk súčasných médií sa vyznačuje silnou expresivitou a naratívnymi technikami žurnalistov. Preto siahajú po takých jazykových prostriedkoch, ktoré svojou obraznosťou vplývajú nielen na kognitívnu stránku nášho myslenia, ale aj na emotívnu. Tento zámer dosahujú zvýšeným počtom používania frazeologizmov a metafor. Za týmto účelom sa excerpovali frazeologizmy prevažne z rakúskych denníkov *Die Presse* v čase prezidentských volieb – november 2016 a v deň inaugurácie v USA –

január 2017, a doplnili sa o ďalšie počas Summitu G 20 v Hamburgu v júli 2017. Takéto významné udalosti veľmi ovplyvňujú výber jazykových prostriedkov, častejšie sa používajú frazeologizmy alebo metafory a nezriedka sa tvoria aj nové slová.

Najdôležitejšou funkciou novinárskeho, alebo aj publicistického štýlu je získať dôveryhodné a na overených faktoch sa zakladajúce informácie a predložiť ich verejnosti (Lüger 1983). Takého informácie majú čitateľa nielen oboznámiť s dianím doma a vo svete, ale ho aj ovplyvniť, presvedčiť, poučiť alebo získať na svoju stranu, napr. ako abonenta. V správach, reportážach, komentároch a ďalších žánroch zohrávajú dôležitú úlohu titulky. Ich výstižný názov má hneď vzbudiť zvedavosť a upútať pozornosť čitateľa tak, aby si článok prečítal. Okrem toho veľa záleží na výbere lexiky podľa jazykového štýlu, v ktorom sa píše, na jazykových prostriedkoch a na použití spisovného jazyka. O tom ako, čím a či vôbec autor, novinár, redaktor a pod. spestrí a oživí svoj príspevok, rozhodne len on a ovplyvní ho aj skutočnosť, koľko času má na napísanie zamýšľaného článku.

Charakteristika rakúskej dennej tlače

Rakúske noviny a časopisy vydávajú prevažne súkromné vydavateľstvá a zainteresovaným čitateľom je tak k dispozícii bohatý a rôznorodý sortiment nielen dennej tlače (Pelinka 2003). Typologicky je možné denníky zaradiť do štyroch skupín: bulvárna tlač, intelektuálne náročné denníky, regionálne a lokálne noviny. Najvydávanejším bulvárnym denníkom je *Kronen Zeitung*, písaný jednoduchým štýlom, prináša krátke články o všetkom, čo sa deje a tým oslovuje široké masy. Okrem toho vychádza farebne s mnohými fotografiami. Aj ďalší bulvárny titul *Österreich* ponúka aktuálne témy a novinky z celého sveta. Podľa odborníkov nemá však najlepšie renomé, pretože sa nemožno spoliehať na seriózne fakty. Zástupcom skupiny serióznej tlače sú *Kurier* – podľa predaja tretí najväčší denník, ktorý sa obracia na všetky vrstvy obyvateľstva a politicky stojí v strede*, Standard* – označuje sa ako liberálno-ľavičiarsky, čitateľom prináša novinky z USA s prílohou skrátených textov z New York Times a to v anglickom jazyku a na ďalšom mieste sa nachádza *Die Presse*. Denník *Die Presse* patrí k najstarším novinám Rakúska. Noviny boli založené 1848, patria k Styria Media Group a podľa počtu predaných exemplárov obsadzujú piate miesto. K dispozícii sú v tlačenej aj elektronickej verzii. Štvrtkové vydanie prináša TV-program a nedeľné je rozsiahlejšie, má až do 50 strán. Čitatelia, väčšinou absolventi vysokých škôl a akademici, nájdu na stránkach podrobné správy z domova a zo zahraničia, z hospodárstva, burzy, športu, okrem toho fejtóny

a príspevky k významným eventom v divadle, hudbe a vo filme. V komentároch vlastných a externých redaktorov sa zverejňujú aj názory a mienky rakúskych občanov alebo analýzy novinárov k úrovni nemeckého písaného jazyka a k vyskytujúcim sa chybám vo zverejnených článkoch.

Úvod do frazeológie

Frazeologizmy, frazémy alebo frazeologické či idiomatické jednotky, ktoré sa používajú v každom jazyku, či už hovorovom alebo odbornom, sa vyznačujú stabilitou a nevymeniteľnosťou jednotlivých zložiek, väčšinou sa skladajú z dvoch a viacerých slov a umožňujú nám vyjadrovať sa názornejšie, výstižnejšie alebo expresívnejšie. Chápeme a prekladáme ich vždy ako celok. Napr.: *sich die Zähne ausbeißen* – vylámať si zuby v zmysle stroskotať, byť v niečom neúspešný, alebo *auf dünnem Eis stehen* – nachádzať sa v riskantnej situácii. Vo frazeologických celkoch môžeme zameniť jednu časť, celkový význam ostane uchovaný, napr.: *die Macht in der Hand haben* alebo *halten*, príp. *die Macht ist* alebo *liegt in den Händen* znamená mať moc v rukách, eine *Entscheidung treffen* či *fällen* – rozhodnúť, *etw. auf die Beine stellen* alebo *bringen* – uskutočniť, realizovať niečo. Je potrebné ale vedieť správne použiť „náhradné" slovesá.

Ďalším obrazným prostriedkom je metafora, ktorá v žurnalistickom štýle môžu sprostredkovať komplikované vzťahy známymi obrazmi alebo zosilniť nejaký pojem či udalosť. Niektoré pôsobia priam originálne a výrazne, v nemčine hovoríme o jednoslovných idiómoch (Einwortidome): *Ellenbogengesellschaft* – spoločnosť, ktorá bezohľadne a egoisticky presadzuje svoje záujmy, *die Regenbogenkoalition* – dúhová koalícia (prezidenta Obamu), ktorá pozostáva z afroameričanov a národnostných menšín, alebo die *Rumpfbehörde* – označenie Migračného úradu v Grécku bez akýchkoľvek právomocí. V nasledujúcej ukážke z týždennej prílohy denníka *Die Presse*, píše redaktor Spektra, Wolfgang Freitag vo svojom fejtóne síce o chátrajúcom stave bývalého obchodného domu v mestskej časti Floridsdorf, ale výberom slov reaguje na „všadeprítomného" Donalda Trumpa a na jeho agresívne spôsoby a vystupovanie, pre ktoré použil aj nový výraz *donaldtrumpizmus*. Ukážka je skrátená, frazeologizmy a metafory sú označené tučne:

... Kaufhauskubatur, die ein gewisses Bedauern über die eigene Existenz zu artikulieren schien: als sei sie ***drauf und dran****,* ***vor Scham*** *in Floridsdorfer* ***Grund und Boden zu versinken****. Immerhin, als Verdienst ist ihr anzurechnen, dass sich, von ihr geschützt, an der Wand des Nachbarhauses die aufgemalte Werbung einer* ***ehrwürdigen****, (...)* ***entschlafenen Wurstfabrik***

erhalten hat, die in schönster ***Sechzigerjahre-Pracht*** *sichtbar wurde, als man … dem Kaufhaus-Elend via Abriss* ***ein Ende setzte****. Von dem historischen* ***Reklamekleinod*** *ist nichts mehr zu sehen, und auch die Scham scheint nicht mehr* ***comme il faut****. An die Stelle des alten Kaufhausgebäudes ist ein neues getreten. Weit klafft ein* ***großes Garagenmaul*** *auf, tief hängen* ***ockergoldbräunliche Lamellenhaare*** *in die* ***Fassadenstirn****, und mögen solche Anklänge an das Erscheinungsbild des US-Präsidentschaftskandidaten noch ein Zufall sein: (…) Der* ***Donaldtrumpismus*** *unserer Tage ist auch sonst nicht fern…*

Spomenúť treba aj okrídlené výrazy, ktoré používame denne či už písomne alebo ústne, hoci niekedy aj nesprávne. Pochádzajú z gréckej alebo rímskej mytológie, mnohé majú svoj pôvod v biblii, pripomínajú historické udalosti alebo osobnosti. Prebrali sme ich do slovnej zásoby a môžeme nimi vyjadriť výstižne alebo alegoricky abstraktné veci, činy a udalosti. Napr. *Hillary Clintons Pyrrhussieg* – počas prezidentských volieb v USA príliš draho vykúpený úspech, sein *Waterloo erleben* – zažiť dokonalú porážku, alebo v Rakúsku v debate o minimálnych mzdách – *den Rubikon überschreiten* – urobiť riskantné rozhodnutie, po nemecky *Wagnis eingehen – podstúpiť riziko*. Často sa stáva, že sa v preklade použije *Entscheidung treffen*, čiže rozhodnúť, čo však nie je správne. Pri tomto poslednom okrídlenom výraze je treba pripomenúť, že významovo mu zodpovedá ďalší a to *alea iacta est – kocky sú hodené.* Iný okrídlený výraz, ktorý sa v novinách našiel vo vzťahoch medzi chudobnejšími a bohatšími: *unter der Fuchtel stehen* – znamená byť pod prísnou kontrolou niekoho. Nie je rovnocenný s frazeologizmom *unter dem Pantoffel stehen*, ktorý hovorí o podriadenom vzťahu manžela voči manželke a teda by sa nemali používať ako rovnocenné. Na margo správneho prekladu a použitia chceme v ďalšom kratšom príklade poukázať na to, aké dôležité je chápať a prekladať frazeologizmy či metafory ako celok, a chápať komunikatívnu stránku daného textu, teda to, o čom sa píše, o aké súvislosti ide.

…Und jetzt hat sich Finanzminister Schelling bei dem Versuch, die Finanzbeziehungen zwischen Bund und Ländern ***auf zukunftsträchtigere Beine zu stellen****,* ***eine blutige Nase geholt****. Ist aber auch schwer, einen* ***Reformzug in Fahrt zu bekommen****, wenn in den Waggons neun ambitionierte* ***Landesbremser*** *sitzen…*

Pod pojmom *Reformzug* rozumieme reformy Živnostenského poriadku, ktorými by sa vláda mala zaoberať, teda *in Fahrt bekommen,* ktoré ale deväť spolkových krajín Rakúska – *Landesbremser* – odmieta, nemôžu sa teda uskutočniť – *auf die Beine stellen* – a minister financií zažil neúspech obrazne povedané *hat sich blutige Nase geholt*. (Die Presse, J. Urschitz)

Kontrastívna analýza alebo tematické polia podľa M. Gehra

Empirický materiál pre tento príspevok pozostáva z excerpovaných slovných spojení rakúskeho denníka *Die Presse* počas „boja o Biely dom" a počas summitu v Hamburgu. Sústredili sme sa na témy z politického, hospodárskeho a kultúrneho života. Väčšina analyzovaných frazeologizmov sú substantívne spojenia, slovesných sa našlo 8 a adjektívnych 9. Najväčšie množstvo frazeologizmov sme zaznamenali v deň volieb a deň nato. V prvej fáze sa excerpované slovné spojenia zoradili abecedne do tabuľky a preložili do slovenského jazyka. Z celkových 183 nájdených frazeologizmov patrí 124 do politiky, 35 sa týkalo hospodárstva a 15 kultúry. Nájdené slovné spojenia sme zaradili do metaforických polí podľa M. Gehra (Gehr 2014).

Absolútna väčšina frazeologizmov 38 patrí „ľudskému telu" a použité boli v súvislosti s voľbami. S *hlavou*, ako sídlom najdôležitejšieho orgánu sa spája najviac jednotiek: *jm den Kopf verdrehen* – popliesť niekomu hlavu, *jn. vor den Kopf stoßen* – uraziť, ponížiť, *etw. auf den Kopf stellen* – postaviť na hlavu, *kopfstehen* – byť prekvapený/zmätený. Nasleduje *oko*: *große Augen machen* - diviť sa, *ins Auge fassen* – brať do úvahy, *etw. im Auge haben* – mať na mysli, *mit einem blauen Auge gehen* – vyviaznuť bez pohromy, s *rukou* sa viažu: *in der Hand sein, in der Hand liegen* – byť v rukách alebo v moci, *Hand in Hand* – ruka v ruke, *die Hand auf etw. legen* – siahnuť na cudzie. Ďalšou časťou tela bol v našich excerptách *nos*: *sich blutige Nase holen* – byť neúspešný, *die Nase vorn haben* – byť lepší, úspešnejší – podľa volebných výsledkov buď H. Clinton alebo D. Trump. S *nohou* sa spájajú: *auf die Beine stellen* – postaviť na nohy, etw. *auf die Beine bringen* – niečo začať, rozbehnúť, *auf dem falschen Fuß erwischen* – prekvapiť v nevhodný čas, *jn. auf freien Fuß setzen* – prepustiť niekoho z väzenia. *Srdce* ako najdôležitejší orgán popri mozgu: *warm ums Herz werden* – byť dojatý, *jm fällt ein Stein vom Herzen* – niekomu padne kameň zo srdca. Pri *ľudskej pokožke* sme zaznamenali dva príklady a týkali sa divadla a života prominentov: *mit Haut und Haar* – celkom, úplne, *dicke Haut entwickeln* – obrniť sa hrošou kožou.. Ďalší zaujímavý frazeologizmus spojený s *hruďou – einen zur Brust nehmen* – má dva významy piť alkohol a podať si niekoho (slovne) a len z kontextu vyplýva, že nejde o pitie alkoholu, ale o vzťahy prominentov a novinárov.

Ďalšie tematické pole „remeslo" má 22 zápisov. V správach týkajúcich sa ekonomiky sme našli zaujímavé perzonifikácie *eine entschlafene Fabrik* – zosnulá fabrika, čo v hospodárskej nemčine znamená zatvorenú fabriku, alebo *der Vergleich hinkt* – porovnanie pokrivkáva – ide o nerovnaké rozdelenie majetku v Rakúsku a nespokojnosť s platmi: *Schere bei Einkommen geht nicht auf* – nožnice sa neotvárajú. Ale ani Američanom sa nedarí lep-

šie, pretože: *haben keine 400 Dollar auf der hohen Kante* – nemajú doláre na hrane, čiže nemajú nasporené. Častá otázka novinárov „*…was passiert, wenn Trump bei der Zuwanderungspolitik die Schrauben anzieht?"* čo sa stane, ak Trump pritiahne šrauby v imigračnej politike, teda vyvinie silnejší tlak prináša odpoveď, že v politike sa tak klame *dass sich die Balken biegen – až sa hory zelenajú* a podľa Trumpa *...Partner werden über den Tisch gezogen* – čo znamená, že partnerov aj tak oklamú. V Turecku naproti tomu sa všetko utajuje, doslova zametá pod koberec *ist unter den Teppich gekehrt worden*, ale aby sme nezabudli na utečeneckú politiku: Maďari žiadajú, aby sa zakázalo rozdelenie utečencov medzi krajiny EU – *der EU beschlossenen Verteilung von Flüchtlingen ein Riegel vorzuschieben*, lebo v prípade občianskej vojny by ich mohli stáť pred bránami Európy milióny – *zehn Millionen Flüchtlinge vor den Toren Europas.*

V tematickom poli „vojsko", ktoré je úzko späté s poľovníctvom, sme našli 18 slovných spojení, 13 z toho predstavujú slovesné a dva substantívne frazeologizmy (Fleischer, 1982), väčšina z nich sa týka horúcej témy – volieb v USA: *der hässliche Wahlkampf* – škaredý volebný boj alebo *der schmutzigste Wahlkampf* – najšpinavší volebný boj – hovorí sa o grobianskych spôsoboch budúceho prezidenta Trumpa, o jeho podkopávaní zákonnosti – *Unterminierung der Rechtsmäßigkeit,* o odmietaní TTIP-dohody s Európou, v ktorom stál Trump – *an der vordersten Front,* čiže v prvej línii, o hrozbe násilia voči H. Clintonovej – *Fadenkreuz platzieren* – umiestniť hľadáčik (pušky), a tiež o vyostrení situácie, ak by sa Trump stal prezidentom – *als es Spitz auf Knopf stand.* Ostatné „vojenské" frazeologizmy sa týkajú napr. rozhodnutia najvyššieho súdu, ktorý „odstrelil" teda zamietol pokus – *den Versuch abschießen,* populizmu v Európe – *unter der Fuchtel stehen* – byť pod prísnou kontrolou*,* zásluh Obamu – *sich Sporen verdienen* alebo nedávnej aféry vo Volkswagene, kde majú predsedu dozornej rady stále na muške – *im Visier haben.*

Tematické pole „príroda" sa radí so svojimi 17 zápismi na štvrté miesto. V dvoch rôznych článkoch sa vyskytuje *auf Eis legen* – položiť na ľad v zmysle odložiť bokom už spomínanú TTIP dohodu, ktorá tak nabehla na plytčinu – *auf die Sandbank gelaufen ist,* čiže stroskotala. Ďalší frazeologizmus *in Grund und Boden* – úplne, použil D. Trump, keď oznámil, že chce *den IS in Grund und Boden bombardieren* – úplne zničiť IS. Okrem toho by chcel *Washingtoner Sumpf austrocknen* – vysušiť bahno Washingtonu, čo sú skorumpovaní politici. Uvedené spojenie použil aj pri nástupe do úradu v januári 2017. Napriek tomuto zámeru prejavil národ svoju nevôľu s výsledkom volieb – *Hurrikan der Unzufriedenheit schlägt.* Vyššie spomínaná Obamova *Regenbogenkoalition* mala pomôcť H. Clintonovej k úspechu vo voľbách a hoci ju podporoval – *warf sich ins Zeug*, vyvolalo to *eine*

Flut von Beschwerden – teda záplavu sťažností. Vo voľbách nemeckého spolkového prezidenta sme našli nasledovné frazeologizmy: sociálnym demokratom netreba *kampflos das Feld überlassen* – stiahnuť sa bez boja, ani predčasne *die besten Karten ausspielen* – vyhádzať najlepšie tromfy, aj keď posledný frazeologizmus nepatrí do tohto poľa, vyjadruje náladu v spolkovom zhromaždení. Posledné slovné spojenie sa spája s kultúrou a spevákom J. Bieberom, ktorého vystúpenie skončilo trápne, aj keď bol predtým na výslní – *m goldenen Regen zwar gebadet hat.*

Politické strany v Rakúsku, tak ako aj v SRN, používajú pri svojich vystúpeniach na verejnosti alebo pri voľbách farby (Schüler 2006). Týmito farbami sú označované nielen ich strany alebo koalície, ale aj ich významné osobnosti, zástupcovia alebo nominanti. K politicky najsilnejším stranám patria: Slobodná strana Rakúska, nazývaná Modrí (FPÖ), Sociálnodemokratická strana Rakúska, v novinárskom jazyku Červení (SPÖ), Rakúska ľudová strana, známa pod menom Čierni (ÖVP). Ďalšie významné strany sú Zelení, oficiálny názov Zelená alternatíva a od roku 2013 najmenšia strana v Národnej rade Neos, pre ktorú je charakteristická sýta ružová farba (pink).

Osem z deviatich nájdených príkladov sa vzťahuje na označenie politických strán a vzťahujú sa na Rakúsko: *der schwarze Bezirksvorsteher, die schwarz geführten Länder, schwarz-grüner Kandidat, schwarz-grüne Landesregierung, die grüne Bezirkschefin, der grüne Kandidat*, schwarz – čierny pre ÖVP, *grün* – strana Zelených*, das schwarze Schaf der Grünen* – čierna ovca Zelených*, Schwarz-Blau* – ÖVP a FPÖ. Na rokovaní predstavenstva SPÖ v januári 2017 sa zaznamenali boje v červenom krídle – *im roten Flügelkampf*, išlo o hádky v smerovaní červených – *im roten Richtungsstreit*, zamerané proti červenomodrej koalícii – *gegen rot-blaue Koalition*, odmietanie tejto koalície – *Ablehnung einer rot-blauen Koalition,* Zelení boli hlavným protivníkom – *Grüne der Hauptgegner.* Počas summitu G20 v Hamburgu sa šéfka strany Neos vyjadrila o možnej spolupráci medzi Čiernymi-Zelenými-Ružovými: *Schwarz-Grün-Pink vorstellbar. Blaue Bundestaaten* predstavujú spolkové štáty USA, o priazeň ktorých bojovala H. Clinton. Len jeden zápis má celkom iné použitie: *Für die Beitrittsverhandlungen* (der Türkei) *ist die Todesstrafe (*die Erdogan einführen will) *ein rotes Tuch* – červeným plátnom je trest smrti, ktorý chce zaviesť Erdogan, v USA je červeným plátnom Obamove Zdravotné poistenie.

Úplne na koniec spomeňme obrazné pomenovania z tematického poľa „divadlo" týkajúce sa pozícií v rakúskych podnikoch: *die sollen ohne große Wellen über die Bühne gehen* – mali by sa obsadiť bez mediálneho a politického hluku. Počas volieb v USA sa zase očakávalo, že kandidáti vystúpia (do svetla rámp) a predstavia sa – *sie treten ins Rampenlicht,* hoci niektorí

nechceli svoju popularitu riskovať – *aufs Spiel setzen.* Posledné dva frazeologizmy patriace do „oblečenia“ sú *diplomatische Glacéhandschuhe ablegen* – prestať byť zdvorilý, alebo *dem Kanzler platzt der Kragen*, znamená, že pomaly stráca trpezlivosť.

Záver

Ak porovnáme tón a výber jazykových prostriedkov počas volieb v USA a počas summitu G 20 v Hamburgu, musíme konštatovať zmeny. V správach cítiť napätie a obavy z očakávaných výtržností ľavičiarskych extrémistov – *Ruhe vor dem Sturm* – ticho pred búrkou, *Nacht der Gewalt* – noc násilia, *Nacht der Anarchie* – noc anarchie. Samotné mesto dostalo niekoľko prívlastkov: *Hamburg ist in Igelstellung* – je v defenzíve, die Festung *Hamburg* – pevnosť Hamburg, *Schlachtfeld* – bitevné pole, *Geisterstadt* – mesto duchov či *Anarchohochburg* – bašta anarchistov. Zmenená a zostrená slovná zásoba sa prejavila nielen v reči novinárov, ale aj v jazykových vyjadrovacích prostriedkoch samotných obyvateľov: *Scheißgefühl, Pisser, Fuck Capitalism* alebo nejazykových teda napr. gestách: Mittelfinger werden zum Gruß gereckt – vztýčený prostredník ako pozdrav. Drsnejšie vyjadrovanie je zrejmé aj z rozhovoru s kuchárom, ktorý priletel do Hamburgu, aby: *all den großen Tieren und ihren Partnern das Futter nicht ausgeht* – všetkým tým veľkým zvieratám nechýbalo krmivo. Ostatné mu je jedno, aj keď *wenn Merkel und Trump nach dem Konzert am Samstagabend die Suppenlöffel kreuzen* – Angela Merkel a Donald Trump skrížia lyžice, (narážka na meče a súboje) teda ak dôjde medzi nimi k slovnému súboju alebo sporu. Ostatní, ktorí v tom čase ostali pracovať na záverečnom dokumente, boli pomenovaní ako *Sherpas* – šerpovia alebo *Aktenlastenträger* – nosiči dokumentov. Kvetnatá reč novinárov neobišla ani vedúcich politikov: počas volieb bol D.Trump napr. označovaný ako agresívny a arogantný, počas summitu v Hamburgu je z neho *Trumpeltier* ako narážka na Trampeltier v prenesenom význame ťarbák, nemehlo, pretože sa v politike správa ako slon v porceláne, na druhej strane je plagát, na ktorom je Trump zobrazený ako slon v porceláne a vystavený vo výkladoch obchodov a kaviarní zárukou, že nebudú rozbité a vykradnuté. Výraz *Alphamännchen*, ktorým boli označení Trump a Putin počas volieb v USA, použili novinári aj počas stretnutia G20, a tiež *Alphatiere* – vedúci samci vo svorke a okrem toho bol Putin *Kremlveteran* – veterán z Kremľa a Trump *Neuling* – nováčik a *Neostaatschef* – nový šéf štátu, *gekränkter Narziss* – urazený narcista alebo *Baulöwe* – stavebný lev alebo *Twitter-Präsident.* Novinári špekulujú aj nad tým, kto bude držať opraty v zahraničnej politike – *Zügel in Händen halten*, či to bude pred-

pokladaná trojica – *diskretes Kleeblatt*, o jednom členovi sa Trump vyjadril *coram publico* – verejne a *mit Gusto* – so záľubou ako o *knallharten mad dog* – drsnom psovi, v každom prípade to bude v duchu Trumpovej stratégie *Divide et impera* – spalte und herrsche.

Literatúra:

GEHR, M. (2014): *Metaphern und Redewendungen im politischen Kommentar.* Wiesbaden: Springerverlag

FLEISCHER, W. (1982): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

LÜGER, H. H. (1983): *Pressesprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

PELINKA, A. (2003): Das politische System Österreichs. In: ISMAYR, W. (ed.): *Die politischen Systeme Westeuropas*. Opladen: Leske + Budrich, s. 521-552.

SCHÜLER, B. (2006): Farben als Wegweiser in der Politik. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Vol. 2006, No. 20, s. 31-38.

Kontakt:

PhDr. Jana Pospíšilová

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: jana.pospisilova@euba.sk

Frazémy politologických textov z perspektívy slovensko-anglickej komparácie

Martina Benčeková

Abstract

The Phrasemes of Texts on Political Science from a Perspective of the Slovak – English Comparison. *The paper deals with a comparative approach to the confrontation of the phraseological units in both languages, Slovak and English. We have been looking for the phraseological or non-phraseological equivalents to phrasemes, focusing on their common and different features, their semantic and stylistic equivalency. We defined the absolute equivalents – identical and almost identical; the relative equivalents – similar and distinctive; together with the nonphraseological equivalents in the form of lexical unit, a group of units or a description. A very significant percentage of the occurrence was discovered within the group of distinctive equivalents, we have named them unique equivalents.*

Kľúčové slová: frazémy, unikátne frazémy, politické vedy, komparácia

Keywords: phrasemes, unique phrasemes, political science, comparison

Úvod

Podľa prác viacerých renomovaných odborníkov z odlasti výskumu frazeológie na Slovensku, je porovnávanie frazeologického fondu dvoch jazykov komplikovaný proces – toto tvrdenie nájdeme v prácach Dany Balákovej (2011), Petra Ďurča (1997), či Ferdinanda Buffu (1993). Vychádzajúc zo základných frazeologických princípov, definovaných v diele A. P. Cowieho Phraseology (1998) za najproblematickejšie v procese komparácie môžeme považovať typické vlastnosti frazém – ucelenosť obsahových zložiek, ustálenosť významu a viacslovnosť (okrem niektorých minimálnych frazém a subfrazém). K frazeológii dvoch jazykov môžeme pristupovať z dvoch hľadísk: prekladového a porovnávacieho. Pri prekladovom prístupe je hľadaný ekvivalent určovaný charakterom prekladaného textu, hlavným cieľom je nájsť vhodné výrazové prostriedky pre podmienky daného textu. Porovnávací prístup znamená konfrontáciu frazeologickej jednotky vo východis-

kovom a v cieľovom jazyku v snahe nájsť paralelné frazeologizmy a definovať ich zhodné a rozdielne vlastnosti. Predkladaný príspevok skúma ekvivalenciu oboch frazeologických fondov z hľadiska slovenského jazyka, pričom teoreticky vychádza z najnovších prác J. Mlacka Tvary a tváre frazém v slovenčine (2007a), jako aj Štúdie a state o frazeológii (2007b). Ekvivalent chápeme ako frazému, slovné spojenie, alebo slovo v inom jazyku, ktoré nahrádza frazému východiskového jazyka pri zachovaní významu a štylistickej príslušnosti. Vlastnosti ekvivalentu by sa mali čo najviac podobať vlastnostiam pôvodnej frazémy (expresivita, obraznosť, motivovanosť, ale i obvyklosť, či raritnosť použitia). Vzhľadom na fakt, že formálna stránka väčšiny slovenských a anglických frazém je rozdielna, zameriame sa v ďalšej analýze na vyhľadávanie systémových ekvivalentov – pre našu komparáciu je podstatný rovnaký, alebo veľmi podobný význam, lexikálne zloženie ekvivalentu, ako aj jeho príbuzné štylistické zaradenie. V závere príspevku zhrnieme zistenia, ku ktorým sme dospeli na základe analýzy frazeologických i nefrazeologických ekvivalentov.

Našim primárnym cieľom bolo konfrontovať frazeologické jednotky excerpované z textov oboch jazykoch, ktoré sme zahrnuli do nášho frazeologického korpusu. Skúmaný korpus sme získali manuálnou excerpciou frazeologických jednotiek z textov náučnej modelovej štruktúry v oblasti politických vied a im príbuzných odboroch. Spracovaný materiál pozostával z 2896 strán (z toho 1514 strán v slovenských odborných textoch a 1382 strán v anglických odborných textoch). Pri stanovení systému rozdelenia FJ do skupín podľa miery ekvivalencie nasledujeme teoretické východiská P. Kvetka, ako ich uvádza v svojej publikácii Anglická frazeológia (Kvetko, 1999). Na ich základe sme definovali skupiny podľa miery ekvivalencie, analyzované v tomto príspevku.

Frazeologické ekvivalenty

Frazeologické ekvivalenty (zhodné, identické frazeologické jednotky) sú podľa našich kritérií také, ktoré majú rovnaký význam, zvyčajne i štylistické zaradenie, rovnakú štruktúru a lexikálne zloženie. Medzi takéto frazémy patria napríklad europeizmy a internacionalizmy. Vzhľadom na odlišný typ jazyka, rozdielne historické a kultúrne pozadie nepredpokladáme veľké množstvo frazém v tejto skupine. Frazeologické ekvivalenty sú reprezentované dvoma typmi ekvivalentov - absolútne a relatívne. Absolútne ekvivalenty môžeme ešte detailnejšie špecifikovať na zhodné a podobné (takmer zhodné) absolútne ekvivalenty, v prípade relatívnych ekvivalentov ide o čiastočne odlišné a odlišné ekvivalenty.

1 Absolútne ekvivalenty

Absolútne ekvivalenty (niekedy nazývané súbežné, analogické FJ) sú tie, ktoré majú rovnaký význam, štylistické zaradenie i obraznosť, rovnakú alebo podobnú stavbu, a žiadne, respektíve minimálne rozdiely v lexikálnom zložení. Absolútne ekvivalenty rozdeľujeme na zhodné (vlastné) ekvivalenty a podobné (takmer zhodné) ekvivalenty.

1.1 Zhodné ekvivalenty

Zhodné ekvivalenty sú identické v oboch jazykoch, majú rovnaký význam, štylistické zaradenie, obraznosť, stavbu a nemajú ani rozdiely v lexikálnom zložení jednotlivých komponentov. Z hľadiska charakteristiky patria medzi zhodné ekvivalenty predovšetkým nevetné FJ, dominantne substantívne, zriedkavejšie slovesné, adverbiálne a adjektívne frazémy. Skupina zhodných ekvivalentov neobsahuje žiadne minimálne frazémy.
Zhodných ekvivalentov sme v našom korpuse identifikovali 115, čo znamená 23,33% z celkového počtu frazeologických ekvivalentov. Veľký podiel v tejto skupine ekvivalentov predstavujú europeizmy a internacionalizmy, ktoré majú totožný pôvod – v Biblii, antickej mytológii, spoločnej histórii, klasickej literatúre, ale i v klasických jazykoch – gréčtine a latinčine. V prípade niektorých knižných frazém existujú v obidvoch jazykoch i menej knižné frazémy, ktoré majú rovnaký význam, ale ich štylistická príslušnosť je ďalej od pólu knižnosti ako v prípade latinských výrazov, prípadne k nim existuje nefrazeologický ekvivalent:

persona non grata – nežiadúca osoba
an unacceptable or unwelcome person
per capita – na hlavu
per person
modus vivendi – spôsob života (nefr.)
a way of life (nefr.)
Achilova päta (demokracie) – slabina (nefr.)
Achille´s heel (knižn.)
soft underbelly (expr.)
alfa a omega – začiatok a koniec
the first and the last

Okrem výrazne knižných, citátových či internacionálnych frazém sa v našom korpuse vyskytli aj zhodné FJ, ktoré nemajú knižný pôvod, ale čas-

tokrát vyjadrujú ľudské skúsenosti, ľudovú múdrosť, či tradície, napr. from time to time / z času na čas, od svitu do mrku / from sunrise to sunset.

V slovenskej časti nášho korpusu sa vyskytli aj FJ, ktoré vznikli doslovným prebratím frazémy z anglického jazyka bez prekladu – think-tank (gramatický variant vo forme plurálu think-tanky), soft power, establishment, know-how, cash flow, push-pull teórie, off-shore útočiská, spill-over spolupráca, systémy nazývané security packages, alebo kalkovaním z anglického jazyka – v tomto prípade ide predovšetkým o odborné frazémy, ktoré pôvodne vznikli v anglosaskom prostredí v súvislosti s historickým vývojom, s politickým usporiadaním, resp. s rozvojom vednej disciplíny: tieňová politika / shadow politics, dolárová diplomacia / dollar diplomacy, šedá eminencia / grey eminence, teória domino / domino theory, dočasne zmrazené konflikty / temporarily frozen conflicts, suchopárna zahraničná politika / pedestrian foreign policy, satelitný štát / satelite state. Mnohé zo zhodných ekvivalentov vznikli v období bipolárneho usporiadania sveta v povojnovom období: studená vojna / cold war, železná opona /iron curtain, politika sily / power politics, nárazníková zóna/pásmo / buffer zone, nárazníkové štáty / buffer states, mocenské vákuum / power vacuum, čestný mier / honourable peace. Nové FJ vznikli aj v poslednom období v súvislosti so vznikom, vývojom a rozširovaním Európskej únie: eurodžungľa / eurojungle, viacrýchlostná Európa / multi-speed Europe, euroskleróza / eurosclerosis. Medzi najnovšie FJ, ktoré sa dostali z prejavov politkov do publicistiky a následne do odborných textov patria: darebácke štáty / rogue states, záchranné balíčky / rescue packages. V nami skúmaných textoch sme excerpovali aj ekvivalenty frazém z prostredia ekonómie a hospodárstva: čierny trh / black market, tvrdá mena / hard currency, mäkká mena / soft currency, daňový raj / tax heaven, daňové prázdniny / tax holiday, či práva a legislatívy: mäkké právo / soft law.

1.2 Podobné ekvivalenty

Z hľadiska kvantitatívneho podielu tvoria podobné ekvivalenty najmenej početnú skupinu spomedzi frazeologických ekvivalentov – 58 ekvivalentov, čo predstavuje 11,77 percent v skupine frazeologických ekvivalentov. Podobné (takmer zhodné) ekvivalenty majú, podobne ako prvá skupina absolútnych ekvivalentov, rovnaký význam, štylistické zaradenie a rovnakú, prípadne veľmi blízku obraznosť, ale vyskytujú sa u nich menšie rozdiely v lexikálnom zložení jednotlivých komponentov. Tieto rozdiely sa zväčša týkajú komponentov FJ, ktoré nie sú nositeľom obraznosti a zvyčajne sú spôsobené odlišnosťami jazykov – prítomnosťou členov, flektívnosťou, slovosledom atď. Najvyšší výskyt podobných ekvivalentov je v skupine

slovesných frazém, pretože vo väčšine prípadov obsahujú komponent, ktorý nemení význam ani obraznosť FJ, ale je rozdielny v závislosti od typu a štruktúry jazyka – prepozičné, konjuktívne komponenty, v anglickom jazyku komponent určitého/neurčitého člena. Najčastejšia prepozičná odchýlka vyplýva z prítomnosti prepozičného komponentu of v genitívnej forme anglických ekvivalentov: rovnováha síl / balance of power, politika zadržiavania / policy of containment, tri piliere EÚ / three pillars of the EU, väzni svedomia / prisoners of conscience, sféry vplyvu / spheres of influence, slonovinová veža teórie / ivory tower of theory, systém bŕzd a protiváh / system of checks and balances. V našom korpuse sa vyskytli ekvivalenty s rozdielnym prepozičným komonentom: pasca na niekoho / trap for sb, na vlastné oči / with one own´s eyes, byť imúnny voči niečomu / to be immune from sth, mať niečo na mysli / to have sth in mind. Definovali sme ekvivalenty s prítomným prepozičným komponentom v angličtine a neprítomným v slovenčine: byť lemovaný niečím / to be ringed with/by sth, spečatiť zmluvou / to seal with treaty a naopak, v slovenčine prítomný prepozičný komponent, v angličtine neprítomný: dohoda s otvoreným koncom / an open-ended agreement, zápas o moc / power struggle. Potvrdili sme i existenciu ekvivalentov s rozdielnym konjuktívnym komponentom, prípadne s prítomným, alebo neprítomným konjuktívnym komponentom v jednom alebo v druhom jazyku: pre a proti / pros and cons, viac-menej / more or less. Zaujímavým príkladom sú ekvivalenty ako napríklad litera zákona / the letter of the law, v ktorých je komponentom lexikálna jednotka s rozdielnou štylistickou platnosťou pri zachovanom významy frazémy (litera - knižný výraz, letter - neutrálna všeobecná lexikálna jednotka).

2 Relatívne ekvivalenty

Skupina relatívnych ekvivalentov predstavuje také FJ, ktoré majú rovnaký význam v oboch jazykoch, ale ich odlišné zloženie (štruktúrne, ale predovšetkým lexikálne), spolu s úplne inou obraznosťou preukazuje rozdielnosť a samostatnosť týchto jazykov na pozadí kultúrneho, historického a politického vývoja. Relatívne ekvivalenty sú tak ovplyvnené národnostnými špecifikami a konotáciami. Odrážajú rozdielnu spoločenskú a kultúrnu identitu, sú determinované vývojovými, geografickými a sociálnymi faktormi. V skupine relatívnych ekvivalentov sa odráža idiomatickosť ako typická vlastnosť frazeologických jednotiek, s ktorou súvisí možnosť zachovať význam celej frazémy pri rozdielnom komponente, či odlišnom celom lexikálnom zložení jednotlivých ekvivalentov. V skupine relatívnych ekvivalentov sa prejavuje kontextuálna podmienenosť obraznosti. Odborné frazémy sú zvyčajne nezávislé na kontexte, zatiaľ čo všeobecné frazémy konkretizu-

jú svoj význam častokrát podľa kontextu použitia. Tieto základné charakteristiky frazeologických jednotiek sa prejavili aj v skupine relatívnych ekvivalentov. Rozdelili sme ich na čiastočne odlišné a odlišné ekvivalenty. V našom korpuse tvoria relatívne ekvivalenty najpočetnejšiu skupinu z hľadiska ekvivalencie – 170 odlišných ekvivalentov, 150 čiastočne odlišných ekvivalentov, čo predstavuje 64,91 percent z celého množstva frazeologických ekvivalentov.

2.1 Čiastočne odlišné ekvivalenty

Čiastočne odlišné ekvivalenty sú frazémy, v ktorých je aspoň jedna z nosných významových komponentov rovnaká – pri slovesných FJ je zhodné sloveso, pri adjektívnych je zhodný komponent prídavného mena, pri menných je to zložka substantíva. Okrem rozdielneho komponentu sledujeme aj rozdielnu obraznosť pri zachovaní významu a štylistického zaradenia:

právne mimikry	legal camouflage
uviaznuť na mŕtvom bode	to be deadlocked
tieňový kabinet	kitchen cabinet
stranícke kádre	party stalwarts
politická zásterka	political cover.

Zaujímavou vlastnosťou, s ktorou sme sa stretli v korpuse čiastočne odlišných ekvivalentov je variantnosť v jednotlivých jazykoch. Pri väčšine ekvivalentov ani jeden z jazykov nemá variant, sú známe aj situácie, kedy obidve frazémy (slovenská aj anglická) v ekvivalente majú varianty, ale v našom korpuse sme sa stretli predovšetkým so situáciou, kedy je variantným anglický ekvivalent:

kuloárová politika	backroom politics
	behind-the-scenes politics
úhlavný nepriateľ	sworn enemy
	mortal enemy
vydať sa na cestu	to take to the road
	to hit the road.

2.2 Odlišné ekvivalenty

Odlišné ekvivalenty, nazývané aj vlastné, alebo diferencované ekvivalenty, majú úplne odlišné lexikálne zloženie pri zachovaní významovej a štylistickej ekvivalencie. V našom korpuse tvoria najpočetnejšiu skupinu z hľadiska ekvivalencie – 170 ekvivalentov, čo tvorí 34,48 percent z celého množstva frazeologických ekvivalentov. V skupine odlišných ekvivalentov sú umiestnené frazémy zo všetkých významových skupín odborných aj všeobecných

FJ, pre zameranie nami skúmaných textov je zaujímavá ekvivalencia v skupine frazém pochádzajúcich z prostredia politiky a politológie:

prezliecť kabát	to cross the floor
hra s nulovým súčtom	zero-sum game
diplomacia cukru a biča	diplomacy of the carrot and the stick
hra s ohňom	brinkmanship
zákulisné ťahy	backroom strategy
kuloárová politika	political wrangling.

Výrazne knižných frazém je medzi odlišnými ekvivalentmi len niekoľko, zaujímavé sú štylistické rozdiely medzi jednotlivými ekvivalentmi: Achilova päta / Achille´s heel / soft underbelly, všeliek / panacea (anglický ekvivalent je knižný s pôvodom v gréckej mytológii, slovenský ekvivalent je všeobecná frazeologická jednotka, i keď posunutá smerom k pólu knižnosti). Výraznejšiu knižnosť sme zaznamenali i v prípade ekvivalentov vzdať hold / to pay homage, stelesnené zlo / devil incarnate, obetný baránok / scapegoat.

Podobne ako v skupine čiastočne odlišných ekvivalentov, vykazujú i odlišné ekvivalenty variantnosť, predovšetkým v prípade anglických ekvivalentov:

byť jazýčkom na váhach	to tip the balance
	to turn the scales
ťažiť z niečoho	make capital out of ath
	to capitalize on sth
stať sa terčom kritiky	to come under fire
	to attract criticism
utrpieť drvivú porážku	to get a sound beating
	to take a shellacking
urobiť škrt cez rozpočet	to upset sb´s calculation
	to thwart sb´s plans
krok za krokom	inch by inch
	little by little
mať kľúčový význam	to be of paramount importance
	to be of cardinal importance

Vyskytli sa však i rozdielne ekvivalenty v prípade slovenskej frazémy:

loophole	medzera v zákone
	zadné dvierka
to pay homage	vzdať úctu
	vzdať hold
martial law	výnimočný stav
	stanné právo

Nefrazeologické ekvivalenty

Do skupiny nefrazeologických ekvivalentov zaraďujeme jedinečné (svojské, idiomatické) frazémy, ktoré sa vyskytnú iba v jednom z jazykov a v druhom k nim neexistuje adekvátna, ekvivalentná FJ, takže sa prekladajú opisom alebo lexikálnou jednotkou s podobným významom. Vo viacerých prípadoch sledujeme variantnosť v zmysle existencie frazeologického i nefrazeologického ekvivalentu, vzhľadom na zameranie našej práce dávame prednosť ekvivalentu frazeologickému. Celkový počet nefrazeologických ekvivalentov v našom korpuse je 83 v pomere k 493 frazeologickým ekvivalentom, čo tvorí rozdiel 410 ekvivalentov a percentuálny pomer 85,59 percent: 14,41 percent v prospech frazeologických ekvivalentov. Taký výrazný rozdiel dokazuje bohatosť frazeologických fondov oboch jazykov, pretože iba 14,41 percent frazém nemalo v druhom jazyku frazeologický ekvivalent, ale všeobecnú lexikálnu jednotku, slovné spojenie, alebo opis.

3.1 Nefrazeologické ekvivalenty – slovo

V tejto skupine majú frazeologické jednotky východiskového jazyka ekvivalent v cieľovom jazyku, ktorý nie je obrazný, zvyčajne ide o lexikálnu jednotku všeobecného jazyka, najčastejšie substantívum. Nefrazeologický ekvivalent anglickej frazémy sa v našom korpuse vyskytol častejšie ako nefrazeologický ekvivalent slovenskej frazémy:

frazéma	slovo
red tape	byrokracia
trouble shooter	opravár
cross-purposes	nedorozumenie
at the same time	zároveň
shorthand	stenografia
carpetbaggers	zberba.

3.2 Nefrazeologické ekvivalenty – slovné spojenie, opis

Ekvivalent v tejto skupine je zložený z lexikálnych jednotiek všeobecného jazyka, ktoré nemajú obrazné zafarbenie, ani frazeologické zaradenie, ide o slovné spojenia, prípadne opisné vyjadrenie, ktorým je možné pôvodnú frazeologickú jednotku vysvetliť. Všeobecne môžeme konštatovať, že niektoré odborné frazémy v politologických textoch sú jedinečné, pretože priamo súvisia s politickými udalosťami, či osobitými politickými podmienkami v jednotlivých krajinách. Mnoho anglických odborných frazém

má v slovenčine nefrazeologický opisný ekvivalent, prípadne lexikálnu jednotku:
gerrymandering – manipulovanie s volebnými obvodmi
warmongering – vojnové štvanie
slip law – prvé samostatné vydanie novo prijatého zákona
deed poll – listina o jednostrannom právnom úkone
think-tank – rozhodovacie centrum
party ticket – stranícka kandidátska listina
labyrinthine negotiations – komplikované vyjednávanie
grass-roots level – radoví členovia politických strán

Medzi jedinečné frazémy z nášho korpusu, ktoré majú v slovenčine nefrazeologický ekvivalent, patria odborné frazémy z prostredia britského politického systému:
back bencher – radový člen parlamentu
cross bencher – nezávislý poslanec
front bencher – člen vlády
benchmarking – zasadací poriadok poslancov v britskom parlamente
dispatch box – schránka pre úradné oznámenie
red box – škatuľa na štátne listiny

Vyskytli sa i frazémy z amerického politického prostredia:
affirmative action – pozitívna diskriminácia
a roll call vote – hlasovanie, pri ktorom americkí senátori odpovedajú áno/nie
grandfather clause – ústavná klauzula
pocket veto – zadržanie legislatívneho návrhu prezidentom
grandee – starší a skúsenejší politici.

V našom korpuse sme sa stretli s menším množstvom nefrazeologických ekvivalentov slovenských odborných frazém:
šrotovné - Car Allowance Rebate System
jednofarebná vláda - one party government
čierny obchod - illicit dealings
tretí stav - the common citizens in the Parliament
vyššie kruhy - the upper classes.

Stretli sme sa i s nefrazeologickými ekvivalentmi všeobecných frazém:
to keep watch and word – prísne sledovať
to keep an eye on sth – dávať pozor na niečo
to be sandwitched between – byť stlačený medzi

rosy decription – optimistický opis
the phrases of elastic meaning – prispôsobivé frázy
súhlasiť naoko – to pretend to agree
kolísať od niečoho k niečomu – to range from sth to sth
skĺbiť niečo – to reason closely

Záver

Po komparatívnej analýze korpusového materiálu sme dospeli k nasledovným záverom. Na základe analýzy kvantitatívneho podielu jednotlivých skupín ekvivalentov môžeme konštatovať, že z hľadiska komparácie nájdeme medzi slovenským a anglickým jazykom isté percento zhodných a podobných frazém, ale v celom korpuse prevažujú odlišné a samostatné FJ.

Z kvantitatívneho hľadiska ďalej pozorujeme v celom korpuse výraznú dominanciu relatívnych ekvivalentov nad absolútnymi. Časť korpusu, ktorá sa vyznačuje absolútnou, alebo takmer absolútnou zhodou, je takmer o polovicu menšia. Väčšina ekvivalentov všeobecných frazém patrí do skupiny čiastočne, alebo úplne odlišných ekvivalentov, ktoré obsahujú jednu a viac rozdielnych lexikálnych jednotiek v zložení frazémy. Táto skutočnosť je podmienená prepojením frazeologického fondu s kultúrou, tradíciami, ale i sociálnymi, geografickými a ekonomickými podmienkami jazykového spoločenstva. V anglickom jazyku sa napríklad vyskytujú frazémy pochádzajúce z prostredia športu, alebo súvisiace s morom, v slovenskom jazyku dominujú frazémy súvisiace s prírodou, tradičným spôsobom života, či umením. Nezanedbateľná časť konfrontácie oboch častí korpusu je tvorená nefrazeologickými ekvivalentmi v podobe slova a slovného spojenia. Ekvivalent, tvorený jednou lexikálnou jednotkou sa najčastejšie vyskytuje pri minimálnych frazémach, pričom prekladových možností je väčšinou niekoľko a výber vhodného ekvivalentu závisí od kontextuálneho použitia východiskovej FJ v komunikáte.

Primárne sa nezaoberáme rozdelením ekvivalentov na odborné, knižné a všeobecné, parciálne však môžeme pozorovať dominanciu zhodných a podobných ekvivalentov medzi odbornými a výrazne knižnými frazémami. Tento jav je spôsobený medzinárodnými výrazmi, ktoré patria do jadra frazeológie (okrídlené a citátové frazémy, FJ s historickým, literárnym, kultúrnym a biblickým pôvodom) a ktoré sú identické v slovenskom aj v anglickom jazyku. Zhodné a podobné frazémy vyplývajú predovšetkým zo spoločného kultúrneho a náboženského základu oboch spoločenstiev, zatiaľ čo odlišné FJ sú výsledkom rozdielneho jazykového a historického

vývoja, geografického umiestnenia ale i kultúry krajín oboch jazykových skupín. Ďalšou príčinou zhody v skupine odborných frazém je fakt, že mnohé frazémy, ktoré vznikli v období studenej vojny, ako aj frazémy, ktoré vznikli v anglosaských krajinách ako výsledok celosvetového vývoja medzinárodných vzťahov, boli doslovne prevzaté z jedného jazyka do druhého, so zachovaním preneseného významu, obraznosti, či metaforickosti.

V skupine absolútnych ekvivalentov sme definovali výrazný podiel internacionálnych FJ, ktoré sú totožné v oboch jazykoch na základe ich pôvodu v latinskom, alebo gréckom jazyku. Ide o knižné frazémy, ktoré majú pôvod v histórii, mytológii, literatúre a ich obsahová aj významová stránka je rovnaká. Veľkú časť v korpuse absolútnych ekvivalentov tvoria odborné frazémy, ktoré vznikli v určitom vývojovom období, napríklad v čase studenej vojny, prípadne súvisia so špecifickou situáciou, napríklad so vznikom, vývojom a rozširovaním Európskej únie. Väčšina týchto odborných frazém nie je úplne zhodná po lexikálnej stránke, zaradili sme ich preto do skupiny podobných ekvivalentov. Rozdiely u podobných ekvivalentov sa netýkali významového, či štylistického zaradenia, aj ich obraznosť je podobná, blízka.

Literatúra

BALÁKOVÁ, D. (2011): *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie.* Greifswald: Institut für Fremdsprachliche Philologien.

BALÁKOVÁ, D.; ĎURČO, P. (2007): *Frazeologické štúdie V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku.

BUFFA, F. (1993): Z porovnania poľskej a slovenskej frazeológie. In: *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 201-207.

COWIE, A. P. (1998): *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. New York: Oxford Unviersity Press Inc., NY.

ĎURČO, P. (1997): Gramatické vlastnosti frazém z porovnávacieho hľadiska. In: ĎURČO, P. (ed.): *Frazeologické štúdie II*. Bratislava: Esprima, s. 45-53.

KVETKO, P. (1999): *Anglická frazeológia v teórii a praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského.

MLACEK, J. (2007a): *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. 2. vydanie. Bratislava: Stimul.

MLACEK, J. (2007b): *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Kontakt:

PhDr. Martina Benčeková, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of International Relations and Diplomacy
Faculty of Political Science and International Relations
Matej Bel University Banská Bystrica, Slovakia

E-mail Address: martina.bencekova@umb.sk

Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom politickom diskurze

Nikoleta Mertová

Abstract

Historical Concepts as the Basis of the Political Metaphor in Russian and Slovak Political Discourse. *Research into the current political discourse and media discourse through which political communication is presented stands at the positions of a multidisciplinary approach. One of the research papers of these phenomena is also the analysis of the political metaphor, which often reveals the communication intentions of political subjects through mediation. The media-presented activation and reanimation of the Russian (more precisely Soviet) historical concepts in Russian (e.g. "Putin's Politburo") and Slovak media (e.g. "left-wing media launched Bolshevik hunt", "Bolshevik vabank", "Lenin's approach to energy savings") is a relatively frequent phenomenon in view of the historical background and historical link of the Soviet Union. In the outlined line, the present study aims to analyze those historical concepts that have been updated as part of the political metaphor in the current Russian and Slovak political discourse or media discourse.*

Kľúčové slová: politický diskurz, médiadiskurz, intencionalita, historický koncept, politická metafora, slovenský jazyk, ruský jazyk

Keywords: political discourse, media discourse, intentionality, historical concept, political metaphor, Slovak language, Russian language

Úvod

Výskum súčasného politického diskurzu a médiadiskurzu, prostredníctvom ktorého sa politická komunikácia prezentuje, skúmanie konceptuálnej metafory, konštituovanej v rámci výskumov politickej lingvistiky a kognitívnej lingvistiky v modernej vedeckej paradigme zastáva významnú a nesporne trvalú pozíciu. Počnúc dnes už klasickými výskumami M. Minského, H. Lasswella, Ch. Fillmorea, D. Davidsona, T. A. van Dijka, E. Laclaua a Ch. Mouffeovej, N. Faircloughа, M. Foucaulta, Z. Kövecses, R. Wodakovej, G.

Lakoffa, M. Johnsona, N. Luhmana, R. Müllera, M. Jørgensenovej, L. J. Phillipsa, A. Musolffa etc. v americkej a západoeurópskej línii cez kognitívne orientovanú politickú lingvistiku so stabilnými vedecko-výskumnými koreňmi v ruskej vedecko-výskumnej báze (N. D. Aruťunovová, V. Z. Demjankov, E. V. Budajev, N. N. Boldyrev, A. P. Čudinov, M. B. Vorošilovová, M. V. Gavrilovová, V. V. Makarovová, T. G. Skrebcovová, M. K. Dementjevovová, a mnohí iní) je politická a kognitívna lingvistika pevne ukotvená aj vo výskumoch lingvistov a politológov strednej až východnej Európy.

V slovenskom náučnom priestore výskumu politickej lingvistiky, diskurzu sociálno-politickej a sociálnej reality nachádzame množstvo nesporne prínosných výsledkov výskumu tak v monotematických a geopoliticky determinovaných (slovenská politická lingvistika), ako aj v komparatívnych a diachrónnych výskumoch (slovenský politický diskurz v komparácii s českým, nemeckým, anglickým, ruským, poľským etc.). Problematika analýzy diskurzu ako sociálneho konštruktu (v jeho konkrétnejšom ponímaní – politický diskurz, diskurz medicíny, cirkevný diskurz, kultúrny diskurz, rodový (gender) diskurz etc.) zarezonovala aj v slovenskej výskumnej sfére.

Záujem o problematiku výskumu diskurzívnych stratégií, chápania diskurzu ako sociálneho konštruktu či diskurzívneho modelovania sociálnych (aj politických) stratégií a špecifík slovenského politického, sociálneho a mediálneho diskurzu badáme v prácach M. Bočáka, P. Adamku, Ľ. Guziho, M. Blaha, I. Dulebovej, N. Cingerovej, R. Štefančíka, S. Terekovej, J. Sipka, O. Orgoňovej, A. Bohunickej, M. Kášovej, A. Nemcovej, Ľ. Matejka, S. Schneiderovej a mnohých iných.

Jedným z pilierov výskumu týchto fenoménov je aj analýza politickej metafory, mnohokrát odhaľujúca komunikačné stratégie a intencie politických subjektov, zobrazované prostredníctvom médiadiskurzu. Skúmanie **politickej metafory** sa opiera o multidisciplinárnu kooperáciu viacerých vedeckých disciplín (kognitívna psychológia, kognitívna lingvistika, lingvokulturológia, sociológia, filozofia, medialógia, rétorika etc.) a čerpá z interdisciplinárne aplikovateľných metodologických princípov, avšak jej imanentná podstata leží práve v transcendovaní širšej bázy výskumných paradigiem prostredníctvom analýz diskurzívno-historického prístupu (DHA), kritickej diskurzívnej analýzy (KDA), kognitívnej lingvistiky, politickej lingvistiky, politickej rétoriky, teórie konceptuálnej metafory etc. A práve na pomedzí týchto multiparadigmatických vzťahov v rámci súčasných výskumov kognitívna a politická lingvistika, ako tvrdí Skrebcovová, „zdôrazňuje spätosť politickej metafory s myslením a pojmovým aparátom človeka, diskurzívna analýza ju chápe ako nástroj moci a politiky a rétorika akcentuje jej úlohu v pôsobení komunikácie. Vďaka tomu získava politická

metafora viacrozmernosť ako produkt jazyka, myslenia, spoločnosti a kultúry“ (Skrebcovová, 2004, s. 10).

S daným faktom je úzko prepojená aj problematika metodológie analýzy a využitie konkrétnych metód translácie lingvosociálnych špecifík (e.g. substitúcia, metaforická explikácia, demetaforizácia etc.). V rámci revízie politického diskurzu sa nám naskytá myšlienka, že komplexné uchopenie diskurzu musí byť koordinované výsledkami výskumu verbálnych aj nonverbálnych prostriedkov, schém a stereotypov situácií a významov, ktoré sa konceptualizujú v širšom sociálno-kultúrnom kontexte. Možno tvrdiť, že politický diskurz tak, ako ho chápeme, je mnohostranný, štruktúrovaný, pretkaný významami tak v zdrojovej doméne (source domain) ako aj v cieľovej (target domain), častokrát rekontextualizovaný, typický množstvom zdrojov pôvodných metaforických modelov či demetaforizovaných obrazov a nie je determinovaný len empirickou skúsenosťou súčasnosti.

Mediálne prezentovaná aktivizácia, rekonotácia, **rekonceptualizácia** a sémantická reanimácia ruských (aj zároveň sovietskych) historických konceptov v ruských (e.g. *„putinskoje politbjuro“; „Putiniana smenila Leninianu“; „Putiniana – leniniana – staliniana“; „Putler caput!“; „podňať znamja russkoj revoľuciji v SŠA“, „Leninopad po vsej strane“; vnuki Iľjiča (okťabrjata) – „októbrovčatá“*, resp. *Iľjičovi vnuci* (analogicky sa v slovenskom politickom a médiápolitickom diskurze často používa výraz *„Husákove deti“, „deti Revolúcie“*) a slovenských médiách (e.g. *„boľševický“, „leninský“, „gorbačovský“, „perestrojka“, „glasnosť“, „míting glasnosti“*, etc.) je pomerne častým javom v médiadiskurze a formovala sa od deväťdetiatych rokov minulého storočia až po súčasný politicky orientovaný médiadiskurz vzhľadom na historické a politicko-strategické pozadie vzťahov bývalého Československa a ZSSR, vrátane historického odkazu Sovietskeho zväzu pre samotný ruský a slovenský národ.

V naznačenej línii si predkladaná štúdia kladie za cieľ analyzovať tie historicko-sociálne koncepty, ktoré sa ako súčasť politickej metafory aktualizovali v súčasnom ruskom a slovenskom politickom diskurze či médiadiskurze. V prvom rade je nevyhnutné objasniť, že výskum konceptu v nami určenej línii nechápe prístup k historicky saturovanému konceptu ako diachrónny. Práve naopak, vychádzame z predpokladu, že pre adekvátne ponímanie kontextov je nevyhnutné objasniť historický fundament skúmaného konceptu v jeho pôvodnej forme a obsahu tak, ako pôsobil v konkrétnom historickom období, čo je dané faktom, že porozumenie a intepretácia pozadia súčasného politického a sociálneho diskurzu (tak v ruskom, ako aj v slovenskom prostredí) nie je možné bez chápania jeho pôvodnej „vnútornej formy“ (Stepanov 2004).

Metaforické modelovanie v historických kontextoch

Sociálne-psychologické atribúty **Lingua Imperii Sovietici** aj po rozpade Sovietskeho zväzu ešte dlho tvorili sémantické determinanty ruského jazyka. O to viac bol minulý sociálno-politický kontext a jemu prislúchajúce koncepty príčinou označovania oficiálneho sovietskeho jazyka ideologickými „etiketkami", jazyka, ktorý schematizoval, propagandizoval a manipuloval emocionalitou nositeľov ruského (sovietskeho) jazyka viac než ich racionalitou, prorokoval a sugestívne ovplyňoval ich vnútorné presvedčenie a axiologickú orientáciu (Mertová 2015).

Nová sociálno-politická realita po páde sovietskeho režimu podnecovala vznik nových ekonomických, sociálnych a politických koncepcií, obrat k sociálnej politike a jej ideám, k ideologickej dekontaminácii životného priestoru a jazyka samotného, pričom sociálno-politický priestor prestal byť vnímaný cez jednostrannú polarizáciu toho, čo sovietom slúžilo a čo sa chápalo ako „antisovietske", toho, čo bolo „prostranícke" a „antistranícke".

Istým spôsobom aj pokusy o hodnotovú katarziu a rekonceptualizáciu schém, obrazov a stratégií, bezpečne a rezultatívne fungujúcich v sovietskom jazyku viedli k výraznej expresivite a liberálnejšej manipulácii s jazykom v priestore politickej komunikácie. Podľa Šachovského však táto „expresivita ruského verbálneho politického diskurzu nie je štylistickým postupom" (Šachovskij, 2000, s. 114). Stala sa normou ruského politického diskurzu. V istom zmysle sám Šachovský, narážajúc na vtedajší stav ruského jazyka poukazuje na to, že predovšetkým pôsobením masmédií ako sprostredkujúceho prvku medzi jednotlivými diskurzami (politický, ekonomický, sociálny) dochádza k vzniku a vystupňovaniu informačného rozkolu, prostriedkom ktorého sa stáva súčasný ruský jazyk vo svojej zvulgarizovanej podobe (2000).

Príznačné schémy zdrojových domén sociálno-politického *správania sa* v období sovietskej éry vytvorili bázu významovo a metaforicky bohatých konceptov (e. g. v podobe **ideologém** *„genialʹnyj vožď i učitelʹ"* (o Stalinovi), *„kulak", „totalitarizm", „fašizm", „gorod-geroj"*; **rekontextualizovaných frazeologizmov** pôv. *„S miru po nitke – golomu rubacha"* (vo význame slov. *Babka k babce, budú kapce*) – rekontextualizovaný frazeologizmus *„S kružki po kaple – bufetčice dom"* (z hrnčeka po kvapkách – bufetárke na dom); **sociálno-precedentných fenoménov, lingvokulturém, event. precedentných mien** politického diskurzu ako *Lenin, Stalin, Gorbačov, Chruščov, Brežnev* etc. či **precedentných situácií,** spätých s konceptami ako *chruščoba, črezvyčajščina, bitva za urožaj, dognať i peregnať, perestrojka, prorubiť okno v Jevropu, sbrosiť s parochoda sovremennosti* (manifest *Zaucho verejnému vkusu* (Majakovský, ruskí futuristi 1912), ktoré

v súčasnom politickom diskurze vystupuje ako rekonceptualizovaná metafora, e.g. *sbrosiť Putina s parochoda sovremennosti, Kijev sbrosili s korabľa istorii*, etc.), ktoré ako **konceptuálne domény** transcendujú súčasný politický diskurz a deklarujú istú **komunikačnú intenciu** expedienta. Podľa Kurbakovovej sa „ …precedentné mená (sa) jednoduchšie asociujú vo vedomí s určitým etalónom, vzorom správania sa, stávajú sa symbolmi a nadobúdajú hodnotiaci rozmer“ (2006: 126). V tomto bode recipient, vychádzajúci z konceptualizácie aktuálneho diskurzu stráca kompetenciu správne interpretovať a konceptualizovať nové poznatky a informácie, ak sa jeho komplexné nazeranie nebude opierať o **historický a sociálny rámec** pôvodného konceptu (jeho *vnútornú formu* v stepanovovskom ponímaní) či celostného diskurzu, v ktorom daná schéma vznikla. Nepochybne, táto schopnosť nášho myslenia, jeho **metaforickosť** a transferencia významových konceptov zo zdrojovej do cieľovej oblasti (vytváranie metaforickej projekcie) je tým, čo nám umožňuje vytvárať a chápať komunikačné apely.

Kompetencia metaforického modelovania je tou nadstavbou, ktorá vychádza z našej fundamentálnej kompetencie myslieť metaforicky, konceptuálne, konštruktívne, štruktúrne a aj schematicky. Ako správne podotýka Budajev, hlbinné skúmanie princípov metaforického modelovania reality nám umožňuje objasniť a interpretovať univerzálne a špecifické štruktúry, obsahy v mentálnom svete človeka a spoločnosti a taktiež preskúmať, ako sa kognitívne štruktúry opätovne realizujú v priestore konkrétneho politického diskurzu konkrétneho národa (Budajev 2006: 68). Istá modelujúca funkcia metafor súvisí aj s hranicami a spôsobom, ako myslíme a preto je, ako tvrdí Aruťunovová, nevyhnutné ju vnímavo reflektovať, pretože na jednej strane „formuje predstavy o objekte ...“ (1999: 378), avšak zároveň predikuje „spôsob a štýl myslenia o ňom“ (ibidem).

Metaforické modelovanie tak, ako ho chápe Glazunovová, je „nachádzanie spoločných znakov dvoch rôznych javov na základe sémantickej blízkosti stavov, atribútov, udalostí, ktoré charakterizujú dané javy, v dôsledku čoho sa slová (slovné spojenia, vety) predurčené pre označenie konkrétnych objektov (situácií) reality používajú pre označenie iných objektov (situácií) na základe relatívnej zhody predikatívnych príznakov, ktoré im pripisujeme“ (Glazunovová, 2000, 177-178).

Pri absencii metaforického modelovania našej skutočnosti, zachyteného v elementoch a archetype kultúry, ďalej kreovaného členmi society by nebolo reálne ani samotné sociálne vedomie. V tomto duchu je naša sociálna realita určujúcou a nevyhnutnou súčasťou akéhokoľvek diskurzu a, povedané spolu s I. Dulebovou, „sociálny kontext robí podstatu diskurzu najrelevantnejšou z hľadiska každého výskumu (aj lingvistického) každého druhu komunikácie» (2011). S tým je späté chápanie metafory ako praktického

prostriedku, nástroja, ktorý vytvárame, konštruujeme, ktorým odkrývame minulosť a interpretujeme prítomnosť našej sociálnej reality. Metafora tak zároveň predstavuje aj rezultát nášho **sociálneho konštruovania** a zmyslom jej existencie je schopnosť privádzať nás k novým významom na báze rekonštrukcie významov už získanej skúsenosti, k možnostiam objasnenia, chápania a senzitívnejšieho vnímania kontextu a k nemu prináležiaceho diskurzu. Takúto kompetenciu v podobe metaforickej projekcie nachádzame pri analýze konceptuálnych metafor, konštruovaných na základe **historicky významných konceptov** (event. *historických symbolov*). Vznik tzv. historického symbolu a z neho postupne sa systematicky vyvíjajúceho konceptu s historickým pozadím (tzv. *fonovyje znanija, background knowledge,* t. j. faktické znalosti)[1] je podľa Ľ. Guziho takmer vždy príznakom krízy spoločnosti. „Aplikácia historického modelovania historického symbolu v jazyku je skoro vždy príznakom krízového myslenia, myslenia v zložitej problematickej situácii, pre vyriešenie ktorej je nevyhnutné značné úsilie kognitívneho systému človeka vo vzťahu k osvojeniu nového a prepracovaní množstva iných variantov a výberu alternatívy“ (2005: 156). Pritom, „každý takýto historický symbol je expresívny“, „...predstavuje mnohovalentný jav, veď každé prehodnocovanie histórie je zároveň aj prehodnocovaním jeho čiastkových symbolov, nachádzajúcich sa vo vedomí aj podvedomí človeka, čím sa starým symbolom priradzujú nové obsahy“ (Guzi 2016: 137). Historický symbol a jeho rekonceptualizáciu tak chápe ako intencionálne „vtrhnutie“ do kognitívneho priestoru recipienta a to najmä v tých sférach, ktoré predstavujú nosné schémy v politickom, mediálnom, komerčnom, sociologickom či religióznom diskurze (ibidem).

Konceptualizácia elementov historickej faktografie vo forme konceptu ako báza politickej metafory

Večným atribútom jazyka je jeho metaforickosť a translácia metafory je možná len prostredníctvom metafory (Potebňa 1958). V dôsledku tzv. *metaphorical mapping*, t. j. metaforickej projekcie skúsenostných významov zo zdrojovej do cieľovej domény štruktúrujú elementy zdrojovej domény menej pochopiteľnú konceptuálnu cieľovú doménu, čo je zároveň substanciou kognitívneho potenciálu metafory. Bazálnym zdrojom poznatkov,

[1] Ju. S. Stepanov tento atribút vo svojej koncepcii konceptu chápe ako vnútorný význam, vnútorný zmysel, resp. vnútornú najpôvodnejšiu formu, vrstvu konceptu, ktorá je jeho etymologémou. Zväčša je permanentným, ustáleným a nemenným komponentom konceptu, predstavuje najhlbší a pôvodný zmysel konceptuálnej bázy.

tvoriach konceptuálne domény je skúsenosť bezprostredného vzájomného pôsobenia človeka a objektívneho reálneho sveta.

Metaforická projekcia neprebieha iba medzi jednotlivými elementami oboch týchto štruktúr poznatkov, ale aj medzi celými štruktúrami konceptuálnych domén. V prípade, že v priebehu metaforickej projekcie dôjde k parciálnemu zachovaniu štruktúry zdrojovej domény v cieľovej doméne, ide o tzv. **hypotézu invariantnosti** (*Invariance Hypothesis*) (Lakoff, 1990). Transpoláciou významov konceptuálnej metafory do iného diskurzu častokrát expedient manipuluje s etymologémou konceptuálnej bázy metafory, čím prezentuje konkrétnu intenciu politickej metafory (e.g. relačno-komparatívnu). V sémantickom poli *„Putiniana – leniniana – staliniana"* autor s cieľom kreovať komunikačný zámer a dosiahnuť konkrétny komunikačný efekt (komparácia, persuázia) zámerne vytvára schému žiadanej komparácie dvoch politických konceptov: historického obrazu kultu osobnosti V. I. Lenina a J. V. Stalina v súvislosti s diktátom umeleckej tvorby na oslavu politického subjektu a pôsobenia osobnosti V. Putina v politickom diskurze. Invariantnosťou metaforickej projekcie autor cielene zachováva pôvodnú, etymologickú vrstvu historického konceptu V. I. Lenina a J. V. Stalina. Analogicky, transpozíciou významu „*leniniana*" do aktuálneho politického diskurzu s aplikáciou aktuálneho politického činiteľa V. Putina dosahuje identický cieľ, e.g. *„Putiniana smenila Leninianu"; „putinskoje politbjuro"; „podňať znamja russkoj revoľuciji v SŠA" – vztýčiť vlajku ruskej revolúcie v USA).*

Metafora diskurzívneho typu (transpozícia významov) obsahuje empirickú vrstvu, vlastnú konceptuálnu bázu, ktorú ako nositelia jazyka a kultúry projikujeme do jazyka. Konceptuálna metafora ako súčasť kultúrnej paradigmy nositeľov jazyka je spôsobilá vstupovať do iných diskurzov a v závislosti a súvislosti s intencionalitou diskurzu a vlastnou výpovednou silou korigovať rôzne významy na rôznej axiologickej škále. Vstupom do kategórií politického priestoru sa aktivuje jej argumentačná, ideologizujúca, negativizujúca, event. persuazívna intencionalita. V projekcii *„Putler caput!"* badáme značne expresívny a negatívny postoj voči V. Putinovi, deklarovaný autorskou metaforou, koncipovanou na báze jazykovej hry „*Hitler – Putin – Putler*", umocnený odkazom na pôvodný koncept, etymologému konceptu *Hitler caput*, ktorý pravdepodobne vznikol v prostredí ruských vojakov po kapitulácii Adolfa Hitlera.

Slovenský médiadiskurz v značnej miere využíva práve komparatívny prístup k metaforickému modelovaniu pri konštruovaní invariantných konceptov, konceptualizácii reality a persuazívnom pôsobení na recipienta staršej generácie, ktorý, pochopiteľne, má znalosť historických konceptov z dôb ZSSR. Ako príklad môžeme uviesť množstvo nerekontextualizova-

ných a pôvodných konceptov sovietskej éry, ktoré našli uplatnenie v súčasných stereotypoch: *„ľavicové médiá spustili **boľševický** lov“, „**boľševický** vabank“ – ruskí boľševici, „**leninský prístup** k úsporám energie“ – vysoko úsporný, „zavial **gorbačovský** duch“* – koncept M. S. Gorbačov*, „americká **perestrojka**“* – frame konceptu M. S. Gorbačov – prestavba*, „katastrojka“* – katastrofická perestrojka, *„SARS naštartoval čínsku **glasnosť**“* – otvorenosť ako jeden z pilierov Gorbačovovej politiky*,* event. *„míting **glasnosti**“*; *„kedysi **rozkulačovanie**, teraz vyvlastňovanie“.*

Záver

Výskum politickej metafory v súčasnej vedeckej sfére je daný spoločenskou potrebou odhaľovať skryté významy a vnútorný zmysel politicky motivovaných výpovedí, čo je opodstatnené tým, že etymologéma, založená v najhlbšej úrovni konceptu má ako jedna z vrstiev konceptu (aktualéma, historéma) kompetenciu vstupovať v skrytej, nepriamej forme do aktuálnych kontextov a ako číry konštrukt našej konceptualizácie sveta zobrazovať prostredníctvom konceptuálnej metafory pôvodnosť **historicky kontextualizovaných významov**. Predpokladom ich správnej interpretácie je poznanie fónových poznatkov, tzv. background knowledge, resp. „*bazaľnych, fonovych znanij*“. Konceptuálnu metaforu ako sociálny konštrukt vnímame ako prostriedok našej cesty k novým významom, ktoré metaforickou projekciou buď budujeme alebo odhaľujeme.

Stáva sa tak inštrumentom pre rozširovanie nášho poznania, naším kognitívnym aparátom, avšak zároveň aj nástrojom informácie, reprezentácie hodnôt v jednotlivých epochách vývinu politického diskurzu a zároveň aj prostriedkom pre vyjadrenie komunikačnej intencie expedienta.

„This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by Cultural and Educational Grant Agency of the Ministry of Education, science, research and sport of the Slovak Republic.

Literatúra

ARUŤUNOVA, N. D. (1999): *Jazyk i mir čeloveka*. Moskva: Jazyki russkoj kuľtury, I-XV.

BUDAJEV, E. V. (2006): *Metaforičeskoje modelirovanije postsovetskoj dejstviteľnosti v rossijskom i britanskom političeskom diskurse*. Dissertacia. Jekaterinburg.
DULEBOVÁ, I. (2011): Prístupy k definovaniu termínu diskurz v súčasnej ruskej a slovenskej jazykovede. In: *Jazyk a kultúra,* Vol. 2011, No. 7.
GUZI, Ľ. (2005): Russkij i slovackij istoričeskije simvoly v jazyke. In: *Jazyk-Kuľtura-Soznanije.* Samara: Izdateľstvo samarskoj gumanitarnoj akademii.
GUZI, Ľ. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 135-149.
KURBAKOVA, Ju. V. (2006): *Nacionaľno-precedentnyje fenomeny i jedinicy s metaforičeskim značeniem v SMI (na materiaľe sovremennych amerikansikch žurnalov)*. Dissertacija. Moskva.
LAKOFF, J.; DŽONSON, M. (2004): Metafory, kotorymi my živjom. Moskva: Editorial URSS, <http://www.metaphor.nsu.ru/lacoff_1.htm> [15. 6. 2017].
MERTOVÁ, N. (2015): Ruský jazyk a jeho podoby v XX. storočí. In: GUZI, Ľ.; MERTOVÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. s. 82-163.
POTEBŇA, A. A. (1958): *Iz zapisok po russkoj grammatike.* Moskva: Prosveščenije.
SKREBCOVA, T. G. (2004): Sovremennyje issledovanija političeskoj metafory: tri istočnika i tri sostavnyje časti. In: *Respectus Philologicus*, Vol. 10, No. 5.
STEPANOV, Ju. S. (2004): *Konstanty: Slovar russkoj kuľtury*. Moskva: Akademičeskij projekt.
ŠACHOVSKIJ, V. I. (2000): Zapachi russkogo političeskogo diskursa. In: *Političeskij diskurs v Rossii – 4.* Moskva: Dialog – MGU, s. 108-111.

Kontakt:

Mgr. Nikoleta Mertová, Ph.D.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Department of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov in Presov
Slovakia

E-mail Address: nikoleta.mertova@unipo.sk

Od géniov k besom – fragmenty jazykového obrazu ruských revolucionárov (k storočnici ruských revolúcií)

Jozef Sipko

Abstract

From Geniuses to Madmen – Fragments of the Linguistic Picture of Russian Revolutionaries. *The author concentrates on the value-oriented picture of Russian revolutionaries as depicted in specific historical as well as artistic resources mainly taken from recent sources. He underlines the fact that their initially idealistic depiction has been changing gradually and an emphasis is on prevalently violent character of their revolutionary activity. Thus, a rather negative depiction of the personalities in question is created, and we have come to understand that their success has been mainly due to discontentment of wide masses with the state of society of that time closely connected to the horrors and violence of the First World War. We take a close look especially at the leader of Russian Bolsheviks Lenin and the contribution of the West to the revolutionary events in Russia. At the same time, the author directs his attention at the factor of the Russian revolution that can still be topical today and teach some valuable lessons to the people, especially politicians.*

Kľúčové slová: sté výročie, Ruská revolúcia, Lenin, násilie, lekcia, súčasnosť

Key words: centenary, Russian revolutions, Lenin, violence, lesson, present day

Úvod

Storočnica ruských revolúcií poskytuje značné možnosti pre analýzu hodnotových ukazovateľov v ideologickom a politickom texte. Aj naša súčasnosť potvrdzuje, že mnohé udalosti a fakty z relatívne nedávnej minulosti sa hodnotia nejednoznačne a protirečivo. Príkladom uvedenej tendencie sú mnohé umelecké, historické, dokumentárne, publicistické a ideologické texty, zobrazujúce ruské revolúcie spred sto rokov. V tomto smere najmä čitatelia zo staršej generácie majú možnosť porovnávať **hodnotové tenden-**

cie za minulé desaťročia, keď jedna a tá istá udalosť, v našom prípade ruská revolúcia, prešla radikálnou axiologickou premenou. V konkrétnom príklade sa sústredím na niekoľko publikácií, v ktorých hlavnou témou sú udalosti v Rusku pred 100 rokmi. Hoci sa navonok zdá, že podstatná časť faktov onej doby je známa, súčasné a snáď aj slobodnejšie autorské pohľady a nová sociálno-politická atmosféra sledované dramatické udalosti zobrazujú v celkom inom hodnotovom pohľade. Podstatná časť príspevku je venovaná **V. I. Leninovi** ako vodcovskej historickej osobnosti, ktorá je dlhodobo v centre pozornosti najmä ruskej verejnosti, ruských a zahraničných odborníkov.

Boľševici

V priebehu posledného storočia dostali mnoho charakteristík. V ZSSR a v krajinách jeho spojencov boli väčšinou velebení, idealizovaní a heroizovaní ako predstavitelia vrcholných ľudských kvalít. Jednou z ich vlastností bola **fanatickosť a oddanosť ideám marxizmu**, samozrejme že v interpretácii tej ktorej frakcie. V zásade svoje dogmy považovali za jedine správne pre usporiadanie spoločnosti a v ruskom prostredí v značnej miere pochádzali zo **židovského** prostredia, čo sa v sovietskom období často zamlčovalo. Tento fakt sa v súčasnosti neraz zdôrazňuje pri zápornej charakteristike ruských boľševikov a podčiarkuje sa ich časté povýšenecké správanie k ostatným revolucionárom vrátane vlastných stúpencov. Jedného z nich *Alja*, hrdinka jedného z analyzovaných románov, predstavuje slovami:

*1. Pristúpil ku mne študent s výrazne **židovským obličajom**. Prestavil sa: „Súdruh Lieberman". Opýtal sa: „Kapitál Karola Marxa, alebo Babela, alebo Kláru Zetkinovú ste už čítali? V tom prípade ste nečítali nič. O vaše vzdelanie sa postarám sám"* (Rachm. s. 43).

Hoci román Rachmanovovej (2012) predstavuje svojim spôsobom rozsiahly denník z rokov prvej svetovej vojny, v Rusku nikdy nebol vydaný, iba v zahraničí, kde autorka získala viaceré významné ocenenia. V súčasnosti je cenným dobovým dokumentom, v ktorom nachádzame vtedajšie vnímanie ruských udalostí najmä mnohými mladými ľuďmi. Spomínaný fenomén židovského pôvodu značnej časti ruských boľševikov sa zdôrazňuje dlhodobo, čím sa zrejme vyvoláva asociácia s *neruskosťou Októbrovej revolúcie.* Tento aspekt podčiarkuje aj ďalší autor F. Jusupov (2014) vo svojich memoároch:

*2. Boľševici s Leninom a Trockým sa zmocnili vlády. **Komisári-židia s ruskými pseudonymami** obsadili kľúčové vládne posty. Bandy vojakov*

a námorníkov sa vlámali do domov a zabíjali ich obyvateľov. V Sevastopoli vyvraždili námorných dôstojníkov. Námorníci vtrhli do domov, znásilňovali ženy a deti pred ich rodinami. Mužov dobíjali na smrť (Jus. s. 240-242).

Knieža *F. Jusupov*, príbuzný posledného ruského cára *Mikuláša II*. je považovaný za jedného z hlavných organizátorov vraždy *Rasputina* a v uvedenom kontexte bol a stále je v istom prostredí idealizovaný. Boľševici sa vyznačovali takmer fanatickou **vierou v jedinú pravdu**, teda v ideológiu komunizmu, ktorá bola neraz nekompromisná a vlastný fanatizmus boľševici prehlbovali na častých mítingoch. Celkovú nenávistnú atmosféru k ostatnému *buržoáznemu svetu* upevňovali aj revolučnými melódiami, akou bola pieseň *A. Archangelského:*

3. Vy žertvoju pali v borbe rokovoj (Rachm. s. 45).

Mnohí boľševici boli svojim spôsobom fanaticky oddaní ideám komunizmu, beztriednej spravodlivej spoločnosti a tieto ideály chceli dosiahnuť bez ohľadu na prostriedky. Jedna revolucionárka vyzývala k zabíjaniu bohatých, pričom sama pochádzala z ich prostredia. Keď ju *Alja* chcela zachrániť pred zatknutím, schovala ju v dome svojich rodičov, čo u revolucionárky vyvolalo údiv:

*4. Vie vaša matka, že **chcem zničiť ľudí** ako je ona, že chcem rozvrátiť vaše životy?* (Rachm. s. 51).

Napokon keď ju *Alja* zachránila, dostala od nej radu, ktorá svedčí o skutočnej povahe revolucionárov a radikálov všetkého druhu – títo ľudia, propagátori všetkých možných foriem násilia, vlastne **nemajú radi ľudí**, nenávidia ich a je to tak aj v súčasnosti. Veď aké majú hodnoty idey, v mene ktorých človek zabije desiatky ľudí? Jeden z takých ľudí hovorí:

*5. **Vykašlite** sa na ľudí a na ich duše. Takmer všetci sú zlí* (Rachm. s. 53).

Rastúca ľudská nenávisť v Rusku v rokoch prvej svetovej vojny bola zo začiatku dosť živelná, no našli sa ľudia, ktorí ju dokázali využiť. Títo revolucionári sa mimoriadne aktivizovali a rečnili pred nespokojnými ľuďmi, pričom najviac poslucháčov nachádzali medzi vojakmi, ktorí dezertovali z frontu. Vojaci mali mnoho dôvodov byť nespokojní. Rečníci vlastne hovorili to, čo tieto nespokojné masy chceli počuť. V ich vystúpeniach sa odrážala najvyššia nezmieriteľnosť, ktorá sa postupne nazhromaždila v duši miliónov trpiacich ľudí. Boľševici vlastne využili pre svoje ciele práve živelnú nespokojnosť, zlosť až nenávisť miliónových más so spojím postavením, ktoré sa výrazne zhoršilo najmä počas vojnových rokov. Podobné slová boľševických rečníkov im hovorili z duše:

6. Zatiaľ čo vy ste krvácali na fronte, buržujovia sa pchali kotletami. Vaše ženy priadli pre dámy a dostavali suchotiny. A dámy medzitým ležali na pohovkách a z nudy nevedeli, čo si majú počať. Vaše deti chodia bosé a zomierajú ako muchy a ich deti sa prechádzajú s guvernantkami v párku.

Všetko bohatstvo ľudu a mier. ***Buržujovia*** *chcú pokračovať vo vojne, aby vyhladili celý národ* (Rachm. s. 92).

Veľkým paradoxom a ponaučením je fakt, že podobnú **triednu nenávisť** najagresívnejšie hlásali revolucionári, ktorí pochádzali z majetných vrstiev. Prichádzali do Ruska ako emigranti z cudziny a boli presvedčení, že vytvoria nový svet po zničení toho svojho. So známymi revolucionármi na ceste do Ruska sa stretol vo Švédsku mladý český študent v románe Bauera (2013):

7. V Štokholme je už súdružka ***Kollontajová*** *a súdruh* ***Urickij*** (Ba. s. 68).

Spomínaná *Kollontajová* bola počas sovietskeho obdobia velebená, zobrazovali ju ako neobyčajne schopnú diplomatku a úspešnú obhajkyňu sovietskeho systému a revolučných ideí. Pritom pochádzala, tak ako mnohí iní revolucionári z bohatej rodiny. V jednom rozhovore jej *Urickij* pripomína:

8.Tvoja rodina má v Petrohrade ***palác****...Nech si ho vláda kľudne zoberie* (Ba. s. 77).

Úspech ruskej revolúcie z pozície revolucionárov bol zabezpečený najmä ich rozhodnosťou a bezohľadnosťou, s akou chceli a nakoniec aj získali moc. Veľmi dobre vedeli, čo majú robiť, aby dosiahli svoje ciele. Jeden z nich to povedal presne:

9.Revolúcia to je ***krv, pomsta a deštrukcia****. Musíme všetko zničiť, aby sme mohli vybudovať nový svet* (Rachm. s. 93).

Tento motív **nenávisti, pohŕdania a deštrukcie** najčastejšie môžeme evidovať pri pohľade na motívy revolučnej činnosti radikálov a ten je **aktuálny** stále. Pravda, takto revoluční agitátori otvorene nevystupovali, masy vo veľkej miere uverili ich slovám o spravodlivom svete, ktorý prinesie revolúcia a ukázalo sa to už vo februári, keď sa cár vzdal trónu. Vtedy aj *Alja* pribehla naradostene domov so slovami, v ktorých cítiť hlboké presvedčenie mladého človeka o nastupujúcom spravodlivom svete:

10. Revolúcia*! Koniec vojny! Zdravstvujte, súdruhovia. Revolúcia prinesie* ***šťastie****. Keby ste len vedeli, akú majú všetci* ***radosť'*** (Rachm. s. 94).

Oproti všeobecnému nadšeniu nad pádom monarchie zaznievali aj triezve a realistické názory ohľadom aplikácie revolučných ideí o spravodlivosti a rovnosti medzi ľuďmi. Tá sa zatiaľ nikde nedosiahla vzhľadom na duchovnú, či mravnú úroveň človeka. Jedna revolucionárka zo zámožnej rodiny to komentovala triezvo:

11. Sú to iba pekné slová. V Rusku nebude nikdy rovnosť, pretože ***priepasť' medzi ľudom a inteligenciou je príliš veľká.*** *A Káťa sa môže desaťkrát posadiť so mnou za jeden stôl a oslovovať mňa súdružka, stále bude iba slúžka a ja jej pani* (Rachm. s. 99).

Tieto slová sú aktuálne dodnes, najmä keď si uvedomíme, čo nám hovorili a sľubovali vodcovia *nežnej revolúcie v r. 1989/90.* Ako je známe, me-

dzi revolucionármi pôsobili ľudia rôzneho profilu. Ich hlavnou ideou bolo **násilie,** prostredníctvom ktorého sa musí svet zmeniť. Na výčitky, že sa tým porušujú napríklad kresťanské zásady, mali niektorí aj také argumenty:
12. Nemožno robiť iba to, čo je dobré a mravné*. Život by bol nudný a jednotvárny* (Rachm. s. 105).

Revolučná doba poskytovala možnosť pre všelijakých „novátorov", dekadentov, modernistov, ktorí prichádzali s ideami o vytvorení celkom nového života a preto požadovali opustiť predchádzajúce zásady mravnosti a spolužitia. Jeden spisovateľ, podľa niektorých predpokladov to bol *F. Sologub,* rečnil pred študentmi:
13. Ja vám chcem dnes rozprávať o slobode tela, ktoré už dosť trpelo pod ***jarmom mravnosti a predsudkov.*** *Nech revolúcia navždy zničí pojem* ***stará panna.*** *Keď na ulici stretneš niekoho, čie telo na teba volá,* ***tak sa mu oddaj****. Je jedno, kto je otcom tvojich detí* (Rachm. s. 125).

Iný revolučný spisovateľ tých čias *P. Bykov* prednášal študentom o kráse a zmyslom prednášky bola myšlienka, že všetko je dovolené, veď revolúcia oslobodzuje človeka od predsudkov a zbavuje ľudí rôznych pút a zaostalosti:
14. Aj v zločine a rúhaní je ***krása*** (Rachm. s. 126).

Nezostalo však iba pri rečiach. Bola propagovaná idea o vytvorení *nového sovietskeho človeka.* Už za sovietskeho obdobia 20. rokov boli zaznamenané neuveriteľné experimenty, v rámci ktorých sa:
15. nový sovietsky človek mal vytvoriť krížením medzi ***mladými dievčatami a opičími samcami*** *v meste Batumi...*
V kontexte uvedených ilustrácií spred 100 rokov podobné asociácie vyvolávajú pravidelné rubriky z našich súčasných časopisov, v ktorých sa priamo propagujú návrhy *Sologuba.* V jednom publicistickom seriáli *Sexbiznis po slovensky* sa citujú slová riaditeľky zodpovedajúceho zariadenia:
16. Rešpektujeme právo človeka na slobodnú voľbu povolania a ***prácu v sexbiznise chápeme ako prácu*** (P7D.2017.18, s. 78).

Lenin – darček Západu Rusku

Do celkového bezvládia a revolučného chaosu v Rusku vstúpili rôzne radikálne revolučné skupiny, z ktorých mnohí prišli zo Západu. Práve **západne kruhy** poskytovali rozsiahlu podporu aj boľševikom, pričom výrazným symbolom tejto angažovanosti Západu v podpore ruských radikálov bol *zaplombovaný vagón,* v ktorom pricestovala zo Švajčiarska cez Nemecko, Dánsko, Švédsko a Fínsko (vtedy súčasť Ruska) do Petrohradu *Leninova* asi

30 členná skupina. V jednom z dokumentov BBC na ViasatHistory to komentovali slovami:
*17. To bol náš **darček** Rusku.*

V súčasnosti už aj na Západe priznávajú svoj rozhodujúci podiel na príchode *Lenina* a ďalších revolucionárov do Ruska, ktorí sem prichádzali najmä od začiatku r. 1917 z rôznych západných krajín. Je pritom pozoruhodné, že *Lenina* ani jeho druhov po ich príchode do Petrohradu nepreveroval žiaden štátny orgán. Práve naopak, hoci do vlasti prišli cez nepriateľské Nemecko, s ktorým Rusko bolo vo vojne, nikto ich neobmedzoval, dostali od Dočasnej vlády všetky potrebné dokumenty a *Lenin* už po vystúpení zo *zaplombovaného vagóna* začiatkom apríla 2017 začal agitovať proti vláde a otvorene vyzýval k jej zvrhnutiu. Je pritom zarážajúce, ako benevolentne, ba ústretovo sa Dočasná vláda na čele s *Kerenským* správala k emigrantom zo Západu, ktorí otvorene vyhlasovali svoje revolučné a protištátne zámery. Viaceré nové pohľady na tieto udalosti uvádza Starikov (2010):
18. Lenin** ľahko dostal všetky potrebné dokumenty. Priamo na Fínskej stanici reční a verejne vyzýva k zvrhnutiu vtedajšieho režimu. Cieľom Dočasnej vlády bolo odovzdanie **moci Leninovi a Trockému (St. s. 231).

Druhý muž revolúcie *Trockij* sa takisto dostal do Ruska zo Západu. V r. 1917 vydával v New Yorku boľševické noviny a odtiaľ bol prevezený na lodi do Európy. Celú jeho cestu financovali americkí bankári, na cestu dostal okolo 10 tisíc dolárov a aj k nemu bola Dočasná vláda ústretová. A hoci na istý čas bol *Trockij* zadržaný, zase zaúradovala Dočasná vláda:
*19. Tak ako Vladimír Iľjič aj Lev Davidovič dostal od ruského konzula v New Yorku všetky potrebné **dokumenty na cestu do Ruska.** Angličania prepustia Trockého na **žiadosť Dočasnej vlády*** (St. s. 176).

Takto sa do Ruska dostali mnohí revolucionári, ktorým bez pomoci vplyvných kruhov Západu a Dočasnej vlády by sa to nemohlo podariť. Práve títo ľudia, ktorí prišli z rôznych západných krajín boli hlavnými organizátormi a vodcami revolúcie a ako ich nazýva Moulis (2002), boli *besmi ruskej revolúcie.* Počas prvej svetovej vojny sa ich do Ruska nahrnulo vďaka západnej podpore okolo 350, čo sa napokon odrazilo v reálnej podobe ruských revolúcií:
*20. Revolucionári dostávajú víza a dokumenty a doslova sa zlietajú ako **vrany z celého sveta na oslabené telo Ruska*** (St. s. 182).

O úlohe Západu pri realizácii ruských revolúcií hovoria aj na prvý pohľad nezainteresovaní autori. Už spomínaný český spisovateľ Bauer (2013) spracoval do románovej podoby spomienky svojho prastrýka Leopolda, ktorý počas vojny pracoval vo Viedni a bol poverený posledným rakúskym *cisárom Karolom*, aby odcestoval do Ruska a odovzdal jeho list o mierovej ponuke najvyšším predstaviteľom Ruska. Tento list bol adresovaný prvému

predsedovi Dočasnej vlády *kniežaťu Lvovovi,* u ktorého bol Leopold pred vojnou vychovávateľom jeho deti a ovládal ruštinu. Na tomto mieste nás záujmu jeho spomienky na cestu do Ruska, na ktorej sa stretával s mnohými revolucionármi, podporovanými rôznymi silami na Západe. Keďže išiel do Ruska tými istými cestami ako oni, tak ho považovali za jedného z nich, *za súdruha.* Hoci kniha Bauera je skôr dobrodružno-romantickým a milostným príbehom, je svojim spôsobom zaujímavým svedectvom aj o téme príchodu ruských revolucionárov do Ruska. Keď mladý Leopold prichádza do Švédska a viac menej náhodou sa stretáva so známymi revolucionármi *Kollontajovou a Urickým,* tak tí predpokladajú, že je tiež jedným z nich a nechcú mu veriť, že k ním nepatrí:
*21. Kto vás posiela **Martov** alebo **Lenin?*** (Ba. s. 78).

Lenin a Dočasná vláda

Je známe, že *Lenin a Kerenskij* pochádzali zo Simbírska a ich rodiny sa dobre poznali, ba otec *Kerenského* svojho času po poprave *Leninovho* brata *Alexandra* v r. 1887 pomáhal celej rodine *Uľjanovovcov*. Činnosť *Kerenského* bola jednoznačne zameraná na podporu *Lenina* a na rozbitie ruských inštitúcií a celého štátneho systému cárskeho Ruska:
*22. Deklarácia práv vojaka Kerenského a propaganda bratania Lenina znamenali definitívny **rozpad ruskej armády*** (St. s. 242).

Vyššie spomenutý dokument o *právach vojaka,* autorom ktorého bol *Kerenskij*, mal okrem iného za následok narušenie nevyhnutnej vojenskej disciplíny, ruskí vojaci sa prestali podriaďovať svojim dôstojníkom a dochádzalo voči ním neraz k brutálnemu násiliu a vraždám, ako to bolo na známej námornej základni v Kronštadte:
*23. Hneď po Februárovej revolúcii došlo tam k **masovému zabíjaniu dôstojníkov*** (St. s. 248).

Starikov (2010) pomerne podrobne analyzuje pôsobenie Dočasnej vlády a jednoznačne konštatuje, že mala hlavný podiel na rozpade Ruska, nakoľko celá jej činnosť a politické postoje reálne pomáhali boľševikom, aby sa dostali k moci. Pre uvedené tvrdenie využíva analógiu s druhou svetovou vojnou a najmä s jej hrdinskými stránkami:
*24. 900 dní trvala leningradská blokáda. 242 dní bola u moci Dočasná vláda. Za 900 dní nepriateľ nemohol obsadiť jedno mesto, za 242 dní Kerenskij a jeho kolegovia dokázali **úplne zlikvidovať veľký štát*** (St. s. 264).

S odstupom času sa vynárajú ďalšie a ďalšie otázky, ktoré súvisia s príchodom *Lenina* a ďalších boľševikov do Ruska. Najčastejšie v tejto súvislosti sa uvádza, že *Lenin* bol spojencom Nemecka, od ktorého dostali

boľševici značnú podporu. V r. 1917 výsledok vojny ešte nebol zrejmý. *Leninova* vláda v marci r. 1918 viedla s Nemeckom v Brest-Litovsku rokovania:
25. 8. marca sovietska vláda podpísala Brest-Litovský mier. ***Nemci*** *vstúpili do Ruska ako osloboditelia. Naivní obyvatelia ich* ***vítali s nadšením*** (Jus. s.246).

Starikov (2010) je presvedčený, že príchod *Lenina* do Ruska bol v záujme nielen Nemecka, ale najmä Anglicka, lebo keby Rusko vzišlo z prvej svetovej vojny víťazne, tak by získalo prístup cez Dardanely a Bospor do Stredozemného mora a rozšírilo by svoj mocenský vplyv. Napokon túto svoju protiruskú pozíciu potvrdili a realizovali Anglicko a Francúzsko už v čase Krymskej vojny v r. 1853-55, keď bojovali proti Rusku na strane islamského Turecka. Už v čase revolučného chaosu a občianskej vojny *Lenina* charakterizovali výrazom *nemecký špión.* Tento prívlastok vychádzal z mnohých domienok a tvrdení o tom, že *Lenin* a jeho strana dostávali s vedomím a súhlasom najvyšších nemeckých miest, vrátane *cisára Wilhelma II*., značnú podporu. Svedčí o tom nasledujúci údaj:
26. Berlínsky Vorvärts napísal v roku 1921, že sa jednalo o ***50 miliónov zlatých mariek*** (M. s.41).

Starikov však upresňuje, že tieto peniaze boli boľševikom poskytnuté najmä od amerických bankárov, s ktorými mal veľmi tesne kontakty najmä *Trockij*, zať jedného z týchto bankárov. V súčasnosti je už možné objektivizovať hodnotový profil týchto ľudí, ako to urobil vo svojej knihe *Běsové ruské revoluce* V. Moulis (2002), kde podáva charakteristiku hlavných ruských boľševikov. Neskrýva, že samotný názov jeho knihy sa asociuje s románom *Dostojevského Besy* (*Diablom posadnutí*). Keď charakterizuje „mravné zásady" boľševikov, ktoré sa neskôr preniesli do sovietskeho systému, tak cituje slová jednej z hlavných postáv románu *Besy Verchovenského*:
27. Každý člen spolku sleduje druhého a má povinnosť udávať. ***Všetci sú otroci a v otroctve sú si rovní*** (M. s. 19).

Túto hlbokú ľudskú deformáciu potvrdil dokonca jeden z popredných boľševikov *N. Bucharin,* neskôr popravený, keď komentoval represie boľševickej vlády proti miliónom občanov ZSSR, počas ktorých aj najbližší ľudia udávali svojich príbuzných. O boľševikoch vrátane radových funkcionárov sa vyjadril:
28. ***Už nie sú ľuďmi****. Sú v skutočnosti kolieskami v nejakom hroznom stroji* (M. s. 20).

V tejto súvislosti je mnohovravný príbeh dcéry druhého muža v sovietskej politickej hierarchii počas vlády *Stalina V. Molotova*, ktorého manželka bola zatknutá. Ich dcéra v dotazníku o rodičoch uviedla:

29. Mamu nemám.

Po príchode *Lenina* do Ruska v apríli 1917 a jeho skupiny v spomínanom *zaplombovanom vagóne* sa výrazne zintenzívnili demonštrácie, mítingy, nepokoje. *Lenin* v prvom rade hovoril o mieri, čo miliónom ľudí jednoznačne vyhovovalo. Súčasne sa však stupňovala nenávisť voči predstaviteľom štátnej správy a armády:
30. Na dôstojníkov nášho mesta začal doslova ***hon*** (Rachm. s. 129).

Bude aj *Lenin-ščina?*

Dlhé obdobie bol *Lenin* predstavovaný ako *génius, vodca svetového proletariátu,* ako človek, ktorý *videl to, što vremenem zakryto,* ktorý aj po smrti – *živeje vsech živych.* Istá nedotknuteľnosť vo vzťahu ku kritickému hodnoteniu *Lenina* je citeľná aj v súčasnosti, hoci už je možné hovoriť o ňom aj veľmi negatívne. Osobitným ukazovateľom spomínanej nedotknuteľnosti *Lenina* je taký lingvokultúrny ukazovateľ ako je sufix *–ščina* v ruštine. Jeho pripojením k rôznym menám sa dosahuje vysoká miera negativizmu konkrétnej osobnosti. V prvom rade sa to vzťahuje na činiteľov sovietskej a postsovietskej doby a na známe postavy ruskej literatúry, či iné významné osoby:
31. Stalin*-ščina,* ***Ježov****-ščina,* ***Berijev****-ščina,* ***Ždanov****-ščina,* ***Lysenkov****-ščina,* ***Brežnev****-ščina,* ***Gorbačov****-ščina,* ***Jeľcin****-ščina,* ***Putin****-ščina.,* ***Chlestakov****-ščina,* ***Čičikov****-čšina,* ***Oblomov****-ščina,* ***Pugačov****-vščina,* ***Rasputin****-ščina* a pod., hoci hodnotiaci výraz *lenin-ščina* v súčasných ruských médiách nie je zaužívaný. Pritom sa iba pomalý presadzuje poznanie o skutočnom hodnotovom profile *Lenina*. Z jeho životopisu sa vyberajú ukazovatele, ktoré ho predurčili na jeho revolučné vodcovstvo a bezohľadnosť zároveň. Uvádzajú sa slová jedného z jeho spolužiakov:
32. Bol mimoriadne ***nafúkaný*** (M. s. 34).

Túto črtu vlastnej osobnosti prenášal do každej svojej činnosti, v rámci ktorej jeho vzťah k iným ľuďom bol povýšenecký a nenávistný. Obzvlášť to bolo cítiť v jeho ateizme. Pri komentovaní Heglovej knihy *Logika* si poznamenal:
33. Pánbôžka sa mu zachcelo, ***darebákovi*** (M. s. 35).

Bol jednoznačne zameraný na zničenie vtedajšieho systému, mal obrovskú vôľu, ktorá k tomu smerovala a dokázal ovládnuť nielen masy, ale najmä tých najradikálnejších revolucionárov, lebo bol najrozhodnejším z nich. Pri svojom revolučnom odhodlaní sa okrem iného opieral o výrok *Černyševského*, ktorý neskôr konkretizoval:

*34. „Dajte Rusku **sekeru**"! „Dajte nám organizáciu revolucionárov a **prevrátime Rusko"*** (M. s. 35).

Napokon presne takú organizáciu *Lenin* a jeho stúpenci vytvorili. Ich reálne činy vypovedajú o nich ako o ľuďoch, ktorí sa naozaj neštítili ničoho a páchali v mene revolúcie strašné zločiny. *Lenin* to napokon predpovedal a veľmi dobre vedel, že revolúcia môže zvíťaziť iba vďaka bezohľadným ľuďom, ktorí sú schopní akýchkoľvek zločinov:

*35.„Strana nie je škola pre dámy. **Darebák** môže byť ten, koho potrebujeme práve preto, že je **darebák**"* (M. s. 42).

Lenin a Robespier

Celou svojou bytosťou bol *Lenin* ponorený do násilia a revolúcie. V niektorých publicistických textoch sa používajú jeho charakteristiky prostredníctvom mena jedného z vodcov francúzskych revolucionárov *M. Robespiera:*

*36.Vladimir **Robespierovič,*** čím sa zdôrazňuje takmer **modelová zosobnená podobnosť** francúzskej a ruskej revolúcie a *Leninova* oddanosť práve jakobínskej forme francúzskej revolúcie, v ktorej jednoznačne dominovalo bezohľadné násilie, teror, nenávisť, ako napríklad v jednom príkaze revolučnej vlády, ktorý bol poslaný revolučným vojskám do Vandee, kde vypuklo roľnícke povstanie proti bezohľadnému teroru, počas ktorého revolucionári ničili chrámy, vraždili veriacich a kňazov:

***37. Zabíjajte** najmä ženy a deti, aby bolo čo najmenej kresťanov.*

Jakobínstvo bolo teda jedným zo vzorov v revolučných aktivitách *Lenina*. Nebol to však iba teoretický ideál, ale reálna revolučná podoba boľševickej revolučnej činnosti, keď sa *Lenin* a jeho stúpenci dostali k moci. O tom vypovedajú aj jeho slová:

*38. „Jakobínstvo je taký boj, ktorý sa nebojí žiadnych rozhodných činov, je to boj, ktorý **sa neštíti ani gilotíny"*** (M. s. 39).

V týchto slovách sa odráža *besovstvo Lenina*, ktorý si však zrejme neuvedomoval zákonité dôsledky svojich činov a ani činov svojich francúzskych vzorov. Veď takmer všetci vodcovia Francúzskej revolúcie skončili násilnou smrťou. Traduje sa, že keď *Robespier* bol pod gilotínou, tak mal povedať:

*39. **Dočkala si sa!***

Vyššie uvedenými slovami o *gilotíne* sa stal *Lenin* zlým prorokom. Podobne násilnou smrťou napokon skončila väčšina jeho najbližších revolučných stúpencov. Bol to priamy dôsledok ich posadnutosti násilím a priam sa v tejto súvislosti núka ono biblické, potvrdené ľudovou múdrosťou:

40. ***Kto mečom bojuje, od meča zahynie.*** *Čo zaseješ, to aj zožneš. Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva.*

O skutočných osudových následkoch svojej posadnutostí násilím *Lenin* zrejme neuvažoval. Jeho ideou bola revolúcia prostredníctvom bezohľadného teroru voči každému, kto bol, alebo mohol byť potenciálnym protivníkom revolúcie. *Lenin* bol v tomto ohľade veľký bezohľadný realista. Bolo mu jasné, že moc, po ktorej tak túžil, získa iba bezhraničným terorom a bezohľadnosťou voči ľuďom, nech už boli ktokoľvek. Na jednom zasadnutí vlády povedal:

41. „Hádam si nemyslite, že zvíťazíme bez použitia najostrejších foriem ***teroru“****?* (M. s. 44).

Lenin rozširoval teror po celej krajine. Burcoval miestne sovietske orgány, aby ho uplatňovali čo najrozhodnejšie a neľutovali nikoho. Terorom sa mala dosiahnuť hrôza, strach, podrobenie sa všetkého obyvateľstva moci boľševikov a kto bol čo i len v náznakoch podozrivý, mal byť hneď a bez súdu zlikvidovaný. Hovorí o tom aj list *Lenina* do mesta Penza miestnemu sovietu, v ktorom žiadal usporiadať verejné popravy tak:

42. ***„aby sa ľudia triasli*** *na stovky kilometrov“* (M. s. 46).

Leninova posadnutosť násilím, naozajstné *besovstvo*, sa prejavovalo vo všetkých sférach vtedajšieho života. To iste sa týkalo aj vyvraždenia cárskej rodiny 17. júla 1918 v Jekaterinburgu. Počas sovietskej éry sa uvádzali ako iniciátori tohto zločinu predstavitelia miestnych sovietskych orgánov. V *Trockého* spomienkach sa uvádzajú slová *Sverdlova*:

43.„Iľjič usúdil, že ich ***nemôžeme nechať*** *ako živý prápor“* (M. s. 46).

Po ich zavraždení boli odvezení na miesto zvané *Ganina jama,* kde ich pohádzali do jám a poliali kyselinou. Tak hovorí oficiálna verzia, hoci sú známe aj druhé interpretácie tohto *besovstva*. Stopy týchto zločinov cítiť dodnes. Na hlavnej ulici Jekaterinburgu stoja veľké monumentálne sochy *Lenina a Sverdlova*, hlavných *besov ruskej revolúcie*. A hoci sa v súčasnosti vie o ich ťažkých a hromadných zločinoch mnoho, podobizne týchto vodcov boľševikov prečnievajú vysoko nad dnešnými obyvateľmi a návštevníkmi mesta, ktoré ešte relatívne nedávno sa nazývalo *Sverdlovsk* a celý tento región južného Uralu sa stále nazýva *Sverdlovská oblasť*. Na mieste, kde bola cárska rodina povraždená, stojí *Chrám spasa na krovi,* okolo neho každý večer je organizovaná procesia s krížmi a účastníci procesie sa modlia. Aj to je náš svet, plný paradoxov, ktoré vypovedajú takisto o nás, dnešných ľuďoch, vyjadrujúcich rôzne formy zloby, nevraživosti a nenávisti voči *svojim blížnym.*

Stane sa z Lenina človek?

Z *Lenina* urobili Boha na zemi. Celé sovietske obdobie sa mu chodili milióny ľudí klaňať do mauzólea v Moskve na Červenom námestí. Dnes prenikajú správy o tom, že ho treba pochovať do zeme, napokon to bolo aj jeho vlastné želanie. *Majakovského* verš, ktorý bol jednou z hlavných ideológem sovietskeho obdobia:
44. Lenin žil, Lenin živ, Lenin budet večno žiť., ako keby sa mu stal osudným. Zomrel vo veku nedožitých 54 rokov. Pitva jeho tela ukázala, že časť jeho mozgu bola úplne rozložená, ako keby doplatil práve na *besovstvo*, ktoré celý svoj produktívny život tvoril. Moulis uvádza svedectvo J.P. Annenkova, ktorý mal možnosť visieť *Leninov* mozog:
45. Druhá časť mozgu visela, bola zvráskavená, stlačená a ***nie väčšia ako orech*** (M. s. 50).

Objektívny obraz *Lenina* sa počas sovietskeho obdobia nepodarilo vytvoriť ani historikom, ani spisovateľom, ani ideológom. V tejto súvislosti je pozoruhodné, že svetoznáma knižná edícia *Život vynikajúcich ľudí* (*Žizň zamečateľnych ľudej*), kde vyšli tisíce veľmi fundovaných životopisov ruských, sovietskych a zahraničných osobností, dodnes nevydala životopis *Lenina*. Ako uvádza Kolpakov (2017) v rozhovore s generálnym riaditeľom vydavateľstva Mladá garda, v ktorej vychádzajú uvedené knihy a kde sa pripravuje aj *Leninov* životopis:
46. Bolo treba odhodiť hory kritiky a Montblanc ***chválospevov****, aby Lenina bolo možné zhodnotiť z pozície neangažovaného človeka 21. storočia* (LG.2017.12).

Do Ruska prichádzali nielen boľševici. V jednotlivých obdobiach ruskej revolúcie významnú úlohu zohrávali aj predstavitelia iných revolučných strán, zrejme najvýraznejšie na seba upozornili *eseri,* ktorí boli pre boľševikov hlavnými súpermi v boji o moc:
47. Teraz sú všetci vzrušení, pretože sa vynorila ***„babička ruskej revolúcie“*** *Breško-Breškovská* (Rachm. s. 120).

Boľševici mali jednoznačný cieľ – dostať sa k moci a tomu podriadili všetku svoju činnosť. Využili nenávisť širokých vrstiev proti cárskemu režimu a proti majetným skupinám, začali organizovať ozbrojené *červené gardy***,** za výdatnej finančnej pomoci najmä od Nemecka vydávali stovky novín a ich propaganda sa sústredila na to, čo milióny trpiacich chceli počuť – na uzavretie mieru, rozdanie pôdy roľníkom, zoštátnenie závodov a na nastolenie slobody, rovnosti, spravodlivosti. Teda zopakovala sa schéma z obdobia Francúzskej revolúcie:
48. Hovorili, že teraz patrí všetko štátu a továrne a obchody ***rozdajú ľudu*** (Rachm. s. 119).

Záver

Jednou z tendencií pri hodnotení známych historických postáv je vyzdvihovanie ich konkrétnych vlastností, svedčiacich najmä o **osobnostnej psychologickej sile** týchto ľudí. Týka sa to vo veľkej miere politických a vojenských vodcov, ktorí svoje vedúce postavenie získali a udržiavali ho prostredníctvom násilia. Dodnes sa **velebia** také postavy dejín ako *Alexander Macedónsky, Ceasar, Karol Veľký, Džingischán, Napoleon* a mnohí ďalší. Málo sa však zdôrazňuje, že svoju moc získali najmä vďaka bezohľadnému násiliu, v dôsledku ktorého boli zavraždené milióny ľudí. Práve v ich **bezohľadnosti** sa najviac prejavovala osobnostná sila uvedených historických postáv. V slove **hodnota** by sa mala skrývať sémantika jednoznačnej dominancie pozitívnych realít, tá by sa mala propagovať a rozširovať. História a jej interpretácia nám pravidelne ponúka príklady o tom, že v našom živote sa až príliš orientujeme na zobrazovanie a vyzdvihovanie významných ľudí, ktorí počas svojho pôsobenia napáchali obrovské zlo. Príkladom je aj taký údaj:

*49. Návrh na udelenie Nobelovej ceny mieru **A. Hitlerovi** v r. 1939.*

Podobných paradoxov je v histórii našej civilizácie mnoho a v plnej miere to platí o vodcoch ruskej revolúcie, ktorých obrovské sochy nájdeme na mnohých miestach našej zeme. *Lenina* oficiálne stále mnohí považujú za génia, o čom svedčí aj vyššie spomenutá slovotvorná prípona *–ščina.* Skúmanie rôznych textov o ruskej revolúcii pomáha nachádzať relatívne objektívne pohľady na udalosti spred sto rokov a na reálne zhodnotenie ich protagonistov. A čo je veľmi dôležité, storočnica ruských revolúcií nie je iba históriou, lebo mnohé podnety, ktoré revolučné násilie vyvolali, evidujeme v našej dobe.

Literatúra

BAUER, J. (2013): *Milenec rudé komisařky. Svědectví zapomenutého rukopisu*. Brno: MOBA.

JUSUPOV, F. (2014): *Memuary v dvuch knigach*. Moskva: „Zacharov".

KOLPAKOV, L. (2017): „ŽZL" rasšifrovyvajet čornyje jaščiki istoriji. In: *Literaturnaj gazeta*, Vol. 2017, No. 12, s. 10-11.

MITTERAND, F. (2013): *Zvrhnutí orli*. Bratislava: Kalligram.

MOULIS, V. (2002): *Běsové ruské revoluce*. Praha: Dokořán.

NAZAROV, M. (2004): Rossija nakanune revoľuciji i fevraľ 1917 goda. In: *Naš sovremennik*, Vol. 2004, No. 3, s. 145-183.

RACHMANOVOVÁ, A. (2012): *Studenti, láska, Čeka a smrt (Deník ruské studentky 1916-1920)*. Praha: Premedia.
SPIRIDONOVA, L. (2017): Gorkij i revoľucija. Pisateľ ne priňal krasnyj Okťabr. In: *Literaturnaja gazeta*, Vol. 2017, No. 12, s. 4-5.
STARIKOV, N. (2010): *1917 razgadka „russkoj" revoľuciji. Ot vas eto skryvali*. Moskva: „JAUZA" „EKSMO".

This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 – Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description, supported by Cultural and Educational Grant Agency of the Ministry of Education, science, research and sport of the Slovak Republic.

Kontakt:

prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovakia

E-mail Address: jozef.sipko@unipo.sk

Rusko a ruské zájmy v českém mediálním prostoru (česko-ruská reflexe)

Jiří Gazda

Abstract

Russia and Russian Interests in Czech Media Environment (Czech – Russian Reflection). *The article is deals with the content and partially also to the language analysis of Czech journalistic texts revolving around the topics of Russia and Russian interests in the world, whose Russian translations were published on the Russian server InoSMI.ru during 2016-2017. The aim of this study is to show the situation in Czech media environment in times of current information war between European-Atlantic Group and the Russian Federation; how this situation is reflected in Russian internet media, and which language media are used in Czech political texts to articulate the impression of the Putin-governed Russia threat.*

Klíčová slova: jazyk, média, politika, ruská hrozba, teorie sekuritizace

Key words: language, media, politics, Russian threat, securitization theory

Úvod

Skutečnost, že málokteré odvětví moderní pragmaticky a komunikačně orientované lingvistiky zaznamenává v současnosti tak dynamický rozvoj jako právě politická lingvistika, je dána řadou faktorů, z nichž tím nejpodstatnějším je uvědomování si odbornou veřejností nutnosti mezioborové součinnosti ve snaze o komplexní teoretické uchopení společensky závažných procesů, které v současném globalizovaném, zpolitizovaném a málo bezpečném světě stále bezprostředněji ovlivňují každodenní život společnosti i každého jednotlivce. Tato společenská objednávka (Adamka 2016: 11) tak směřuje do oblasti široce pojímané veřejné komunikace, jejímž prostřednictvím se jednak jazykově manifestuje, jednak utváří a objektivizuje sociální realita (Guzi 2013: 49).

Zvláštní pozornost je přitom v politolingvistických výzkumech věnována jazyku médií, zejména pak politickému diskurzu v prostředí celosvětové

sítě, která v posledních dvou desetiletích přinesla do politické komunikace skutečnou revoluci (Štefančík 2016: 31).

Jedním z nejsledovanějších konfliktů současnosti je nesporně zjevná mediální válka mezi euroatlantickým společenstvím a Ruskem. Pro české mediální prostředí je přitom charakteristické, že právě tzv. „ruská karta", tj. vztah k Rusku, hodnocení jeho současné politiky i jeho vlivu na vývoj české společnosti v minulosti, je jedním z nejtransparentnějších indikátorů názorové orientace autorů mediálních textů a názorových skupin, které tito autoři reprezentují. V českém politickém a mediálním prostředí je tak v důsledku specifické historické zkušenosti a geografické blízkosti imperiální mocnosti k dění v současném Rusku patrná zvýšená citlivost, přičemž významná část politiků i médií inklinuje k permanentnímu vyvolávání pocitu ohrožení Česka a českých zájmů ze strany autoritativního režimu prezidenta Putina.

Cílem této studie je naznačit, jaká je v daných souvislostech současná situace v českém mediálním prostředí, jaké jsou jazykové signály artikulace pocitu ohrožení v textech politické publicistiky a částečně také jak je tato situace reflektována v ruském mediálním prostředí.

Náš průzkum je založen na tematické a částečné jazykové analýze přibližně 200 českých publicistických textů uveřejněných na celkem 20 českých zpravodajských portálech[1] přibližně v době od ledna 2016 do června 2017. Jde přitom výhradně o texty, jejichž ruské překlady jsou současně uveřejňovány na ruském zpravodajském portálu InoSMI.ru[2], na němž jsou od r. 2001 prezentovány překlady vybraných článků analytické publicistiky ze zahraničních médií, které se nějak dotýkají Ruska nebo ruských zájmů ve světě. I když o charakter a nezávislost tohoto informačního zdroje, spojeného se státní zpravodajskou agenturou Rossija segodnja, se v Rusku vede dlouhodobě neustálý zápas, je pro ruské čtenáře důležitým zdrojem informací o tom, jak je Rusko vnímáno ve světě, a naopak pro zahraniční pozorovatele je sledování komentářů a diskusí k těmto textům zajímavým materiálem pro analýzu veřejného mínění přinejmenším určitých názorových skupin ruské společnosti.

[1] A2larm, Aktuálně.cz, Česká pozice, Český rozhlas, ČT, E15.cz, Echo24, EurActiv, Forum24, Hlídací pes, iDNES.cz, iHNED.cz, INFO.cz, LIDOVKY, Literární noviny, natoaktual.cz, Neviditelný pes, Novinky.cz, Reflex, Respekt.

[2] Ruský zpravodajský portál InoSMI.ru. <ttp://inosmi.ru/magazines/?regions=-&country=country_czech&language=lang_cz> [22. 7. 2017].

Na cestě od politizace k sekuritizaci tématu putinovského Ruska?

V průběhu vyhledávání ruských překladů českých publicistických textů a po jejich důkladné tematické a částečné jazykové analýze se potvrdilo, že z hlediska stanovených cílů je pro tento typ výzkumu nesporně inspirativní politologická teorie sekuritizace tzv. Kodaňské školy (Buzan, Wæever, Wilde 1998, 2005), na jejíž možné využití jako jednoho z metodologických nástrojů politické lingvistiky mj. upozorňují např. I. Dulebová a R. Štefančík (2017), kteří analyzují inovační východiska této teorie jako impulzu a možnosti reinterpretace pojmu bezpečnost právě z pozice politické lingvistiky a diskurzivní analýzy, umožňující konceptualizovat bezpečnost jako diskurzivní praxi konstituující politické společenství (Dulebova, Stefancik 2017: 51).

Sekuritizací zde v duchu pojetí Kodaňské školy rozumíme proces diskurzivního konstruování hrozeb, kdy se určité téma na základě intersubjektivního prezentování stává otázkou bezpečnosti, přičemž se tak neděje nutně na základě reálně existující hrozby, ale proto, že určité téma je jako hrozba zejména politiky a médii především verbálně prezentováno (Buzan, Wæever, Wilde 2005: 46-47).

Sledování českých médií v posledních dvou letech nás opravňuje k vyslovení teze, že téma ohrožení českých národních zájmů ze strany současného „putinovského" Ruska zaznamenává plíživý přesun od jeho permanentní politizace[3] ve směru k jeho reálné sekuritizaci, kdy se toto téma začíná prezentovat jako vážný bezpečností problém, a kdy se na státní úrovni začínají připravovat nebo dokonce realizovat dílčí kroky zaměřené na eliminaci nebo zmírnění této hrozby[4].

Pro dokumentaci tohoto tvrzení jsme se pokusili vysledovat, která témata spojená s Ruskem a ruskými zájmy ve světě jsou v českých médiích v posledních dvou letech nejčastěji komentována, a následně na příkladu titulků vybraných článků alespoň částečně ukázat, jakým způsobem je v nich pocit ohrožení v kondenzované podobě artikulován.

Pro účely takto pojaté analýzy zde pomíjíme internetová média, která jsou nezávislými pozorovateli i profesionálními analytiky hodnocena jako

[3] O stále častější tematizaci a sílící politizaci ruské hrozby (a to pouze explicitně artikulované) v českém mediálním prostoru svědčí mj. 485000 výsledků vyhledávání slovního spojení „ruská hrozba" na internetovém vyhledávači google.cz (údaj z června 2017).

[4] Viz kroky českých státních institucí zaměřené na obranu proti proruské propagandě, jako např. zřízení k 1. 1. 2017 Centra proti terorismu a hybridním hrozbám při Ministerstvu vnitra ČR, nebo spuštění vzdělávacího programu společnosti Člověk v tísni Jeden svět na školách.

účelově propagandistická a jednostranně prokremelská[5], jelikož tato média, programově vystupující proti současnému politickému establishmentu, nejsou z podstaty věci z hlediska teorie sekuritizace tzv. aktéry sekuritizace (Buzan, Wæever, Wilde 2005: 34), ale naopak se snaží ať už skutečná či domnělá bezpečnostní rizika bagatelizovat a vystupují tak ve sledovaném diskurzu z tohoto hlediska jako „desekuritizační aktéři", kteří sice mají vliv na určitou část veřejnosti, nikoliv však na významnou část současných mocenských a společenských elit, jež mají na reálnou politiku státu rozhodující vliv. Převážná většina shromážděných textů je tak čerpána ze zdrojů označovaných za internetový informační mainstream, který do značné míry věrně odráží názorové postoje současných mocenských elit v ČR a má také rozhodující vliv na formování většinového veřejného mínění.

Rusko v současných českých internetových médiích: ruská reflexe na InoSMI.ru

Pro základní tematickou klasifikaci vybraných textů jsme si z teorie sekuritizace vypůjčili rozdělení potenciálních hrozeb do několika sektorů (tematických oblastí), konkrétně na sektor politický, vojenský a ekonomický[6], a texty, které nelze zařadit do žádné z těchto tří skupin, jsme zahrnuli do kategorie ostatní.

Z tematické analýzy 198 článků s tematikou Ruska a ruských zájmů ve světě v uvedeném období vyplývá, že jednoznačně největší pozornost je v českých médiích věnována politickým tématům (125 článků, cca 63 %), na 2. místě je se značným odstupem problematika vojenská (33 článků, cca 17 %) a nejméně početná skupina textů je věnována ekonomickým otázkám a rizikům (15 článků, cca 8 %). Zbývajících 25 textů (13%) se týká široce společenských či specifických témat, která nicméně s uvedenými třemi hlavními tematickými skupinami (sektory) vždy v nějakém aspektu souvisejí.

[5] Viz např. Výzkumnou zprávu: Analýza manipulativních technik na vybraných českých serverech autorů M. Gregora a P. Vejvodové z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (<https://www.academia.edu/26046763/>), kde jsou jako portály šířící prokremelskou propagandu vyhodnoceny např. zpravodajské servery Aeronet.cz, AC24.cz, Parlamentní listy (parlamentnilisty.cz), Sputnik (cz.sputniknews.com) nebo Svět kolem nás (svetkolemnas.info).

[6] Teorie sekuritizace pracuje navíc se sektory sociálním a environmentálním (Buzan, Wæever, Wilde 2005).

Tabulka 1: Tematické zaměření publicistických textů s tematikou Ruska a ruských zájmů na českých zpravodajských portálech v období leden 2016 – červen 2017 a přeložených do ruštiny pro InoSMI.ru:

Politický sektor	**125**
informační válka, propaganda	28
vnitřní politika Ruska	25
vztahy Rusko – ČR	19
vztahy Rusko – USA	10
zahraniční politika Ruska	10
velmocenské zájmy Ruska	8
vztahy Rusko – Západ	7
vztahy Rusko – EU	6
osobnost Putina	5
mezinárodní politika	4
vztahy Rusko – Ukrajina	3
Ekonomický sektor	**15**
ekonomické problémy Ruska	6
vztahy Rusko – EU (protiruské sankce)	6
protiruské sankce EU – možnosti pro české investory	3

Vojenský sektor	**33**
Rusko a válka v Sýrii	8
rusko-ukrajinský konflikt	7
historické reminiscence	7
vyzbrojování Ruska	6
Rusko vs. NATO	5
ostatní	**25**
kultura	4
sport	4
sociální problematika	4
jiné (kosmonautika, doprava, duchovní sféra, oteplování)	13

Bližší pohled na tematické zaměření textů v rámci jednotlivých sektorů ukazuje, že v oblasti politiky největší pozornost českých médií v poslední době poutají bezpečnostní hrozby spojené s informační válkou mezi Ruskem a EU a s ruskou i českou prokremelskou propagandou, a také vnitropolitické dění v současném Rusku. Třetí velkou tematickou oblastí jsou zahraničněpolitické vztahy a aktivity Ruska, které jsou pro větší přehlednost v tabulce rozděleny do několika dílčích podtémat.

Vojenský sektor je tematicky zastoupen především texty komentujícími vojenské angažmá Ruska ve válečných konfliktech v Sýrii a na východě Ukrajiny, relativně časté jsou historické reminiscence (2016 – 75. výročí napadení Sovětského svazu hitlerovským Německem, 2017 – 100. výročí Říjnové revoluce v Rusku), pozornost je věnována zvyšování bojeschopnosti ruských ozbrojených sil a také nepřímé vojenské konfrontaci mezi Ruskem a NATO.

Články s ekonomickou tematikou jsou zaměřeny téměř výlučně na hospodářské problémy současného Ruska, prezentované nejčastěji ve spojení s protiruskými sankcemi.

Ostatní texty (sociální tematika, kultura, sport, environmentální problematika apod.) mají často politický kontext a poukazují především na problémy či nedostatky, se kterými se Rusko potýká ve všech oblastech života společnosti.

Jazykové prostředky artikulace „ruské hrozby" v českém mediálním diskurzu

Konceptualizace bezpečnosti v rámci teorie sekuritizace s využitím metodologických nástrojů politické lingvistiky (zejména kritické diskurzivní analýzy – Fairclough 1995), předpokládá především zjišťování toho, co se v duchu sociálního konstruktivizmu jako bezpečnostní hrozba prezentuje (modeluje) a jaké jazykové prostředky jsou k tomu využívány (Dulebová, Štefančík 2017: 53).

Na příkladech titulků vybraných textů z politického sektoru sledovaného korpusu lze stručně demonstrovat využívání nejfrekventovanějších lexikálně stylistických prostředků a pragmalingvistických postupů k explicitní či podtextové artikulaci pocitu ohrožení českých a evropských zájmů a demokratických hodnot ze strany putinovského Ruska v současných českých médiích:

- používání vojenské terminologie a militaristických metafor (*Myšlení těch, kteří věří v chemtrails, nezměníme, říká šéfka* ***bojovníků s dezinformacemi***; *Putinův kult smrti.* ***"Válka*** *je smyslem ruské existence"*; *Šeříky jsme olámali, ale* ***válka*** *neskončila*; *Evropa si neuvědomuje nebezpečí* ***informační války***; *Alexandrovci jsou ruská* ***zpívající zbraň****, říkával malý vzteklý dirigent Rajevskij*; *Fotbal jako* ***válečná zbraň***; *Dobrovský: Idea ruského státu je založena na* ***agresi*** *a vytváření obrazu nepřítele*; *E-maily ministerstva zahraničí stahovali hackeři.* ***Útok*** *zřejmě řídilo Rusko*; *Kasparov: Rusko* ***napadá*** *jiné země a začíná s genocidou*);
- využívání výrazů sémantického pole „hrozba" **(***HISTORIE:* ***Ohrožení*** *Evropy*; *Putinův režim nás* ***ohrožuje****. Naše obrana je ale slabá,* ***varuje*** *Luboš Dobrovský*; *Rusové mění okupaci v '68 v záchrannou misi. Děje se to poprvé od normalizace,* ***varuje*** *historik; Výhoda ruské laboratoře. Předem* ***varován****, lépe vyzbrojen*; *Evropa si neuvědomuje* ***nebezpečí*** *informační války*; *Kreml chce měřit noosféru.* ***Máme se*** *„exteligentně"* ***bát****?*; *Nový šéf BIS by měl hájit ústavu a* ***odhalovat*** *aktivity Kremlu*; *Moskva* ***zvyšuje tlak*** *na Západ*);

- hromadění negativně hodnotících výrazů (*Dobrovský: Idea ruského státu je založena na agresi a vytváření* ***obrazu nepřítele***; *Noční vlci s lepkavou polevou* ***ruské propagandy***; ***Okupanti*** *ze srpna 1968 mají být veteráni; Česku vládne Zeman, Babiš a* ***ruští agenti***; *Kreml kombinuje antifašistickou rétoriku s podporou* ***populistických*** *a* ***fašistických stran****; Alexandrovci jsou ruská zpívající zbraň, říkával* ***malý vzteklý dirigent*** *Rajevskij*);
- nadužívání negativně hodnotících metafor (*Noční vlci s* ***lepkavou polevou ruské propagandy****; Evropa si neuvědomuje nebezpečí informační války. S Ruskem* ***prohrává na body***; *Čs. dějiny zn.* ***Vyrobeno v Moskvě***; *Plynové a* ***politické kotrmelce*** *jako* ***otrávená bonboniéra***; *Po Brexitu − Czexit do* ***náruče ruského medvěda***; *Putinův* ***kult smrti****. "Válka je smyslem ruské existence"*);
- hyperbolizace, záměrné nadsazování negativně vnímaných jevů (***Rusko*** *–* ***věčně nespokojená velmoc***; *Ruské* ***rakety kam se jen podíváš***; ***Rusko se vrhá*** *na hypersonické útočné zbraně*; *Šeříky jsme olámali, ale* ***válka neskončila***; ***Fotbal jako válečná zbraň***; *Co se bude dít, až budeme slavit sté výročí od založení samostatného Československa 2018:* ***Česku vládne Zeman, Babiš a ruští agenti***);
- používání ironicky zabarvených řečnických otázek (***Že by nám SSSR v roce 1938 pomohl?*** *Tak určitě… Jde o to, kam by to bylo; Rakety středního doletu znovu ve hře.* ***Chystá Rusko jejich novou generaci?***; *Kreml chce měřit noosféru.* ***Máme se „exteligentně" bát?***; *Po Brexitu −* ***Czexit do náruče ruského medvěda?***; *Rusko se cítí obklíčené NATO.* ***Má ho ale někdo litovat?***; ***Rusko jako evropský ochránce míru?***).

Uvedené příklady představují pouze část více méně lexikálních jazykových prostředků, jimiž se v novinových titulcích v kondenzované a hyperbolizované podobě realizuje hodnotící a ovlivňovací funkce publicistických textů (Jaklová 2002) s tematikou současného Ruska, v samotných textech jsou samozřejmě využívány další více či méně sofistikované prostředky a pragmalingvistické postupy (aserce, antiteze, ironie a sarkasmus, sémantická a fonostylistická jazyková hra apod. – Gazda 2013; Gazda, Otevřelová 2006), jejichž analýza a popis přesahuje rámec této studie a bude předmětem dalšího výzkumu v této oblasti politického diskurzu.

Závěr

Současný český dominantní mediální diskurz je ve vztahu k současnému Rusku charakterizován zvýšenou pozorností především k politickým a s nimi souvisejícím vojenským a ekonomickým tématům. Sílící a mediál-

ně podporovaná politizace veřejného života se přitom projevuje i v mediální politizaci primárně nepolitických (kulturních, sportovních, náboženských, historických aj.) témat spojených s diskurzem o Rusku. Důvodem zvýšené citlivosti českých médií a české veřejnosti k tématům spojeným s Ruskem a ruskými zájmy ve světě je specifická historická zkušenost, geografická blízkost imperiální mocnosti, ale také dlouhodobá polarizace veřejného společenskopolitického diskurzu v ČR (směřujícího jak dovnitř české společnosti, tak směrem k vnějším subjektům), která odpovídá historicky podmíněné názorové polarizaci českého obyvatelstva.

Vztah k současnému putinovskému Rusku se v tomto politickém a ideologickém soupeření uvnitř české společnosti stává jedním z nejtransparentnějších indikátorů názorové orientace autorů mediálních textů a názorových skupin, které tito autoři reprezentují. Pro současnou mocenskou garnituru a spřízněná mainstreamová neoliberální i konzervativní média je přitom charakteristické, že téma ohrožení evropských demokratických hodnot a tím také českých národních zájmů ze strany Ruska zaznamenává postupný přesun od jeho permanentní politizace ve směru k jeho reálné sekuritizaci, kdy se téma „ruské hrozby" začíná prezentovat jako vážný bezpečností problém a začínají se připravovat a částečně také realizovat dílčí kroky zaměřené na eliminaci této hrozby.

Metody současné pragmaticky a komunikativně orientované lingvistiky, především pak kritická diskurzivní analýza mediálních textů, poskytují dostatečně účinné nástroje k postižení toho, jak se v duchu sociálního konstruktivizmu tato bezpečnostní hrozba diskurzívně (mediálně) konstruuje a jaké jazykové a řečové prostředky jsou k tomuto účelu využívány.

Literatura:

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

BUZAN, B.; WÆVER, O.; WILDE, J. (1998): *Security: A New Framework for Analysis.* London: Lynne Rienner Publishers.

BUZAN, B.; WÆVER, O.; WILDE, J. (2005): *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.

DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2017): Securitization theory of the Copenhagen school from the perspective of discourse analysis and political linguistics [Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky]. In: *XLinguae Journal*, V. 10, Issue 2, April 2017, s. 51-62.

FAIRCLOUGH, N. (1995): *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman Publishing.
GAZDA, J. (2013): Jazykové prostředky řečové agrese v ruském a českém tisku. In: RICHTEREK, O.; PŮŽA, M. (eds.): *Dialog kultur VII. Materiály z mezinárodní vědecké konference*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 84-92.
GAZDA, J.; OTEVŘELOVÁ, J. (2006): Jazykovaja igra v gazetnych zagolovkach. In: *Przegląd Rusycystyczny*, roč. 28, č. 3 (115), s. 19-30.
GUZI, L. (2013): Narrativ kak forma diskursa. In: ANTOŇÁKOVÁ, D.; LIASHUK, V. (eds.): *Aktuálne otázky teórie diskurzu*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 40-50.
JAKLOVÁ, A. (2002): Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. In: *Naše řeč*, roč. 85, č. 4, s. 169-176.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Text byl zpracován v rámci grantového projektu GA MU *Rusko v kategoriích přítel – nepřítel. Česká reflexe* (kód MUNI/M/0921/2015).

Kontakt:

doc. PhDr. Jiří Gazda, CSc.

Ústav slavistiky
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita v Brně

Department of Slavonic Studies
Faculty of Arts
Masaryk University Brno
Czech Republic

E-mail Address: gazda@phil.muni.cz

Resémantizácia ideologém v súčasnom ruskom politickom diskurze

Irina Dulebová

Abstract

***Resemantization* of *Ideologemes* in Contemporary Russian Political Discourse**. *This article aims to interpret the notion of ideologemes as well as to outline the typology of ideologemes. The author of this article tries to identify correlation between a changing social and political paradigm in contemporary Russia and changing semantics and reinterpretation of key ideologemes. She pays special attention to emerging new forms of traditional ideologems.*

Kľúčové slová: ideologéma, Rusko, politický diskurz, resémantizácia

Keywords: *ideologem,* Russia, political discourse, *resemantization*

Úvod

Článok 13. Ústavy RF (1993) stanovuje, že „žiadna ideológia sa nemôže stať štátnou alebo povinnou“, čo je zákonitá reakcia na predchádzajúci skoro 70-ročný diktát komunistickej ideológie. Avšak, nová sociálna a politická paradigma, ktorú tvoria nové vektory rozvoja spoločnosti, si vyžaduje sformovanie nového systému ideálov, hodnôt, názorov a presvedčení, prostredníctvom ktorých sa reflektuje nová sociálna realita (Štefančík 2016). Explicitné používanie slova *ideológia* nahrádza používanie synonymického pojmu *národná idea* (*национальная идея*) a pojem ideológia sa používa buď v diachrónnom aspekte alebo vo vzťahu ku „cudzím“ ideológiám. Široko sa používa aj pojem *ideologéma*, ako v politickom a mediálnom, tak aj akademickom diskurze. V diskurze politickom, podľa našich pozorovaní, má pritom prevažne negatívne konotácie, zatiaľ čo v diskurze akademickom má neutrálnu sémantiku a veľké množstvo definícii a klasifikácii. Viacerí bádatelia v oblasti politickej lingvistiky pritom analyzujú nielen podstatu pojmu ale aj prebiehajúci v ostatných rokoch dynamický proces resémantizácie a desémantizácie množstva kľúčových ideologém, pričom sa snažia dané procesy usúvzťažniť so zmenou politických a sociálnych pomerov

v súčasnom Rusku (Adamka 2016). Analýze pojmu ideologéma a procesu zmien vo vnímaní kľúčových ideologém v súčasnom ruskom politickom diskurze sa budeme venovať aj my v tomto článku.

Definícia pojmu

Ruskí jazykovedci predpokladajú, že samotný pojem ideologéma bol prvýkrát použitý M. Bachtinom na „označenie objektívne existujúcich foriem ideológie, explikáciu, spôsob reprezentácie ideológie " v širšom semiotickom význame, a neskôr sa zúžil na sociálnu a politickú oblasť (podľa Malyševa 2009). V ruskom akademickom slovníku (http://dic.academic.ru) sa uvádza v súčasnosti populárna definícia: "ideologéma je politický termín, časť nejakej ideológie, prvok ideologického systému. Ideologéma nemá pevné definovaný (vymedzený) význam. Jej významy sa menia v súlade s politickými potrebami. Ideologéma je vždy emocionálne zafarbená. Cieľavedomé používanie ideologém je efektívnym prostriedkom na ovplyvňovanie masového vedomia, nakoľko ideologéma je ľahko zapamätateľná zo strany objektu manipulácie a vytvára ilúziu pochopenia. Za osobitosť ideologémy je považovaná viacnásobná zmena významu..." (preklad ruských textov tu a ďalej - autorka článku). Výstižne sa tu zdôrazňuje prvoplánový manipulačný rozmer daného pojmu, ako aj jeho variabilita v nadväznosti na politický kontext. Aj českí jazykovedci zdôrazňujú, že „ideologém neboli ideologický znak ve smyslu stereotypu zahrnuje sociální hodnocení, interpretace, vize světa, dobou podmíněné ideje a hodnoty dané kultury" (Kraus 2010). Je to „konstrukt, který představuje nejen ustálený slovní obrat, ale celý komplex jazykových variant či vzájemně zaměnitelných syntagmat. Nabývá hodnoty v daném konkrétním korpusu. Má nejen parolový, ale výrazně sociální náboj, díky kterému je danému znaku přisuzován společenský význam" (Klabíková Rábová 2013). Ideologémy plnia úlohu aj konceptuálnych kategórii, aj komunikačných označujúcich, ich lingvistickou formou môžu byť kľúčové pojmy, politické termíny, klišé, eufemizmy, ustálené slovné spojenia a metafory, heslá a pod. V súčasnej rusistike pojmom ideologéma z hľadiska lingvistiky sa zaoberajú viacerí autori, napríklad N. Kupinová, A.Čudinov, T. Radbiľ, N. Klušinová, J. Malyševová, J. Zemskaja, G. Gusejnov. Sumarizujúc názory súčasnej ruskej jazykovedy môžeme konštatovať, že ideologéma je vnímaná ako kognitívna jednotka v štruktúre ktorej sa „aktualizujú ideologicky podmienené konceptuálne príznaky, zahrňujúce kolektívne stereotypné predstavy o moci, štáte, národe, občianskej spoločnosti, politických a ideologických inštitúciách" (Malyševa 2009).

Analýza prístupov ku klasifikácii a systematizácii pojmu

V súčasných politolingvistických bádaniach existuje množstvo klasifikácií ideologém, špecifiká ktorých sú podmienené hlavne cieľom a objektom konkrétneho výskumu. Zakladateľ ruskej politickej lingvistiky A. Čudinov vyčleňuje dva hlavné typy ideologém v nadväznosti na osobitosti ich fungovania v politickom diskurze. Prvý druh predstavujú ideologémy, ktoré „sa vnímajú rozdielne predstaviteľmi a nasledovateľmi rozličných politických strán a hnutí“ (Čudinov 2007), ku ktorým podľa neho patria ideologémy *národ* a *sloboda*, rovnako prítomné v diskurze všetkých strán, ale obsah ktorých sa môže diametrálne líšiť v závislosti od politickej orientácie hovoriacich. Alebo napríklad v súčasných opozičných ruských komunistických masmédiach je odzrkadlený negatívny vzťah k ideologémam *prezident, demokracia, trhová ekonomika*, a naopak pozitívne sa vnímajú ideologémy *socializmus, marxizmus, sovietsky* a pod. Ideologémy druhého typu sa používajú „len predstaviteľmi určitého politického spektra s cieľom poskytnutia špecifického pohľadu na určitý jav“. Autor demonštruje ich osobitosti v diachrónnom aspekte na príklade ideologém *štáty ľudovej demokracie* (*страны народной демократии*) a *sovietske satelity* (*советские сателлиты*). Ako príklad je možné uviesť aj v súčasnosti populárnu ruskú ideologému *советские солдаты-освободители* (*sovietski vojaci oslobodiatelia*), ktorú iné národy nemusia vôbec používať alebo vnímať práve v tomto význame, bližšia im môže byť ideologéma *оккупанты* (*okupanti*).

Klušinová klasifikuje ideologémy v závislosti od ich umiestnenia na pomyslenej časovej osi a v tejto nadväznosti rozlišuje „historické, súčasné a futurologické ideologémy, napríklad historickú ideologému *veľmoc* (*держава*), *mesiášstvo* (*мессианизм*) a futurologickú ideologému *národná idea* (*национальная идея*)“(Klušina 2008). Podľa nášho názoru, vyššie uvedené klasifikácie sú v značnej miere vágne, alebo prinajmenšom diskutabilné, aj keď pri určitom druhu výskumov, samozrejme, využiteľné. Pri používaní podobného prístupu často dochádza k značnému prelínaniu v procese ich triedenia a nejednoznačnému výkladu ich konotácií.

Malyševová navrhuje síce oveľa rozsiahlejší klasifikačný systém, ale tým, že volí viaceré kritéria, ňou navrhovaný systém je aj oveľa prehľadnejší a vhodnejší ako metodologické východisko pre výskum miesta a funkcií ideologém v politickom diskurze. Za relevantné kritéria autorka zvolila osobitosti konceptualizovanej informácie; aktuálnosť / neaktuálnosť ideologémy v súčasnom jazykovom obraze sveta a rôznych diskurzoch (predovšetkým politickom a mediálnom); osobitosti pragmatických a komunikačných vlastností ideologém (predovšetkým aspekt axiologický)“ (Malyševa 2009).

Súčasná dynamika sémantiky ideologém

V procese zmeny politickej a spoločenskej paradigmy často dochádza k dekontextualizácii a rekontextualizácii ideologém, variáciám a obmenám ich sémantiky, ktorá je „dialogická, nejednoznačná, polyfónna, diskurzne migrujúca v čase i tematicky“ (Amossy 2009). Väčšinou ide o „lingvistickú manipuláciu – resémantizáciu pojmov. Resémantizácia je zámerná zmena významu slova alebo výrazu, podriadená určitej idei, intenciám textu“ (Weinreich 1966). Občas môže dochádzať aj k desémantizácii, a síce k „strate alebo oslabeniu pôvodného významu, sémantickej redukcii, ktorá môže byť úplná, keď dochádza k úplnému zániku pôvodného významu, alebo čiastočná, keď k redukcii významu dochádza len v istých kontextoch“ (Múcsková 2009). A práve mimoriadna dynamika sociálnych a politických kontextov postsovietskeho Ruska sa stala impulzom nespočetných aktualizácií a transformácií významov historických a súčasných ideologém. V prvej fáze spoločenských zmien v poslednom desaťročí 20. storočia išlo predovšetkým o resémantizáciu a aktualizáciu „sovietizmov cez prizmu ich chápania ako ideologém, význam ktorých sa mení v závislosti od istého spoločenského či politického pragmatizmu. Dochádzalo k vnúteniu žiadaného významu okolím, prípadne k priamej manipulácii určitého objektu (ako je tomu u slov *kulak, massovyje repressii, kuľt ličnosti* a pod.“ (Guzi 2012).

Zároveň, v deväťdesiatych rokoch, na vlne búrlivých spoločenských zmien sa populárnou stala liberálna rétorika spojená so snahou demonštrovať úspechy RF pri reformách podľa západných vzorov, podstata ktorej bola obsiahnutá v ideologéme „*Россия – великая европейская страна*“ (*Rusko je významným európskym štátom*). Avšak, už v období prezidentských volieb v roku 2012 sa stalo zrejmé, že ideologický projekt *Rusko ako európska veľmoc* prestal byť aktuálnym a politická elita na čele s prezidentom Putinom začala aktívne artikulovať ideologému *veľmocenskú* (*великодержавную*) s akcentom na osobitosti ruského kultúrneho archetypu a vlastnú neopakovateľnú cestu vývoja rovnako ako i „zahraničnopolitickú a duchovnú suverenitu“. Pojem ideológia získal v politickom diskurze negatívne zafarbenie a postupne sa nahrádza kľúčovou ideologemou súčasnosti *národná idea* (*национальная идея*).Vyhlásenie prezidenta Putina na zasadnutí Valdajskeho klubu to názorne ilustruje: „Практика показала, что новая национальная идея не рождается и не развивается по рыночным правилам. Самоустроение государства не сработало, так же как и механическое копирование чужого опыта. Такие грубые заимствования, попытки извне цивилизовать Россию не были приняты абсолютным большинством нашего народа, потому что стремление

к самостоятельности, к духовному, идеологическому, внешнеполитическому суверенитету – неотъемлемая часть нашего национального характера/ako ukázala prax nová národná idea nevzniká a nevyvíja sa v súlade s pravidlami trhu. Nezasahovanie štátu, ani mechanické kopírovanie cudzích skúseností neprinieslo výsledky. Hrubé snahy civilizovať Rusko zvonku neboli prijaté väčšinou nášho ľudu, nakoľko tendencia k samostatnosti, k duchovnej, ideologickej a zahraničnopolitickej suverenite sú neoddeliteľnou súčasťou nášho národného charakteru“. Zároveň, na zasadnutí Valdajskeho klubu Putin vyhlásil nielen liberalizmus ale aj konzervatívnu ideológiu Ruského impéria a komunistickej ideológie ZSSR za nevhodné pre Rusko. Je zaujímavé, že na jednej strane sa v súčasnosti deklaruje unikátnosť historických skúseností Ruska, a na strane druhej, v praxi sa ignorujú fundamentálne charakteristiky tradičného ruského spôsobu života.

Ideovej rozpoltenosti súčasnej ruskej spoločnosti zodpovedá aj narastajúca dynamika resemantizácie ideologém (Guzi 2016). Univerzálna nadnárodná ideologéma *demokracia* sa stáva synonymom chaosu a *anarchie* (ideologémy, ktorá v diachrónnom aspekte má v Rusku skoro nemenné negatívne konotácie). Zodpovedajú tomu aj rôznorodé a početné okazionálne slovotvorné postupy, najčastejšie v podobe kríženia ako lexikálnej *amalgamácie.* Najrozšírenejšie príklady okazionálnej slovotvorby posledného desaťročia: *дерьмократия* (дерьмо- lajno, lajnokracia), *демшиза* (демократия + шизофрения), *демократор* (kríženie slov demokr-at a dikt-átor), *демократы* (kontaminácia demok-rat a krad-núť). Sémantika novotvarov je v týchto príkladoch viac ako prehľadná: vysmech a znemožnenie politických/ideologických protivníkov. Ideologéma *liberál* sa postupne stáva nadávkou, a ako príklad slúžia v súčasnom ruskom politickom diskurze rozšírené okazionálne novotvary *либерас* (kontaminácia so slovom педераст –pederast), *либероид* (kríženie s lexémou гуманоид –humanoid) či výraz *либеразм* (liberal + marazmus). Ako vidime, resemantizácia v minulosti neutralných ideologém je často používanou a rozšírenou stratégiou pri ponižované politických oponentov (Hrivíková 2016), ich nálepkovania výrazmi vytvaranými účelovo pre ich emocionálny náboj a schopnosť vyvolať v diskurznej situácii silnú negatívnu reakciu.

Na strane druhej, do popredia sa dostáva už skoro zabudnutá na prelome tisícročí ideologéma *патриотизм* (*patriotizmus*), ktorá sa ešte do nedávnych čias asociovala skôr s výrazom *советский патриотизм* (*sovietsky patriotizmus),* avšak v súčasnosti, po široko spopularizovanom vyjadrení Putina, že v Rusku „nemôže byť inej národnej idey okrem patriotizmu“ (2016) ideologéma *патриотизм* sa všemožne vnucuje verejnosti ako výnimočný a neopakovateľný ruský jav. Spolu s ňou sa do popredia dostáva aj ideologéma *рýсский мир* (dosl. *ruský svet*) ako kultúrny, historický a geo-

politický koncept a ako „strešný pojem nielen pre etnických Rusov a Rusov ako politický národ, ale aj pre Rusov v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu, emigrantov z Ruska a ich potomkov. V najširšom chápaní zahŕňa v oficiálnom diskurze všetkých, ktorí hovoria po rusky alebo ich zaujíma osud Ruska. Pri pohľade zvonku sa zvyčajne používa na označenie ruskej zóny vplyvu“ (Dulebová- Cingerová- Hrčková 2016). Namiesto populárnej v deväťdesiatych rokoch ideologémy *гражданское общество* (*občianska spoločnosť*) sa sústavne pertraktuje abstraktná ideologéma *духóвные скрéпы* (dosl. *duchovný tmel*), prevažne vo význame abstraktných duchovných hodnôt, ktoré majú spájať celý ruský národ. Tieto ideologémy patria do kategórie ideologém používaných predstaviteľmi všetkých politických smerov bez výnimky, avšak interpretovaných rozlične (nakoľko sa používajú nielen oficiálnou ruskou propagandou, ale aj jej oponentmi pri zosmiešňovaní oficiálnej propagandy, a ideologéma *духóвные скрéпы* sa tak stala snáď najpopulárnejším internetovým memom posledných rokov). V ostatných rokoch v politickom diskurze sa stále častejšie ozývajú hlasy, ktoré sa snažia o reinterpretáciu predtým jednoznačne negatívne vnímaných ideologém *boľševici, masové represie, kult osobnosti, stalinizmus, kolektivizácia, bratská pomoc, sovietsky národ,* a takisto sú zreteľné aj snahy resemantizovať predtým pozitívne vnímané ideologémy *perestrojka, suverénna demokracia, politická korektnosť, multikulturalizmus, globalizácia, občianska spoločnosť* (populárny je napríklad aj odvodený hanlivý novotvar *толерасты*, výsledok kontaminácii slov tolerantnosť a pederast).

Záver

Ideologéma ako mentálna jednotka sa charakterizuje podmienenosťou sociálnou a politickou paradigmou konkrétneho lingvokultúrneho spoločenstva, dynamickou sémantikou a výrazným axiologickým nábojom. Začiatok tretieho tisícročia sa v Rusku charakterizuje celospoločenským prehodnotením kultúrnych, politických a sociálnych hodnôt a svetonázoru (Cingerová 2016), čo sa v jazyku politiky prejavuje v aktívnom procese sémantickej derivácie a modifikácie ideologém. Príznačnou sa stáva tendencia k ich axiologickej premenlivosti, k početným prípadom resémantizácie, ako kontextuálnej, tak aj slovotvornej. Množstvo okazionalných novotvárov je tomu svedectvom. Podľa názoru ruských odborníkov, v nadväznosti na rýchlu zmenu extralingvistických faktorov „začatá v deväťdesiatych rokoch „demytologizácia“ ideologém sovietskeho obdobia sa v súčasnom ruskom politickom diskurze transformuje na tendenciu k novej nástojčivej mytologizácii ideologém súčasných“ (Kuzmina 2007).

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

AMOSSY, R.; PIEROT HERSCHBERG, A. (2009): *Stéréotypes et clichés: langue, discours, société.* Paris: Armand Colin.

CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 65-79.

ČUDINOV, A. (2007): *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta. DULEBOVÁ, I.; CINGEROVÁ, N.; HRČKOVÁ, K. (2016): *Glosár ruských lingvoreálií.* Bratislava: Stimul.

GUZI, L. (2012): Niekoľko poznámok k osobitostiam „sovietskeho jazyka" a jeho následnej „aktualizácie" In: *Jazyk a kultúra*, Vol. 2012, No. 9, s. 1-9.

GUZI, L. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 135-149.

HRIVÍKOVÁ, T. (2016): Politický diskurz ako obraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 150-160.

KLABÍKOVÁ RÁBOVÁ, T. (2013): Pragmalingvistický přístup ke studiu mediální a reklamní komunikace. In: *Jazykovedné aktuality*, Vol. 50, No. 1 – 2, s. 4-18.

KLUŠINA, N. (2008): *Intencionaľnyje kategorii publicističeskogo texta*. Moskva: MGU.

KRAUS, J. (2010): Některé neanglofonní tradice a přístupy současného studia médií. In: *Sborník Národního muzea v Praze*. *Řada C, Literární historie*, Vol. 55, No. 3 – 4, s. 63–69.

KUZMINA, N. (2007): Deideologizacija ili novaja ideologizacija? (Ideologemy novogo vremeni) In: VALGINA, N. S. (ed.): *Jazyk i stiľ sovremennych SMI*. Moskva: MGU, s. 192-198.

MALYŠEVA, J. (2009): Ideologema kak lingvokognitivnyj fenomen: opredelenije i klassifikacija. In: *Političeskaja lingvistika*, Vol. 2009, No. 4, s. 32-41.

MÚCSKOVÁ, G. (2009): Prípady gramatikalizácie vo vývine slovenského jazyka In: *Jazykovedný časopis*, 2009, Vol. 60, No. 2, s. 131-144.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
WEINREICH, H. (1966): *Linguistik der Lüge*. Heidelberg: Verlag Lambert Schneider.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií* a VEGA 1/0539/17 *Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom ruskom verejnom diskurze.*

Kontakt:

doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava
Slovakia

E-mail Address: irina.dulebova@uniba.sk

Téma „impéria“ a „imperiálnych symbolov“ v súčasnom jazykovom prostredí (s dôrazom na ruský kultúrny areál)

Ľubomír Guzi

Abstract

The Theme of “Empire” and “Imperial Symbols” in the Contemporary Linguistic Environment (With Emphasis on the Russian Cultural Area). *The paper focuses on the present-day state of imperial awareness in Russia at the level of its symbols in society, culture, literature and language. The post-Soviet society, i.e. the political and cultural scenes in Russia increasingly tend to project the lost imperial awareness, both pre-revolutionary and Soviet ones. This occurs at all levels, but the most visible scene of this phenomenon is the nationalist movements on the troubled Western European borderlands of Russia, then in the literary-philosophical discussions and works, social networks and virtual reality. In the paper, we outline the historical stages of Russia’s development and some of the symbols of its imperial nature.*

Kľúčové slová: impérium, symbol v jazyku, politický a mediálny diskurz, postsovietske Rusko, ruská politika, alternatívna a virtuálna história, kultúra

Keywords: empire, symbol in language, political and media discourse, possoviet Russia, Russian politics, alternative and virtual history, culture

Na počiatku bolo slovo.

Samotná lexéma impérium má samozrejme niekoľko významov, no súčasný prvotný význam znie „monarchistický štát, na čele ktorého stojí imperátor, imperátorka“ (Kuznecov 2004: 390). Jeho etymológia siaha samozrejme k latinskému koreňu imper-ium, derivovaného od slovesa im-pero (v neurčitku im-perāre) (Dvoreckij 2000: 379), ktoré znamenalo rozkazovať, nariaďovať, riadiť a pod. Ešte staršia motivácia vedie k predložkovej derivácii „in“ (vo význame „v“) + „parāre“, znamenajúcom „pripravovať, pripravovať, organizovať, zamýšľať“, ktoré zrejme vychádza z rekonštruovaného praindoeurópskeho základu *perə- (Vasmer 1953: 480). V starovekom Ríme, ktorí sa pretvoril v prvom storočí pred naším letopočtom na etalón civi-

lizačného impéria sa slovom i*mpérium* označovala vládna, civilná (*consuetudinis*) a vojenská (*dare alicui imperium*; *esse cum imperium* – nadeliť niekoho vojenskou mocou, resp. zastávať post hlavného veliteľa a pod.) zvrchovaná moc, ktorou disponovali v Ríme najvyšší úradníci (*consulari imperio praeditus*). Veľmi dôležitým významovým atribútom bolo ponímanie impéria ako zvrchovanej moci, ako úplnosti moci. Z toho postupne začala vyplývať aj kontrola nad územím, podliehajúcim impériu, oblasť rímskej vlády teda Imperium Romanum. Tieto významy sa dostali aj do taliančiny, ktorej slovo *impero* vlastne združuje významy monarchistickej vlády na čele s imperátorom (*la lotta fra papato e impero nel medioevo*), a rovnako aj samotnú hodnosť a výkonnú exekúciu imperátorskej moci (*assumere l´impero* – prevziať moc; *durante l´imperio Tibero* – počas Tiberiovej vlády). V druhom význame dané talianske slovo už označuje politický organizmus, rozprestierajúci sa na veľkom území, ovládajúci mnohé národy, ktoré sú ovládané ústrednou mocou zvrchovaného panovníka označovaného imperátorským titulom a taktiež aj samotné územie, podliehajúce tomuto politickému organizmu (Garzanti 1997: 891).

Rovnako aj v súčasnej slovenčine dominuje historické chápanie impéria ako najvyššej plnej moci rímskeho magistrátu a označenie územia, na ktorom sa táto moc uplatňovala. V druhom význame sa pod impériom rozumie veľký štátny útvar, ríša, veľmoc, mocnosť: britské impérium, mnohonárodné, bývalé cárske impérium v Rusku, rozpad koloniálneho impéria a pod. Dnes je rozšírený tento pojem aj v publicistike, pokiaľ ide o veľký okruh pôsobenia, vplyvu a pod., ovládaný jednotlivcom, alebo malou skupinou ľudí, napríklad filmové, mediálne, módne impérium (Jarošová, Buzássyová 2011: 343). V súčasnom ruskom jazyku je toto slovo používané prakticky v totožných významoch, hoci do spisovnej ruštiny sa dostalo pomerne neskoro – aktívne sa začalo používať v časoch Petra I., hoci určite sa používalo od začiatku XVII. storočia. Do ruštiny sa dostalo buď priamo z latinského alebo, ako mnoho slov v tomto období, cez poľštinu v tvare *imperija* (Smirnov 1910: 118). Často sa pri jeho používaní objavuje meno baróna Petra Pavla Šafirova a rok 1710, kedy sa po víťaznej Poltavskej bitke nad Švédmi čoraz častejšie medzi „*ptencami gnezda Petrova"* objavujú myšlienky na formálne vytvorenie Ruského impéria, čo sa však udialo až v októbri roku 1721 po víťaznom ukončení Severnej vojny.

Imperiálne dedičstvo.

Aj keď sa Ruský štát stáva impériom v XVIII. storočí, tradícia monarchistického centralizovaného štátu prakticky dominuje počas celej jeho histórie.

Rusko sa hlási k štyrom veľkým civilizačným spoločensko-ekonomicko-politickým a kultúrnym formáciám – centralizovanej ranofeudálnej Kyjevskej Rusi, ktorej existencia bola pretrhnutá obdobím Údelnej Rusi, ktoré v širšom ponímaní prakticky trvalo od smrti Vladimíra Monomacha v prvej štvrtine XII. st., a za ktorým nasledovalo obdobie „*sobiranija drevnerusskich zemel*" (*eng*. collection of /old/Russian lands), vyvrcholením ktorého bolo vytvorenie samoderžavného Moskovského centralizovaného štátu v polovici XVI st.

Pri zjednocovaní ruských území pod egídou Moskvy bolo samozrejmé, že „samoderžavné" tendencie Moskvy narazia na odpor údelných kniežat, ktorým stránila veľká časť cirkvi. Ponímanie Rusi „*ako jediného vo svete pravoslávneho (pravoverného – ortodoxného) cárstva*" sa samozrejme prelínalo s „byzantskými predstavami o panovníkovi, ako o jedinom pánovi nad štátom aj cirkvou, čo pretrvá cele stáročia ruských dejín a ruskí cári sa ho budú zriekať len veľmi neochotne, takmer vždy s „vedľajšími", ohromnými otrasmi doma aj za hranicami krajiny" (Adamka 2013: 9).

Andreas Kappeler zoskupil svoju obsiahlu monografiu okolo slovného spojenia, vytvoreného samotnou ruskou historiografiou, to jest okolo pojmu *sobiranija zemeľ – das Sammeln der Länder*. Moskovské Rusko sa hlásilo za dediča staroruského štátu – vzniklo ako centralizovaný štát okolo Moskovského kniežactva zhromažďovaním jeho bývalých území - *sobiranijem drevnerusskich zemeľ* („*Sammeln der Länder der Rus*", resp. „*altes Land der Rus*"). Avšak v roku 1552 pripojil moskovský štát prvé „nie staroruské" územia, ale územia svojho bývalého suveréna, ktorému odvádzal daň – Zlatej Horde. Pripojenie Kazanského a Astrachánskeho chanátu „sa stalo epochálnou udalosťou kľúčového významu v dejinách Ruska a celej Euroázie" (Kappeler 2001: 25). Preto, ako pokračuje zmienený autor, „prevažne východoslovansko-ortodoxný severovýchodno-európsky Moskovský štát sa práve vtedy definitívne stáva polyetnickým, multireligióznym impérium" (Kappeler, tamže). Tým, že získal kontrolu nad tokom rieky Volgy, ktorý spájal na dve časti preťatú euroázijskú step, prevzal moskovský panovník dedičstvo chánov Zlatej Hordy a ruská politika na východe sa môže po ďalšie stáročia nazývať *sobiranijem zemeľ Zolotoj ordy* („*Sammeln der Länder der Goldenen Orde*") alebo *zolotoordynskich zemeľ* („*die golden - hordinischen Länder*"). Ruské impérium sa rozširovalo závratnou rýchlosťou aj rozsiahlosťou územia. Avšak prišiel veľký krach impéria a s tým spojené narušenie celistvosti imperiálneho územia. Tak či onak v nepokojnom vojnovom a revolučnom „sedemnástom roku" sa moci chopili boľševici so zopár spojencami a nehodlali sa jej vzdať. Asi pol roka po októbrovom prevrate prišlo boľševické Rusko takmer o všetky okrajové oblasti Ruskej ríše

na západe a juhu. Jeho vodcovia však vedeli, že je to dočasné a že všetko chcú späť.

Aby sme dokončili úvahu Kappelera, boľševici cukrom a bičom, rozdeľovaním a panovaním posilneným o zvučné heslá oslobodenia pracujúcich, využívaním sociálnych a etnických rozporov, dokázali nastúpiť cestu *zhromažďovania* území cárskej ríše, teda „*das Sammeln der Länder des Zarenreiches*" (Kappeler 2001: 301). V tomto dokázali vodcovia sovietskeho štátu zájsť najďalej. Nesformovali len *zväz sovietskych republík*, ale po Druhej svetovej vojne mohli exportovať sovietske princípy do celého sveta a vytvoriť tým tzv. socialistický tábor, či socialistický systém. Koniec dvadsiateho storočia však priniesol odpoveď v podobe rozpadu tohto systému a sformovaniu nástupníckych postsovietskych štátov bývalého ZSSR. Vzniklo aj samostatné Rusko. Rusi, obyvatelia dnešnej Ruskej Federácie ako aj ostatné nástupnícke krajiny si aj v ťažkej situácii 90-tych rokov vážili dátum vytvorenia samostatného Ruska, o ktorom hovoril N. Svanidze v nami vyššie uvedenom citáte. Dnešné Rusko je často obviňované a konfrontované s imperiálnymi zámermi. Je len na aktéroch dnešnej spoločensko-politickej scény Ruska, ako naloží s výzvou: bude pokračovať v zhromažďovaní bývalých sovietskych území alebo využije iné možnosti koexistencie globálnej politiky.

Revolučné impérium

Rok 1905 priniesol prvú otvorenú zrážku „*dvoch Ruských koncepcií*" – *Starého Ruska*, *Ruska* Mikuláša Prvého, a *nového Ruska* – Rossii Alexandra II, spoza ktorej už vykukovalo *tretie Rusko – Rusko Lenina*. Nie je celkom namieste domnievať sa, že prvá revolúcia bola porazená. Hoci aj nezvíťazila, no nevyhral ani cárizmus. Vytvorila sa akási nestabilná rovnováha. Liberálne, demokratické Rusko sa o hodný kus posunulo dopredu, samoderžavie postupne zanikalo. Aj keď si zachovalo dôležité štátne štruktúry, stávalo sa z neho „*polosamoderžavie*", „konštitučné samoderžavie" (Ioffe 1992: 8-9).

Od roku 1905 sa však akoby čakalo na tretie Rusko, no len zo spätného pohľadu môžeme akceptovať tvrdenie, že to muselo byť nevyhnutne Rusko Lenina. Politická rovina je v tomto zmysle pomerne komplikovaná, no ešte väčšie nejasnosti vznikali pri definícii samotných pojmov revolúcie a hlavne rodiaceho sa nového poriadku. Ak sa na obdobie Ruských dejín pozeráme zo súčasnej perspektívy je zrejme, že tesne pred rokom 1917 sa akoby všetko konvergentne zbiehalo k tomu, do čoho vyústili udalosti vo februári. Generál N. N. Golovin podotkol, podobne ako je to zrejmé napríklad aj zo spomienok Petra Vrangeľa, že „počas revolučného roku 1917 je

to práve oblasť javov kolektívnej psychiky, kde je potrebné hľadať príčiny tej rýchlosti, s akou bola zvrhnutá Cárska vláda v oných marcových dňoch roku 1917“ (Kolonickij 2010: 8).

V jazykovo symbolickej rovine sa museli technológovia revolúcie – či latentní alebo otvorení, vedomí alebo nevedomí, zamerať na mentálno-jazykovú a znakovo-symbolickú agresiu do jazykovo-kognitívneho aparátu recipientov. Najväčšiu verbálno-obraznú silu zaznamenávali kultúrne koncepty ako typické koncentráty kultúry, odrazené vo vedomí človeka, čím samotná kultúra vchádza do mentálneho sveta človeka. Na druhej strane, takýmito konceptmi obyčajný človek, nie „*tvorca kultúrnych hodnôt*“ akoby sám vchádzal do kultúry, a miestami na ňu aj vplýval (Stepanov 1997: 40).

Príkladom toho je aj konceptualizácia kultúrneho prostredia väčších miest, ktoré zohrali kľúčovú úlohu v revolučnom procese. Práve v nich, na prvom mieste s obidvoma hlavnými mestami vtedajšieho Ruska, sa objavovali faktory, ktoré bránili vytvoreniu národnej jednoty v časoch spoločenskej krízy a prebiehajúcej svetovej vojny. Na realizáciu takéhoto spoločensko-politického projektu akým je vytvorenie, resp. akcelerácia národnej jednoty, vtedajšia cárska moc už jednoducho nedisponovala potrebnými zdrojmi reálnych a vážených symbolov národnej jednoty - „*jedinstva*“. Naopak, takmer všetky symboly, koncepty ruskej monarchie tesne pred rokom a v roku 1917 značne utrpeli. Najvýznamnejšiu úlohu tu opäť zohral jazyk (v širokom zmysle) a slovná diskreditácia. O. Figes a B. Kolonickij vyčlenili tri hlavné konceptuálne témy, ktoré mali najväčší vplyv na spoločnosť: 1) morálny úpadok (*moral corruption*); 2) otázka: „Kto vládne Rusku?“ (*who rules Russia*) a 3) zrada. Všetky tieto tri zložky však boli len subsystémom celkového konceptu „nepriateľa“ („*obraz nepriateľa*“), ktorý vyúsťoval až do prítomnosti mystických „temných síl“ (*dark forces*). Podľa S. S. Oľdenburga „temné sily“ jednoducho neexistovali. V tejto pre Rusko ťažkej chvíli vládol „s á m P a n o v n í k“ („*Gosudar*“). Nikto mu „nenašepkával“; nik naňho nevplýval; „temné sily“ boli výplodom klebiet alebo choromyseľnej predstavivosti. Hovorili o nich všade a kedykoľvek, avšak, keď bolo potrebné ukázať prstom, kto je v skutočnosti tou „temnou silou“, - buď dookola opakovali „Rasputin“, alebo sa vyslovovali mená toho, kto akurát prišiel na jazyk a kto v skutočnosti nemal žiaden vplyv (Gučkov sa nakoniec dokecal do nejakých „tajomných burzových žralokov“) (Oľdenburg 1949: 215).

Piate impérium (Empire V.)

Ak by sme chceli spočítať všetky vyššie uvedené „ruské impéria“, došli by sme k číslu štyri. Paradoxne ich počet zodpovedá oficiálnemu globálnemu

dedičstvu „rímskej imperiálnej myšlienky“ – Prvý Rím (založený v roku 753) sa rozpadol v roku 476 pod tlakom barbarských kmeňov, druhý, v podobe Byzancie, pretrval do roku 1453 a vyvrátili ho osmanskí Turci, aby sa v ruskej tradícii jeho centrum prenieslo do ortodoxnej Moskovie. Moskva ako Tretí Rím v pravoslávnom povedomí síce pretrváva naďalej, no po krachu Ruského impéria ako zosobnenia zmienenej doktríny Tretieho Ríma, bol vystriedaný štvrtým impériom, tentoraz prísne ateistickým, aj keď nie výsostne antireligióznym, hoci sovietskym. O jeho krachu sa v súčasnosti čoraz viac v intelektuálnych kruhoch hovorí o piatom impériu.

Jeden zo súčasných kontroverzných ruských intelektuálov Vladimír Bondarenko sa vyjadril, že „nostalgiu za Impériom v našej kultúre si nevšimne jedine ak slepý“ (Bondarenko 2006). Ak sa pozrieme na politickú, kultúrno-spoločenskú, prísne intelektuálnu, resp. literárny realitu, môžeme dospieť k názoru, že zmienené slová nie sú ďaleko o pravdy.

Ako podčiarkujú Vapler, Ya. – Gronskaja N. a kol. termín „impérium“ sa pomaly vracia do medzinárodno-politického lexikónu a rehabilituje sa v ňom. Keď dnes niekto hovorí vo vzťahu k niektorej krajine ako o „novom impériu“, oveľa častejšie to už znie, nie ako obvinenie, ale ako blahoželanie (2010). Autori vychádzajúc z ruskej reality ďalej pokračujú, že „túžba po impériu“ je jedno z vyjadrení „nostalgie po moci“ v podmienkach panujúcej anarchie. V súčasnom pluralitnom priestore je takmer nemožné zoskupiť intelektuálne postuláty, týkajúce sa definovania samotnej podstaty impéria, tobôž motiváciu a úmysel definujúcich v našom postmodernistickom *postpravdovom* (*post-truth*) svete. Ako impérium sa označuje „každý štát, ktorý disponuje zmyslom vlastnej existencie, okrem prostého prežívania“ (M. Jurjev), A. Jelisejev sa vyjadril v zmysle, že „mnohí by zrejme uprednostnili útek z bývalého imperiálneho pohraničia a radšej by sa stiahli do dutiny „ruskej sterility“. No ak sa ty nevyberieš v ústrety impériu, v ústrety ti vyrazí anti-impérum. Vitalij Averianov si zasa kladie otázku: „Nie je teda lepšie zodvihnúť bremeno impéria a nepokračovať v ďalšom rozpúšťaní civilizácie v kyseline pomaly sa vlečúcich zmätkov?“ (Maslov 2007).

Ruskí politici si uvedomovali zložitosť situácie postsovietskeho obdobia a taktiež sa vyrovnávali s fenoménom existencie, resp. aktuálnej absencie imperiálnej podstaty krajiny. Známy reformný politik deväťdesiatych rokov Jegor Gaidar sa vyjadril takto: pri všetkom „bordeli“, ktorý sa v Rusku rozhostil v 90-tych rokoch vo federálnych vzťahoch, kedy sme sa viac podobali feudálnej krajine, než federácii, zachovala sa viac-menej myšlienka, že vláda v regiónoch zodpovedá za vlastné regionálne problémy a táto prax sa pomerne pevne uchytila k začiatku nového tisícročia. Dovolím si konštatovať, že v takejto podobe môže Rusko, ktoré nie je impériom, byť stabilným štátom“. V tom istom období však V. Cymburskij poznamenáva, že Rusko

je začiatkom XXI storočia „provinciou svetového impéria“. Svetu vládne impérium, ktoré rieši, podľa Brzezinského, všetky úlohy bývalých impérií – ***zabezpečiť bezpečnosť občanov*** (poddaných), ***odvrátiť možné spiknutie vazalov***, ***odraziť útoky barbarov*** (Pankova, Leonova 2007: 95).

Historik A. Miller argumentuje, že „impérium je starobylou formou vlády, no svoju obsahovú podstatu mení v závislosti od epochy a úrovne rozvoja sociálnych vzťahov“ (Miller 2004: 5). Vo svojom prvotnom význame slovo „impérium“ a „imperiálny“ znamenalo suverenitu (zvrchovanosť): to znamená, že na nikom nie som závislý, mám zvrchovanú moc v určitom priestranstve (Ukhanova – Kosova 2016: 330). Tak o sebe mohli vyhlasovať nezávislí monarchovia. Ak sa dnes pozrieme na ohromnú masu národných štátov a pokúsime sa vysvetliť, ktoré z nich sú naozaj suverénne, zistíme, že takých je veľmi málo. Nie je to náhoda. Mnohé národné štáty sú schopné udržať si svoju samostatnosť jedine vtedy, keď sú začlenené do nejakého väčšieho systému. Preto imperiálny princíp nemizne ani vo svete, v ktorom formálne prevládajú národné štáty.

Vo svojej publikácii „Imperiálne projekty“ sa autori v kapitole „Impérium – osud alebo projekt?“ zamýšľajú nad aktuálnosťou a potrebou konceptu „impéria“ v ideologickej sfére a sfére masovej kultúry (Vaňukov – Kuznecov - Samsonov: 211-212). Samotná existencia, bytie, konceptu impérium je v postsovietskom politickom priestore prepojené s pretvorením tých najsmelších futuristických vízií do reality. Stačí si len predstaviť evolúciu „impéria“ v publicistike od opovržlivého biľagu zodpovedajúcej historickej a politickej epochy (alebo striedania epoch) až po nadšené nostalgizujúce konotácie spojené so strateným statusom Ruska ako superveľmoci.

Vzhľadom k vyššie uvedeným skutočnostiam, môžeme vyčleniť takéto úrovne imperiálneho povedomia:

- Politické; - Ekonomické (Impérium uhľovodíkov, „*Imperija uglevodorodov*“); - Náboženské (ortodoxné) („*atomnoje pravoslvije“*); - Intelektuálno-literárne a filozofujúce; -Národné („*ja russkij – značit imperskij*“); - Militantné; - Ultranacionalistické a ultrapravicové; - Fiktívne (úroveň literárne historickej imperiálnej fikcie); - Virtuálne (v rámci počítačových hier a sociálnych sieti).

Ani jedna z týchto foriem povedomia však neexistuje izolovanie, jestvujú skôr v niekoľko úrovňovom synergickom celku, ktorý aj keď nie vždy funguje v prospech spoločnosti, však stále prináša „istý model koexistencie jej vrstiev a tried, keď však spoločenstvo nepodľahne mýtu o beztriednom usporiadaní spoločnosti“ (Blaho 2016: 110). Pre súčasné ruské kultúrno-politické a spoločenské prostredie je charakteristické preklenutie minulej diskrepancie veľkých, koncepčne, hodnotovo a kultúrne nezmieriteľných celkov polofeudálneho - rannokapitalistického monarchistického usporiada-

nia klasického Ruského impéria spred roku 1917 s antagonistickým *Imperium Sovieticum* a postovietskou demokraticky volenou oligarchiou. Ako sme spomenuli vyššie, v súčasnom Rusku dominuje budovanie určitého Projektu, ktorí podľa niektorých (uvedených aj vyššie) je imperiálny. Imperiálne symboly nachádzame na rôznych úrovniach, spoločenských vrstvách, na konfliktných územiach, na sociálnych sieťach aj vo virtuálnej, či hrovej počítačovej realite. Ako v politickom, aj v tomto type diskurzívnej formy dochádza nielen k „inštrumentalizácii" a „reinterpretácií" dejinných skutočností, ale aj nepochopiteľnému prepájaniu, ktoré by prv nebolo možné (Dulebová 2016: 114). Dochádza pritom k „vzájomným mutáciám rôznoúrovňovej symboliky" (Mertová 2010: 161). Napríklad pravicový extrémista si môže zvoliť ako krédo pre svoje „pravé", teda aj „správne, pravdivé" dielo známy výrok ľavicového komunistu, napr. V. Molotova: „*Naše delo pravoje. Vrag budet razbit. Pobeda budet za nami*". (Naša vec (dielo) je pravá (pravé). Nepriateľ bude rozdrvený. Víťazstvo bude naše.) – dochádza teda k ideologickému anachronizmu: slogan pravicového hnutia od sovietskeho imperiálneho (ľavicového) politika.

Imperiálne hnutia sú zväčša pravicové a taká je aj ich symbolika, ktorá sa často prepletá s pravoverným (v tomto prípade pravoslávnym) kresťanským učením. Ide o reálne hnutia, napríklad vo vojnou zmietaných regiónoch východnej Ukrajiny a Západnej časti európskeho Ruska. Jedným z nich je aj Imperiálna légia (*Imperskij legion – Russkoje imperskoje dviženije*). „Ruskí ľudia majú iba jedinú nádej, jedno miesto, na ktoré sa môžu utiekať. Naše miesto je tam, kde cáruje Istina. A Istina – to je Kristus. Na večných nebesách sa skvie imperiálny Labarum, koruhva Hospodina Ježiša Krista, Toho, Kto porazí svojich nepriateľov, ukončí túto vojnu a bude vládnuť naveky" (Imperskij legion, 2017a). Práve pripodobnenie sa k prvotnej kresťanskej rímskej légii a symbolu Krista a jeho rímskych bojovníkov, keď sa kresťanstvo stáva takpovediac oficiálne prijatým štátnym náboženstvom dalo do pozornosti nacionálne ladeným prívržencom práve imperiálny pravoverný Laburum. V ich oficiálnom stanovisku sa hovorí: „Pre toho, komu labarum na našej zástave nedáva zmysel môžeme upresniť, že Imperiálna légia (*Imperialʹnyj legion*) je vojensko-náboženská občina, ktorej najbližším ekvivalentom sú historické duchovno-rytierske rády. V súvislosti s tým slúži Pravoslávne kresťanstvo pre légiu nielen ako jej základné ideové východisko, ale aj jeho fundamentom a zmyslom slúženia. My si nielenže osvojujeme a rozvíjame vojenské umenie, nielenže bojujeme za tretí Rím. My sa učíme umierať a ničiť nepriateľa výlučne na slávu a v Mene Krista Pankratora (to jest Vládcu Všemohúceho – pozn. Ľ. G.) (Imperskij legion, 2017b). V tomto smere sa aforisticky vyjadril Alexander Prochanov, „*Rusko je ideálnym kozmodrom pre Druhý príchod (mesiáša)*" (Prochanov 2016).

V krízových oblastiach sa rovnako vydvihuje nadväznosť na staré monarchistické organizácie, kopíruje sa staroslovanská symbolika a to všetko sa mies so skúsenosťou modernej *popkultúry*. Medzi nacionalistické obnovené a novozriadené združenia a symboly patria napríklad ROVS (*Rossijskij Obšče Voinskij Sojuz*), DŠRG (*Diversionno-šturmovaja razvedyvateľnaja gruppa*) „Rusič", Imperiálna légia (*Imperskij Legion*), Légia Svätého Štefana (*Legion Sviatogo Ištvana*), Ruská národná jednota (*Russkoje nacionaľnoje jedinstvo*) a pod. Zaujímavá je aj globalizácia nominačných jednotiek týchto vojenských zoskupení. Napr. ROSV vznikol ešte v roku 1924 ako monarchistické bielogvardejské emigrantské hnutie, ktorí však rozložili bezpochyby postupne sa profesionalizujúci *čekisti* (vtedy už vo forme OGPU). Novodobé bojové zoskupenie „Rusič" ako DŠRG – teda diverzno-úderná prieskumná skupina bola zaradená pod velenie GBR (*Grupy bystrogo reagirovanija* – skupiny rýchleho nasadenia) – „Batman". Veľkú úlohu v imperiálnych, nacionalistických a vojenských nomináciách súčasnosti zohráva komerčná *popkultúra*, možnosti prezentovania názorov (vrátane deviantských) na sociálnych sieťach a internete vo všeobecnosti.

Osobitý imperiálny pátos majú masové akcie, ktoré ešte len hľadajú svoje „žánrové" vyhranenie a opodstatnenie. Medzi také patrí v súčasnosti pomerne diskutovaná „PR-intriga", „PR-paródia", „politický videoperformans" a „filozofický manifest" či dokonca „spoločensko-politická koncepcia" kňaza a herca Ivana Ochlobystina „Doktrína 77", ktorú „ozvučil" 11. septembra 2011 na moskovskom štadióne Lužniky. Samotné predstavenie doktríny nieslo sektárske znaky s výrazným symbolickým vplyvom počítačových hier typu Warhammer 40,000, pravoslávnej a imperiálne apologetiky. Jednako však bol na ňom ohlásený príchod budúceho impéria *(„...zajtrajšok už nikdy nebude ako prv...*"), imperiálnej pedagogiky a imperiálnych cností: „Impérium je obraz myslenia, oslobodený od dočasných a sociálnych okolností v prospech budovania impéria, ako jedinej organickej formy štátneho usporiadania Ruska. Je to čistá logika človeka, mysliaceho kategóriami tisícročí, pociťujúceho na sebe zodpovednosť za celý svet..." „...Úlohou tejto logiky Impéria je pomôcť človeku prinavrátiť stratené sny a pokračovať svoj evolučný vývoj. Logika impéria je logikou budovateľov ideálnej spoločnosti na základe plánu, ktorý načrtol Tvorca a zmysel ktorého nie je ťažké uhádnuť z udalostí predchádzajúcej histórie" (Ochlobystin 2011). Text imperiálnej Doktríny 77, spolu s problematikou ordinárneho financovania celej akcie stojí za osobitnú analýzu.

Posledným fenoménom interpretácie a symbolizácie impéria v podmienkach súčasného Ruska je písaná, tzv. imperiálna alternatívna história. Tá je konštruovaná samotnými akademikmi, rovnako ako aj spisovateľmi science-fiction rôznej úrovne. Alternatívna história má svoju tradíciu aj v

„západnej literatúre“. V polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia *sa editor v úvode k článku Josiaha Obera zamýšľa nad tým, ako by sa vyvíjali dejiny, keby Alexander Veľký nezomrel vo veku tridsiatich dvoch rokov, ale dožil by sa staroby. Uvádza mienku známeho britského historika A. J. Toynbeeho, podľa ktorej by „Alexander dobyl Čínu a rovnako aj vypravil námornú expedíciu, ktorá by oboplávala Afriku. Aramejčina alebo gréčtina by sa stala našou lingua franca a budhizmus naším všeobecným náboženstvom. Štvrtinu svojho zvyšného života by Alexander mohol využiť na uskutočnenie svojej myšlienky Jednotného Sveta (One World), ktorý by začal proces akéhosi rázneho vykročenia k Spoločnosti Národov na staroveký spôsob“ (Cowley 1964: 35-36). Aj keď samotný J. Ober neskôr uvažoval o tom, ak by sa história uberala, keby mladý, 22-ročný Alexander zahynul už v bitke pri Graníku, je jasné, že história sa príliš s podmieňovacím spôsobom nesnúbi (Ober 1964: 37).* História, ktorá je nereálna, v rozpore s reálnymi faktami (*counterfactual*), je podľa významného historika a diplomata Edwarda Halletta Carra (1987) iba slovnou hračkou (*parlour game*), falošnou stopou, nástrahou či chytákom („*red herring*“) (Carr 1987: 44; podobne Ferguson 1997). *V každom prípade sú však myšlienky slobodné. A to zrejme platí aj v širšom meradle pre fenomén alternatívnej histórie všetkých proveniencií – od vedeckých až po tie najdiletantskejšie, v ktorých zrejme absurdita výmyslu s dávkou ignorancie napádajú kognitívny systém recipienta. No aj takéto práce majú svoje miesto u ruských čitateľov ruskej imperiálnej alternatívnej histórie, ktorých názvy dávajú tušiť ich charakter.* V rokoch 2005 – 2016 sa objavili knihy ako *Imperskije veďmy* Sviatoslava Loginova *Imperskij gorodovoj* Alexandra Suchova, *Dolgaja doroga domoj* a *Bremia Imperii* Alexandra Afanasieva, *Gorec. Imperskij rycar* Dmitrija Starickogo, *Imperskij Rubež* Andreja Jerpyleva, *Imperskaja mozaika* Olega Markelova, *Imperskij Pios. „Vlasovec“ XXI veka* Vitalija Deržapoľskogo, *Imperskij krest* Antona Granovskogo, *Imperskij gambit* a *Imperskije tancy* Sergeja Musanifa, *Zviozdnyje vojny tovarišča Stalina* a *Zvezdoľot „Iosif Stalin“* Vladimira Peremolotova, *Imperskaja Okraina* Vasilija Sacharova, *Spasti tovarišča Stalina. SSSR XXI veka* Jegora Kalugina a mnohé iné. V týchto *dielach* ide naozaj o spájanie tých najnepravdepodobnejších sujetových, dejinných, politických, spoločenských a kultúrnych symbolov, aké si človek vo vzťahu k Rusku a budovaniu ruského impéria dokáže predstaviť a ich čítanie a percepcia sú nadmieru namáhavé.

Záver

„Všetci ľudia snívajú, avšak rôzne. Tí, čo snívajú v najodľahlejších zaprášených zákutiach svojho rozumu sa ráno zobudia a ich sny sa rozplynú do ničoty. No tí, čo vidia sny zreteľne a majú pritom otvorené oči – to sú nebezpeční ľudia. Môžu ich totiž pretaviť do reality“ (Lawrence 1997: 7). *Ako vyplynulo z vyššie uvedeného citátu „*nostalgiu za Impériom v ruskej kultúre si nevšimne jedine ak slepý“ – sen v podobe nostalgie teda žije ďalej. Ako sme ukázali vyššie, v tomto sude s medom je aj lyžica dechtu. Impérium sa kreuje v podobe *Projektu, ktorý sa snažia „ozvučovať“ rôzni protagonisti typu A. Prochanova alebo I. Ochlobystina. Na samotnú praktickú realizáciu Projektu zatiaľ nenastal v jeho imperiálnej podobe ten pravý čas. Ak spoločnosť považujeme za živý a meniaci sa organizmus, v symbolickej rovine sledujeme mutagénnu fúziu symbolických obsahov aj vonkajších foriem, brániacu ich pozitívnej vzájomnej synergii. Ani zjavný technický pokrok nemení rituálnu podstatu symbolických foriem, ich prejavov a efektívnosti. V ruských podmienkach sa zatiaľ nevyhranil tribún, ktorý by dokázal asignovať sumu svojho energetického potenciálu na účet uskutočniteľnosti imperiálneho Projektu. Duchovná vyspelosť a stabilita technologickej spoločnosti je totiž zdanlivá a v ruských civilizačných podmienkach s jej neštandardnými riešeniami a prístupmi aj nepredvídateľná. Aj keď sa ľudia nachádzajú v dvadsiatom prvom storočí, hýbu nimi inštinkty pračloveka.* Pavel Kursanov v článku *Legionári neviditeľného impéria* dôvodí, že „veselý a strašný duch Impéria je veľmi neposedný, vedie kočovnícky život, blúdi, potáca sa z jedného miesta na druhú, raz je v Perzii, potom zasa v olméckej Mezoamerike, potom v zlatom opradenej Byzancii, aby sa následne objavil v prerojenom Japonsku alebo Rakúsko-Uhorsku, knísucom sa v rytme valčíka a popíjajúcom šampanské. Osihotené národy, ktorých tento duch opustil, začínajú smútiť a hovoriť ... o ochrane zvierat, bábikách Barbie, ovečkách Dolly a o krízach vo výrobnom procese...“ (Maslov 2009).

„This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by *Cultural and Educational* Grant *Agency of the Ministry of Education,* science, research and sport of the Slovak Republic.

Literatúra

ADAMKA, P. (2013): Zaveščanije predkov (zametki o rossijskoj gosudarstvennoj simvolike). In: *Cizí jazyky IX: Rusko: země – jazyk – kultura*. Plzeň: ZČU, s. 6-10.

BLAHO, M. (2016): Tekst kak predmet izučenija lingvokuľturologii. In: *Aktuaľnyje problemy obučenija russkomu jazyku XII*. Current issues of the Russian language teaching XII. Brno: Masarykova univerzita, s. 108-112.

BONDARENKO, V. (2006): Buduščeje Rossii kak vyzov, ili Grianet li „piataja Imperija" Aleksandra Prochanova? In: „*Zavtra*". No 10 (642), mart 2006.

CARR, E. H. (1987): *What is History?* 2nd edition. London: Harmondsworth.

COWLEY, R. (ed) (1964): *What if? The world´s foremost military historians imagine what mirht have been*. New York: G. P. Putnam´s sons; New Ed edition: New York: Putnam, Pan Macmillan.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 104-117.

DVORECKIJ, I. CH. (2000): *Latinsko-russkij slovar*. Moskva: Russkij jazyk.

FERGUSON, N. (1997): *Virtual History. Alternatives and Counterfactuals*. Cambridge: Basic Books.

GARZANTI (1997): *Il Grande dizionario Garzanti della Lingua Italiana*. Editione Speciale. Garzanti-Gulliver. Cernusco s/N Milano: Garzanti Arti Grafiche Garzanti – Verga s.r.l.

GRAČOV, N. I. (2012): Imperija kak forma gosudarstva: poňatije i priznaki. In: *Vestnik Volgogradskogo gos. un-ta*. Ser. 5 Jurisprud, Vol. 17, No. 2, s. 18-28.

IOFFE, G. (1992): *Revoľucija i suďba Romanovych*. Moskva: Respublika,.

JAROŠOVÁ, A.; BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka*. H – L. (2 zv.). Bratislava: Veda.

KAPPELER, A. (2001): R*ussland als Vielvölkerreich. Enstehung. Geschichte. Zerfall.* München: Verlag C. H. Beck.

Klub imperskij legion, <https://vk.com/club10533171> [16. 6. 2017].

Klub imperskij legion, <https://vk.com/club10533171> [26. 5. 2017].

KOLONICKIJ, B. (2010): *Tragičeskaja erotika: Obrazy imperatorskoj semji v gody pervoj mirovoj vojny*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.

LAWRENCE, T. E. (1997): *Seven Pillars of Wisdom*. London: Wordsworth.

MASLOV, O. (2009): Vlasť Imperii v Rossii (Rossija i imperija v vyskazyvanijach sovremennikov). In: *Ježenedeľnoje nezavisimoje analitičeskoje obozrenije*. 18 9. 2009. <http://www.polit.nnov.ru/2009/-09/18/ImperiaRus> [18. 2. 2017].

MERTOVÁ, N. (2010): Političeskij diskurs v publicističeskom texte i jazyke SMI (na materiale slovackoj i russkoj pressy. Vybory prezidenta v Slovakii v 2009 godu). In: *Filologija i obrazovanie: sovremennyje koncepcii i technologii.* Kazaň: Izdateľstvo MOiN RT, s. 159-164.

MILLER, A. I. (2004): Imperija i sovremenyj mir – nekotoryje paradoksy i zabluždenija. In: MILLER, A. I. (ed.): *Političeskaja nauka: Sovremennyje imperii*: *sb. nauč. tr.* Moskva: INION RAN, s. 4-11.

OBER, J. (1964): Conquest denied. The Premature Death of Alexander the Great. In: COWLEY, R. (ed) *What if? The world´s foremost military historians imagine what mirht have been*. New York: G. P. Putnam´s sons, s. 37-55.

OCHLOBYSTIN, I. (2011): *Doktrina-77.* Pravoslavije i mir,. <http://www.pravmir.ru/doktrina-77-ivana-oxlobystina-polnyj-tekst/> [11. 9. 2011].

OĽDENBURG, S. S. (1949): *Carstvovanije Imperatora Nikolaja II. Tom II, Č. IV Mirovaja vojna (1914-1917)*. München: Izdanije Obščestva Rasprostranenija Russkoj Nacionaľnoj i Patriotičeskoj Literatury.

PANKOVA, L.; LEONOVA, O. (2007): Imperskaja ideja kak aktuaľnyj koncept političeskoj kuľtury. In: *Obozrevateľ – Observer*. 2007. No. 3. s. 92-100.

PROCHANOV, A. (2006): Mify o zagadočnoj russkoj duše. In: *Echo Moskvy*, <http://echo.msk.ru/programs/myth/47478/> [15. 11. 2016].

SMIRNOV, N. A. (1910): *Zapadnoje vlijanije na russkij jazyk v petrovskuju epochu*. Sankt Peterburg: Izd.: tip. Akad. nauk.

STEPANOV, Ju. S. (1997): *Konstanty. Slovar russkoj kuľtury. Opyt issledovanija*. Moskva: Jazyki russkoj kuľturi.

UKHANOVA T. V., KOSOVA V. (2016): Russian adjectives with confixes from an anthropocentric viewpoint. In: *J. Lang. Lit.*, Vol. 7, No. 2, s. 328-331.

VAŇUKOV, D. A.; KUZNECOV, I. I.; SAMSONOV, D. V. (2010): *Imperskije projekty*. Moskva: Knižnyj Klub Knigovek.

VASMER, M. (1953): *Russisches Etymologisches Wörterbuch*. Erster band: A – K. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

VAPLER, YA. V.; ETC. (2010): Idea of impire and “soft force”: world experience and the russian perspectives. In: *Voprosy upravlenija*., Vol. 10, No. 1, <http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2010/01/-02/> [13. 8. 2017].

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov, Slovakia

E-mail Address: lubomir.guzi@unipo.sk

Jazykové konštruovanie *druhých* v súčasnom ruskom verejnom diskurze

Nina Cingerová

Abstract

Construing *the Others* in the Language of Contemporary Russian Public Discourse. *The paper points to the construction of "others" in the Russian public discourse. In this context, the focus is on the inflation of the terms liberal / liberal / liberalism that occurs in the process of occasional word formation. It is based on the fact, that the contextual analysis, in which the key categories of the political area have recently occurred, helps to grasp their pragmatic influence on the recipient.*

Kľúčové slová: Rusko, diskurz, slovotvorba, jazyková hra

Keywords: Russia, discourse, word formation, language game

Úvod

Po roku 2011 možno v ruskom verejnom diskurze[1] v kontexte protestov, ktoré vypukli po parlamentných voľbách, pozorovať zreteľnú opozíciu dvoch konkurujúcich spôsobov označovania (Epštejn, Archangeľskij 2012), výrazné pretavovanie konfliktu do jazyka. Rozšírenou stratégiou pri označovaní politických oponentov je pritom ich *nálepkovanie* výrazmi, ktoré sú vyberané skôr pre ich konotačný význam, emocionálny náboj a schopnosť vyvolať v danej komunikačnej situácii silnú afektívnu reakciu, než pre ich denotatívny význam (Molek-Kozakowska 2010: 86; Šejgal 2005: 141-142). Jedným z nich je aj pomenovanie *liberál/liberálka*, ktorých sémantika sa v ostatných rokoch v ruskom verejnom diskurze modifikuje jednak prostredníctvom pútania jeho významu uzlovými bodmi vyvolávajúcimi negatívne asociácie, jednak, predovšetkým v (internetovej) publicistike, pro-

[1] Diskurz chápeme ako „štruktúrovanú totalitu, ktorá je výsledkom artikulačnej praxe". Porov. Laclau.; Mouffe 2014: 128.

stredníctvom okazionálnych slovotvorných postupov, tzv. kontaminácií[2]. Práve tie sú v centre našej pozornosti v danom článku. Signifikantné je v tomto zmysle „povzdychnutie" šéfredaktora rádiovej stanice Komsomoľskaja pravda Jevgenija Arsiuchina o tom, že „zo slova *liberál* sa stala nadávka" (2013, zdôraznenie kurzívou N. C.).

Liberáli v centre jazykovej hry

Na prelome 20. a 21. storočia sa okazionálna slovotvorba stala populárnym spôsobom realizácie slovnej hry, J. A. Zemská hovorí dokonca o „veku okazionalizmov" (Zemskaja 2000: 128). Tie už nie sú len doménou umeleckej literatúry (predovšetkým poézie), ale hojne prenikajú aj do masmédií, konzekventne sa zaznamenávajú lexikografmi (Minejeva 2015: 62-64) a predstavujú výrazy schopné zachytiť kvintesenciu doby[3]. Zo sémantického hľadiska je pre nás dôležité, že význam kontaminanta je tvorený významami motivujúcich jednotiek a na úrovni konotácie sa komplikuje hodnotiacim postojom (väčšinou negatívnym) a expresivitou (Minejeva 2015: 58). Z pragmatického hľadiska je pre nás dôležité, že ako forma jazykovej hry môže byť kontaminant nositeľom pejoratívneho hodnotenia, a pritom sa jeho vysielateľ dokáže jeho použitím vyhnúť zodpovednosti za artikuláciu slova nevhodného v tom-ktorom kontexte (Minejeva 2015: 64). Môžeme ho teda považovať aj za typ tzv. *disclaimer*-u; sémantického ťahu, pri ktorom sa jednak vytvára pozitívny obraz autora, jednak prezentuje spoločensky kontroverzný postoj (van Dijk 1998: 39-40).

Ako príklady expresívnych verbálnych riešení, ktoré sa používajú v ostatných rokoch v ruskom politickom slangu (najmä v internetovej žurnalistike a blogosfére) na označenie skupín vystupujúcich s kritikou na politickej, či širšie spoločenskej scéne a ktoré vznikli kontamináciou lexémy *либерал*, môžeme menovať výrazy *либераст*[4], *либероид*[5] či výraz

[2] Daný slovotvorný postup sa zvykne nazývať aj „blending", „amalgamácia" alebo „kríženie". Porov. Böhmerová, A. (2010) *Blending as lexical amalgamation and its onomatological and lexicographical status in Englisch and in Slovak*. V súvislosti s okazionálnymi slovotvornými postupmi v ruštine porov. Zemskaja, J. A. (2009) *Slovoobrazovanije kak dejateľnosť*. K vytváraniu okazionalizmov iniciovaných spoločenskými udalosťami vo švédčine pozri Motyková, K. (2016) *Kto sú EÚ-migranti? Novotvary vo švédskom migračnom diskurze a prístup k ich prekladu.*

[3] Jednou z kategórii súťaže Slovo roku, ktorá sa v Rusku koná od roku 2007, je aj (autorský) Neologizmus/Neofrazéma.

[4] Porov. v tejto súvislosti texty ruského publicistu a člena konzervatívneho Izborského klubu, ktorý združuje mnohých nacionalistických a protizápadných intelektuá-

либеразм (Ostrovskij 2004). Sústrediť sa budeme na ne z toho dôvodu, že každé z nich predstavuje manifestáciu jednej zo stratégií uplatňovaných pri diskurznom modelovaní oponentov. Treba pritom poznamenať, že vo výraznej väčšine má *druhý* „mužskú tvár“[6], čo však môžeme pripísať aj celkovému podielu mužov v relevantnej označovanej skupine, ako aj celkovému využívaniu generického maskulína v ruskom jazyku.

O „skutočných mužoch“

Výraz *либераст* predstavuje spojenie so slovom *педераст* (pederast) – expresívnym analógom s negatívnym emocionálnym hodnotením pre neutrálne *гомосексуалист* (homosexuál). Možno dodať, že daný postup sa ukazuje ako produktívny spôsob odkazovania na politických/ideologických protivníkov. V ruskojazyčnom segmente internetu nachádzame aj analogické výrazy *толераст* (od *толерантный человек*)[7] a v aktuálnych štúdiách venovaných slovotvorbe ruskí lingvisti uvádzajú aj lexému *оппозаст* (od *оппозиционер*) (Akimova, Lebedev, Minejeva 2014: 175).

Tieto pomenovania sú manifestáciou štruktúrovania, ktoré možno pozorovať tiež pri iných verbálnych/neverbálnych prejavoch. Nazdávame sa, že ich frekventovaná aktualizácia je koherentná aj so stratégiou budovania rozprávania okolo rodovo orientovanej opozície *mužskosť – ženskosť*, ktorá sa stala dôležitá pre ruský politický diskurz v postsovietskom období.[8] V tejto súvislosti je pre nás relevantné predovšetkým zakoreňovanie špecifického typu ruskej maskulinity „stelesnenej“ mediálnym obrazom Vladimíra Putina (Cassiday, Johnson 2010; Gapova 2016: 53). J. Gapovová vidí príčiny jeho popularity v tom, že jeho atribúty zastupujú a sú súčasťou projektu budovania národa či etatizmu z pera predstaviteľov moci v Rusku.

lov súčasného Ruska, M. Chazina. Napr. Chazin, M. (2017) *Rossijskaja liberastija kak evoľucionnyj zaščitnyj mechanizm čeloveka* [online].

[5] Porov. v tejto súvislosti text iniciátora tzv. Protioranžového výboru, publicistu S. Kurgiňana (*„Liberoidy“* [online]).

[6] Prechýlený tvar *либерастка* síce nachádzame v ruskojazyčnom segmente internetu, ale len veľmi zriedka. Korpus ruského jazyka tvar *либерастка*, na rozdiel od jeho mužského náprotivku (3 záznamy), neregistruje. Analogicky ho neregistruje ani online databáza ruských mediálnych textov (dostupná na adrese https://dlib.eastview.com/). Zároveň môže uvažovať aj o tom, že jeho sémantika je pokiaľ ide o rodové stereotypy značne užšia.

[7] K reflexii porov. Gorbačov, A. Bez jevropejskich garantij . In: *NG* [online], 15.4.2014.; I vnov približajetsia boj! In: *NG* [online], 12.8.2013.

[8] V tejto súvislosti je zaujímavé aj porovnanie s európskym diskurzom o „zženštenej“ Amerike na začiatku 20. storočia (Mongu 2010).

„Silnú krajinu reprezentuje silný muž. [...] Mužský ideál, ktorý zosobňuje Putin (a jeho „družina“) a ktorý je inštitucionalizovaný v takých štruktúrach ako FSB[9] a GRU[10] zahŕňa normatívne vlastnosti hegemonickej maskulinity a kódy mužskej cti. K nim patria sila vôle, nezávislosť, dôstojnosť, chrabrosť a chladnokrvnosť, disciplína [...], a tiež sexuálna moc [...].“ (2016: 53 – 54). Aj slovenská rusistka I. Dulebová, ktorá sa kontinuálne venuje špecifikám ruského politického diskurzu, hovorí o jazykom obraze V. Putina ako o obraze „ozajstného tvrdého muža“ (Dulebová 2016: 108). V tomto kontexte možno tiež vnímať frekventovaný mém – sarkastické označenie pre Európu, európske (západné) hodnoty - *Геёропа* (*гей+Европа*), ale aj „plastický“ obraz *liberála* produkovaný pravicovou/konzervatívnou publicistikou; obraz *liberála* ako muža, ktorý sa nespráva v súlade s (hegemonickými) genderovými stereotypmi o „ozajstných mužoch“ (*настоящие мужчины*)[11].

Okrem spájania politickej/ideologickej orientácie s hegemonickými genderovými stereotypmi o maskulinite môžeme navyše uvažovať aj o stratégii *profesionalizácie* („kreatívni“ *liberasti* [12]) či presnejšie – zaradenia do špecifickej sociálnej vrstvy. A vice versa: v ruskom priestore sa sociónymum *креативный класс* (*kreatívna trieda*) používa nielen na označenie osôb pracujúcich v nemateriálnom sektore ekonomiky (Kustariov 2012), ale, od roku 2012, aj synonymicky na označenie (liberálnej) opozície voči režimu Putina, čo „vyšla do ulíc a blogov“ (Voskaňan 2014; Issers, Ganejeva 2013). V tejto súvislosti sa v politickom slangu používa aj neologizmus – abreviatúra s negatívnym emocionálnym hodnotením *креакл* (3. miesto v súťaži Slovo roku 2013).[13]

Súčasť vytváraného obrazu tvorí aj imidž tzv. zahraničného agenta (*иностранный агент;* Slovo roku 2013, 2. miesto v kategórii Antijazyk[14]), ako sa v ruskej legislatíve nazývajú mimovládne organizácie financované (aj) prostredníctvom zahraničných donorov[15]. Tak sa *либерасты* bližšie určujú ako „*тщательно выращиваемые всяческими фондами“* (staros-

[9] Federálna bezpečnostná služba, nástupkyňa sovietskeho Výboru pre štátnu bezpečnosť (KGB).

[10] Hlavná správa rozviedky Generálneho štábu Ozbrojených síl Ruskej federácie.

[11] Porov. článok kontroverzného pravicového publicistu K. Dušenova: *Remeslo okajannoje* [online].

[12] Tamže.

[13] *Slovo goda-2013. Glavnyje itogi* [online].

[14] Tamže.

[15] *Federaľnyj zakon N 121-FZ ot 20 ijuľa 2012 g. „O vnesenii izmenenij v otdeľnyje zakonodateľnyje akty Rossijskoj Federacii v časti regulirovanija dejateľnosti nekommerčeskich organizacij, vypolňajuľščich funkcii inostrannogo agenta*.

tlivo „pestovaní“ rôznymi fondami) (Korotkov 2016). O stratégii – *oponent ako kolaborant, (predajný) zradca*, možno hovoriť aj v prípade nálepkovania ideologickým klišé *пятая колонна* (piata kolóna; Slovo roku 2014 v kategórii Antijazyk (Turkova 2014) a *национал-предатель* (zradca národa). V tzv. Krymskom prejave z marca 2014[16] ich aktualizoval ruský prezident V. Putin a odvtedy sa hojne používajú vo verejnom diskurze pri modelovaní tých, ktorí *раскачивают лодку* (rozhúpavajú loďku; rozumej: destabilizujú situáciu). Vzťahujú sa pritom na celkom konkrétne osoby[17] a zostavovanie „zoznamov“ zradcov národa, ponúkanie bannerov na ich vizuálne označenie predstavuje dôležitú praktiku v rámci relevantného diskurzného modelovanie, ktorú považujeme za potrebné, pre nedostatok priestoru, aspoň spomenúť.

Liberál/liberálka ako neplnohodnotný človek

Podobne produktívny sa javí aj spôsob kontaminácie lexémou *гуманоид* (humanoid) - *либероид*. V tomto prípade ide o stratégiu dehumanizácie, keďže humanoid je tvor, ktorý sa podobá na človeka, ale človekom nie je. V slangu nachádzame aj výrazy, kde vo funkcii motivujúcej jednotky vystupuje priezvisko politika (napr. *зюганоид*, *навалоид*, ale aj *путиноид*), produkujúce význam: tvor, ktorý sa podobá/kopíruje názory dejateľa XY.

Koherentné so sémantikou *недочеловека*, neplnohodnotného/nesvojprávneho ľudského tvora sú metaforické výrazy, pri ktorých ako vehikulum (v terminológii V. Krupu) vystupuje koncept zvieraťa. Tu môžeme ako príklad menovať výrazy *хомячки Навального* alebo *бандерлоги*. V prípade prvého sa apeluje k prenesenému významu slova *хомячок* (v tomto význame aj *лемминг*), a síce: dôverčivá a ľahko manipulovateľná masa.[18] V svete ruskojazyčného segmentu internetu – runetu, je to označenie užívateľov, ktorí nemajú vlastný názor. Spopularizoval ho sám opozičný politický aktivista A. Navaľnyj, ktorý na mítingu 5. 12. 2011 vyhlásil: „*Я - сетевой хомячок. И я перегрызу глотки этим скотам*!“[19]. Neskôr sa výraz ironicky prehodnocoval a v prejavoch jeho protivníkov sa používa pri artikulácií obvinení zo stádovosti, neschopnosti samostatne uvažovať, nekritického nasledovanie lídra až do náručia smrti, na okraj pomyselného útesu.

[16] *Obraščenije prezidenta Rossijskoj Federacii.* 18.3.2014.
[17] Porov. v tejto súvislosti napr. stránky: <http://5kolonna.info/5kolonna-v-rossii-spisok>; < http://пятаяколонна.рф/contacts.html>.
[18] Lumíkovia sa totiž podľa rozšírenej legendy v časoch premnoženia zhromažďujú do veľkých skupín a hromadne sa vrhajú z útesov.
[19] Porov. Záznam prejavu A. Navaľného [online].

V prípade druhého ide o aktualizáciu precedentného fenoménu[20] (*Kniha džunglí* R. Kiplinga). Odkazuje na Bandar-log, opičí národ, ktorý neuznáva zákon, zákon džungle. Nemajú lídra, nemajú pamäť, nemajú jazyk. Imitujú už počuté. Ruský prezident (v tom čase premiér) Vladimír Putin tak nazval 15. 12. 2011 počas tzv. Priamej línie predstaviteľov opozície. Tí podľa jeho názoru pracujú na západné krajiny, sú proti Rusku a nie je možné nadviazať s nimi kontakt. „*Знаете, что можно сказать? Идите ко мне, бандерлоги!"*[21] Zvuková podobnosť s výrazom *бандеровцы* (banderovci; stúpenci vodcu Ukrajinskej povstaleckej armády) pritom stimuluje aj časté používanie daného označenia pri odkazovaní na stúpencov Euromajdanu[22] v rámci propagandy zameranej na ich vykreslenie v súradniciach „fašistickej junty" (Shkandrij 2017: 121 – 139. Aj výraz *бандерлоги* sa však ironicky prehodnocuje. Ukazuje sa, že (re)aktualizácia precedentného fenoménu je častým postupom využívaným pri tvorbe kľúčových hesiel opozičného hnutia. Výskum ruských filológov hovorí až o tretine skúmaných hesiel, pričom na čele rebríčka je práve (re)aktualizácia precedentného výroku o opičom národe. (Archipova – Somin – Ševeľova 2016: 180). V zmysle literatúrocentrickosti (Dulebová 2015) ruskej kultúry je signifikantné aj jeho prehodnotenie v rámci projektu Dmitrija Bykova Občan básnik (Гражданин поэт), ktorý je orientovaný na tvorbu aktuálnej politickej satiry.[23]

Patologizácia liberálnych názorov

Posledný analyzovaný okazionalizmus predstavuje *либеразм* (*либерализм* + *маразм*), pri ktorého aktualizácii môžeme uvažovať o pragmatickom efekte prezentovania skupiny, ktorá vystupuje s kritikou na politickej či širšie, spoločenskej scéne ako skupiny vybočujúcej z normy a ich názorov ako prejavu duševného a morálneho úpadku. Táto stratégia má v danom priestore dlhú tradíciu. Za obdobie cárskeho Ruska možno spomenúť „šialenstvo" autora Filozofických listov – P. Čaadajeva a zneužívanie psychiatrie na politické účely v ZSSR (Smith, Oleszczuk 1996; Bojm 2002). V postsovietskom období sa manifestovala napr. aj vo výraze *демшиза*

[20] K precedentným fenoménom porov. Dulebová, I. (2015). *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkultúrny a lingvodidaktický aspekt;* Adamka, P. (2008). *Precedentné fenomény a dekódovanie zmyslu.*
[21] Porov. Záznam prejavu V. Putina [online].
[22] Porov. napr. Kupinov, M. (2014). Press-obeziana Majdana [online]. In: *segodnia.ru*, 31.3.2014 [online].
[23] Záznam prednesu básne Svežij zakon džunglej [online].

(*демократия* + *шизофрения*) (Buceva a i. 2009: 487), ktoré sa v nultých rokoch začalo používať na označenie protivníkov silnej ruky štátu (Bojm 2002).

Záver

Kým resémantizácia pojmov prostredníctvom ich pútania k novým uzlovým bodom (Cingerová 2016) predstavuje subtílne jazykové „riešenie" sporov, lexikálne okazionalizmy sú explicitným zásahom do samotného „tela" znaku, explicitným „prisvojením cudzieho slova". Nazdávame sa, že v rámci širšie koncipovaného výskumu politického diskurzu, ktorý sa orientuje na kľúčové kategórie/pojmy politického poľa, je čiastková analýza zameraná na ich infláciu potrebná. Mapovanie kontextov, v ktorých tieto žili a žijú svojim sociálne vypätým životom (Bachtin 1975: 106), nám totiž pomáha uchopiť ich pragmatické pôsobenie na recipienta.

Literatúra

ADAMKA, P. (2008): Precedentné fenomény a dekódovanie zmyslu, In: BALCAROVÁ, I.; SOUKUP, J. (eds.): *Cizí jazyk v kontextu multikulturní Evropy (sborník z mezinárodní konference)*. Ústí nad Labem: PF UJEP, s. 11-14.

AKIMOVA, J. V.; LEBEDEV, A. A.; MINEJEVA, Z. I. (2014). Aktuaľnoje slovoobrazovanije v svete novych informacionnych technologij. In: *Učonyje zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta,* Vol. 57, No. 1, s. 172-178.

ARCHANGEĽSKIJ, A.; EPŠTEJN, M. (2012): „Jazyk politizirujetsia tam, gde otsutstvujet politika". In: *Kommersant.ru*, 24. 12. 2012. <https://www.kommersant.ru/doc/2092598 > [12. 07. 2017].

ARCHIPOVA, A.; SOMIN, A.; ŠEVEĽOVA, A. (2016): S ekrana na plakat. In: *Nastrojka jazyka: upravlenije kommunikacijami na postsovetskom prostranstve*. Moskva: NLO.

BACHTIN, M. (1975): *Voprosy literatury i estetiki. Issledovanija raznych let.* Moskva: Chudožestvennaja literatura.

BÖHMEROVÁ, A. (2010): *Blending as lexical amalgamation and its onomatological and lexicographical status in Englisch and in Slovak*. Bratislava: ŠEVT.

BOJM, S. (2002): Stiľ PR. In: *Neprikosnovennyj zapas*, 2002, Vol. 26, No. 6, <http://magazines.russ.ru/nz/2002/6/boim.html > [12. 07. 2017].

CASSIDAY, J.; JOHNSON, E. (2010): Putin, Putiniana and the Question of a Post-Soviet Cult of Personality. In: *Slavonic and East European Review*, Vol. 88, No. 4, s. 681-707.

CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 65-79.

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka: interkultúrny a lingvodidaktický aspekt*. Bratislava: Univerzita Komenského.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

GAPOVA, J. (2016): *Klassy nacij. Feministskaja kritika naciostroiteľstva.* Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.

ISSERS, O. S.; GANEJEVA, G. A. (2013): „Novoje russkoje slovo" v kontekste političeskogo diskursa. In: *Političeskaja lingvistika*, 2013, No. 3, s. 37-47.

KUSTARIOV, A. (2012): Socionimy: kreativnyj klass. In: *Neprikosnovennyj zapas*, 2012, Vol. 83, No. 3, <http://magazines.russ.ru/nz/2012/3/k1.html> [12.07.2017].

LACLAU, E.; MOUFFE, Ch. (2014): *Hegemonie a socialistická strategie: Za radikálně demokratickou politiku.* Praha: Karolinum.

MINEJEVA, Z. I. (2015): Kontaminacija v obrazovanii nominacij čeloveka. In: *Vestnik Udmurtskogo universiteta*, Vol. 25, No. 2, s. 58-64.

MOLEK-KOZAKOWSKA, K. (2010): Labeling and mislabeling in American political discourse: A survey based on insights of independent media monitors. In: OKULSKA, U.; CAP, P. (eds.): *Perspectives in Politics and Discourse*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, s. 83-99.

MONGU, B. (2010): *Stadt – Frau – Amerika. Zum Modernisierungsdiskurs im deutschen und tschechischen Feuilleton von 1918 bis 1938.* Dissertation. Berlin: Philosophische Fakultät II der Humboldt-Universität zu Berlin.

MOTYKOVÁ, K. (2016): Kto sú EÚ-migranti? Novotvary vo švédskom migračnom diskurze a prístup k ich prekladu. In: GULDANOVÁ, Z. (ed.): *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia 5*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 94-109.

SMITH, T. C.; OLESZCZUK, T. (1996): *No Asylum: State Psychiatric Repression in the Former USSR*. London, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

ŠEJGAL, J. (2005): *Semiotika političeskogo diskursa*. Moskva: RGB.
VAN DIJK, T. A. (1998): Opinions and Ideologies in the Press. In: BELL, A.; GARRET, P. (eds.): *Approaches to Media Discourse.* Oxford; Malden: Blackwell Publisher, s. 21-63.
ZEMSKAJA, J. A. (2000): Aktivnyje processy sovremennogo slovoproizvodstva. In: *Russkij jazyk konca XX stoletija (1985 – 1995).* M: Jazyki russkoj kuľtury, s. 90-142.
ZEMSKAJA, J. A. (2009): *Slovoobrazovanije kak dejateľnosť*. Moskva: Izdateľskij dom „Librokom".

Excerpované fragmenty [Excerpted Fragments]

ARCHIPOVA, A.; SOMIN, A.; ŠEVEĽOVA, A. (2016): S ekrana na plakat. In: *Nastrojka jazyka: upravlenije kommunikacijami na postsovetskom prostranstve*. Moskva: NLO.
ARSIUCHIN, J. (2013): Počemu slovo „liberal" stalo rugateľstvom. In: *Komsomoľskaja pravda*, 18. 05. 2013. <http://www.kp.ru/daily/26077/-2982522> [12. 07. 2017].
BUCEVA, T. N. (a i.) (2009): *Novyje slova i značenija. Slovar-spravočnik. Po materialam pressy i literatury 90-ch godov XX veka v dvuch tomach.* Tom 1. Sankt-Peterburg: 2009.
DUŠENOV, K. (2012): Remeslo okajannoje. In: *Russkaja narodnaja linija,* 27. 12. 2012, <http://ruskline.ru/analitika/2012/12/27/remeslo_okayannoe> [12.07.2017].
Federaľnyj zakon N 121-FZ ot 20 ijuľa 2012 g. „O vnesenii izmenenij v otdeľnyje zakonodateľnyje akty Rossijskoj Federacii v časti regulirovanija dejateľnosti nekommerčeskich organizacij, vypolňajuľščich funkcii inostrannogo agenta.
GORBAČOV, A.: (2014): Bez jevropejskich garantij. In: *Nezavisimaja gazeta*, 15. 4. 2014, <http://www.ng.ru/ng_politics/2014-04-15/10_garanties.html> [12. 07. 2017].
CHAZIN, M. (2017): *Rossijskaja liberastija kak evoľucionnyj zaščitnyj mechanizm čeloveka*, <http://khazin.ru/articles/136-chelovek-i-obcshestvo/-30024-rossiiskaja-liberastija-kak-evoljutsionnyi-zacshitnyi-mehanizm-cheloveka> [12. 07. 2017].
I vnov približajetsia boj! (2013): In: *Nezavisimaja gazeta*, 12. 8. 2013, <http://www.ng.ru/titus/2013-08-12/1_filantropia.html> [12. 07. 2017].
KOROTKOV, J. (2016): Načalo istorii dikarej. In: *Rabočaja gazeta*, 15. 4. 2014.
KUPINOV, M. (2014): Press-obeziana Majdana. In: *segodnia.ru*, 31. 3. 2014, <http://www.segodnia.ru/content/137069> [12. 07. 2017].

KURGIŇAN, S. (2010): „Liberoidy“. <http://www.kurginyan.ru/-publ.shtml?cmd=art&theme=10&auth=&id=2289> [12. 07. 2017].
Obraščenije prezidenta Rossijskoj Federacii. 18. 3. 2014. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [12. 07. 2017].
OSTROVSKIJ, V. (2004): Meždu Aziopoj i liberazmom. Kak byť liberalom v segodňašnej Rosii. In: *Delo,* 12. 04. 2004, <http://www.idelo.ru/321/16.html> [12. 07. 2017].
Slovo goda-2013. Glavnyje itogi. In: *snob.ru,* 14. 12. 2013, <https://snob.ru/profile/27356/blog/69362#comment_675812> [12. 07. 2017].
TURKOVA, K. (2014): Slovarnyj zapas. Vypusk 13. In: *snob.ru*, 10.12.2014, <https://snob.ru/selected/entry/84996?rp=lj> [12. 07. 2017].
VOSKAŇAN, M. (2014): Kreativnyj klass: ješčo odna maska neoliberalizma. In: *odnako.org*, 2014. No. 4–5, <http://www.odnako.org/blogs/kreativniy-klass-eshchyo-odna-maska-neoliberalizma/> [12. 07. 2017].
Záznam prednesu básne Svežij zakon džunglej. <http://echo.msk.ru/programs/citizen/840631-echo/> [12. 07. 2017].
Záznam prejavu A. Navaľného, <https://www.youtube.com/watch?v=-Zxuocjb1s_I > [12. 07. 2017].
Záznam prejavu V. Putina. <https://www.youtube.com/watch?v=pu4rf8-YVwLE > [12.07.2017].

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA *Vysokoškolská učebnica Ruské lingvoreálie 072UK-4/2015* a VEGA *Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom ruskom verejnom diskurze 1/0539/17*.

Kontakt:

Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava
Slovakia

E-mail Address: nina.cingerova@uniba.sk

An Analysis of Russian Newspapers: a Case Study of Topics and Terminology

Maria Khokhlova

Abstract

An Analysis of Russian Newspapers: a Case Study in Topics and Terminology. *The paper deals with the analysis of terminology and topics in Russian newspapers available on the Web. Special attention is paid to the structure of the terms and their distribution in text corpora. On the example of several terms, the present study reveals new peculiarities of the Russian terminology and reflects today's state of affairs*.

Keywords: politics, terminology, web texts, newspapers, text corpora

Introduction

The globalization makes borders between cultures more penetrable and this process also involves languages. There is a close interaction between languages that influences primarily their lexis. The interference can be traced in a spoken language and on the Web that represents to a certain degree its written equivalent.

The paper deals with the analysis of terminology in Russian Web paying attention to the structure of terms and their distribution in text corpora. Web presents interesting data, its texts can be characterized as more concise and less structured compared to literary texts. They tend to reproduce speech and thus have a lot of loan words or occasionalisms.

Politics has always been in focus in newspapers and media texts and thus can be studied via this source of data. A big number of terms come into Russian from English and gradually they change both their form and meaning. The present study reveals new peculiarities of Russian terminology and reflects today's state of affairs. A number of works deal with the analysis of media discourse, e.g. (Fowler 1991). It was stated in various works (Reformatsky 1961; Verescagin, Kostomarov 2005: 89) that terminology loses its specialized nature, crossing the borders and coming into everyday language. Here we can name numerous words that had

described notions in ancient Greece and Rome that gained their second birth in modern languages.

Newspaper texts available on the Web actively reflect everyday life and thus it is plausible that new terms do appear in this data. Notwithstanding the availability of dictionaries such lexicographic resources do not keep pace with the abundance of new data becoming out of date.

The rest of the paper is organized as follows. In section 2 we give an overview of the data used in the study. Sections 3 and 4 present results of the analysis of thematic words and high-frequency lexis and while the last section concludes the paper suggesting further work.

Material and Methods

On the Russian Web (so called Runet) one can find many sources of news that adhere to different political preferences. In our study we addressed several newspapers that follow opposite views. With the use of the Sketch Engine system (Kilgarriff et al. 2014) we built several corpora. The first one comprises texts of *Rossiyskaya Gazeta* "Russian Gazette" that is a Russian government daily newspaper publishing official documents, statements and decrees. The second corpus includes papers of *Izvestia* "News", a broadsheet newspaper in Russia. A liberal newspaper *Novaya gazeta* "New Gazette" was chosen as a source of texts for the third corpus. Each corpus consists of about 1 mln tokens.

In our work we examined the mentioned Russian corpora paying attention to the terminology. We used quantitative and qualitative methods for the analysis of political language and for extracting potential terms in the texts. In our experiments we considered the mentioned corpora as focus corpora and compared them to the large reference corpus ruTenTen (Jakubíček et al. 2013) and also between each other. Along with extracting words we compiled frequency lists for three corpora that allowed us to make inferences about the most frequently used lexis in the texts of different newspapers.

Results

On the basis of comparison between focus and reference corpora outlined in (Kilgarriff 2009) we analyzed words that most of all describe thematic properties of the texts and can be defined as keywords. Such lexis reveals topical preferences of the textual data. Here we should make one

observation that the comparison between the corpora will not reveal words that have high frequency in both sources and are inherent in them. The keywords that will be extracted will tend to be more frequent only in one corpus (and it will be a focus corpus). So such an analysis will focus on rather lexical differences and not lexical similarities presented in the texts of different corpora.

Novaya Gazeta

On the whole the paper *Novaya Gazeta* (henceforth NG) actively focuses on today's political issues. The most frequent keywords involve proper names denoting news topics of the last years both in home and foreign policy. They can be exemplified as follows: *Gubashev*, *Emmanuel Macron*, *Voronenkov*, *Poklonskaya* etc. Also we found a number of following abbreviations *LNR* 'Lugansk People's Republic', *DNR* "Donetsk People's Republic", *IGIL* "Islamic State".

The latest term *Brexit* that came into Russian is closely connected to the present day political situation in Great Britain. As Russian culture lacks the notion for this historical event we can observe in the corpus that the given term preserves its English spelling (however in the course of time the term can have Russian spelling as it will be merged into Russian lexicon).

Social networks that have become popular in recent years are also frequently mentioned in media texts. The name *Telegram* preserves English spelling suggesting only a couple of hits in Russian orthography. On the contrary *Instagram* gains Russian spelling that is more frequent than English one.

Not only English becomes a source for loanwords. The Ukranian word *titushki* had several hits in NG. This term designates young people that take part into political actions and can be used as instigators. It can be seen that this term refers not only to the situation in the Ukraine but also in Russia.

V pyatnitsu vecherom "titushki" a-la ryus vorvalis' v kafe "Bobry i utki" na Chistoprudnom bul'vare. (On Friday evening "titushki" à la Russe rushed into the café "Bobry i utky" on Chistoprudny boulevard.)

Compared to the reference corpus in NG we find high frequency of the word *avtozak* that denotes a vehicle for transporting prisoners. The high frequency can be explained by the fact that a big number of papers is devoted to the Russian opposition and their protests in which people are arrested.

Ekzortsizm "exorcism" can be classified as a low-frequent word but in NG it gains 13 hits that is quite high compared to the reference corpora. All

the papers that used the given word referred to the questions concerning the Russian Orthodox Church.

Po kolichestvu klientov pravoslavnogo ekzortsizma net spetsial'noy statistiky (skoreye vsego, yeyo vedut sami organizuyusciye seansy ekzortsizma tsentry), odnako nalitso fakt uvelicheniya i neuklonnogo rasprostraneniya etoy praktiki. (There no special statistics on a number of clients of the Orthodox exorcism (most likely the centres organizing sessions of exorcism have their own records), however one can see the increase and spreading of the practice.)

Rossiyskaya Gazeta

In the corpus including texts of *Rossiyskaya Gazeta* (abbreviated as RG) we found the names of Russian politicians (except for *Trump* and *Tillerson* that had the highest hits) to be the most frequent keywords. We can suggest that the newspaper is more focused on Russian internal affairs compared to other media.

It is remarkable that the Islamic State is abbreviated in RG in two ways. The form *DAISH* (of Arabic origin) is more frequent and can be found only in RG, whereas *IGIL* is a more common abbreviation that is used in other texts and tend to be an officially accepted term.

The social network Twitter is mentioned in RG only in its English spelling despite the fact that in Russian there is also a Cyrillic equivalent.

One of the most popular topic in Russian media concerns cryptocurrency. This term is translated as *kriptovalyuta* that preserves its mixed form being a calque (the first part is a transliterated Greek prefix while the second one is the Russian translation for the word "currency). Bitcoin gained its Russian spelling *bitkoyn*, although it could have received a form "bitmoneta" based on the previously mentioned sample. The collocation *mayning bitkoynov* also shows its foreign nature as for the lexeme mayning "mining" there is a Russian equivalent *dobycha* "extraction", however the phrase *dobycha bitkoynov* is not used in RG.

Izvestia

Opposed to other corpora *Izvestia* (IZ) reveals a lower number of keywords represented by proper names (nevertheless *Poroshenko* and *Trump* have the highest frequency).

The term *impichment* "impeachment" was also marked as one of the most frequent words compared to the reference corpus. All the examples

deal with the impeachment concerning Donald Trump and political situation in the USA.

Also there are other keywords that do not describe political issues and rather deal with current internal Russian news. The term *boks-ofis* "box office" shows quite a different path into the Russian lexicon. In Russian there is already a term that designates this notion "kassovye sbory" but as we can see the second form also presents in the texts. There is no example of the phrase "kassovye sbory" in the corpus. The term *off-label* refers to medicine meaning "taking a medicine not for indicated purposes". The word originates from English and preserves its non-Cyrillic spelling. This loanword presents a different case of appearance of a possible term when there is no fixed phrase in a language or it is too complicated.

Conclusion and Future Work

We come to a general conclusion that news lexicon reflects political situation and current topics of modern Russia. More politically focused papers can be found in Novaya gazeta, both other newspapers deal with various news topics. The proper names tend to be more frequent keywords while being compared to the large neutral ruTenTen corpus, whereas the comparison between the newpapers does not reveal such lexemes. This points to the fact that to a certain degree the papers of different corpora address the same "hot" topics and mention the same politicians. The analysis suggests that the terms coming into Russian do not have an officially accepted form and thus can be used in different ways.

Future work will be aimed on a deeper analysis of the differences between the corpora and involve more newspapers and other media.

Literature

FOWLER, R. (1991): *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.

JAKUBÍČEK, M.; KILGARRIFF, A.; KOVÁŘ, V.; RYCHLÝ, P.; SUCHOMEL, V. (2013): The TenTen Corpus Family. In: *Proceedings of the 7th International Corpus Linguistics Conference*. Lancaster: Lancaster University, s. 125-127.

KILGARRIFF, A.; BAISA, V.; BUŠTA, J.; JAKUBÍČEK, M.; KOVÁŘ, V.; MICHELFEIT, J.; RYCHLÝ, P.; SUCHOMEL, V. (2014): The Sketch Engine: ten years on. In: *Lexicography*, No. 1, s. 7-36.

KILGARRIFF, A. (2009): *Simple maths for keywords*, <https://www.sketchengine.co.uk/wp-content/uploads/2015/04/2009-Simple-maths-for-keywords.pdf> [31. 7. 2017].
REFORMATSKY, A. A. (1961): Chto takoye termin I terminologiya. In: *Voprosy terminologii*, Moscow, s. 49-51.
VERESCAGIN, E. M.; KOSTOMAROV, V. G. (2005): *Yazyk i kul'tura. Tri lingvostranovedcheskiye kontseptsii: leksicheskogo fona, reche-povedencheskych taktik i sapientemy.* Moscow: Indrik.

Kontakt:

doc. Maria Khokhlova, Ph.D.

Katedra matematické lingvistiky	Department of Mathematical Linguistics
Filologická fakulta	Faculty of Philology
Petrohradská státní univerzita	St. Petersburg State University Russia Federation

E-mail Address: m.khokhlova@spbu.run

Politická korektnosť v súčasnom ruskom a slovenskom politickom diskurze

Martin Blaho

Abstract

Political Correctness in Contemporary Russian and Slovak Political Discourse. *Contribution Political Correctness in Contemporary Russian and Slovak Political Discourse reflects the subject of the category of political correctness in the linguistic aspect, the effort to find new means of expressing semantic content that would otherwise be contrary to the rights of the individual as well as to the entire ethnic groups of the population. The given anthropocentric category (as it is a human being in the center of its interest and formulations) will be prioritized as part of a broader value base - to address the issue of language tolerance on the one hand, Category of "hate speech" on the other.*

Kľúčové slová: politická korektnosť, eufemizmus, tolerancia, „jazyk nenávisti“, lingvistický relativizmus

Keywords: Political Correctness, Euphemism, Tolerance, "Hate speech", Linguistic relativism

Úvod

Politická korektnosť predstavuje sociálno-politický fenomén, ktorý vznikol v USA približne na konci 70-tych rokov 20. storočia. Táto problematika sa postupne dostávala do pozornosti filozofov, kulturológov, ale aj lingvistov. Politická korektnosť sa analyzuje rôznym spôsobom, jestvujú rozličné prístupy k jej vymedzeniu a definovaniu ako špecifickej ideologickej reálie. Jedným z nosných argumentov potreby skúmania danej problematiky vystupuje potreba zabrániť hanlivému a ponižujúcemu vydeľovaniu príslušníkov konkrétnej society na základe ich špecifických čŕt alebo prípadne nedostatkov.

Termín politická korektnosť bol prvýkrát v tomto ponímaní použitý Karen de Crow, prezidentkou americkej národnej organizácie pre ochranu práv žien National Organization for Women. Americký slovník Merriam Web-

ster Collegiate Dictionary datuje vznik tohto termínu do roku 1983 (Ivanova 2002: 62).

P. Stach (2017) v tomto kontexte hovorí, že „za otca výrazu „politicky korektný“ sa pokladá Lev Trockij. V úvahách o čínskej revolúcii z roku 1928 hovorí o „korektnej (správnej) politickej línii“ a „správnej (korektnej) politickej orientácii“, ktorá prispôsobuje svoju taktiku okolnostiam. V stati o Kantonskom povstaní ňou obhajuje na prvý pohľad protirečivé postoje ruských boľševikov k zakladaniu sovietov – zatiaľ čo v Nemecku v roku 1923 a v Číne v roku 1927 boli proti, v roku 1926 založenie sovietov v Číne podporovali“.

Pre problematiku politickej korektnosti je príznačné používanie rôznej terminológie s obdobným obsahom. S. G. Ter-Minasova používa výraz „jazykový takt“ («языковой такт»), T. V. Kiseľova termín „komunikačná/kultúrna korektnosť“ («коммуникативная/культурная корректность»). Slovenská sociologička Z. Kusá pracuje s termínom politická správnosť.

Politická korektnosť a lingvistický relativizmus

Hypotéza lingvistického relativizmu bola rozpracovaná v 30. rokoch 20. storočia B. L. Whorfom (the Whorf Hypothesis) na základe idey E. Sapira. Jej podstata v krátkosti tkvie v nasledovnom: ľudia, hovoriaci rôznymi jazykmi a prináležiaci k rôznym kultúram, rôzne prijímajú svet. Základnými postulátmi tejto hypotézy sú formulácie, že jazyk ovplyvňuje typ myslenia jeho nositeľov a spôsob poznávania okolitého sveta závisí od jazyka, na základe ktorého sa uskutočňuje myslenie.

Gramatické kategórie jazyka podmieňujú myslenie a konanie hovoriaceho. V obidvoch prípadoch je hlavným cieľom redukcia podvedomého definovania ľudí na vedomú a premyslenú aktivitu, tak aby ju vykonávali s dostatočným poznaním nielen svojho jazyka, ale aj fragmentov sveta iných účastníkov komunikácie, ktoré by mohli vnímať ako urážajúce. V praktickej rovine ide o tendencie akými sú napríklad *antirasizmus, ekologizmus, boj s AIDS, tolerancia k príslušníkom iných názorových, etnických, náboženských, sexuálnych, sociálnych a i. skupín*.

„Politická korektnosť bezpochyby disponuje špecifickým obsahom: ideologickou a mentálnou orientáciou na prekonanie medzinárodných, medzikultúrnych, medzietnických rozporov a konfliktov a súčasne nachádza jazykovú realizáciu, ktorá sa prejavuje výberom osobitných rôznorodých jazykových prostriedkov“ (Palkin 2007: 139). Štruktúra jazyka teda (v súlade s hypotézou lingvistického relativizmu) ovplyvňuje štruktúru myslenia a spôsob poznania vonkajšieho sveta nositeľmi konkrétneho jazyka. Podľa

A. P. Miňjar-Beloručevovej a M. E. Pokrovskej: „Práve táto hypotéza poslúžila ako základ pre vznik politickej korektnosti, ideológie, ktorá viedla k vzniku určitej formy jazykovej politiky najprv v rámci americkej spoločnosti a neskôr v anglojazyčnom svete. Teraz je jej vplyv badateľný prakticky vo všetkých krajinách“ (Miňjar-Beloručeva, Pokrovskaja 2007: 27).

Politicky korektné slová a eufemizmy

Ruskí jazykovedci, ktorí sa zaoberajú problematikou politickej korektnosti (napr. Ju. L. Gumanova, A. V. Ostrouch) chápu politicky korektné slová a vyjadrenia ako prostriedky rovnakej povahy ako sú eufemizmy ako emocionálne neutrálnymi slovami alebo vyjadreniami, ktoré sa používajú ako synonymické ekvivalenty vyjadrení považovanými nepríjemnými, hrubými, prípadne netaktnými.

V každodennom živote často používame eufemizmy. Napríklad namiesto výrazu „starý človek“ («пожилой человек») hovoríme „človek v rokoch“ «пожилой человек» alebo výraz „zaklamať“ («соврать») výrazom „uchýliť sa od pravdy“ «уклониться от истины» a prípadne despotického nadriadeného v prítomnosti tretích osôb nazveme „človekom so zložitým charakterom“ («человек со сложным характером») (Ivanova 2002: 63). Postavenie politickej korektnosti vo vzťahu k eufemizmom je však komplexnejšie v jej aplikácii v jazykovom prostredí. Kým eufemizmy predstavujú prioritne lexikálnu úroveň prejavu politickej korektnosti, ona samotná značne vplýva aj na ďalšie jazykové roviny, akými sú morfológia, syntax ale aj slovotvorba. O. F. Ivanova v tomto kontexte hovorí, že politická korektnosť – to je stratégia a eufemizmy taktika, ktorou účastníci komunikácie buď udržiavajú alebo narúšajú rovnováhu medzi komunikujúcimi jednotlivcami, skupinami, prípadne celými etnikami (Ivanova 2002: 63).

Veľmi plastickým príkladom použitia eufemizmov v ruskom jazyku je vzájomná výmena, použitie výrazov «российский» (ruský vo vzťahu k štátnej príslušnosti) a «русский» (ruský vo vzťahu k národnosti), aby sa politicky korektne označil každý občan, ktorý žije na území Ruskej federácie a hovorí ruským jazykom pri súčasnej eliminácii jeho etnickej príslušnosti. (Ivanova 2002: 64).

Rozširovanie ideí politickej korektnosti prirodzene vplýva na jazyk, jazykovú normu (v prvom rade na jeho lexikálnu úroveň). Najviac badateľné je to v súčasnej angličtine pri používaní eufemizmov. Podobné tendencie prenikajú i do ruštiny alebo slovenčiny, aj keď iba v obmedzenom rozsahu v porovnaní s angličtinou. „Hlavným objektom výskumu sa stala axiologicky negatívna lexika, konkrétne etnonymá (pomenovania rôznych druhov et-

nických skupín) a sexistické vyjadrenia, ktoré disponujú zápornou konotáciou“ (Palkin 2007: 140). Tieto skupiny etnoným v kontexte problematiky politickej korektnosti A. Ju. Palkin delí na dve veľké skupiny:

1. V tejto skupine sú zastúpené etnonymá, ktoré významovo v čase svojho vzniku nemali negatívny konotát boli súčasťou jazykovej normy a získali ho až pod vplyvom najčastejšie sociálno-politických zmien. Napríklad slovo *negro*.
2. Druhú skupinu tvoria etnonymá, ktoré už v procese vzniku nesú negatívny konotát a vznikli priamym kódovaním záporných čŕt objektu nominácie. Pr.: slovo *neger*.

O. S. Korobkova uvádza 11 rôznych kategórií tvorby predmetnej lexiky:

1. Sémantická derivácia – sémantické rozšírenie slova na základe metaforického alebo metonymického prenosu: *гамбургер* – Američan;

2. Skrátenie základu slova: *азер, зерба* – Azerbajdžanec;

3. Fonetická modifikácia základu slova – modifikácia slova na základe fonetického prispôsobenia pre konkrétny jazyk: *чех – чеч – чеченец* – Čečenec;

4. Preberanie z iného jazyka: *дойчмены, дойчеры* – Nemci;

5. Kalkovanie: *жабоеды* (z anglického frogeater) – Francúzi;

6. Afixácia: *американка* – Američanka;

7. Bez afixácie – prechod slova do inej paradigmy skloňovania: *хачь* (ženský rod, predstavitelia národov Strednej Ázie) od slova *хач* (mužský rod, aziat, obyvateľ Strednej Ázie);

8. Slovotvorný spôsob: *салоед, жидомор* – Ukrajinec, Žid;

9. Abreviácia: *ЛКН* (лицо кавказской национальности) – osoba kaukazského pôvodu;

10. Kompresia slova – vznik nového výrazu formou zlúčenia elementov dvoch rôznych slov: *шаурмяне* (шаурма + армяне) – Arméni;

11. Lexikálne-syntaktický spôsob – zlúčenie niekoľkých výrazov do jedného slova: *абстулзадомбей* – Turek (Korobkova 2009: 202-203).

Špecifickými sú situácie, kedy sa do obsahu príspevku priamo nesúvisiaceho s etnicitou dostáva redundantná informácia vyvolávajúca nenávisť alebo výsmech, objektom ktorého je menšina: „*Nájazd otrokov od Afgánska po Ural. Psychológia večného otroka robí z nich ideálne prostriedky výroby*“ vyjadrenia regionálneho ruského denníka МК-Урал o predstaviteľoch tadžickej menšiny alebo ďalšie varianty etnicky motivovaných nominácií a jazykových foriem: *Инородцы, Лица азиатской или кавказской национальности, Темнокожие, Человек нетитульной наружности, Люди с восточным акцентом, Чернозем, Парни с юга, Нелегалы, Трудовые мигранты.*

Korekcia jazykového kódu

Samotná politická korektnosť vzniká ako reakcia na nežiaduce sociálno-politické fenomény vyskytujúce sa v spoločnosti. Jazykový aspekt politickej korektnosti sa teda prejavuje v hľadaní prostriedkov jazykového zobrazenia a korigovaní jazykového kódu. V tzv. „sfére tabu" je používanie urážlivých pomenovaní, nemiestnych žartov a dokonca nesprávne adresovaný, používaný smiech (misdirected laughter). „Organizačné poriadky mnohých amerických stredných škôl obsahujú výpočet rôznych druhov diskriminácie: „ableizmus" (ableism) – utláčanie osôb s fyzickými defektmi, etnocentrizmus (ethnocentrism) – diskriminácia kultúr, ktoré sú odlišné od dominantnej, heterosexizmus (heterosexism) – diskriminácia ľudí netradičnej sexuálnej orientácie, lukizmus (lookism) – vytváranie štandardov krásy a príťažlivosti a znižovanie práv tých, ktorí im nezodpovedajú" (Palkin 2007: 140).

Politická korektnosť jazyka môže byť ale aj zneužívaná pre rôzne ciele, kedy sa „zhovievavé" jazykové konštrukcie stávajú nástrojom irónie a výsmechu nad marginalizovanými skupinami rôzneho druhu. „Politická korektnosť jazyka sa vyjadruje snahou nájsť také spôsoby jazykového vyjadrenia, ktoré by zamenili tie, ktoré sa dotýkajú citov a dôstojnosti indivíduа, urážajú jeho ľudské práva zaužívanou absenciou jazykového taktu, alebo priamosťou vo vzťahu k rasovej a príslušnosti k pohlaviu, veku, zdravotnému stavu, sociálnemu statusu, vonkajšiemu výzoru apod. ...Politická korektnosť jazyka smeruje k tomu, aby chránila práva a dôstojnosť indivíduа a preto nie je možné dovoliť, aby samú seba zdiskreditovala krajnosťami alebo vyrástla vo svoj opak a stala sa prostriedkom zastierania, zahalenia celého radu problémov ľudstva, pekným obalom horkastého, nečistého, hnilého produktu" (Ter-Minasova 2000: 216, 223).

Problematika vzťahu jazyka a spoločnosti (a v súlade s touto líniou aj kultúry) je jednou z hlavných oblastí záujmu modernej sociolingvistiky, ale aj lingvokulturológie, ktorá sa ňou do veľkej miery inšpirovala a ktorej je napríklad aj proces interakcie jazykových obrazov jednotlivých etnokultúrne podmienených svetov.

Záver

Význam politickej korektnosti v súčasnom polykultúrnom a globalizovanom svete naberá na dôležitosti v prvom rade v oblasti interkultúrnej komunikácie, ktorá predstavuje istú formu vedomej tolerancie, prijímania inakosti partnera a prejavenia komunikatívnej tolerancie s cieľom nadviazať

a dosiahnuť vzájomne uspokojivú koexistenciu. Moderné typy spoločnosti sú charakteristické heterogénnosťou svojich členov a to v rôznych smeroch a často v protiklade jedného voči druhému, preto je nevyhnutné vedieť ako a čo v konkrétnej situácii povedať, aby sme sa vyhli možnému sociálnemu konfliktu. Z tohto uhla pohľadu je politická korektnosť zaiste prínosným a prirodzeným fenoménom v medziľudskej interakcii. Existuje však aj iný pohľad na vec, kedy sa forma politickej korektnosti považuje za jednu z foriem regulácie prirodzeného myslenia človeka, dokonca snahu o jeho manipuláciu, okliešťovanie slobody slova. Samotná politická korektnosť a jej výrazové prostriedky, ktorými sú v prvom rade neologizmy rôzneho druhu (napr. rozšírené podoby koncovky *–izmus*: multikulturalizmus, genderizmus, feminizmus atd.), ochudobňujú jazyk, pretože vytláčajú jazykové jednotky (ich používanie), ktoré prirodzene fungujú v jazyku, potláčajú emocionálno-expresívny komplex v jazyku. Takéto umelé a ťažkopádne slová a slovné spojenia sa v jazyku často neujali. Je evidentné, že samotná politická korektnosť v oblasti jazyka nemôže úplne vyriešiť ostré sociálne a politické problémy v reálnej komunikácii. Môže však byť nápomocná pri „obrusovaní ostrých hrán" vo vzájomnej komunikácii. Byť tolerantným a politicky korektným sa dá aj pomocou zaužívaných výrazových prostriedkov. Samozrejme, citlivé vnímanie situácie, vhodné použitie slov, to si vyžaduje od autora textu, hovoriaceho, producenta široký rozhľad, jazykový takt a cit.

Literatúra

BOLDYREVA, S. I. (2006): *Političeski korrektnyj jazyk v aspekte globalizacii*. In: *Vestnik Rgu Im. I. Kanta*, izd.2. Filologičeskije nauki, s. 59-63.

IVANOVA, O. F. (2002): Politkorrektnosť v Rossii. In: *Vestnik Evrazii,* s. 62-71.

KOROBKOVA, O. S. (2009): Markery jazyka vraždy v nominacijach etničeskoj prinadležnosti: sociolingvističeskij aspekt. In: *Izvestija Rossijskogo Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo Universiteta Im. A. I. Gercena*, No. 111, s. 200-205.

MASLOVA, V. A. (2010): *Lingvokuľturologija. Učebnoje posobije dlja studentov vysšich učebnych zavedenij*. Moskva: Akademija.

MIŇJAR-BELORUČEVA, A. P.; POKROVSKAJA, M. E. (2007): Političeskaja korrektnosť i jazykovaja norma. In: *Vestnik Juurgu*, No 1, s. 26-29.

PALKIN, A. J. (2007): Jazykovoj aspekt politkorrektnosti. In: *Vestnik Kgu Im. N.A. Nekrasova*, No. 3, s. 139-145.

PETROVA, N. E.; RACIBURSKAJA, L. V. (2011): *Jazyk sovremennych SMI. Sredstva rečevoj agresii. Učebnoe posobie*. Moskva: Flinta – Nauka.

ROMANOVA, T. V. (2015): Tolerantnosť i politkorrektnosť: analitičeskij obzor sovremennogo sostojanija problemy (lingvističekij aspekt). In: *Političeskaja lingvistika*, Vol. 52, No. 2, s. 39-49.

STACH, P. (2017): Je na vine politická korektnosť? In: *Týždeň*, <https://www.tyzden.sk/politika/36729/je-na-vine-politicka-korektnost> [23. 5. 2017].

TER-MINASOVA, S. G. (2000): *Jazyk i mežkuľturnaja kommunikacija*. Moskva: Slovo.

TER-MINASOVA, S. G. (2008): *Vojna i mir jazykov i kuľtur*. Moskva: Slovo.

TCHORIK, V. I.; FANJAN, N. JU. (2006): *Lingvokuľturologija i mežkuľturnaja kommunikacija. Učebnoe posobie*. Moskva: GIS.

This contribution is the result of the project implementation: KEGA № - 058PU-4/2016 - *Historical Facts and Institutions of Russian-Speaking Environment as a Source for Linguocultural Research and Description*, supported by *Cultural and Educational* Grant *Agency of the Ministry of Education,* science, research and sport of the Slovak Republic.

Kontakt:

Mgr. Martin Blaho, PhD.

Inštitút rusistiky — Institute of Russian Studies
Filozofická fakulta — Faculty of Arts
Prešovská univerzita v Prešove — Prešov University, Slovakia
E-mail Address: martin.blaho@unipo.sk

.

Politická korektnosť v medzinárodných vzťahoch

Radoslava Brhlíková

Abstract

Political Correctness in International Relations. *The paper deals with the use of politically neutral or so called correct concepts in international politics. It discusses how such correctness bends or distorts the reality of international relations and international law. The article asks whether it is possible to build trust between the partners in the world of political correctness.*

Kľúčové slová: politická korektnosť, medzinárodné vzťahy, dvojaký meter, euroatlantický priestor, Rusko, USA

Keywords: political correctness, international relations, double standards, Euro Atlantic area, Russia, USA

Úvod

"Žreci boha strachu Fobosa, prepiatym zdôrazňovaním politickej korektnosti len vytvárajú mentálnu hmlu a zdravý rozum spútavajú zvieracou kazajkou" (Kuťka 2017). Slovné spojenie "politická korektnosť" sa stalo ústredným heslom súčasnej neoliberálnej politiky euroatlantického civilizačného okruhu. Stretávame sa s ním každodenne tak v negatívnom, ako aj v pozitívnom slova zmysle. Má tendenciu deliť spoločnosť na dva tábory – jeden tábor ju obhajuje ako znak civilizovanosti, inteligencie a vzdelania, druhý tábor ho zatracuje ako pokrytectvo, pretvárku, ba až zatajovanie skutočného stavu vecí, ako totalitu pripomínajúcu *newspeak*[1] z Orwellovho románu 1984. Obe strany svoje videnie obhajujú a presadzujú až ad absurdum.

Čo to ale politická korektnosť je? Ako ju správne zadefinovať? Aký prístup k nej zvoliť? Akým spôsobom zasahuje domácu, ale aj medzinárodnú

[1] Pre porovnanie uvádzam slová ako prepúšťanie – reorganizácia, väzenie – nápravné zariadenie, zabitie päťdesiatich civilistov pri bojovej operácii – vedľajšie straty, streľba do vlastných radov – priateľská paľba

politickú scénu? Nenadužívame toto slovné spojenie a neaplikujeme ho i tam, kde to nie je potrebné? Neohýba a neskresľuje takáto korektnosť realitu domácej politickej scény, ale i medzinárodných vzťahov a medzinárodného práva? Je možné jazykom politickej korektnosti budovať dôveru medzi partnermi, ak obe strany dialógu od počiatku vedia, že jazykom komunikácie je politická korektnosť, od začiatku dá sa povedať neúprimná?

Politická korektnosť v definíciách

Vo všeobecnosti zdroje udávajú ako otca výrazu „politicky korektný" Leva Trockého, ktorý v úvahách o čínskej revolúcii hovorí o „korektnej (správnej) politickej línii" a „správnej (korektnej) politickej orientácii" (Trockij 1932), no toto slovné spojenie sa objavuje už aj skôr, napríklad v rozsudku Najvyššieho súdu USA z roku 1793[2]. V 20-tych rokoch 20. storočia sa fráza "politicky korektný" spájala s dogmatickým uplatňovaním stalinskej doktríny v zmysle línie Komunistickej strany, ktorá poskytuje "správne" riešenia v mnohých politických otázkach. Herbert Kohl (1992) zastáva názor, že tento termín bol zneužitý, pretože odkazoval na niekoho, koho lojalita k stranníckej línii prehlušila súcit a viedla k zlej politike. Bol zneužitý socialistami proti komunistom a mal oddeliť socialistov veriacich v rovnostárske morálne idey od dogmatických komunistov, ktorí obhajovali a bránili stranícke pozície bez ohľadu na ich morálnu podstatu (Kohl 1992). Citovaný je aj francúzsky filozof Michel Foucault, ktorý povedal, že politické myslenie môže byť politicky korektné (politiquement correcte) len, ak je vedecky snaživé a svedomité, odkazujúc tak na ľavicových intelektuálov, ktorí sa snažili o vedecký marxizmus (Foucault 1968). Za všetkých možno uviesť Antónia Gramsciho, Georga Lukacsa a Frankfurtskú školu, respektíve tzv. politickú ľavicu alebo tzv. kultúrny marxizmus (Lind 2009; Buchanan 2002; Willson 1995; Schulz 1993).

[2] Sudca James Wilson, píše: „Štáty a nie ľudia, pre ktorých dobro štáty existujú, sú často hlavným objektom našej pozornosti...takéto nesprávne pocity a prejavy v našej spoločnosti, či v našom jazyku prevažujú. Pýtame si toast? Sú to Spojené štáty a nie ľud Spojených štátov, kto ten toast dostane. To nie je politicky korektné". (The states, rather than the People, for whose sakes the States exist, are frequently the objects which attract and arrest our principal attention... Sentiments and expressions of this inaccurate kind prevail in our common, even in our convivial, language. Is a toast asked? 'The United States', instead of the 'People of the United States', is the toast given. This is not politically correct) Chisholm v. Georgia, 2 U.S. (2 Dall) 419 (United States Supreme Court 1793).

Postupne sa z tohto pojmu zrodil *terminus technicus,* ktorý označuje správne názory vo vzťahu k nespochybniteľným tézam politických alebo ideových hnutí ako multikulturalizmus, feminizmus, homosexualita. V súvislosti s rôznymi menšinami ho možno zameniť s uplatňovaním pozitívnej diskriminácie.

V skratke možno uviesť, že termín bol prebraný z anglického political correctness alebo politically correct, čo je možné preložiť ako politicky správne alebo politická správnosť. Slovník cudzích slov uvádza, že slovo "korektný" znamená správny, presný, bezchybný, slušný, poctivý, dbajúci na zásady. Z toho plynie, že spojenie politická korektnosť by malo znamenať politická slušnosť, poctivosť, správnosť, presnosť…

Z praxe sa ale vytratili presnosť, poctivosť či správnosť a zostala len "slušnosť". Celé hnutie politickej korektnosti sa, aspoň v poslednom období, zmenilo na ideológiu, ktorá sa usiluje ovplyvniť bežne používaný jazyk odstránením niektorých tradičných "*nevhodne zaťažených*" pojmov s negatívnymi konotáciami či stereotypmi. Nahrádza ich eufemizmami s rovnakým základným významom, o ktorých je presvedčená, že sú priliehavejšie a všeobecne platné, a ktoré nebudú niektorými ľuďmi či skupinami vnímané ako urážlivé, či nebudú jednu skupinu nadraďovať nad inými a tým ju posilňovať v diskriminujúcich postojoch voči iným skupinám[3]. Z toho potom vyplýva snaha prepojiť celé hnutie opätovne s marxizmom, keďže podobne ako marxizmus sa snaží vytvoriť beztriednu spoločnosť. V tomto kontexte potom vedie oficiálna politika, keďže hnutie politickej korektnosti je dnes hlboko zakorenené v politických establišmentoch najmä euroatlantického priestoru, k cenzúre a novej totalite, ktorá bráni „*otvorene a kriticky*" pomenúvať spoločenské problémy a ich príčiny[4]. Ad absurdum sa účastník debaty bojí pomenúvať veci pravým menom a povedať, čo si skutočne myslí, pretože bude za svoj názor potrestaný. Politická korektnosť sa tak stáva nástrojom, znemožňujúcim diskusiu, keďže dané skupiny ľudí získali špeciálny status, ktoré iné nemajú – základný princíp demokracie sa otáča a o väčšine začínajú rozhodovať menšiny. Takto sa potom z obyčajného občana, ktorý v diskusii odhodí autocenzúru a začne veci nazývať pôvodnými po-

[3] Vo Veľkej Británii je neoficiálne v hovorovej reči zakázané používať slovo black-čierny, náhradou je slovo colourd-farebný. Slovo nigger-černoch (neger) je pre odbornú literatúru tabu a zmiznúť má i z beletrie.

[4] Paradoxne, práve inštitúcie, ktoré prijali kódexy politickej korektnosti ako univerzity alebo štátne úrady, pôsobia proti duchu akademickej slobody, slobody prejavu a slobody skúmania, keďže nie je možné klásť si niektoré otázky a určité témy sa stávajú tabu.

jmami resp. pravými menami, stane xenofób, rasista, islamofób, fašista[5]. Ako príklad si môžeme uviesť diskusie o migrácii a tzv. migračnej kríze v Európe, ktorá hlboko rozčesla nielen spoločnosť vo vnútri štátov, ale aj spoločenstvo štátov v rámci Európskej únie, o ktorej sa Zygmunt Bauman (2017: 11) vyjadril ako o politicky korektnom krycom mene "*súčasnej fázy večnej bitky, ktorú spolu vedú tvorcovia verejnej mienky o dobytie a podmanenie si ľudských myslí a pocitov*". V rámci tejto diskusie sa už apriori vychádzalo z predpokladu, že akákoľvek kritika migrantov povedie k predsudkom, fóbiám až násilným činom, čo znemožnilo kriticky sa vyjadriť a zhodnotiť absorbčnú kapacitu hostiteľských krajín[6].

Dovolím si na tomto mieste uviesť niekoľko názorov či definícii na to, čo to je politická korektnosť, pričom si možno všimnúť, že ani jeden nie je významovo pozitívny alebo neutrálny. Anthony Browne (2009:30) definuje politickú korektnosť ako ideológiu, "*ktorá klasifikuje určité skupiny ľudí ako obete, ktoré potrebujú ochranu pred kritikou, a ktorej priaznivci veria, že iný prístup nemožno tolerovať.... Politicky korektní ľudia znášajú kritiku horšie ako tradiční liberáli, a dokonca i horšie ako konzervatívci*". Podľa Williama Linda (2009) je politická korektnosť "*v skutočnosti kultúrny marxizmus....., ktorý s klasickým marxizmom zdieľa víziu beztriednej spoločnosti, ... spoločnosť nielen rovných príležitostí, ale aj rovných podmienok... Kultúrny marxizmus alebo politická korektnosť tvrdí, že celé dejiny určuje moc, pomocou ktorej rôzne skupiny definované na základe rasy, pohlavia, apod. ovládajú ostatné skupiny. Všetko ostatné je ľahostajné"* Peter Coleman (In: Browne 2009: 30) považuje politickú korektnosť za kacírsku odnož liberalizmu, ktorá vzniká tam, kde "*sa pretína liberalizmus s ľavičiarstvom. To, čo začalo ako liberálny boj proti bezpráviu, sa zmenilo – a nie prvýkrát na novú formu bezprávia"*. Paul Weyrich sa zas sťažuje, že sa v USA usadzuje cudzia ideológia, ktorá je nepriateľská voči západnej kultúre, a že si ľudia musia dávať pozor na to, čo hovoria. "*To sa v histórii našej*

[5] Najmä internetové blogy a sociálne siete ako Facebook sa stali platformami, kde sa to podobným slovným ping-pongom hemží.

[6] V tejto súvislosti napokon rozhodoval Európsky súdny dvor, ktorý prijal rozhodnutie, že členské štáty EÚ nemajú povinnosť udeliť humanitárne víza osobám, ktoré chcú potom na ich území podať žiadosť o azyl (Euractiv 2017). A takisto rozhodol, že nedovolené prekročenie hraníc zostane nedovoleným prekročením hraníc, aj keby k tomu došlo z „humanitárnych dôvodov". S odkazom na predchádzajúcu judikatúru ESD konštatoval, že štátneho príslušníka tretej krajiny, ktorému bol umožnený vstup na územie prvého členského štátu, napriek tomu, aby spĺňal podmienky na vstup vyžadované v tomto členskom štát, za účelom prejazdu do iného členského štátu, v ktorom chce požiadať o medzinárodnú ochranu, je potrebné považovať za osobu, ktorá „prekročila" hranice tohto prvého členského štátu „nedovoleným spôsobom" (ESD 2017).

krajiny ešte nikdy nestalo. Ale, ak dnes poviete „niečo zlé“, môžete mať právne problémy, politické problémy, môžete dokonca prísť o zamestnanie alebo vás vylúčia zo školy. Určité témy sú zakázané. Pri mnohých témach sa k pravde ani nesmiete priblížiť. Ak to urobíte, okamžite vás označia za "rasistu", "sexistu", "homofóba", "necitlivého" alebo" plného predsudkov" (In: Browne 2009: 31).

Na margo politickej korektnosti sa svojho času vyjadril aj George Bush v príhovore na Michiganskej univerzite, kde konštatoval, že hoci vychádza *„z chvályhodnej túžby odstrániť pozostatky rasizmu, sexizmu a nenávisti, nahrádza staré predsudky novými. Niektoré témy, výrazy a dokonca gestá pritom označuje za neprípustné“* (Bush 1991).

Na záver pridávam konštatovanie Erika Minka, ktoré uviedol v článku pre Huffington Post v súvislosti s prezidentskými voľbami a kampaňou, ktorú viedol Donald Trump: *„Politická korektnosť sa v krajine so slobodou prejavu garantovanou ústavou javí ako kontroverzná spoločenská sila a vyvoláva legitímne otázky, ktoré si zaslúžia byť prediskutované“* (Mink 2016).

Politická korektnosť a medzinárodné vzťahy

Politická korektnosť, respektíve výber politického jazyka v medzinárodných vzťahoch a zvlášť v medzinárodných konfliktoch je kľúčom na mobilizáciu domácej a svetovej verejnosti. Zároveň je aj nástrojom na potrebné zjednodušenie rozhodovacích procesov. Pomenovanie nepriateľa zrozumiteľným jazykom však nikdy nemôže byť nepochybné a vždy existuje priestor pre demagógiu. Linguistické konštrukcie negatívne ovplyvňujú spôsob, akým myslíme a to ohrozuje mierové spolunažívanie a sociálnu stabilitu, preto môže byť a je politická korektnosť – najmä v situácii, kedy je angličtina použitá ako druhý jazyk - užitočná, lebo berie do úvahy a zohľadňuje sociálne a kultúrne kontexty jazyka a spoločností (Pinta, Yakabu 2014), v prípade, že sa snažíme konflikt neutralizovať. No v medzinárodných vzťahoch sa skôr stretávame s démonizácou nepriateľa, je to tradičná technika a vyskytuje sa vo všetkých konfliktoch, politická korektnosť v tomto prípade slúži na mobilizáciu a projektovanie obrazu nepriateľa tak v domácom publiku, ako aj v širšom medzinárodnom publiku. Oficiálnu platnosť použitia takéhoto jazyka potvrdzuje víťaz konfliktu.

V 20. storočí boli tradične démonizované nacistické Nemecko, komunistický Sovietsky zväz či komunistická Čína. Navyše si tieto krajiny navzájom udeľovali maximálne negatívne atribúty a spoločne negativizovali USA podobne, ako to dnes robia hlavné islámske prúdy Šítov a Sunnitov v moslimskom svete. Počas Studnej vojny sa hlavná projekcia obrazu nepriateľa

za použitia lingvistických prostriedkov pred domácim, ako aj zahraničným publikom odohrávala medzi USA a Sovietskym zväzom a ich blokmi. Dnes sme svedkami podobnej, ak nie agresívnejšej projekcie, ktorá dostala názov hybridná vojna, čo je viac ako len konflikt medzi štátmi a inými ozbrojenými, tak štátnymi, ako aj neštátnymi skupinami. Podľa Franka Hoffmana je to aplikácia rôznych foriem konfliktu, ktoré najlepšie odlišujú hybridné hrozby alebo hybridné konflikty, čo platí najmä odvtedy, odkedy môžu byť hybridné vojny vedené ako štátmi, tak i rôznymi neštátnymi aktérmi (Hoffman 2009: 36). Zahŕňa celú škálu spôsobov boja, vrátane konvenčných spôsobov a schopností, neregulárnej taktiky a nepravidelných formácií, ako aj kriminálne a teroristické činy, ktoré zahŕňajú neobmedzené násilie, nátlak, spoločenské nepokoje a rozvrat (Hoffman 2007: 8). Glenn dodáva, že ide o nepriateľa, ktorý súčasne a adaptabilne používa rôzne kombinácie politických, ekonomických, sociálnych a informačných prostriedkov a zároveň konvenčné, nepravidelné, katastrofické, teroristické a rozvratné kriminálne metódy vedenia boja (Glenn 2009: 2). Na konferencii vo Washingtone D. C v roku 2009 bola prijatá podobná definícia, ktorá hovorí, že hybridná hrozba predstavuje akéhokoľvek protivníka, ktorý súčasne a adaptívne uplatňuje konkrétnej situácii prispôsobený mix konvenčných, neregulárnych, teroristických a kriminálnych prostriedkov a aktivít v priestore operácie, pričom skôr ako o individuálneho aktéra ide o protivníka alebo hrozbu, pozostávajúcu z kombinácie štátnych a neštátnych aktérov (US JFC HWC 2009). Van Kappen v rámci diskusie o tejto problematike dodáva a zdôrazňuje, že - a toto by sme mali zvlášť brať na zreteľ pri akejkoľvek snahe o interpretáciu akéhokoľvek konfliktu s využitím lingvistických obratov politickej korektnosti pri ozančovaní hlavného vinníka - „*štáty, ktoré vedú hybridnú vojnu, uzatvárajú dohody s neštátnymi aktérmi, bojovníkmi (žoldniermi), súkromnými organizáciami a skupinami miestnych obyvateľov, avšak akúkoľvek komunikáciu s nimi dôrazne popierajú. Títo aktéri totiž môžu vykonávať (realizovať) také veci (kroky), ktoré si štát nemôže dovoliť podniknúť. Všetka špinavá robota tak môže byť potom hodená na plecia nevládnych organizácií"* (In: UAP 2015).

Valerij Vasilievič Gerasimov, náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl Ruskej federácie a prvý námestník ministra obrany, zastáva názor, že hybridná vojna je vojnou novej generácie, v ktorej sú tradičné vojenské metódy a postupy nahrádzané širokou škálou politických, ekonomických, informačných, medzinárodných, humanitárnych a ďalších nástrojov (Gerasimov 2013). Podľa neho, v 21. storočí začína prevládať tendencia, keď hranice medzi vojnou a mierom sú rozmazané. Vojny sa nevyhlasujú a ak sa začnú, neprebiehajú podľa obvyklej šablóny. Skúsenosti z konfliktov spojených s tzv. farebnými revolúciami v severnej Afrike a na Blízkom Východe

poukazujú na to, že prosperujúci štát sa môže za niekoľko mesiacov, ba dokonca aj dní, stať arénou vojenského zápasu, obeťou zahraničnej intervencie, a dostať sa do stavu humanitárnej katastrofy, chaosu a občianskej vojny (Gerasimov 2013). „*Ani v jednej z krajín, kde vypukla tzv. arabská jar, nie je oficiálne vyhlásená vojna, no sociálne, ekonomické a politické dôsledky pre jednotlivé štáty a spoločnosti sú porovnateľné s následkami skutočnej vojny. Na dosiahnutie politických a strategických cieľov už netreba zbrane, resp. existujú účinnejšie nástroje. Na dosiahnutie stanovených cieľov je častokrát vhodnejšie použiť politické, ekonomické, informačné, humanitárne a ďalšie nevojenské opatrenia, vrátane protestného potenciálu obyvateľstva cieľovej krajiny*", ako aj medzinárodných humanitárnych organizácii a súkromných bezpečnostných služieb[7] (Gerasimov 2013). V takom prípade je veľmi zložité uplatniť férovosť v medzinárodných vzťahoch a nastoliť a vymôcť medzinárodné právo.

Na základe mediálnej odozvy možno konštatovať, že tým, kto určuje využitie politickej správnosti a určitého jazyka v medzinárodných vzťahoch, sú najmä Spojené štáty americké v zastúpení americkým Kongresom a administratívou prezidenta a v USA pôsobiace mainstreamové médiá. USA sú charakteristické tým, že až nekriticky obľubujú vízie tzv. nových svetových poriadkov a ich prezidenti a administratívy používajú zjednodušený a provokatívny jazyk na označenie protivníka, aby pred svetovou, ale hlavne domácou verejnosťou ospravedlnili svoju angažovanosť mimo územia USA[8]. Potom sa do slovníka medzinárodných vzťahov dostávajú nové výrazy a slovné spojenia, ako už uvedená hybridná vojna či hrozba, ale aj výrazy ako asertivita, preemtívna vojna, obranné zbrane, humanitárne bombardovanie alebo umiernení rebeli, teroristi či umiernená opozícia, čo sú viditeľné oxymorony, no, ako politicky korektný jazyk určený hegemónom v medzinárodných vzťahoch a pretláčané mainstreamovými médiami, vo všeobecnosti používané najmä politickým establišmentom, čo ale začína vyvolávať odpor vo verejnosti, keďže veci a udalosti nie sú pomenúvané pravým menom a to vytvára podhubie pre vznik rôznych alternatívnych interpretácii až konšpiračných teórií.

Pozrime sa teda bližšie na niektoré z týchto pojmov a začnime s pojmom *asertivita*, ktorý prenikol do politického jazyka len nedávno, ale veľmi rýchlo si ho osvojili tak politici v Európskej únii, ako aj žurnalisti a odborníci na medzinárodné vzťahy. Pôvodný význam slova je schopnosť, komunikačná zručnosť primeraným spôsobom vyjadrovať svoje pocity, názory a potreby

[7] Ako príklady možno uviesť operácie v Sýrii, na Ukrajine, v Líbyi, pôsobenie Greenpeace v Arktíde.

[8] Táto prax by si zaslúžila hlbšiu analýzu a podrobnejšie vysvetlenie, no pre stanovený limit rozsah príspevku sa jej budem venovať na inom mieste.

v interakcii s inými ľuďmi. Táto komunikačná technika zahŕňa v sebe schopnosť komunikovať, súhlasiť, nesúhlasiť, žiadať, ale aj kritizovať bez manipulácie, agresivity alebo pasivity. Ide o zdravé sebapresadzovanie, schopnosť komunikovať bez manipulácie. Asertívny človek dokáže vyjadriť svoj názor a akceptovať názor ostatných, žije slobodne a pritom neobmedzuje slobodu iných. Asertívne riešenie konfliktov eliminuje agresivitu i pasivitu, keďže oba tieto spôsoby správania sú spojené s porušovaním práv jednej zo strán – agresívna osoba porušuje práva iných, pasívna osoba sa svojich práv vzdáva. Naopak, asertívna osoba rešpektuje práva svoje, ako aj práva iných. Asertivita nie je hrou s nulovým súčtom, to znamená, že nerieši konflikty prehrou jednej zo strán. Hra s nulovým súčtom je v podstate neperspektívna, pretože vytvára len dočasnú rovnováhu a vo chvíli, keď jej víťaz začne strácať, musí počítať s odvetou.

V medzinárodných vzťahoch sa ale tento pojem začal používať presne opačne a v podstate sa stal synonymom agresie, agresivity, trúfalosti, neohľaduplnosti, násilného presadzovania vlastných štátnych záujmov. Takmer výhradne sa v euroatlantickom priestore používa v súvislosti s Ruskom a jeho správaním. Pod asertívnym správaním Ruska sa zvykne takmer vždy chápať násilne až agresívne presadzovanie tzv. imperiálnych záujmov Ruska v jeho bezprostrednom susedstve, pričom sa v prvom rade mainstreamom popiera fakt, že by Rusko mohlo mať podobné alebo rovnaké záujmy, ako tí, ktorí ho obviňujú z takéhoto správania[9]. Navyše, aby sme sa vyhli vyjadreniu otvoreného nepriateľstva použitím slova agresia, pričom pri poukazovaní na takéto správanie by sme museli mať k dispozícii rukolapné dôkazy, je pohodlnejšie a neutrálnejšie poukázať na neurčité asertívne správanie. To nám poskytuje alibi, ak by sme boli priamo vyzvaní dokázať naše tvrdenia o ruskej agresivite.

Iným oxymoronom, podobným ako humanitárne bombardovanie[10] či umiernená opozícia (rebeli, teroristi)[11], je pojem obranné zbrane, ktorý sa na

[9] Pojem sa vo vysokej frekvencii začal objavovať v súvislosti s krízou na Ukrajine a následnými udalosťami.

[10] Výraz „humanitárne bombardovanie“ sa po prvýkrát objavuje v súvislosti s bombardovaním Zväzovej republiky Juhoslávie krajinami Severoatlantickej aliancie (NATO) od 24. 3. Do 10. 6. 1999 počas konfliktu v Kosove bez súhlasu Bezpečnostnej rady OSN, pričom boli zasiahnuté rôzne civilné objekty. Dôvodom pre tento boli neúspešné rokovania o Kosove a odmietnutie Srbska podpísať “mierový plán“, zámienkou sa stalo objavenie hromadného hrobu albánskych civilistov v kosovskej obci Racak. Tento akt vygeneroval prax, ktorá sa aplikuje aj pri iných vojenských intervenciách zdôvodňovaných humanitárnymi dôvodmi a ochranou ľudských práv. Samotný fakt existencie takejto praxe popiera akúkoľvek legitimitu takýchto zásahov (Eichler 2012: 16-47).

medzinárodnej scéne objavil takisto v súvislosti s udalosťami na Ukrajine a asertívnym správaním Ruska. V tomto prípade má ísť o tzv. neletálne obranné zbrane alebo nesmrtonostné obranné zbrane. Pojem "neletálne zbrane" je odborným pomenovaním pre zbrane, ktorých cieľom je živý cieľ paralyzovať alebo zadržať, alebo oboje spolu bez toho, aby bol cieľ usmrtený alebo vážne zranený, ako je to v prípade použitia konvenčných zbraní. Takéto zbrane sa nachádzajú vo výbave policajných zložiek, nie zložiek vojenských, ako je to myslené v tomto prípade. Čo má teda na mysli ukrajinský prezident, ak prehlásil, že Ukrajina z USA a niektorých ďalších krajín obdrží neletálne (non-lethal) zbrane, ktoré jej pomôžu posilniť jej obranu. Zbrane mali byť neletálne a mali byť použité pre obranné účely. Aké sú to teda neletálne zbrane, ak ide práve v tomto prípade o vojenské zbrane[12]. Vojenské zbrane nikdy nie sú neletálne, nikdy nie sú ani útočné a ani obranné. Vojenské zbrane plnia svoj jednoznačný účel, a to vyradiť protivníka z boja bez ohľadu na to, či sa vojenská jednotka braní pred protivníkom, alebo na neho útočí. Nazvať takéto zbrane týmto termínom nesvedčí teda o odbornom prístupe. Má to ale iný význam a to je ten, že už vopred sa vytvára alibi tak pre Ukrajinu, ako aj pre krajiny, ktoré zbrane na Ukrajinu dodávajú, že tým nepodporujú zabíjanie a útočný charakter vojny, ale naopak, Ukrajina sa len bráni proti agresívnemu protivníkovi a preto je vojenská pomoc humánna a spravodlivá.

Posledným výrazom, ktorý mi nedá aspoň stručne nespomenúť je výraz preemptívna vojna či preemptívny zásah, ktorý je spojený s menom amerického prezidenta Georga Busha mladšieho a jeho útokom na suverénnu krajinu[13], čo možno klasifikovať ako hrubé porušenie medzinárodného práva a čo prispelo k úpadku imidžu USA vo svete. Tento výraz bol v podstate vynájdený preto, aby americká vláda mohla takýto krok ospravedlniť tak pred domácim, ako aj svetovým publikom, keďže akýkoľvek preemptívny útok je podľa medzinárodného práva neprípustný. Teoreticky by sme mohli

[11] Umiernená opozícia, umiernení rebeli až umiernení teroristi sú pojmy, ktoré sa objavujú v súvislosti s prebiehajúcou vojnou v Sýrii. Ide o označenie skupín, ktoré sú oficiálne podporované euroatlantickým establišmentom, majúc v jeho očiach status opozície voči oficiálnej, legitímnej vláde. Preto sú tieto skupiny podporované tak politicky, ako aj mediálne a materiálne v podobe zbraní. Ide, okrem iných, aj o tieto skupiny Slobodná sýrska armáda (al-Jaysh as-Suri al-urr), Front al-Nusrá, Ahrar al-Sham, Jaysh al-Islam, Jaysh al-Mujahideen, Jaysh Idlib, Feilak al-Sham, Jabhat al-Shamiyah, Thuwar al-Sham. Niektoré z nich môžu v svojej sile a nebezpečnosti pre ostatných súperiť s „Islamským štátom". Takmer všetci „opozičníci" sa pridržiavajú tých istých názorov, ako aj IŠ – salafisticko-džihádistickej ideológie.

[12] Za všetky potvrdenia tejto praxe uvádzam napríklad TASR 2015.

[13] V tomto prípade ide o Irak.

povedať, že preemptívny útok je za legitímny za predpokladu existencie bezprostrednej hrozby, čo v danom prípade znamená viditeľnú mobilizáciu armád, loďstva a vzdušných síl pripravených zaútočiť. Preempcia v podaní Georga Busha a následne Národnej bezpečnostnej stratégie z roku 2002, tzv. Bushovej doktríny, má charakter prevencie pred všeobecnými hrozbami a nevyžaduje špecifický dôkaz o prichádzajúcom útoku. Urobila z vlády USA jediného arbitra, ktorý rozhodne, na ktorý štát vo svete je potrebné zaútočiť, keďže legitímnosť takéhoto konania sa neopiera o právny poriadok OSN alebo súhlas medzinárodnej komunity. USA si vyhradili právo konať preemptívne, aby zabránili „dostatočnej hrozbe" pre ich národnú bezpečnosť, opierajúc sa len o demokratický charakter USA alebo politický mandát vlády.

Obrázok 1: Čo sme priniesli Afganistanu

Zdroj: The English Blog 2009.

Na tento účel, to znamená na identifikáciu konkrétneho cieľa, bolo vytvorených viacero pojmov ako darebácke štáty (Irak, Irán, Líbya, Severná Kórea), os zla (Irak, Irán, Severná Kórea), zlyhávajúce štáty (Afganistan, Kongo, Sierra Leone, Sudán, Somálsko, Libanon, Haiti, Kolumbia, Indonézia, Tadžikistan). Dôvodom pre preemtívny prístup najmä voči tzv. darebáckym štátom a pri potláčaní terorizmu je presvedčenie administratívy USA, že na rozdiel od politiky zastrašovania zbraňami hromadného ničenia ako poslednej možnosti (weapons of last resort) počas studenej vojny, sú v súčasnosti takéto zbrane prostriedkom dosahovania cieľov (weapons of choice) (NBS 2002: 13).

Povýšenie konceptu preempcie (vojenského zásahu) na doktrinálnu úroveň pri riešení otázok bezpečnosti USA znižuje možnosti získavania medzi-

národnej podpory pre ich zahraničnú politiku, pripadne komplikuje rokovania pri hľadaní iných riešení, ktoré potenciálne môžu priniesť podobný výsledok. Nevylučuje to ani možnosť, že sa tým inšpirujú aj iné štáty a využijú tento nelegálny prostriedok na riešenie vlastných konfliktov, čo nie je dobrá správa pre medzinárodnú komunitu a medzinárodné právo.

Záver

Uviedli sme si niekoľko výrazov, ktoré sa zakorenili v praxi medzinárodných vzťahov a možno ich označiť za politicky korektné, teda politicky správne výrazy, ale ako sme si ukázali, vždy so skrytým významom a ako také sa tak aj čítajú. Znamená to, že na otázku, ktorú som si stanovila v úvode, či môže takýto slovník budovať dôveru medzi partnermi, ak prax nám ukazuje, že v medzinárodnom priestore sa uplatňuje svojvoľná mocenská politika dvojakého metra, respektíve dvojakých štandardov, musí byť jednoznačná odpoveď nie.

Literatúra

BAUMAN, Z. (2017): *Cizinci před bránami*. Olomouc: Broken Books

BROWNE, A. (2009): *Úprk rozumu: politická korektnost a smrt veřejné rozpravy v moderní Británii.* Praha: Dokořán.

BUCHANAN, P. (2002): *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization*. New York: St.Martin'sGriffin

BUSH, G. (1991): *Remarks at the University of Michigan Commencement Ceremony in Ann Arbor*, May 4, 1991 <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=19546> [24.7.2017].

EICHLER, J. (2012): Legální a nelegální války v dnešním světě. In: *Vojenské rozhledy*. Vol. 2012, No. 3, s. 16-47, <http://www.vojenskerozhledy.cz/kategorie/legalni-a-nelegalni-valky-v-dnesnim-svete> [24. 7. 2017].

ESD (2017): Státy organizovaly nedovolené překračování hranic. In: *Evropský soudní dvůr*, <http://www.ceska-justice.cz/2017/07/evropsky-soudni-dvur-staty-organizovaly-nedovolene-prekracovani-hranic> [24. 7. 2017].

EURACTIV (2017): Humanitárne víza nebudú istou cestou k azylu. In: *EurActiv.sk*, 8.03.2017, <https://euractiv.sk/clanky/zahranicie-a-bezpecnost/humanitarne-viza-nebudu-cestou-k-azylu/> [24. 7. 2017].

FOUCAULT, M. (1968): *Foucault répond à Sartre (entretien avec J.-P. Elkabbach)*. In: *La Quinzaine littéraire*, No 46, 1er-15 mars 1968, pp. 20-22, <http://1libertaire.free.fr/MFoucault419.html> [24. 7. 2017].

HOFFMAN, F. G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.

HOFFMAN, F. G. (2009): Hybrid Warfare and Challenges. In: *Small Wars Journal*, Vol. 2009, No. 52, s. 34-39.

GERASIMOV, V. V. (2013): Cennosť nauki v predvideniji: Novyje vyzovy trebujut pereosmysliť formy i sposobyvedenija bojevych dejstvij.<http://www.vpk-news.ru/articles/14632> [25. 7. 2017].

GLENN, R. W. (2009): Thoughts on Hybrid Conflict. In: *Small Wars Journal*, Vol. 2009, <https://www.smallwarsjournal.com/blog/188-Glenn R. W R. W R. W.pdf> [25.7.2017].

KOHL, H. (1992): Uncommon Differences: On Political Correctness, Core Curriculum and Democracy in Education. In: *The Lion and the Unicorn.* Vol. 16, No. 1, s 1-16, <http://muse.jhu.edu/article/243912> [24. 7. 2017].

KUŤKA, T. (2017): Priama reč Tomáša Kuťku: Bez úcty a rešpektu. In: *aktuality.sk*, <https://sport.aktuality.sk/c/287945/priama-rec-tomasa-kutku-bez-ucty-a-respektu/>[31. 7. 2017].

LIND, W. S. (2009): *Co je to politická korektnost?* In: *Délsky potápěč*, <https://deliandiver.org/2009/03/co-je-to-politicka-korektnost.html> [24. 7. 2017].

MINK, E. (2016): Trump's Political-Correctness Con Job. In: *Huffington Post* 10. 6. 2016, <http://www.huffingtonpost.com/eric-mink/trumps-political-correctn_b_12316240.html> [24. 7. 2017].

NBS (2002): *The National Security Strategy of the United States of America*, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> [30. 7. 2017].

PINTA, J.; YAKUBU, J. (2014): Language Use and Political Correctness for Peaceful Coexistence: Implications for Sustainable Development. In: *Journal of Educational and Social Research*, Vol. 4, No. 5, s. 79-85.

SCHULTZ, D. L. (1993): *To Reclaim a Legacy of Diversity: Analyzing the "Political Correctness" Debates in Higher Education.* New York: National Council for Research on Women.

TASR (2015): Na Ukrajinu putujú smrtiace zbrane zo zahraničia. In: *aktualne.sk*, <https://aktualne.atlas.sk/na-ukrajinu-putuju-smrtiace-zbrane-zo-zahranicia/zahranicie/europa/> [24. 7. 2017].

THE ENGLISH BLOG (2009): Cartoon: What We Bring To Afghanistan. In: *The English Blog*, <http://www.englishblog.com/2009/09/cartoon-what-we-bring-to-afghanistan.html#.WYBy-IjyhPZ> [24. 7. 2017].

TROCKIJ, L. (1932): Peasant War in China and the Proletariat. In: *The Militant*, 15 October 1932, pp. 1 & 4 & 22 October 1932, p. 4; republished: *Fourth International*, Vol. 11, No. 1, January–February 1950, pp. 23–27, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1932/09/china.htm> [24. 7. 2017].

UAP (2015): *Hybrid Warfare as a Key Instrument of Russian Revenge Geostrategy. UaPosition*, <http://uaposition.com/analysis-opinion/hybrid-warfare-as-a-key-instrument-of-the-russian-revenge-geostrategy/>[26. 7. 2017].

US JFC HWC. (2009): *Hybrid War Conference*. Washington D.C.: United States Joint Force Command, 24th February 2009.

UNITED STATES SUPREME COURT (1793): *Chisholm v. State of GA.*, <http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/2/419.html> [24. 7. 2017].

WILSON, J. (1995): *The Myth of Political Correctness: The Conservative Attack on High Education*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Kontakt:

Mgr. Radoslava Brhlíková, PhD.

Katedra politológie a európskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Department of Political Science and European Studies
Faculty of Arts
Constantine The Philosopher University in Nitra, Slovakia
Slovakia

E-mail Address: rbrhlikova@ukf.sk

Bezpečnosť v diskurze Slovákov (v kontexte prezidentských volieb vo Francúzsku 2017)

Oľga Orgoňová – Alena Bohunická

Abstract

Security in Discourse of Slovaks (in the context of 2017 presidential elections in France). *The aim of this paper is the interpretation of effects of political communication related to the feeling of threat. Presidential election in France is a critical moment in terms of security, as France is one of the leader countries in the EU most affected by migration-related security problems. In our research we are interested in the social aspect of security following the conception of social security of the Copenhagen School. When analysing verbal expressions of the feeling of threat, we take into consideration the ethnomethodological approach with focus on everyday life and on informal part of political language and communication represented by speeches about politics by non-politicians, for example on internet discussion forums, which are the main source of our analysed corpus.*

Kľúčové slová: diskurz, cudzosť, ohrozenie, sociálna sekuritizácia, rečový akt, prezidentské voľby vo Francúzsku

Keywords: discourse, foreigness, threat, social securitization, speech act, presidential elections in France

Úvod

V súčasných trendoch v lingvistike môžeme sledovať pozitívnu odozvu lingvistov na záujem vedcov z iných sociálnych a humanitných vied (sociológov, filozofov, politológov a i.) využiť lingvistické know-how a nástroje analýzy rečových produktov pri riešení komplexnejších spoločenských problémov, ako je napríklad rasizmus, diskriminácia, globalizácia a i. Priaznivé ideové zázemie pre výskumy s vtiahnutím lingvistov do riešenia nastolených sociálnych otázok vytvoril na jednej strane tzv. lingvistický obrat v humanitných vedách 20. storočia, na druhej strane komunikačno-pragmatický obrat v samotnej lingvistike. V centre pozornosti sa ocitla myšlienka o tom, že ľubovoľná „realita“ je sprostredkovaná a determinova-

ná spôsobom jazykovej reprezentácie, ináč povedané to, ako sa problém verbalizuje, môže modulovať následné skutky. S tým koreluje aj sociologické konštatovanie, že (rečové) reprezentácie nie sú len opisom sveta hotových faktov, ale aj spôsobom vytvárania nových faktov (Luckmann, Berger 1999 a iní). Jazyk prestal byť vnímaný ako mechanický nástroj reprezentácie nezávislej skutočnosti, vníma sa ako vrodená dispozícia aktérov komunikácie, ktorí nielen pasívne verbálne reprodukujú, ale aj produkujú/konštruujú svet. Jazyková (presnejšie rečová) prax sa tak stáva nielen cestou k opisu reality, ale aj spôsobom, ako vytvoriť, konštruovať realitu, stáva sa diskurznou praxou.[1]

S ohľadom na jazykovedu a jej miesto v spoločensky „užitočných" vedách si možno všimnúť, že v súčasnej metodologickej klíme spoločenských vied, ktorú charakterizuje prioritizácia reálnych spoločenských problémov pred „čistotou" a vyhranenosťou predmetu a metód, vznikajú po období interdisciplinarizácie (ktorej produktom boli interdisciplíny ako sociolingvistika, politická lingvistika, psycholingvistika a i.) jednak transdisciplinárne metódy využívajúce jazykovedné nástroje (napríklad kritická diskurzná analýza – porov. Cingerová, Motyková, rkp.), jednak v rámci samotnej jazykovedy problémovo orientované jazykovedné subdisciplíny (pragmalingvistika, xenolingvistika, etnolingvistika ap.). V nich rezonuje pragmaticko-komunikačné reflektovanie efektov používania jazyka v praktickej komunikácii, teda v reči ukotvenej v konkrétnom kultúrnom či sociálnom kontexte.

Metodologický rámec prístupu ku skúmaniu rečových produktov ako súčasti sociálnych konštruktov pre nás tvorí kvalitatívna metodológia, ktorá prednostne využíva neobjektivistické, tzv. kvalitatívne výskumné metódy s dôrazom na induktívne postupy pri uchopovaní výsekov reality a snahu nielen opísať verbálne počínanie, ale s podporou interpretácie diania a jeho pravdepodobných perspektívnych dôsledkov najmä pochopiť jeho aktérov (ich zámery, motívy, postoje, hodnoty) – porov. Ondrejkovič, Majerčíková 2012. Osobitnou výzvou pre lingvistov v súčasnom lingvopragmatickom smerovaní lingvistiky a so zreteľom na jej interdisciplinárne zapojenie do riešenia aktuálneho spoločenského verbálno-neverbálneho počínania Európanov sú idey z xenológie (náuky o tolerancii cudzosti vo všeobecnosti) a xenolingvistiky (náuky o zaobchádzaní s cudzosťou v jazykovom správaní) – Dolník a kol. 2015. Na ich pozadí sa vytvára priestor na nazeranie na prejavy ľudí ako výrazu ich (prirodzenej) orientačnej (ne)istoty v konfrontácii s „vonkajšími" cudzorodými stimulmi. V takejto optike sa javí ako

[1] (Diskurz pritom vnímame v duchu čo najjadrnejšieho vymedzenia ako celok textu a neverbálneho kontextu – porov. Hoffmannová 1997).

nebezpečné to, čo ohrozuje poriadok ako zdroj vlastnej istoty a nenarušenej identity ľudí či societ. Ináč je človek v duchu prirodzeného zaobchádzania s „neškodnou" cudzosťou od prírody schopný liberálnej koexistencie s rozmanitými cudzorodými societami bez násilia a eskalácie konfliktov (nezávisle od toho, či sú to odlišné etniká ako Maďari či Rómovia, odlišné rasy, rody a pod.)

Sústreďujeme sa na verbalizované prejavy, na ich emergentné (aktuálne sa vynárajúce, kontextovo nezaťažené) efekty ukotvené v aktuálnej situácii, zobrazujúce ako približné a pravdepodobné konštrukty komplex okolností národných diskurzov, v ktorých sa profilujú bežní ľudia ako reprezentanti so svojimi etnickými, kultúrnymi, geografickými identitami a kognitívnymi výbavami. Našou snahou je zaobchádzať s materiálom flexibilne a dynamicky s ohľadom na okolnosti jeho generovania a na rôzne vonkajšie vplyvy. Hybnou silou konštruovania obrazu ohrozenia nie je tradičný reprezentant – štát, ale širšie spektrum potenciálnych (aj individuálnych) nositeľov – napríklad lídri politických subjektov (A. Merkelová, E. Macron, M. Le Penová), prípadne skupiny reprezentantov (najmä ekonomicky determinované, „znevýhodnené" homogénne entity – napr. nezamestnaní, imigranti ap.). Vzorku skúmaného materiálu vyberáme z internetových diskusií ako fóra pre názory bežných ľudí, pretože práve v tomto type komunikácie sa v súčasnosti najefektívnejšie tvorí a rozširuje diskurz sociálnej bezpečnosti. V záujme integrity profilovaného obrazu zaujíma nás len reflexia francúzskych volieb Slovákmi na slovenských diskusných fórach.

Kritické bezpečnostné štúdiá a ich objekt záujmu

V rámci takto problémovo orientovaného výskumu jazyka (hlavne jeho činnostného aspektu, keď na jazykový stimul nasleduje nejazykový čin) v sociálnych službách je naším cieľom sústrediť sa na interpretáciu efektov politickej komunikácie súvisiacich s pocitom ohrozenia v spoločnosti. V súlade s etnometodologickým zameraním orientujeme výskum na sféru každodennosti, ktorú tvorí v rámci politického jazyka a komunikácie „hovorenie o politike" ako jedna z oblastí politického jazyka (Štefančík 2016). Druhé desaťročie 21. storočia prinieslo Európe a v rámci nej aj na Slovensko obavy, ktoré sa artikulujú v politickom aj spoločenskom diskurze. Prinieslo témy, ktoré sa verbalizujú v intenciách hrozby, stávajú sa teda relevantnými z hľadiska bezpečnosti (dochádza k ich sekuritizácii).[2] Osobitným

[2] Pojem sekuritizácia tu chápeme v nadväznosti na Kodanskú školu ako diskurzné konštruovanie vybraných tém ako hrozieb tak, že sa stávajú otázkou bezpečnosti – porov. Buzan, Weaver, Wilde 2005.

predmetom pozornosti verejnosti je migračná kríza, ktorá sa sekuritizuje ako možná príčina hrozby zo strany islamistického nebezpečenstva terorizmu a straty kultúrnej identity Európanov. Relevantné pre naše skúmania je širšie poňatie sekuritizácie v chápaní Kodanskej školy, zohľadňujúce nie len politicko-vojenské záležitosti ako predmet bezpečnostných štúdií, ale aj ekonomické, environmentálne a hlavne spoločenské problémy (Buzan, Waever, Wild 2005). Pojem sociálnej bezpečnosti[3] zahŕňa fakt, že proces sekuritizácie sa netýka len tém súvisiacich s ohrozením štátu či jednotlivcov, ale sekuritizácii podliehajú i javy predstavujúce ohrozenie vybranej society. Sociálna bezpečnosť sa týka schopnosti spoločnosti zachovať si identitu i za meniacich sa podmienok a možných alebo reálnych hrozieb (Hough 2008). Táto bezpečnosť je ohrozená vtedy, keď spoločenstvo vníma ohrozenie svojej identity, napr. keď jeho príslušníci interpretujú isté nové, neznáme stimuly ako zdroj neistoty. Na ilustráciu možno uviesť, že prejavy ohrozenia sociálnej bezpečnosti môžeme sledovať aj v otázke migračnej krízy, ktorej sociálna hrozba pre Európanov je prežívaná ako minimálne tak akútna ako militantné aktivity aktérov terorizmu. Silným zdrojom obáv o sociálnu bezpečnosť je tiež náboženstvo ako dôležitý prvok sociálnej kohézie. Islam ako náboženstvo prevažnej časti migrantov a utečencov nemajúce tradíciu v Európe vyvoláva pocit sociálneho ohrozenia tradičných európskych národov a ich identity, v ktorej zohráva kresťanstvo dôležitú úlohu. Sociálnobezpečnostný prístup Buzana, Waevera a Wildea je zameraný výhradne na národnú a náboženskú identitu. Sekuritizácii však podliehajú i ďalšie formy sociálnej identity, ako je napríklad pohlavie. V súvise s migračnou krízou ako diskurzne dominantnou bezpečnostnou témou možno tu sledovať výraznú tematizáciu ohrozenia bezpečnosti spojenú so ženami, ktoré sú (v európskej a teda i slovenskej spoločnosti) reprezentované ako terč hrozby znásilnenia zo strany migrantov – väčšinou mužov.[4] K tomu prispela najmä medializácia silvestrovských udalostí v nemeckom Kolíne (2015) či znásilnenia vo Švédsku.

V posledných desaťročiach sa riešeniu nastolených otázok venujú tzv. *kritické bezpečnostné štúdiá,* ktoré v sérii problémovo orientovaných prác skúmajú funkciu reprezentácií a diskurzov o bezpečnosti vo vybraných societach, pričom predpokladajú, že nastolený diskurz umožňuje realizovať konkrétnu politiku alebo legitimizovať konkrétnych aktérov ako poskytova-

[3] Práve rozšírenie konceptu bezpečnosti o sociálnu bezpečnosť sa považuje za významný prínos Kodanskej školy.

[4] Dôsledkom toho je však i opačná sekuritizácia na strane migrantov – ženy pre nich predstavujú hrozbu, pretože za kontakt, ktorý by bol označený ako obťažovanie, by im hrozilo neudelenie azylu a ďalšie postihy. Preto takmer v žiadnej miere nenadväzujú títo muži kontakt s európskymi ženami.

teľov bezpečnosti (Browning, Mc Donald 2013). „Kritický" prístup v rámci bezpečnostných štúdií sa zameriava na sociálne konštruovaný charakter bezpečnosti a na rad základných otázok, ako napríklad: Čia bezpečnosť je (alebo by mala byť) prioritou?; Čo sú hlavné bezpečnostné hrozby a ako sú identifikované?; Záujmom koho slúžia?

Otázka bezpečnosti v kontexte volieb hlavy štátu vo Francúzsku

V súlade s týmito myšlienkami nazeráme na bezpečnosť ako na sociálny konštrukt, ktorý odráža záujmy a potreby spoločnosti. Francúzske prezidentské voľby sú kritickým momentom z hľadiska bezpečnosti, keďže Francúzsko predstavuje jeden z čelných štátov EÚ doteraz najviac postihnutých bezpečnostnými kolíziami súvisiacimi s migráciou. Z bezpečnostného hľadiska tak Slováci vnímajú Francúzsko ako *pars pro toto* diania v EÚ. Vo verbálnych reflexiách Slovákov sledujeme, ako sa odrážal záujem o dosah politiky nového prezidenta líderského štátu EÚ na Slovensko a jeho „národné" záujmy. Dosah tejto politiky vzbudzuje aj obavy a práve okolo tých sa buduje sekuritizačný diskurz.

Rámcová idea volebného programu prounijného kandidáta Emanuela Macrona vo vzťahu k politike EÚ je „nová vlna" harmonizácie a jednoty EÚ, čo predstavuje užšiu spoluprácu, vyvinutie jednotnej európskej stratégie a nové impulzy pre jednotný trh, na rozdiel od jeho protikandidátky Marine Le Penovej, ktorá vsadila na „exitový trend" zrušenia Schengenskej dohody a odchodu Francúzska z eurozóny. Vo svojej podstate pozitívny motív *jednoty* sa ukázal ako kľúčový pre rozvíjanie sekuritizačného diskurzu a predstavy Slovákov o negatívnych dosahoch takéhoto zjednocovacieho trendu pre Slovensko. Porovnajme reprezentatívne diskusné príspevky:

> *... kým Le Penová bola izolacionistkou a snažila by sa predovšetkým starať sama o seba, Macron je imperialistom a snaží sa predovšetkým starať do ostatných. Teda aj do nás. A ide o to, že európske dlhopisy mu síce neprejdú – lebo Nemecko bude proti – ale všetky tie ostatné šialenosti mu prejdú. Napríklad tie tresty pre Vyšehradskú 4. Skrátka: Macron bude pre nás takou pohromou, akou je už teraz Merkelová. Le Penová by sa do nás nestarala, zato Macron otvorí hranice, medzičasom rozpúta ďalšiu vojnu, no a potom nám tu bude tlačiť tých utečencov – ako Merkelová tých, ktorých pred tým sama bola pozvala. A ak ich nepríjmeme, tak bude presadzovať kadejaké postihy pre nás. Inými slovami: čo si Macron nepresadí voči Nemecku, to si spoločne vynahradia voči nám, lebo na niekom sa budú mu-*

sieť vyzúriť, voči niekomu budú musieť uplatňovať tú svoju európsku fašistickú jednotu – a celé to bude za cenu toho, že mu budeme zase len hračkami v rukách veľkých...[5]

Pokus s nazvom EU podla mojho nazoru za par rokov krachne. Skor ci neskor sa najdu krajiny, ktore si uvedomia, ze najdolezitejsie je chranit vlastnych obcanov a nie ich diskriminovat rozhodnutiami i.d.i.tov, ktori pocituju potrebu ustavicne ukazovat, ze oni su nieco viac, ze su humannejsi, ludskejsi, liberalnejsi, ci kariernych dobrodruhov, alebo skorumpovanych jedincov platenych prevadzacskou mafiou, ci fin. zaujimovymi skupinami, kt. premiesavanie narodov, kultur a nabozenstiev so vsetkymi dosledkamu v EU vyhovuje.[6]

Zjednocovanie zahŕňa chod podľa pravidiel, ktoré stanovuje niekto iný, ktoré nie sú naše, ale sú cudzie, tieto pravidlá sa v slovenskom diskurze verbalizujú metonymicky i ako „bruselský diktát" a na zdôraznenie cudzorodosti a prežívania tejto jednoty ako vynútenej je v tomto konkrétnom príspevku využité axiologické spojenie „európska fašistická jednota". Na základe toposu protikladu (v Aristotelovom zmysle ako argumentačnej schémy, ktorá umožňuje vytvoriť argument pre prijatý záver, Aristoteles 2009: v tomto prípade protiklad *jednota – samostatnosť*) je zjednotenie interpretované ako ohrozenie samostatnosti a suverenity, ktorá predstavuje referenčný bod historického vývoja Slovákov – ten mal teleologický charakter, a to dospieť k samostatnosti (vymaniť sa z Uhorska, osamostatniť sa od Čechov). Samostatnosť znamená pre Slovákov *existenčnú bezpečnosť* v zmysle sebazáchovy – zachovania vlastnej existencie ako národa. Na interpretáciu unifikácie EÚ ako ohrozovania suverenity Slovákov (politickej, sociálnej aj kultúrnej) poukazujú ich verbálne reakcie (perlokúcie), ktoré svedčia o „aktualizácii sebazáchovnej pohotovosti"[7] (Dolník 2015) voči vonkajšiemu, inému, cudziemu a neznámemu elementu. Repertoár

[5] Aktuality.sk Diskusia (2017): Komentár Daga Daniša: Pozor na Macronove triky, zasiahli by aj nás. In: *aktuality.sk* <https://www.aktuality.sk/diskusia/486769/-komentar-daga-danisa-pozor-na-macronove-triky-zasiahli-by-aj-nas/> [10. 4. 2017]

[6] Aktuality.sk Diskusia (2017): Komentár Daga Daniša: Pozor na Macronove triky, zasiahli by aj nás. In: *aktuality.sk* <https://www.aktuality.sk/diskusia/-86769/-komentar-daga-danisa-pozor-na-macronove-triky-zasiahli-by-aj-nas/> [10. 4. 2017]

[7] Výrazom "aktualizácia sebazáchovnej pohotovosti" sa vyjadruje, že následkom prekročenia úrovne prirodzenej (prírodou danej a z prírody pochádzajúcej) vzťahovanosti, orientovanosti na seba je narušenie prirodzenej sebazáchovnej istoty, čím sa aktivizuje – tiež prirodzený – reakčný mechanizmus na vyrovnanie sa so sebazáchovnou neistotou" (Dolník 2015: 22).

týchto verbálnych perlokúcií (prestavujúcich xenoreakcie – obranné reakcie na cudzí element, Dolník 2015) zahŕňa rečové akty s platnosťou sťažovania sa, lamentovania, vzbudzovania obavy či až zastrašovania.

> *veď to - tu sa straší že keď nebude EU prestane existovať svet. Jedno je isté niečo je zhnité v tej EU a ložisko hniloby sa nelieči ale zakrýva dalšími vrstvami. Donekonečna to nepôjde to každý realista vie takže čo teraz budeme sa tváriť že to neexistuje a holuby aj tak nebudú to si už mohol za tie roky zistiť SK nie je v EU preto aby malo pečené holuby ale preto aby pečené holuby boli na západe .*[8]

Ako vyústenie zjednocovacieho scenára, ktorý je v rozpore s prezentovanou potrebou suverenity a takpovediac „diskrétnosti" jednotlivých štátov a národov (v ktorých by neexistovali hrozby spájané s jednotnou Európou, ako napríklad strata politickej suverenity, príval migrantov, islamizácia, občianska vojna) sa na pozadí toposu protikladu (tu konkrétne *jednota – nejednota*, *vznik celku – rozpad celku*) prezentuje „nebezpečenstvo" rozpadu EÚ (v tejto optike nie nebezpečenstvo, ale skôr východisko z problémov) ako nevyhnutnosť v záujme ochrany národa.

V laickom sekuritizačnom diskurze (teda diskurze bežných ľudí, v ktorom títo vyjadrujú obavy a pocit ohrozenia tým, že sa tematizujú hrozby, ich príčiny a dôsledky) k francúzskym prezidentským voľbám možno sledovať konštruovanie niekoľkých skupín aktérov – pôvodcov ohrozenia. Primárne sa sekuritizujú silnejší partneri, s ktorými je Slovensko v EÚ, metonymicky nazývaní ako „Západ", teda zakladateľské krajiny EÚ, špeciálne Nemecko a Francúzsko. Výsledkom prežívanej asymetrie vzťahu s cudzím partnerom je aktualizácia sebazáchovnej reakcie v podobe permanentného podozrenia a potom aj rečových aktov s platnosťou upodozrievania, že ten druhý má viac a žije na úkor slabšieho, menej skúseného (v tomto prípade Slovenska a iných postkomunistických štátov ako nových a malých členov EÚ. Súčasťou repertoára verbálnych reakcií na pocit ohrozenia „Západom" ako silnejším partnerom sú výpovede s platnosťou ohovárania a urážania, pri ktorom sa tematizuje manželstvo francúzskeho prezidenta so staršou ženou. Tieto rečové akty, v ktorých je manželstvo vekovo vzdialených osôb prezentované ako prejav psychickej nezrelosti či až poruchy a úchylky, predstavujú z činnostného hľadiska prechod k verbálnej agresii (Macron je označovaný za gerontofila či úchyla). To, čo Francúzi vnímali ako vrcholný prejav romantiky (mladý muž si napriek všetkým prekážkam zobral ženu, do ktorej

[8] ČTK, SITA Debata k článku (2017): O Elyzejský palác v druhom kole zabojujú Macron a Le Penová. In: *pravda.sk,* <http://debata.pravda.sk/debata/427351-vo-francuzsku-sa-kona-prve-kolo-prezidentskych-volieb/> [10. 4. 2017].

sa zamiloval už ako chlapec) a čo prispelo aj k Macronovmu úspechu vo voľbách u Francúzov, je predstavované v „nepriateľskom“ sekuritizačnom diskurze Slovákov ako nezdravá patológia, ktorá môže byť súčasťou negatívneho vývinu EÚ.

V slovenskom laickom sekuritizačom diskurze k francúzskym prezidentským voľbám možno identifikovať (okrem „Západu“ a utečencov) ako zdroj ohrozenia ešte ďalšieho (kolektívneho) aktéra – Židov, porovnajme úryvky:

> *Macron je babka v rukach Zido-financnej elity Zapadnych statov. Jeho zamestnavatel je Rothschild. Tato Zido-elita vlastne celej planety presadzuje politiku OTVORENYCH HRANIC EUROPY a tak biologicke [rasove] a kulturne znicenie narodov Europy. Co sa tyka svetovej vojny - ta nebude. Nie sme v 20 storoci, teraz sa konflikt a nutenie na prijatie Noveho svetoveho zidovskeho poriadku vedie inym sposobom. Sposobom ekonomickeho tlaku a vydierania [hlavne metodou finacnej blokady], sposobom ohlupovania mas nevedomych pracujucich ludi aby sa vytvorili ludski roboti [je to mozne lebo Zidia ich sluzobnici vlastnia najvacsie a hlavne informacne masove media a tak mozu programovat mozgy].*[9]
>
> *Macron je pajac Zidov, Zido-masove media, Zido-banky a Slobodomurari ktori sluzia Zidom urobili z Macrona vodcu Francuzskej republiky. Uz je rozhodnute - pozeral som TF1, hlavny kanal statnej televizie a Slobodomurarske s v i n e jeden za druhym nariadovali volicom roznych stran aby v druhom kole dali hlasy Macronovi, vsetci od komunistov, socialistov, centristov az po republikanov. Po Obamovi, pajacovi na zidovskych nitkach teraz prichadza pajac Macron.*[10]

Sekuritizácia tejto skupiny v slovenských komentároch k francúzskym prezidentským voľbám sa aktualizovala pod vplyvom bankárskej minulosti E. Macrona, následne aj na základe jeho fyzických čŕt (nosa).[11], Pravda,

[9] Aktuality.sk Diskusia (2017): Komentár Daga Daniša: Pozor na Macronove triky, zasiahli by aj nás. In: *aktuality.sk*, <https://www.aktuality.sk/diskusia/486769/komentar-daga-danisa-pozor-na-macronove-triky-zasiahli-by-aj-nas> [10. 4. 2017].

[10] Hlavné správy.sk Komentáre k článku (2017): Macron vysvetlil, prečo musí Európa prijímať utečencov. In: *hlavné správy.sk,* <http://www.hlavnespravy.sk/macron-vysvetlil-preco-mu-iia-europa-prijimat-utecencov/1047088> [10. 4. 2017].

[11] Porovnajme polemiku ku karikatúre E. Macrona, v ktorej je otázkou, či je veľký nos na karikatúre odkazom na židovstvo: Benoît Rayski: *Emmanuel Macron a-t-il le*

veľkú úlohu tu zohráva fenomén intertextuality (Dulebová 2016) a odkazovanie k obsahom aktuálnym v minulosti. Podobne ako v nacistickom diskurze, sekuritizácia Židov v diskurze niektorých Slovákov (ktorí sa takto prejavia aspoň anonymne na internete) prebieha formou démonizácie – a to využitím motívu „šikovného Žida“, pričom sa poukazuje na finančnú silu a ekonomickú zdatnosť Židov, ktorí ju využívajú na úkor Nežidov s cieľom dosiahnutia zisku a moci. Macron bol takto na základe svojej bankárskej minulosti označovaný ako „bábka v rukách Žido-finančnej elity“, ktorá ovláda svet. Vo Francúzskom diskurze k prezidentským voľbám takáto sekuritizácia Židov nielenže nie je aktuálna, ale i prípadné úvahy o Macronovej židovskej príslušnosti na základe fyzických čŕt sú verbálne diskvalifikované (označované ako hlúpe, nemiestne – porov. nižšie uvedený odkaz k polemike).

Záver

Predostreté interpretácie výseku slovenského diskurzu sociálnej bezpečnosti v spojení s novým prezidentom Francúzska konvenujú novej agende kritických bezpečnostných štúdií rozširujúcej záber za hranice vojenského sektoru - konkrétne do sféry ekonomiky, náboženstva či širšie sociálnej agendy pri tematizácii aspektov ohrozenia. Prirodzený holistický pohľad na kontext „verejnej mienky“ na Slovensku po francúzskych prezidentských voľbách v duchu xenolingvistiky otvára škálu postojov od (menšinovej) ústretovosti či priam nadšenia a fascinácie zmenou cez neutralitu po odmietanie z obáv, neistoty, stereotypných očakávaní. Náš záber sa sústredil v duchu vyššie predstavených ideí kodanskej školy na interpretáciu rizikových toposov ako „spúšťačov“ sekuritizácie. Pravda je pritom neanticipovateľná, interpretačne pravdepodobné je očakávanie pozitívnych dosahov pôsobenia nového politického subjektu a jeho mladého politického lídra v komplexe nadnárodných súvislostí.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 2/0011/15 Jazyk v sociálnej kultúre.

nez crochu?, <http://www.atlantico.fr/decryptage/emmanuel-macron-t-nez-crochu-benoit-rayski-2988329.html> [10. 4. 2017].

Literatúra

ARISTOTELES (2009): *Rétorika*. Martin: Thetis.

BROWNING, Ch. S.; Mc DONALD, M. (2013): The future of critical security studies: Ethics and the politics of security, In: *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 2, s. 235-255.

BUZAN, B; WILDE, J.; WAEVER, O. (2005): *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu.* Brno: Centrum strategických studií.

CINGEROVÁ, N.; MOTYKOVÁ, K. (2017): *Úvod do diskurznej analýzy.* Vysokoškolská učebnica. Bratislava: Univerzita Komenského.

DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť.* Bratislava: VEDA.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a ...* Praha: Trizonia.

HOUGH, P. (2008): *Understanding global security.* New York: Routledge.

LUCKMANN, T.; BERGER, P. L. (1999): *Konstrukce sociální reality.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

ONDREJKOVIČ, P.; MAJERČÍKOVÁ, J. (2012): *Vysvetlenie, porozumenie a interpretácia v spoločenskovednom výskume.* Bratislava: VEDA.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Pramene internetových diskusií:

Aktuality.sk Diskusia (2016): Komentár Daga Daniša: Pozor na Macronove triky, zasiahli by aj nás. In: *aktuality.sk* <https://www.aktuality.sk/diskusia/486769/komentar-daga-danisa-pozor-na-macronove-triky-zasiahli-by-aj-nas/> [10. 4. 2017]

ČTK, SITA Debata k článku (2017): O Elyzejský palác v druhom kole zabojujú Macron a Le Penová. In: *pravda.sk,* <http://debata.pravda.sk/-debata/427351-vo-francuzsku-sa-kona-prve-kolo-prezidentskych-volieb/> [10. 4. 2017]

Hlavne správy.sk Komentáre k článku (2017): Macron vysvetlil, prečo musí Európa prijímať utečencov. In: *hlavné spravy.sk,* <http://www.hlavne-spravy.sk/macron-vysvetlil-preco-musiia-europa-prijimat-utecencov/1047088> [10. 4. 2017]

Rayski, B. (2017): *Emmanuel Macron a-t-il le nez crochu*? <http://www.-atlantico.fr/decryptage/emmanuel-macron-t-nez-crochu-benoit-rayski-2988329.html> [10. 4. 2017]

Kontakt:

prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. – doc. Mgr. Alena Bohunická, PhD.

Katedra slovenského jazyka
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Slovak Language
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava
Slovakia

E-mail Address: olga.orgonova@uniba.sk
E-mail Address: alena.bohunicka@uniba.sk

Brexit: Why it Happened and What it Might Mean

***Gareth S. Williams*[1]**

Abstract

The aim of this paper is to examine the deep-rooted forces that led to Britain's vote to leave the EU. It estimates both the economic and political effects of Britain's withdrawal from the EU. Furthermore, it claims that institutionally Brexit represents a significant challenge for the EU institutions, i.e. under any circumstances, achieving Brexit would clearly be a massive challenge for Britain, and to a lesser extent the 27 remaining members of the EU.

Keywords: Brexit, referendum, Leave, Remain, UKIP, devolved government

Introduction

This paper is an attempt to explain why the electorate voted – by a narrow margin - to leave the European Union (EU) in the referendum held in the United Kingdom on 23 June 2016, on whether to remain within or leave the EU and to consider the consequences of that decision – for the UK and for the EU.

It is not an academic paper, though is based on the available evidence, and inevitably, at this stage, can only be speculative in its conclusions about what 'Brexit', as the process of the UK leaving the EU has become known, might mean.

[1] Gareth Williams works for the Welsh Government (www.gov.wales) as the Special Adviser on Brexit and EU Affairs to the First Minister of Wales. For 15 years he was the Managing Director of a research and evaluation consultancy, Old Bell 3 Ltd., which specialised in the evaluation of European-funded programmes and projects. He previously worked as a Civil Servant in the Foreign and Commonwealth Office, as a Policy Adviser to the Party of European Socialists Group in the European Parliament and as Head of European and International Affairs in Birmingham City Council. This paper is written in a personal capacity and the views expressed in it are those of the author.

It is written from the perspective of someone who, though a researcher by training, was strongly committed to the 'Remain' campaign and who works for the Welsh Government which also was unanimously in favour of the UK remaining in the EU.

Brexit – Why did it happen: the deep roots

There are, of course, many answers to the question as to why the UK voted to leave the EU, by a margin of 51.9% to 48.1%.
While the result came as a significant shock to many, it was in fact in line with a long-term trend of deep 'euroscepticism' on the part of the electorate. The UK consistently has come at or near the very top of EU member-states in terms of negative attitudes to the EU as measured by the regular Eurobarometer surveys: thus

- in 1995, 43% of UK respondents said they did not see any tangible benefit from membership of the EU and 24% thought membership of the EU was 'a bad thing' (Eurobarometer Survey 44) **;**
- in 2005, only 36% of UK respondents thought membership of the EU was a good thing, with 26% saying it was a bad thing (EU-25 averages were 54% and 15% respectively), while 42% thought that the UK had not derived any tangible benefit from membership of the EU. There were significant differences in attitude between those with higher levels of education, 59% of whom believed that the UK had benefited from EU membership and those who left school at the end of compulsory schooling, of whom only 27% said this (Eurobarometer Survey 63).
- In 2015, exactly similar proportions of respondents – 43% in each case – agreed and disagreed with the statement that 'the UK could better face the future outside the EU', with 14% saying they did not know: only in Cyprus and Slovenia was the percentage agreeing with the statement higher (Eurobarometer Survey 83).

Polling leading up to the Referendum – though generally pointing to a Remain victory – nevertheless showed opinion very evenly divided (NatCen 2016).

This euroscepticism may well have its roots in the distinct history and culture of the UK, with its island mentality, its history as a maritime nation with a large non-European Empire, and the fact that, though hugely costly in both human and economic terms, the Second World War was not fought on British soil. In joining the 'Common Market' in 1973, the UK was largely persuaded by the economic case for closer links with what was then a much smaller European Economic Community. There was much less buy-in

to what became the EU as a political project than was the case in either the six founding member-states – acting in the immediate aftermath of the bloodiest conflict ever in Europe – or countries such as Greece, Spain and Portugal and the countries of Central and Eastern Europe, for whom accession to the EU was a way of buttressing their new-found democracy as well as an economic choice.

Added to this, there has always been huge ignorance about the EU and lack of any detailed engagement with its institutions. In the 2005 Eurobarometer, 62% of UK respondents said they did not understand how the EU worked and 34% thought that most of the EU's budget was spent on 'administrative and personnel costs and buildings' – though it is striking that this latter figure was not much different than the EU average of 31% (NatCen 2016).

Turnout at elections for the European Parliament - at less than 40% - has always been low both by comparison with other elections in the UK (Dempsey 2017) and with other EU member-states (European Parliament 2014): Yet at the same time, it has been common to accuse the EU of being fundamentally undemocratic.

The UK has also, of course, always been a significant net budget contributor to the EU Budget, despite the UK 'rebate', with the net contribution rising between around £7 billion in 2010 to over £11 billion in 2013 (ONS Digital 2016). In the year before the Referendum the UK made the second largest net contribution to the EU budget in absolute terms and the third largest in per capita terms (Keep 2017).

This has made it easy for those opposed to the EU to portray the Union as a sort of conspiracy against Britain and to argue that, even where there is visible evidence of the positive effects of EU spending in the UK the funding is only 'recycled' UK taxpayers' money. This has even been the case in parts of the country – such as West Wales and the Valleys - which have benefited from very significant investment from the European Structural and Investment Funds and which voted to leave.

Against this, although most political leaders of all the major parties in the UK since at least 1990 have been broadly pro-European, few politicians, either from the left or the right, have made any serious attempt to champion the benefits and virtues of the EU. There have been few challenges to the dominant political discourse where the EU has been seen as, at best, a 'necessary evil' and few attempts to explain the logic of increased integration: that closer political union and the pro-active use of budgetary redistribution, in particular to support cohesion policy, has been an essential counterweight to the development of the internal market – championed, famously,

by Margaret Thatcher – which is generally perceived to provide economic advantages to the most developed economies within the Union.

At the same time, the media, and particularly the popular and largely right-wing newspapers in the UK became increasingly hostile to the EU from the time of the Delors Presidency of the European Commission with its focus on more rapid integration and on political union as well as economic and monetary union onwards. While the majority of the UK press had supported the UK joining the then EEC in 1973, most of the largest circulation newspapers, such as the Sun, the Daily Mail and the Daily Express – all espoused strongly eurosceptic positions from at least the time of the Maastricht Treaty onwards (Daddow 2016). Such views appeared both to resonate with, and to reinforce, the euroscepticism of a significant proportion of the population.

The growing mood of euroscepticism from the early 1990s onward gave rise first to the Referendum Party, which had limited electoral success, and then to the creation of the United Kingdom Independence Party (UKIP). Under the leadership of Nigel Farage, UKIP began to pose a serious electoral threat to the established political parties, at least in elections where the traditional UK First Past the Post election system did not apply. In the 2009 European Parliament Elections, UKIP gained 16.5% and 13 seats (BBC 2009) and in the 2014 Elections they won more votes (more than 4.3 million or 27.5% of those voting) and seats (24) than any other party (BBC 2014) – admittedly on a low turn out.

It was largely as a result of concerns that UKIP could achieve a significant electoral breakthrough at the expense of the Conservatives and consequent pressure from his own MPs to adopt a more Eurosceptic tone that David Cameron announced the commitment to hold a referendum on membership of the EU in January 2013. This promise was then confirmed in the Conservative Party manifesto ahead of the May 2015 General Election.

Brexit – why did it happen? The referendum

While the vote to leave the EU probably had deep-roots, and may well have been decided before the campaign began, it is also true that in the referendum campaign itself, the Leave campaigners had ‘the best tunes’. In part this was because they offered apparently simple solutions – or simple slogans - to complex problems. In particular, the phrase ‘take back control’ had strong appeal for people who felt that the EU was an impenetrable bureaucracy with significant power over their lives. The (highly misleading) claim that being a member of the EU was costing £350 million per week (this

being the gross contribution to the EU budget, before spending in the UK and the rebate) which could instead be spent on the UK's hard press health services also had real traction. Immigration and the fact that freedom of movement prevented the UK from reducing the inflow of migrant labour also played a major part in the campaign, playing on popular fears that immigration was resulting in competition for jobs and for access to public services (despite most evidence suggesting that EU migration had brought net economic benefits to the UK economy).

By contrast the Remain campaign struggled to put a positive case for the status quo. Instead, it tended to fall back on the argument that leaving the EU would cause serious economic damage to the UK. This was an argument which may have worked well with the better off but which failed to resonate with people on low incomes or little capital who felt they had relatively little to lose. There were relatively few attempts to challenge the Leave campaign on what 'control' would look like in an inter-dependent world, for example, the extent to which even outside the EU we would need to align environmental, social and product standards with those of the EU if we were to secure continued full and unfettered access to the EU's Single Market.

Moreover, in a very real sense, the campaign came to focus less on the details of EU membership as such than on voters' feelings about the general state of the country. The campaign tapped into a deep sense of dissatisfaction on the part of a large swathe of the population both with political culture and the 'establishment' and with their own economic circumstances.
In terms of the first of these, the fact that the leaders of all of the main political parties (with the obvious exception of UKIP) were campaigning – admittedly, with differing degrees of enthusiasm – for Remain arguably made it easier to represent the decision as one pitting the establishment against 'ordinary' voters.

In terms of the economy, relevant factors were:

- the decline of real incomes over nearly a decade since the onset of the global recession in 2008, with median wages falling by 10% in real terms between 2008 and 2014 (Machin 2015);
- by international comparison, the very high levels of personal debt, leading after recession to sharp reductions in the level of discretionary spending (and hence a perception that there was less access to the 'good things' in life) (Bunn, Rostom 2014); and
- the pressure on public services as a result of the 'austerity' policies of the Government, which cut public expenditure by 3% in real terms between 2010/11 and 2014/15 (IFS 2015).

The Leave campaign fed a perception that the high level of migration since the enlargement of 2007 had contributed to downward pressure on wages (Hall 2015) and that it had increased demand for housing and other public services. The financial contribution to the EU (though tiny in comparison with, for example, the budget of the National Health Service) was also seen as money which could be used more constructively at home.

More speculatively, perhaps, the campaign also fed on a deeper degree of disenchantment, possibly even a crisis of values, rooted in a feeling that life somehow was not delivering all it had promised.

Certainly, analysis of voting patterns reveals some very striking differences, which highlight the extent to which the winning Leave side appealed to those who felt that they had been marginalised by globalisation. Leave voters were significantly more likely to be:

- Older (61% of those aged 65 and over voted to leave compared to 40% of those aged 18 – 34) (Swales 2016);
- Less well-off (66% of those with income of less than £1,200 per month voted to leave compared to 38% of those with incomes of £3,701 or more per month, while 70% of those who said they were finding it difficult to manage financially voted to leave) (Swales 2016);
- Less well educated (78% of those with no formal qualifications and 61% of those with Level 2 qualifications voted to leave compared to only 26% of graduates) (Swales 2016);
- Readers of the popular right-wing press (70% of readers of the Sun and the Express and 66% of readers of the Mail voted to leave, compared to only 41% of people who did not read a newspaper) (Swales 2016) ;
- In poorer parts of the country (Uberoi 2016);
- Outside of the major cities and (perhaps ironically) in areas with least migration or ethnic diversity (Uberoi 2016);
- Conservative voters (but all parties apart from UKIP were badly split) (Lord Ashcroft 2016);
- Less likely to feel that they had control of their lives (The British Election Study Team 2016).

It is striking of course, that this profile of voters is similar to those voting for ‘outsider’, anti-globalisation candidates elsewhere in the developed world, notably Donald Trump in the US Presidential Election and Marine Le Pen in the French Presidential election. A recent report also suggests that the split in terms of attitudes to European integration between better-off, more well-educated citizens and those who are economically vulnerable is commonplace across the EU (Raines, Goodwin, Cutts 2017).

Brexit - What might it mean? For the UK economy

Although it is true that Leave voters were generally those with less of an economic stake in society, perhaps one real lesson from it is that politicians can no longer assume – in the words of Bill Clinton – that 'it's the economy, stupid'.

Few Leave voters thought that leaving the EU would make either themselves or the UK more generally better off: indeed, in a very recent poll, more than three-fifths of Leave voters said that they thought leaving the EU would still be worthwhile even if there was 'significant damage to the economy' (Smith 2017). In this vote at least, a vaguer sense that things could be better, that people wanted more control of their lives, seems to have trumped the fear of economic destabilisation.

More generally, however, there is only one real answer to the question of what Brexit might mean: that it is too early to say. There are a number of reasons for this:

Firstly, the UK Government had done no contingency planning in advance of the referendum as to how it would operationalise a vote to leave the EU. This was a deliberate policy of the Government and David Cameron as Prime Minister (Stone 2016). As a result, work on thinking through the immensely complicated job of untangling more than 40 years of ever-increasing integration between the UK and the EU only started on the morning after the referendum result was declared.

Secondly, of course, no member-state has ever before left the EU, and Article 50 of the Treaty of European Union which sets out the procedures for doing so has never before been used (Poptcheva 2016). Since it was introduced at the behest of the UK Government largely for symbolic effect, it also arguably, was never intended to be used, with the two-year window provided to negotiate both the Withdrawal and a future relationship hopelessly ambitious.

Under any circumstances, achieving Brexit would clearly be a massive challenge for the UK, and to a lesser extent the 27 remaining members of the EU.

However, the situation has been made even more difficult as a result of the domestic political situation within the UK. Both main parties are badly divided on how to implement the decision imposed on them by the referendum result. Moreover, the election called by Theresa May in June 2017, which was widely expected to deliver a large majority for the Conservatives has resulted in a 'hung parliament' (BBC 2017). This is unlikely to provide a ready majority for the sort of 'hard' Brexit – outside of the Single Market and the Customs Union – which appeared to be at the heart of the Govern-

ment's negotiating strategy (Department for Exiting the European Union and The Rt Hon David Davis MP 2017).

Due to the electoral system, the UK has no long-established system of coalition government, and none, outside wartime, of 'grand coalitions' involving the largest parties. Moreover, the experience of the Conservative – Liberal Democrat coalition between 2010 and 2015, which led to near electoral annihilation of the Liberal Democrats in the 2015 General Election was scarcely such as to recommend a grand coalition to the opposition Labour Party. As a result, where in many countries the almost existential challenge of Brexit might lead to a broad-based coalition government, in the UK, we have a Government which is pressing ahead with negotiations without being sure it can deliver a Parliamentary majority for any agreement it might reach.

It does seem almost certain, however, that Brexit will happen – at least, formally. There is little prospect of the two-year deadline set by Article 50 to be extended, and the UK Government is anyway, highly unlikely to request this. Both the Conservative and Labour Parties are committed to respecting the referendum result (though the interpretation about what that means differs significantly within both and between the two of them). By contrast, the Liberal Democrats – who fought the General Election on the platform of holding a second referendum – did very poorly in terms of vote share, with less than 7.5% compared to 8% in 2015 and 22% in 2010.

Polling evidence suggests that a majority of Remain voters accept that the UK should leave, with little appetite for a second referendum – though there is increasing evidence that a majority of voters favour a 'soft Brexit' where the UK would retain close integration with the EU Single Market and Customs Union (The Economist 2017).

Whether such an outcome can be achieved must, however, be open to doubt. There is clearly potential for major disruption to the UK economy, particularly if no agreement is reached and the UK has to fall back on World Trade Organisation (WTO) rules for its trade with the EU. In particular:

- This would lead to a sharp fall in the UK's overall trade – with tariffs alone resulting in a nearly 10% in global trade (Lawless, Morgenroth 2016);
- Complex supply chains in manufacturing would be undermined, leading to disinvestment in complex and high value industries such as the automotive and aerospace sectors which remain major employers, (though with some potential for import substitution within the UK) (Campbell 2016);

- There would be a serious threat to financial services which is a major employer, particularly in London (Austen et al. 2017), with estimates of potential job losses in that city alone varying from 83,000 to 230,000 (Rodionova 2017);
- UK Agriculture and the rural economy would be particularly vulnerable to the introduction of high tariffs on exports, which would be particularly devastating to livestock farmers (UK Parliament 2017a);
- There would be likely to be higher inflation as a result of the further devaluation of sterling (a fall in the value of sterling was an immediate impact of the referendum result, which has already fed through into rising levels of inflation, source: Bank of England 2017) as well as the increased costs of imports as a result of the introduction of tariffs;
- A slow-down in growth – and possible recession: since the referendum, growth has slowed significantly in the UK economy and the best independent estimates suggest that in a hard Brexit GDP would be some 2.5% - 3.0% lower by 2030 than would otherwise be the case (Emmerson et al 2016);
- There would be likely to be a sharp fall in migration, which, though responding to political pressure would in and of itself do economic damage (Portes, Forte 2016);
- A failure to put in place a strong long-term relationship with the EU would open up the prospect of the UK seeking to prioritise relationships with new trading partners, notably the so-called 'anglo-sphere' of the US, Canada, Australia and New Zealand. However, most evidence suggests that even if such agreements could be rapidly concluded, they would do no more than reduce the economic damage caused by the rupture with the EU (Brakman, Garretsen, Kohl 2017).

However, other scenarios are possible, depending on the way in which negotiations progress with the EU – 27 and the willingness within the UK to prioritise 'trade-offs' between the needs of the UK economy and other desirable outcomes – in other words, to accept that it is impossible to 'have your cake and eat it'.

It is at least possible to envisage a scenario in which a Withdrawal Agreement is reached, with the agreement of a longer-term ambition to achieve a truly comprehensive free trade agreement, and with a lengthy period of transition to give a longer period to negotiate such an agreement.

Transition arrangements might be built around continued membership of the European Economic Area (EEA), potentially through the UK re-joining the European Free Trade Association (EFTA) which it helped to found but left in 1973. This would, of course have serious disadvantages compared to full EU membership (in terms of lack of opportunity to shape the develop-

ment of the regulatory environment, accepting freedom of movement and possibly having to continue to make financial contributions to the EU) but would minimise short-term disruption of trade. Momentum for this certainly appears to be growing (Financial Times 2017).

In the long term, some sort of 'bespoke' partnership, of the sort envisaged in the UK Government's Article 50 letter (The Prime Minister 2017) might be negotiated, though it is likely that this would require some commitment to continued regulatory equivalence or mutual recognition and (possibly) concessions from the UK in terms of future migration, with freedom of movement modified rather than ended.

Alternatively, the 'waiting room' of EFTA – EEA membership might become a longer-term solution.

Brexit: What might it mean? Politics in the UK

Besides the economic impacts of Brexit, it is increasingly clear that leaving the EU may impact on a very wide range of aspects of life in Britain, for example:

- energy policy including the construction of new nuclear power plants;
- aviation, including potential disruption to the operation of UK based airlines;
- the effectiveness of anti-terrorism operations through more limited intelligence sharing and extradition arrangements;
- individual rights, through the abolition of the Charter of Fundamental Rights;
- environmental policy;
- employment rights; and
- licensing of, and hence access to new medicines.

In the short term, the UK Government's intention is to try to replicate current EU legislation and administrative arrangements (through the recently published EU (Withdrawal) Bill) (UK Parliament 2017b) but in many cases such efforts are fraught with difficulty, particularly if the Government's insistence on ending all jurisdiction of the European Court of Justice (ECJ) is maintained. In the longer term, almost certainly there will be significant changes in many, if not all of these areas.

Moreover, of course, if efforts to restrict freedom of movement into the UK are also successful, it will clearly also reduce the opportunities for UK citizens to live and work overseas.

Institutionally, the process of negotiating and then implementing the UK's withdrawal from the EU is also a huge challenge to the organisational

capacity of Government – at a time when the size of the Civil Service has been cut significantly. Inevitably, the capacity of the Government to address other economic and social challenges facing the UK, including the threat of terrorism, the UK's low productivity, a crisis in the availability and affordability of housing, and the continued need to achieve fiscal stability, will be reduced by the priority which needs to be accorded to Brexit (Owen, Munro 2016). Finally, there are serious threats to the internal political stability of the UK, not least because both Northern Ireland and Scotland voted to Remain in the EU.

Firstly, in Ireland, the threat of the introduction of a 'hard border' between the Republic of Ireland and Northern Ireland has the capacity to at least destabilise community relations and potentially to lead to disorder or even violence. In the longer term, 'border poll', testing public opinion on the issue of a united Ireland cannot be ruled out.

Secondly, in Scotland, the Scottish Government has made clear that in the event of a Brexit which does not safeguard Scotland's position in the EU's Single Market, it will press for a second independence referendum. While the General Election results in Scotland – which saw support for the ruling Scottish National Party fall compared to the most recent elections – have somewhat reduced the prospects of an imminent political battle over this and have cast doubt on whether a second referendum would deliver a vote for independence, the likelihood of continued constitutional instability seems high.

In any event, Brexit will certainly require some recasting of the UK's famously unwritten constitution. The creation of the devolved governments and legislatures in Scotland, Wales and Northern Ireland took place in the context of EU membership. This provided overarching frameworks within which devolved policies in areas such as environmental protection, economic development and agriculture and fisheries could be implemented. In these policy areas, Scotland, Wales and Northern Ireland had full competence, while the UK Government's role was restricted to England.

These arrangements allowed policy differentiation while 'maintaining a 'level playing field'.

There is general agreement that in some cases when EU frameworks cease to apply, the UK will need to develop UK-wide frameworks to provide a similar function. But there is significant disagreement about how this should be achieved, with the UK Government effectively suggesting that powers currently held by the EU and the European Commission should initially be vested in the UK Government, while the Scottish and Welsh Governments are arguing for frameworks to be agreed on a basis of equality between the four Governments (Paun 2016).

Brexit: What might it mean? For the EU

If it is difficult to be sure what Brexit might mean for the UK, it is perhaps even harder to be sure what it might mean for the EU.

At the least, institutionally Brexit represents a significant challenge for the EU institutions – one they did not seek - and a distraction from other major items on its agenda. Potentially, also, of course, it represents a dangerous precedent: indeed, many 'Brexiteers' in the UK (and fellow travellers such as Donald Trump in the US) believed that Brexit would trigger a domino effect.

At the time of writing, the opposite seems to have been the case, with Brexit seemingly a factor which has caused member-states to close ranks and draw lessons about the importance of developing a positive narrative about the role of the EU in securing peace and economic prosperity.

In the longer term, however, Brexit has the potential to be a very significant challenge to the EU's finances, with the forthcoming budget negotiations – for the 2020 – 2025 period – threatening to be hugely divisive, as member-states argue about whether the axe should fall on cohesion policy, agriculture or other budget headings. This might exacerbate other tensions such as those over migration and economic policy.

Economically, too, a 'hard' Brexit would be likely to reduce trade and growth in the EU – 27, though to a significantly smaller extent than for the UK: an authoritative estimate puts the impact of WTO tariffs as causing a reduction of 2% in the EU's global trade. The fact that the economic impacts would be unevenly distributed – with Ireland and Belgium particularly exposed, for example – might also increase political tensions within the EU (Lawless, Morgenroth 2016). Perhaps more seriously, but far less likely, in the longer term a UK which chose to radically alter its economic model towards a low-tax economy with lower levels of social protection and an aggressive approach to free trade with the rest of the world, might compete more effectively for investment from third countries.

Finally, and beyond the economic sphere, Brexit will arguably reduce the EU's 'heft' as a global player in international affairs, given the size of the UK economy, its defence and security capability (including its status as a Permanent Member of the Security Council) and its 'soft power'. However, the EU will remain an economic powerhouse, with significant political and diplomatic resources, and (despite UK aspirations to the contrary) is likely to remain the partner of choice in Europe for most other countries.

Conclusion

The vote to leave the EU in the June 2016 referendum in the UK almost certainly had deep roots. It reflected the lack of a strong belief in European integration, particularly given the financial costs to the UK, which had been evident for many years and which was fuelled by the increasing hostility of the right-wing popular press to the European 'project'. Growing euroscepticism was not convincingly challenged either by mainstream, pro-European politicians. In practice, it is possible that a referendum at any point over recent years would have had the same result, However, the timing of the referendum, at a point when real living standards had been eroded and when there was significant suspicion of the political establishment may have helped the Leave campaign to victory. This victory relied on strong support from older, poorer, less well-educated and more vulnerable voters. It is interesting that these same groups in other EU countries also appear much more sceptical about European integration.

It is impossible as yet to know what Brexit might mean. It is likely, however, to lead in the short term at least to a degree of economic disruption in the UK, and to slower growth than would have been the case had we remained a part of the EU. It might also lead to increased political tensions within the constituent parts of the UK, as well as distracting political and administrative resources from other key issues. For the EU, it is certainly too early to know what the results will be. For now, the Brexit vote seems to have brought the EU-27 closer together, but tensions, not least arising from the loss of (or at least sharp reduction in) the UK's net budget contribution are likely.

Literature

AUSTEN, M. et al. (2017): *One Year on from the Brexit Vote. A Briefing for Wholesale Banks*. New York: Oliver Wyman, <http://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2017/aug/OW-Wholesale-Banking-Brexit-Briefing.pdf> [5. 8. 2017].

BANK OF ENGLAND (2017): *Inflation Report. May 2017*. London: Bank of England, <http://www.bankofengland.co.uk/Pages/reader/index.aspx-pub=may&page=1> [5. 8. 2017].

BBC (2009): *European Election 2009: UK Results*, <http://news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/elections/euro/09/html/ukregion_999999.stm> [5. 8. 2017].

BBC (2014): *UK European election results,* <http://www.bbc.com/news/-election/-2017/results> [5. 8. 2017].
BBC (2017): *Election 2017. Results*, <http://www.bbc.com/news/election/-2017/results> [5. 8. 2017].
BRAKMAN, S.; GARRETSEN, H.; KOHL, T. (2017): *Global trade can't replace the value of the EU Single Market for the UK*. London: LSE, <http://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017/05/22/global-trade-cant-replace-the-value-of-the-eu-single-market-for-the-uk> [5. 8. 2017].
BUNN, P.; ROSTOM, M. (2014): Household debt and spending. In: *Quarterly Bulletin*, No. 3*,* London: Bank of England, <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q304.pdf> [5. 8. 2017].
CAMPBELL, P. (2016): UK car industry fears effects of Brexit tariffs on supply chain. In: *Financial Times*, 16. 10. 2016, <https://www.ft.com/content/c397f174-9205-11e6-a72e-b428cb934b78> [5. 8. 2017].
DADDOW, O. (2016): The UK media, euroscepticism and the UK referendum on EU membership. In: *The UK in a Changing Europe*, 29. 2. 2016, <http://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017/05/22/global-trade-cant-replace-the-value-of-the-eu-single-market-for-the-uk> [5. 8. 2017].
DEMPSEY, N. (2017): *Turnout at elections.* Briefing Paper, Number CBP 8060, 26. 7. 2017. London: House of Commons Library, <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8060/CBP-8060.pdf> [5. 8. 2017].
DEPARTMENT FOR EXITING THE EUROPEAN UNION, THE RT HON DAVID DAVIS MP (2017): The United Kingdom's exit from and new partnership with the European Union White Paper. In: *Gov.uk*, <https://www.gov.uk/government/publications/the-united-kingdoms-exit-from-and-new-partnership-with-the-european-union-white-paper> [5. 8. 2017].
EMMERSON, C. et al (2016): *Brexit and the UK's Public Finances. IFS Report 116*. London: Institut for Fiscal Studies.
EUROBAROMETER SURVEY, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/-publicopinion/index.cfm> [5. 8. 2017].
EUROPEAN PARLIAMENT (2014): *Results of the 2014 European elections*, <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/-turnout.html> [5. 8. 2017].
FINANCIAL TIMES (2017): *The appeal of the European Economic Area for the UK*. In: Financial Times, 2017, <https://www.ft.com/content/17ad0ef2-5678-11e7-9fed-c19e2700005f> [5. 8. 2017].

HALL, M. (2015): REVEALED: Mass immigration HAS driven down wages of British-born workers. In: Express, 22. 12. 2015, <http://www.express.co.uk/news/uk/628640/Bank-of-England-migration-down-wages> [5. 8. 2017].

IFS (2015): *Recent cuts to public spending*. London: Institute for Fiscal Studies, <https://www.ifs.org.uk/tools_and_resources/fiscal_facts/public_spending_survey/cuts_to_public_spending> [5. 8. 2017].

KEEP, M. (2017): *A guide to the EU budget.* Briefing Paper, Number 06455, 30 1. 2017. London: House of Commons Library, <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06455/SN06455.pdf> [5. 8. 2017].

LAWLESS, M.; MORGENROTH, E. L. W. (2016): The Product and Sector Level Impact of a Hard Brexit across the EU. In: *Working Paper*, No. 550. Dublin: The Economic and Social Research Institute, <http://www.esri.ie/publications/the-product-and-sector-level-impact-of-a-hard-brexit-across-the-eu> [5. 8. 2017].

LORD ASHCROFT (2016): How the United Kingdom voted on Thursday… and why. In: *Lord Ashcroft Polls*, 24. 6. 2016, <http://lordashcroftpolls.com/2016/06/how-the-united-kingdom-voted-and-why/> [5. 8. 2017].

MACHIN, S. (2015): Real Wage Trends. In: *Understanding the Great Recession: From Micro to Macro Conference*. London: Bank of England, <https://www.ifs.org.uk/uploads/Presentations/Understanding%20the-%20recession_230915/SMachin.pdf> [5. 8. 2017].

NATCEN (2016): *EU Referendum Poll of Polls*. London: NatCen Social Research, <http://whatukthinks.org/eu/opinion-polls/poll-of-polls/#> [5. 8. 2017].

ONS DIGITAL (2016): *UK Perspectives 2016: The UK contribution to the EU budget.* London: Office for National Statistics, <http://visual.ons.gov.uk/uk-perspectives-2016-the-uk-contribution-to-the-eu-budget/> [5. 8. 2017].

OWEN, J.; MUNRO, R: (2016): *Whitehall's preparation for the UK's exit from the EU*. London: Institute for Government, <https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/IFGJ5003_Whitehalls_preparation_131216_V10.pdf> [5. 8. 2017].

PAUN, A. (2016): *Brexit and the Union: can a shared UK approach be found?* London: Institute for Government, <https://www.instituteforgovernment.org.uk/blog/brexit-and-union-can-shared-uk-approach-be-found> [5. 8. 2017].

POPTCHEVA, E. M. (2016): *Briefing. Article 50 TEU: Withdrawal of a Member State from the EU*. Brussels: European Parliament Research

Service, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/-577971/EPRS_BRI(2016)577971_EN.pdf> [5. 8. 2017].

PORTES, J.; FORTE, G. (2016): *The Economic Impact of Brexit-induced Reductions in Migration*. London: National Institute of Economic and Social Research.

RAINES, T.; GOODWIN, M.; CUTTS, D. (2017): *The Future of Europe Comparing Public and Elite Attitudes*. London: Chatham House, The Royal Institute of International Affairs.

RODIONOVA, Z. (2017): Brexit: London financial hub could lose more than 200,000 jobs amid uncertainty, LSE boss warns. In: *Independent*, 10. 1. 2017, <http://www.independent.co.uk/news/business/news/brexit-latest-news-london-city-jobs-losses-lse-boss-warning-uk-eu-a7519396.-html?utm_source=POLITICO.EU&utm_campaign=39e2c54e27-EMAIL_CAMPAIGN_2017_08_01&utm_medium=email&utm_term=0_10959edeb5-39e2c54e27-189938881> [5. 8. 2017].

SMITH, M. (2017): The 'extremists' on both sides of the Brexit debate. In: *YouGov.uk*, 1. 8. 2017, <https://yougov.co.uk/news/2017/08/01/britain-nation-brexit-extremists/> [5. 8. 2017].

STONE, J. (2016): Minister for Brexit defends the Government doing absolutely no contingency planning for Brexit. In: *Indeptendent*, 5. 7. 2016, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/brexit-oliver-letwin-eu-referendum-live-updates-minister-baby-no-plan-contingency-a7121126.html> [5. 8. 2017].

SWALES, K. (2016): *Understanding the Leave Vote*. London: NatCen Social Research, <http://whatukthinks.org/eu/wp-content/uploads/2016/-12/NatCen_Brexplanations-report-FINAL-WEB2.pdf> [5. 8. 2017].

THE BRITISH ELECTION STUDY TEAM (2016): Brexit Britain: British Election Study Insights from the post-EU Referendum wave of the BES internet panel. In: *British Election Study*, 6. 10. 2016, <http://www.britishelectionstudy.com/bes-resources/brexit-britain-british-election-study-insights-from-the-post-eu-referendum-wave-of-the-bes-internet-panel/#.WYljWIjyhPY> [5. 8. 2017].

THE ECONOMIST (2017): Most Leavers want a hard Brexit. Voters at large want a soft one. In: *The Economist*, 22. 7. 2017, <https://www.economist.com/news/britain/21725334-some-81-remainers-and-24-leavers-want-stay-single-market-and-keep-free> [5. 8. 2017].

THE PRIME MINISTER (2017): *Prime Minister's letter to Donald Tusk triggering Article 50*, <https://www.gov.uk/government/publications/-prime-ministers-letter-to-donald-tusk-triggering-article-50> [5. 8. 2017].

UBEROI, E. (2016): *European Union Referendum 2016*. Briefing Paper, Number CBP 7639, 29. 6. 2016. London: House of Commons Library, <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7639/CBP-7639.pdf> [5. 8. 2017].

UK PARLIAMENT (2017a): *Brexit: agriculture*, <https://publications.-parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/ldeucom/169/16904.htm> [5. 8. 2017].

UK PARLIAMENT (2017b): *European Union (Withdrawal) Bill 2017-19*, <http://services.parliament.uk/bills/2017-19/europeanunionwith-drawal.html> [5. 8. 2017].

Contact:

Gareth Williams

Special Adviser
Welsh Government
E-mail Address: Gareth.Williams32@gov.wales

British Political Discourse on Europe

Ildikó Némethová – Troy B. Wiwczaroski

Abstract

This paper aims to focus on the main aspects of British political discourse and attitudes towards the process of European integration. It covers the period from the end of the Second World War in 1945 down to the present day. It demonstrates the cleavage between supporters and opponents of European integration in the discourses of the Labour Party and the Conservatives since 1945. It examines the political direction of the Conservatives and highlights that Conservative political discourse over the last twenty years has been firmly against the European Union. Moreover, it reveals that Labour's discourse has been silent and not made a pro-European case with vigour and impact.

Keywords: European unity, sovereignty, Labour Party, Conservatives, Euroscepticism

Introduction

Europe has always been of crucial necessity for the future of Britain, with a history of migration, invasion, and power-balancing, which has prompted much anger for people and politicians alike. Throughout history, Europe has been Britain's biggest trading partner and an occasional source of existential endangerment. European events have, therefore, never been too far from the top of the British political agenda. The relationship issues have continued to annoy the political leaders of Britain even after the country joined the EEC in 1973. Britain has come to be perceived as an awkward partner and the centre of Euroscepticism. It was a late-comer to the European project, converted to its importance by its accelerated decline as a world power, its loss of empire, and its growing awareness of economic weakness. The British joined hesitantly and largely for utalitarian reasons, with little comprehension of the goals of political harmonisation adopted by populations intimidated by the threatening legacy of nationalism on the European continent.

Churchill's Vision of European Unity

Winston Churchill envisaged Britain leading an ever-closer union of European states. He was one of the earliest proponents of European unity. His attitude towards European integration, however, was ingrained in Britain's imperial history. Churchill was a fervent imperialist who believed that Britain was one of the great world powers, and on a different level from other European countries. His Britain had wider interests and thus, it could never be an essentially European power.

From the mid-1920s, Churchill assumed the position of an isolationist and sought to detach Britain from European disputes. As Chancellor of the Exchequer, he opposed Austen Chamberlain's negotiations of the Locarno Treaty because it could involve British interference in Europe. Booker and North (2016: 12) indicate that although Churchill refused Britain's European engagement, in the 1930s he came under the influence of Count Coudenhove-Kalergi and his Pan-European Union and strongly advocated the idea of European unity, "the aim of ending the thousand years of strife between France and Germany seemed a supreme object. If only we could weave Gaul and Teuton so closely together economically, socially, and morally as to prevent the occasion of new quarrels and make old antagonism die in the realisation of mutual prosperity and interdependence, Europe would rise again."

Churchill, however, saw no place in such a federation for his own island, with its worldwide empire. He wrote in the Saturday Evening Post in 1930 that "the attitude of Britain towards European unification or federal links would, in the first instance, be determined by her dominant conception of a united British Empire. Every step that tends to make Europe more prosperous and more peaceful is conducive to British interests. We are bound to further every honest and practical step which the nations of Europe may make to reduce barriers which divide them and to nourish their common interest and their common welfare. We see nothing but good and hope in a richer, freer, more contented European commonalty. But we have our own dream and our own task. We are with Europe, but not of it. We are linked, but not comprised. We are interested and associated, but not absorbed" (Churchill 1930).

A turning point in Churchill's attitude to Europe was June 1940. A few hours before the French Government accepted capitulation, Churchill made, on behalf of the British Government, a proposal of an imperishable union. He offered a bridge to a new world, the first elements of European federation. Churchill offered an Anglo-French Union to attack the threat they both faced, whereby France and Britain would no longer be two separate nations,

but one Franco-British Union with a common citizenship and consolidated policies of defence, foreign, financial, and economic affairs. The idea for Anglo-French union, if it were not for the disastrous animosity from French ministers, would have laid the foundations for the kind of European Union that Churchill came to anticipate after the war.

Smith and Stirk (2016: 160) argue that concerning Britain's role within a united Europe in 1941, Churchill claimed that "there must be a United States, and it should be built by the British: if the Russians built it there would be Communism and squalor; if the Germans built it there would be tyranny and brute force; while Britain might be the builder and Britain might live in the house, she would always preserve her liberty of choice and would be the natural, undisputed link with the Americas and the Commonwealth."

Churchill's most decisive initiative towards European unity came after the end of the war, when he called for a United States of Europe in his Zurich speech of September 1946. Ginsberg (2010: 63) highlights that drawing on the work of Coudenhove-Kalergi and his Pan-European Union, Churchill promoted an end of punishment in Franco-German relations and called on a united Europe "to give a new sense of enlarged patriotism and common citizenship to the distracted peoples of this turbulent and mighty continent." The speech ignited European opinion in favour of integration, but the Europe he construed was one in which Britain's involvement would be less than total.

His support of a united Europe reflected the impression that Britain remained a great power on the level of the US and USSR, that Britain's Commonwealth relationships were outstanding, and that Britain was to be a sponsor rather than a participant. The Zurich speech supported the division of Europe into East and West and called for a Union of Western Europe, built around a partnership between Germany and France as a fortress against communism. It was drawn on his straightforward views about Britain and Europe. As Nelson and Guth (2015: 201) conclude, Churchill claimed that "in the creation of the European family, France and Germany must take the lead together. Britain, the British Commonwealth of Nations, mighty America, and, I trust, Soviet Russia – must be the friends and sponsors of the new Europe."

The reasons for British aloofness from involvement were plentiful. The country had emerged from the war as one of the three major victorious powers. In apparent contrast to the Continental states, Britain had been neither defeated nor occupied, its political and economic structures were unharmed, it headed an Empire and Commonwealth, and it sustained a close relationship with its American ally. A Union with a devitalised and van-

quished Europe promised no tangible material advantages to Britain, and its transoceanic involvement seemed to prevent any participation in a purely European grouping. For Churchill, the Empire and Commonwealth came first in Britain's thoughts; next, fraternal association of the English-speaking world; and only then, the creation of a United Europe.

British policy of Churchill's second administration maintained a healthy distance from moves towards European integration. Anthony Eden, serving as Foreign Secretary in Churchill's government, delivered a speech at Columbia University in 1952, which ended speculation that Britain under Conservatives would join a European federation, "you will realise that I am speaking of frequent suggestions that the United Kingdom should join a federation on the continent of Europe. This is something which we know, in our bones, we cannot do … Britain's story and her interest lie far beyond the continent of Europe. Our thoughts move across the seas to the many communities in which our people play their part, in every corner of the world. These are our family ties. That is our life: without it we should be no more than some millions of people living on an island off the coast of Europe, in which nobody wants to take any particular interest" (Vogt 2016: 73).

There was a compelling distinction between the type of united Europe envisioned by Churchill and that which began to take shape in the 1950s. He made this clear by his references at Zurich to the pan-European union which had reflected the vision of the famous French patriot and statesman Aristide Briand. Churchill was essentially looking back to the internationalist idealism of the 1920s, associated with Briand, Stresemann and Coudenhove, a United States of Europe based on an alliance of sovereign states.

Post-war Moves towards European Integration

The Second World War had a deep-seated and lingering impact on the post-war attitudes of British policy towards involvement in Continental Europe. In the early years of the post-war era, Labour politicians, supported by trade unions, were determinedly unwilling to take an active part in the unfolding process of European integration. The Labour government under the leadership of Clement Attlee explained that British policy should support the revitalisation of Europe as far as possible but their approach was characterised as limited liability. It was further agreed that the amount of support should not be so great as to make Britain too feeble to be a constructive ally of the United States. Nor should such support lead to any form of coopera-

tion with continental European states that surrendered British sovereignty and led the country down paths along which there was no return.

The post-war Labour government hesitantly accepted that it would be advisable to encourage closer European unity through intergovernmental cooperation, but was opposed to any concept of federal integration. Attlee's Labour government actively discouraged its members from participating in The Hague Congress of May 1948, which attempted to stimulate support amongst European governments for a federal Europe, and which led to the creation of the Council of Europe, established by the Treaty of London of 5 May 1949. Despite the Labour government's reluctance to participate in any European institution, it was ready to join the Council of Europe as "a body for the formation of European opinion, and not as an executive authority which imposes its will upon governments" (Ionescu 1972: 86). The British Labour delegation to the Council of Europe, led by Hugh Dalton, precluded the Council from ever becoming more than a mere consultative assembly.

The Labour government's attitude to the Council of Europe had clearly manifested the reluctance harboured by it towards European institutions coordinated on federal or pre-federal lines. This concern for national sovereignty domineered the Labour government's attitude to the propositions put forward by Jean Monnet for the establishment of a European Coal and Steel Community. The refusal of the Schuman Plan reflected the Labour Party's inherent distrust of European institutions and this attitude was clearly epitomised in a document on European unity issued by the National Executive Committee, the chief administrative body of the Labour Party, in May 1950. This discursive statement of the Labour Party's position on Europe resolutely opposed the establishment of any European institution as proposed by Monnet, and opposed any further extension of the powers of the Assembly of the Council of Europe. It argued that any Labour government had to be free to execute its own foreign and domestic policies without the possibility of any supranational control. The Labour government saw the Monnet plan as a radical reshaping of national sovereignty, which would prevent the government from carrying out its economic and social policies.

The Conservatives in the House of Commons severely criticised the Labour government for its gloomy attitude to European integration. However, once they regained power in November 1951, they did not take long to assert their basic policy agreement with Labour. Thus, the British did not engage in the discussions that led to the creation of the European Coal and Steel Community in 1952. The foreign ministers of the six ECSC members met in the Italian port of Messina in June 1955 to discuss Paul-Henri Spaak's proposal that thought to establish a common market and atomic energy community. Although Prime Minister Anthony Eden was opposed to

the talks and disinclined to the concept of a European federation, Foreign Secretary Harold Macmillan argued that the government would be able to exert greater influence on the talks if it was a full participant and not just an observer. Eden's decision to send an official emphasised a lack of dedication on Britain's part. Hugo Young (1998: 71-72) claimed that the decision to send Russell Frederick Bretherton was designed to offend because he was "void of power or status or the faintest resemblance to the roaring British lion, whom the politicians sent to register their continuing absence from the integration of Europe." The signing of the Treaties of Rome in March 1957 by the Six accentuated the need for Britain to establish the European Free Trade Association on 4 January 1960.

Even though, Britain had decided not to join the EEC to cultivate a close relationship with the US, it found itself in a position of being detached from American policy-makers who increasingly viewed the Community as a key decision-making environment. The reality of the position that Britain faced was summed up by Prime Minister Macmillan in December 1959 when he wrote that "for the first time since Napoleonic era, the major continental powers are united in a positive economic grouping, with considerable political aspects, which, though not specifically directed against the United Kingdom, may have the effect of excluding us both from European markets and from consultation in European policy" (Young 1998: 118).

The first years of Macmillan's premiership were a time of marked political instability, and resulted in a shift towards seeking membership in the EEC. In the Commonwealth, the ending of South Africa's membership and the escalating speed of decolonisation contributed to Macmillan's Wind of Change speech, and resulted in the perception of Europe as a substitute for the Empire. The opportunity cost of joining an increasing European market was compared with the financial costs of safeguarding a vulnerable empire. It was argued that the Community would instigate economic growth, while politically once a member, Britain would be able to amend the Community's institutional structures. Moreover, the United States longed to see British membership in the EEC because the British would be more supportive of American interests and keep the Community from being a confined integration of its member states (Kaiser: 1996). Britain could also weaken de Gaulle's attempts to assume leadership of Western Europe and to make it more independent of American control. In these terms Britain's role within Europe was clearly seen to be a compelling force, controlling and directing European integration in ways that followed American interests. Young (1998) argues that Macmillan, however, chose to avoid the political nature of this membership; specifically, that it would make Britain part of a European political order and would diminish the independence of both parlia-

ments and the courts. Instead, Macmillan firmly believed that Britain could be reshaped from being an imperial state into a leading European state within an association of nation-states.

However, the Macmillan government's European policy met with opposition from fledgling Eurosceptics on both the right and the left. On the right, there was a frenzy of Empire loyalism, which criticised Macmillan for putting Europe ahead of the Commonwealth. Membership entailed an offensive break with the past. Hugh Gaitskell, leader of the Labour Party, argued that to become a member of a federal Europe would mean "the end of Britain as an independent European State" and "the end of a thousand years of history" (Gaitskell 1962: 37). Gaitskell's speech reflected the endless importance of the Commonwealth as the main alternative to the Empire both as a source of modernised political identity and as a feasible economic partner. European integration, thus, symbolically reflected a threat to British identity and interests. The possibility of British membership, however, was suddenly terminated by de Gaulle's veto of the British application in January 1963 when he concluded that Britain had failed to prove its European accomplishments in the negotiations on membership.

In May 1967 Britain applied to join the European Community for a second time. The application was put forward by the Labour government of Harold Wilson. When the Tories entered negotiations in 1961-2, Wilson took a violently anti-European position, most notoriously declaring that Britain was "not entitled to sell friends and kinsmen down the river for a problematical and marginal advantage in selling washing machines in Dusseldorf" (Young 1998:157). When he became party leader after Gaitskell's death in 1963, his opposition to Europe grew, and he claimed that "never again must a British minister be put in a position of sitting outside in a cold antechamber while six European nations decide the fate of this country" (Pontig 1989: 208).

A noticeable shift in Wilson's attitude towards membership was influenced by the sluggish growth of the British economy. Moreover, his application was advanced at a time when the Community had recently experienced a heated dispute between France and the EEC, which emphasised the difficulty of issues surrounding national sovereignty among the member states. The so-called Luxembourg compromise of January 1966 ended the Empty Chair Crisis and halted the further transfer of power to Community institutions and reinforced the influence of the member states in the decision-making process.

The fact that Britain's second application to join the EEC came from a Labour Government was greatly surprising. Germany, Italy, and the Benelux countries welcomed the British declaration. In May 1967, de Gaulle

responded that Britain was immature for membership. If the other states insisted, France would consider leaving the Community. Thus, Wilson's EEC initiative on Europe ended abruptly. The Labour government however did not withdraw the British application. With the resignation of de Gaulle in April 1969, the way was open again for Britain to take her place in Europe.

Success in the third British bid to join the European Community came under the Conservative Prime Minister Edward Heath in 1972. This is not to imply that without Heath Britain would have stayed detached from Europe. It was only Wilson's unanticipated defeat in the general election of 1970 which prevented Labour making Britain's third application. However, while Wilson's motives were essentially economic, Heath wanted to strongly link Britain in a political union. He was critical of the popular idea that membership in the EEC was only a matter of economic concern for Britain. Heath explained that "there are some in this country who fear that in going into Europe we shall in some way sacrifice our independence and sovereignty. These fears are completely unjustified" (Greenhough 2016: 52).

Even though, Heath's relations with his European colleagues were not harmonious after Britain joined the Community, it was Harold Wilson, after his return to power in 1974, who reverted to an infuriated, semi-detached antipathy towards Europe, which has remained the characteristic British position since then. The Labour manifesto promised to renegotiate membership terms and then hold a referendum on continuing membership. Seven out of twenty-three ministers campaigned for leaving the EU, including Employment Minister Michael Foot and Industry Minister Tony Benn. They were joined by the powerful Trades Union Congress (TUC), who were anti-European. Tony Benn argued that "the European Community has now set itself the objectives of developing a common foreign policy, a form of common nationality expressed through a common passport, a directly elected assembly and an economic and monetary union which, taken together, would in effect make the United Kingdom into one province of a Western European state. Britain's continuing membership of the Community would mean the end of Britain as a completely self-governing nation and the end of our democratically elected parliament as the supreme law-making body in the United Kingdom" (Holmes 2016: 38).

The Prime Minister remained aloof from the campaign, but Home Secretary Roy Jenkins led the remain campaign with strong backing from Foreign Secretary James Callaghan and Chancellor Denis Healey. Equally strongly in favour of a remain vote was the new Conservative leader Margaret Thatcher, who famously campaigned in a jumper depicting the flags of the EU countries. It was, however, the three top government ministers who had

the greatest influence on Britain voting to remain in the EU by 63% to 33%. When the result was beyond doubt, Home Secretary Roy Jenkins said, "It puts the uncertainty behind us. It commits Britain to Europe; it commits us to playing an active, constructive and enthusiastic role in it" (Crines 2011: 66).

In April 1976, James Callaghan succeeded Harold Wilson as Prime Minister and inherited a Labour Party divided over EC membership. The Labour Party distrusted the EC, even though some outstanding Labour politicians, such as Roy Jenkins and Shirley Williams, were keen proponents of membership. There were two main areas of concern: first, it was felt that integration into a supranational community would impede national sovereignty and the freedom of action of a Labour government; second, the EC was perceived as a capitalist gathering with market-based purposes that offered little to working people. Callaghan outlined three basic principles that characterised the Labour government's attitude towards the EC, firstly, preservation of the authority of action by states and national parliaments, with no increase in powers of the EP; secondly, emphasis on the importance for national governments to accomplish their own economic, regional, and industrial objectives; thirdly, modernisation of the budget procedure. These principles reflected a clear restatement of Britain's suspicion of supranationalism and unending concern over the high level of budget contributions. Callaghan's pragmatic perception of membership meant that Britain judged the EC by utilitarian standards. Britain was paying a lot in the late 1970s and early 1980s, and was getting little in return, thus, British aspirations for the EC did not run deep.

Conservative and Labour Approaches to European Integration (1979-2016)

When the Conservatives returned to power in 1979 in a context of high unemployment and industrial deterioration, Margaret Thatcher tried to mitigate domestic conflict by depicting herself as a demanding leader who had only Britain's interest in mind. Her victory brought a change of style to Anglo-EU relations. The first objective of Thatcher's European policy was to reconsider Britain's contribution to the EU budget. After several years of negotiations, the 1984 Fontainebleau Agreement established a correction mechanism for dealing with budgetary imbalances, and Britain was granted an abatement. Thatcher's second objective was the creation of a single market, which, through a policy of deregulation, would lead to free trade and free enterprise area. The third objective was to hinder the federalist and

social democratic plans of the European Commission President Jacques Delors. Reynolds (1991: 271) points out that Thatcher feared Delors' 1988 anticipation that "in ten years, 80 per cent of economic legislation, and perhaps tax and social regulation" would be directed by the EU. Thatcher's response to Delors was the 1988 Bruges speech in which she declared that "we have not successfully rolled back the frontiers of the state in Britain, only to see them re-imposed at a European level, with a European superstrate exercising a dominance from Brussels" (Blair 2006: 101). Like de Gaulle in the 1960s, Thatcher emphasised that European integration should consist of independent states working closely together, not of central organs regulating economic policies, and not in the context of a political union.

Margaret Thatcher inherited from the Labour Prime Minister James Callaghan the policy of joining the exchange rate mechanism (ERM) when the time was right. She rejected to join in 1985 when most of the rest of her Cabinet wished to enter. The definite decision to join in 1990 had a crucial impact on the premiership of John Major, who succeeded Thatcher, and who was a euro-pragmatist aware of the need to change the sharp diplomatic style which had decreased Britain's already relatively enervated influence in Europe, "we cannot go on as we were in terms of Europe: we should be at the centre of Europe if we are going to properly protect our interests. But being in the centre of Europe does not mean we have suddenly become Europhiles and adopt every fetish that emerges from the European Commission. What it means is that we are in a better position to influence the way in which Europe goes" (Turner 2000: 143).

John Major's tenure as Prime Minister came to be characterised by his loss of authority during the debates over ratification of the Maastricht Treaty. Among the twelve signatories was Britain, though Major had argued successfully for the country to be allowed to exempt itself from two of the crucial elements: the preparations for the single currency, and the Social Charter. It was believed that the Social Charter would have placed an intolerable burden on businesses and would have made the British economy uncompetitive in the wider world. The Prime Minister had secured opt-outs for Britain on EMU and on the Social Charter, and thus, the Treaty was implemented in British law through the European Communities Amendment Act 1993. The Labour Party was critical of the Treaty and worried about federalism.

Black Wednesday in 1992, forcing the Major government to withdraw the pound sterling from the European Exchange Rate Mechanism, became a key moment in reinforcing Eurosceptic tendencies in Britain. If Britain had remained in the ERM, it would probably have joined the single currency, the euro, starting in 1999. Thus, Black Wednesday had a significant impact

on Britain's policy towards the EU. The role of Eurosceptics within the Conservative Party was increased because the election on 1992 left Major with only a small parliamentary majority, which made it difficult for him to follow a policy on Europe that was not at risk from wrecking opposition. The parliamentary crisis resulted in the establishment of right-wing political groups that directed interests on the European issue, e.g. the United Kingdom Independence Party was founded in 1992.

Between May 1983 and June 1999, the positions of the two main parties on Europe were reversed. The Conservatives had long been regarded as the pro-European party in domestic politics, whilst Labour's position had been far more equivocal. Holden (2001: 2) highlights that Labour's position had become very clear by 1987, "Labour moved to outright rejection in 1980, back to grudging acceptance after 1983 and finally enthusiasm after 1987." The 1983 Labour manifesto made a clear commitment to withdrawal, "the EEC was never designed to suit us, and our experience as a member of it has made it more difficult for us to deal with our economic and industrial problems. It weakened our ability to achieve the objectives of Labour's international policy (Holden 2001:8)." However, the Labour Party, under its new leader Neil Kinnock, who ironically had previously been a prominent and vocal member of the Eurosceptic left, abandoned the commitment to withdrawal in its 1987 manifesto, and pledged "to work constructively with EEC partners to promote economic expansion and combat unemployment" (Shahin, Wintle 2000: 43). Moreover, Labour's 1997 General Election manifesto proclaimed, "Our vision is of an alliance of independent nations choosing to cooperate to achieve the goals they cannot alone. We oppose a European federal state" (Shahin, Wintle 2000: 45). New Labour in 1997 signed the Social Charter and urged for the rapid completion of the single market.

There is little reason to doubt the genuineness of Tony Blair's dedication to the European Union in general and the single European currency, yet he faced serious hindrances. First, the Euro-scepticism of the British press and public rendered any attempt to support a promised referendum over Britain's entry into the euro a very dangerous political enterprise. Second, Blair had to overcome the preservations of Gordon Brown, Chancellor of the Exchequer, who had decided over the economic conditions for joining the euro. Thus, a decision was repeatedly pushed back until it was overtaken by the new issue of the European Constitution. Yet, by that time a major alienation had developed between the British government and some of the leading members of the European Union, particularly France and Germany, over the Iraq War. To them it appeared that the British Labour government had once more chosen to ally with the US rather than Europe.

Despite having a self-proclaimed ardent European as prime minister, Britain invariably occurred an awkward partner in Europe. Bit by bit Britain's ruling Labour Party endorsed the policy of the three wise monkeys and saw, said and heard as little about Europe as possible. Blair's successor as Prime Minister, Gordon Brown, did even less to put the case for a favourable engagement in Europe. He told the Labour Party conference that he would support British jobs for British workers. Brown appeared late to sign the Lisbon Treaty, hours after the official ceremony. It signified the extending detachment of Britain from mainstream Europe. Labour lost power in 2010. A key argument in the election was the Conservative promise of a referendum on the Lisbon Treaty. The Conservatives also blamed Labour of allowing an avalanche of immigrants into Britain from the new member states.

In 2007, Cameron, leader of the Conservative Party, offered a strong guarantee that if elected prime minister, he would hold a referendum on the Lisbon Treaty. After 2010, he failed on that promise, but offered a referendum not on a treaty but to give voters the possibility of taking Britain out of Europe. Britain's withdrawal from the European Union was decided by a majority of just less than 52% in a referendum held on 23 June 2016. It was the 2015 British General Election that set the stage for this memorable decision. The dynamic force behind this inclination to go it alone was the assumption that Britain could exit a federalising EU with no destroying consequences. The British were asked to pass judgement on European integration for a second time. The uniqueness of 2016 was that long-established Euroscepticism criticising the sovereignty-constraining effects of EU competences took advantage of a plethora of anti-immigration opinion determined to see the end of the free movement of people principle.

Conclusion

After 43-years of membership, 17.4 million Britons voted to leave the EU in June 2016. David Cameron defended his decision to call the Brexit referendum, on the day Britain formally triggered Article 50, "I hope we will be out of the European Union, but we will take part in security cooperation and other forms of cooperation to recognise that while we are leaving the European Union, we are not leaving Europe, we are not giving up on European values. Britain was always rather reluctant and uncertain member of the EU. We were in the EU for reasons of utility rather than emotion. We were there for the trade, we were there for the cooperation and I thought it right to stay

because I wanted more trade and more cooperation. But nonetheless the other side won a vote and we need to go ahead with Brexit."

Political debate about Brexit has struggled to move on from the 2016 referendum. If Britain decides to put its economy first and initiate a soft Brexit then it would accept the certitude of transitional arrangements. Three main concerns must be addressed here: EU and British citizens' rights in one another's jurisdictions; the Irish border; and the financial bill payable by Britain. On rights, Britain must accept an arbitration system that does not exclude the European court of justice. On Ireland, the objective must be identical border practicalities to those that now exist. On the bill, Britain should pay what it owes to the EU if the transitional period continues.

The next binding task is to secure the British economy and the well-being of the public in the long term. That would be best done by remaining within both the single market and the customs union for the duration of the transitional period. That is not at odds with Brexit. Britain would still cease to be a member of the EU. This would put Britain at a disadvantage, because it will no longer be a single market rule-maker. Remaining within the single market would, however, mean accepting freedom of movement broadly as it exists at present. The country now should decide its priorities and where it stands. Are economic security and social stability promoted or undermined by accepting freedom of movement? Even if the decision is to leave the single market, however, the case for remaining in the customs union endures. To leave the customs union would be disastrous to modern supply chains. Staying is indispensable to a positive outcome on the Irish border question. It would also protect Britain against unfavourable trade deals with countries like the US that could weaken British food and farming regulations. If Britain is to remain inside the single market and the customs union, while leaving the EU, it must also soften its current resistance to the jurisdiction of the European court of justice.

But the decision to leave was taken, so it must be carried out with respect and in a manner which does least harm to the nation and its interests. This means supporting the economically vulnerable, whether they are British or EU citizens. But it also means being constructive about the concerns of the devolved parts of Britain that voted remain, Scotland and Northern Ireland. The leave vote was a vote to withdraw from the EU, but it was not a vote to become a poorer, less secure or less law-abiding nation. It was not a vote to build walls against the world, or to turn Britain's back on Europe**.**

References

ADAMCOVÁ, S. (2016): Political communication and discourse. In: KVAPIL, R. (ed.): *Cudzie jazyky v premenách času 6*. Bratislava: EKONÓM, pp. 31-33.

BLÁHOVÁ, M. (2016): Migration waves and their impacts on multicultural character of European countries. In: KVAPIL, R. (ed.): *Cudzie jazyky v premenách času 6*. Bratislava: EKONÓM, pp. 99-102.

BLAIR, A. (2006): *Companion to the European Union.* London: Routledge.

BOOKER, CH.; NORTH, R. (2016): *The Great Deception: Can the European Union Survive?* London: Bloomsbury Continuum.

CRINES, A. S. (2011): *Michael Foot and the Labour Leadership*. Cambridge Scholars Publishing.

CHURCHILL, W. S. (1930): The United States of Europe. Saturday Evening Post, 15 February 1930. In: WOLFF, M.: *The Collected Essays of Sir Winston Churchill*. Library of Imperial History 1976, Vol. II, p. 184.

DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2017): Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky. In *XLinguae*, Vol. 10, No. 2, pp. 51-62.

GAITSKELL, H. (1962): *Britain and the Common Market: Texts of Speeches Made at the 1962 Labour Party Conference by Hugh Gaitskell and George Brown Together with the Policy Statement Accepted by Conference*. Labour Party.

GINSBERG, R. H. (2010): *Demystifying the European Union: The Enduring Logic of Regional Integration.* London: Rowman and Littlefield.

GREENHOUGH, M. (2017): *Brave New Europe.* London: ShieldCrest Publishing Ltd.

HOLDEN, R. (2001): *The Making of New Labour's European Policy*. New York: Palgrave.

HOLMES, M. (2016): *The Eurosceptical Reader.* London: Palgrave.

HRIVÍKOVÁ, T. (2016): Migration, refugee crisis and multiculturalism in the 21st century. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Interkulturelle Kommunikation im Wandel der Zeit: Stellungnahmen zu gegenwärtigen Problemen Europas aus Sicht unterschiedlicher wissenschaftlicher Disziplinen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, pp. 45-56.

IONESCU, G. (1972): *The New Politics of European Integration*. London: The Macmillan Press.

KAISER, W. (1996): *Using Europe, Abusing the Europeans. Britain and European Integration, 1945-63.* London: Macmillan.

NELSEN, B. F.; GUTH, J. L. (2015): *Religion and the Struggle for European Union: Confessional Culture and the Limits of Integration.* Washington: Georgetown University Press.
PONTIG, C. (1989): *Breach of Promise: Labour in Power, 1964-1970*. Britain: Hamish Hamilton.
REYNOLDS, D. (1991*): Britannia Overruled: British Policy and World Power in the Twentieth Century.* London: Longman Publishing Group.
SHAHIN, J.; WINTLE, M. (2000): *The Idea of a United Europe: Political, Economic and Cultural Integration since the Fall of the Berlin Wall.* London: Macmillan Press Ltd.
SMITH, M. L.; STIRK, M. R. (2016): *Making the New Europe: European Unity and the Second World War*. London: Bloomsbury Publishing.
TURNER, J. (2000): *The Tories and Europe*. Manchester: University Press.
VOGT, R. (2016): *Personal Diplomacy in the EU: Political Leadership and Critical Junctures of European Integration.* London: Routledge.
YOUNG, H. (1998): *This Blessed Plot: Britain and Europe from Churchill to Blair.* London: Macmillan.

Contact:

PhDr. Ildikó Némethová, PhD.

Department of Intercultural Communication
Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava, Slovakia
E-mail Address: ildiko.nemethova@euba.sk

Dr. Troy B. Wiwczaroski, PhD.

Institute of Foreign Language Business Communication
Faculty of Economic Sciences
Debrecen University, Hungary
E-mail Address: troy.wiwczaroski@econ.unideb.hu

Nemecká integračná politika. Nemecký jazyk ako nástroj integračnej politiky

Magdaléna Paté

Abstract

German Integration Policy. German Language as a Tool of the Integration Policy. *German Integration policy had to adjust to the changes after the immigration crises in 2015 in Europe. A successful integration of immigrants and refugees has become the key issue of European governments. In our paper we try to describe the development and character of the German integration policy and the role of the German language in this process. The knowledge of German is considered to be the condition to enter the German job market and merge with the German society. The government has introduced various instruments to support immigrants to learn German and requires them to make effort and attend the integration courses.*

Kľúčové slová: Nemecko, integračná politika, nemecký jazyk, migračná kríza, jazyková integrácia

Keywords: Germany, Integration Policy, German Language, migration crisis, linguistic integration

Úvod

V období migračnej krízy v Európe, ktorú zažívame v posledných rokoch, sa v mnohých krajinách otvára otázka integrácie migrantov a predovšetkým veľkého množstva utečencov. Úspešná integrácia je cudzincov je problémom celej spoločnosti a vyjadrujú sa k nej odborníci z viacerých vedných odborov.

Nemecko patrí k európskym krajinám, v ktorých je prílev migrantov najvyšší a dosahuje rekordné čísla v nemeckých dejinách. Politické elity v Nemecku stoja pred náročnou úlohou správne definovať svoju integračnú politiku, ktorá bola doteraz zanedbávaná. Jednou z oblastí, ktorá hrá pri integrácii prisťahovalcov významnú úlohu je ich jazyková integrácia, čiže úloha prisťahovalcov naučiť sa jazyk majoritnej spoločnosti. Znalosť štátneho jazyka z hľadiska migrantov možno pokladať za predpoklad, ale aj vý-

sledok integračného procesu. Jeho úlohu však nemožno preceňovať, keďže je len jedným z viacerých aspektov úspešnej integrácie prisťahovalcov. Je zrejmé, že znalosť jazyka majoritnej spoločnosti zvyšuje možnosti migrantov zapojiť sa do občianskej spoločnosti a na pracovný trh, avšak kritiku si zasluhuje prístup, ktorý úlohu znalosti štátneho jazyka preceňuje, či priam absolutizuje.

V našom príspevku sa chceme venovať charakteru nemeckej integračnej politiky a jej vývoju pod vplyvom migračnej krízy, čo vyvrcholilo prijatím integračného zákona v roku 2016. Zvlášť si pritom všímame postavenie nemeckého jazyka ako integračného nástroja, čiže akú pozornosť venuje nemecká spolková vláda jazykovej integrácii prisťahovalcov v rámci svojich integračných aktivít.

Vývoj integračnej politiky Nemecka a jej charakter

V našom príspevku sa budeme zaoberať otázkami integračnej politiky, pričom si všímame výlučne otázku integráciu vo význame integrácie prisťahovalcov do väčšinovej spoločnosti.

Medzinárodná organizácia pre migráciu definuje pojem integrácie migrantov ako „obojstranný proces adaptácie medzi hostiteľskou spoločnosťou a migrantom“ (IOM, International Organisation for Migration 2017), pričom Bargerová a Divinský (2008: 14)) používajú vo svojej publikácii exaktnejšiu definíciu integrácie ako „dlhodobý, multidimenzionálny a dynamický obojstranný proces založený na recipročnom rešpektovaní práv a povinností imigrantov, ako aj majoritnej spoločnosti.“

Znamená to, že obe strany - migranti a aj majoritná spoločnosť hrajú pri integrácii aktívnu úlohu. Vláda prijímajúcej spoločnosti vytvára zákonné podmienky pre život prisťahovalcov, poskytuje im práva a príležitosti, umožňuje a uľahčuje im prístup na pracovný trh. Prisťahovalci na druhej strane vynakladajú úsilie, aby sa stali aktívnymi členmi spoločnosti, prijali hodnoty cieľovej krajiny a naučili sa jej jazyk (Hübschmann 2015). Integračný proces nemá za úlohu poskytnúť jednotlivým aktérom len ekonomické a spoločenské výhody, ale aj zabezpečiť bezpečnosť a stabilitu spoločnosti ako celku. Z tohto hľadiska chápeme integračnú politiku krajiny ako súhrn nástrojov a postupov na zabezpečenie úspešnej integrácie prisťahovalcov do danej krajiny.

Integračná politika štátu patrí do väčšieho komplexu migračnej politiky a Štefančík (2011) ju definuje ako „komplex postupov štátu zameraných na úspešné začlenenie a prispôsobenie prisťahovalcov na život v novom prostredí.“ Definície, obsah a cieľová skupina integračnej politiky sa v jednot-

livých krajinách rôznia. Rovnako to možno povedať o jednotlivých nástrojoch integračnej politiky, hoci vždy ide o konkrétne postupy na zabezpečenie prístupu migrantov na pracovný trh, k vzdelaniu, naučeniu sa jazyka cieľovej krajiny, či ich participácii na politickom živote krajiny.

Nemecko predstavuje z hľadiska migrácie prijímaciu krajinu, keďže prílev obyvateľstva z iných krajín presahuje odlev obyvateľov z Nemecka. Ukazovateľ čistej migrácie (počet imigrantov – počet emigrantov) má v Nemecku kladné číslo. Je to dané okrem iného aj geografickou polohou krajiny. Nemecko má deväť susedných krajín a tak je prirodzene krajinou imigrantov, emigrantov a tiež tranzitnou krajinou vo väčšej miere než akákoľvek iná krajina v Európe (Miegel 2016). Platilo to už v druhej polovici dvadsiateho storočia. V dôsledku nedostatku pracovných síl prijímalo Nemecko pracovníkov, tzv. Gastarbeiter, z krajín ako Taliansko, Španielsko, Grécko, Juhoslávia a Turecko na základe dvojstranných dohôd uzavretých v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Hoci v dôsledku hospodárskej krízy v 70. rokoch prijalo Nemecko reštrikčné opatrenia, zahraniční pracovníci Nemecko neopustili a pridala sa k nim ich rodinní príslušníci vo viacerých vlnách. (Štefančík 2011) Toto obdobie možno len ťažko porovnávať so súčasnosťou, kedy Európa zažíva migračnú krízu veľkých rozmerov.

Nemecko dlho nechcelo prijať označenie „krajina prisťahovalcov“. Vysvetlením môže byť snaha o zachovanie vnútornej integrity štátu v čase globalizácie a splnenie požiadavky zachovania bezpečnosti (Brázdovičová 2011). Do polovice 90. rokov minulého storočia tu prevažoval prístup, že cudzinci sú v Nemecku len dočasne, nikdy sa nestanú príslušníkmi nemeckého národa a preto je potrebné podporovať ich pôvodnú národnú a kultúrnu identitu. Predpokladalo sa, že cudzinci sa raz vrátia domov (Barša, Baršová 2007) Z hľadiska modelov integračnej politiky nemožno takýto prístup priradiť ani k jednej z dvoch hraničných možností – asimilačnému alebo multikultúrnemu modelu, Štefančík (2011) ho nazýva etnicko-exkluzivistický, príp. segregačný. Cudzinci sa v tomto prípade zapájajú len do jednej sféry života spoločnosti, napr. sú účastníkmi trhu práce. Jeho znakom je tiež minimálny kontakt cudzincov s autochtónnym obyvateľstvom,. Z hľadiska zapojenia sa migrantov do občianskej spoločnosti je tento prístup silne diskriminačný (Bargerová, Divinský 2008: 19). V Nemecku chýbala celé polstoročie politická vôľa zaoberať sa otázkami integrácie prisťahovalcov. Obrat nastal až začiatkom 21. storočia.

Až keď si politické elity v Nemecku uvedomili, že prisťahovalci zostanú v krajine natrvalo, došlo k postupnej zmene v ich prístupe k integrácii prisťahovalcov a boli prijaté potrebné zákony. Dovtedy chýbal dlhodobý plán či zákonný rámec na uskutočňovanie integračných aktivít. Od roku 2000 (Zákon o štátnom občianstve) dostali cudzinci možnosť získať nemecké

štátne občianstvo, v roku 2005 bol prijatý Zákon o prisťahovalectve - Zuwanderungsgesetz (Bommes 2007) Zákon o prisťahovalectve stanovil možnosť dvoch povolení – išlo o povolenie na pobyt a povolenie usadiť sa. Povolenie na pobyt dostávali migranti na dobu určitú, kým povolenie usadiť sa dostávali natrvalo. Týmto zákonom bol tiež v roku 2006 zriadený Spolkový úrad pre migráciu a utečencov v Norimbergu (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge – BAMF) ktorý má svoje regionálne pobočky po celom Nemecku. Agendou BAMF, ktorý spadá pod Spolkové ministerstvo vnútra sa stala integrácia utečencov. Zákon o prisťahovalectve bol v roku 2007 novelizovaný a súčasne bol vypracovaný Národný integračný plán.

Doterajší model integračnej politiky Nemecka už nevyhovoval novej situácii. Vývoj v Európe a USA ukázal, že extrémne varianty integračnej politiky vo forme asimilácie či multikulturalizmu zlyhali. Príkladom asimilačnej integračnej politiky je Francúzsko. V Británii prevládal od 70. rokov 20. storočia model multikulturalizmu, ktorý glorifikoval etnicko-kultúrne rozdiely v spoločnosti. Postupne ich členovia väčšinovej spoločnosti začali považovať za hrozbu a volali po väčšej národnej jednote (Némethová 2016). Bolo treba nájsť strednú cestu, ktorá by najlepšie splnila ciele integračnej politiky, čiže zapojenie nových obyvateľov krajiny do občianskej spoločnosti bez segregácie celých skupín. Vychádza sa z predpokladu, že úspešná integrácia je založená na spoločenskej integrácii jednotlivcov, bez toho aby im bol vnútený jediný záväzný spôsob života, ako to bolo v prípade asimilácie (Barša, Baršová 2007: 9). Takto možno chápať Národný integračný plán (Nationaler Integrationsplan), ktorý spolková vláda predstavila v roku 2007. Mal poskytnúť predstaviteľom krajiny spoločný federálny rámec na riadenie projektov integrácie prisťahovalcov. Cieľom bolo tiež priblíženie sa k definovaniu vlastnej integračnej politiky Nemecka v európskom rámci. Na vypracovaní plánu sa podieľali nielen spolková vláda, ale aj regionálne zoskupenia, mimovládne organizácie, vedecká obec a organizácie venujúce sa migrácii.

Vplyv súčasnej migračnej krízy na integračnú politiku Nemecka. Nový integračný zákon.

Od roku 2014 zažíva Európa obrovský prílev migrantov a Nemecko je na čele európskych krajín, ktoré evidujú od roku 2015 najviac žiadostí o azyl. V roku 2014 zaregistrovali nemecké úrady 202 834 žiadostí, v roku 2015 to bolo 476 649 a v roku 2016 rekordných 745 545 žiadostí o azyl. (Aktuelle Zahlen zu Asyl. Januar 2017, BAMF) V roku 2016 bolo podaných najviac žiadostí o azyl v nemeckej histórii vôbec. Nemecko priťahuje migrantov

vďaka svojej vysokej úrovni blahobytu, výhodnej situácii na trhu práce, signalizovanej kultúre prijatia (Willkomenskultur) a tiež relatívne štedrej sociálnej pomoci.

Faktom je, že Nemecko umožnilo príchod utečencov do svojej krajiny a ich integrácia je kľúčovou, aby mohlo plne využiť ich potenciál pri riešení svojich ekonomických problémov. Nemecko čelí demografickej kríze, kedy nízka pôrodnosť spôsobuje výrazný pokles počtu obyvateľstva a môže viesť k hospodárskej stagnácii. Ďalším problémom je starnúce obyvateľstvo, čo má za následok jednak problémy s nedostatkom pracovných síl a s udržateľnosťou sociálneho systému. Prognózy ukazujú, že nás čaká storočie masovej migrácie. Súvisí to s celosvetovým vývojom a je potrebné sa na túto skutočnosť pripraviť. Krajiny, ktoré sa pripravia, budú môcť využiť výhody migrácie čo najviac. (Miegel 2016: 10-11) Už v januári 2016 zverejnil Medzinárodný menový fond správu, podľa ktorej povedie prílev utečencov zo Sýrie a Afriky v krajinách, ktoré ich prijmú, zrýchlenie ekonomického rastu. Udržateľnosť tohto rastu v strednodobom a dlhodobom horizonte bude závisieť od toho, ako sa imigranti dokážu integrovať do spoločnosti. V prípade úspešnej integrácie sa náklady na zvládnutie utečeneckej krízy vrátia (TASR 2016).

V snahe vyhnúť sa chybám z minulosti pripravila spolková vláda návrh integračného zákona, ktorý vstúpil v Nemecku do platnosti 6. augusta 2016. Novým zákonom bola integračná politika Nemecka prvý krát explicitne definovaná a možno ho chápať ako reakciu na utečeneckú krízu. Stanovuje jasné pravidlá pre tých, ktorí chcú v Nemecku zostať natrvalo. Je založený na zásade podpory a vyžadovania (Grundsatz des Förderns und Forderns), čím sa vyvážili príležitosti a povinnosti prisťahovalcov. Dovtedy neboli v Nemecku dostatočne vytvárané podmienky pre prisťahovalcov začleniť sa do väčšinovej spoločnosti. V zákone ide o podporu integrácie ľudí prichádzajúcich do Nemecka do spoločnosti a na trh práce prostredníctvom štátnych opatrení, na druhej strane vyžaduje vlastnú snahu v integračnom procese. Integrácia má umožniť prisťahovalcom rovnosť šancí a ich skutočnú účasť vo všetkých oblastiach hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života spoločnosti. Konkrétne ide o uľahčenie prístupu utečencov k získaniu jazykových znalostí a odbúranie prekážok pri vzdelaní a vstupe na pracovný trh.

V oblasti pracovného trhu ohlasuje zákon zjednodušený prístup na pracovný trh a tvorbu 100000 nových pracovných miest pre utečencov. (Gažovičová 2016) Pracovné miesta vytvorené zo spolkových zdrojov majú pomôcť utečencom vykonávať zmysluplnú a spoločensky potrebnú prácu počas azylového konania. Dotované pracovné miesta môžu byť rizikové, keďže nezaručujú neskorší prechod na nedotované pracovné miesta.

V niektorých regiónoch Nemecka zrušili pre azylantov na obdobie troch rokov tzv. skúšku prednosti - Vorransgprüfung. Na základe nej sa muselo preukázať, že o miesto, o ktoré sa uchádza azylant, sa neuchádza žiaden Nemec ani občan EÚ.

Čo sa týka navštevovania integračných a jazykových kurzov, platia od 1.1.2017 jasné pravidlá. Žiadatelia o azyl s perspektívou usídlenia sa v Nemecku natrvalo[1] majú povinnosť zúčastniť sa na integračnom kurze, ak ich na to vyzve príslušný úrad, ktorý im poskytuje dávky. Odmietnutie navštevovať kurz by malo za následok zníženie alebo úplné pozastavenie vyplácania finančných dávok. Utečenci majú len rok na to, aby sa zapísali na kurz. Po roku právo na miesto v integračnom kurze zaniká. Jedným z kľúčových problémov a nedostatok miest v integračných kurzoch, keďže ich v auguste 2016 chýbalo asi 200 000. Ďalším z problémov je aj nedostatok učiteľov pre kurzy (Caspari 2016).

Iný druh nariadení sa týka miesta pobytu utečencov. Utečenci si nebudú môcť sami zvoliť miesto pobytu, ak nebudú mať pracovné miesto. Cieľom zákona bolo, aby utečenci nevytvárali getá vo veľkomestách, s čím majú európske krajiny zlé skúsenosti a vyhli sa tak segregácii. Organizácia Pro Asyl kritizuje toto nariadenie, keďže pôsobí podľa nich protiintegračne. Ak budú azylanti premiestnení do oblastí so slabými pracovnými štruktúrami, ich možnosť integrovať sa na trh práce bude oslabená. Utečenci majú mať možnosť bývať tam, kde vidia reálnu perspektívu integrovať sa na pracovný trh (Pro Asyl 2016).

Právo usadiť sa nezískajú utečenci automaticky po troch rokoch pobytu, ale budú sa oň musieť uchádzať a preukázať pritom veľmi dobré znalosti nemčiny. Nemecká vláda sa dohodla, že cudzinci, ktorí po troch rokoch preukážu vysoký stupeň integrácie, t.j.budú si na svoje živobytie zarábať z veľkej časti sami a spravia jazykovú skúšku na úrovni C1, získajú právo usadiť sa v Nemecku na dobu neurčitú. Tento bod je rovnako kritizovaný. Sprísnenie zákona neberie do úvahy ťažkú situáciu utečencov, ktorý musia v dôsledku vojny začať život v novej krajine.

Integračný zákon je kritizovaný najmä zo strany ľudskoprávnych organizácií ako je Amnesty International alebo organizácia Pro Asyl.[2] Predseda organizácie Pro Asyl Günter Burkhardt sa obáva, že integračný zákon bude viesť skôr k dezintegrácii ako integrácii utečencov. Podľa neho obsahuje veľa opatrení, ktoré sú kontraproduktívne alebo vychádzajú z podozrenia, že sa utečenci nechcú integrovať (Pro Asyl 2016).

[1] Ide o prisťahovalcov z krajín Sýria, Irán, Irak, Eritrea a Somálsko.

[2] Organizácia zameraná na podporu a ochranu ľudských práv utečencov v Nemecku a Európe vznikla v roku 1986.

Štátna podpora vyučovania nemeckého jazyka pre prisťahovalcov

Hoci sa v Nemecku podobne ako aj v iných európskych krajinách v preambulách a všeobecných zásadách k zákonom o integrácii prisťahovalcov zdôrazňuje obojstrannosť integračného procesu, kritici poukazujú na fakt, že v konkrétnych nariadeniach tento prístup už nenájdeme a spravidla zostáva len jedna konkrétna požiadavka, aby sa prisťahovalci naučili štátny jazyk cieľovej krajiny (Krumm 2011).

Z vyjadrení predstaviteľov nemeckej vlády je jasné, že považujú znalosť nemeckého jazyka za kľúčovú pre dlhodobú integráciu utečencov. Integračný program nemeckej vlády predpokladá úzke prepojenie medzi podporou jazyka, integráciou vo vzdelávaní a integráciou na pracovný trh (Bundesregierung 2016) Všetky vládne integračné opatrenia majú vyšší cieľ, čím je pomôcť prisťahovalcom a najmä utečencom naučiť sa nemecký jazyk tak rýchlo, ako sa len dá, umožniť im výučbu, štúdium alebo nástup do práce a integrovať ich do spoločnosti (Bundesministerium für Arbeit und Soziales 2016) Ako vidíme, požiadavka jazykovej integrácie stojí na prvom mieste, je akoby predpokladom ďalšej úspešnej integrácie. V Nemecku žijú viaceré skupiny prisťahovalcov, každá so špecifickými potrebami pre úspešnú integráciu do majoritnej spoločnosti. Zvláštny prístup si vyžadujú deti s prisťahovaleckým pôvodom, migranti zo štátov EÚ a aktuálne najmä mimoriadne početná skupina utečencov.

Napriek veľkým finančným prostriedkom, ktoré vynakladá spolková vláda a aj jednotlivé spolkové krajiny na podporu vyučovania nemčiny pre prisťahovalcov, výsledky nie sú zaručené. Všeobecne platí, že s vyučovaním cudzieho jazyka, by sa malo začať od útleho veku dieťaťa a preto v Nemecku kladú veľký dôraz na vyučovanie nemčiny detí s migrantským pôvodom už v predškolskom veku. Napriek tomu sa ukazuje, že veľká časť detí nie je pri vstupe do školy natoľko jazykovo pripravená, aby zvládla vyučovanie v nemčine. Dôsledkom sú podpriemerné výsledky nemeckých žiakov v testovaní PISA v porovnaní s ostatnými krajinami OECD. Berlínsky inštitút pre obyvateľstvo a rozvoj v jednej zo svojich štúdií považuje za príčinu sociálnu segregáciu ako výsledok doterajšej nečinnosti pri integrácii imigrantov (Kiziak, Kreuter, Klingholz 2012) Deti imigrantov nemajú dostatok sociálnych kontaktov s nemeckými vrstovníkmi, keďže bývajú v štvrtiach, kde si môžu zaplatiť bývanie aj ľudia s nižšími prijímami, kam obyvatelia Nemecka s migrantským pôvodom patria.

Od začiatku masového prílevu migrantov do Nemecka sa jazyková podpora netýka len malých detí, ale väčšia pozornosť sa venuje dospelým migrantom. Vďaka znalosti nemeckého jazyka sa majú jednoduchšie a rýchlejšie integrovať na trh práce. Jazyková integrácia utečencov je novou výzvou

pre nemeckú vládu, keďže ide o veľkú skupinu dospelých ľudí väčšinou bez prechádzajúcich znalostí nemeckého jazyk, pričom časť z nich sú čiastoční alebo úplní analfabeti.

Problém jazykovej integrácie dospelých migrantov bol jednou z tém Zákona o prisťahovalectve z roku 2005 a prvý krát sa potom začali organizovať integračné kurzy pre prisťahovalcov. Poslednou zmenou prešli integračné kurzy v roku 2016 prijatím Integračného zákona. Zmenilo sa nariadenie ohľadom výmery integračných kurzov. Prisťahovalci musia po novom absolvovať jazykový kurz o výmere 600 hodín a tiež orientačný kurz s výmerou 100 hodín. Jazykový kurz končí skúškou – Deutschtest für Zuwanderer a majú dosiahnuť jazykovú úroveň B1. Keďže väčšina prisťahovalcov sa začína učiť nemecký jazyk až po príchode do Nemecka, je dosiahnutie tejto jazykovej úrovne pre mnohých náročné. V prípade potreby môžu požiadať o ďalších 300 hodín jazykovej výučby a skúšku môžu ešte raz bezplatne opakovať. Ďalšie opakovanie skúšky je už na vlastné náklady. Úlohou orientačného kurzu je poskytnúť utečencom základné poznatky o nemeckom právnom systéme, dejinách a kultúre. Je zameraný na oblasti, ktoré môžu spôsobovať v každodennom živote v Nemecku problémy – práva a povinnosti v Nemecku, formy spolužitia v nemeckej spoločnosti, hodnoty, ktoré sú pre Nemecko dôležité – ako náboženská sloboda, tolerancia a rovnoprávne postavenie žien a mužov. Doteraz trval orientačný kurz len 60 hodín, zvýšený počet hodín majú využiť lektori najmä na vysvetľovanie hodnôt nemeckej spoločnosti . Orientačný kurz končí záverečným testom s názvom „Život v Nemecku“ (BAMF 2016)

Požiadavka naučiť sa štátny jazyk sa objavuje takmer vo všetkých európskych krajinách, ktoré majú problémy s integráciou nadmerného počtu prisťahovalcov. Na druhej strane sa tu objavuje oprávnená kritika zo strany ľudskoprávnych organizácií. Žiadajú, aby sa aj pri tejto požiadavke prihliadalo v prvom rade na ľudské práva dospelých migrantov a problém ich jazykovej integrácie bol ponímaný komplexnejšie. Téme ľudských práv pri jazykovej integrácii migrantov sa dôsledne venuje aj Rada Európy v novom projekte ohľadom „Jazykovej integrácie dospelých migrantov“ (Language Integration of Adult Migrants – LIAM). Cieľom projektu je podporiť jednotlivé členské krajiny pri tvorbe koherentných a efektívnych politík v oblasti jazykovej integrácie dospelých migrantov a tiež im má pomôcť revidovať svoje politiky, aby boli v súlade so základnými hodnotami a princípmi Rady Európy. K nim patria najmä rešpektovanie ľudských práv, demokracia a vláda zákona ako základné hodnoty s prihliadnutím na sociálnu inklúziu, sociálnu kohéziu a rešpektovanie odlišnosti pri ich záujme jazykovo integrovať prisťahovalcov (Rada Európy 2017).

Program spolkovej vlády „Spoločný program jazyk“ – „Gesamtprogramm Sprache“ rozdelil jazykovú podporu na tri fázy. Prvú fázu predstavuje všeobecná nemčina, ktorú sa majú imigranti naučiť v rámci integračných kurzov. Cieľom je, aby dosiahli jazykovú úroveň B1 a mohli používať nemecký jazyk v bežných každodenných situáciách. Organizáciu a financovanie integračných kurzov zastrešuje Spolkové ministerstvo vnútra prostredníctvom BAMF (Bundesregierung 2016). Počet návštevníkov integračných kurzov kontinuálne rastie. Kým v roku 2015 to bolo okolo 180000 účastníkov, v roku 2016 sa ich počet zvýšil na 550000, čo si vyžiadalo zdvojnásobenie vynaložených finančných prostriedkov na 559 miliónov EUR (Konar, Kreienbrink, Stichs 2017)

Nariadenie o podpore nemeckého jazyka z mája 2016 (Deutschsprachförderverordnung) bližšie definovalo druhú fázu, ktorú nazvali pracovným jazykom, príp. nemčinou v zamestnaní. Imigranti sa majú postupne pripravovať na trh práce pomocou jazykových kurzov s cieľom dosiahnuť úroveň B2, C1 alebo C2 a môžu sa pritom aj pracovne kvalifikovať. V roku 2016 bolo vytvorených 100000 miest pre záujemcov o tento typ kurzov, od roku 2017 sa kapacita zvyšuje na 200000 účastníkov kurzov ročne. Doteraz boli jazykové kurzy pre zamestnanie v Nemecku vykonávané na úrovni projektov. V rokoch 2007 – 2017 to boli tzv. ESF-BAMF kurzy, keďže boli spolufinancované zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu a ich organizáciu prevzal Spolkový úrad pre migráciu a utečencov. Okrem jazykového vyučovania zahŕňali aj prax a návštevy podnikov. V súčasnosti sú kurzy pre nemčinu v zamestnaní v kompetencii Ministerstva práce. Kurzy nemčiny pre zamestnanie už nebude financovať ESF, ale budú hradené zo spolkových zdrojov (BMAS 2016).

Najbližší vývoj ukáže, či boli veľké finančné prostriedky určené na jazykovú integráciu prisťahovalcov vynaložené efektívne a skutočne pomôžu prisťahovalcom pri ich ďalšej integrácii na pracovný trh alebo do vzdelávacieho systému.

Záver

Prognózy ukazujú, že 21. storočie bude storočím masovej migrácie. Víťazmi budú tí, ktorí urobia čo najskôr potrebné prípravy a dokážu tak využiť migráciu vo svoj prospech. Nemecko si to uvedomuje a na riešene svojich ekonomických problémov spojených s demografickou krízou chce využiť prílev migrantov. Podmienkou je ale ich úspešná integrácia na trh práce a tým aj do spoločnosti. Úspešná integrácia migrantov sa stáva nevyhnutnou prioritou Nemecka. S týmto cieľom definovali svoju integračnú politiku

prostredníctvom nového integračného zákona, ktorý vstúpil do platnosti v auguste 2016. Je založený na zásade podpory a vyžadovania. Okrem požiadavky na imigrantov spolupracovať pri vlastnej integrácii je to úloha pre nemeckých zákonodarcov odstrániť prístupové bariéry na pracovný trh a iné regulácie, ktoré by stáli v ceste legálnej hospodárskej činnosti imigrantov v Nemecku.

Pre nemeckú spolkovú vládu stojí požiadavka jazykovej integrácie na prvom mieste, je akoby predpokladom ďalšej úspešnej integrácie prisťahovalcov. Aj preto sa jej venuje veľká pozornosť v novom nemeckom integračnom zákone a potom aj v programoch spolkovej vlády, čo je spojené s veľkými finančnými nákladmi. Znalosť nemeckého jazyka sa tak stáva dôležitým nástrojom integračnej politiky krajiny. Existuje tu riziko, že úloha jazyka pri integrácii cudzincov sa precení, stane sa merítkom ich ochoty integrovať sa do majoritnej spoločnosti. Aj v tomto prípade treba brať ohľad n a ľudské práva migrantov.

Literatúra

BAMF (2017): *Aktuelle Zahlen zu Asyl. Januar 2017.* <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Statistik/Asyl/aktuelle-zahlen-zu-asyl-januar2017.pdf?__blob=publicationFile> [26.6.2017].

BAMF (2016): *Deutsch lernen. Integrationskurse.* <http://www.bamf.de/-DE/Willkommen/DeutschLernen/Integrationskurse/integrationskurse-node.html> [4.7.2017]

BARŠA, P.; BARŠOVÁ, A. (2006): Mezi asimilací a multikulturalismem. In: *Mezinárodní politika*, Vol. 30, No. 5, s. 6-9.

BARGEROVÁ, Z.; DIVINSKÝ, B. (2008): *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politík.* Bratislava: IOM.

BOMMES, M. (2007): Integration – gesellschaftliches Risiko und politisches Symbol. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte,* Vol. 57, No. 22-23, s. 3-5.

BRÄUNINGER, D.; PETERS, H., SCHNEIDER, S. (2015): *Flüchtlingszustrom: Eine Chance für Deutschland.* Frankfurt am Main: Deutsche Bank Research, <https://www.dbresearch.de/-PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD0000000000365615/Fl%C-3%BCchtlingszustrom%3A_Eine_Chance_f%C3%BCr_Deutschland.PDF> [1. 2. 2017].

BRÁZDOVIČOVÁ, K. (2011): Migračná politika v Spolkovej republike Nemecko. In: ŠTEFANČÍK, R.; LENČ, J. (eds.): *Migračná politika národných štátov.* Trnava: SSRP, s. 63-83.

BUNDESREGIERUNG (2016): *Gesamtprogramm Sprache. Entscheidend für Integration,* <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/-Artikel/2016/05/2016-05-04-kabinett-fluechtlinge-sprachfoerderung.-html> [26. 6. 2017].

BUNDESMINISTERIUM DES INNERN – BMI (2016): *Integrationsgesetz tritt in Kraft,* <http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2016/08/integrationsgesetz-tritt-morgen-in-kraft.html> [14. 7. 2017].

BUNDESMINISTERIUM FÜR ARBEIT UND SOZIALES – BAMS (2016): *Darstellung der Maßnahmen der Bundesregierung für die Sprachförderung und Integration von Flüchtlingen.* Berlin: BMAS.

CASPARI, L. (2016): Besser arbeiten, schneller scheitern. In: *Zeit*, 25.6.2016. <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-05/integrationsgesetz-fluechtlinge-wohnsitz-parlament-meseberg> [16. 7. 2017].

GAŽOVIČOVÁ, T. (2016): „Wir schaffen das" – Kľukatá cesta Nemecka k všestrannej integrácii utečencov. In: *Menšinová politika na Slovensku*, Vol. 5, No. 2., <http://cvek.sk/22016-3/#t-3> [16. 2. 2017].

HÜBSCHMANN, Z. (2015): *Migrant Integration Programs. The Case of Germany.* Geneve: Global Migration Center.

IOM (International Organization for Migration) (2017): *Migrant Integration*, <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/what-we-do/migrant integration.html> [14. 6. 2017].

KIZIAK, T.; KREUTER, V.; KLINGHOLZ, R. (2012): *Dem Nachwuchs eine Sprache geben. Was frühkindliche Sprachförderung leisten kann.* Berlin: Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung, <http://www.berlininstitut.org/fileadmin/user_upload/Veroeffentlichungen/DP_Sprachfoerderung/Sprachfoerderung_online.pdf> [26. 6. 2017].

KONAR, Ö; KREIENBRINK, A.; STICHS, A. (2017): Zuwanderung und Integration. Aktuelle Zahlen, Entwicklungen, Maßnahmen. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte,* Vol. 67, No. 27-29, s. 13-20.

KRUMM, H.-J. (2011): Deutsch für die Integration – notwendig, aber nicht hinreichend. In: HAIDER, B. (ed.): *Deutsch über alles? Sprachförderung für Erwachsene*. Wien: Edition Volkshochschule, s. 7-26

MIEGEL, M. (2016): Immigration as Survival Strategy. In: WAHLERS, G. (ed.): *Demographic Change: A Fateful Challenge.* Berlin: Konrad Adenauer Stiftung, Vol. 32, No. 4, s. 8-13.

NÉMETHOVÁ, I. (2016): The Discourse of multiculturalism and integration in Britain. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 312-326.

PRO ASYL (2016): S*tellungnahme zum Referentenentwurf des Bundesministeriums für Arbeit und Soziales und des Bundesministeriums des Innern.* Frankfurt am Main: Pro Asyl. <www.proasyl.de/wp-content/uploads/2015/12/2016-05-19-PRO-ASYL-Stellungname-Integrationsgesetz.pdf> [21. 2. 2017].

RADA EURÓPY: *Context and objectives of the LIAM project* <http://www.coe.int/de/web/lang-migrants/context-and-objectives-of-the-liam-project> [29. 6. 2017].

ŠTEFANČÍK, R. (2011): Úrovne migračnej politiky. In: *Politické vedy*, Vol. 14, No. 3, s. 6-34.

TASR (2016): Úspešná integrácia imigrantov zrýchli rast ekonomiky, tvrdí menový fond. In: *Sme,* 20. 1. 2016 <https://ekonomika.sme.sk/c/-20076403/uspesna-integracia-imigrantov-zrychli-rast-ekonomiky-tvrdi-menovy-fond.html> [29. 6. 2017].

Kontakt:

Ing. Mgr. Magdaléna Paté, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: magdalena.pate@euba.sk

Obraz polície v mediálnom diskurze o migrácii

Iveta Nováková

Abstract

Image of the Police in the Media Discourse on Migration. *The paper presents a short excursion into selected media articles reflecting the performance of the police force when dealing with a migration issue. The research focuses on how the media make the police a legitimate institution which shall guarantee the public security. In this context, it examines the interpretation of events and analyses the content and consciously used verbal expressions which might have an impact on the perception of the police by the general public.*

Kľúčové slová: polícia, mediálny diskurz, migrácia, jazyk, bezpečnosť

Keywords: police, media disourse, migration, language, security

Úvod

Polícia je vo všeobecnosti vnímaná verejnosťou ako predstaviteľ a nositeľ typicky odiózneho, neobľúbeného povolania, pretože náplňou policajnej práce je vždy istá miera kontrolovania, prikazovania, obmedzovania, zakazovania resp. postihu. Policajti sú sprostredkovane alebo bezprostredne takmer v každodennom styku s občanmi a sú neustále pod kontrolou verejnosti. Výsledky ich práce občania vnímajú a pociťujú, pričom je zaujímavé sledovať ako médiá spoluvytvárajú (ne)dôveru občanov v ich činnosť. Viaceré výskumy venované dôveryhodnosti polície sa v názoroch rozchádzajú. V čom sa zhodujú je skutočnosť, že prezentácia polície je veľakrát prehnane dramatizovaná. D. Garland (2001) hovorí, že médiá majú tendenciu referovať o zločine ako o emotívnom príbehu boja dobra so zlom, o odplate, morálke, spravodlivosti, podávajú verejnosti správy o krutostiach, ktoré podnecujú hnev a žiadajú katarziu. Mediálny diskurz pokrývajúci činnosť polície sa vo všeobecnosti viac rámcuje na konkrétne príbehy o obetiach toho ktorého trestného činu ako na dôležitejšie systémové aspekty činnosti polície a takýmto spôsobom výrazne (de)formuje vnímanie polície verejnosťou. Je všeobecne známe, že verejná mienka veľmi citlivo reaguje na pocit ohrozenia

a neistoty, ktorý so sebou prináša akákoľvek páchaná kriminalita. Ako uvádzajú Farrall, Jackson a Gray (2009) pocit bezpečia je fenomén, ktorý je podmienený mnohými faktormi, napríklad mierou kriminality, osobnou skúsenosťou, charakteristikami prostredia, dôverou v políciu a justíciu, ale aj sledovaním médií najmä s kriminálnym obsahom. Zložitosť vzájomných interferencií, ktoré sa vo verejnej mienke k polícii prelínajú naznačuje nasledujúca schéma.

Bilský (2002) zdôrazňuje, že každý z uvedených faktorov má ešte svoju vlastnú subštruktúru. Napríklad na vytváraní dôveryhodnosti Policajného zboru sa významnou mierou podieľajú rôzne vonkajšie celospoločenské vplyvy – ekonomické, kultúrne, náboženské, úroveň právneho vedomia a morálky v spoločnosti, tradície, ale i politika, politická scéna a jej rozvrstvenie. Rešpektujeme skutočnosť, že verejná mienka o polícii nie je v žiadnom prípade závislá iba na existencii médií. Chceme naznačiť, že médiá, tým aké udalosti vyberajú, aké k nim pričleňujú redakčné stanoviská, komentáre, názory, predstavujú oblasti a ich témy, verejnú mienku spoluformujú. Verejnosť je mimoriadne citlivá k zásahom polície a kriticky hodnotí akékoľvek prekročenie právomoci – nereagovanie alebo oneskorené reagovanie na podnety občanov, požadovanie alebo prijatie úplatku pri kontrole, necitlivý prístup k poškodeným pri vyšetrovaní, hrubé zaobchádzanie a neprimerané policajné zákroky, zatajovanie odhalenej trestnej činnosti, fyzický a psychický nátlak na podozrivých (Murdza 2002: 99).

Vzťah medzi políciou a médiami bol vždy kontroverzný, hoci cieľom oboch je slúžiť verejnosti. Podľa výskumov verejnej mienky sa väčšina opýtaných občanov (65 %) zvykne vyjadriť, že ich zaujímajú informácie o polícii a jej príslušníkoch, a požadujú viac informácií predovšetkým o preventívnej činnosti polície. Verejnosť je spokojná, ak polícia prostredníctvom médií informuje napríklad o preventívnych akciách zameraných na bezpečnosť a plynulosť cestnej premávky, ak žiada o pomoc spoluprácu občanov pri hľadaní podozrivej osoby, ak upozorňuje na blížiace sa legislatívne zmeny, a pod., kde sú vykazované zásady otvorenosti, transparentnosti a pravdivosti poskytovaných informácií. Ďalšou pozitívne hodnotenou sférou sa zdá riešenie migračnej otázky – polícia je v médiách kontextualizovaná ako spoľahlivá a dôveryhodná inštitúcia. V našom príspevku sa preto zameriame na mediálny diskurz (ako prvok určitej sugescie) a pokúsime sa naznačiť akým spôsobom je polícia predstavovaná ako legitímna inštitúcia v kontexte riešenia problematiky migrácie.

Diskurz

Pojem diskurz sa často určuje ako aktuálny prípad komunikácie prostredníctvom jazyka, čiže ako komunikačná udalosť tu a teraz, ale aj ako používanie jazyka (alebo aj iných znakových systémov) príslušníkmi daného jazykového spoločenstva v určitej oblasti spoločenského života alebo v komunikáciách o istej téme (Dolník 2010: 311). Fairclough (2003) poukazuje na dva obsahy tohto pojmu: 1. diskurz sa vzťahuje na konkrétny spôsob reprezentácie istej oblasti sveta, 2. diskurz je abstraktný pojem, ktorý sa vzťahuje na jazykové javy ako prvky sociálneho života. Pri druhom obsahu je diskurz istý druh sociálneho konania, spolukonštituent sociálneho sveta, a teda aj prostriedok na vytváranie a reprodukciu sociálnych vzorcov. Z. Kusá (2008: 10) interpretuje termín diskurz tiež dvoma spôsobmi: bežne a bez snahy naznačovať teoretické súvislosti je synonymom reči ako spoločenskej praxe: označuje diskusie, rozpravy, najrôznejšie druhy verejných vystúpení a textov určených širokému publiku. Pri druhom spôsobe vychádza autorka z Foucaultovho chápania diskurzu (1988), ktorý označuje obmedzený rozsah tvrdení a pravidiel, ktoré umožňujú obmedzený rozsah významov. Jeho idea zdôrazňuje, že diskurz podstatne zasahuje do politického diania a že je bytostne spojený s mocou. V ponímaní J. Androvičovej (2015: 322) je diskurz spájaný so sociálnym konaním, alebo niečím čo sociálne konanie podmieňuje a legitimizuje. Vo všetkých týchto súvislostiach utvára diskurz sociálnu realitu, má teda performatívne účinky.

Viacerí autori konštatujú, že za zlomové obdobie vo formovaní mediálneho diskurzu o migrácii a utečencoch je považovaný rok 2015, keď sa táto téma dostala do pozornosti verejnosti v súvislosti s kritickou situáciou v Stredomorí a zvýšeným počtom migrantov a utečencov smerujúcich do Európy. V tomto roku sa na slovensko-rakúskych hraniciach stala tragédia, keď v prevádzačskej dodávke zahynulo 71 utečencov. V ďalšom období k nemu prispeli i diskusie o zavedení kvót na prerozdelenie počtu utečencov medzi členskými štátmi Európskej únie ako aj antiimigračná politika predvolebných debát v Rakúsku, Nemecku, Holandsku, Francúzsku i keď podľa analytikov výsledky volieb ukázali, že populisti nemajú v týchto krajinách až takú silu.

Textami vytváraný a mediálne sprostredkovaný svet dáva význam moci vykonávanej symbolickými prostriedkami. Pri diskurzných analýzach je teda pochopiteľne v ohnisku pozornosti to čo sa deje, keď ľudia využívajú svoje jazykové znalosti získané zovšeobecnením údajov z diskurzov, s ktorými prišli do styku pri rozličných interakčných udalostiach. J. Dolník (2010: 309) uvádza, že pri diskurznej analýze si kladieme otázky ktoré sa týkajú závislosti spôsobu existencie daného komunikátu od faktorov, ktoré treba špecifiko-

vať, napríklad o otázky, o čom je komunikát, čo sa využilo z ponuky jazyka, kto sú aktéri komunikácie a v akom vzťahu sú, na čo komunikát nadväzuje, aké ciele sa ním sledujú a pod. Keď tieto faktory interpretujeme ako kontext diskurzu, môžeme vychádzať zo všeobecnej tézy, že diskurz je stvárnený kontextom a diskurz stvárňuje svoj kontext. Koncept diskurzu je teda treba chápať ako celok jazykovej i nejazykovej praxe a pri jeho analýze treba zohľadniť tak analýzu jazyka (analýzu relevantných textov) ako aj inštitucionálnu nejazykovú prax.

Skúmanie diskurzu

Predmetom našej analýzy boli články publikované na desiatich webových stránkach, ktoré informovali o aktivitách polície vo vzťahu k riešeniu problémov spojených s migráciou a utečencami. Do analýzy sme zahrnuli mediálne výstupy, ktoré informovali o polícii na Slovensku ako aj v zahraničí. Slovenskí policajti (predovšetkým príslušníci služby hraničnej a cudzineckej polície ako členovia Zahraničnej jednotky Slovenskej republiky a národnej rezervy Frontex) podobne ako policajti z ostatných členských krajín sú na základe žiadosti agentúry Frontex, na základe medzinárodnej zmluvy alebo na základe žiadosti iného štátu schválenej príslušnou vládou vysielaní na spoločné operácie (Joint Operations) a záchranné akcie aj do zahraničia kde spolu tvoria tzv. spoločné tímy. Zamerali sme sa na spôsob, akým tieto médiá kontextualizovali činnosť polície vo väzbe na riešenie migračnej otázky. Sledovali sme náboj publikovaných textov, témy i argumentácie. Materiál na analýzu tvorili všetky články uvedených spravodajských portálov publikované v (náhodne selektovanom) období od 27.3.2017 do 3.4.2017, ktoré obsahovali kľúčové slová „migrácia“ a „polícia“, prípadne „stráž“. Vyhľadávaním s využitím Newton media, ktorý vykonáva monitoring médií pre oblasť migrácie pre Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru, sme identifikovali 457 publikovaných článkov s tematikou migrácie, z čoho 58 článkov (12 %) obsahovalo nami determinované kľúčové slová (aktuality.sk: 16, 24hod.sk: 12, dennikN.sk: 7, parlamentnelisty.sk: 5, cas.sk: 6, dnes.sk: 5, netky.sk: 2, hlavnespravy.sk: 2, korzar.sk: 1, noviny.sk: 1; pluska.sk: 1). 19 článkov bolo autorských a 39 článkov predstavovalo agentúrne rozšírené správy. Spomedzi sledovaných médií boli v danom týždni najaktívnejšie webové portály aktuality.sk a 24.hod.sk. Z hľadiska žánru dominovali správy, komentárov sme narátali 8 a esejí 6.

Mediálny diskurz v sledovanom období možno charakterizovať ako pomerne vyvážený a konzistentný, prinášajúci informácie o riešení migrácie na domácej i zahraničnej úrovni. Diskurzívne pole migrácie zahŕňalo širokú

tematickú škálu od bezpečnostných otázok členských štátov EÚ, cez prijímanie opatrení za účelom eliminácie masovej migrácie či kriminality, násilného správania migrantov, teroristických útokov spojených s migrantmi po vízovú politiku, odmietanie prerozdeľovania utečencov, pracovné obmedzenia vo Veľkej Británii súvisiace s Brexitom či výhody Schengenu. Téma migrácie sa v analyzovaných médiách spracúvala aj cez aktivity polície, ktoré tvorili 12 % všetkých tematických článkov v danom týždni.

Keďže cieľom príspevku je priblížiť vplyv mediálneho diskurzu na vnímanie polície pri riešení migračnej otázky, zozbierané materiály boli analyzované z obsahového a lexikálneho hľadiska. Koncept utečencov resp. migrantov bol v médiách konštruovaný ako problém, ktorý treba riešiť. Pojednávalo sa predovšetkým o prípadoch nelegálneho prekračovania Schengenských hraníc či hraníc EÚ migrantmi, o situáciách v preľudnených prijímacích táboroch na spracovanie žiadostí o azyl na gréckych ostrovoch a vzrastajúcom napätí medzi utečencami a políciou, o útokoch utečencov na príslušníkov polície, o kriminalite páchanej utečencami, o vybudovanej sieti obchodu s migráciou, o možnostiach teroristických útokov páchaných utečencami a pod. Naopak, koncept polície bol v sledovaných médiách prezentovaný ako nevyhnutná ochrana štátu/občanov, ktorá si plní svoju funkciu. Analyzované médiá tiež sprostredkúvali informácie o konkrétnych možnostiach tejto ochrany ako napríklad často krát uvádzaná medzinárodná policajná spolupráca.

Vedecké texty sa od populárnych diferencujú nielen štylizáciou ich vnútorných častí, ale aj podobou titulkov. Vedecké texty žiadajú abstraktnejšie, informačné titulky a populárne texty zas atraktívnejšie titulky (slovesné titulky alebo menné v nepriamych pádoch). Podľa Mistríka (1997: 319) treba v titulku povedať čo najviac, pokiaľ možno všetko, alebo ním zapôsobiť na čitateľa tak silno, aby sa vyvolala zvedavosť a chuť prečítať si článok. V rámci publicistického štýlu majú novinové správy úplne opačné členenie textu ako ostatné žánre publicistického štýlu. Kým pre ostatné žánre je príznačná vzostupná perspektíva, správa má perspektívu zostupnú, obrátenú od najdôležitejších vecí k menej dôležitým (Mistrík 1997). Skutočnosťou je, že mnohí ľudia si lepšie zapamätajú titulok ako obsah článku, ktorý im skôr vypadne z pamäti, prípadne titulok zatieni obsah samotného článku. Bulvárne denníky zvyknú dávať titulkom veľký priestor, aj čo sa týka obsahu aj čo sa týka veľkosti a typu písma. V prípadoch informovania o činnosti polície bývajú tieto titulky často zavádzajúce. Pre ilustráciu uvedieme príklad z minulosti, kde boli informácie v titulku skreslené: *„Ilegálne preteky v Bratislave: Na štart sa postavil aj policajný golfík“ (*www. topky.sk, 09.01.2013). Tento článok bol následne na druhý deň opravený na základe objektívnych skutočností a preverení faktov na *„Policajti nepretekali, bol to*

*zásah"(*www.topky.sk, 10.1.2013). Kým prvý článok informoval o tom, že policajti sa boli zabávať na pretekárskej súťaži, druhý opravený článok informoval o tom, že policajti boli na mieste, aby zabránili nelegálnym pretekom. To len na manifestáciu toho, v čom spočíva sila médií – neoverenou, skreslenou alebo upravenou informáciou môžu vplývať na verejnú mienku.

Titulky v sledovaných článkoch boli v priemere dosť dlhé a opisné, už v samotných nadpisoch článkov chceli ich autori povedať čo najviac. Napríklad:

„Maďarskí policajti našli v bulharskom kamióne schovaných 19 migrantov" (24.hod.sk, 31.03.2017).
„Maďarsko na ochranu riečneho úseku hraníc so Srbskom nasadilo plavidlá" (24.hod.sk, 02.04.2017).
„Z útoku na policajta obvinili cudzinca, ktorý bol na Slovensku ilegálne" (aktuality.sk, 01.04, 2017).
„Utečenca mali vyhostiť zo Slovenska, napadol policajta" (noviny.sk, 31.03.2017).
„Migrantky majú smolu: Polícia zatkla dvadsaťpäť osôb za nelegálne povolenia" (pluska.sk, 31.03.2017).
„Na hranici vo Vyšnom Nemeckom zadržali Mexičana" (24hod.sk, 27.03.2017).

Funkcia titulku zväčša akoby suplovala celú správu; titulok bol často akoby prvou vetou správy. Už v úvode sa teda dozvedáme konkrétne súvislosti, pričom činnosť polície je z obsahového hľadiska hodnotená kladne a adresát je pozitívne naladený – polícia koná, je aktívna, sú prezentované konkrétne výsledky jej práce a je zhruba zorientovaný v obsahu správy. Z lexikálneho hľadiska sa v titulkoch objavuje skôr substanciálna lexika – zaznamenali sme používanie skôr nominálneho štýlu (substantíva spolu so statickými prívlastkami), napríklad titulok *„Maďarskí policajti našli v bulharskom kamióne schovaných 19 migrantov"* možno označiť ako nominálny, no s konkrétnymi pomenovaniami. Slovesné tvary predstavujú skôr procesuálnu lexiku, vyjadrujú dynamickosť. Podľa viacerých odborníkov práve procesuálne slová patria z textotvorného a štylistického hľadiska medzi najzávažnejšie. Možno to potvrdiť faktom, že v titulkoch je dôraz na dynamickom slovese, napríklad *„polícia zadržala", „nasadili plavidlá", „našli migrantov", „obvinili cudzinca", „našli obeseného muža", „pomáhajú aj slovenskí vojaci", „polícia zverejnila údaje o migrantoch", „likvidujú utečenecký tábor".* Všetky tieto slovesné tvary podávajú pozitívny náboj, formujú legitimitu polície, k recipientovi vysielajú signál, že v oblasti riešenia migračnej otázky sa veci aktívne dejú. Všeobecná zrozumiteľnosť je dosiahnutá aj tým, že absentujú

odborné termíny, ktoré sú nahradené opismi. Tento diskurz je určený širšej verejnosti, prejavy sú preto pojmovo menej náročné. Zrozumiteľnosť textu je komunikačný parameter, do ktorého sa premieta vzťah medzi informačnou ponukou textu a jeho recepciou na podklade mentálneho stavu príjemcu. Nájdeme tu ale aj expresívnu lexiku s cieľom upútať pozornosť čitateľa, napríklad:
„Migrantky majú smolu: Polícia zatkla dvadsaťpäť osôb za nelegálne povolenia“ (pluska.sk, 31.03.2017). Titulok využíva homonymickú paradigmu *„mať smolu“* s cieľom preniesť význam s negatívnym citovým zafarbením. Text správy informoval o zaistení stoviek povolení na pobyt migrantkám v Grécku.
„Odporné. To som v Nemecku ešte nezažil...“(parlamentnelisty.sk, 02.04.2017). Komentár sa odvoláva na nedávnu voľbu Schulza za predsedu strany a autor vníma celú udalosť ako „odporné, úbohé divadlo“. Autor sa v článku venuje aj strachu nemeckých policajtov vo vzťahu k niekoľkomiliónovej tureckej menšine žijúcej v Nemecku a zamlčovaniu každodennej kriminality imigrantov.
„Traja černosi v kamióne. Toto nie je večerníček, ale pekelný zážitok českého vodiča. Vieme viac.“ (parlamentné listy.sk, 27.03.2017). Správa informuje o tom, ako český kamionista mal vo Veľkej Británii podozrenie, že sa niekto skrýva v jeho kamióne. Vodič počul podozrivé zvuky a zavolal políciu, ktorá v zadnej časti vozidla objavila troch „čiernych“ pasažierov z Eritrey. *„Pekelný zážitok“* vyvoláva negatívny dojem u čitateľa, ide o slovo s afektívnym hodnotiacim významom a takýto zážitok zodpovedá najhoršiemu možnému zážitku a pri asociácii s *„večerníčkom“* vyvoláva krajne odmietavú reakciu - je viditeľný zámer autora správy zatraktívniť spravodajský text a zaujať čitateľa.

Text správ bol stručný, informatívne správy obsahovali od štyroch do deviatich viet, pričom išlo skôr o dlhé enumeratívne (jednoduché) vety aj s viacčlennými koordinatívnymi syntagmami alebo jednoduchšie formy zväčša podraďovacích súvetí, kde sa autori prezentovali dynamickosťou, faktografickosťou a záznamovosťou. Výrazové prostriedky použité v textoch správ sú nositeľmi základných funkcií publicistických textov a to informačnej, presvedčovacej, získavacej a ovplyvňovacej. K analyzovaným textom môžeme priradiť i ďalšie vlastnosti ako stručnosť, pojmovosť, objektívnosť, explicitnosť, aktualizovanosť, pútavosť a subjektívnosť. Výnimkou bola samozrejme syntax komentárov či esejí, ktoré mali štruktúru úvahy a ktorých vetné konštrukcie boli variabilné – vedľa seba sa vyskytovali tak krátke jednoduché vety i viacčlenné zložené súvetia. Vyskytli sa i prostriedky kondenzácie a pasívne konštrukcie.

Z obsahového hľadiska sme najčastejšie zaznamenali tieto témy: pozitívna/aktívna činnosť polície, potreba ochrany policajtov pred utečencami, Schengen, nelegálna/negatívne hodnotená činnosť utečencov, medzinárodná policajná spolupráca, ochrana hraníc EÚ, zneužívanie migračnej krízy. Texty s pozitívnym nábojom sa týkali predovšetkým polície, tam sme sledovali argumentačné zázemie, na ktorom je budovaný prezentovaný názor. Bol uplatnený inštrumentálny aj procedurálny prístup k danej problematike. Pri inštrumentálnom prístupe bola činnosť polície vnímaná ako účinná a jej postupy ako férové, kvalitné, ktoré boli dostatočne odkomunikované. Najsilnejšie východiská smerovali k tomu, že polícia je iniciatívna tak na národnej ako aj medzinárodnej úrovni, že je schopná čeliť bezpečnostným problémom súvisiacimi s migráciou čoho dôkazom sú konkrétne prezentované aktivity: *„lode vybavené termovíznymi kamerami hliadkujú 24 hodín denne“, „Sýrčana pred upálením zachránil miestny policajt“, „útočia na našich policajtov“, „cudzinca za účelom zistenia totožnosti predviedli na oddelenie“, „muž z Afriky mal podľa vyšetrovateľov napadnúť policajta v tábore pre nelegálnych migrantov v Medveďove“, „dnes sa už pašuje menej, pribudli policajné hliadky“, „policajti ich v kombinácii s kamerovým systémom odrádzajú“, „ výkonné spravodajské služby, policajné a armádne sily účinne strážia hranice“, „polícia u zatknutých zadržala viac ako 150 svadobných dokumentov“.* Všetky analyzované médiá, ktoré informovali o migračnej otázke v celoeurópskom meradle sú presvedčené, že medzinárodná policajná spolupráca je to správne a odôvodnené riešenie. V textoch bola zmienka o slovenskej, českej, maďarskej, švajčiarskej, srbskej, rakúskej, tureckej, talianskej polícii pričom sa zdôrazňovali spoločné medzinárodné aktivity: *„odhalili spoločne maďarskí a rumunskí policajti“, „Rakúsko s cieľom zabrániť ilegálnej imigrácii a bojovať proti prevádzačstvu pomáha chrániť schengenské maďarsko-srbské hranice“, „maďarskí policajti zadržali bulharské auto na rumunsko-maďarských hraniciach“, „medzinárodná policajná spolupráca má zásadný význam, nikto nemôže riadiť svoju bezpečnosť osamote“.* Tieto argumentačné línie zástancov polície stoja na obhajobe prirodzenosti, ktorá je daná autoritou polície, je nemenná a je zrejmá snaha vidieť v polícii orgán, ktorý slúži na ochranu a bezpečnosť občanov.

Lexika skúmaných textov si taktiež zaslúži pozornosť. V našom prípade môžeme spomenúť okrajové použitie expresívneho označenia jednej zo zainteresovaných strán. Jednoznačne sa expresívnosť a emocionálnosť vyskytovala pri menovaní kategórie utečencov. Expresívnu motiváciu možno pokladať za prejav subjektívneho, emočno-vôľového princípu v jazyku, ktorým autori článkov explicitnejšie či implicitnejšie vnášali svoj subjektívny postoj. Ako konštatuje J. Dolník (1988: 289), expresívne lexémy plnia pragmatickú funkciu, aktivizujú pozornosť a vnímanie adresáta prostredníctvom nápad-

nosti najmä na úrovni výrazu, a to v porovnaní s bežnými, bezpríznakovými lexikálnymi jednotkami. Načrtneme teda pár ukážok. Portál 24.hod cituje V. Orbána, ktorý vyhlásil, že *„s týmto musíme skoncovať“* - mal na mysli obchod s migráciou. Ten istý portál použil frazeologizmus *„otvorili sa dvere vlnám migrantov“,* v Denníku N sa zas stretneme s výrazmi ako *„niektorí zúfalci“* (utečenci), *„utečenci nech sa utopia v mori“, „nárast tuposti“, „ukradli nám krajinu“, utečenci z Eritrey sú rakovina“,* parlamentnélisty.sk hovoria o *„neprispôsobivých imigrantoch“,* pluska.sk píše ako *„dve tínedžerky prežili s migrantom sexuálne peklo“.* Odráža sa tu pragmatické zameranie kontextu. Pričom J. Findra (2004: 83) uvádza, že modifikácia formy sa uskutočňuje v záujme modifikácie obsahu. Výskyt expresívnych prostriedkov je motivovaný autorovu komunikačnou stratégiou pri štruktúrovaní výpovede.

Pojmová a terminologická nasýtenosť analyzovaných textov nebola vysoká, dôraz sa kládol na všeobecnú zrozumiteľnosť. Aj napriek tomu, že sme sa stretli s opisnými pomenovaniami, ako napríklad *„tábor pre nelegálnych migrantov“* namiesto Útvaru policajného zaistenia pre cudzincov, určitá pojmová slovná zásoba sa v textoch vyskytla: *„Riaditeľstvo hraničnej a cudzineckej polície“, „podrobiť sa azylovej procedúre“, „spracovať žiadosti o azyl“, „Európsky súd pre ľudské práva“, „schengenský priestor“, „opatrenie na sprísnenie podmienok ochrany hraníc“, „neoprávnené prekročenie vonkajšej hranice“, „zariadenie na nočné videnie“, „trest odňatia slobody“, „prekročenie doby určenej v povolení na pobyt“, „administratívne vyhostenie“, „obvinenie zo spáchania trestného činu“, „zaistiť povolenie na pobyt“, „Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov“,“ Medzinárodná organizácia pre migráciu“.* Obsiahnutá terminológia je typická pre oblasť hraničnej a cudzineckej polície.

Spomedzi politických aktérov bol priestor venovaný vyjadreniam V. Orbána, M. Lajčáka a S. Sommarugovej, M. Kotlebu a B. Kollára. Jednalo sa o tieto správy:
„V. Orbán: V otázke prisťahovalectva konáme správne“ (24hod.sk, 31.03. 2017), *„Orbán sa môže tešiť. Západ nasleduje jeho utečeneckú politiku“* (aktualne.sk, 31.3.2017). V. Orbán tu dostal priestor na formuláciu svojho názoru, že v otázke prisťahovalectva je Maďarsko vzorom pre západoeurópske krajiny. Predseda maďarskej vlády ostro kritizoval mimovládne organizácie podporujúce migráciu, ktoré útočia na policajtov a vojakov, nepohŕdajú peniazmi a majú vybudovaný obchod s migráciou.
„Slovensko je za širší Schengen. Šancu majú Rumuni aj Bulhari“ (dnes.sk, 1.4.2017). Minister zahraničných vecí M. Lajčák vyjadril podporu Schengenu, podľa jeho slov je Schengen výdobytok, ktorý by sme si nemali nechať vziať. V súvislosti s bezpečnosťou vonkajších hraníc by mal byť Schengen

rozšírený o Rumunsko a Bulharsko a upozornil na to, že je nevyhnutné zlepšiť výmenu informácií medzi jednotlivými krajinami o tom, ako sa ľudia presúvajú do Schengenu a vnútri tejto zóny.
„Sommarugová: Bez Schengenu by bola menšia ochrana pred terorizmom" (24hod.sk, 1.4.2017). Švajčiarska ministerka spravodlivosti vyjadrila svoj názor na členstvo Švajčiarska v Schengene, ktoré má zásadný význam v boji proti medzinárodnému terorizmu. Za kľúčový prínos Schengenu považuje policajnú spoluprácu, tá umožňuje štátnej polícii ľahko a rýchlo skontrolovať, či je podozrivá osoba v záznamoch inej členskej krajiny Schengenu.
„Príručka pre stredné školy: Klamstvá a konšpirácie" (dennikn.sk, 2. 4. 2017). V rámci príkladov hoaxov šírených známymi osobnosťami bol B. Kollár zaradený medzi vplyvných šíriteľov „internetových bludov" keď podľa autora tento politik spochybňuje európsku integráciu a prižívuje sa na strachu z migrantov.

Určitý priestor bol poskytnutý i sociológom, spisovateľom aj odborníkom na islam a migráciu. Mohli sme teda sledovať snahu médií o vyváženosť pozitívne nastaveného diskurzu.

Záver

Pri analýze obrazu polície v mediálnom diskurze o migrácii sme vychádzali zo základného poslania masmédií – zrozumiteľne informovať recipienta spôsobom, aby sa vysielané informácie stali pre neho dôveryhodným a zaujímavým zdrojom informácií. Mediálne posolstvo môže mať na prijímateľa rôznorodý vplyv, môže ho osloviť negatívne, no môže ho aktivovať i pozitívne pričom tu ide o zamýšľanú funkciu tohto posolstva. Naše skúmanie daného kontextu a verbálnych prostriedkov možno charakterizovať ako exkurziu do epizód kde problém migrácie získal status verejného problému, pretože sa do popredia dostáva jeho bezpečnostná stránka, vyvoláva nespokojnosť a volá po bezpečnostných riešeniach, ktoré majú odstrániť strach občanov. Analýza prezentovaných mediálnych článkov naznačuje, že diskurz o polícii je postavený na takých rečových figúrach a prostriedkoch, ktoré vedome zasahujú do vnímania verejnosti a cielene pomáhajú k tomu, aby sa funkcia polície ako dôležitého verejného činiteľa pri riešení bezpečnosti v kontexte migrácie naplnila.

Literatúra

ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. In: *Sociológia*, Vol. 47, No. 4, s. 319-339.
BILSKÝ, P. (2002): Hypotézy o rozdielnom hodnotení dôveryhodnosti Policajného zboru občanmi. In: *Policajná teória a prax*. Vol. X, No. 2., s. 32-47.
DOLNÍK, J. (2010): *Všeobecná jazykoveda (opis a vysvetľovanie jazyka)*. Bratislava: VEDA.
DOLNÍK, J. (1988): Expresívnosť lexikálnych jednotiek. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, Vol. 34, s. 289-294.
FAIRCLOUGH, N. (2003): *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.
FARRALL, S. D.; JACKSON, J.; GRAY, E. (2009): *Social order and the fear of crime in contemporary times*. Oxford: Oxford University Press.
FINDRA, J. (2004): *Štylistika slovenčiny*. Vydavateľstvo Osveta, s. 83.
FOUCAULT, M. (1988): *Slová a veci*. Bratislava: Pravda.
GARLAND, D. (2001): *The culture of Control*, Lyon.
KUSÁ, Z. (2008): Diskurz a zmeny sociálneho štátu. In *Sociológia*, Vol. 40, No. 1, s. 5-34.
MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika slovenčiny*. Bratislava: SPN.
MURDZA, K. (2002): Bezpečnostný chaos verzus organizovaný zločin. In: *Policajná teória a prax*, Vol. X, No. 2., s. 96-106.

Pramene internetových článkov [corpora]:

24HOD (2017a): Na hranici vo Vyšnom Nemeckom zadržali Mexičana. In: *24hod.sk*, <http://www.24hod.sk/vo-vysnom-nemeckom-zadrzala-policia-mexicana-cl502502.html> [5. 5. 2017].
24HOD (2017b): Maďarskí policajti našli v bulharskom kamióne schovaných 19 migrantov. In: *24hod.sk*, <http://www.24hod.sk/v-madarsku-nasli-v...e-schovanych-19-migrantov-cl503410.html> [5. 5. 2017].
24HOD (2017c): V. Orbán: V otázke prisťahovalectva konáme správne. In: *24hod.sk*, <http://www.24hod.sk/v-orban-v-otazke-p...hovalectva-koname-spravne-cl503416.html> [4. 5. 2017].
24HOD (2017d): Maďarsko na ochranu riečneho úseku hraníc so Srbskom nasadilo plavidlá. In: *24hod.sk*, <http://www.24hod.sk/madarsko-na-ochran...srbskom-nasadilo-plavidla-cl503877.html> [4. 5. 2017].

24HOD (2017e): Orbán sa môže tešiť. Západ nasleduje jeho utečeneckú politiku, In: *aktualne.sk*, <https://aktualne.atlas.sk/zahranicie/e...nasleduje-jeho-utecenecku-politiku.html> [4. 5. 2017].

24HOD (2017f): Sommarugová: Bez Schengenu by bola menšia ochrana pred terorizmom. In: *24.hod.sk*, <http://www.24hod.sk/sommarugova-bez-sc...a-ochrana-pred-terorizmom-cl503612.html> [10. 5. 2017].

AKTUALITY (2017): Z útoku na policajta obvinili cudzinca, ktorý bol na Slovensku ilegálne. In: *aktuality.sk*, <https://www.aktuality.sk/ clanok/429268...dzinca-ktory-bol-na-slovensku-ilegalne/> [4. 5. 2017].

AKTUALNE (2017): Slovensko je za širší Schengen. Šancu majú Rumuni aj Bulhari. In: *aktualne.sk*, <http://aktualne.atlas.sk/zahranicie/eu...engen-sancu-maju-rumuni-aj-bulhari.html> [05.05.2017].

DENNIKN (2017): Príručka pre stredné školy: Klamstvá a konšpirácie, In: *dennikN.sk*, <https://dennikn.sk/718059/prirucka-pre-stredne-skoly klamstva-a-konspiracie/> [5. 5. 2017].

NOVINY (2017): Utečenca mali vyhostiť zo Slovenska, napadol policajta. In: *noviny.sk*, <https://www.noviny.sk/krimi/207041-utecenec-napadol - policajta> [10. 5. 2017].

PARLAMENTNELISTY (2017a): Odporné. To som ešte v Nemecku nezažil, zveril sa nám sociálny psychológ Schnur, hĺbajúc nad súčasnou situáciou. In: *parlamentnelisty.sk*, <http://www.parlamentnelisty.sk/article.aspx?-rubrika=1444&clanek=286053> [10. 5. 2017].

PARLAMENTNELISTY (2017b): Traja černosi v kamióne. Toto nie je večerníček, ale pekelný zážitok českého vodiča. Vieme viac. In: *parlamentné listy.sk*, <http://www.parlamentnelisty.sk/ article.aspx? rubrika= 1444&clanek=286055> [10. 5. 2017].

PLUSKA (2017): Migrantky majú smolu: Polícia zatkla dvadsaťpäť osôb za nelegálne povolenia. In: *pluska.sk*, <http://www.pluska.sk/spravy/zozahrani...satpat-osob-za-nelegalne-povolenia.html> [10. 5. 2017].

TOPKY (2013a): Ilegálne preteky v Bratislave: Na štart sa postavil aj policajný golfík. In: *topky.sk*, <http://www.topky.sk/cl/10/1336642/ Ilegalne-preteky-v-Bratislave--Na-start-sa-postavil-aj-policajny-golfik> [14. 3. 2017].

TOPKY (2013b): Policajti nepretekali, bol to zásah. In: *topky.sk*, <https://www.topky.sk/clanok/355485/policia-o-fotografii-na-tuningovom-zraze-nepretekali-bol-to-zasah/> [14. 3. 2017]

Kontakt:

Mgr. Iveta Nováková, PhD.

Katedra jazykov
Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Department of Foreign Languages
Academy of the Police Force in Bratislava Slovakia

E-mail Address: iveta.novakova2@minv.sk

Jazyková komunikácia v EÚ a európska identita

Eva Poláková

Abstract

Language Communication in the EU and European Identity. *The formal consensus on the equal use of EU Member State languages in official communication, anchored in the Treaties of Rome, is currently applied in practice as a three–language model using English, French and German languages with the domination of English. A missing common language policy is causing problems not only in international communication but also at civic level. How our high school students and university students are looking at this problem in terms of perceiving their identity is indicated by the results of the research called "My Identity". At the end of this paper, some "model solutions" to this problem are outlined, along with recommendations for education and increasing foreign-language competences.*

Kľúčové slová: pracovné jazyky v EÚ, jazyková politika, európska identita, názory študentov, cudzojazyčné kompetencie.

Keywords: working languages in the EU, language policy, European identity, students opinions, foreign-language competencies**.**

Úvod

Aktuálne politické dianie v Európskej únii, euroskepticizmus nielen na úrovni politických predstaviteľov jednotlivých členských štátov, ale aj občanov, občianska nespokojnosť a vzrastajúci príklon k extrémistickým náladám a činom, to všetko vyvoláva pochybnosti o donedávna proklamovanej pozitívnej tendencii k európskej identite občanov členských štátov. EÚ dlhodobo stavia na základných integračných faktoroch, medzi ktoré patria: spoločný hodnotový systém, spoločné politiky, vychádzajúce zo zásady politickej plurality, spoločný trh s jednotnou menou a daňovou politikou, spoločná armáda a rešpekt k autonómii osobnosti. Zdá sa však, že EÚ ešte dlho nebude spoločenstvom, ktoré sa bezvýhradne stotožňuje s takými hodnotami ako sú ľudské práva a rovnoprávnosť, sociálna stabilita a súdržnosť, spoločná jazyková politika, hospodárska politika zaručujúca prosperitu pre

všetky členské štáty a občanov. Vzhľadom na časté porušovanie rovnosti a spravodlivosti, s ktorými sa občania EÚ stretávajú v praxi (napr. nerovnosť šancí z hľadiska národnosti, jazyka, veku, pri hľadaní zamestnania v EÚ) je pochopiteľné, že u nich doteraz zväčša prevláda identita národná, nie európska.

Vytváranie európskej identity

Európske chápanie sociálnej identity vychádza z prác Tajfela, Turnera (1986) a Turnera (1985), ktorí skúmali identitu v kontexte formovania skupiny. Za dôležitý mechanizmus vzniku kolektívnej (sociálnej) identity sa považovala sociálna kategorizácia a sociálny vplyv. Sociálna identifikácia je v rámci ich koncepcie chápaná ako umiestnenie seba samého v systéme sociálnych kategórií. Psychologické a sociologické chápanie identity vychádza z dvoch konceptuálnych tradícií. Prvá chápe identitu ako internú dynamickú štruktúru - proces konštruovania osobnej identity, druhá sa zameriava na členstvo v skupine a jeho dôsledky pre jedinca, skúma teda kolektívnu (sociálnu) identitu. Osobná a sociálna identita vytvárajú komplexný systém identity (Marková 1991). Sociálna identita predstavuje súhrn poznania a hodnotenia (uvedomenia a prežívania) príslušnosti k rôznym skupinám, je jej subjektívnou reflexiou podmienenou objektívne. Identifikácia človeka so skupinou zvyčajne ovplyvňuje jeho sebauvedomenie. Na druhej strane je uvedomenie si spoločnej kategórie členstva nevyhnutnou podmienkou pocitu spolupatričnosti jednotlivca k skupine, rozlíšenia MY (JA) – ONI. Európsku identitu môžeme na prvý pohľad považovať za výrazne sociálnu, súčasne však zohľadňujeme, že osobná a kolektívna identita sú navzájom prepojené (Müller 2008).

Identita človeka je dynamický, dlhotrvajúci proces, v ktorom k aktuálnej identite pribúdajú identity nové bez toho, že by zanikali identity predchádzajúce. Jedinec reflektuje svoju identitu v súvislosti so sociálnou identitou na základe pocitov príslušnosti k väčším i menším sociálnym skupinám a spoločenstvám, ktoré sú odrazom jeho prirodzenej potreby začleniť sa do určitého sociálneho, kultúrneho, politického, ekonomického a i. kontextu a realizovať súbor svojich rolových aktivít. V osobnej identite je dominantná tzv. kultúrna identita, teda stotožnenie sa s istými kultúrnymi atribútmi, ku ktorým patrí spoločný pôvod, história, tradície, hodnoty, jazyk, náboženstvo, spôsob života a ďalšie (Bačová 1996).

Rôznorodé teórie o identite vychádzajúce z etnickej a národnej identity oscilujú okolo dvoch koncepcií (Giles, Johnson 1987). Prvá je reprezentovaná sociálnym konštruktivizmom – zdôrazňuje, že stanovovanie rôznoro-

dých kritérií identity (pri vymedzovaní vlastnej skupiny voči iným) je ľubovoľné. Druhá zdôrazňuje, že väzby formované od najútlejšieho detstva, narodením sa do určitej jazykovej, náboženskej alebo kultúrnej skupiny sú u jedinca fixované najlepšie. (Štichová, Popper 2004). Pri konštruovaní pojmu európska identita by sme v každom prípade mali skúmať aj vzťah medzi národnou, etnickou a európskou identitou, čo predpokladá aj skúmanie atribútu jazyka. Podrobnejšie sa týmito súvislosťami zaoberá napr. S. Wrightová (2000).

Identifikačnej funkcii jazyka sa však v politickej praxi venuje malá pozornosť. Európski politici nivelizujú význam nediskriminačnej medzinárodnej jazykovej komunikácie, podceňujú negatívne pocity príslušníkov malých národov, ktorých jazyk je menšinový. Pri dlhodobom neriešení problémov spojených s jazykovou komunikáciou nie je ich vyústenie do negatívnych spoločensko-politických dôsledkov neočakávané.[1]

Jazyková komunikácia v EÚ

Európa je historicky multikultúrna, jej obyvatelia používajú viac ako 200 jazykov (z toho asi 60 regionálnych, menšinových jazykov a viac než 175 jazykov migrantov), preto pri svojom politickom zjednocovaní musela riešiť aj problém jazykovej komunikácie. Pri vzniku Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS - predchodca EÚ) bola nutná dohoda o používaní jazyka spoločnej komunikácie, formulovaná v zakladajúcom dokumente EHS, v tzv. Rímskej zmluve z r. 1958, v článku 217. Podľa neho oficiálnymi a pracovnými jazykmi spoločenstva sa stali všetky jazyky členských krajín. V tom čase to bola nemčina, francúzština, taliančina a holandčina, čo pri rovnocennom používaní pri prekladoch predstavovalo n.(n-1), teda 12 komunikačných kanálov, dnes pri 24 úradných jazykoch EÚ by to bolo až 506 kanálov. V priebehu rozširovania EÚ sa rovnocenná komunikácia vo všetkých jazykoch už nedala technicky a najmä ekonomicky zvládnuť, preto sa postupne pri oficiálnej komunikácii v EÚ začal aplikovať tzv. selektívny multilingvizmus, ktorý bol oficializovaný v r. 1958 prijatím nariadenia EHS č.1, ktoré umožňovalo členským krajinám dohodnúť si v rokovacích poriadkoch konkrétnych inštitúcií preferované komunikačné jazyky, teda používanie pracovných jazykov „podľa potreby a možností“.

[1] Takýmto príkladom politickej jazykovej diskriminácie môže byť bývalý ZSSR a Juhoslávia, ktoré sa snažili rozvíjať sovietsku a juhoslovanskú identitu používajúc jazyk najväčšieho národa, dôsledkom čoho bola nielen jazykovo-kultúrna, ale až národná intolerancia.

Tento koncept sa uplatňuje doteraz, alternatívne v štyroch modeloch s prípadnými variantmi:

- asymetrické tlmočenie (zo všetkých jazykov iba do niektorých),
- použitie relaisových (premosťovacích) jazykov – dvojetapové tlmočenie,
- uplatnenie vedúcich jazykov (jedného, dvoch, troch, štyroch),
- systém lingua franca (jediný jazyk, v súčasnosti angličtina).

Všetkých 24 jazykov sa oficiálne používa iba v Európskom parlamente, Rade EÚ, Ekonomickej komisii, Sociálnej komisii a Komisii pre regióny. Pracovnými jazykmi Európskej komisie sú angličtina, nemčina a francúzština, Súdny dvor Európskych spoločenstiev používa francúzštinu. Rada Európy používa angličtinu a francúzštinu. Dôležité dokumenty a texty inštitúcií EÚ sú prekladané do všetkých 24 úradných jazykov. Európska komisia však prijala rozhodnutie o prekladaní dokumentov podľa ich dôležitosti, t. j. prioritu majú dokumenty legislatívneho a politického charakteru. Z pracovných dokumentov sa do ostatných jazykov prekladá len sumár v maximálnom rozsahu do 15 strán, iné preklady si členské krajiny zabezpečujú na vlastné náklady. Je zrejmé, že takáto prax znevýhodňuje ekonomicky i personálne tie krajiny a osoby, ktorých členský/materinský jazyk je v konkrétnej situácii dominantný (Poláková 2016).

Otázka používania jazykov v oficiálnej komunikácii EÚ doteraz nebola uspokojujúco riešená, sporadicky sa otvára zväčša v súvislosti s nespokojnosťou niektorého členského štátu (Španielsko, Poľsko, Malta...), dožadujúceho sa rovnocenného zaobchádzania aj v oblasti jazykovej komunikácie. Podľa aktuálne platnej stratégii „Európa 2020“ na podporu zamestnanosti, mobility a ekonomického rastu pre dosiahnutie hlavných cieľov rozhodne nie je výhodná žiadna preferencia národného jazyka, ale široká viacjazyčnosť, alebo minimálne dohoda o spoločnej jazykovej politike EÚ.

Pridaným problémom pri nerovnocennom používaní jazykov členských štátov je aj slabá európska identita občanov vyplývajúca o. i. aj zo systému vyučovania cudzích jazykov. Prax každého inojazyčného vyučovania ukazuje, že komunikácia sa trénuje na poznatkoch o tej krajine, kde sa jazyk používa. Vyučovanie sa je tak sústredené iba na reálie tejto krajiny, bez výkladu základných jazykovo-politických problémov Európy, bez rozboru jednotlivých aspektov medzinárodnej jazykovej komunikácie, s absenciou výkladu o multikultúrnych väzbách jednotlivých národov a kultúr Európy čo nijako nepodporuje európsku identitu. *Na akom základe sa má rozvíjať multikultúrna európska identita, ak bude postavená na niektorom národnom základe - bude to skutočne identita európska*?

Vybrané výsledky z výskumu Moja identita

Vzhľadom na súčasné problémy vytvárania európskej identity a neukotvenej spoločensko-politickej sebareflexie mládeže, ktorú pedagógovia pozorujú pri svojom edukačnom pôsobení, riešime na Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (SR) výskumný projekt VEGA 1/464/16: *Atribúty európskej identity v kontexte výchovy mládeže*. Jeho hlavným cieľom je identifikovať, opísať a určiť význam relevantných atribútov európskej identity, skúmať ich dôležitosť vo výchove mládeže a zakomponovať ich do návrhu konceptu výchovy mládeže s dôrazom na posilňovanie európskej identity mládeže.

Na výskume „Moja Identita" realizovanom v máji 2017, ktorý je súčasťou projektu, participovalo 484 študentov stredných a vysokých škôl. Použili sme v ňom metódu dotazníka so škálovanými položkami, v ktorých respondenti vyjadrovali postoje k jednotlivým výrokom, pričom škála 1 udávala absolútny súhlas, škála 8 - absolútny nesúhlas. Neutrálne postoje boli vyjadrované na škále 4 a 5 (priemer 4,5). Čím je priemerná hodnota bližšie k 1, tým je miera súhlasu respondentov s výrokom väčšia, a naopak, čím je priemerná hodnota bližšie k 8, tým menej respondenti s výrokom súhlasia. Vzhľadom na to, že vo všetkých podskupinách položiek a pri všetkých premenných sme zamietli hypotézu o normalite rozdelenia na hladine významnosti $\alpha = 0{,}01$, významnosť rozdielov sme testovali neparametrickými štatistickými testami. V časti týkajúcej sa skúmania vzťahu európskej identity a jazykovej komunikácie sme zisťovali závislosť v dvoch kategóriách, v kategórii posunu názorov v závislosti od veku (názory študentov SŠ v porovnaní so študentmi VŠ, vekový rozdiel cca 5 rokov) a v kategórii sebaidentifikácie „cítim sa byť Slovákom kontra cítim sa byť Európanom".

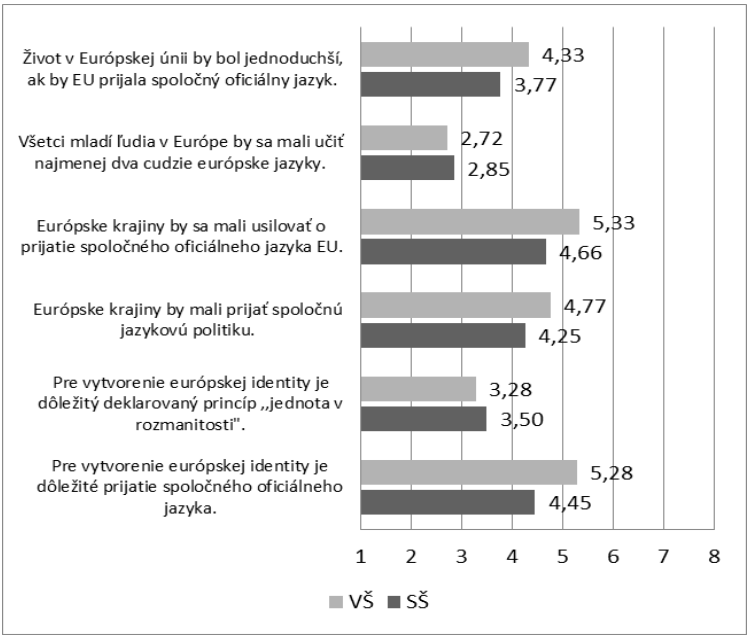
Rozdiely v názoroch respondentov na otázky o jazykovej komunikácii v EÚ podľa veku.

V tejto časti testovania sme chceli zistiť, v akej miere sa odlišujú odpovede mladších študentov (244 respondentov SŠ) od starších študentov (240 vysokoškolákov). Predpokladali sme, že názory študentov stredných škôl budú viac proeurópske vzhľadom na časový posun geopolitickej situácie v EÚ a väčšiu otvorenosť mladších respondentov novým myšlienkam, aktivitám. Významnosť rozdielov sme v tejto časti testovali neparametrickým Mannovým – Whitneyho testom na hladine významnosti $\alpha = 0{,}05$. Testovali sme mieru súhlasu s piatimi výrokmi týkajúcich sa jazyka a výroku o princípe „jednota v rozmanitosti". Pri tomto výroku: *Pre vytvorenie európskej identi-*

ty je dôležitý deklarovaný princíp „jednota v rozmanitosti“ sa nepreukázali štatisticky významné rozdiely, v obidvoch skupinách sa študenti skôr s výrokom stotožňovali. Podobne obe skupiny študentov prevažne zastávajú názor, že mladí ľudia v Európe by sa mali učiť najmenej dva cudzie európske jazyky.

Na základe porovnania odpovedí študentov SŠ a VŠ (pozri obr. 1) sme zistili, že sa štatisticky významne odlišovali pri výrokoch, ktoré odkazovali na prijatie spoločného jazyka a spoločnú jazykovú politiku. Študenti stredných škôl sa viac stotožňujú s názorom, že spoločný jazyk a spoločná jazyková politika sú dôležité pre vytvorenie európskej identity a život v EÚ. Napr. pri výroku „Európske krajiny by mali prijať spoločnú jazykovú politiku.“ sme zistili, že kým študenti SŠ sa s ním skôr stotožňujú, študenti VŠ vo väčšej miere vyjadrili mieru nesúhlasu s výrokom, boli zistené aj štatisticky významné rozdiely ($Z = -2,59$, $p = 0,010$). Pri výroku o prijatí oficiálneho jazyka EÚ sme tiež zaznamenali štatisticky významný rozdiel ($Z = -3,66$, $p = 0,000$), pričom s uvedeným výrokom sa menej stotožňujú študenti VŠ, študenti SŠ sa vyjadrovali skôr neutrálne.

Obr.1: Znázornenie priemerných hodnôt pre miery súhlasu s vybranými výrokmi u respondentov SŠ a VŠ.

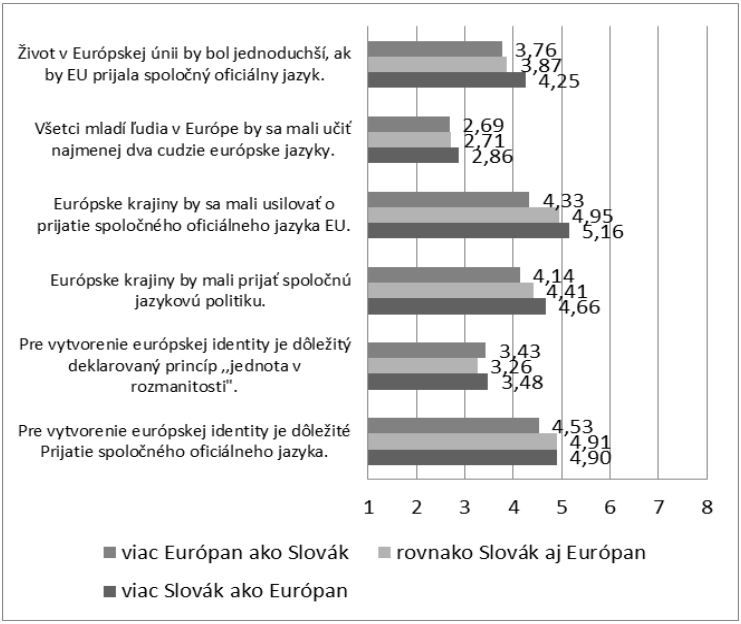

Rozdiely v názoroch respondentov z hľadiska sebareflexie cítim sa byť viac Slovák, resp. viac Európan, na otázky jazykovej komunikácie

Respondentov sme podľa vyjadrenia ich pocitov príslušnosti k Slovensku a Európe rozdelili na tri skupiny:
a) tých, ktorí sa viac cítia ako Slováci než Európania (50 % respondentov),
b) tých, ktorí sa v rovnakej miere cítia byť Slováci aj Európania (39,46 %),
c) tých, ktorí sa viac cítia byť Európania ako Slováci (10,54 %).

Pre každú skupinu sme vypočítali opisné štatistiky a testovali sme významnosť rozdielov odpovedí v jednotlivých skupinách Wilcoxonovym testom na hladine významnosti $\alpha = 0,05$. Výsledok testu potvrdil, že rozdiely boli štatisticky významné ($Z = -10,459$, $p = 0,000$).

Obr. 2: Vzťah sebaidentifikácie respondentov k vybraným výrokom

Zistili sme, že respondenti sa viac cítia byť Slovákmi (priemer, AM = 2,19; medián, MED = 2) ako Európanmi (AM = 3,18; MED = 3). Pri výroku „Cítim sa byť Európanom“, bola smerodajná odchýlka väčšia, teda hodnoty sa viac líšili od priemeru, kým pri výroku „Cítim sa byť Slovákom“ boli odpovede respondentov homogénnejšie.

Výsledky korelačnej analýzy potvrdili stredne silnú pozitívnu koreláciu medzi týmito premennými, čo znamená, že čím viac sa osoba cíti byť Slovákom, tým viac sa cíti byť aj Európanom, a naopak ($r = 0,405$, $p = 0,000$).

Zisťovali sme tiež štatistickú závislosť výpovedí respondentov zaradených do jednotlivých skupín, a to pomocou neparametrického Kruskalovho – Wallisovho testu na hladine významnosti $\alpha = 0,05$. V žiadnom zo sledovaných výrokov sa v skupinách nepreukázali štatisticky významné rozdiely.

Testovanie závislosti hraničných názorov respondentov sebaidentifikovaných *cítim sa byť Slovákom, kontra cítim sa byť Európanom*

Zaujímala nás aj miera závislosti medzi tým, do akej miery sa študenti cítili byť Slováci, resp. Európanmi, a medzi jednotlivými skúmanými výrokmi (pozri obr. 3). Použili sme Spearmanov koeficient korelácie pri testovaní na hladine významnosti $\alpha = 0,05$ (*), resp. $\alpha = 0,01$ (**).

Obr.3: Štatistická závislosť výpovedí v skupinách „Slovák, Európan“

Koeficient korelácie r	Cítim sa byť Slovákom	Cítim sa byť Európanom
Pre vytvorenie európ. identity je dôležité prijatie spoločného oficiálneho jazyka.	0,057	0,066
Pre vytvorenie európskej identity je dôležitý deklarovaný princíp „jednota v rozmanitosti".	0,06	0,150**
Európske krajiny by mali prijať spoločnú jazykovú politiku.	-,050	,036
Európske krajiny by sa mali usilovať o prijatie spoločného oficiálneho jazyka EU.	-0,125**	0,023
Všetci mladí ľudia v Európe by sa mali učiť najmenej dva cudzie európske jazyky.	0,029	0,130**
Život v EU by bol jednoduchší, ak by EU prijala spoločný oficiálny jazyk.	-0,02	0,112*

Zistili sme, že čím viac sa niekto cíti byť Slovákom, tým menej súhlasí s výrokom, že európske krajiny by sa mali usilovať o prijatie spoločného oficiálneho jazyka EÚ. Išlo o slabú negatívnu, štatisticky významnú koreláciu, preto túto závislosť môžeme predpokladať aj v základnom súbore.

Čím viac sa niekto cíti byť Európanom, tým viac súhlasí s tým, že pre vytvorenie európskej identity je dôležitý deklarovaný princíp „jednota v rozmanitosti“, tiež s tým, že všetci mladí ľudia v Európe by sa mali učiť najmenej dva cudzie jazyky, ako aj s tým, že život v Európskej únii by bol jednoduchší, ak by EÚ prijala spoločný oficiálny jazyk. Aj tieto závislosti môžeme predpokladať i v základnom súbore, keďže išlo o slabé pozitívne korelácie.

Zhrnutie

V súlade s hlavným cieľom nášho projektu - identifikovať atribúty európskej identity a zistiť ich vplyv na vytváranie európskej identity v kontexte výchovy mládeže sme o i. skúmali aj závislosť názorov respondentov na otázky jazykovej komunikácie od:
a) atribútu časovej zmeny vyjadrený vekom respondentov (výberový súbor tvorili študenti SŠ, približne 18-roční, študenti VŠ približne 23-roční), približne s päťročným posunom.
b) atribútu priestoru, vyjadrený príslušnosťou k Slovensku a k Európe.

Na záver sumarizujeme štatisticky významné závislosti, ktorých výsledky nás oprávňujú predpokladať rovnaké výpovede aj základnom súbore (množiny študentov stredných a vysokých škôl v SR).
1. Časový/vekový posun v názoroch sme nezaznamenali pri položkách o vyučovaní dvoch cudzích jazykov, ani v názoroch na dôležitosť princípu jednota v rozmanitosti, obe skupiny respondentov s výrokmi viac súhlasili.
2. Študenti stredných škôl sa vo významne väčšej miere stotožňujú s názorom o prijatí spoločnej jazykovej politiky, vysokoškoláci sa vyjadrovali viac negatívne ($Z = -2,59$, $p = 0,010$). Zovšeobecniť môžeme aj významne väčší súhlas stredoškolákov s výrokom „Život v Európskej únii by bol jednoduchší, ak by EÚ prijala spoločný oficiálny jazyk“, hoci aj odpovede študentov vysokých škôl sa skôr prikláňali k tomuto názoru ($Z = -2,95$, $p = 0,003$).

Namerané výsledky potvrdzujú našu hypotézu o väčšej otvorenosti pre proeurópske myšlienky mladších študentov oproti starším. Výsledky spracovania ďalších položiek dotazníka potvrdili, že adolescenti sa viac rozprávajú o spoločensko-politických otázkach v skupine priateľov a v rodine, menej v škole. V strednej škole im tieto informácie a aktivity sprostredkúvajú menej často než na vysokej škole. Vysokoškoláci si oproti stredoškolákom informácie získavajú viac samostatne. U študentov stredných škôl vidíme preto väčší priestor na proeurópske výchovno-vzdelávacie pôsobenie.

Pri atribúte priestoru (príslušnosť k SR resp. Európe) bolo zaujímavé zistenie, že čím viac sa osoba cíti byť Slovákom, tým viac sa cíti byť aj Európanom (čo platí aj opačne), pričom „pocitoví Slováci" sú menej za prijatie spoločného oficiálneho jazyka EÚ. „Pocitoví Európania" so zvyšujúcim sa pocitom európanstva prikladajú väčšiu dôležitosť princípu jednota v rozmanitosti, vyučovaniu najmenej dvoch cudzích jazykov a aj prijatiu spoločného oficiálneho jazyka EÚ. Z ďalšieho šetrenia vyplynulo, že mladí ľudia si viac uvedomujú svoju príslušnosť k slovenskému národu a k SR, než k menším sociálnym celkom (mesto, región) a menej k Európe, k EÚ. Sú ale sú viac hrdí na to, že žijú v Európe oproti hrdosti „žijem na Slovensku". Namerané priemerné hodnoty v uvedených kategóriách sa zväčša pohybovali v intervale (2,5; 3,5), teda išlo skôr o súhlas.[2]

Záver

Hoci sa jazykovému vyučovaniu v Európskej únii venuje veľká pozornosť, reálne výsledky stále nie sú na požadovanej kvalitatívnej úrovni. Téma nedostatočných jazykových kompetencií bola pertraktovaná aj na medzinárodnej konferencii v Galway (Írsko) v r. 2012 *„Jazykové vzdelávanie v EÚ: naučiť sa viac a lacnejšie*", ktorá sa uskutočnila v rámci aktivít Občiansko-spoločenskej platformy pre viacjazyčnosť vytvorenej Európskou komisiou. Uvádzal sa tu negatívny príklad stavu cudzojazyčných kompetencií obyvateľov Írska, ale aj pozitívny príklad jazykovo-orientovaného vyučovania „*Springboard to Languages*" vo Veľkej Británii, v ktorom ide o úvod do štúdia cudzích jazykov u detí základných škôl v Anglicku. [3]

Slabé cudzojazyčné kompetencie dokladujú aj výsledky prieskumu ovládania jazykov v Eurobarometri 2012: *Európania a ich jazyky v porovnaní s rokom 2005*. Ukázalo sa,... „ že len 42 % žiakov dobre ovláda prvý cudzí jazyk a iba 25 % z nich ovládalo druhý cudzí jazyk, ktorý sa učili. Navyše až 14 % žiakov v prípade prvého cudzieho jazyka a 20 % v prípade druhého, nedosahovalo ani úroveň „začiatočník" (EurAktiv 2012).

Na základe odporúčania Rady EÚ na podporu viacjazyčnosti (Council 2014) by sa deti Európy mali podľa možností učiť okrem vlastného jazyka aspoň dva cudzie jazyky. Položme si ale otázku: *Ako je zabezpečený rovnocenný prístup k učeniu sa akéhokoľvek cudzieho jazyka? Aká je reálna uplatniteľnosť jednotlivých jazykov Európy?*

[2] Komplexné výsledky výskumu budú uverejnené v pripravovanej monografii.

[3] Podrobnejšie pozri projekt Springboard to Languages, dostupné online: http://www.springboard2languages.org/.

Ukazuje sa, že v učení sa cudzích jazykov zohráva veľký význam tzv. „úžitková hodnota“ študovaného jazyka. Tá je t. č. najvyššia v angličtine ako k „lingua franca“ pre Európu, a to i napriek nesúhlasu niektorých členských krajín EÚ (napr. Francúzska). Situácia sa nateraz nezmenila ani po rôznych jazykovo-komunikačných úvahách o dominancii angličtiny súvisiacich s brexitom. Súčasný systém vyučovania cudzích jazykov v EÚ vysoko preferuje anglický jazyk, čo nebude ľahké zmeniť ani pri spoločensko-politickej vôli, ktorá dnes absentuje. Cudzojazyčné komunikačné kompetencie sa v EÚ stali nevyhnutnou podmienkou úspešného uplatnenia sa na európskom trhu práce. *Ako je však zachovaný princíp rovnakých šancí, ak niektorí občania, z titulu materinského jazyka preferovaného v EÚ sú a priori zvýhodnení?*

Ak je našim cieľom - zvýšiť jazykovo-komunikačné kompetencie v rôznych cudzích jazykoch u všetkých občanov EÚ, žiadajme aspoň zlepšenie kvality a uľahčenie výučby cudzích jazykov.[4]

Nevyhnutnou politicko-legislatívnou podmienkou zvýšenia efektívnosti štúdia a rôznorodosti výberu a uplatnenia cudzích jazykov je spoločná jazykovo-politická stratégia, ktorá v EÚ stále chýba. Táto by bola dobrým základom pre zmenu názorov občanov EÚ o jazykovej komunikácii v EÚ, efektívnej výučbe cudzích jazykov, ale aj pre upevnenie európskej identity.

Literatúra

BAČOVÁ, V. (1996): Historická pamäť ako zdroj konštruovania identity. In: BAČOVÁ, V. (ed.): *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 9-28.

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2014): Conclusions of 20 May 2014 on multilingualism and language development (2014/C 183/06). In: Úradný vestník Európskej únie C183/26, <http://eur-lex.europa.eu-/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(06)&from=-EN> [23. 5. 2017].

EURAKTIV (2012): Language skills in practice are still a problem, <http://www.euractiv.sk/vzdelavanie0/clanok/jazykove-znalosti-v-praxi-su-stale-problemom-019498> [23. 5. 2017].

GILES, H.; JOHNSON, P. (1987): Ethnolinguistic Identity Theory: A Social Psychological Approach to Language Maintenance. In: *International Journal of the Sociology of Language*, s. 69-99.

[4] Napr. zaradením propedeutiky vyučovania cudzích jazykov na báze učenia sa základov plánového jazyka, s využitím skúseností z projektu Springboard to Languages

MARKOVÁ, I. (1991): On personal and social identity. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *The individual in democracies and the market economies: Changes in social representations and identities*. Bratislava: KSBK SAV.

MÜLLER, K. B. (2008): *Evropa a občanská společnost: projekt evropské identity*, Praha: Sociologické nakladatelství.

POLÁKOVÁ, E. (2016): Languages of international Communication and European Identity of EU Citizenzs. In: TEKELIOVÁ, D. (Ed.): *Perspectives of launguage Communication in the EU*. Nitra: FSS of Constantine the Philosopher University in Nitra, s. 9-16.

TAJFEL, H.; TURNER, J. C. (1986): The social identity theory of intergroup behavior. In WORCHEL S.; AUSTIN, W. (eds.): *Psychology of intergroup relations*. Nelson Hall, Chicago, s. 7-24.

TURNER, J. C. (1985): Social categorization and the self-concept. A social cognitive theory of group behaviour. In: LAWLER, E. J. (ed.): *Advances in Group Processes*. Greenwich, CT: JAI press, Vol. 2, s. 77–122.

ŠTICHOVÁ, S.; POPPER, M. (2004): Občianstvo a európska identita u mladých ľudí: sociálno-psychologické a politicko-psychologické aspekty . In: *Československá psychologie*, Vol. 48, No. 4, s. 351-363.

WRIGHT, S. (2000*): Community and Communication: The Role of Language in Nation State Building and Europaen Integration*. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters LTD 114.

Príspevok je podporený grantom VEGA 1/046/16*:* Atribúty európskej identity v kontexte výchovy mládeže.
[This paper has received funding from the VEGA 1/046/16*:* Attributes of a European identity in the context of youth education.]

Kontakt:

prof. PaedDr. Eva Poláková, Ph.D.

Katedra etickej a občianskej výchovy
Pedagogická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of Ethics and Civic Education
Faculty of Education
Matej Bel University Banská Bystrica, Slovakia

E-mail Address: evapolakova@umb.sk

Kľúčové zmeny koncepcie Európy v politike a jazyku

Tatiana Hrivíková

Abstract

Key Changes in the Concept of Europe in Politics and Language. *The concept of Europe cannot be perceived as a stable and historically fixed one. The idea of Europe has been slowly evolving throughout history, and it was preceded by several other concepts serving more or less for the same unifying purpose. Up to the beginning of 20th century, we can identify three major constructs that finally led to the formation of the concept of Europe as it is viewed today. The development of language as a unifying or conversely divisive factor can be seen as a parallel process accompanying the establishment of those concepts. The paper attempts to describe the progress of the said development at several levels including historical, political and linguistic ones, all intertwined in time and place.*

Kľúčové slová: Európa, kresťanský svet, sloboda, jazyk, civilizácia

Keywords: Europe, Christendom, freedom, language, civilization

Úvod

Napriek tomu, že slovo ‘Európa‘ je v histórii známe už vyše dvoch tisícročí, myšlienka alebo koncepcia Európy ako entity je o mnoho mladšia. Tá získala svoje pomerne jasné črty až pod vplyvom veľkých politických, mocenských a intelektuálnych zmien približne v priebehu posledných 250 rokov. Príspevok sa zaoberá procesmi, ktoré v histórii najviac ovplyvnili formovanie tejto koncepcie a ich dôsledkami. Jeho cieľom je identifikovať najvýznamnejšie historické etapy tohto vývoja a poukázať na ich úzke prepojenie s vývojom jazyka.

Aj keď zemepisný termín Európa existoval už pred naším letopočtom, nikdy to nebol neutrálny výraz. Obsah tohto pojmu nebol ešte jasne definovaný a predstavoval skôr súbor rôznych významov, ktoré sa postupne nahromadili v priebehu vekov. Tento význam, či významy sa pozvoľna menili súčasne s historickými podmienkami.

Tri významné etapy vo vývoji koncepcie Európy ju postupne spojili s ideálmi politickej slobody, s kresťanstvom a napokon s civilizáciou. Každá z nich predstavuje dôležitú fázu vo vnímaní Európy. Ovplyvnili vývoj jednotlivých regiónov Európy a aj vnímanie samotného obyvateľstva toho, kým sú a komu patrí ich lojalita (Hrivíková, Maier 2012).

Myšlienka prepojenia s politickou slobodou vznikla už v 5. storočí pred naším letopočtom v starovekom Grécku. Kresťanstvo a kresťanský svet ako synonymum Európy prevládol najmä v stredoveku a osvietenstvo 18. storočia spojilo Európu s myšlienkou civilizácie. No až 19. storočie dostalo koncepciu Európy naozaj do popredia a tak sa stala jednou z ústredných tém európskych mysliteľov. Európa, jej smerovanie a budúcnosť sa stali dôležitou témou politických debát, pričom diskusia nadobudla ideologický charakter založený na spomínaných troch pojmoch. Ideály slobody a kresťanstva sa stali zdrojom hrdosti spojenej so slávnou minulosťou Európy a civilizácia (teda európska civilizácia) sa stala synonymom budúcnosti a pokroku.

Antický svet

V 5. storočí pred n. l. Herodotos napísal, že nepozná pôvod všeobecne uznávaného rozdelenia sveta na tri časti, na Áziu, Afriku a Európu a ani autoritu, ktorá im dala ženské mená a určila ich hranice (Shackleton 1981). Z toho teda vyplýva, že rozdelenie kontinentov bolo zrejme známe už dávno predtým a mohli ho poznať dokonca aj starovekí Egypťania.

Grécka mytológia ponúka zaujímavý príbeh o pomenovaní nášho kontinentu. Mýtus o princeznej Európe, ktorú najvyšší olympský boh Zeus uniesol z rodnej Fenície na Krétu, kde mu porodila synov, odráža všeobecne prijatú myšlienku, že ranná krétska kultúra (v mnohom predchodkyňa gréckej) pochádzala práve z Fenície v Malej Ázii. Etymológia samotného mena však dodnes nie je jednoznačne identifikovaná. No samotný mýtus možno chápať ako metaforu udalostí, ktoré sa neskôr archeológia pokúsila potvrdiť (Hrivíková, Meier 2012).

Podľa Herodota mali Gréci iba nejasné predstavy o severnej hranici Európy, no východnú hranicu, ktorú určovalo Azovské more a rieka Don poznali dobre. Južná hranica bola tiež známa, keďže boli úzko spätí so Stredozemným morom, ktoré oddeľovalo Európu od Afriky a na západe tvorili Herkulove stĺpy (Gibraltár a Ceuta) bránu k oceánu, ktorý, ako verili, obkolesoval celý svet (Herodotus 2003). Priama konfrontácia gréckych mestských štátov s Perzskou ríšou pozmenila ich predchádzajúce vnímanie zemepisného názvu

Európa. Gréci takto väčšinou označovali územia severne od Helady, pričom tamojšie obyvateľstvo nazývali barbarmi, teda ľuďmi, ktorí hovoria nezrozumiteľnými jazykmi.

Postupne, ako rástla moc Perzskej ríše a stávala sa ázijskou veľmocou, začala ohrozovať nezávislosť iónskych miest, ktoré sa začali brániť jej vplyvu s podporou a pomocou ostatných Grékov. Tu na seba narazili politické, mocenské a existenčné záujmy Grékov a Peržanov, a tak konfrontácia bola neodvratná. Takáto situácia prirodzene ovplyvnila a výrazne zmenila postoj Grékov k Perzii. Postupne začali spájať geografickú koncepciu Ázie a Európy nielen s rozdielnym jazykom, ktorý používali a odlišnými zvykmi, ale aj s politickými inštitúciami a formou vlády. Atény sa stali vzorom gréckeho ideálu slobody, pričom Perzia bola vnímaná ako ríša s absolutistickou vládou, ktorá nerešpektuje zákony a právo. V ich predstavách tu proti sebe stáli Grécko a Perzia, Európa voči Ázii a sloboda voči despotizmu. Dokonca aj neskôr, keď Macedónsko ovládlo Grécko, stále verili, že ich grécka kultúra, ktorá sa stala základom helenistického sveta Alexandra Veľkého, ďaleko prevyšuje v tom čase porazené rozličné ázijské kultúry vrátane perzskej (Hrivíková, Meier 2012).

Keďže sa staroveká grécka kultúra stala jedným zo základných pilierov európskej civilizácie a jej kultúrneho dedičstva, ich postoje sa prostredníctvom gréckej filozofie a historiografie preniesli aj do európskej intelektuálnej bázy a povedomia.

Kresťanstvo a kresťanský svet

Po Grékoch nadobudla dominantnú pozíciu v Európe postupne Rímska republika, neskôr Rímska ríša, a tak umožnila kresťanstvu, ktoré vzniklo v provincii Judea, aby sa zmenilo z jednej z mnohých prenasledovaných židovských siekt na silnejúce náboženstvo, ktoré sa postupne rozšírilo po celom území ríše. Uznanie kresťanstva v 4. storočí ako rovnoprávneho náboženstva, v postupne upadajúcej Rímskej ríši, umožnilo proces jeho rastu a rozvoja najprv v rámci ríše a neskôr aj na miestach, ktoré nikdy nepocítili rímsky vplyv. Dôsledkom prvotného vývoja v medziach rímskej kultúry bol transfer administratívy, právnych noriem, zákonov a najmä prijatie najprv gréckeho a potom aj latinského jazyka do kresťanskej liturgie. Takto sa kresťanstvo nepriamo stalo nositeľom a šíriteľom rímskej kultúry a inštitúcií aj mimo bývalých území Rímskej ríše. Grécky jazyk na východe a latinský na západe Európy sa postupne stali ‘lingua franca‘ práve vďaka svojmu výnimočnému postaveniu cirkevných jazykov. Postupne sa najmä latinčina etablovala aj ako

jazyk vzdelancov v západnej Európe, a tým umožnila prenos poznania a myšlienok starovekého sveta, vytvorenie širokej, paneurópskej siete spolupráce vedcov, vzdelancov a mysliteľov pochádzajúcich z rozličných krajín. Práve vďaka tomu môžeme identifikovať počiatky spoločnej európskej civilizácie šírenej prostredníctvom latinčiny medzi kláštormi, panovníckymi dvormi a aj prvými univerzitami.

Cirkev postupne začala budovať svoju doktrínu na názore, že Európa je tým územím, ktoré podľa Biblie mal dostať Noemov syn Jafet (Hay 1957). Práve v tejto myšlienke môžeme hľadať pôvod neskoršej identifikácie Európy s kresťanským svetom, pričom tento pojem zahŕňal všetky územia, kde bolo kresťanstvo dominantným náboženstvom. Európa bola kresťanským svetom a kresťanský svet Európou. Z tohto pohľadu boli teda hranice Európy do istej miery flexibilné, rôzne sa menili a postupné pokresťančovanie nových teritórií zväčšovalo jej pomyselné územie. Tento proces trval až do 14. storočia, keď v roku 1385 kresťanstvo zvíťazilo aj na dnešnom území Litvy.

V 8. storočí sa začal v Ázii vzmáhať islam a moslimský svet bol na vzostupe. Územie okolo Stredozemného mora sa rozdelilo a Moslimi dobyli územia Sýrie, Palestíny, Perzie a severnej časti Afriky. Dokonca aj Pyrenejský polostrov sa dostal pod ich nadvládu, a preto, keďže nepatril do kresťanského sveta, nemohol byť ani považovaný za súčasť Európy (Fischer 1957).

Západná časť Rímskej ríše sa rozpadla a nahradilo ju najprv množstvo malých kráľovstiev a o niečo neskôr Svätá rímska ríša, no všetky uznávali ako hlavu cirkvi rímskeho biskupa, neskoršieho pápeža, ako nástupcu svätého Petra. Postupne sa kresťanský svet začal stotožňovať iba so západnou, latinsky hovoriacou časťou. Bývalá východná časť Rímskej ríše, pretrvávajúca ako Byzantská ríša, sa stala spojencom ale zároveň aj rivalom západu. V tejto časti bývalej Rímskej ríše sa kresťanstvo rozvíjalo pod gréckym vplyvom, čo vyvolávalo množstvo rozporov ohľadom kresťanskej doktríny a sfér vplyvu medzi východom a západom, čo napokon viedlo k prvej schizme kresťanstva v roku 1054.

Byzantská ríša musela neustále čeliť hrozbe a tlaku moslimov z východu, a tak sa neustále domáhala pomoci kresťanských kráľovstiev v západnej Európe. Dôsledkom týchto vzťahov boli križiacke výpravy do Svätej zeme. No európski panovníci poskytovali pomoc za veľmi tvrdých podmienok, čo prispelo k ďalšiemu odcudzeniu. V roku 1453 napokon Konštantínopol padol do rúk Mohameda II. a táto udalosť znamenala koniec Byzantskej ríše. Kresťanský svet pociťoval vážnu hrozbu zo strany moslimov, a tak autorita pápeža, ako hlavy cirkvi a jediného ochrancu kresťanského sveta naďalej rástla v západnej časti Európy (Hrivíková 2012).

Reformácia a z nej vyplývajúca schizma latinskej časti kresťanstva v Európe od roku 1517 začala postupný proces zmien, ktoré narušili identifikáciu

Európy s kresťanstvom. Postupne sa začal presadzovať humanizmus ako zjednocujúci prvok intelektuálneho prepojenia európskych krajín prostredníctvom univerzít, ktoré tvorili sieť vzdelania a poznania.

Nasledujúce tri storočia boli svedkom množstva konfliktov a dočasných mierových dohôd medzi európskymi mocnými so snahou dosiahnuť rovnováhu síl v Európe. Postupný vznik a rast zámorských domínií bol úzko prepojený s vývozom európskych kultúr a kresťanskej viery. Tieto procesy boli úspešné najmä v západnej Európe, kde Španielsko, Portugalsko, Francúzsko a Anglicko budovali svoje zámorské kolónie, kým v strednej a východnej časti Európy sa vládcovia pokúšali vytlačiť moslimov z Európy. Kontinent sa v mysliach svojich obyvateľov zmenil na baštu proti islamu. Práve tento pohľad sa vzhľadom na narastajúcu migračnú krízu a zvýšený počet teroristických útokov spojených s extrémnou formou islamu objavuje v akejsi vynovenej forme ako významný politický prúd aj v súčasnosti (Štefančík, Nemcová 2015).

Európa a civilizácia

Na konci 18. storočia zohrávalo kresťanstvo ešte stále veľmi dôležitú úlohu ako súčasť identity Európanov, no už nepredstavovalo jeho hlavnú zložku, ako tomu bolo v predchádzajúcich storočiach. Osvietenstvo prinieslo zmeny v myslení, ktoré bolo založené na úplne nových ideách. Napĺňali Európanov pocitom nadradenosti, pretože považovali európsku civilizáciu za stojacu vysoko nad všetkými ostatnými vo svete. Voltaire napríklad považoval Európu za najcivilizovanejší kontinent, aj keď staval svoj názor predovšetkým na antiklerikalizme. Posudzoval Európu skôr na základe vedy a umenia, než na základe viery (Wilson 2005).

Ďalší, zaujímavý postoj k myšlienke Európy zaujal aj Adam Smith v rámci svojej ekonomickej teórie. Z hľadiska moderného ekonomického systému považoval nadradenosť Európy za dôsledok rastu jej bohatstva. Dokonca aj zbrojný priemysel pokladal za významný ekonomický stimul, a teda aj za ‘nástroj civilizácie‘ (Smith 2008).

V druhej polovici 18. storočia sa myšlienka identifikácie Európy s civilizáciou všeobecne považovala za pravdivú. Za týchto okolností a vzhľadom na stále rastúci záujem európskych mocností o dobíjanie a kolonizáciu nových, mimoeurópskych území bola konfrontácia európskej a iných civilizácií predvídateľná a akceptovaná. Kresťanská viera bola síce súčasťou tohto procesu, pretože ešte stále panoval názor, že treba šíriť pravú vieru medzi necivilizovaným miestnym obyvateľstvom, no európska civilizácia územne prevyšovala kresťanský svet.

V európskych mocenských kruhoch koncepcia civilizácie a "civilizovania" nových teritórií nadobudla jednoznačne pozitívnu konotáciu, ktorá odrážala pocit európskej nadradenosti a bola chápaná ako postupný vývoj smerujúci k ideálnemu stavu. Základným významovým prvkom bola myšlienka neustáleho pokroku v rámci Európy. No toto chápanie nebolo v rozpore s pokračujúcim záujmom aj o územia v zámorí. Európa bola teda stelesnením najvyššieho stupňa civilizácie a imperializmus bol politickým a ekonomickým prejavom tohto presvedčenia.

No napriek tomu, že v priebehu 19. storočia došlo k úplnej identifikácii Európy s civilizáciou, tento stav pretrval iba do konca I. svetovej vojny. Začiatok 20. storočia priniesol krízu do všetkých európskych krajín, nezávisle od ich priamej účasti vo vojne. Myšlienka neustáleho pokroku zanikla vo vojnových zákopoch a v Európe sa rozšíril strach z budúcnosti spojený s úpadkom a stratou (Davis 1997).

Európa a jazyk

Popri politike, mocenských zápasoch a ideológii mal na vývoj koncepcie Európy veľký vplyv aj jazyk, či skôr jazyky. Hoci sa na území Európy používalo mnoho rôznych jazykov, z ktorých väčšina patrí do rodiny indoeurópskych jazykov, predsa sa v priebehu histórie niektoré z nich etablovali vo výnimočnom postavení a získali status ako lingua franca. Vďaka nim bola komunikácia medzi rôznymi národmi jednoduchšia a tým umožňovali plynulý prenos informácií a poznania, čo umocňovalo postupné formovanie spoločnej európskej civilizácie (Hrivíková 2010).

Význam a postavenie jazyka ako lingua franca predovšetkým súviselo s pozíciou, akú zaujímali v Európe jeho nositelia. Keďže starovekí Gréci napriek nejednotnosti dosiahli na území Európy vo vede, technike a umení najväčší pokrok, ich dochované diela predstavovali v danom období vrchol vedy a umenia. Kto sa chcel oboznámiť s dielami gréckych učencov a umelcov, musel sa naučiť grécky. Gréčtina poslúžila ako lingua franca aj neskôr, v období po smrti Alexandra Veľkého, keď sa jeho ríša rozdelila na menšie kráľovstvá a vlády sa v nich ujali jeho generáli. Spájala ich spoločná helenistická kultúra, ktorá vznikla zmiešaním pôvodnej, lokálnej gréckej kultúry s množstvom iných kultúr počas jeho víťazného ťaženia. Nositeľom a sprostredkovateľom tejto kultúry bol opäť grécky jazyk (Hrivíková 2010).

Vznikajúca Rímska ríša sa zo začiatku učila od Grékov. Mnohí slúžili ako učitelia v popredných rímskych rodinách a patrilo k dobrej výchove ovládať gréčtinu. Vďaka mnohým gréckym vzorom sa postupne rozvíjala aj latinčina, ktorá bola dovtedy jazykom prostých sedliakov. No postupne dosiahla takú

kultivovanú úroveň, že sa sama stala vzorom pre ďalšie národy. Postupne, ako rástla moc Ríma, rozširovala sa aj latinčina do všetkých provincií a stala sa najprv univerzálnym jazykom ríše a neskôr, po jej rozpade aj jazykom kresťanskej cirkvi v západnej časti Európy. Spolu so šírením kresťanstva sa šírila aj latinčina do ďalekých kútov Európy a už spomínaná funkcia liturgického jazyka jej zabezpečila významné postavenie nielen v cirkvi ale aj mimo nej. Panovníci a ich dvory v latinčine získali jazyk diplomacie a hustá sieť kláštorov zabezpečovala neustály pohyb vzdelancov po celej Európe, čím sa zaistil prenos informácií a výmena poznatkov. So vznikom univerzít vznikla nová funkcia latinčiny ako jazyka vzdelávania, čím sa ďalej utvrdilo jej dominantné postavenie. Žiadny iný jazyk jej dlho nedokázal konkurovať v tomto dlhom rade funkcií.

Až neskôr sa vzrastajúci význam Francúzska, ako európskej mocnosti začal prejavovať aj v jazykovej sfére. Už od čias Karola Veľkého sa krajina stala významným centrom diania a aj neskorší, dlhý pobyt pápeža v Avignone v 14. storočí vytvoril potrebu kléru učiť sa popri latinčine aj francúzštinu. Francúzsko sa stalo v mnohých smeroch vzorom pre iné krajiny, a tak sa medzi šľachtou považovala znalosť francúzštiny za znak dobrého vzdelania. Stala sa postupne aj jazykom diplomacie a túto pozíciu si zachovala až do 20. storočia, kedy ju vystriedala angličtina vďaka rastúcemu postaveniu Spojených štátov amerických ako svetovej veľmoci (Hrivíková 2010).

Každý z týchto jazykov mal a dodnes má veľký vplyv na vývoj ostatných jazykov. Boli im často vzorom, zdrojom a zároveň nástrojom prenosu kultúrnych prvkov. Terminológia vo vede, umení ale aj politike sa formovala v lokálnych jazykoch práve na základe ich vplyvu. Dôsledkom toho sú tzv. internacionalizmy, ktoré majú grécky alebo latinský základ a často existujú paralelne s domácim výrazom. Aj týmto spôsobom sa Európa formovala ako jednotný celok, ktorý buduje na spoločnej histórii a dedičstve.

Záver

Koncepcia Európy ako do istej miery súrodej entity, sa v priebehu jej histórie rozvíjala pomaly pod vplyvom rozličných udalostí. Dôsledkom toho sa jednotlivé časti kontinentu zbližovali, či naopak vzďaľovali, no existovali tu isté myšlienkové prúdy, ktoré sa šírili a postupne vytvárali jej celistvé vnímanie. Obsah tohto pojmu sa v priebehu dejín spojil najmä s tromi myšlienkami. Bola to sloboda, ako dedičstvo z čias starovekého Grécka, kresťanstvo v období stredoveku a civilizácia v novoveku. 20. storočie svojimi dvomi svetovými vojnami zborilo mýtus o nadradenosti Európy a jej statusu ako symbol

pokroku. Bipolarita sveta sa najviac odrazila práve na rozdelení Európy železnou oponou a až koniec 20. storočia priniesol opätovné pokusy o jej novú definíciu.

Postupné rozširovanie Európskej únie a jej predchodcov začalo vytvárať obraz Európy definovanej predovšetkým dôrazom na ľudské práva, sociálnu solidaritu a slobody. Európa bola miestom istoty a bezpečia. No 21. storočie opäť narušilo tento idylický obraz a pomaly vracia Európu k starému obrazu pevnosti, ktorú treba brániť pred "votrelcami". Kam a akým spôsobom sa bude tento obraz vyvíjať ďalej, bude záležať nielen od politiky európskych štruktúr a jednotlivých štátov, ale aj od širokej verejnej mienky jej obyvateľstva často výrazne ovplyvňovanej médiami. Quo vadis Europa?

Literatúra

DAVIS, N. (1997): *Europe: A history.* London: Pimlico.

FISCHER, J. (1957): *Oriens - Occidens - Europa: Begriff und Gedanke "Europa" in der spaten and im fruhen Mittelalter.* Wiesbaden: Steiner.

HAY, D. (1957): *Europe: The emergence of an dea.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

HERODOTUS (2003): *The Histories.* Oxford: Penguin Books.

HRIVÍKOVÁ, T. (2010): *Jazyk a identita v európskom kontexte.* Bratislava: EKONÓM.

HRIVÍKOVÁ, T. (2010): Linguistic Characteristics of Europe and the Role of English Language. In: *Topics in Linguistics, Vol.* 6.

HRIVÍKOVÁ, T.; MAIER, T. (2012): *Korene európskej civilizácie.* Bratislava: EKONÓM

SHACKLETON BAILEY, D. et.al. (1981): *Harward Studies in Classical Philology*. London: Wildside Press LLC..

SMITH, A. (2008): *Inquiry into the Nature of the Wealth of Nations.* London: Wildside Press LLC..

ŠTEFANČÍK, R.; NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, Vol. 20, No. 1, s. 89-105.

WILSON, K., DUSSEN, J. (2005): *Voltaire: Essai sur les moeurs et l'esprit des nations In: The History of the Idea of Europe.* Paris: Routledge.

Kontakt:

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics in Bratislava, Slovakia

E-mail Address: tatiana.hrivikova@euba.sk

Princíp viacjazyčnosti v európskych inštitúciách a jeho aplikácia v praxi

Stanislava Moyšová – Pavol Štubňa

Abstract

Multilingualism in the Institutions of the European Union and its Practical Implementation. *When in 1957 six European countries were creating the European communities, the French had a very special and strong position in this new supranational structure. During that period, both French and English were languages of international and diplomatic communication. French was an official language of three founding members (Belgium, Luxemburg, France) and, in fact, also the main language of negotiations in the European Communities. Sixty years later, the English language became the main working and negotiation language, but the United Kingdom, the Member state with the biggest number with English native speakers, will gradually withdraw. This paper will reflect upon this situation and its impact on the principle of multilingualism.*

Kľúčové slová: viacjazyčnosť, rokovací jazyk, pracovný jazyk, brexit

Keywords: multilingualism, negotiation language, working language, Brexit

Úvod

Európska únia, toto výnimočné nadnárodné zoskupenie, za svojich šesťdesiat rokov existencie prešla obrovskými premenami, či už geopolitickými, alebo demografickými, pričom jednotlivé etapy premien možno až na ojedinelé výnimky spájať s vlnami rozširovania[1]. Každá z týchto etáp priniesla obohatenie, ale paradoxne aj ochudobnenie princípu viacjazyčnosti, ktorý je zakotvený v zakladajúcich zmluvách. Na nasledujúcich stranách sa budeme snažiť ukázať najmä na príklade francúzštiny, ako tieto dve na prvý pohľad protichodné tendencie ovplyvňujú viacjazyčnosť v praxi.

[1] Príkladom výnimky takejto demografickej zmeny, ktorá nie je spojená s rozširovaním, je príliv migrantov do EÚ, ktorý sa začal v lete 2015

Najprv sa pristavme pri definícii viacjazyčnosti, ktorá sa v kontexte Európskej únie vysvetľuje rôzne: po prvé, viacjazyčnosť sa chápe ako dôsledok jazykovej rozmanitosti 28 členských štátov (24 oficiálnych jazykov EÚ)[2], ktoré sa EÚ snaží chrániť a šíriť hlavne prostredníctvom osvetových aktivít a kultúrnych akcií. Po druhé, viacjazyčnosť v kontexte jazykových kompetencií občanov EÚ znamená, že títo ovládajú aspoň 2 cudzie jazyky okrem vlastného materinského jazyk. No a nakoniec definícia viacjazyčnosti ako princípu práce v európskych inštitúciách – a to je relevantné práve pre účely tohto článku: každá inštitúcia má vlastný systém práce, kde sa do rôznej miery používajú národné jazyky. Ide najmä o tlmočenie, preklad pracovných dokumentov alebo už hotovej legislatívy, či webstránok. Vzorovým príkladom fungovania viacjazyčnosti je plenárna schôdza Európskeho parlamentu, kde tlmočenie funguje na „plný" jazykový režim, čo znamená, že sa tlmočí z 24 oficiálnych jazykov do 24 jazykov, čo vytvára viac ako 500 jazykových kombinácií. Niektoré schôdze výborov a politických skupín tiež využívajú simultánne tlmočenie, ale len v jazykoch, ktorými hovoria jej členovia. Čo sa týka Európskej rady, tam sa simultánne tlmočí počas schôdzí pracovných skupín, národných expertov (často v obmedzenom jazykovom režime, čiže len vo "veľkých" jazykoch ako angličtina, nemčina a francúzština), ministerských rád a summitov. Pre úplnosť uveďme ešte ďalšie európske inštitúcie, ktoré aplikujú viacjazyčnosť v praxi, teda využívajú tlmočenie a svoje dokumenty prekladajú do oficiálnych jazykov EÚ – Európsky súdny dvor v Luxemburgu, a poradné orgány - Výbor regiónov (zástupcovia regiónov) a Hospodársky a sociálny výbor (viac o prekladoch a tlmočení pre EÚ Andoková, Moyšová, Štubňa, Vertánová 2016: 89-92).

Viacjazyčnosť je zakotvená aj v zakladajúcich zmluvách (Zmluva o Európskej únii: s. 33), čo znamená, že žiaden jazyk nie je nadradený alebo dôležitejší než iné jazyky a všetky právne dokumenty vyplývajúce zo zmluvy musia byť preložené do oficiálnych jazykov. Európske inštitúcie navyše zdôrazňujú význam viacjazyčnosti vzhľadom na občanov, lebo len vďaka tomu, že Únia zverejní všetky texty a diskusie v národných jazykoch, môže byť transparentná a prístupná občanom.

Oficiálny jazyk versus pracovný alebo procesný jazyk

Ako vidno, viacjazyčnosť sa praktizuje rôznym spôsobom podľa toho, o akú inštitúciu či úroveň ide. Napríklad je z hľadiska ľudských a finančných zdrojov nerealizovateľné, aby všetky schôdze na všetkých úrovniach

[2] Stav k 1. júlu 2017.

v inštitúciách EÚ disponovali symetrickým tlmočením (teda tlmočenie z každého oficiálneho jazyka do každého jazyka). Preto sa na mnohých schôdzach alebo v styku medzi zamestnancami inštitúcií používa tzv. pracovný alebo procesný jazyk, teda jazyk komunikácie, do ktorého sa aj prekladajú niektoré pracovné dokumenty. Na začiatku európskej integrácie, koncom päťdesiatych rokov 20. storočia, bola pracovným či procesným jazykom francúzština spolu s nemčinou, o päťdesiat rokov neskôr ju nahrádza angličtina.

Pracovné jazyky európskej integrácie

Na začiatku budovania spoločnej Európy v päťdesiatych rokoch 20. storočia mala francúzština ako pracovný jazyk jednoznačne dominantné postavenie (okrem toho, v tej dobe si ešte stále udržiavala postavenie jazyka diplomatov). Polovica zakladajúcich krajín (Belgicko, Holandsko, Luxembursko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko) bola frankofónna a po francúzsky hovorili aj všetci politickí predstavitelia, ktorí podnietili budovanie Európy, boli to Jean Monnet a Robert Schumann za Francúzsko, Paul Henri Spaak za Belgicko, Alcide de Gasperi za Taliansko, Johan Willem Beyen za Holandsko a Joseph Bech za Luxembursko). Francúzština mala silné postavenie nielen ako oficiálny jazyk spoločenstiev, ale aj ako procesný jazyk (blízky románskym národom ako Taliansko).

Kreovanie Európskych spoločenstiev teda vo veľkej miere prebiehalo vo francúzštine. Rokovania o zmluve Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ (ESUO, 1951) prebiehali v Paríži, samotná Parížska zmluva je zhotovená vo francúzštine a záväzný je len francúzsky originál, aj keď existujú a sú uverejnené aj oficiálne preklady (originál je mimochodom uložený v archívoch francúzskej vlády).

Pokiaľ ide o rokovania o zmluvách týkajúcich sa Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) a Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu (Euratom, 1957), tie tiež prebiehali vo francúzštine, no tentokrát boli záväzné štyri jazykové verzie (francúzska, nemecká, talianska a holandská), čo bolo dovtedy v medzinárodnom práve bezprecedentné a čo viedlo k obavám zo vzniku možných sporov na základe týchto rôznych verzií. Práve v tomto období sa teda začala zavádzať do praxe úplná viacjazyčnosť na všetkých úrovniach právneho systému.

Keď sa pozrieme na pracovné jazyky, v tej dobe bol často len jeden (francúzština) alebo dva (francúzština a nemčina). V roku 1958 sa napríklad diskusie o budúcom jazykovom režime (Nariadenie 1/1958) EHS a Euratomu odohrávajú vo francúzštine. Komisia Európskeho hospodárskeho spolo-

čenstva rozhodla, že v komunikácii medzi inštitúciami a v ich bežnom internom fungovaní sa budú používať dva jazyky (francúzština a nemčina). Až od osemdesiatych rokov 20. storočia začína byť v bežnej komunikácii čoraz viac prítomná aj angličtina (*Études sur la traduction et le multilinguisme 2/2009 - La traduction à la Commission 1958-2010*: s. 29).

Vplyv rozširovania na výber pracovného jazyka

Po prvom rozšírení v roku 1973 (Spojené kráľovstvo, Dánsko a Írsko) nedošlo k zmene situácie v používaní pracovných jazykov. A to aj napriek tomu, že do spoločenstiev boli prijaté dve anglofónne krajiny, silného postavenia francúzštiny ako procesného jazyka sa to nedotklo. Každá nová vlna rozšírenia zo sebou nepriniesla len nové prvky z historického, politického, demografického, kultúrneho a jazykového hľadiska, ale taktiež a nové potreby v oblasti prekladateľských a tlmočníckych služieb. Uplatňovanie viacjazyčnosti nebolo samozrejmosťou. Pri každom rozšírení sa kvôli nedostatku profesionálnych prekladateľov a tlmočníkov zavádzal prechodný režim. Pri rozšírení v roku 1973 sa v práci prekladateľov a tlmočníkov vyskytli viaceré ťažkosti v oblasti práva a slovnej zásoby. Veľká Británia a Írsko mali tradíciu angloamerického práva (*common law)*, zatiaľ čo zakladajúce členské štáty sa celé stáročia vyvíjali pod vplyvom rímskeho práva. Občas bolo potrebné vymyslieť nové termíny, napríklad v dánčine neexistoval termín pre „výberové konanie".

V roku 1986 do spoločenstiev pristúpili ďalšie dva štáty, tentokrát z románskej kultúry – Španielsko a Portugalsko. Prevažná väčšina novoprijatých úradníkov do inštitúcií komunikovala po francúzsky. Keďže španielčina a taliančina sú románskymi jazykmi ako francúzština, v prvej fáze prekladov (hlavne v španielskych textoch) nachádzalo množstvo galicizmov. Pozícia francúzštiny ako pracovného jazyka v inštitúciách bola stále relatívne stabilná, k čomu prispieva aj fakt, že sa nachádzali (a stále nachádzajú) vo frankofónnych štátoch. Francúzština bola naďalej spolu s nemčinou zdrojovým jazykom pre preklady veľkej väčšiny dokumentov.

V roku 1995 vstúpili do Európskej únie dva severské štáty, Fínsko a Švédsko, spolu s Rakúskom. Francúzština naďalej bola jazykom, v ktorom sa pripravovali pracovné dokumenty, no čoraz viac ju pri tom sprevádzala aj angličtina. Napríklad Fíni si *acquis communautaire* preložili z francúzštiny, zatiaľ čo Švédi vychádzali z anglickej verzie.

Rozšírenie v roku 1995 predstavuje zmenu v rozdelení síl pokiaľ ide o pracovné jazyky. Práve v tejto chvíli stratila francúzština v Európskej komisii svoju prevahu ako pracovný jazyk. Príliv anglofónnych generácií

pochádzajúcich nielen zo severských krajín, ale aj mladých krajín z južnej Európy, urýchlil posun k angličtine, ktorý v roku 1973 nevznikol aj kvôli tomu, že staršia generácia britských úradníkov ovládala viac jazykov a do európskych inštitúcií sa prijímali práve úradníci z diplomatických kruhov.

Rozšírenie z roku 2004 (desať nových členských štátov, medzi nimi aj Slovensko) a z roku 2007 túto tendenciu len umocnilo. Novoprichádzajúci zamestnanci inštitúcií ovládali ako prvý cudzí jazyk angličtinu a výnimkou boli jedine Rumuni a Bulhari s ich dobrou znalosťou francúzštiny, kde je tradícia frankofónie stále silná.

Reakcie francúzskej vlády

Francúzska vláda si dobre všimla tento obrat a reagovala naň obežníkmi určenými pre ministerstvá (*circulaires*) a tlačovými vyhláseniami. Premiér Jean-Pierre Raffarin (ktorý nemohol predvídať vývoj v budúcnosti) vo svojom Obežníku o používaní francúzštiny verejnými zamestnancami, rozšírenie vítal (Raffarin 2003). Druhý diel citovaného obežníka venovaný posilňovaniu francúzštiny na medzinárodnej scéne zdôrazňuje dôležitosť používania francúzštiny v európskych inštitúciách a prepája používanie francúzštiny s ochranou princípu viacjazyčnosti. Pripomína francúzskym úradníkom zamestnaným v európskych inštitúciách, aby „systematicky uprednostňovali používanie francúzštiny". Rovnako aj prezident Jacques Chirac (Chirac 2006) privítal na Summite Frankofónie v roku 2006 vstup Rumunska a Bulharska do Európskej únie, ako dvoch členských štátov frankofónie schopných posilniť status a používanie francúzštiny na európskej úrovni. Namiesto posilnenia a podpory však nastal opak. Francúzština sa nielenže nepresadila ako komunikačný a pracovný jazyk, ale začala sa viac rozširovať angličtina.

Premiér Jean-Marc Ayrault takisto vydal obežník v tomto zmysle (Ayrault 2013). Tento text už viac rozlišuje a opisuje rôzne druhy komunikačných situácií. Ideálny prípad je, že ak je zabezpečené simultánne tlmočenie, úradníci sa majú vyjadrovať vo francúzštine. Ak to tak nie je, majú sa „vzhľadom na svoje schopnosti vyjadriť v materinskom jazyku poslucháča v záujme rešpektu voči jazykovej rozmanitosti". Keď premiér dodáva: „tretí jazyk sa bude používať len ako posledné možné východisko", ide vlastne o angličtinu. V závere sa nachádzajú relevantné a praktické tvrdenia: je dôležité, aby zamestnanci a úradníci v komunikácii so svojimi zahraničnými partnermi v snahe podporiť francúzsky jazyk využívali tlmočenie alebo preklad, čo je oblasť profesionálnej činnosti, v ktorej má Francúzsko svetové prvenstvo (Vertanová 2015): v Paríži pôsobí ESIT - Ecole supérieure des

interprètes et traducteurs – Vysoká škola tlmočníkov a prekladateľov, ktorá vzdeláva tlmočníkov pre medzinárodné inštitúcie už od roku 1957.

Štatistické údaje, ktoré zhromaždilo francúzske ministerstvo kultúry (*Rapport de l´emploi de la langue française,* r. 2013 a 2016), však ukazujú na jasný pokles v používaní francúzštiny: za 16 rokov sa počet strán napísaných v Európskej komisii vo francúzštine znížil z 38 percent v roku 1996 na 5,20 percenta v roku 2012, aby v roku 2015 klesol na 3,6 percenta. Angličtina si, na druhej strane, ako zdrojový jazyk polepšila: 45,7 percenta v roku 1996, 77,06 percent v roku 2012 a v roku 2016 dokonca až 81 percent. V Európskom parlamente je situácia trochu lepšia, v roku 2012 sa vo francúzštine napísalo 15,81 percenta dokumentov (angličtina bola zdrojovým jazykom v prípade 61,95 percenta dokumentov). V Európskom parlamente si francúzština ako zdrojový jazyk dokumentov v posledných rokoch udržuje stabilné miesto (15 percent v roku 2015).

Treba zdôrazniť, že francúzska vláda si uvedomuje tento pokles v používaní francúzštiny v európskych inštitúciách a už niekoľko rokov ponúka granty pre zlepšovanie jazykových kompetencií európskych vysokopostavených úradníkov - komisárov, členov ich kabinetov alebo hovorcov (*Rapport de l´emploi de la langue française,* 2016: 145).

Záver

Francúzština sa teda v jazykovom spektre európskych inštitúcií nachádza dnes až na druhom mieste. Angličtina sa používa ako pracovný jazyk aby sa uľahčila komunikácia, no sme toho názoru, podobne ako francúzsky jazykovedec Claude Hagège, že používanie iba jedného dorozumievacieho jazyka vedie k jeho ochudobňovaniu (osekanej, a často znetvorenej forme angličtiny sa hovorí *globish* (Andoková-Vertánová 2016), čo nevyhnutne vedie k uniformizácii myslenia (Hagège 2012). Aj keď sa začali ohlasovať obrancovia francúzštiny v súvislosti s brexitom, dokonca aj na vysokých politických postoch (Paulic 2017), je málo pravdepodobné, že sa silná pozícia angličtiny oslabí: aj po odchode Spojeného kráľovstva z EÚ angličtina naďalej zostane jedným z oficiálnych jazykov (hovorí sa ňou v Írsku a na Malte), zrejme zostane zdrojovým jazykom drvivej väčšiny pripravovaných dokumentov a hlavne jazykom retouru, do ktorého sa v inštitúciách tlmočia tzv. malé jazyky ako slovenčina, čeština, jazyky pobaltských krajín a pod. Istým riešením by boli cielené a štruktúrované investície do jazykovej politiky v jednotlivých členských štátoch, ktoré utrpeli zásadné rozpočtové škrty po kríze v rokoch 2008-2009. Otázne je, ako sa k tejto jazykovej politike postaví súčasný francúzsky prezident, ktorý je známy svojím netradič-

ným prístupom k francúzskemu umeniu, civilizácii a jazyku a ktorý na rozdiel od svojich predchodcov dokonale hovorí po anglicky.

Literatúra

ANDOKOVÁ, M.; VERTANOVÁ, S. (2016): Antické politické rečníctvo a súčasný politický diskurz. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 241-248.

AYRAULT, J.-M. (2013): *Circulaire du Premier ministre du 25 avril 2013 relative à l´emploi de la langue française* n° 5652/G, <http://acjt.ca/-medias/63/Circulaire_emploi_langue_francaise_France_2013_04_25.pdf> [29. 7. 2017].

CHIRAC, J. (2006): *Discours prononcé lors de la cérémonie d´ouverture du XIe sommet de la francophonie a Bucarest le 28 septembre 2006,* <http://mediatheque.francophonie.org/Discours-de-Jacques-Chirac.html> [29. 7. 2017].

HAGÈGE, C. (2012): *Contre la pensée unique.* Paríž: Odile Jacob

PAULIC, S. (2017) : Même après le Brexit, l'Union Européenne ne dit pas encore «bye bye» à l'anglais. In: *Le Temps,*14. máj 2017, <https://www.letemps.ch/monde/2017/05/14> [29. 7. 2017].

RAFFARIN, J.-P. (2003): Circulaire du 14 février 2003 relative à l'emploi de la langue française - Politique du gouvernement français sur l'emploi de la langue française. In: *Journal Officiel du 21. mars 2003*, p. 5034-5035

VERTANOVÁ, S. (2015): Konzekutívne verzus simultánne tlmočenie – rozdielne činnosti rozdielnych tlmočníkov? In: GULDANOVÁ, Z. (ed.): *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia IV*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, s. 113-121

Commission européenne, Direction générale de la traduction (2009): *Études sur la traduction et le multilinguisme 2/2009 – La traduction à la Commission 1958-2010.* Brusel: EK.

Délégation générale à la langue française et aux langues étrangères (2013): *Rapport au Parlement sur l´emploi de la langue française 2013*. Paris: Paris: inistère de la culture et de la communication.

Délégation générale à la langue française et aux langues étrangères (2016): *Rapport au Parlement sur l´emploi de la langue française 2016.* Paris: inistère de la culture et de la communication.

Zmluva o Európskej únii, konsolidované znenie, Úradný vestník, 26. október 2012, C 326/13.

Kontakt:

Stanislava Moyšová, Ph.D.

Katedra romanistiky
Francúzska sekcia
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Roman languages
French Studies
Faculty of Arts
University Comenius Bratislava
Slovakia

E-mail Address: stanislava.moysova@uniba.sk

Pavol Štubňa, Ph.D.

Katedra romanistiky
Talianska sekcia
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

Department of Roman languages
Italian Studies
Faculty of Arts
University Comenius Bratislava
Slovakia

E-mail Address: pavol.stubna@uniba.sk

Corpus Analysis of English Language Abbreviations in EU Documents

Ivana Kapráliková

Abstract

The study seeks to contribute to the issues of the English language lexicology focusing on findings to define shortening processes and pointing out some characteristic features of abbreviations in the English language. We have compiled a particular EU corpus for analysis – the texts, produced in the supranational European Union community and by its institutions. Critics very often refer to the EU texts as a sign of isolation and obscurity of the Euroworld, using abbreviations in the documents without explanation. We borrow the term irregular regularities and define abbreviations as extragrammatical phenomena. The empirical part deals with the corpus based multi-method analyses, where quantitative analysis of frequency of occurrence of certain types of abbreviations, used in the EU corpus is presented in a shortened version. Further, qualitative description of regularities and irregularities in the formation of abbreviations allows us to discover which abbreviation phenomena are likely to be genuine reflections of the behaviour of the EU register, and which are merely random occurrences.

Key words*:* abbreviations, shortening processes, EU English, EU documents, English for Specific Purposes

Introduction

There is more than one reason for the shortening tendency. Foremost comes the English *tendency towards shortness due to the strong tonic accent*. Supposedly, the main reason for the use of lexical shortenings in modern scientific terms is *conciseness and clearness*: scientists using classical word material try to convey as much information as possible in their neologisms. Reasons could be numerous such as *functional, affective* and *psychological* reasons when we consider the evolution of English language; conciseness, clearness, laziness and the need to adapt the language to the rhythm of modern life, that is, the need to compress a maximum of achievements into a

minimum of space and time. The trend is noticeable also in the corpus of our research i.e. EU texts. Many neologisms created by eurocrats such as terms, abbreviations have penetrated into everyday language use in recent years and become almost a separate language-language in itself. Very often, the critics officially but also unofficially refer to as a sign of isolation and obscurity of euroworld when EU officials use abbreviations in documents without explaining, it´s like abbreviations are used as special passwords and are on permanent testing of reader's attention.
Based on our own experience, working with EU documents, such criticism raised the question whether, in this specific register, the abbreviations, as synonymous counterparts of their motivating forms, contribute to the economy of the communication or not. Do they make the vocabulary structure more obscure? What is more, is for the percipient of the abbreviation, the enigmatically encoded information a simplification or not?

Abbreviations as extra-grammatical phenomena

Central notions in the study of extra-grammatical processes have been described in detail in the work of Mattiello (2013).

Extra-grammatical morphology, which is a term introduced by Dressler and Merlini Barbaresi (1994) applies to a set of such heterogeneous formations which do not belong to morphological grammar, in that the process through which they are formed are not clearly identifiable and their input does not allow a prediction of a regular output. Extensive analysis we have been performing, while counting the occurrences of the specific categories of the abbreviations in the EU corpora, revealed that abbreviatory phenomena have violated to certain extent the principles of grammatical word formation. However, there have been formal similarities that allow language users coining new words based on attraction to sets of forms that have already appeared in the language and to which new forms could be assimilated. Moreover, there are some authors who view the abbreviatory phenomena in different light than majority of linguists – for example Plag (2003) claims that they are *"highly systematic…products of word-formation" deserving the same attention and classification as rules.*" Further, Kilani-Schoch and Dressler (1994) state that shortening processes interpret the so-called "irregular regularities" of extra grammatical morphology as proper morphological rules, which is a claim that we have attempted to prove in our research as well.

Mattiello (2013) presents ***fundamental notions*** that she considers that are necessary in the study of extra-grammatical processes. We have adopted

her systematic division, which has helped us to organize our findings, by contextualizing them, within the categories for better transparency.
It is presented as follows:

- **Rules vs analogy-** in an analogical approach to word-formation there is no concept of *"potential word"* (Aronoff, 1983)] because all words are potentially created, or possible, as long as there is an actual or existing word formed analogously, and the new word obeys the principles of pronounceability and euphony.
- **Productivity vs creativity-**productivity is commonly viewed as that property language which allows a native speaker to create new words in a rulegoverned way. It coins new words by exploiting word-formation rules. Creativity, on the other hand, is often negatively defined as a lack of rule-goverdness as well as lack of predictability and generality. As Mattiello (2013) opposes, the line between productive and creative processes is blurred and often difficult to draw, as when a rule is applied to an irregular base
- **Profitability vs availability-**these two notions are originally part of Corbin´s (1987, p.177) trichotomy, which also include "regularity". In her distinction, all three aspects are connected with the notion of productivity of words. Mattiello based on the works of Bauer and Plag, summarizes that *availability* is a qualitative notion, which has to do with the existence of a morphological process as a motive to be reused in new coinages, whereas profitability is a quantitative notion and is strictly linked with the frequency of a word-formation processes.

Research outline

The main aim of our corpus-based research is to explore the formal aspects of generally known as well as specifically bound English abbreviation processes in the EU documents. We aim to present our findings by analysing these processes occurred in particular texts excerpted from our specific EU corpus - selected English language EU documents. We focus only on written registers[1] analysing the documents, which have been published recently, but also those ones published over the last 50 years.

[1]The concept of '**register**' was found appropriate to define the language variety under study. Atkinson and Biber (1994), in order to delimit the scope of register studies, identified four characteristics of studies focusing on a register. According to these characteristics, register studies are descriptive analyses of "actually occurring discourse", which aim to "characterize language varieties", and describe language varieties in a formal linguistic way, and to analyse the situational characteristics of

Research questions and associated hypotheses

4 research questions were divided into two research problems as they differ in their nature.

Research problem 1: Frequency of occurrence of the abbreviations in various present day EU documents

- Is the frequency of the occurrence of the abbreviations in working procedural EU documents higher than that of the abbreviations in legally binding EU documents?
- Which type of the analysed EU texts has a higher frequency of occurrence of the abbreviations?

Associated hypothesis: *The more specialized the text, the higher the occurrence of the abbreviations in it.*

Research problem 2: Differences in frequency of occurrence of the abbreviations in EU documents from the diachronic point of view

- Which types of the analysed categories of the abbreviations prevail in the EU documents published before 2004 and the EU documents published after 2004?
- What is the difference in the frequency of occurrence of the abbreviations between the EU documents published before 2004 and the EU documents published after 2004?

Associated hypotheses:
The more recent the EU document, the more frequent the occurrence of hybrid abbreviatory combinations in it.
The older the EU document, the lower the frequency of occurrence of abbreviations in it.

As mentioned in the aims of our research, in order to achieve set goals, we have analysed the actual patterns of use in natural texts that is we have carried out the corpus based research. The benefits of corpus linguistics for

these varieties (Atkinson & Biber, 1994, p. 352). In light of the above, the approach taken in this research may be claimed to fall within the area of **register analysis** (specified in methods of our research), as it aims to describe one of the linguistic patterns in "actually occurring discourse" of EU institutions as reflected in written English EU documents.

ESP, and also as seen from the perspective of the current investigation, were carefully examined and taken into consideration.

Although there exist several EU corpora no EU corpus had already existed which was suitable for our exact purposes. For this reason we needed to design our own EU corpus. The corpus falls into the category of specialised corpora, which seeks to represent a special language variety, therefore it delimited the types of texts we could include in such corpora. As we restricted ourselves to preselected official websites of European institutions we did not come across any drawbacks or limitations in excerpting the data.

Texts for the corpus were collected from two major sources. The majority of texts – slightly more than 80 % – were excerpted from EUR-Lex- the official website of the Official Journal of the European Union. Other EU texts were downloaded or analysed online from the official websites of other EU institutions namely the website of European Parliament, the website of European Commission as well as the website of Council of the European Union. Copyright issues needed to be tackled. However, as all texts were published by EU institutions, it did not cause any difficulties. EU texts can be used for research purposes on the condition that the copyright of the European Union is acknowledged.

Analysis tools

We investigated the occurrence of the abbreviations manually identifying them in the EU texts and allocated them to specific categories. We were confronted with "mountain of naming units" about which the raw counts were going to be drawn, being initially undifferentiated mass that was uttered in the EU documents.

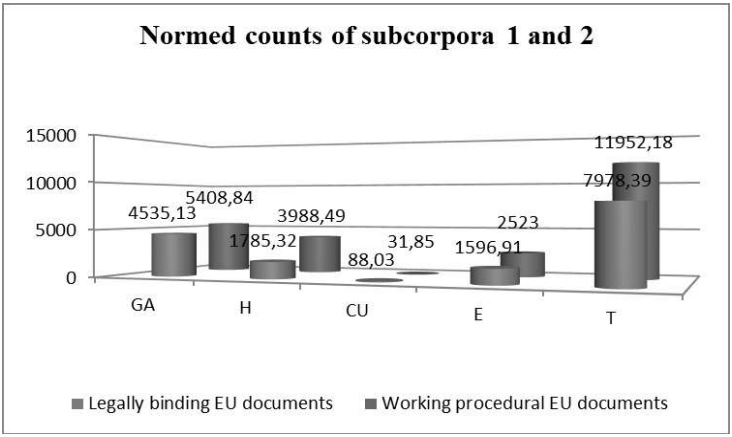
Nevertheless, specific computer tool of analysis have been used, namely Sketch Engine, in order to establish the frequency lists of the selected abbreviations in the texts originated from various EU institutions. Thus presentation of the lists obtained by manual analysis subsequently allowed us to draw up the list of the most frequent abbreviations on the one side and within those the most frequent patterns used i.e. concordance listing. Moreover, it has helped us in compiling the EU corpus being able to select the texts of appropriate sizes.

Interpretation of the data

RQ 1. Is the frequency of the occurrence of the abbreviations in working procedural EU documents higher than that of the abbreviations in legally binding EU documents?

The graphs of normed counts of the selected categories of abbreviations visualize the results of comparison of the frequency of the occurrences of the abbreviations. Interpretation of the results follows.

Graph 1. Normed counts of the selected categories in subcorpora 1 and 2.

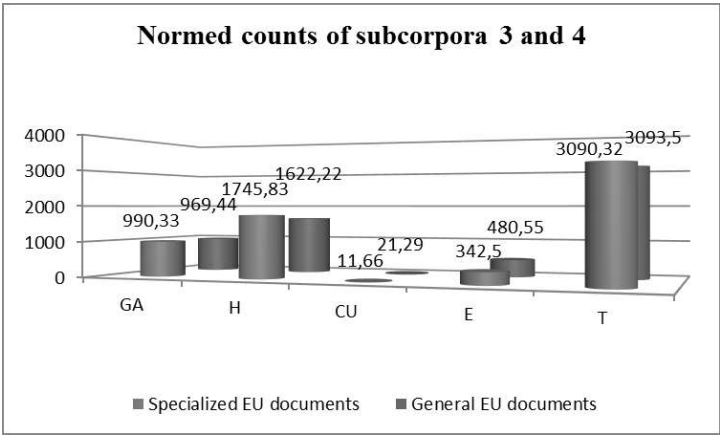
As legally binding documents (LBD) must be applied in its entirety across the EU, they should be comprehensible to authorities on national levels, often also to civil services, businesses and other organisations all over the EU. Based on these facts, abbreviation processes should not be as frequently occurred in these types of documents as in those working procedural (WPD) ones where the written communication is between the EU institutions themselves and addressed to euroclerks. As can be seen from the results in the graph 1, our general presumptions were proven correct.

First, if we consider 7000 words on average per document analyzing altogether 185 documents in one subcorpus, in LBD we counted cca. 8000 abbreviations altogether. In WPD, the total number of the occurrence of the abbreviations was nearly one third higher. Concerning the transparency of LBD and WPD documents, the occurrence of the abbreviations has not been causing obscurity in understanding at all, and as can be seen from the numbers, their occurrence comparing to the total number of words is not as

significant as presented by numerous eurocritics. On the other hand, lower number of the frequencies may not necessarily mean that a particular text is comprehensible to everyone involved. In some cases, advanced knowledge of EU jargon is required in order to properly understand the whole context including abbreviations without their definitions. If we take a look at selected categories more precisely, we can claim that the occurrence of genuine acronyms prevail and on the contrary, in working procedural documents we could find numerous formations (hybrids, elliptical constructions) which are ephemeral creations, rather than actual neologisms within abbreviations. As clippings are concerned, considered generally used in less formal contexts than their full- length counterparts, we may notice its negligible presence. Based on these facts we claim that the category of clippings will not be used frequently in such specialized official documents as those produced by EU.

RQ 2 Which type of the analysed EU texts has a higher frequency of occurrence of theabbreviations?

Graph 2. Normed counts of the selected categories in subcorpora 3 and 4.

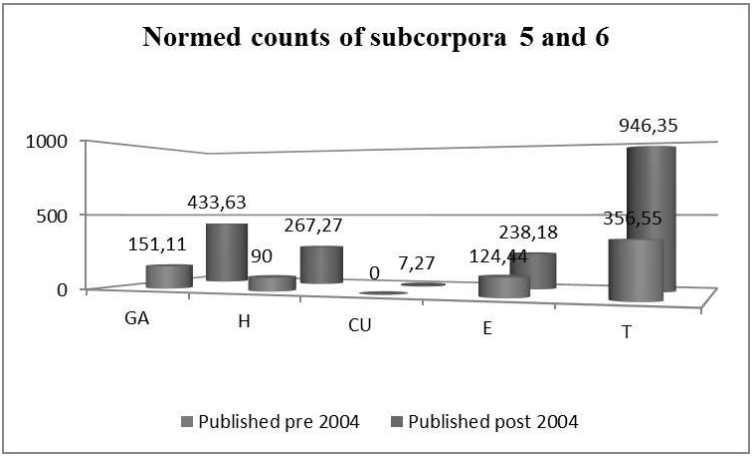
To our very great surprise, the results showed that the contents of EU specialized documents, even though full of professional jargon, are not filled with abbreviated terms. On the contrary, there were the texts where we could not find a single abbreviation. The reason lies, most probably, in the importance of the message of such specialized texts. If we omit the quantificational marks (kg, km), international chemical symbols (K- kalium), or symbols of various kinds like CET, ISO etc., abbreviations of Latin, mainly acronyms (although in hybrid forms) related to the institutions of the

European Union have been present in the specialized texts. The content of those texts referred to the specific terms that they did not require economization in such frequent manner as in general texts. Thus, overuse of abbreviations comparing to the texts with more comprehensible content and vocabulary addressing more common and comprehensible issues like foreign affairs, social policies, human rights have not been proven. What is more interesting is the fact, that the total numbers of the occurrences in two different subcorpora were very similar. It seems that the frequency of the occurrence of the abbreviations does not depend on the technicality of the terms, but, in the EU texts, it depends more on the addressee- whether the recipients are part of the EU bureaucracy or not. Hence, the results of the above mentioned research question did not support associated hypothesis claiming the higher occurrence of the abbreviations in specialized EU texts. In our opinion, such findings prove the other important assumptions about the EU functioning- it is unique and constantly changing.

RQ 3 Which types of the analysed categories of the abbreviations prevail in the EU documents published before 2004 and the EU documents published after 2004?

RQ 4 What is the difference in the frequency of occurrence of the abbreviations between the EU documents published before 2004 and the EU documents published after 2004?

Graph 3. Normed counts of the selected categories in subcorpora 5 and 6.

Research questions 3 and 4 raised the highest interest in us. As can be seen from the findings, the abbreviations in the EU documents published before 2004 occurred almost three times less than in the recent ones. The reason is apparent: constant changes in functioning of the EU institutions and its procedures through the course of time have affected the character and the content of its documents. It is noticeable that due to narrower agenda of the European Community mostly genuine acronyms and ellipsis were present in the EU documents of earlier times. Observing older documents, we came to the conclusion that they were definitely more transparent in terms of easier communication with the outside world.

As the Union´s significance grew, its communication became more complicated, more extensive and more detailed. Rapid rise of hybridism and acronymization within shortening processes in the written communication of the EU has proven more complicated and ambiguous presentation of its activities. The texts published before 2004 are much simpler in their nature, shorter and contain less references, codes or symbols. Observing the frequencies has also proved that each enlargement of the EU has influenced the nature of documenting its actions as well as rapid increase in amount of published documents.

Concerning the associated hypothesis stating the more frequent usage of hybrids in recent documents, as can be seen from the comparison of the two subcorpora, the usage of hybrids has increased significantly, from 90 hybrids within 50 documents, with average size of 2000 words per text, to almost 270 units. Thus, in the case of the EU corpus, we can claim that our hypothesis was proven right. The second hypothesis which was assumed within diachronic comparison of the EU subcorpora has been more general in its nature. Taking into account the results of the counts, this hypothesis was not refuted and could be considered as proven.

Conclusion

Acronyms, ellipsis or hybrids have been introduced in a standard format, defined properly when used for the first time in a text. This form is: the European Economic and Monetary Union (EMU) or alternatively but very rarely EMU (the European Economic and Monetary Union) the former being preferred regardless whether readers are familiar with the concept or not. Even well-known concepts in EU jargon like EU, EEA, TFEU are defined in every single text when used for the first time. In cases of the elliptical constructions where definitions which are too long, most of the time the whole titles of the EU legal texts, their complete form is listed in

footnotes.[2] This above mentioned rule is more typical for legally binding documents whereas in working procedural documents we often find abbreviations without explanation. Those are usually the abbreviated forms of departments, sections or committees within institutional structure. They are mentioned simply in their shortened version expecting the reader to be well aware of the terms. Most of the clipped units occurred in the EU corpus have been already uin particular register e.g. finances, international affairs (cap (capitalization); cohesion fund(ing) - limited usage, preferred is e.g. "regional development funding/policy)" or "regional cohesion (funding/policy)" – to express the idea of regional socio-economic disparities. This is not expressed by the word 'cohesion' on its own.) and they have not been created as innovations within EU jargon. Thus, their meaning did not require explanation. Usually the meaning of the abbreviations has been clear from the context of the document, the ambiguity has likely been an issue if acronyms were created exclusively as nonce units. Other significant pattern is the usage of articles. In case of indefinite articles, the EU linguistic rule "a before a consonant, an before a vowel" is truly applied as if the abbreviations following the article were being spoken: a UN resolution, a WTO representative, a NATO decision. They also take a definite (or indefinite) article as necessary where used as common nouns. Acronyms generally take the definite article if the expression they stand for does (the OECD, the WTO, but TNT). The tendency to drop the article if the acronym is regarded more as a name in its own right, for example where the full expression is hardly ever used or no longer even known is noticeable. To sum up, we carefully took into consideration the analogies of EU linguists within abbreviatory formations while observing the EU corpus and asked whether their interpretation on usage of common categories of abbreviations has

[2] See example (excerption from the EU text, source: *DIRECTIVE 2014/94/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 22 October 2014 on the deployment of alternative fuels infrastructure*)

„...**Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council (4)** sets a market share target of 10 % of renewables in transport fuels. (4)Based on the consultation of stakeholders and national experts, as well as the expertise reflected in the Communication from the Commission of 24 January 2013 entitled 'Clean Power for Transport: A European alternative fuels strategy', electricity, hydrogen, biofuels, natural gas, and liquefied petroleum gas (LPG)..."

(4)Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (OJ L 140, 5.6.2009, p. 16).

proved to be applied properly, thus we confirm their analogies are being followed and properly applied.

The results of this corpus analysis can be generally claimed as the demonstration of extra-grammatical character and irregularities of specific types of abbreviations. In spite of obscurity of diverse shortening processes in the EU documents, and in some cases also their difficult accessibility, new creative forms are constantly formed and reused as part of the EU jargon, and the number of those which are becoming part of the English lexicon has been rising. The reason of creation of such lexical innovations is however, clear- shortenings represent a **conscious act of economizing**, where the percipient and recipient share a common jargon. Further, they definitely demonstrate **professional closeness**. The abbreviations formed within EU bureaucracy indicate in-group restriction, some sort of privacy, and the use of professional jargon and at some point demonstrating the attempt of insiders to exclude the outsiders. **Naming** is another characteristic feature of the formation of the abbreviation processes in the EU corpora. Many shortenings tend to name new specific phenomena, newly formed institutions, organisations, activities and procedures of the EU. They are very often but not always **monoreferential** in a sense that they acquire specificity and semantic uniqueness and their association to the context immediately suggests the referent.

REFERENCES

PÉREZ IGLESIAS,E. (2001): Shortening processes in EST Lexicon, In: *Revista de Lenguas para Fines Específicos,* No.7 and 8, pp. 283-293.

MATTIELLO, E. (2013): *Extra-grammatical Morphology in English: Abbreviations, Blends, Reduplicatives, and Related Phenomena*. Berlin: Mouton de Gruyter.

DRESSLER, W.; BARBARESI, L. M. (1994): *Morphopragmatics: Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.

PLAG, I. (2003): *Word-formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.

ARONOFF, M. (1983): Potential words, actual words, productivity and frequency. In: HATTORI, S.; INOUE, K. (eds.): *Proceedings of the 13th International Congress of Linguistics*. Tokyo: Permanent International Committee on Linguistics, pp.163-171.

BAUER, L. (2001): *Morphological Productivity*. Cambridge: Cambridge University.

FISCHER, O. (2007): *Morphosyntactic Change: Functional and Formal Perspectives*.Oxford: Oxford University Press.
CORBIN, D. (1987): *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique.* Tübingen: Niemeyer.
LEECH, G. (1991): *The state of the art in corpus linguistics*. In: Aijmer K.; Altenberg B. (eds.): *English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik*. London: Longman, pp 8-29.
BIBER, D.; CONRAD, S.; REPPEN, R. (1998): *Corpus linguistics: Investigating languagestructure and use*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
ATKINSON, D.; BIBER, D. (1994): Register: A review of empirical research. In: BIBER, D.; FINEGAN, E. (eds.): *Sociolinguistic perspective on register*. Oxford: Oxford University Press, pp. 351-385.

Contact:

Mgr. et Mgr. Ivana Kapráliková, PhD.

University of Economics
Faculty of Applied Languages
Department of English language
Bratislava
Slovakia
E-mail Address: ivak333@gmail.com

El intérprete en el ámbito de la política

Mónica Sánchez Presa

Abstract

The Interpreter in Politics. *This paper deals with the importance of cultural and intercultural elements in the training of interpreters in political and diplomatic settings. Interpreters in these fields need to have a proficient knowledge of at least two working languages, the ability to express ideas clearly, and most of all, a great familiarity with the different cultures. Interpreters act both as linguistic and cultural mediators, and therefore training in cross-cultural communication appears to be essential. This paper also presents the main challenges that the interpreters have to cope with when interpreting in political and diplomatic settings.*

Palabras clave: intérprete, competencias del intérprete, competencia cultural, política, mediación intercultural

Keywords: interpreter, interpreter skills, cultural competence, politics, intercultural mediation

Introducción

En una sociedad globalizada como la nuestra, la comunicación entre personas que hablan diferentes lenguas y pertenecen a diferentes culturas es cada vez más habitual. En muchas ocasiones, para que esta comunicación se produzca y no surjan problemas es necesaria la participación de un intérprete, por eso la interpretación es una actividad que se hace cada vez más imprescindible.

La interpretación no consiste únicamente en escuchar un discurso pronunciado en un idioma y repetir lo escuchado en un idioma diferente respetando el tono, la intención y el estilo del orador, el intérprete también ha de observar las señales no verbales del mensaje a reproducir, así como las reacciones que este pueda desencadenar entre los destinatarios del mensaje; ha de analizar lo explícito e implícito del mensaje y, al reproducirlo en otro idioma, tener en cuenta las características de la otra cultura.

En el ámbito de la política y la diplomacia el intérprete se convierte en verdadero vehículo de comunicación multilingüística y multicultural. Para ello, además de dominar las lenguas de trabajo, debe tener amplios conocimientos en diferentes ámbitos y estar al día de los principales asuntos políticos, sociales y económicos a nivel mundial. En otras palabras, para ser intérprete no basta con saber idiomas, hay que tener también amplios conocimientos sobre sus culturas, tener curiosidad intelectual y una amplia cultura general.

Las competencias del intérprete

La interpretación no es, sin duda, una tarea fácil y, por tanto, para enfrentarse a los retos que supone es necesaria una formación amplia y especializada. Según recomienda la AIIC (Asociación Internacional de Intérpretes de Conferencias), el futuro intérprete ha de asegurarse de que posee una serie de conocimientos previos y aptitudes antes de iniciar la formación específica adecuada (que incluye, por supuesto, métodos y técnicas de interpretación).

Entre los conocimientos previos figuran el perfecto dominio del idioma materno en todos sus registros, la excelente comprensión de los idiomas pasivos y familiaridad con la cultura de los países en los que se hablan dichos idiomas, cultura general y conocimiento de la actualidad en todos los ámbitos. En cuanto las aptitudes, destacan la capacidad de concentración y resistencia psicológica, la agilidad mental, las dotes de comunicación, el rigor y el tacto.

Como puede observarse, son muchas las destrezas o competencias necesarias para convertirse en un buen intérprete, pero por encima de todos destacan las competencias lingüística y cultural. Parece obvio afirmar que para el intérprete es esencial dominar las lenguas de trabajo, pero no basta con eso, es necesario también que posea vastos conocimientos sobre sus culturas. La curiosidad intelectual, entendida no solo como inquietud por formarse constantemente, sino también como interés por conocer y entender los asuntos de actualidad, ha de acompañar al intérprete a lo largo de toda su vida profesional. Como indica la ESPAIIC (Asociación de los miembros de AIIC en España)[1], para ser intérprete, además de saber idiomas, se necesita una amplia cultura general, es decir, son necesarias ciertas nociones

[1] En su página web (http://www.espaiic.es) la asociación proporciona información detallada acerca del perfil profesional adecuado del futuro intérprete.

de economía, actualidad política y derecho, aparte de una base de historia, geografía y literatura.

El intérprete como mediador intercultural

El conjunto de competencias que todo intérprete debe reunir y a las que se ha hecho referencia en el apartado anterior pueden resumirse en una tríada fundamental: la competencia comunicativa, la competencia traslativa y la competencia ética. La competencia comunicativa comprende la competencia lingüística, la competencia sociolingüística y la competencia cultural.

La competencia cultural está relacionada con la cultura que las lenguas transmiten, vehiculizan y reflejan (Burad 2009). Una lengua es un conjunto de palabras y de reglas gramaticales, pero también es un amplio sistema de connotaciones y de referencias culturales. Lengua y cultura, por tanto, no pueden concebirse como realidades independientes. Hoy en día nadie discute que el aprendizaje de una lengua conlleva también el conocimiento de la cultura a la que dicha lengua se vincula (Paľková 2012; Dulebová 2014; Kvapil 2015) y que cuando se estudia una lengua, además de adquirir una competencia gramatical, discursiva, estratégica, sociolingüística y sociocultural, es necesario adquirir también una auténtica competencia intercultural entendida como la capacidad para percibir las diferencias entre la cultura de la lengua origen y la de la lengua meta (Rodríguez 2004). Este hecho debe tenerse en cuenta en la formación del futuro intérprete, al que se debe dotar de destrezas interculturales que le permitan evitar las interferencias, barreras y problemáticas de naturaleza cultural que puedan surgir durante el desempeño de su profesión.

La competencia intercultural es especialmente importante cuando la comunicación tiene lugar en un entorno internacional y entre personas de diferentes culturas (Adamcová 2016). Además de dominar sus lenguas, el intérprete ha de tener conocimientos de las normas, convenciones, hábitos y costumbres de las culturas vinculadas a dichas lenguas. Para asegurar la comunicación, el intérprete debe disponer de la habilidad para desenvolverse adecuada y satisfactoriamente en situaciones comunicativas en las que los interlocutores son miembros de diferentes culturas.

El intérprete, pues, actúa no solo como mediador interlingüístico, sino también como mediador intercultural, puesto que facilita la comunicación entre interlocutores de culturas distintas. Es una figura capaz de percibir las diferencias entre la cultura de origen y la cultura meta, prever y franquear las barreras culturales, ir más allá de los estereotipos y superar posibles

conflictos interculturales (Vertanová 2015; Darias-Marrero 2016). Parafraseando al escritor y lingüista Anthony Burgess (Anderman, Rogers 1999: 24) podríamos concluir este apartado afirmando que interpretar no es solo traducir palabras, sino hacer inteligible toda una cultura.

El intérprete en el ámbito de la política

A lo largo de la historia, personas con diferentes lenguas y culturas han hecho uso de los intérpretes para comunicarse y conseguir entenderse. Se sabe que la interpretación existe ya desde la Antigüedad[2]; Alejandro Magno, rey de Macedonia, utilizó los servicios de mediadores interculturales o lingüísticos en sus luchas contra el Imperio Persa y también está históricamente documentada la asistencia de un intérprete durante la negociación entre el general cartaginés Aníbal y el cónsul romano Publio Cornelio Escipión (Müglová 2009).

También se sabe, ya en la Edad Media, de la existencia de intérpretes (llamados «dragomanes») que participaron en las Cruzadas. Durante la Conquista de América, la Malinche, esclava náhuatl y amante de Cortés, desempeñó un papel fundamental al mediar como intérprete entre españoles y mayas. Sin embargo, no es hasta el siglo XIX cuando empieza a cobrar importancia la interpretación en el ámbito político y diplomático y ya a comienzos del siglo XX, la interpretación se convierte en actividad profesional al surgir la figura del intérprete de conferencias. Al final de la Primera Guerra Mundial se requirió la presencia de intérpretes para la celebración de la Conferencia de Paz de París, en la que hubo dos idiomas oficiales: inglés y francés. En el periodo de entreguerras surgió la técnica de interpretación simultánea que se consolidó definitivamente en los procesos de Núremberg celebrados en dicha ciudad alemana tras el fin de la Segunda Guerra Mundial. Durante la segunda mitad del siglo XX la profesión de intérprete fue consolidándose y empezaron a ofrecerse cada vez más cursos específicos, incluso titulaciones universitarias. para formar a los interesados en desempeñar esta profesión (Baigorri 2000).

En España es especialmente conocida la actividad desarrollada por los traductores de la Escuela de Traductores de Toledo (siglos XII y XIII). Unos tres siglos más tarde, concretamente en 1527, el emperador Carlos V funda una institución para la traducción de documentos procedentes de los Consejos y de la Cancillería de la Monarquía Hispánica. Esta institución es

[2] La primera mención a esta profesión se remonta al tercer milenio a.C. y se encuentra en unas inscripciones de los monumentos funerarios de los príncipes de Elefantina (http://linkterpreting.uvigo.es/que-es-la-interpretacion/historia).

conocida hoy en día como Oficina de Interpretación de Lenguas (OIL) y es una de las unidades de mayor antigüedad del Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación. Entre sus principales funciones, como así se declara en su página web, destacan la interpretación en actos en que intervengan representantes de los órganos superiores de la Administración del Estado, tanto en territorio nacional como en el extranjero, así como la participación, en calidad de expertos lingüísticos, en traducción e interpretación en el contexto de conferencias internacionales y negociación de Tratados, tanto en España como en el extranjero.

La interpretación en el ámbito de la política es una de las modalidades de interpretación en la que puede englobarse la interpretación para organismos nacionales (ministerios, parlamentos, etc.) e internacionales (Naciones Unidas, Unión Europea, OTAN, etc.), así como la interpretación protocolaria (interpretación de misiones diplomáticas, visitas oficiales, actos públicos o privados con presencia de autoridades o personalidades, eventos en los que participan representantes del cuerpo diplomático, etc.).

La interpretación en el ámbito de la política tiene unas características determinadas y unas reglas específicas. Debido a la necesidad de confidencialidad, se trata de un entorno muy cerrado donde no se facilita mucha información por anticipado. Al intérprete se le exige que sea neutral, imparcial, incluso invisible. En la interpretación protocolaria el intérprete debe conocer las reglas del protocolo diplomático y las normas de etiqueta[3]. En todos los casos el intérprete debe ser versado en política y relaciones internacionales, conocer el funcionamiento de los organismos internacionales, la administración nacional y regional y el sistema judicial de los estados a los que están vinculadas sus lenguas de trabajo y estar al tanto de la situación socio-económica de los mismos.

La interpretación en el ámbito de la política se caracteriza por la gran variedad de situaciones comunicativas y, por consiguiente, también de estilos de lengua y registros, la imprevisibilidad y la amplia diversidad temática (en conferencias, negociaciones y debates pueden tocarse infinidad de temas, desde los más generales hasta los más específicos e inesperados).
Otra de las principales características de la interpretación en el ámbito de la política es el discurso especializado. El discurso político es, en su esencia, la expresión de todo un conjunto de relaciones entre el hombre y la sociedad y se manifiesta a través del léxico, de los recursos morfosintácticos que cada lengua tiene y de unos usuarios e interlocutores determinados en un contexto específico. La terminología usada en el ámbito político abarca

[3] Para indagar en la relación existente entre interpretación y protocolo pueden consultarse los trabajos de Navarro (2008), Smetanová (2012) o Adamcová (2016).

desde el léxico económico, financiero, militar o cultural hasta hasta una multitud de esferas técnicas. Cuanto más familiarizado esté el intérprete con este tipo de discurso, mejor preparado estará para interpretarlo.
El discurso político, además, como reflejo de la vida socio-política de un estado incluye elementos de la cultura de este, valores culturales comunes y otros propios. Al analizar el discurso político puede entenderse cómo se forman los valores culturales en sociedades con realidades lingüísticas diferentes y cómo se forma la imagen conceptual del mundo propia de cada colectivo lingüístico (Dulebová 2012; Melušová 2014; Štefánčik 2014). El intérprete, por tanto, ha de prestar especial atención a las sutilezas que el lenguaje político esconde y no olvidar que los miembros de diferentes culturas tienen diferentes mentalidades y, por tanto, pueden interpretar un mismo concepto o unos mismos hechos de forma diferente. Su éxito radica en ser capaz de transmitir el mensaje salvando no solo las barreras lingüísticas, sino también las culturales; por el contrario, el desconocimiento o la ignorancia de las particularidades culturales de los diferentes países pueden conducir al fracaso.

Dificultades para el intérpreteZáver

Durante su desempeño profesional el intérprete ha de hacer frente a diferentes retos y escollos. Los escollos serán tanto más numerosos cuanto mayor sea el desconocimiento no solo de las lenguas de trabajo, sino también de sus culturas. La escasez o falta de conocimiento de las culturas vinculadas a las lenguas de trabajo, el desconocimiento de las expresiones de contenidos culturales (los llamados culturemas o realia culturales) o de una mentalidad concreta pueden suponer no solo dificultades para la interpretación, sino incluso para la comunicación como tal. Las vacilaciones, inexactitudes o errores en la interpretación pueden tener como consecuencia no solo el fin de la carrera profesional del intérprete, sino también el fracaso de una reunión o de unas negociaciones, y hasta pueden alterar el curso de los acontecimientos en la vida política a nivel nacional e internacional. La comunicación, de hecho, no consiste solo en transmitir información; el intérprete que es no solo bilingüe sino también bicultural es capaz de captar todos los matices culturales y ayudar a salvar las diferencias culturales contribuyendo así a la consecución del entendimiento mutuo.

Algunas de las dificultades a las que puede enfrentarse el intérprete en el ámbito de la política durante el desempeño de su profesión y que pueden ponerle en un aprieto son las siguientes:

1. Nombres propios o antropónimos: tanto personajes históricos como protagonistas de la actualidad política y social
2. Nombres de lugares o topónimos: nombres de calles, ciudades, regiones, etc.
3. Nombres de instituciones y organismos, tanto nacionales como internacionales: sedes de ministerios, gobiernos, etc.
4. Siglas y acrónimos: tanto los que designan nombres de organismos, instituciones o partidos políticos, como los que se refieren, por ejemplo, a eventos políticos[4]
5. Nombres de partidos políticos, iniciativas políticas, ideologías, organizaciones y movimientos sociales
6. Nombres de cargos: autoridades nacionales, regionales y locales/municipales
7. Organización territorial o político-administrativa: administración del Estado, administración regional y local/municipal, sistema electoral, sistema judicial, fuerzas y cuerpos de seguridad, sistema penitenciario, etc.
8. Fórmulas de tratamiento y cortesía: tuteo, voseo, títulos universitarios y nobiliarios, tratamiento de autoridades civiles, eclesiásticas y militares, etc.
9. Citas y frases célebres: frases o fragmentos de la Biblia, de personajes históricos o de los clásicos, frases de películas, etc.
10. Latinismos, extranjerismos o neologismos de uso ocasional
11. Expresiones idiomáticas[5]: refranes, frases hechas, etc.
12. Chistes y anécdotas.

En ocasiones los problemas surgen cuando el intérprete no es capaz de identificar los nombres de personas, lugares, instituciones, etc., cuando no consigue descifrar siglas o acrónimos (la traducción literal en estos casos no es significativa), no entiende el significado de una cita o no sabe interpretarla adecuadamente; otras veces no es capaz de encontrar un equivalente en la lengua meta para el término o expresión empleados en la lengua de origen o, si el término carece de equivalente, no tiene tiempo suficiente para describirlo u ofrecer una explicación rápida.

Para minimizar los riesgos y ser capaz de transmitir cualquier tipo de mensaje en la lengua de llegada es esencial estar bien preparado, no ha lugar a la improvisación. Una buena preparación es la clave para dominar cualquier tipo de discurso y de orador. Prepararse bien significa recabar información sobre el tema o temas a tratar, intentar mantenerse al corriente

[4] Es el caso, por ejemplo, del acrónimo PASO, que se utiliza para referirse a las elecciones primarias, abiertas, simultáneas y obligatorias de Argentina.

[5] Sobre todo aquellas que presentan una elevada carga cultural

de los cambios y las nuevas terminologías, así como de la actualidad. Es fundamental leer mucho y en diferentes idiomas para estar informado de lo que ocurre en el mundo y tener afán de aprender cosas nuevas cada día.

La capacidad de documentación es también crucial. Hoy en día la principal herramienta del intérprete ya no es el diccionario, sino internet. Es indiscutible que las nuevas tecnologías han simplificado y agilizado enormemente la tarea de documentación. Internet, por ejemplo, nos ofrece un sinfín de recursos: desde textos paralelos a bases de datos terminológicas, glosarios o diccionarios de todo tipo. En la red también podemos encontrar información detallada acerca de cualquier país: su historia, su geografía, organización territorial, economía, etc. Lo que se conoce como competencia instrumental (Darias-Marrero 2016: 164) resulta, pues, una de las mejores herramientas de las que dispone el intérprete para anticipar y lograr evitar las posibles dificultades que aparezcan durante la interpretación. Cuanto mejor esté preparado y documentado el intérprete y cuanto más amplia sea la cultura general de la que disponga, más fácil le resultará salvar muchos de los obstáculos a los que se ha hecho mención con anterioridad.

Conclusiones

El intérprete en el ámbito de la política se enfrenta en su día a día a numerosos retos. Además de dominar los idiomas de trabajo, ha de conocer también perfectamente sus culturas, puesto que las culturas están presentes en los actos comunicativos como parte inherente de los interlocutores. El intérprete ejerce de puente entre personas de diferentes culturas (actúa como mediador intercultural), por tanto, ha de ser capaz de transmitir no solo el contenido de un mensaje, sino también la mentalidad, las actitudes y sentimientos que se esconden tras este.

El acto comunicativo, además, no está exento de elementos culturales; por lo tanto, antes de realizar una interpretación, es necesario que el intérprete tenga el mayor conocimiento posible acerca de las realidades culturales de los interlocutores, esté al corriente de la actualidad sociopolítica nacional e internacional y tenga afán por ampliar día a día sus conocimientos culturales.

Bibliografía

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F LINGUA.

ANDERMAN, G. M.; ROGERS, M.; NEWMARK, P. (1999): *Word, text, translation: liber amicorum for Peter Newmark.* Clevedon: Multilingual Matters.

BAIGORRI JALÓN, J. (2000): *La interpretación de conferencias: el nacimiento de una profesión. De París a Nuremberg.* Granada: Comares.

BURAD, V. (2009): *La formación general básica del intérprete de lengua de señas.* Cultura Sorda, <http://www.cultura-sorda.org/wpcontent/-uploads/2015/03/Burad_V_Formacion_basica_ILS_2009.pdf> [15. 6. 2017]

DARIAS-MARRERO, A. (2016): Tratamiento didáctico de aspectos culturales en interpretación. In: *Revista de Lenguas para Fines Específicos*, Vol. 2, No. 22, pp. 154-176.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, Vol. 3, No. 9.

DULEBOVÁ, I. (2014): Stereotypy o národoch na hodinách lingvoreálií a interkultúrnej komunikácie. In: BREVENÍKOVÁ, D.; KVAPIL, R. (eds.): *Cudzie jazyky v premenách času IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 247-251.

KVAPIL, R. (2015): Reálie v kontexte interkultúrnej komunikácie. In: CHLÁDECKÁ, J. (ed.): *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 55-68

MELUŠOVÁ, E. (2014): *Lingvodidaktické využitie politického diskurzu*. Bratislava: EKONÓM.

MÜGLOVÁ, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma.

NAVARRO ZARAGOZA, N. (2008): La interpretación de conferencias y el protocolo. In: *Cartaphilus. Revista de investigación y crítica estética.* Vol. 4, pp. 99-108.

PAĽKOVÁ, J. (2012): K niektorým otázkam interkultúrnej komunikácie vo výučbe odborného španielskeho jazyka. Jazyková príprava študentov na vedenie obchodných rokovaní s partnermi hispanofonných krajín. In: KNÁPEK, P. (ed.): *Interkulturní soužití v kontextu vyučování, kultury a literatury.* Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 75-83.

RODRIGUEZ ABELLA, R. (2004): El componente cultural en la enseñanza/aprendizaje de lenguas extranjeras. In: CUSATO D. A.; FRATTALE L.; MORELLI G.; TARAVACCI P.; TEJERINA B. (eds.): *La*

memoria delle lingue-La didattica e lo studio delle lingue della penisola iberica in Italia. Atti del XXI Convegno, Salamanca 12-14 settembre 2002, Messina: Andrea Lippolis Editore, Vol. 2, p. 241-250.

SMETANOVÁ, M. (2012): Tlmočník ako člen administratívneho personálu diplomatickej misie. In: CHOVANEC, M. (ed.): *Zborník zo 7. študentskej konferencie.* Prešov: PULIB, s. 695-704.

ŠTEFANČÍK, R. (2014): Politický jazyk v koncepte konfliktných línií. In: BREVENÍKOVÁ, D.; KVAPIL, R. (eds.): *Cudzie jazyky v premenách času IV*. Bratislava: EKONÓM, s. 252-257.

VARIOS AUTORES (AIIC) (2012): Conference interpreting. In: *aiic.net*, <http://aiic.net/p/4003> [26. 7. 2017].

VEGA Network (2005): Aspirante a intérprete – preguntas más frecuentes. In: *aiic.net*, <http://aiic.net/p/2365> [26. 7. 2017].

VERTANOVÁ, S. a kol. (2015): *Tlmočník ako rečník.* Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.

Kontakt:

Mgr. Mónica Sánchez Presa, Ph.D.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romanic and Slavonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: monica.sanchez@euba.sk

Jazyk v politike a diplomacii: kompetencie tlmočníka na diplomatickej misii

Dominika Fifiková

Abstract

Language in Politics and Diplomacy: Competences of an Interpreter on a Diplomatic Mission. *The article defines the role of an interpreter as a member of a diplomatic mission. It characterizes his tasks and determines his competences in various communication situations. In the article, the author analyses selected critical situations, whereas they occur in respect to the speaker – diplomat, the content of the interpreted, or a place. The author suggests how specific competences are applied in these situations. The author aims to emphasize the status of the interpreter being a partner of the diplomat and a mediator of the intercultural communication in the field of diplomacy and politics.*

Kľúčové slová: tlmočník, diplomacia, zastupiteľský úrad, kompetencie, komunikačné situácie, prax

Keywords: interpreter, diplomacy, diplomatic mission, competences, communication situations, practice

Úvod

Tlmočníci sa v sfére politiky a diplomacie pohybovali už od dávnych čias. Dokladajú nám o tom historické pramene, v ktorých sa ako medzijazykoví sprostredkovatelia zúčastňovali o. i. aj diplomatických rokovaní (Müglova 2009). Sprevádzali obchodníkov, vládcov, boli prítomní na dvoroch panovníkov a požívali veľkú vážnosť. Napriek tomu, že ich činnosť nie je zdokumentovaná tak obsažne, ako pri iných profesiách, vieme, že ich význam a hodnotenie bolo mimoriadne vysoké (Rakšányiová 2005). Len sťažka však vieme o týchto ľuďoch povedať viac. Keď čítame o výpravách panovníkov, stretnutí rôznojazyčných strán či zasadnutiach orgánov medzinárodných organizácií v dejinách, o tlmočníkoch ako osobách sa dozvedáme pramálo. Ich náplň práce je nám dnes aj vďaka pokročilým technológiám a médiám známa viac, napriek tomu si dovolíme povedať, že hodnotenie osoby tlmočníka a jeho výkonu práve v súvislosti s nedostatkom informácií

o ich profesii býva skreslené. Informácií o tom, aké kritériá by mal tlmočník spĺňať, čo sa od neho očakáva, dokiaľ siahajú jeho kompetencie a aké vzdelanie by mal mať, nemá verejnosť dostatok. Tlmočenie často býva len jednou z úloh, ktoré poverená osoba v rámci spoločnosti, firmy, organizácia atď. spĺňa. Inak to nie je ani pri tlmočníkoch, ktorí sú zamestnancami diplomatických misií rodnej alebo cudzej krajiny a sú členmi administratívneho personálu zastupiteľského úradu.[1] Zastupiteľstvo má samozrejme možnosť najať si tlmočníka prostredníctvom agentúry, no môže čerpať z radov vlastných zamestnancov, ktorí sú schopní tlmočenie samostatne zabezpečiť. Pri oficiálnych podujatiach je tlmočník protokolárne nepostrádateľný, a zároveň ostáva neviditeľný. Aký je teda jeho status a vyrovná sa jeho postavenie nárokom, ktoré sa pri výkone na neho kladú? Túto otázku sa pokúsime v tomto príspevku zodpovedať a predovšetkým priblížiť čitateľom náplň jeho práce. Vychádzame pritom z našich osobných skúseností ako členov nediplomatického administratívneho personálu zastupiteľského úradu cudzieho štátu na Slovensku.

Kompetencie tlmočníka na diplomatickej misii

Zamestnávatelia pri zverejňovaní najrôznejších ponúk práce v rámci požiadaviek na zamestnanca neraz kladú dôraz na jazykovú kompetenciu, pričom uvádzajú aj požadovanú úroveň ovládania jazyka. Jazyková kompetencia je však jednou z niekoľkých kompetencií, ktorou by mal uchádzač konkrétne o miesto tlmočníka, respektíve o miesto člena personálu diplomatickej misie, od ktorého sa tlmočenie bude vyžadovať, disponovať. Už len v rámci nej sa počíta s ovládaním minimálne dvoch pracovných jazykov: východiskového a cieľového, a to na vysokej úrovni. Spomenieme aj ovládanie jazyka konkrétnej osobnosti – diplomata, s ktorým môže tlmočník dlhodobo spolupracovať. V takom prípade začne ovládať jeho idiolekt, ktorý Dulebová (2016) charakterizuje ako „štýl jazykového prejavu príznačný pre daného jednotlivca, v ktorom (obzvlášť z lexikálneho hľadiska) sa odzrkadľujú nielen jeho etnolingvistické a etnokultúrne osobitosti, ale aj jeho sociálne a dlhodobé politické orientácie."

Jazykové predpoklady sa však musia spájať so zručnosťami z mimojazykových oblastí. Tie tvoria pridanú hodnotu k teoretickým znalostiam tvoriacim lingvistickú základňu. Sú buď také, ktoré už daný zamestnanec ovláda – patria k jeho charakterovým črtám, alebo ich nadobudol vzdela-

[1] Viac o statuse tlmočníka na diplomatickej misii, jeho zaradení na zastupiteľskom úrade a protokole pozri Smetanová, M. (2010): *Tlmočník ako člen administratívneho personálu diplomatickej misie.*

ním, či (upevnil) praxou. Prostredníctvom nich vie efektívne využiť v praxi svoje teoretické znalosti.

Za predpoklady k úspešnému výkonu práce tlmočníka teda považujeme nasledujúce kompetencie:

- jazykovú kompetenciu,
- interkultúrnu kompetenciu,
- rečnícke a prezentačné kompetencie,
- komunikačnú kompetenciu,
- schopnosť zvládať záťažové situácie,
- odborno-tematickú kompetenciu.

Hneď za jazykovú kompetenciu sme zaradili kompetenciu interkultúrnu, ktorej dôležitosť by sme chceli zdôrazniť. Globalizácia a internacionalizácia mení tradičné nazeranie na tlmočníka len ako jazykového sprostredkovateľa a zdôrazňuje jeho úlohu v zmysle zjednodušenia medziľudskej komunikácie a facilitátora porozumenia dvoch či viacerých účastníkov z odlišných kultúr. Ovládanie reálií a kontakt s cudzou kultúrou už v procese vzdelávania tlmočníka pripravuje na zvládanie bariér, ktoré sa v procese tlmočenia môžu objaviť. Súvisia s jedinečnými zvyklosťami a mentalitou konkrétneho komunikačného partnera a jeho špecifickými prejavmi, či už verbálnymi, alebo neverbálnymi. Ako príklad môžeme uviesť rozlišovanie pravej a ľavej strany, ktoré je napr. v moslimských krajinách striktné, pretože dotyk či podanie ľavou rukou sa považuje za nehygienické. V inom prípade sme sa zas stretli s tým, že zo strany jedného komunikanta padla otázka, ktorá sa v kultúre, z ktorej druhý komunikant pochádza, vníma už ako zásah do súkromia a je príliš intímna. V takom prípade sme pýtajúceho sa upozornili a na základe jeho rozhodnutia pretlmočili vyslovené. V týchto a podobných situáciách tlmočníkovi ako pomôcka slúži empatia, s ktorou sa narodí, alebo sa skúsenosťami „objaví“. Vrodená a získaná tolerancia, citlivosť a schopnosť rozlišovať neverbálne reakcie na vyslovené podľa reči tela a ovládanie zvyklostí sú významnými pomôckami v práci tlmočníka a v komunikácii človeka vôbec. Navyše, rečový prejav v sebe vo všeobecnosti nesie prvok subjektivity a individuálnosti, čo v prípade prítomnosti tlmočníka nahráva rečníkovi, no zároveň posúva rečníka do pozície, v ktorej sa pre neho tlmočník stáva kľúčom k porozumeniu odlišných osobností a mentalít. Je úlohou tlmočníka byť si vedomý nielen oficiálnych protokolárnych pravidiel, ale aj „vnútorného protokolu“ – zásad správania sa platných v kultúrach, s ktorými pri výkone svojej práce prichádza.

Rečnícke a prezentačné schopnosti sú súčasťou povinnej „výbavy“ každého profesionálneho tlmočníka. Spôsob, akým sa tlmočník na diplomatickej misii prezentuje, je vizitkou jeho zamestnávateľa, v širšom ponímaní

krajiny, ktorá ho na zastupiteľský úrad vyslala. Svojim výkonom tlmočník nereprezentuje len seba, preto v záujme šírenia dobrého mena krajiny sa kladie zvýšený dôraz na cieľ ústneho prejavu, ktorý musí byť pri tlmočení zachovaný. Podľa zámeru, ktorý rečník, v našom prípade diplomat, sleduje, sa tlmočník stáva promotérom, vyjednávačom atď. V tomto bode zdôrazňujeme potrebu ovládania komunikačných techník. Dôslednosťou pri artikulovaní, prácou s hlasom a zvládnutím dýchania vie tlmočník využiť intonáciu či tempo reči tak, aby zámer a myšlienka komunikátu vo východiskovom jazyku mala ten istý účinok v cieľovom jazyku. Rozvoj rečníckych schopností je o. i. dôležitou súčasťou prípravy tlmočníka na prax, pretože tlmočený rečový prejav môže „predstavovať produkt rétorického umenia svojich autorov a klásť tak na tlmočníka zvýšené nároky v oblasti štylistiky translátu“ (Vertanová, Andoková, Štubňa, Moyšová 2015). Ku kvalite prezentačných schopností, ktoré tiež uvádzame v tomto bode, prispieva ovládanie cieľov a metód tvorby národného brandingu. Tak, ako je pre firemného tlmočníka dôležitá vedomosť o korporátnej identite spoločnosti, pre ktorú pracuje, je pre tlmočníka na diplomatickej misii viac ako praktické vedieť, aký imidž si krajina buduje. Súčasťou firemnej komunikácie je firemný jazyk. Rovnako je súčasťou diplomatickej komunikácie diplomatický jazyk, ktorým sa prezentuje krajina smerom k zahraničnej verejnosti. Ovládanie tohto jazyka a obsahu, ktorý sa usiluje v záujme propagácie značky krajiny podať, je pre tlmočníka na zastupiteľskom úrade mimoriadnou pridanou hodnotou.

Ďalšou uvedenou kompetenciou je kompetencia komunikačná (Seresová 2009). Zahŕňa schopnosť pracovať s ľuďmi, flexibilitu a otvorenosť mysle, a to všetko pri zachovaní vyrovnanej miery komunikácie s odosielateľom (rečníkom) a prijímateľom (poslucháčom). Znamená to, že sa tlmočník nebude zvýšenou mierou orientovať na východiskový prejav, aby nebol doslovný, rovnako ako sa nebude prehnane orientovať na prijímateľa v cieľovom jazyku, aby nedeformoval originálny prejav. V súlade s tvrdením J. Levého (1983), ktoré môžeme aplikovať u prekladateľov aj tlmočníkov, musí mať tlmočník na pamäti, že jeho úlohou je reprodukovať pôvodinu. Práve pri komunikačnej kompetencii prízvukujeme fakt, že tlmočník nevyjadruje svoje vlastné myšlienky, ale sa usiluje o to, aby prijímateľ tieto myšlienky prijal a pochopil.

Medzi „klasické“ faktory, ktoré ovplyvňujú tlmočnícky výkon a predstavujú záťaž, patrí typ rečníka, časová tieseň, prostredie, nároky na pamäť atď. Je reálne ich zvládnuť vďaka príprave a tréningu (praxi). Niektoré však tlmočník nemusí predvídať (akustika, terén). Schopnosť zvládať záťažové situácie sme medzi kompetenciami tlmočníka na zastupiteľskom úrade nemohli vynechať, pretože pri výkone tohto povolania sa tlmočník dostáva

do pozície, kedy faktor stresu môže pociťovať ešte intenzívnejšie. Súvisí to s dodržiavaním pravidiel diplomatického protokolu, zasadacím poriadkom, obmedzeniami v čase vyplývajúcimi zo striktne daného programu a „minutovníka", technického vybavenia a pod. Patria sem jednoducho všetky podmienky, za ktorých sa stretnutí na najvyššej úrovni a v prostredí diplomatov tlmočník zúčastňuje.

K poslednej kompetencii v našom zozname patrí odborno-tematická kompetencia. V tomto ohľade je najväčšou výzvou nie informácie vyhľadávať – dostupnosť a rýchlosť získavania informácií je v súčasnosti bezproblémová – ale selektovať ich tak, aby tlmočník disponoval relevantnými informáciami z odboru, v ktorom sa pohybuje. Hovoríme tu o jazyku v politike, ktorý vie byť rozmanitý, ako hovorí Štefančík (2016): „Iné lexikálne jednotky totiž budú prevažovať u ministra zahraničných vecí, iné u ministra zdravotníctva alebo školstva. Táto oblasť politického jazyka sa tak vyznačuje vysokou mierou odbornosti." Zároveň je pre neho dôležité udržiavať si prehľad aj z iných oblastí, čo z ponúk práce poznáme ako požadovaný „všeobecný prehľad". Cenným zdrojom vedomostí sú pre tlmočníka, ktorý na zastupiteľskom úrade vykonáva aj administratívnu funkciu, materiály z diplomatickej agendy, písomnosti, prípadne práca na ich preklade. Kvôli tomu môže byť oproti tlmočníkom najímaným zastupiteľstvom externe vo výhode; dostane sa k interným materiálom pravidelne a prehĺbi si vedomosti zo špecifických aktuálnych tém. Čerpaním informácií v praxi však tlmočník nenaplní vedomosti z teórie tlmočenia. Tých sa mu dostane najviac počas štúdia, napr. nácvikom tlmočníckych stratégií, ktoré vie aplikovať pri potláčaní nežiaducich či už externých (spôsob vyjadrovania rečníka), alebo interných (zlyhávanie pamäte) vplyvov.[2]

Uplatnenie kompetencií v konkrétnych komunikačných situáciách

V tejto časti príspevku sa venujeme konkrétnym situáciám, s ktorými sme sa v praxi ako tlmočníci na zastupiteľskom úrade stretli a v ktorých sa nami uvedené kompetencie uplatnili. Uvádzame stručnú charakteristiku okolností a upresňujeme, čo na základe našej osobnej skúsenosti považujeme za prínosné vedieť začínajúcim tlmočníkom. V priebehu našej práce na zastupiteľskom úrade sme tlmočili prevažne konzekutívne, jedinú výnimkou tvorí tlmočenie šeptom – šušotáž a tlmočenie z listu - ktoré je hybridným druhom tlmočenia (Keníž 1980), spravidla bez notácie. Špecifikujeme:

[2] Tlmočníckym technikám a ďalším cenným informáciám sa venuje publikácia venovaná príprave tlmočníkov na prax Štubňa 2015.

- Rokovanie
- Sprievodcovské tlmočenie
- Príhovor
- Chuchotage
- Simultánny preklad

Rokovanie sa poväčšine týka konkrétnej témy, resp. okruhu tém, o ktorých by mal byť tlmočník vopred informovaný. Tlmočník je často prítomný, lebo si ho vyžaduje protokol, alebo si ho diplomati vyžiadajú z taktických dôvodov, ak aj ovládajú jazyk partnera na schôdzke, aby v prípade nevyhnutnosti, ak hovoria o citlivých témach, získali čas na reakciu. Tlmočili sme rokovania týkajúce sa ekonomiky (dvojité zdanenie), vojnového konfliktu (okupácia územia), dodržiavania občianskych slobôd (sloboda slova), kultúry (bilaterálna spolupráca krajín) a mnoho ďalších. Naznačuje to široký rozsah tém a nevyhnutnosť dôkladnej prípravy na program rokovania. Výzvou je tlmočenie pod tlakom čoraz diskutovanejšieho fenoménu politickej korektnosti. V politickom diskurze slúži na zahmlievanie skutočného významu, v novodobom jazyku je vnímaný ako pokrytecký spôsob prejavu (Szymczak-Rozlach 2009). V prostredí diplomacie sa odráža v používaní eufemizmov, ktorých použitie je prejavom zdvorilosti, v iných prípadoch zas prostriedkom tlmenia negatívneho postoja, zjemnenia nepríjemných situácií („zdvihnúť ruku" namiesto „spáchať masaker", „nevyčerpaný potenciál spolupráce" nahrádza „nulovú spoluprácu" či „vzťahy na mŕtvom bode", „vytvoriť pragmatický dialóg" sa použije vo význame „rokovať bez emócií" a podobne). V diplomatickom styku je žiaduce používať podmieňovací spôsob, a naopak, mali by sme sa vyhýbať priamym vyjadreniam, zveličeniam a deminutívam (Anghel, Kopecký, Lazarová 2011). Tlmočník však závisí od diplomata, ktorý je rečníkom. Výber lexiky je aj v diplomacii prejavom funkčnosti jazyka, a to tak ako v iných oblastiach (politika, médiá), aj tu úspešne dokáže splniť zámer rečníka zaskočiť poslucháča, ovplyvňovať mienku či manipulovať s emóciami. Objavovať sa začali aj dysfemizmy či etnofaulizmy (napr. „šaurmjan"[3]). Tlmočníkova úloha spočíva v rozlišovaní slov s citovým zafarbením, ovládaní tabuizovanej lexiky a správnej identifikácii jazykových javov. Rečníkov prejav nesmie meniť, opravovať, dopĺňať, či niečo z neho vynechávať. V prípade potreby, a teda na požiadanie, môže pojem, pre ktorý v cieľovo jazyku neexistuje analogický preklad, vysvetliť (napr. „vor v zákone"[4]).

[3] Hanlivé označenie príslušníka arménskej národnosti
[4] Typ kriminálnikov špecifický pre Sovietsky zväz a postsovietske krajiny

Sprievodcovské tlmočenie je zaujímavé tým, že sa odohráva za rôznych okolností na tých najrôznejších miestach. Tlmočiť môžete sprievodcu po turistických miestach, sami sprevádzať účastníka konferencie, byť konzultantom a tlmočníkom zároveň pri vybavovaní úradných záležitostí atď. Niekedy si vyžaduje fyzickú zdatnosť (tlmočenie v teréne za nepriaznivých poveternostných podmienok), psychickú odolnosť a rozvahu (tlmočenie na cudzineckej polícii, v sirotinci), inokedy duchaprítomnosť (služobné cesty s fixným programom, ale nepredvídateľnými situáciami). Celkovo by sme v tomto prípade zhrnuli a zdôraznili schopnosť pohotovo reagovať, diskrétnosť, a v prípade interferencie emotívnosti a vecnosti voľbu adekvátneho jazyka. Stretli sme sa aj s prípadom, kedy bol rečník jazykovo zdatný v zmysle, že rozumel výpovedi v cudzom jazyku, ale sám ním hovoriť nechcel, a preto sme tlmočili len jeho slová, nie slová jeho komunikačného partnera. Tlmočenie má byť jasné a presné. „Lexikálna alebo faktografická buď nesprávnosť alebo prílišná redundantnosť môže viesť k tzv. „zbytočnej" spätnej väzbe zo strany recipienta. Úlohou tlmočníka je dosiahnuť efektívnu komunikáciu" (Harviľaková 2009).

Pri tlmočení príhovorov sa v našom prípade tlmočilo pri oficiálnych príležitostiach, na pódiu, pred publikom. Tu sa zreteľne prejavia rečnícke schopnosti tlmočníka a vystupovanie bez trémy. Čo sa týka významu prijímaného prejavu, pri spontánnych prejavoch ho tlmočníkovi pomáha „prekódovať" bohatá slovná zásoba a vynaliezavosť, a to najmä pri význame vyjadrenom vzletne, metaforicky, vtipom a pod. Stalo sa nám, že preklad príslovia alebo porekadla by nám nijak nepomohol v ich pretlmočení do cieľového jazyka, pokiaľ by sme nepoznali kultúrne prostredie, v ktorom sa používa a jeho význam. Azerbajdžanské „Yavaş yavaş pendir lavaş" doslovne preložíme ako „Pomaly pomaly syr chlieb". Významom je však najbližšie k slovenskému príslovíu „Pomaly ďalej zájdeš". Rečník vo svojom prejave po rusky povedal „Čeloveku nužna vojna kak cigarety zajcu"[5]. Najbližšie porekadlo v slovenčine by mohlo byť „Lysému hrebeň, slepému zrkadlo". Samozrejme, tieto významy v cieľovom jazyku nemusia tlmočníkovi automaticky napadnúť, ale posilňovaním jazykovej kompetencie v oboch pracovných jazykoch sa v budúcnosti vyhneme prípadom, kedy nás môže rečník zaskočiť. Je stále dôležité vedieť sa vynájsť, minimálne vysvetliť poslucháčom význam počutého a zachovať si náležité vystupovanie.

Tlmočenie šeptom, inak známe z francúzskeho ako „chuchotage", bolo od nás požadované na oslave jubilea, ale aj oficiálnom kongrese. Pri tomto type tlmočenia je kľúčové tzv. umenie skratky, oddelenie podstatného od nepodstatného, pochopenie podstatného významu a skrátenie východisko-

[5] V preklade do slovenčiny „Človeku sa zíde vojna tak, ako cigarety zajacovi".

vého textu tak, aby sme vybrali také slová a formulácie, ktoré by čo najkratšie a najvýstižnejšie vystihli originál. Pri tejto príležitosti, ale aj ďalších, musí tlmočník ovládať etiketu (zasadací poriadok, pravidlá stolovania).

S tlmočením z listu, ako je inak simultánny preklad známy, sme sa za našich sedem rokov praxe stretli iba raz. Predmetom tlmočenia bol slávnostný príhovor na otvorení kultúrneho podujatia, ktorý odznel v jazyku, ktorý sme neovládali. Do rúk sme teda dostali text s jeho prekladom do jedného z našich pracovných jazykov, ktorý sme tlmočili do rodného jazyka, slovenčiny. Tlmočenie z listu operuje najmä s tlmočníkovým ovládaním stratégie anticipácie, prognózy. Tú si cizeluje praxou, v priebehu ktorej sa stretáva s opakujúcimi frázami v oficiálnych prejavoch, a tak dokáže predvídať obsah predneseného textu a odľahčuje si tým pamäť.

Záver

Týmto príspevkom sme chceli vyvrátiť predstavu o tlmočníkovi na diplomatickej misii ako o častom návštevníkovi recepcií bez presne zadefinovaných úloh. Túto prácu považujeme za pestrú, ale svojou rozmanitosťou prinášajúcu náročné situácie. V našom texte sme uviedli ich stručný prehľad a ku kompetenciám sme zaradili tie, ktoré sa v nich najjasnejšie prejavili. Okrem tlmočenia sa na zastupiteľskom úrade tlmočník môže venovať, v našom prípade to tak bolo, prekladom, rešerši, v rámci výskumu a poradnej činnosti vyhotovovaniu správ – tzv. reportov (napr. o ekonomickom stave krajiny, v ktorej úrad sídli), vedeniu korešpondencie, dokumentácii. V ponukách práce na pozíciu administratívneho personálu diplomatickej misie, konkrétne tlmočníka, môže byť tlmočenie hlavnou náplňou práce, no môže byť aj jednou z úloh, ktorou môže byť administratívny personál poverený. Našim príspevkom sme chceli priblížiť náplň práce stáleho zamestnanca zastupiteľského úradu, povereného, ako sme spomenuli vyššie, buď primárne tlmočením, alebo nielen ním.

Literatúra

ANGHEL, I. M.; KOPECKÝ, P.; LAZAROVÁ, M. (2011): *Úvod do diplomacie.* Bratislava: AnaPress, s. 137.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

HARVIĽAKOVÁ, L. (2009): Komunikačná kompetencia sprievodcu-tlmočníka v sprievodcovskom tlmočení. In: HARDOŠOVÁ, M.; DOBRÍK, Z. (eds.): *Preklad a tlmočenie 8. Preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej reflexii.* Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 145-150.

KENÍŽ, A. (1980): *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

LEVÝ, J. (1983): *Umění překladu*. Praha: Panorama.

MÜGLOVA, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Bratislava: Enigma.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. (2005): *Preklad ako interkultúrna komunikácia.* Bratislava: AnaPress.

SMETANOVÁ, M. (2010): Tlmočník ako člen administratívneho personálu diplomatickej misie. In: CHOVANEC, M.; SIPKO, J. (eds): *6. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 695-704.

SZYMCZAK-ROZLACH M. (2009): Eufemizácia v slovenčine. In: KOVÁČOVÁ, M. (ed.): *Literatúra v kontexte slovanskej kultúry 20. storočia.* Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 147-151.

SERESOVÁ, K. (2009): *Translatologie in der Praxis (Wirtschaftsdeutsch)*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: Ekonóm, s. 28-46.

ŠTUBŇA, P. (2015): *Základy simultánneho tlmočenia.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

VERTANOVÁ S.; ANDOKOVÁ M.; ŠTUBŇA P.; MOYŠOVÁ S. (2015): *Tlmočník ako rečník.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Kontakt:

Mgr. Dominika Fifiková, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: dominika.fifikova@euba.sk

Politické vzdelávanie vo výučbe cudzích jazykov

Ingrid Kunovská

Abstract

Political Education in the Teaching of Foreign Languages. *The course in Area Studies contributes with its very wide and varied focus to the formation and development of students' general awareness of any foreign language. Its basic topics include, among other things, political issues. Our goal is to point out the importance of political education in the teaching of foreign languages. Working with current and authentic political texts, in our opinion, helps to increase students' motivation to study a foreign language, also increases their level of knowledge, while at the same time encouraging awareness of the specificity of their country of origin, and then comparing them with the specifics of the language they are studying. The aforementioned facts are shaping the students in some way and definitely prepare them for their future professional career.*

Kľúčové slová: jazyk, politika, politické vzdelávanie, oblastné štúdie, cudzie jazyky, Nemecko

Keywords: language, politics, political education, area studies, foreign languages, Germany

Úvod

Jazyk politiky sa objavuje v rôznych podobách, v rôznych kontextoch a situáciách (Niehr 2014; Girnth 2015). Okrem jazyka priamych aktérov politiky, ktorými sú spravidla ústavní činitelia (prezident, predseda vlády, ministri, poslanci, štátni tajomníci a pod.), ako aj zástupcov profesií, ktoré sú s politickou bezprostredne spojené (novinári, komentátori, politickí analytici, politológovia) sa politický jazyk objavuje aj v bežnej, každodennej komunikácii (Štefančík 2016a). Jednou z možností, kedy sa jazyk politiky používa v komunikačnej interakcii medzi nepolitikmi, sú okrem iného aj vyučovacie hodiny. Politika sa tak stáva predmetom diskusie buď medzi vyučujúcimi a študentmi, prípadne medzi študentmi navzájom. Spravidla sa

najčastejšie využíva v prípade stredných škôl na hodinách občianskej náuky, prípadne na hodinách dejepisu, v prípade vysokých škôl (okrem špecializovaných politologických, alebo sociologických pracovísk) na seminároch a prednáškach z oblasti humanitných a spoločensko-vedných odborov. V tomto príspevku však nesústredíme pozornosť na jazyk humanitných alebo spoločensko-vedných disciplín, ale na oblasť výučby cudzích jazykov. Pretože aj v ich prípade je potrebné využívať politický slovník. V nasledujúcom príspevku bude pozornosť venovaná téme politického vzdelávania, pretože práve cez politické vzdelávanie prezentované v cudzom jazyku je možné študentom priblížiť a vysvetliť nielen základné zákonitosti fungovania politického systému, teda reálií určitej jazykov oblasti, ale rovnako prispieť k osvojovaniu si základných princípov, na ktorých stojí existujúci demokratický poriadok.

Cieľom predloženého textu bude vysvetliť, ako sa dá koncept politického vzdelávania uplatniť pri výučbe cudzích jazykov, konkrétne na hodinách oblastných štúdií, resp. reálií. Uvedený cieľ bude dosahovaný na príklade vyučovacieho procesu reálií nemecky hovoriacich krajín. Vychádzame totiž z predpokladu, že koncept politického vzdelávania má svoje korene v povojnovom Nemecku, kedy miestna politická elita, ale rovnako akademická a vedecká obec uvažovala, ako sa vyhnúť zopakovaniu temných dejín tohto štátu. To však nevylučuje predpoklad, že koncept politického vzdelávania nemožno uplatniť aj na hodinách reálií iných jazykov, napríklad angličtiny, francúzštiny alebo španielčiny, pretože hľadať vhodnú odpovedať na otázku, ako sa vysporiadať s nebezpečenstvami demokratického poriadku patrí medzi prioritné oblasti vnútornej politiky každého štátu.

Koncept politického vzdelávania. Ako ho definovať.

Ako už bolo vyššie uvedené, kolískou konceptu politického vzdelávania je Spolková republika Nemecko. V prípade Nemecka sa práve cez koncept politického vzdelávania pomáhajú upevňovať demokratické tradície a hodnoty u bežného obyvateľstva. Cieľom procesu politického vzdelávania je svojprávny občan, t. j. občan, ktorý nielenže má sprostredkované dostatočné množstvo informácií, ale rovnako má pochopenie pre politiku, dokáže využívať svoje kritické myslenie na zhodnotenie politických procesov, dokáže diskutovať o politike a v konečnom dôsledku má aktívny záujem o veci verejné, okrem iného aj politickou participáciou (Detjen 2007; Reheis 2014). Výsledkom politického vzdelávania je teda človek s dobre vyvinutým zmyslom pre hodnoty parlamentnej demokracie a trhového hospodárstva (Štefančík 2016b), t. j. človek, ktorý dokáže dostatočne včas rozpoznať

nebezpečenstvá demokratického poriadku, okrem iného pravicového extrémizmu (Smolík 2013), a zodpovedne a kompetentne naň reagovať.

V procese politickej socializácie hrá práve rodina kľúčovú úlohu (Kleeberg-Niepage, 2012). Na tejto úrovni je dôležitá možnosť nepriamej komunikácie, diskusie o politike. Je dôležité, aby sa v rodinnom prostredí viedli debaty o spravovaní vecí verejných, ale rovnako o rôznych spoločenských problémoch (korupcia, klientelizmus, nepotizmus). Úlohou rodiny je podpora názorov, ktoré sú kompatibilné s princípmi právneho štátu a naopak, a mali by sa potláčať tie, ktoré sú v rozpore s princípmi demokratického poriadku. Ak už deti diskutujú so svojimi rodičmi o politike, je väčší predpoklad, že mladí ľudia s pôvodom v takýchto rodinách budú mať v období dospievania a v neskoršom živote lepšie pochopenie pre princípy pluralitnej demokracie.

Okrem rodiny zohráva dôležitú úlohu v procese politického vzdelávania škola. Práve v škole má mladý človek možnosť získavať prvú skúsenosť s demokraciou. V tomto období mladého človeka je dôležité, či sa v škole nielen diskutuje o politike, ale rovnako, či rozhodnutia pedagogického procesu, korešpondujú s predstavami o demokratickom spravovaní vecí verejných. V konečnom dôsledku je dôležité, či má mladý človek priamu možnosť zúčastňovať sa v rámci školy na rôznych rozhodnutiach.

Okrem rodiny a školy sú dôležitým aktérom politického vzdelávania aj politické mládežnícke organizácie (Polačková 2012) a v prípade napríklad Nemecka, aj politické nadácie. Oba typy organizácií sú bezprostredne spojené s politickými stranami, pričom politické nadácie, ktoré sú organizáciami sesterských strán so zastúpením v Spolkovom sneme (ak je poslancov toľko, aby mohli vytvoriť samostatný poslanecký klub), sú okrem iného aj práve na účel politického vzdelávania dotované z federálneho rozpočtu. Organizácie ako politické nadácie však na Slovensku zatiaľ chýbajú, takže existuje priestor na to, aby sa prostredníctvom nich podporili princípy demokratického vládnutia a právneho štátu.

Politické vzdelávanie vo výučbe predmetu Reálie

Čo je vlastne úlohou predmetu Reálie? Podľa nemeckých autorov Moga a Althausa „Sie soll Fremde mit der Geschichte, den politischen Strukturen und Institutionen, den sozialen und kulturellen Verhältnissen, mit Philosophie, Literatur und Kunst eines Landes vertraut machen, sie soll selbstverständlich auch Einblicke in die Mentalität, die Lebensweise und den. Alltag seiner Bewohner geben“ (Mog 1992).

Reálie zahŕňajú poznatky týkajúce sa zemepisu danej jazykovej oblasti, jej historického vývoja, hospodárskych, politických, sociálnych, právnych podmienok, literatúry, umenia, vedy a techniky a ďalších okruhov tvoriacich kultúru príslušnej krajiny a jej národa. Obsahujú fakty charakterizujúce danú jazykovú oblasť v súčasnosti s prihliadnutím k jej minulosti a k jej aktuálnym vývojovým tendenciám. Tieto fakty sú kľúčom k pochopeniu mnohých jazykových javov, ktoré spadajú do sféry lingvoreálií (výrazová a významová stránka). Ak hovoríme o lingvoreáliách, máme na mysli poznatky súvisiace s významom slov, slovných spojení, frazeológie a väčších jazykových útvarov, a to zvlášť tých slov a útvarov, ktoré odrážajú mimojazykovú skutočnosť typickú pre danú cudzojazyčnú oblasť (Kucharová, Kunovská 2017).

Z uvedeného vyplýva, že predmet Reálie má veľmi širokú ponuku výberu tematických oblastí, s ktorými je možné v rámci výučby cudzieho jazyka efektívne pracovať. Voľba tém by mala byť však zrealizovaná veľmi starostlivo, tak, aby zohľadňovala nie len študijný odbor, ale aj vek študentov, ich všeobecnú vedomostnú úroveň, ako aj dosiahnutú úroveň ovládania daného cudzieho jazyka. Ako vyučujúci si asi často ani neuvedomujeme, akú významnú úlohu pri výbere vhodnej témy a textu s témou súvisiaceho zohrávame. Za obzvlášť dôležité považujeme spomenúť predovšetkým zachovanie objektívnosti pri didaktizácii zvolených textov a ich ďalšom spracovávaní v rámci výučby. Veľmi dôležité je podľa nás slovenských študentov motivovať k tomu, aby nad aktuálnymi témami doma i vo svete, ktoré takmer vždy vyplývajú z historických udalostí daného štátu, uvažovali. Aby svoje už nadobudnuté vedomosti aj aktívne používali pri formovaní svojich postojov a hlavne aby o nich navzájom aktívne diskutovali. Len tak je možné oslobodiť sa od dlhé roky zaužívaného a praktizovaného, často zbytočného a predovšetkým neefektívneho učenia sa formou memorovania vedomostí.

Jeden z obsahov výučby reálií tvorí vysvetlenie moderných dejín a následne vysvetlenie politického systému určitej krajiny, v ktorej je vyučovací jazyk jazykom materinským. Cez pochopenie reálií získavajú študenti nielen dostatočnú vedomostnú základňu, jazykovú kompetenciu, ale rovnako je im poskytnutý predpoklad pre pochopenie politickej kultúry a tým pádom aj niektorých historických rozhodnutí v minulosti aj v súčasnosti.

V tejto súvislosti môžeme hovoriť o nadobúdaní tzv. politickej gramotnosti, ktorá podľa nás veľmi úzko súvisí s v ostatnom období často spomínanou mediálnou gramotnosťou. Len samotná schopnosť dokonalého ovládania cudzieho jazyka dnes nie je postačujúcou. Súčasný vzdelaný mladý človek je okrem cudzojazyčnej interkultúrnej kompetencie vybavený aj

všeobecným prehľadom týkajúcim sa minulého aj aktuálneho politického diania doma aj v zahraničí, čo mu umožňuje pochopiť mnohé súvislosti a súčasne dokáže objektívne zhodnotiť danú situáciou bez toho, aby sa nechal stiahnuť mohutnou vlnou emócií, ktoré ovplyvňujú správanie väčšiny, často nedostatočne vzdelanej populácie. Kvalitné politické vzdelávanie realizované aj ako súčasť výučby cudzích jazykov má preto podľa nás svoje opodstatnenie a určite by sa mu mala aj na Slovensku, kde sme často svedkami prítomnosti historickej a politickej nevzdelanosti, venovať väčšia pozornosť.

Nemecko je krajinou, ktorá je veľmi dobrým príkladom súvisiacim s našou témou. V povojnovom vývoji Spolkovej republiky Nemecko zohrávala dôležitú úlohu otázka, ako sa vysporiadať s nedostatkami politického systému Weimarskej republiky a vytvoriť politický systém, ktorý by opätovne zabránil vlastnému zlyhaniu. Práve tieto témy patria medzi hlavné obsahové priority politického vzdelávania v podmienkach Nemecka a sme presvedčení o tom, že určite by podobný prístup vo vzdelávaní bol prínosom i v našich podmienkach. Aj na Slovensku je potrebné zamyslieť sa nad dianím v našich dejinách, tak, aby sa podobné negatívne udalosti v budúcnosti neopakovali.

V spoločnosti sa kladie čoraz väčší dôraz na zvyšovanie kvality ľudského potenciálu ktorá je založená na schopnosti každého jednotlivca disponovať širokým spektrom osvojených kľúčových kompetencií. Medzi kľúčové kompetencie možno bezpochyby zaradiť aj jazykové znalosti. Ovládanie jedného alebo viacerých cudzích jazykov často zohráva rozhodujúcu úlohu pri možnom úspešnom uplatnení sa v profesionálnej konkurencii v mnohých povolaniach. (Kucharová 2011) Pri výučbe cudzieho jazyka sú preto reálie mimoriadne dôležité, pretože obohacujú študenta o jednu veľmi dôležitú súčasť cudzojazyčnej výbavy a taktiež napomáhajú pri procese formovania vzdelaných a rozhľadených osobností .

Záver

K dôvodom štúdia cudzích jazykov patria okrem iného aj politické dôvody. Tie veľmi úzko súvisia s otvorením hraníc a tým aj s rozvojom medzinárodných vzťahov jednotlivých štátov. Práve tie podporujú mierovú koexistenciu rozdielnych národov. Preto zohráva výchova k mieru, interkultúrne učenie a sociálne učenie významnú úlohu pri vzdelávaní a osobnostnom rozvoji mladých ľudí. Rovnako dôležitá je však aj ich jazyková kompetencia, nakoľko osvojenie si akéhokoľvek cudzieho jazyka je predpokladom

pripravenosti mladej generácie vybudovať si, prípadne ďalej rozvinúť vzťah k iným kultúram, akceptovať ich a tolerovať.

Z uvedeného vyplýva, že politické vzdelávanie je vhodným konceptom nielen pri výchove k občianstvu, ale rovnako pri výučbe cudzích jazykov. Preukázalo sa, že prostredníctvom politického vzdelávania si študenti osvojujú dostatočnú cudzojazyčnú výbavu, pretože v procese politického vzdelávania sa pozornosť učiteľa sústreďuje predovšetkým na témy spojené s modernou históriou konkrétneho štátu, s politickým systémom. Prostredníctvom politického vzdelávania sa podporuje kritické myslenie mladého človeka, ktorému sa na hodinách poskytuje dostatočný priestor na vyjadrenie svojich myšlienok a názorov a ich konfrontáciu s postojmi svojich vrstovníkov. Je preto dôležité, aby sa politickému vzdelávaniu nevenovala pozornosť len na hodinách z oblasti spoločensko-vedných odborov, ale rovnako na hodinách cudzích jazykov.

Literatúra

DETJEN, J. (2007): *Politische Bildung*. München: Oldenbourger Wissenschaftsverlag.

GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.

KLEEBERG-NIEPAGE, A. (2012): Zur Entstehung von Rechtsextremismus im Jugendalter – oder: Lässt sich richtiges politisches Denken lernen? In: *Journal für Psychologie*, Vol. 20, No. 2, s. 1-30.

KUCHAROVÁ, J. (2011): Námety na sprostredkovanie a osvojovanie krajinovedných poznatkov v rámci výučby nemeckého jazyka s ohľadom na interkultúrny aspekt. In: POLÁK, K.; TÓTH, J. (eds.): *Zborník plenárnych prednášok z medzinárodnej vedeckej konferencie "Cezhraničná spolupráca štátov V4 a prizvaných hostí*". Sládkovičovo: Vysoká škola Visegrádu, s. 332-353.

KUCHAROVÁ, J.; KUNOVSKÁ, I. (2017) Krajinovedné podnety vo výučbe gramatiky nemeckého jazyka na Ekonomickej univerzite v Bratislave. In: KVAPIL, R. (ed.): *Cudzie jazyky v premenách času 7.: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: EKONÓM, s. 164-168.

MOG, P.; ALTHAUS, H. J. (1992): *Die Deutschen in ihrer Welt, Tubinger Modell einer integrativen Landeskunde*. Berlin: Langenscheidt.

NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

POLAČKOVÁ, A. (2012): Politická participácia mládeže pohľadom študentov politológie. In: *Slovenská politologická revue*, Vol. 12, No. 2, s. 124-147.

REHEIS, F. (2014): *Politische Bildung. Eine kritische Einführung*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

SMOLÍK, J. (2013): Krajně pravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. In: *Sociológia*, Vol. 45, No. 4, s. 385-410.

ŠTEFANČÍK, R. (2016a): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

ŠTEFANČÍK, R. (2016b): Politickým vzdelávaním proti politickému extrémizmu. In: DUDINSKÁ, I.; DUDINSKÝ, V.; POLAČKOVÁ, A. (eds.): *Extrémizmus a radikalizmus. Staré fenomény v nových kontextoch*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 127-135.

Kontakt:

PhDr. Ingrid Kunovská, PhD.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: ingrid.kunovska@euba.sk

Mit politischen Texten didaktisch umgehen

Jana Kucharová

Abstract

Didactic Use of Political Texts. *The purpose of this paper is to emphasize the importance of using texts from the sphere of politics in teaching German as a foreign language. On the examples of specific texts that are topically focused on the realm of politics, we demonstrate the possibilities of their use for the purpose of developing learners' communicative competences (listening, reading, writing, and speaking) or their grammatical and lexical competence. Texts on politics then acquire a completely new dimension for learners – they are taken not only as a source of information, but as a means of improving learners' linguistic proficiency and connecting it to the up-to-date political issues both at home and abroad.*

Schlüsselwörter: kommunikative Didaktik, Text, politischer Text, DaF-Unterricht, Fertigkeiten

Keywords: communicative didactics, text, political text, teaching German as a foreign language, competence

Einführung

Die Qualität des menschlichen Potenzials basiert auf der Fähigkeit jedes Einzelnen, über ein breites Spektrum von angeeigneten Schlüsselkompetenzen zu verfügen. Zu diesen Kompetenzen gehören zweifelsohne auch Fremdsprachenkenntnisse. Die Beherrschung von Fremdsprachen wird also in der heutigen Zeit der Internationalisierung und Globalisierung der (nicht nur) europäischen Beziehungen zur Notwendigkeit. Im Vordergrund steht oft auch die Forderung nach Mehrsprachigkeit. Nach dem Geminsamen europäischen Referenzrahmen für Sprachen (2001: 17) betont die Mehrsprachigkeit die Tatsache, dass sich die Spracherfahrung eines Menschen in seinen kulturellen Kontexten erweitert, von der Sprache im Elternhaus über die Sprache der ganzen Gesellschaft bis hin zu den Sprachen anderer Länder. Diese Sprachen und Kulturen werden aber nicht in strikt voneinander getrennten mentalen Bereichen gespeichert, sondern bilden vielmehr ge-

meinsam eine kommunikative Kompetenz, zu der alle Sprachkenntnisse und Spracherfahrungen beitragen und in der die Sprachen miteinander in Beziehung stehen und interagieren. In verschiedenen Situationen können die Menschen dann flexibel auf verschiedene Bereiche dieser Kompetenz zurückgreifen, um eine effektive Kommunikation mit einem bestimmten Gesprächspartner zu gewährleisten.

Bimmel und Rampillon (2000: 6) betonen beim Fremdsprachenlernen den Aspekt der bewussten Integration vom neuen Wissen in das bereits vorhandene. Dadurch gewinnt die Bewusstmachung von Lernvorgängen an Bedeutung, was zur Unterstützung von autonomem Lernen führt. Nach den Untersuchungen gibt es drei Hauptfaktoren für das Fremdsprachenlernen (Bimmel, Rampillon 2000: 8-15):

1. Politische Gründe: Im Rahmen der innereuropäischen Grenzen und auch über die Europäische Gemeinschaft hinaus entstehen Öffnungen, Entspannungen und Lockerungen im Bereich der internationalen Beziehungen, was eine friedliche Koexistenz von verschiedenen Nationen fördert und fordert. Für die Entwicklung der Jugendlichen in unserer Gesellschaft spielen Friedenserziehung, interkulturelles Lernen und soziales Lernen eine bedeutende Rolle. Der Erwerb möglichst vieler Fremdsprachen ist dann entscheidend, um die Bereitschaft der Lerner zum Umgang mit anderen Kulturen aufzubauen bzw. weiterzuentwickeln.
2. Wirtschaftliche und berufliche Gründe hängen vor allem mit Freizügigkeit und höherer Mobilität von Arbeitnehmerinnen und Arbeitnehmern überall in der Welt zusammen. Außerdem ist die Weiterentwicklung der Sprachkompetenz für viele eine Voraussetzung, um überhaupt eine Arbeit zu finden und überleben zu können. Für sie können dann die Fremdsprachenkenntnisse von existenzieller Bedeutung sein.
3. Private Anlässe – es handelt sich z. B. um die Möglichkeit der Nutzung von Medien (Fernsehprogramme), Besuch der Länder, in denen man die Zielsprache spricht, verschiedene Kommunikationsformen usw.

Das Ziel dieses Beitrags ist, zu zeigen, dass das Thema Politik nicht nur als ein Beweggrund zum Fremdsprachenlerenen verstanden werden kann, sondern, dass man auch politische Themen in den Fremdsprachenunterricht integrieren kann. So wird das politische Thema zum Mittel zur Entwicklung von kommunikativen sprachlichen Fertigkeiten. Man unterstützt dabei den landeskundlichen und interkulturellen Aspekt des Fremdsprachenerwerbs bei den LernerInnen. Anhand eines konkreten Textes zu einem politischen Thema versuche ich zu zeigen, dass es möglich ist, diesen Aspekt zusammen mit der Entwicklung von rezeptiven und produktiven kommunikativen sprachlichen Fertigkeiten oder grammatischen Kompetenzen im DaF-Unterricht zu betonen.

Interkultureller und landeskundlicher Aspekt des DaF-Unterrichts im Kontext der kommunikativen Didaktik

Unter der Zusammenwirkung von unterschiedlichen Faktoren entwickelt sich in der ersten Hälfte der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts die kommunikative Didaktik. Zum wachsenden Bedarf an Fremdsprachen tragen aus sozialpolitischer Sicht vor allem der Zusammenschluss der Staaten in verschiedenen Bündnissen und die wachsende Mobilität der Menschen in Beruf und Freizeit bei. Außerdem entstehen neue Zielgruppen von Fremdsprachenlernenden, weil die Fremdsprachen an allen Schultypen unterrichtet werden. Immer wichtiger wird auch die berufliche Fortbildung – es müssen also Unterrichtsmethoden entwickelt werden, die zu den jeweiligen Lerngruppen passen. Den Fremdsprachenunterricht beeinflussen schließlich auch neue Erkenntnisse der Wissenschaften, mit denen die Fremdsprachendidaktik eng zusammenhängt, vor allem der Linguistik und Lerntheorie. Im Bereich der Linguistik muss vor allem die Pragmalinguistik erwähnt werden, die die Sprache als einen Aspekt menschlichen Handels betrachtet (Kommunikation = mit Sprache etwas [miteinander] tun) (Seresová 2010). Im Bereich der Lerntheorie wird die Sprache immer mehr als ein bewusster (kognitiver) und kreativer Prozess betrachtet. Von diesen Impulsen gehen auch neue Zielsetzungen und Lehrpläne des Unterrichts aus. Neuner und Hunfeld (1993: 84) definieren die Befähigung zur Kommunikation („kommunikative Kompetenz“) als das übergreifende Lehrziel des Fremdsprachenunterrichts.

Die Neuorientierung der Fremdsprachendidaktik und –methodik in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts konzentriert sich vor allem auf zwei Perspektiven:

1. Die pragmatische Orientierung des Fremdsprachenunterrichts – in dieser Perspektive stehen die pragmatischen Ziele im Vordergrund: man lernt die „lebende“ Sprache, um sie für die Alltagskommunikation zu benutzen. Das eigentliche Ziel ist die Entwicklung von fremdsprachlichem Können, d.h. die Entwicklung von fremdsprachlichen Fertigkeiten (Hören, Lesen, Schreiben, Sprechen).
2. Die pädagogische Orientierung des Fremdsprachenunterrichts – betont die „Lernerorientierung“ und formuliert zwei wichtige Ausgangspunkte eines lernerorientierten Konzepts: Ermittlung der Lernvoraussetungen (Was bringt die Lerngruppe in den Lernprozess mit?) und Bestimmung der Zielsetzungen (Was braucht die Lerngruppe, um in der Fremdsprache kommunikationsfähig zu werden?).

Deshalb kann man nach Neuner und Hunfeld (1993: 87) in der Entwicklung der kommunikativen Didaktik zwei Phasen unterscheiden, die von

einer steigenden Intensität in der Vemühung um die Lernerorientierung geprägt sind:

1. das pragmatisch-funktionale Konzept der 70er und frühen 80er Jahre und
2. das interkulturelle Konzept, das seit der Mitte der 80er Jahre diskutiert und weiterentwickelt wird.

Gerade die zweite Phase, die Betonung der Interkulturalität im Fremdsprachenunterricht hängt mit diesem Thema eng zusammen. In einem interkulturellen Sprachunterricht wird die fremde Welt nicht unmittelbar und direkt, sondern über Medien präsent. So gewinnen vor allem die Verstehensprozesse an Bedeutung und werden zur Grundlage des fremdsprachlichen Lernens. Bei der Erarbeitung von sprachlichen und landeskundlichen Phänomenen wird vergleichend verfahren, wobei die eigene Sprache, Gesellschaft und Kultur dabei die Grundlage bildet, auf die stets bewusst eingegangen wird.

Textverständnis als Grundlage des interkulturellen Deutschunterrichts

Obwohl das Fremdsprachenlernen mit der Betonung der Interkulturalität vor allem auf die Verstehensprozesse fokussiert ist, kann man diesen Prozess keinesfalls nur auf die Lektüre verschiedener Texte beschränken. Es geht vielmehr darum, dass das didaktische Konzept inhaltsorientiert ist. Das bedeutet, dass man beim Fremdsprachenlernen von den Texten ausgeht und ihnen eine Vielfalt unterschiedlicher Aufgabenstellungen zur sprachlichen Äußerung entfaltet.

Unter dem Begriff Text versteht man nach dem Gemeinsamen europäischen Referenzrahmen für Sprachen (2001: 21) jeden Diskurs (mündlich oder schriftlich), der sich auf einen bestimmten Lebensbereich bezieht. Texte werden während der Ausführung einer Aufgabe Anlass für Sprachaktivitäten, indem sie diese unterstützen oder sogar als Prozess oder als Produkt Ziel der Aktivitäten sind. Diese Definition ermöglicht uns nach Liashuk (2015: 12) den Begriff „Text“ auf einer breiteren – kommunikativen Ebene zu verstehen. Die Eigenschaften und Besonderheiten des Textes werden dann von einer kommunikativen Situation vorbestimmt, für die der konkrete Text verfasst wird. Außerdem wird der Text auch vom Ablauf und Zweck des Kommunikationsaktes beeinflusst.

Nach Bolton (2006: 4–6) spielen bei der Suche nach adäquaten Texten für den Fremdsprachenunterricht vor allem zwei Aspekte die Hauptrolle: Authentizität und Schwierigkeit der Texte. Bei den Hörtexten gibt es noch weitere Aspekte, die bei der Textauswahl in Betracht gezogen werden müs-

sen. Deswegen beschränke ich mich weiter vor allem auf die Lesetexte. Die Bedeutung der Authentizität bestätigt in ihrem Beitrag auch Kunovská (2013: 26–27). Ihrer Meinung nach fördert die Integration von authentischen Texten im Fremdsprachenunterricht die Entwicklung von sprachlichen Kompetenzen der Studierenden, vermittelt ihnen im Original neue, aktuelle Informationen und Kenntnisse über das fremde Land und seine Kultur. Die authentische Form fördert nicht nur das Sprachverständnis, sondern auch das interkulturelle Verstehen, steigert das Niveau der Fremdsprachen-beherrschung sowie Interesse und Motivation der Studierenden, sich in der Zielsprache weiterzubilden. Die Integrationsmöglichkeiten von unterschiedlichen Bereichen (sprachlichen, landeskundlichen und interkulturellen) fördern somit die Effektivität und das Erreichen von definierten Zielen im Rahmen des Fremdsprachenunterrichts. Dort ist es auch besonders wichtig, auf die Schwierigkeit der Texte zu achten. Sowohl bei schriftlichen als auch bei mündlichen Texten muss man die Faktoren bedenken, die bestimmen, wie schwer ein Text für den Leser bzw. Hörer zu verstehen ist. Es handelt sich vor allem um die sprachliche Struktur des Textes, seine kontextuelle Einbettung, den Textinhalt und die Art der Interaktion (formeller oder informeller Text).

Politischer Text im DaF-Unterricht

In diesem Teil des Beitrags werden einige Beispiele der Einsatzmöglichkeiten von politischen Texten im DaF-Unterricht angeführt. Die hier angeführten Beispiele beziehen sich auf den Bereich der Förderung von grammatischen und lexikalischen Kompetenzen bei den Lernern. Unter politischem Text wird hier ein Text verstanden, der sich inhaltlich auf ein politisches Thema bezieht. Beim Einsatz von solchen Texten im Unterricht muss man verschiedene Faktoren in Betracht ziehen:

1. das Thema des Textes,
2. die Zielgruppe,
3. das sprachliches Niveau der Zielgruppe,
4. die Fertigkeiten oder Kompetenzen, die man mit Hilfe des Textes bei den Lernern entwickeln will.

Um den möglichen Einsatz von solchen Texten im DaF-Unterricht zu zeigen, habe ich den folgenden Beispieltext ausgewählt:

> ***Bundestag verabschiedet Gesetz gegen Hasskommentare***
> *Hasskommentare sind Alltag in den sozialen Netzwerken. Nun hat der Bundestag beschlossen, dass Unternehmen wie Facebook und Twitter noch härter dagegen vorgehen müssen. Doch es gibt Kritik.*

Internetplattformen wie Facebook und Twitter müssen künftig konsequenter gegen Hasskommentare und Falschnachrichten vorgehen. Nach monatelanger Debatte verabschiedete der Bundestag dazu am Freitag mit den Stimmen von Union und SPD ein Gesetz, das die Betreiber von sozialen Netzwerken verpflichtet, offensichtlich strafbare Inhalte innerhalb von 24 Stunden nach Eingang der Beschwerde zu löschen oder zu sperren. Sonstige rechtswidrige Inhalte müssen „in der Regel" innerhalb von sieben Tagen gelöscht oder gesperrt werden.

Die sozialen Netzwerke können die Entscheidung auch an gemeinsame Einrichtungen der Plattformbetreiber abgeben, die unabhängig sein müssen. Diese müssen ebenfalls binnen sieben Tagen über die Strafbarkeit des gemeldeten Inhalts entscheiden.

Die Netzwerk-Betreiber werden mit dem Gesetz verpflichtet, den Nutzern ein leicht erkennbares, unmittelbar erreichbares und ständig verfügbares Verfahren zur Übermittlung von Beschwerden anzubieten. Nutzerbeschwerden müssen sie unverzüglich zur Kenntnis nehmen und auf strafrechtliche Relevanz prüfen. Wird ein Beschwerdemanagement nicht oder nicht richtig eingerichtet, droht eine Geldbuße. Diese kann fünf Millionen Euro gegen eine für das Beschwerdeverfahren verantwortliche Person betragen. Gegen das Unternehmen selbst kann die Geldbuße bis zu 50 Millionen Euro ausmachen.

Der Bundesjustizminister sagte, mit dem Gesetz werde das „verbale Faustrecht" im Netz beendet und die Meinungsfreiheit aller geschützt.

Kritik äußerte vor der Abstimmung die Linken-Parteichefin. Fast alle Experten hätten die von der großen Koalition geplante Neuregelung vergangene Woche im Rechtsausschuss des Bundestages als „verfassungswidrig" bezeichnet, sagte Kipping der Nachrichtenagentur AFP. Mit dem „Last-Minute-Gesetz" werde die Unterscheidung zwischen strafbarer Hetze, Satire und freier Meinungsäußerung „nun faktisch an Drittdienstleister der Internetmonopolisten wie Facebook delegiert" (Reuters 2017).

Es handelt sich um einen Zeitungsartikel, dessen zentrales Thema die Verabschiedung eines Gesetzes gegen Hasskommentare in sozialen Netzwerken ist. Der Text kann im DaF-Unterricht in fortgeschrittenen Gruppen (Sprachniveau B2 – C1) eingesetzt werden. Es handelt sich um ein Thema, mit dem sich junge LernerInnen (z. B. UniversitätsstudentInnen) identifizieren können , weil die meisten von ihnen in sozialen Netzwerken aktiv sind.

Im Folgenden werden einige Aufgabentypen präsentiert, mit deren Hilfe dieser Lesetext im DaF-Unterricht bearbeitet werden kann.

Beispiele für textbezogene Aufgaben, die die Entwicklung von sprachlichen (grammatischen und lexikalischen) Kompetenzen fördern

Beispiel 1:
Lesen Sie den Text und markieren Sie alle zusammengestzten Nomina.

Diese Aufgabe kann schon beim ersten Lesen bearbeitet werden. Es geht hier nicht um das detaillierte Textverständnis, sondern um das Erkennen der Komposita. Die Aufgabe ist also eher auf die Förderung von lexikalischer Kompetenz orientiert. Eine andere Variante der Aufgabe wäre z. B.: Lesen Sie den Text und markieren Sie alle zusammengesetzten Wörter. Jetzt ist keine konkrete Wortart angegeben, die Aufgabe ist noch allgemeiner.

Beispiel 2:
Suchen Sie im Text Internationalismen und ersetzen Sie sie durch ein deutsches Wort.

Diese Aufgabe dient auch zur Vertiefung des Wortschatzes in der deutschen Sprache. Die Lerner sollen jetzt nach passenden deutschen Äquivalenten zu den Internationalismen suchen. Die Möglichkeiten, wie sie es machen, hängen von der konkreten Zielgruppe ab. Sie können entweder das Wörterbuch benutzen, im Internet suchen oder sich gegenseitig danach fragen usw.

Beispiel 3:
Erklären Sie die Komposita mit Hilfe von Relativsätzen.

Ein solcher Aufgabentyp verbindet bereits die Förderung von lexikalischer und grammatische Kompetenz bei den LernerInnen, weil sie dabei auch eine bestimmte grammatische Erscheinung (in diesem Fall Relativsatz) üben.

Beispiel 4:
Lösen Sie die Partizipialkonstruktionen in Relativsätzen auf.

Bei dieser Aufgabe handelt es sich um die Förderung der grammatischen Kompetenz – um die Einübung der Transformation von Partizipialkonstruktionen in Nebensätze.

Beispiel 5:
Multiple-Choice-Aufgaben – Lückentext oder Cloze-Test. Bei solchen Aufgaben geht es nicht um die Einübung einer konkreten grammatischen Erscheinung. Eine solche Aufgabe, die vor allem in Tests verwendet wird, kann den Lernern bei komplexer Wiederholung des Lernstoffes helfen, weil sie mehrere grammatische und lexikalische Erscheinungen testet.

Beispiel 6:
Lexikalische oder grammatische Analyse des Textes mithilfe von Mind Maps oder Concept Maps.

Wenn man sich mit dem Text intensiv befassen will, gibt es die Möglichkeit, die im Text vorkommenden grammatischen Erscheinungen oder die im Text verwendete Lexik mit Hilfe von Mapping-Techniken graphisch darzustellen. Die Voraussetzung dafür aber ist, dass diese Techniken den Lernern bekannt sind.

Schlusswort

Das Ziel dieses Beitrags war, anzudeuten, dass auch politische Themen mit dem Fremdsprachenunterricht verbunden werden können, insbesonders durch den Einsatz von politischen Texten bei der Förderung der grammatischen und lexikalischen Kompetenzen oder Entwicklung der kommunikativen sprachlichen Fertigkeiten bei den LernerInnen. Am Beispiel eines konkreten Textes und textbezogenen Aufgabentypen wurde gezeigt, wie vielfältig die Arbeit mit einem konkreten politischen Text sein kann. Und dabei handelt es sich nur um einen Bereich des DaF-Unterrichts. Es gibt natürlich viele Faktoren, die beim Einsatz von solchen Texten im Unterricht beachtet werden müssen. Wichtig aber ist, dass man sich nicht weigert, auch politische Themen in den Fremdsprachenunterricht einzusetzen, denn solche Aktivitäten können nicht nur zur sprachlichen Entwicklung der LernerInnen führen, sondern auch zur Entwicklung ihrer Persönlichkeit, ihres Potenzials, weil sie dadurch auch neue Kenntnisse über das Geschehen gewinnen und sich einen Überblick über die Situation in einem Land ihrer Zielsprache verschaffen. Dies scheint vor dem Hintergrund, dass die Entwicklung der Persönlichkeit der Lernenden nach der kommunikativen Didaktik das oberste Ziel des Fremdsprachenunterrichts ist, besonders wichtig.

Literaturverzeichnis

BIMMEL, P.; RAMPILLON. U. (2000): *Lernerautonomie und Lernstratregien. Ferbstudieneinheit 23.* München: Goethe-Institut.

BOLTON, S. (2006): *Handreichungen für Testautoren. Modul 3.* <https://www.testdaf.de/fileadmin/Redakteur/Bilder/Aktuelles/2007/ALTE_Deutsche_HR_Modul3.pdf> [12. 7. 2017].

Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen, <http://student.unifr.ch/plurilingassets/files/Referenzrahmen2001.pdf> [12. 7. 2017].

KUNOVSKÁ, I. (2013): Autentickosť vo výučbe cudzích jazykov. In: *Fórum cudzích jazykov*, Vol. 5, No. 3, S. 26–33.

LIASHUK, X. (2005): Textový základ testových úloh z cudzích jazykov. In: UJHÁZYOVÁ, M. (ed.): *Komunikatívne testovanie cudzieho jazyka. Jazyková úroveň A1 a A2.* Bratislava: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, S. 12–21.

NEUNER, G.; HUNFELD, H. (1993): *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Fernstudieneinheit 4.* Kassel: Universität Kassel.

REUTERS (2017): Bundestag verabschiedet Gesetz gegen Hasskommentare. In: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 30. 6. 2017, <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/bundestag-verabschiedet-gesetz-gegen-hass-kommentare-15084504.html> [14. 7. 2017].

SERESOVÁ, K. (2010): *Nemecký odborný text ako predmet prekladu.* Bratislava: EKONÓM.

Kontakt:

Mgr. Jana Kucharová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: jana.kucharova@euba.sk

Message received. Or was it? Raising awareness of political messages in lyrics among students of political science

Denisa Šulovská

Abstract

The relationship between music and politics has not yet been widely researched in the social sciences, with the corpus of work on music and politics focusing on protest songs. For this reason, it is perhaps understandable that students of political science are generally not familiar with this research area. This article explores the interface between music and politics from the point of view of a teacher of English for Specific Purposes in the classes of undergraduate students of political science at Comenius University. Experience shows that the majority of undergraduates do not seem to be aware of the connection between music and politics and initially dismiss even the possibility of it, undervaluing the potential of music as a political tool. The final part of the article describes the procedure used to raise the students' awareness of political messages in the lyrics of the 20th and 21st century pop and rock music and the role of music as a communication tool in the world of politics, integrating thus selected subject-specific content with language teaching aims.

Keywords: music, messages in lyrics, English for Specific Purposes

"A pamphlet, no matter how good, is never read but once, but a song is learned by heart and repeated over and over. And I maintain that if a person can put a few cold common sense facts in a song, and dress them up in a cloak of humor to take the dryness off of them he will succeed in reaching a great number of workers who are too unintelligent to too indifferent to read a pamphlet or an editorial on economic science. "
Joe Hill, American song writer and labour activist

Introduction

Whether the subject matter is law, engineering or political science, teachers of English for Specific Purposes look at the subject from a unique perspective. The ESP teacher is rarely a specialist in the field, although it is ex-

pected specialist content will be provided in ESP classes. While the debate on how much understanding of the subject the ESP teacher should have is ongoing (Vičič 2011; Bracaj 2014; Hall 2016; Fălăuș 2017) the general agreement is that the ESP teacher is primarily an expert in the language and language teaching. The goals and aims of ESP classes vary from class to class, largely determined by the subject or discipline, along with the needs of a particular group of learners. Indeed, ESP has long been considered to be a type of English language teaching which is designed to meet specific needs of the learner and related in content to a particular discipline (Strevens 1988).

Unfortunately, available literature in the field of ESP does not cater to the needs of many disciplines (Sarem, Hamidi and Mahmoudie 2013; Vičič 2011; Khoshsima, Saed, Ghasemi 2014), political science among them, although Vičič (2011: 122) quite correctly states that "the likelihood of finding suitable published materials is much higher" if the subject area is more general. For this reason, designing course materials is one of the roles of the ESP teacher, who, in doing this, fulfils also the role of a material provider. The use of authentic content material from the particular subject, modified or unmodified, is incorporated in this task. Content–based instruction is thus a feature of ESP.

Apart from issues directly relevant to language teaching, one questions that arises in materials preparation is which topic areas from the discipline should be covered. In an ideal situation, a satisfactory choice can be ensured by a close collaboration between content experts (specialists in the field) and the curriculum developer (the ESP teacher).

Topics in ESP classes for political scientists

Besides addressing the basic concepts of the subject, it is expected that topics in ESP classes for political scientists will highlight important problems, address current issues and raise topical questions. Additionally, one must not forget that they should also stimulate student interest and leave room to develop students' personal opinion and enable them to present it. As the world of politics is changeable, from a practical point of view, the topics selected should not become outdated within a year or two.

Most ESP teachers will agree that their role is to develop the students' language competence building on their existing knowledge of the subject and that it is usually the students who are more knowledgeable in the particular discipline. However, situations in which a concept, idea or topic is introduced which the students are not familiar with do arise and the teacher

has two options – either to dismiss it or to find a way to incorporate it in the syllabus. This is done especially when, besides developing their language competence, the topic has the potential to be interesting to students – a significant factor in increasing their motivation. In situations when specialist knowledge is provided by the ESP teacher, several questions arise. How accurate should it be? How much in-depth information should be provided to the students? Should the students be encouraged to discover information themselves?

Music and politics in the ESP classroom: a practical example

From the point of view of the ESP teacher music and politics is an obvious choice. Apart from being relevant and subject-specific, it has the capacity to be interesting to young adults (and indeed, the public in general)[1]. For centuries music has expressed diverse political ideas and messages and so it was assumed that students of political science would be at least partly familiar with the topic due to an interest in popular music that young adults generally share. Building on their existing knowledge the potential of music as a political and communication tool could be explored while developing their language competence, which, in essence, is the task of the ESP teacher.

The ESP class consisted of 27 young adults aged between 20 and 24 years of age (mean 20.9). 15 of them were male and 12 were female. Their native language was Slovak and they studied English for the period of 10.7 years on average (between 5-15 years). Their level of English language proficiency was declared mostly between B1-B2 levels. All students, with the exception of three in the final year of their bachelor studies, were second-year undergraduates at the Department of Political Science at Comenius University in Bratislava.

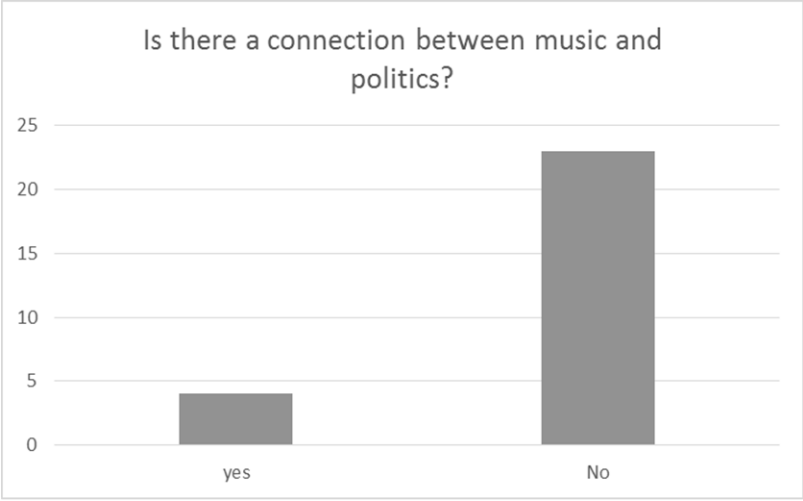
Eight weeks before the topic of music and politics was to be introduced in the ESP class, the participants were administered a questionnaire aimed at finding their existing knowledge about music and politics. The intention was to enable the teacher to assess their prior knowledge of the subject, select appropriate reading and design suitable materials supplementing their coursebook (Šulovská 2016). The questions below were among those that were included in the questionnaire:

[1] For example, in 2015 the Historical Museum in Prague featured an exhibition on politics and music, attempting to answer questions such as What makes music a political instrument? and What is its influence on the masses?

1. Is there a connection between music and politics?
2. Is it possible to examine historical events such as the Cold War, War on Terror, etc. through music?
3. Can music be used as a weapon, and if so, how?
4. What issues would you expect a song with a political statement to address?
5. Can you think of a song / artist with a connection to politics (international or Slovak)?

The results gained from the survey clearly demonstrated that students disregard the connection between music and politics. As many as 23 students of out 27 (i.e. 85 per cent) believed politics and music are not connected (see Chart 1) and claimed that music plays no role in examining historical events. 13 students admitted that music *can* be used as a weapon, namely for propaganda and only four were able to name a song or an artist with a political message (John Lennon, the Czech musician Karel Kryl and the song *Do they know it's Christmas*, mentioned by 1, 2 and 1 student, respectively.) With respect to the themes students would expect to be addressed in a song with a political message, only three were given – war (4), revolution (9) and celebration of a party or political system (2).

Chart 1: Students' opinion on connection between music and politics

The fact that the connection between music and politics seemed to be vastly disregarded, at least by this particular group of undergraduate students of political science, was particularly surprising. Admittedly, music may not be considered a traditional communication tool in politics and, indeed, the students were too young to remember Bob Dylan protesting against the War in Vietnam, or that Bruce Springsteen defended liberal democracy. However, it seems unlikely they do not know that John Lennon sang for peace or, to name a more recent example that the Pussy Riot openly appeared against Vladimir Putin. Additionally, from our own history, invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact and the Velvet Revolution gave rise to widely known songs that unified and strengthened the spirit of people living under the Communist regime.

At this point it needs to be reiterated that the ESP teacher preparing the course materials is not a specialist – neither a political scientist nor a musician – and therefore of admittedly limited knowledge in the field. The process of designing the lesson, familiar to ESP teachers, involves combining personal experience with the topic and study of relevant field-specific literature, exploiting the content to design activities directed towards developing language competence. Lyrics of selected popular songs from the 20th and 21st century were used to raise students' awareness of political messages, thus combining new subject-specific content with language teaching aims. An important part of the process is deciding what kind of information the students will be given in pre-reading activities and in assigned reading, and what will be left for students to discover themselves. A decision was made to focus the lessons around two main issues, namely the themes addressed in political music and the persuasiveness of music.

Themes in political music and the persuasiveness of music

Political music can cover a range of topics and address a number of issues. Among those recurrent in various eras and geographical areas are the belief in the strength of a nation and the yearning for freedom. According to Damodaran (2016) music is "a medium or an instrument of political communication, in critiquing existing social contexts and norms or in expressing protest against those norms". Within the genre of political music, existing research focuses mostly on protest songs – songs that identify a social problem and/or call for action in response to it. One problem that arises in connection with music is that it is frequently categorised as "high" and "low" (Frith 2007; Middleton 1990) or "serious" and "popular" (Lockard 1998) and these categories are used to determine whether the messages in the

music, among them those that are political, can be taken seriously or not. However, this is one of those issues that are, for the purposes of an ESP class, disregarded.

Researching this topic, the ESP teacher will find that political messages are not on the fringe of interest of popular music. For example, Onyebadi (2016: 79) examined a large corpus of songs featured in Chunwan, a TV variety show celebrating the Chinese New Year during the period between 1983-2016 and found the following themes in the top ten (in decreasing order of frequency, bold is mine):

1.	Fashion, youth, love and friendship
2.	**National integration, unity, life and culture of different ethnicities**
3.	New Year´s greeting, wishes, spring and new life, and happy celebrations
4.	Family reunion and gathering, nostalgia and homesickness
5.	**Patriotism and national pride with praise for the motherland, cultural traditions and values**
6.	**Praise for the party. The army, communists and soldiers**
7.	**Better and wealthier life**
8.	**Current national events, policies and melody of the era**

The themes that can be addressed in popular songs are diverse, ranging from the Srebrenica genocide (Softic 2011), the Cold War (Schmelz 2009), environmental issues (Pedelty 2016) to GMO food[2]. In times of great political upheaval or tragic events, music will be responding. For instance, examining the top 100 song titles from the 2000s, Brooks (2009) found that the number of protest songs increased significantly compared to the previous two decades in response to the events of 9/11.

[2] 'I want a cup of coffee, but I don't want a GMO': Neil Young blasts Starbucks and their relationship with agricultural giant Monsanto in new protest song by David McCormack, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3105964/I-want-cup-coffee-don-t-want-GMO-Neil-Young-s-blasts-Starbucks-relationship-Monsanto-new-protest-song.html> [23. 7. 2017].

Undoubtedly, the combination of music and politics has the capacity to stimulate public debate, inspire social movements and increase political activism (Street, Hague and Savigny 2008; DeCleen and Carpentier 2010; Street 2013; Nærland 2014). According to Coleman (2010) music transmits emotive, symbolic, and ideological elements to listeners that connect with their emotional and cognitive sensors. It is precisely the involvement of emotions which enables politicians and their teams to use songs as campaign music, even though the lyrics of the song do not carry a political message[3].

King and Jensen (1995) identify three factors contributing to the persuasiveness of music:

1. Repetitiveness
2. Appeal to a broader range of feelings and sensations coaxing the body into a physiological response
3. Applying personal experience of the listener and creating his or her own interpretation of the meaning of the song.

This means that a listener is able to transfer the ideas in a song and relate them to their own lives which is reinforced by repeated listening to the song eliciting an emotional response. Ideological messages, when present in the song, are more easily accepted by the listeners, because "they do not expect to see them there" (Foss 2009: 214). In addition, Coleman (2010) emphasises the manipulative power of music which appeals to the emotions of the common man.

Brown (2007) mentions another factor that contributes to the effectiveness of music in disseminating political messages, namely its easy accessibility, with the potential to affect a large number of mostly young adults.

Raising awareness of political messages in lyrics

In this article, the steps taken to develop the students' language competence (i.e. speaking, reading skills, etc.) will not be discussed. Rather, we will focus on the process of raising the students' awareness to political messages in music.

Following the introduction of some background information by the teacher and the assigned reading[4], students were provided a corpus of songs

[3] For example, in the latest American presidential elections *Roar* by Katy Perry and *We're Not Going To Take It by* Twisted Sister were used for campaign purposes by Hillary Clinton and Donald Trump, respectively.

[4] The introductory chapter to C. Brown (2007) *Politics in Music: Music and Political Transformation from Beethoven to Hip-Hop*.

selected by the teacher (20th and 21st century pop and rock music by British and American artists in the period between 1944 – 2010)[5], guided to explore the themes addressed and to identify whether the message was explicitly stated in the lyrics.

The themes students identified in the corpus included racism, homophobia, terrorism, environmental issues, war, sectarian violence, privatisation, patriotism and peace, before coming forward with other (more contemporary) songs addressing the same or similar issues, commenting on the fact that some songs seem to be addressing an issue regardless of the time period and seem to be just as contemporary now as they were when they were written. It was at this stage that students began admitting knowing some songs from the corpus, and even some of the lyrics, but they never realised they were responding to various social and political issues. For the next session, students were asked to find other songs with a political message, and thus added poverty and hunger, brotherhood of men, erosion of civil liberties and criticism of policies to the list of issues, along with responses to a concrete event[6].

As students quickly realised, political messages are not always explicitly stated in the lyrics. Frequently, the songwriter makes use of irony and satire and it is the listener who needs to decode the real meaning, with the message intended by the songwriter sometimes being the exact opposite[7]. However, the songwriter's intent is not the only factor that can connect music to politics. Music can be connected with an ideology without the songwriter's intention (or, indeed, their consent) and this sometimes happens even when the lyrics do not present a clearly defined political viewpoint[8]. Music can thus be used to support a particular political agenda.

The final stage involved transferring what students have learnt by conducting their own small-scale research and presenting the findings. They

[5] Tom Robinson – Glad to be Gay (1978), Miley Cyrus – Wake up America (2008), Sting- Russians (1985), Pet Shop Boys – Shopping (1987), Black Eyed Peas – Where is the Love? (2003), *Tom Waits – The Day After Tomorrow (2006)*, Julian Lennon – Saltwater (1991), Woody Guthrie – This Land is Your Land (1944), Pink – Dear Mr President (2005), John Lennon – Imagine (1971), Pet Shop Boys – Integral (2007), Eminem – Mosh (2005), U2 – Sunday Bloody Sunday (1983), AKA – Free Nelson Mandela (1984), Bob Dylan – Only a pawn in their game (1964), Lenny Kravitz - Back in Vietnam (2008), Pet Shop Boys – I´m with Stupid (2006) Bob Dylan – The Times Are Changing (1964), Sheryl Crow – God Bless This Mess (2008), D:REAM – Things Can Only Get Better (1993)

[6] One example is U2 – Sunday Bloody Sunday.

[7] One example in our corpus is Pet Shop Boys – Shopping.

[8] E.g. campaign music, such as D:REAM – Things Can Only Get Better (1993). UK's Labour Party campaign song of 1997.

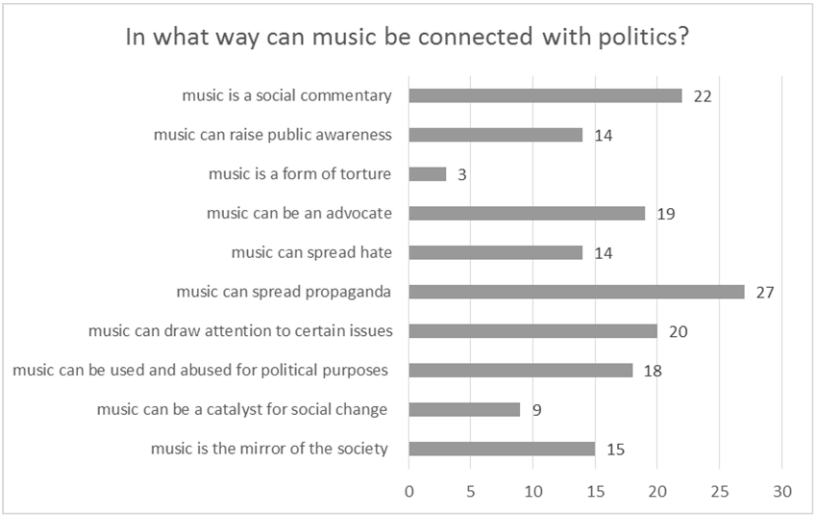
were asked to find two songs connected with politics – one a more recent one in English (from 2010 onwards) and the other a Czech or a Slovak one (any time period) – examine the lyrics and share answers to questions such as *When was the song composed? What was the socio-political situation in the country when it was written? What issue does it address? Are the lyrics explicit or is the meaning hidden and implied? What impact (if any) did the song have?*

Results and discussion

As mentioned above, students of political science in our ESP class initially undervalued the potential of music as a political tool. While one explanation may be a problem with understanding English lyrics, or not knowing the social context, this fails to explain why this was so also in the case of Slovak and Czech songs and artists. A survey conducted in the final session revealed that as many as 21 students admitted they initially thought there could never be a serious connection between music and politics. However, this opinion changed. The question *Is there a connection between music and politics?* now elicited only affirmative answers. When prompted to specify, most students gave several answers, frequently stating that music is a social commentary on the current socio-political issues (see Chart 2). Interestingly, three students claimed that music can be a form of torture, adding they specifically mean music used in extensive propaganda. Incidentally, music *can* be used as the instrument of torture, for example in the form of loud music and forced singing (Grant 2014).

With regards to the themes a song with a political statement would address, as many as 11 (40 per cent) claimed that virtually any issue can become political. Applying what they have learnt, students found Czech and Slovak songs in which music and politics come together (for example Vivat Slovakia – a 1994 party election song, Smradi and Slovensko na nohy, both reactions to contemporary issues in Slovakia, such as corruption, Motlitba pro Martu – a symbol of the Velvet revolution, Bratríčku, zavírej vrátka – a protest song against the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia).

Chart 2: Music and politics as seen by students at the end of the unit

Conclusion

The ambition of this article, written from the point of view of an ESP teacher, was to describe the process of raising the awareness of political science students of the existing potential of music as a political tool and a communication channel. Music has the power to connect people, creating a sense of belonging, raising strong emotions and stimulating debate. Although it can mobilise masses into action, it can be abused in the world of politics. Politicians can use songs for their campaigns without the author's approval, supporting their own political agenda. Lyrics can spread hate. Like many other things, politics in music, or music in politics, has positive as well as negative aspects and is surely an exciting area of research for future political scientists.

Bibliography

BRACAJ, M. (2014): Teaching English for Specific Purposes and Teacher Training. In: *European Scientific Journal,* Vol. 10, No. 2, pp. 40-49.

BROOKS, J. R. (2009): *The silent soundtrack: anti-war music from Vietnam to Iraq*. Ph.D. Thesis. New York: Fordham University.

BROWN, C. (2007): *Politics in Music: Music and Political Transformation from Beethoven to Hip-Hop*. Atlanta: Farsight Press.

COLEMAN, W. (2010): Music in the American Democratic Process: The 1840 and 2008 Presidential Elections. In: *Australasian Journal of American Studies*, Vol. 29, No. 2, pp. 1–23.

DAMODARAN, S. (2016): Protest and Music. In: *Oxford Research Encyclopaedia. Politics*. <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-81> [18. 12. 2016].

DE CLEEN, B.; CARPENTIER, N. (2010): Contesting the populist claim on "the people" through popular culture: the 0110 concerts versus the Vlaams Belang. In: *Social Semiotics*, Vol. 20, No. 2, pp. 175-196.

FĂLĂUŞ, A. (2017): The current challenges of teaching ESP. In: *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering,* Vol. 200, pp. 1-7.

FOSS, S. K. (2009): *Rhetorical criticism: exploration & practice. 3rd Ed.* Long Grove, IL: Waveland Press, Inc.

FRITH, S. (2007). *Taking popular music seriously: Selected essays*. Aldershot, U. K.: Ashgate.

GRANT, M. J. (2014): Pathways to Music Torture. In: *Transposition Musique et sciences sociales.* Vol. 4, <https://transposition.revues.org/494> [3. 10. 2016].|

HALL, G., ed. (2016): *The Routledge Handbook of English Language Teaching*. London: Routledge.

KHOSHIMA, H.; SAED, A.; GHASSEMI, P. (2014): The Application of ESP Principles on Course Design. The Case of English for Students of Management and Fisheries. In: *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics,* Vol. 5, pp. 163-175.

KING, S.; JENSEN, R. J. (1995). Bob Marley's "Redemption Song": the Rhetoric of Reggae and Rastafari. In: *Journal of Popular Culture*, Vol. 29, pp. 17-36.

LOCKARD, C. A. (1998): *Dance of Life: Popular Music and Politics in Southeast Asia.* Honolulu, Hawaii: University of Hawaii Press.

MIDDLETON, R. (1990): *Studying popular music*. Philadelphia, PA: Open University Press.

NÆRLAND, T.U. (2014): Hip Hop and the Public Sphere: Political Commitment and Communicative Practices on the Norwegian Hip Hop Scene. In*: Javnost - The Public*, Vol. 21, No. 1, pp. 37-52.

ONYEBADI, U. (2017): *Music as a Platform for Political Communication*. Texas: Christian University, IGI Global.

PEDELTY, M. (2016): *A Song to Save the Salish Sea: Musical Performance as Environmental Activism*. Bloomington: Indiana University Press.
SCHMELZ, J. P. (2009): Introduction: Music in the Cold War. In: *Journal of Musicology*, Vol 26, No 1, pp. 3-16.
SOFTIC, B. (2011): The Music of Srebrenica after the War. Attitudes and Practice among Surviving Bosniacs, Music Therapy, and Music Works in the Name of Srebrenica. In: *Nar. Umjet*, Vol. 48, No.1, pp. 161-181.
STREET J.; HAGUE S.; SAVIGNY H. (2008): Playing to the crowd: The role of music and musicians in political participation. In: *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 10, No. 2, pp. 269–285.
STREET, J. (2013): The Sound of Geopolitics: Popular Music and Political Rights. In: *Popular Communication*, Vol. 11, No. 1, pp. 47-57.
STREVENS, P. (1988): ESP after twenty years: A re-appraisal. In: TICKOO, M. (Ed.) *ESP: State of the Art.* Singapore: SEAMEO Regional Centre, pp. 1-13.
ŠULOVSKÁ, D. (2016): *English for Political Scientists 2*. Bratislava: Univerzita Komenského.
VIČIČ, P. (2011): Preparing materials for ESP teaching. In: *Inter Alia*, Vol. 2, 2011, pp. 107-120.

Kontakt:

Mgr. Denisa Šulovská, PhD.

Katedra jazykov
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Languages
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava
Slovakia

E-mail Address: denisa.sulovska@uniba.sk

Jazykové premenné v písaných variantoch maďarského jazyka na Slovensku a ich výučba

Szabolcs Simon

Abstract

Language Variations within Slovak – Hungarian Written Language Variants and their Teaching. *The study deals with different contact variants occurring in the Hungarian language used in Slovakia. It examines to what extent certain words and expressions are accepted by well-educated Slovak-Hungarian speakers. Based on this survey, it is revealed to what extent these variants are considered as standards. In the final part of the study, the author suggests some recommendations regarding the teaching of the lexical items examined.*

Kľúčové slová: dvojjazyčnosť, spisovný jazyk, dvojjazyčné rečové spoločenstvo, vzdelávanie, vyučovanie kontaktných variantov

Keywords: bilingualism, standard language, bilingual community, education, teaching of contact language phenomena

Úvod

O statuse jazykových variantov za hranicami Maďarska viedli spor maďarskí jazykovedci zhruba desaťročie v období po 1989. Pred zmenou spoločenského systému táto otázka ako jazykovedný problém sa mohla nastoliť nanajvýš v rámci jazykovej kultúry. Jeho komplexnejší výskum nemohol sa realizovať ani z politických dôvodov. V posledných desaťročiach azda najvýznamnejšia lingvistická diskusia v maďarskej jazykovede sa odohrávala práve na túto tému.

Jej výraznou črtou bolo to, že prekonala rámce tradičnej jazykovej kultúry a realizovala sa v našom priestore toho času pomerne novom teoretickom rámci jazykového plánovania a jazykovej politiky. Celý priebeh diskusie obsahuje zbierka štúdií Kontra, M. – Saly, N. (red.), *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Hlavné témy diskurzu sa rozvíjali o otázkach jazykovej normy, o statuse a charakteristike jazykových variantov za hranicami Maďarska, o štandardnej podobe maďarčiny v menšinovom postavení, o dvojjazyčnosti Maďarov na Slovensku atď. Môžeme konštatovať, že prínosom diskusie bolo zmapovanie jazykovo-politických dimenzií používania maďarčiny v menšinovom postavení.

V predmetnom príspevku sme si vytýčili za cieľ prispievať údajmi k štandardnej podobe maďarčiny na Slovensku na úrovni lexikálnych jednotiek. V závere štúdie sme sa pokúsili o zosumarizovanie ponaučení z hľadiska jazykového plánovania, politiky pre vyučovanie maďarčiny na Slovensku.

Všeobecná charakteristika výskumu

Táto štúdia je zameraná na výsledky výskumu kontaktných premenných vo variante maďarského jazyka, ktorý sa používa na Slovensku. Cieľom nášho výskumu bolo zistiť, aký status majú kontaktné premenné vyskytujúce sa aj v písaných variantoch maďarského jazyka na Slovensku, napríklad v jazyku tlače, v kruhu maďarskej inteligencie na Slovensku (Pusztai 2003). Status spomínaných kontaktných premenných sa skúmal aj pred vyše pol druha desaťročím a výsledky bádania boli po prvý raz publikované vo zväzku štúdií Konferencie o živom jazyku (Simon 1998).

V súčasnom výskume nás na jednej strane zaujíma status skúmaných premenných: miera ich prijatia, resp. odmietnutia z hľadiska štandardu v radoch inteligencie, na druhej strane získané údaje porovnáme s údajmi z predchádzajúceho podobného výskumu, aby sme získali obraz o prípadných zmenách, ku ktorým medzi časom došlo.

Výskum sa realizoval dotazníkovou formou. Vychádzali sme z hypotézy, že respondenti v uplynulom období výrazne nezmenili svoje hodnotenie skúmaných premenných, a že len v niekoľkých prípadoch došlo k presunu slov z „ambivalentnej“ skupiny, teda približne v rovnakom pomere akceptovaných i odmietaných slov, do skupiny odmietaných alebo akceptovaných slov. Očakávali sme nárast odmietnutých slov, keďže v uplynulom pol druha desaťročí si vďaka čoraz intenzívnejším jazykovým kontaktom s materskou krajinou, ako aj vďaka internetu inteligencia oveľa viac uvedomila, aký je okruh používania jazykových foriem.

Súčasný výskum organicky nadväzuje na výskum v roku 1997, ide v podstate o jeho zopakovanie s inými respondentmi, pričom metodika výskumu, cieľ, použitý dotazník, respektíve skupina respondentov, teda inteligencia, zostali nezmenené.

Ako konkrétna skupina (Kontra 2005: 186) boli vymedzení mladí ľudia, čo sme v predchádzajúcom výskume nepovažovali za svoj cieľ. Pod inteligenciou rozumieme ľudí s vysokoškolským vzdelaním, ktorých materčinou je maďarčina a prevažná väčšina má aj maďarskú národnosť. Môžeme teda predpokladať, že respondenti si viac-menej boli vedomí noriem štandardného variantu maďarčiny v Maďarsku a na Slovensku. Na základe toho môžeme konštatovať, že odber vzorky bol vrstevnatý, keďže do vzorky boli zaradené len maďarské osoby s vysokoškolským vzdelaním, no v rámci tejto skupiny sme už iné kritérium neuplatňovali. Získali sme údaje od osemdesiatich respondentov z radov inteligencie, ktoré sme porovnali s výsledkami z predchádzajúceho výskumu. Výsledok založený na údajoch od osemdesiatich respondentov, prirodzene, nie je reprezentatívny.

Charakteristika respondentov na základe pohlavia, veku, materinského jazyka, národnosti a jazykových zvykov

Počas výskumu sme požiadali o vyplnenie dotazníka 150 maďarských príslušníkov inteligencie, no použiteľné údaje sme získali od 80 z nich, teda počet respondentov klesol na 80. Všetci z nich boli Maďari zo Slovenska s vysokoškolským vzdelaním.

62 respondentov boli ženy (77,5 %), 18 zasa muži (22,5 %), teda počet mužov bol 3,4-krát nižší ako počet žien. Môžeme teda povedať, že v porovnaní s pomerom pohlaví medzi Maďarmi na Slovensku boli muži vo výskume výrazne poddimenzovaní, keďže na základe údajov Lászlóa Gyurgyíka z roku 1994 tvoria ženy 51,7 percent a muži 48,3 percent maďarského obyvateľstva na Slovensku (Gyurgyík 1994, 30), teda medzi Maďarmi na Slovensku je 1,07-krát menej mužov než žien. Z hľadiska veku patria všetci respondenti do vekovej kategórie od 24 do 35 rokov. Všetci respondenti majú maďarskú materinskú reč, no sedem respondentov sa napriek tomu hlási k slovenskej národnosti.

Všetci respondenti používajú v osobnom živote ako komunikačný jazyk maďarčinu, no čo sa týka jazyka používaného v kontakte so známymi a priateľmi je obraz pestrejší, hoci maďarčina zostáva aj v tejto kategórii v porovnaní so slovenčinou dominantná. Sumárne môžeme povedať, že respondenti vo väčšine životných situácií používajú maďarčinu, v kontakte s príbuznými, priateľmi a známymi ju používajú takmer výlučne.

Z hľadiska pôvodu boli respondenti z troch regiónov: zo západného, stredného a východného Slovenska, pričom najviac, šesťdesiatštyri osôb (80 %) pochádzalo zo západného Slovenska, zo stredného Slovenska ich bolo jedenásť (13,75 %) a z východného Slovenska zasa päť (6,25 %).

Sumárne konštatujeme, že hodnotiteľné údaje o jazykových premenných poskytlo počas výskumu v roku 2015 osemdesiat príslušníkov maďarskej inteligencie na Slovensku a na ich základe sa podarilo vytvoriť obraz o súčasnom statuse skúmaných premenných.

O získaných údajoch

Slová a výrazy považované za nesprávne

Do skupiny *slov a výrazov považovaných za nesprávne* sme zaradili tie, ktoré najmenej 66,7 percent respondentov označilo za nesprávne, respektíve ich opravilo. Úplnú tabuľku pre nedostatok miesta neuvedieme. Slová patriace do tejto kategórie majú väčšinou cudzí pôvod; zo štyridsiatich slov považovaných za nesprávne je tridsaťjeden cudzích (75,6 %), tri sú hybridné (7,3 percent a šesť má maďarský etymon (17,1 percent).

Do skupiny kontaktných variantov maďarských slov a výrazov na Slovensku, ktoré sú považované za nesprávne, sme zaradili *priamo vypožičané slová, slová s modifikovanou zvukovou podobou, výpožičky zvukovej podoby, frekvenčný rozdiel, štýlové výpožičky, homologické významové výpožičky, analogické významové výpožičky, doslovne preložené slová a výrazy* (porov. Simon 1998). Je zaujímavé, že *slová s modifikovanou zvukovou podobou* a *výpožičky zvukovej podoby* figurujú len v skupine slov považovaných za nesprávne, do skupiny ambivalentných a akceptovaných slov sa lexéma takéhoto typu nedostala. Dôvod je zrejme ten, že respondenti v ich prípade pociťujú vplyv slovenského jazyka. Najčastejšie boli za nesprávne označené tieto slová: *lokalitás, inventúra, kontrollór, expertízis, konkurenció, eltesz, konkurzus, inspektor, inventár, faktúra, szortiment, kidrancol* (v danom kontexte *lokalita, inventúra, kontrolór, expertízia, konkurencia, odložiť, konkurz, inšpektor, inventár, faktúra, sortiment, vydrancovať*). Všetky z vymenovaných slov najmenej 90 percent opýtaných považovalo za nesprávne. Z dvanástich slov je jedno maďarské, jedno hybridné a zvyšných desať má cudzí pôvod, teda aj v tomto prípade platí, že respondenti považovali za nesprávne najmä slová cudzieho pôvodu.

Podobu *lokalitás* (lokalita) za nesprávnu označilo 13,75 percent opýtaných, 80 percent z nich ju nahradilo slovami *terület*, *hely*, *helyszín*, *szemléltározó*, *lerakodóhely*. V opravách najčastejšie figurovali slová *terület* a *hely*; tieto slová zodpovedajú štandardnej forme maďarčiny.

Slovo *inventúra* (inventúra) označilo za nesprávne 91,25 percent respondentov, 16,25 percent z nich ho len označilo za nesprávne a 75 percent ho nahradilo iným slovom. Väčšina respondentov tento *kontaktný variant*

nahradila štandardnými slovami *leltár* a *leltározás*. Medzi opravami nájdeme aj tvary *készletellenőrzés*, *éves ellenőrzés*, *ellenőrzés* a *átszámolás*.

Lexému *kontrollór* (kontrolór) považovalo za nesprávnu 93,75 percent respondentov, 3,75 percent respondentov ju označilo a 90 percent ju aj opravilo. Slovo bolo takmer bez výnimky opravené na štandardnú podobu *ellenőr*.

Výraz *expertízis* (expertíza) označilo za nesprávny 92,5 percent respondentov, 48,75 percent ho označilo a 42,5 percent ho aj opravilo. Na rozdiel od predchádzajúcich príkladov ho opravilo výrazne menej respondentov, než ho označilo za nesprávny; zrejme viacerí z respondentov nepoznali význam slova, no cítili jeho cudzí pôvod, preto ho označili za nesprávny. Podobne je to aj s hybridným slovom *kidrancol* (vydrancovať), ktoré za nesprávne označilo 98,75 percent respondentov, no len 35 percent ho dokázalo aj opraviť. Väčšina opýtaných slovo nahradila štandarným výrazom *kifoszt,* no objavili sa aj varianty *kihurcol*, *kirabol*, *kiürít*.

Kontaktný variant *konkurenció* (konkurencia) považovalo za nesprávny 92,5 percent respondentov, 13,75 percent ho označilo za nesprávny a 78,75 percent ho aj opravilo v podobe *konkurencia* alebo *versenytárs* či *vetélytárs*. Všetky uvedené varianty sú štandardné.

97,5 percent respondentov malo výhrady voči slovu *eltesz* (odložiť), ktoré 96,25 percent z nich aj opravilo a len 1,25 percent ho označilo, no opraviť ho nevedelo. Respondenti takmer bez výnimky slovo nahradili štandardným výrazom *elhalaszt*.

Slovo *konkurzus* (konkurz) pokladalo za nesprávne 93,75 percent respondentov, 3,75 ho len označilo a 90 percent ho dokázalo aj opraviť, väčšinou ho nahradili štandardným slovom *pályázat,* zanedbateľný počet respondentov lexému nahradil slovami *hirdetés* alebo *verseny*.

Lexému *inspektor* (inšpektor) označilo za nesprávnu 93,75 percent respondentov, 8,75 percent ju len označilo a 85 percent ju aj opravilo, najmä slovami *ellenőr*, prípadne *felügyelő*.

Inventár (inventár) označilo za nesprávny variant 91,25 percent opýtaných. 23,75 percent ho len označilo za nesprávny a 67,5 percent respondentov ho aj korigovalo štandardným slovom *leltár*.

Slovo *faktúra* (faktúra) označilo za nesprávne 95 percent respondentov, 1,25 percent ho označilo a 93,75 percent ho nahradilo jazykovým štandardným variantom *számla*.

91,25 percent opýtaných považovalo za nesprávne slovo *szortiment* (sortiment), 10 percent lexému len označilo a 81,25 percent ju aj nahradilo štandardnými výrazmi *készlet*, *árukészlet*, *kínálat*, *felhozatal*.

Súhrnne môžeme povedať, že pri desiatich z dvanástich slov, ktoré boli najčastejšie považované za nesprávne, boli slová opravené oveľa častejšie,

než len boli označené. Respondenti dokázali slová, ktoré v najväčšej miere považovali za nesprávne, aj korigovať, a to väčšina z nich za štandardný maďarský výraz.

V porovnaní s výsledkom výskumu z roku 1997 môžeme konštatovať, že sa zmenilo hodnotenie viacerých slov. Môžeme dokonca vybadať aj výraznejšie rozdiely, pričom pod výraznejšími rozdielmi myslíme rozdiel nad 15 percent. Do tejto skupiny patria slová: *szanitáris nap*, *deratizáció, expertízis, rezort, brigádos, átültet, grémium, kidrancol, hajtási igazolvány* (*sanitárny deň*, *deratizácia, expertíza, rezort, brigádnik, presadiť, grémium, vydrancovať, vodičský preukaz*). Pre lepšiu prehľadnosť prezentujeme výsledky porovnania v tabuľke, a to počnúc slovami s najväčším rozdielom.

Tabuľka č. 1: Rozdiely v hodnotení odmietnutých kontaktných variantov

Jazykový variant	Výskum z roku 2015	Výskum z roku 1997	Rozdiel
szanitáris nap	82,50 %	47,50 %	35,00 %
kidrancol	98,75 %	63,30 %	31,45 %
deratizáció	87,50 %	59,40 %	28,10 %
expertízis	91,25 %	65,30 %	25,95 %
brigádos	82,50 %	62,40 %	20,10 %
hajtási igazolvány	88,75 %	69,30 %	19,45 %
rezort	88,75 %	72,30 %	16,45 %
átültet	83,75 %	68,30 %	15,45 %
grémium	87,50 %	72,30 %	15,20 %

V tabuľke č. 1 sme vyzdvihli len varianty, pri ktorých je rozdiel najväčší, no zo 40 slov považovaných za nesprávne bol v roku 2015 v 28 prípadoch pomer ich odmietnutia vyšší než pred 18 rokmi.

V prípade 13 lexém sa, naopak, pomer akceptovania zvýšil, no len v miere od 0,35 do 8,45 percent. Medzi 13 slovami sú dve výnimky, *drogéria* (drogéria) a *komisszió* (komisia), ktoré vo výskume v roku 2015 patrili do skupiny ambivalentných slov, no v roku 1997 ich ešte respondenti zaraďovali medzi nesprávne. Tieto slová majú cudzí pôvod, používajú sa medzinárodne a vyskytujú sa aj vo všedných komunikačných situáciách, preto ich nájdeme aj v maďarskej tlači na Slovensku. Zrejme to je dôvod, prečo „len“ 40 percent respondentov z radov inteligencie považovalo lexému *drogéria* za nesprávnu a slovo *komisszió* označilo za nesprávne 66,2 percent opýtaných.

Pri lexémach *akció* (akcia) a *faktúrázás* (faktúrovanie) sa v porovnaní s predchádzajúcimi výsledkami nezmenila len miera ich hodnotenia, ale sa aj ocitli v inej skupine. V roku 2015 boli v skupine slov považovaných za nesprávne, no v roku 1997 patrili ešte medzi ambivalentné slová, teda od roku 1997 sa ich hodnotenie sprísnilo.

Súhrnne pri porovnaní výsledkov dvoch výskumov môžeme o slovách považovaných za nesprávne povedať, že respondenti ich hodnotili prísnejšie, respektíve klesla aj neistota opýtaných týkajúca sa týchto variantov. Tento záver vyplýva z vyššieho pomeru odmietnutia lexém považovaných za nesprávne.

Kontaktné varianty a*kció* (akcia) a *szanitáris nap* (sanitárny deň) – v zrkadle štatistických údajov

Lexéma *akció* sa v dotazníku vyskytovala vo význame podujatie, vypožičané slovo patrí do typu analogická významová výpožička. V kontexte: *Szerencsére azonban a legtöbb helyen a városi hivatal is támogatta az akciót, többek között abban, hogy a vidéki résztvevők útiköltségét átfizette. (Našťastie, vo väčšine miest aj mestský úrad podporil akciu, okrem iného aj tým, že preplatil cestovné náklady cezpoľných účastníkov.)*

V roku 2015 označilo slovo za nesprávne 75 percent maďarských respondentov z radov inteligencie na Slovensku a 71,25 percent ho aj opravilo. Lexému bez opravy za nesprávnu označilo len 3,75 percent opýtaných. Slovo *akció* teda v súčasnosti patrí medzi slová považované za nesprávne. Respondenti ho pociťovali ako cudzie a dokázali ho aj korigovať.

Tabuľka č. 2: Akceptovanie slova akció v roku 2015 (respondent ju označil za nesprávnu alebo ju opravil – akceptoval)

Označilo za nesprávne	Opravilo	Nechalo bez zásahu, teda akceptovalo
3,75 %	71,25 %	25 %

Tabuľka č. 3: Akceptovanie slova akció v roku 2015 (označilo za nesprávne – akceptovalo)

Akció	Akceptovalo	Označilo za nesprávne
%	25,00 %	75 %

V bežnom hovorovom jazyku opýtaní slovo *akció* používajú, no na základe údajov v písanom texte uprednostňujú štandardné slová *rendezvény*,

esemény, *program*, *verseny*. Slová *rendezvény* a *esemény* sú v danom kontexte synonymá. Menší počet opýtaných slovo *akció* opravil aj ako *program* a *verseny*.

Tabuľka č. 4: Akceptácia slova akció v rokoch 2015 a 1997

Akció	Akceptovalo	Odmietlo
2015	25 %	75 %
1997	55,40 %	44,60 %

Hodnotenie jazykového variantu *akció* sa zmenilo o 30,4 percent, o necelé dve desaťročia bolo oveľa menej prijateľné. Táto zmena je pravdepodobne signálom zníženia jazykovej neistoty, ktorá sa v minulosti týkala používania tohto slova.

Akceptáciu slova *akció* sme pre zaujímavosť skúmali aj z hľadiska pohlaví a regiónov.

Tabuľka č. 5: Slovo akció v hodnotení podľa pohlaví v roku 2015

Akció	Akceptovalo	Odmietlo
Ženy	24,19 %	75,81 %
Muži	27,78 %	72,22 %

Jazykový variant *akció* o niečo menej prísne posudzovali ženy (o 3,59 percent). Tento rozdiel nie je signifikantný, slovo je nesprávne podľa vysokého počtu žien a mužov. Muži a ženy z radov inteligencie zrejme vo veľkej miere používajú slovo *akció* v rôznych rečových situáciách, no v písanom texte ho považujú za nesprávne, keďže poznajú jeho maďarský štandardný ekvivalent.

Tabuľka č. 6: Slovo akció v hodnotení podľa regiónov v roku 2015

Akció	Akceptovalo	Odmietlo
západné Slovensko	23,44 %	76,56 %
stredné Slovensko	27,27 %	72,73 %
východné Slovensko	40,00 %	60,00 %

Slovo v najväčšej miere odmietli respondenti zo západného Slovenska, ktorí ako jeho alternatívu najčastejšie uviedli slovo *rendezvény*. Na stred-

nom Slovensku slovo nahrádzali výrazmi *esemény* a *rendezvény,* pričom viacerí respondenti uviedli slovo *esemény.* Údaje z východného Slovenska sú podobné, takisto sa striedajú tieto dve slová. Je prekvapujúce, že na východe krajiny je – keďže ide o kontaktný variant – toto slovo akceptované v oveľa väčšej miere.

Výrazu *szanitáris nap* v štandardnej maďarčine zodpovedá výraz *takarítási nap*. Slovenský jazyk, ktorý je v našom prípade odovzdávajúci jazyk, má výraz *sanitárny deň*. *Szanitáris nap* je teda doslovný preklad a patrí medzi kalky.

Tabuľka č. 7: Akceptácia výrazu szanitáris nap v roku 2015

Szanitáris nap	Označilo za nesprávne	Opravilo	Ponechalo bez zásahu
%	42,50 %	40,00 %	17,50 %

Relatívne vysoký počet opýtaných (42,50%) označil výraz *szanitáris nap* za nesprávny, teda cítili jeho cudzorodosť, no opraviť ho dokázalo len 40,00 % opýtaných, ktorí ho korigovali takto: *takarítási nap* (štandardná podoba), *„ellenőrző“ nap*, *egészségügyi nap*, *leltározónap*, *rágcsálóirtó nap*, *védelmi nap* (neštandardné podoby).

Tabuľka č. 8: Akceptácia výrazu szanitáris nap v rokoch 2015 a 1997

Szanitáris nap	Akceptovalo	Označilo za nesprávne
2015	17,50 %	82,50 %
1997	52,50 %	47,50 %

Pri porovnaní výsledkov dvoch výskumov, ktoré sa konali s časovým odstupom, zistíme, že medzi maďarskými respondentmi na Slovensku stúpla miera neakceptovania výrazu *szanitáris nap*. Je to tak zrejme pre cudzie slovo *szanitáris*.

Tabuľka č. 9: Hodnotenie výrazu szanitáris nap podľa pohlaví v roku 2015

Szanitáris nap	Akceptovalo	Označilo ako nesprávny
Ženy	17,74 %	82,26 %
Muži	16,67 %	83,33 %

Vyše 80 percent žien a mužov odmietlo výraz *szanitáris nap*, teda medzi pohlaviami nie je v hodnotení tohto slovného spojenia výrazný rozdiel.

Tabuľka č. 10: Hodnotenie výrazu szanitáris nap podľa regiónov v roku 2015

Szanitáris nap	Akceptovalo	Označilo ako nesprávny
západné Slovensko	18,75 %	81,25 %
stredné Slovensko	9,09 %	90,91 %
východné Slovensko	20,00 %	80,00 %

Výraz *szanitáris nap* hodnotili respondenti najprísnejšie na strednom Slovensku, na západnom a východnom Slovensku ho označil za nesprávny takmer rovnaký pomer respondentov.

Ambivalentné slová a výrazy

Do tejto skupiny zaraďujeme slová a výrazy, ktoré akceptovalo alebo odmietlo 33,3 až 66,7 percent respondentov. Táto kategória je spomedzi skupín nesprávne – ambivalentné – akceptované azda najzaujímavejšia, na jednej strane preto, lebo práve v kategórii ambivalentných slov môžeme v najväčšej miere sledovať zmeny v porovnaní s výsledkami z roku 1997, na druhej strane zasa preto, lebo v tejto kategórii sú hodnotenia respondentov najrôznejšie.

Počas porovnávania výsledkov dvoch výskumov sme sa v súvislosti so slovami považovanými za nesprávne už sčasti venovali zmenám v skupine ambivalentných slov. V tejto kapitole sa sústredíme na posuny v skupinách ambivalentných a akceptovaných slov, v rámci toho na ambivalentné slová z výskumu v roku 2015, spomedzi ktorých podľa predošlých respondentov päť ešte patrilo do skupiny akceptovaných slov. Do tejto kategórie môžeme zaradiť jazykové varianty: *tanító* 'pedagóg (vyučujúci na strednom odbornom učilišti)', *utolsó időben* (v poslednom čase)*, tanonciskola* (učňovka)*, fizetőkártya* (platobná karta)*, nyitott ajtók napja* (deň otvorených dverí). Je zaujímavé, že tieto lexikálne jednotky patria do typov *významová výpožička* a *doslovne preložené slová*, resp. *výrazy*. Počas uplynulých 18 rokov sa hodnotenie týchto slov sprísnilo. Zmena ich hodnotenia zrejme súvisí aj so spoločenskými zmenami, ku ktorým medzičasom došlo. Maďarsko-maďarské vzťahy sú užšie. Zahraniční Maďari častejšie chodia do Maďarska, napríklad, nakupovať, kde pri platení počujú slovo *bankkártya,* a nie *fizető kártya*. Zostaneme pri príkladoch, mnoho maďarských vzdelávacích zariadení na Slovensku organizuje *nyílt nap(ok)* a na viacerých fórach pro-

paguje svoj *nyílt nap*, teda aj na internete a v médiách sa dá o tejto problematike viac čítať či počuť.

Slovo *tanító* (učiteľ) sa používa aj v štandardnej maďarčine, no v Maďarsku sa ním označujú učitelia prvého stupňa základných škôl. Učitelia a učiteľky materských, základných a stredných škôl sa v Maďarsku hromadne označujú slovom *pedagógus.* Maďari na Slovensku však používajú lexému *tanító*, ktorá je prekladom slovenského výrazu *učiteľ.* István Jakab o tejto problematike uvádza: „Pri preklade slovenského slova *učiteľ* do maďarčiny nám bez rozmýšľania ako maďarský ekvivalent napadne slovo *tanító.* Takto to uvádzajú aj dvojjazyčné slovníky, preto sa nedivíme, že Maďari na Slovensku takmer vo všetkých prípadoch používajú výraz *tanító* tam, kde je v slovenčine *učiteľ*. Aj *deň učiteľov* je pre väčšinu pedagógov a žiakov *tanítók napja* alebo *tanítónap.* Dokonca aj časť našej tlače píše o tomto dni v takomto preklade. (…) Slovo *učiteľ* teda môžeme preložiť ako *tanító*, no len v prípade, keď slovenské slovo označuje pedagógov dvoch stupňov základných škôl. Keď má však slovo *učiteľ* všeobecnejší význam, teda označuje každú osobu, ktorá učí a vychováva, tak ho preložme ako *pedagógus*!“ (Jakab 1998: 39-40). Predpokladáme, že rovnaký názor má aj veľká časť inteligencie, teda časť respondentov, keďže jazykový variant *tanító* v zmysle pedagóg vyučujúci na strednej škole označilo 46,25 percent z nich za nesprávny.

Pri porovnaní výsledkov v skupine ambivalentných slov môžeme povedať, že hodnotenie opýtaných sa v prípade slov cudzieho pôvodu sprísnilo, no prísnejšie hodnotenie je citeľné aj pri časti slov maďarského pôvodu (*tanító (szakmunkásképzőben oktató) pedagógus*, *utolsó időben, tanonciskola, fizetőkártya, nyitott ajtók napja*). Časť slov maďarského pôvodu a jedno hybridné slovo boli však v porovnaní s rokom 1997 hodnotené miernejšie (*bebiztosít, térség, kultúrmunkás, adóelillanás, hosszúéves, tekintetnélküliség, higiéniai állomás* – zaistiť, priestor, kultúrny pracovník, daňový únik, dlhoročný, bezohľadnosť, hygienická stanica).

Skupina akceptovaných slov a výrazov

Jazykové varianty zaradené do tejto kategórie respondenti vo veľkej miere akceptovali. Miera ich akceptácie musela prekročiť 66,7 percent. V prípade týchto slov je najpravdepodobnejšie, že ide o prvky štandardnej maďarskej slovnej zásoby na Slovensku.

Tabuľka č. 11: Najviac akceptované slová v roku 2015, v poradí podľa miery akceptácie

Jazykový variant	**Akceptácia v percentách**
politikai képviselet	100
Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa	100
községi hivatal	100
polgári szervezet	100
ipari cikk	100
legutolsó	98,75
kulturális minisztérium	98,75
életkörnyezet	97,50
pedagógiai szakközépiskola	96,25
városi hivatal	96,25
állami alkalmazott	96,25
szociális minisztérium	96,25
polgár	95
hozzáadottérték-adó	95
szociális biztosítás	95
egyenes kapcsolat	93,75
sokéves	93,75
könyvelési napló	92,50
szaktanintézet	91,25
alapiskola	91,25
Jednota	90

Najviac – najmenej v 90 percentách – sú akceptované tieto slová: *Jednota, polgár, sokéves, legutolsó, állami alkalmazott, életkörnyezet, hozzáadottérték-adó, alapiskola, szaktanintézet, politikai képviselet, Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa, pedagógiai szakközépiskola, szociális biztosítás, könyvelési napló, községi hivatal, polgári szervezet, kulturális minisztérium, városi hivatal, szociális minisztérium, egyenes kapcsolat, ipari cikk* (Jednota, občan, dlhoročný, posledný, štátny zamestnanec, životné

prostredie, daň z pridanej hodnoty, základná škola, odborné učilište, politická reprezentácia, Národná rada SR, stredná pedagogická škola, sociálne poistenie, účtovný denník, obecný úrad, občianske združenie, ministerstvo kultúry, mestský úrad, sociálne ministerstvo, priamy vzťah, priemyselný tovar).

V skupine akceptovaných slov sa v porovnaní s údajmi z roku 1997 hodnotenie siedmich slov zmenilo v takej miere, že kontaktné varianty „zmenili aj skupinu"; a to tak, že prvky patriace v roku 1997 do ambivalentnej skupiny sa v roku 2015 zaradili do skupiny akceptovaných slov a výrazov. Ide o tieto slová: *bebiztosít, térség, kultúrmunkás, adóelillanás, hosszúéves, tekintetnélküliség, higiéniai állomás* (zaistiť, priestor, kultúrny pracovník, daňový únik, dlhoročný, bezohľadnosť, hygienická stanica). Ako aj v prípade ostatných slov, čo „zmenili kategóriu", patria aj spomínané jazykové varianty podľa štruktúry medzi *doslovne preložené slová a výrazy* a *významové výpožičky*.

Môžeme konštatovať, že sem zaradené slová a výrazy môžeme pre ich silnejšiu akceptáciu považovať za viac-menej štandardné prvky maďarského jazyka na Slovensku. Respondenti ich v roku 2015 akceptovali vo väčšej miere než v roku 1997.

Zhrnutie

Cieľom výskumu bolo prebádať kontaktné varianty jazykových premenných v kruhu maďarskej inteligencie na Slovensku. Dotazníkovou metódou sme zmapovali mieru ich akceptácie. Inteligencia je nositeľom štandardu, preto môžeme s nádejou predpokladať, že ňou vo veľkej miere akceptované jazykové tvary sú prvky štandardu. Jedným z cieľov nášho súčasného výskumu teda bolo zistiť, do akej miery môžeme skúmané kontaktné varianty považovať za štandard. Naším druhým cieľom bolo získané údaje porovnať s výsledkami podobného výskumu z roku 1997, aby sme zistili, či v uplynulých necelých dvoch desaťročiach došlo v hodnotení skúmaných slov k zmenám.

Na základe daných kritérií sa do skupiny slov a výrazov považovaných za nesprávne dostalo 40 slov a výrazov, z ktorých 31 má cudzí pôvod a 3 sú zasa hybridné. Môžeme teda povedať, že v skupine slov a výrazov považovaných za nesprávne sa vo veľkej miere vyskytujú slová a výrazy s cudzím a hybridným pôvodom. Je zjavné, že označenie slov za nesprávne závisí od cudzieho pôvodu, respektíve hybridnej podstaty konkrétneho jazykového variantu. Do skupiny ambivalentných slov a výrazov patrí 23 lexém, pričom v nej nájdeme slová a výrazy cudzieho pôvodu, hybridné, ako aj maďarské

slová a výrazy. Táto skupina je z hľadiska hodnotenia najzaujímavejšia. Úsudky respondentov z hľadiska akceptácie či odmietnutia sa najviac rozchádzajú práve v skupine ambivalentných slov a výrazov. Do skupiny akceptovaných slov a výrazov patrí zvyšných 37 slov a výrazov. V tejto skupine majú takmer všetky slová a výrazy maďarský pôvod, cudzie a hybridné slová zaradené do tejto kategórie sú názvy inštitúcií. Je to skupina, pri ktorej môžeme najistejšie tvrdiť, že dané jazykové varianty patria do štandardnej maďarčiny na Slovensku.

V tejto práci sme výsledky výskumu z roku 2015 porovnali s výsledkami výskumu z roku 1997. O slovách považovaných za nesprávne môžeme povedať, že dnes hodnotili respondenti slová v tejto kategórii prísnejšie než v roku 1997 a od roku 1997 sa znížila aj neistota opýtaných týkajúca sa kontaktných variantov. Na základe toho môžeme usudzovať, že lexémy považované za nesprávne sú odmietané rozhodnejšie. Porovnajúc výsledky výskumu v skupine ambivalentných slov s výsledkami z roku 1997 môžeme konštatovať, že od roku 1997 respondenti prísnejšie hodnotia cudzie slová, no prísnejšie hodnotenie môžeme vybadať aj pri časti slov maďarského pôvodu (*tanító*, *utolsó időben, tanonciskola, fizetőkártya, nyitott ajtók napja*). V porovnaní s rokom 1997 však bola miernejšie hodnotená časť slov maďarského pôvodu a jedno hybridné slovo (*bebiztosít, térség, kultúrmunkás, adóelillanás, hosszúéves, tekintetnélküliség, higiéniai állomás*). K zmenám oproti predchádzajúcim údajom došlo aj v kategórii akceptovaných slov a výrazov. Slová a výrazy z tejto kategórie sa lepšie zabudovali do štandardnej maďarčiny na Slovensku, keďže väčšinu jazykových variantov patriacich do skupiny akceptovaných slov a výrazov v porovnaní s rokom 1997 akceptovali respondenti v roku 2015 vo väčšej miere.

Respondenti z radov maďarskej inteligencie na Slovensku sú pri používaní jazyka oveľa uvedomelejší, čoraz viac si uvedomujú rozdiely medzi štandardným maďarským jazykom na Slovensku a štandardným maďarským jazykom v Maďarsku. Prirodzene, v rámci mnohých jazykových registrov môžeme hovoriť o jazykovom nedostatku, čo môžeme interpretovať ako prirodzený dôsledok dvojjazyčného prostredia (Bartha 1999, Kiss 2002).

Zvýšenie maďarskojazyčného sebavedomia respondentov je výsledkom súhry viacerých faktorov, v prvom rade je to dôsledok intenzívnejších ekonomických, kultúrnych, spoločenských a politických kontaktov medzi Maďarskom a zahraničím, ako aj dôsledok osobných vzťahov.

Pedagogické ponaučenie z výskumu

Deti s maďarským materinským jazykom, ktoré navštevujú školy s vyučovacím jazykom maďarským, sú – evidentne – bilingválne. V ich jazyku sa na všetkých úrovniach, vrátane lexikálnej, do istej miery objavuje jazyková neistota. Tá je v každej jazykovej oblasti iná. Mieru jazykovej neistoty ovplyvňuje najmä štruktúra obce a nárečové zázemie. Učebné plány, ktoré sa zrodili od ohlásenia školskej reformy v roku 2008, obsahujú učivo, respektíve požiadavky (Simon 2010, Szabómihály, Lanstyák 2011), aby školské vzdelávanie zmiernilo jazykové nedostatky žiakov prejavujúce sa na lexikálnej úrovni. Cieľom je to, aby si žiaci adekvátne situácii vedome vyberali prvky štandardnej maďarčiny a jej variantu na Slovensku, ako aj iné neštandardné jazykové prvky. Tento cieľ sa dá didakticky zrealizovať v prvom rade tak, že kontaktné varianty, lexikálne jednotky, ktoré sú dôsledkom dvojjazyčnej situácie, predostrie pedagóg žiakom v trojitom systéme: maďarský štandard – kontaktný variant – slovenský štandard. Takto ich žiaci spoznajú a môžu ich vedome používať. Vyššie prezentovaný výskum môže byť empirickým základom na dosiahnutie tohto cieľa.

Literatúra

BARTHA, Cs. (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

JAKAB, I. (1998): *Nyelvünkről – önmagunkért.* Bratislava: Kalligram.

KISS, J. (2002): *Társadalom és nyelvhasználat.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

KONTRA, M. (2005): *Mi változik a mai magyar nyelvben Magyarországon*. In: LANSTYÁK I.; VANČONÉ KREMMER, I. (red.): *Nyelvészetről – változatosan: Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Dunajská Streda: Gramma Nyelvi Iroda, s. 185-202.

LANSTYÁK, I.; SZABÓMIHÁLY, G. (red.) (1998): *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségre*. Bratislava: Kalligram Könyvkiadó.

LANSTYÁK, I.; SIMON, Sz. (red.) (2002): *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Bratislava: Kalligram Könyvkiadó.

LANSTYÁK, I.; SZABÓMIHÁLY, G. (2002): *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*. (Tanulmányok és dokumentumok). Bratislava: Kalligram Könyvkiadó.

PUSZTAI, F. (2003): *Magyar értelmező kéziszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

SIMON, Sz. (1998): Nyelvi változók a szlovákiai magyar sajtóban. In: SÁNDOR K. (red.): *Nyelvi változó – nyelvi változás*. *A 9. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Szeged: JGYTF Kiadó, s. 123-139.
SIMON, Sz. (2010): *Nyelvi szondázások*. *Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok a szlovákiai magyar nyelvhasználat köréből*. Dunajská Streda: Lilium Aurum.
SZABÓMIHÁLY, G.; LANSTYÁK, I. (red.) (2011): *Magyarok Szlovákiában*. *VII. kötet (Nyelv)*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.
WARDHAUGH, R. (2002): *Szociolingvisztika.* Budapest: Osiris Kiadó.

Kontakt:

Szabolcs Simon, Ph.D.

Katedra maďarského jazyka a literatúry
Pedagogická Fakulta
Univerzita J. Selyeho v Komárne

Department of Hungarian Language and Literature
Faculty of Education
J. Selye University in Komárno
Slovakia

E-mail Address: simon.szabolcs@ujs.sk

Jazyk a nacionalizmus od vzniku po súčasnosť

Miroslav Řádek

Abstract

Language and Nationalism since its Origin to the Present. *Nationalism is one of the fundamental political ideologies unintentionally created by the Great French Revolution and the Napoleonic Wars. After revolutionary liberalism and reactionary conservatism, it represents a third political ideology, which for two decades has been a relevant political phenomenon of associating intellectuals, political parties, etc. The main objective of the present paper is to point out the importance of language for Slovak political nationalism. The content analysis of the relationship between the Slovak language and nationalism concentrates on the period from the end of the 18th century to the decay of the Czechoslovak Federation.*

Kľúčové slová: národ, nacionalizmus, jazyk, ideológia, politika

Keywords: nation, nationalism, language, ideology, politics

Úvod

Kodifikácia, používanie spisovného jazyka a všeobecne jeho význam pre spoločnosť bol nielen pre národne orientovaných slovenských politikov významným politickým cieľom. V porovnaní s inými nacionalistickými hnutiami v Európe sprevádzali slovenskú politiku snahy o uzákonenie slovenského jazyka ako spisovej a rovnoprávnej reči (Gbúrová 2009).

Tento proces bol v politických dejinách Slovákov prítomný od vzniku prvých obrodeneckých spolkov na konci 18. storočia a symbolicky mal vyústenie v tzv. pomlčkovej vojne na začiatku roku 1990. Skutočnú symboliku sporu o nový názov štátu možno vidieť v okolnosti, že o dva roky mal vyústenie v rozdelení na dve samostatné republiky.

V porovnaní s nacionalistickými hnutiami západnej Európy pre ktoré bolo používanie vlastného jazyka taktiež kľúčovou politickou hodnotou (Barbour, Carmichael 2002), dosiahnutie rovnoprávneho používania svojho jazyka bolo úlohou pre niekoľko generácií slovenských politikov. Príčinou

bolo, že od konštituovania sa moderného politického národa na prelome 18. a 19. storočia, žili Slováci prevažne vo viacnárodnostných štátoch.

Obdobie pred vznikom nacionalizmu a jeho zrod

Žiadna iná politická ideológia nie je spojená s ľudským jazykom viac ako nacionalizmus. Hoci patrí medzi prvé ideológie ako také – vznikol ako prvá politická ideológia po liberalizme v prvej tretine 19. storočia – dej jeho vzniku môžeme sledovať už v 18. storočí. „Do tej doby boli jednotlivé štátne útvary vnímané v prvom rade ako kráľovstvá či iné politické zoskupenia a ich vnútorným spojovacím prvkom bola hlavne vernosť panovníkovi. Nová doktrína suverenity ľudu, vychádzajúca hlavne z myšlienok Jeana-Jacquesa Rousseaua, zmenila behom Francúzskej revolúcie poddaných francúzskeho kráľa v občanov Francúzska, čo si vynútilo celkom nové pojatie kolektívnej identity vo vnútri štátneho útvaru. Ľud už naďalej nebol objektom vládnutia, nebolo mu len vládnuté, ale mal sa sám stať subjektom vládnutia – mal sám vládnuť. (…) Medzi najdôležitejšie charakteristiky národa patria spoločný jazyk, kultúra, dejiny a územia, ktoré jeho členovia trvalo obývajú, a niekedy sa tiež pripája náboženstvo“ (Charvát 2007: 29-32). Moderný nacionalizmus je bezprostredne spätý s jazykom, kde národ predstavuje najvýznamnejšiu spoločenskú entitu definovanú jazykom následne kultúrou a dejinami.

Toto priam exkluzívne miesto jazyka v ideologickom konštrukte nacionalizmu je nenahraditeľné. Nezmenilo sa od čias jeho vzniku a nezmenilo sa ani v postmodernom období. Zaujímavosťou dokonca je, že v čase vzniku tohto konferenčného príspevku možno vidieť vzostup popularity ľudových tradícií, módnych folklórnych motívov a istého úpadku záujmu o anglický jazyk, ktorého výrazové prostriedky sa po roku 1989 stali súčasťou laickej i odbornej komunikácie.

V podmienkach strednej Európy sa národné povedomie začalo formovať v období osvietenstva. Z pozície retrospektívy je známe, že proces národného obrodenia a prvopočiatky jednotlivých národných hnutí, boli reakciou na zrušenie latinčiny ako jediného úradného jazyka v Rakúskej monarchii cisárom Jozefom II. Ten dekrétom z decembra 1786 za úradný jazyk v celej monarchii zaviedol nemecký jazyk. Základným motívom bola efektívnejšia komunikácia medzi kňazmi a ľudom. Cisárovi v tom čase zrejme ani nenapadlo, že tento ústretový krok môže vyvolať ako nezamýšľaný následok hneď niekoľko nacionalistických hnutí, ktoré jeho monarchiu neskôr zničia. Napriek tomu, že už o pár rokov takmer všetky svoje reformy odvolal, faktickému zrodu národných hnutí aj vďaka dekrétom o pestovaní materin-

ských jazykov už nebolo možné zabrániť. V nasledujúcom roku sa stalo západoslovenské nárečie základom prvej kodifikácie spisovného jazyka Slovákov, ktorý sa síce neujal, ale o päťdesiat rokov neskôr sa stalo bernolákovské hnutie vzorom pre mladšie štúrovské hnutie, ktoré si už okrem jazykových podmienok kládlo aj politické.

Význam jazyka v obroditeľských hnutiach

Osvietenské reformy sa okrem iných oblastí dotkli tiež používania jazyka. Cisár Jozef II. mal na používanie iných jazykov okrem latinčiny kladný názor a podľa viacerých historikov bol v tejto veci spoluiniciátorom. Aj kvôli náklonnosti panovníka je začiatok slovenského národného obrodenia spájaný s 80. rokmi 18. storočia, kedy začína spolková činnosť Slovákov zameraná na formovanie národnej identity. Tzv. Slovenské učené tovarišstvo predstavoval spolok združujúci jednotlivcov so záujmom o slovenský jazyk, poéziu a prózu. Vznikol v roku 1792 v Trnave ako dôsledok záujmu o kultúrny a osvetový vzostup Slovákov. Medzi členov a hlavné osobnosti spolku patrili Anton Bernolák, Juraj Fándly, Jozef Ignác Bajza, Ján Hollý, Alexander Rudnay a ďalší. Predmet činnosti bol výsostne osvetový a napriek tomu, že už ide o revolučnú dobu, nemal žiadne otvorené ani postranné politické ciele. Spolok organizoval osvetové aktivity so zameraním na zdravie, poľnohospodárstvo a krásne umenie. „Centrom jazykovedných obrodeneckých snáh v období panovania Jozefa II. sa stal generálny seminár na výchovu katolíckych kňazov založený panovníkom v Bratislave roku 1784. Podľa osvieteneckých ideí mali byť kňazi nielen duchovnými pastiermi, ale aj šíriteľmi osvety medzi ľudom. Na to bolo treba poznať reč ľudu. Na bratislavskom generálnom seminári sa preto priamo programovo venovali štúdiu hovorovej slovenčiny.“ (Kováč, 2000. s. 179)

Radikálne odlišné zameranie malo hnutie uhorských jakobínov, ktoré vo svojom čase predstavovalo síce len niekoľko desiatok jednotlivcov a v politických dejinách Slovákov kvalitatívne nepredstavuje zásadné hnutie, treba však dodať, že z etnického hľadiska mali v tomto hnutí prevahu Slováci. „Hnutie sa formovalo spomedzi členov vznešených slobodomurárskych lóží a krúžkov radikálnych demokratov, ktorí sa aj po policajných opatreniach naďalej stretávali a utvárali tajné politické kluby. (...) Do tejto organizácie prenikol niekdajší františkánsky opát a pedagóg Ignác Martinovič (1755 – 1795) a stal sa vodcom celého hnutia. Bol to však ambiciózny karierista a dobrodruh napojený na agentov tajnej polície. Keď ho v lete 1794 vo Viedni zaistili, všetko im prezradil. Polícia pozatýkala 49 popredných činiteľov opozičného hnutia, z toho 19 Slovákov. Sedmohradská ta-

buľa odsúdila osemnástich na smrť, zvyšok do žalára, ale palatín jedenástim zmenil trest smrti na dlhoročné väzenie“ (Mrva, Segeš 2012: 225). Napriek politickému neúspechu uhorských jakobínov možno konštatovať, že malo konkrétny význam pre vývin nacionalizmu v súvislosti s jazykovými požiadavkami – uhorskí jakobíni vychádzali z požiadavky na slobodné používanie národných jazykov v rámci monarchie, pričom na základe jazykového určenia malo dôjsť k federalizácii štátu, vytvoreniu národných armád a tiež národnej zahraničnej politiky.

Presadenie politických požiadaviek prostredníctvom jazykovonárodného princípu sa objavilo až o polstoročie neskôr v čase ďalšej revolúcie. Druhá generácia obroditeľov – štúrovcov – nepredstavovala len jazykovo zameraný spolok ako bernolákovci. Pre štúrovské hnutie predstavoval jazyk základ prvého otvorene formulovaného politického programu. Nová vlna národného obrodenia sa opäť začala tvoriť v súvislosti s používaním jazyka: „Na tradíciách Slovenského čitateľského spolku založili z jeho iniciatívy (Martina Hamuliaka, pozn. aut.) v Pešťbudíne roku 1835 Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej. Spolok začal vydávať almanach Zora. Spolok i almanach programovo hlásali zjednotenie slovenského hnutia a publikovali príspevky v češtine i v bernolákovčine. Vytvorili sa podmienky na konfesionálne i jazykové zjednotenie národného hnutia.“ (Kováč, 2000. s. 186) Do slovenských národných dejín sa štúrovci zapísali ako autori politického programu a kodifikátori spisovného jazyka. Vzťah jazyka a politiky bol pri štúrovcoch zásadný. Ešte v roku 1842 sa podieľali na príprave Slovenského prestolného prosbopisu kancelárovi Metternichovi, ktorý reagoval na zintenzívňujúcu sa maďarizáciu aj v podobe presadzovania maďarského jazyka a následne v roku 1848 sa 3 zo 14 bodov Žiadostí slovenského národa explicitne týkali používania národného jazyka.

Jazyk ako základ modernej politiky

Polovica 19. storočia je v rámci vývoja európskej politiky obdobím jasne sformulovanej liberálnej, konzervatívnej a nacionalistickej ideológie – a to najmä v jej západnej časti. V čase liberálno-revolučných požiadaviek mladých nacionalistických hnutí napr. v Nemecku a Taliansku, pod tlakom ktorých okrem iného dochádza k reformám volebného práva v dôsledku čoho sa nacionalisticky orientovaní politici stávajú štandardnou súčasťou zákonodarných zborov, začína byť vývoj slovenskej politiky obmedzovaný. Toto obdobie trvajúce až do vzniku prvej Československej republiky, kedy Slováci nadobudli všetky základné demokratické politické práva, so sebou nesie následky s ohľadom na všeobecný charakter slovenskej politiky dodnes.

„Cena, ktorú slovenská politika a spoločnosť zaplatili za brzdenú demokratizáciu a snahu o elimináciu slovenskej identity a národného hnutia, bola vysoká, a to zvlášť v dopade na politickú kultúru“ (Kopeček 2006: 27).

Vzťah Slovákov k uhorskému štátu sa najmä po tzv. rakúsko-uhorskom alebo rakúsko-maďarskom vyrovnaní stával problematickým. Politickí reprezentanti Slovákov boli v čase tzv. meruôsmych rokoch ignorovaní a po vyrovnaní viacerými spôsobmi obmedzovaní a to aj prostredníctvom policajnej represie. Preto najskôr v roku 1861 vzniklo Memorandum národa slovenského, ktoré sa hneď v prvom bode dovoláva jazykových práv: „Aby osobnosť národa slovenského a vlastenkosť reči slovenskej zákonom pozitívnym a inaugurálnymi diplomami uznaná a uznaním tým oproti zlomyseľným útokom nepriateľov svornosti národov zabezpečená bola. My národy považujeme za uprávnené osoby človečenstva, v ktorých ono, trebárs v rozličnej podobe, k určeniu svojmu, t. j. k dokonalosti sa vyviňuje. Prirodzená vec je, že sa definície tejto z ohľadu nás samých, a v poťahu nášho k národom tým, s ktorými vlasť máme spoločnú, pevne držíme“ (Memorandum národa slovenského 1861).

O desať rokov neskôr sa práve toto Memorandum stalo politickým programom prvej slovenskej politickej strany – Slovenskej národnej strany (Štefančík 2008). „V slovenských národných záujmoch Memorandum požadovalo zakotviť slovenskú národnú svojbytnosť ústavným zákonom, zrovnoprávniť slovenský jazyk v Uhorsku a štátoprávne usporiadanie krajiny upraviť zriadením národnej autonómie Slovákov v podobe Hornouhorského slovenského okolia“ (Roguľová 2012: 19). Za pozornosť stojí pripomienka, že išlo v podstate o rovnakú požiadavku, ktorá bola sformulovaná už uhorskými jakobínmi v závere 18. storočia, zopakovaná bola štúrovcami a aktuálna bola až do vzniku demokratickej Československej republiky v roku 1918.

Prienik jazyka a politiky v 20. storočí

Miesto a význam jazyka v nacionalistickom chápaní človeka a spoločnosti zostali aj v 20. storočí nezmenené. Jazyková otázka bola prítomná už dokumentoch vzniknutých počas prvej svetovej vojny – Clevelandskej a Pittsburskej dohody. Oba relatívne stručné dokumenty vo svojich bodoch riešili aj jazykovú problematiku. Prvá z nich prijatá po rokovaniach českých a slovenských krajanských spolkov v Amerike v roku 1915 hneď v druhom bode hovorila: „Spojenie Českého a Slovenského národa vo federatívnom zväzku štátov s úplnou národnou autonómiou Slovenska, s vlastným snemom, s vlastnou štátnou správou, úplnou kultúrnou slobodou, teda i s úpl-

ným používaním jazyka slovenského, vlastnou správou finančnou a politickou, so štátnym jazykom slovenským.“ Text používanie jazyka teda zdôraznil hneď viac krát.

Podobne aj o tri roky uzatvorená Pittsburská dohoda sa týka používania jazyka v neskôr založenom československom štáte. Išlo síce o stručnejšiu ale zreteľnejšiu formuláciu: „Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.“ Dva dni po dátume, ktorý sa stal oficiálnym dňom vzniku prvej Československej republiky, sa stretli v Martine slovenské politické špičky, aby sa v tzv. Martinskej deklarácii hneď v prvom bode uzniesli, že „Slovenský národ je čiastka i rečove i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa.“

V podobnom duchu jazykovú otázku riešila nová ústava z roku 1920. Vychádzajúc z politického čechoslovakizmu, síce hovorila o „jazyku československom“, ale dodávala, že v českým krajinách sa v úradnom styku komunikuje „spravidla po česky“ a na Slovensku „spravidla po slovensky“. V tridsiatych rokoch slovenské politické elity senzitívne reagovali na pokusy o prijatie prvých Pravidiel slovenského pravopisu, ktoré vypracovali čechoslovakisticky orientovaní jazykovedci pod vedením českého jazykovedca Václava Vážneho. Nie náhodou mal v tomto období vzniknúť výrok „na Slovensku po slovensky“.

Spolužitie Slovákov a Čechov sa stalo opäť aktuálnou politickou témou v krátkom období tzv. Pražskej jari v roku 1968. Výsledkom liberalizačných procesov (podobnosť s európskymi liberálnymi spolkami a nacionalizmom v rámci tzv. Jari národov v 20. rokoch 19. storočia nie je náhodná) bol ústavný zákon z 27. októbra 1968 o československej federácii. Aj táto norma sa vo svojich prvých odstavcoch zamerala na jazykovú otázku. Presnejšie článok 6 v bode 1 ustanovil, že „český a slovenský jazyk sa používa rovnoprávne pri vyhlasovaní zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov“ a bod 2 stanovil, že „pri rokovaní všetkých štátnych orgánov Československej socialistickej republiky a obidvoch republík, v konaní pred nimi a v ich ostatnom styku s občanmi sa používajú obidva jazyky rovnoprávne“.

Záverečný jazykový spor sa odohral bezprostredne po páde komunistickej totality. Pri návrhu zákona o zmene názvu štátu sa viedol zásadný politický spor o čiarke (-) medzi slovami česká a slovenská. Z pohľadu českej politickej reprezentácie tento znak predstavoval pomlčku, Slováci ho považovali za spojovník. Napriek tomu, že spor o názov spoločného štátu sa vyriešil kompromisom prostredníctvom spojky a, konflikt predznamenal jeho rozpad.

Záver

Otázka jazyka mala v slovenskej politike v porovnaní s príbehmi najmä západných európskych národov porovnateľne senzitívnejší a dlhšie trvajúci význam. Jazyk bol pre národne orientovaných politikov ťažiskovým miestom od vzniku uvedomelého národného hnutia najskôr sústredeného okolo bernolákovcov a neskôr štúrovcov. Tieto zoskupenia vznikali najskôr čisto na pozadí záujmu o jazyk ako kultúrny a literárny fenomén. Druhá generácia tzv. obrodencov pôsobiacich pod vedúcou osobnosťou Ľudovíta Štúra už svojimi požiadavkami jazyk presadzovala ako politický cieľ.

Silnejúca maďarizácia po revolučných rokoch 1848 – 49 dávala pre napĺňanie slovenských národných záujmov len minimálny priestor, čoho následkom sa aj otázky používania jazyka dostali opätovne na politické rokovania až na počas 1. svetovej vojny. A aj to až medzi zahraničnými spolkami Slovákov a Čechov v USA, kde vznikli Clevelandská a Pittsburská dohoda.

Napĺňanie slovenských národných záujmov bolo v podmienkach Československej republiky kvalitatívne lepšie, avšak aj počas jej trvania boli práve jazykové otázky predmetom niekoľkých diskusií. V 30. rokoch 20. storočia to bol najskôr spor o slovenský pravopis, o generáciu neskôr sa o jazyku explicitne zmieňoval prelomový ústavný zákon o československej federácii a o ďalšie necelé štvrťstoročie záverečná „pomlčková vojna“.

Literatúra

BARBOUR, S.; CARMICHAEL, C. (2002): *Language and Nationalism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

GBÚROVÁ, M. (2009): *Politika v jazyku, jazyk v politike. Politologicko-historická analýza novely jazykového zákona*. Bratislava: Kubko-Goral.

CHARVÁT, J. (2007): *Současný politický extremizmus a radikalizmus*. Praha: Portál, s. r. o.

KOPEČEK, L. (2006): *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

KOVÁČ, D. a kolektív (2004): *Slovensko v 20. storočí Na začiatku storočia 1901 – 1914.* Bratislava. Veda

MRVA, I.; SEGEŠ, V. (2012): *Dejiny Uhorska a Slováci.* Bratislava: Perfekt, a. s.

ROGUĽOVÁ, J. (2013): *Slovenská národná strana 1918 – 1938*. Bratislava: Kalligram.

ŠTEFANČÍK, R. (2008): *Christlich-demokratische Parteien in der Slowakei*. Trnava: UCM.

Dokumenty [Documents]

Memorandum národa slovenského (1861) [Memorandum of the Slovak Nation –1861].

Kontakt:

Miroslav Řádek

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Department of political science
Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia

E-mail Address: miroslav.radek@tnuni.sk

Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu

Radoslav Štefančík – Ján Liďák

Abstract

Friend and Enemy. Language of Right-Wing Extremism. *The aim of this issue is to analyse the language of right-wing populism. The research object is the Slovak extremist party of Kotleba – People's Party Our Slovakia (ĽS NS). Our reasoning is based on the hypothesis that this kind of political language will have specific features, especially in its lexicon. Considering that the political communication of extremists is based on fear of, often, fictitious enemies, we assume the existence of a dichotomous definition of this kind of language in the sense of the friend–enemy distinction, or the distinction of "us vs. them".*

Kľúčové slová: jazyk, politická komunikácia, extrémistické strany, Slovensko, ĽS NS

Keywords: language, political communication, right-wing parties, Slovakia, ĽS NS

Úvod

Po parlamentných voľbách 2016 bola Slovenská republika prvýkrát od svojho vzniku konfrontovaná s prítomnosťou pravicových extrémistov v najvyššom zákonodarnom zbore. Hoci pravicový extrémizmus nie je na Slovensku novým fenoménom (Kluknavská, Smolík 2016) a postupný nárast ich voličskej podpory sa vzhľadom na dlhodobé neriešenie niektorých vitálnych problémov dal predpokladať, ich volebný zisk, aj vzhľadom na predvolebné prieskumy, ktoré neavizovali ich prekročenie päťpercentného kvóra, napokon prekvapil mnohých politických analytikov. Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (ĽS NS) získala 8,04 percenta hlasov a so 14 mandátmi zasadli do parlamentných kresiel.

V súvislosti s úspechom pravicových extrémistov sa načrtá otázka, čo stojí za ich úspechom. Okrem dlhodobo neriešených problémov slovenskej spoločnosti, poddimenzovaného zdravotníctva, zaostávajúceho školstva, nedostatočnej sociálnej pomoci, to budú určite aj problémy, na ktoré verej-

nosť reaguje mimoriadne citlivo. Okrem dlhodobého problému so sociálne vylúčenými komunitami rómskej populácie, aj na Slovensku dlho podceňovaná otázka medzinárodnej migrácie a integrácie cudzincov.

Skúmať podrobne dôvody úspechu ĽSNS tvoria dôležitú výzvu vedcov z oblasti humanitných a spoločenských vied. Nás však bude zaujímať predovšetkým spôsob politickej komunikácie slovenských pravicových extrémistov, a to konkrétne ich jazyk. Otázne je, aký jazyk extrémisti používajú, aby prezentovali svoje obsahové priority. Pri výskume jazyka pravicových extrémistov vychádzame z hypotézy, že tento druh politického jazyka bude mať špecifické črty najmä v lexikálnej rovine. Vzhľadom na to, že politická komunikácia extrémistov je založená na vyvolávaní strachu pred, často, fiktívnom nepriateľom, predpokladáme existenciu dichotomického vymedzenia v zmysle priateľ vs. nepriateľ, resp. my vs. oni.

Politický extrémizmus. Ako ho definovať?

Skôr než sústredíme pozornosť na spôsoby politickej komunikácie slovenských pravicových extrémistov, bude určite dôležité najskôr vysvetliť samotný pojem politický extrémizmus. Ten je totiž často používaný v rôznych kontextoch. Práve kvôli rozmanitosti jeho vnímania v politickom, spoločenskom, žurnalistickom, úradnom, trestnoprávnom, vedeckom alebo laickom kontexte, ide podľa Winklera o mimoriadne vágny pojem, ktorý patrí medzi „najamorfnejšie pojmy v sociálnych vedách“ (Winkler, 1997: 21).

V bežnom význame sa používa ako súhrnný termín k výrazom ako rasizmus, fašizmus, neofašizmus, nacizmus, neonacizmus, nacionalizmus, ultranacionalizmus, radikalizmus, pravicový a ľavicový radikalizmus, pravicový a ľavicový populizmus, ultrapravica a ultraľavica, antisemitizmus, nepriateľstvo voči cudzincom, komunizmus a pod. Znamená to, že sa používa ako spoločné označenie pre viaceré antidemokratické politické myšlienky, súbory ideí alebo aktivity, ktoré na jednej strane môžu vykazovať niekoľko spoločných atribútov, na strane druhej sa môžu výrazne líšiť (Pfahl-Traughber 2001).

V prípade politického extrémizmu nejde len o jeden ucelený ideový smer, ale o sumu viacerých ideologických fragmentov na oboch stranách ideového spektra, ktorých spoločné východisko je založené na odpore proti slobodnému demokratickému ústavno-politickému poriadku a podpore predstavy nového spoločensko-politického zriadenia. Myšlienka časovej deľby štátnej moci na vopred stanovené a všeobecne dohodnuté obdobie, ako aj horizontálna deľba moci medzi zákonodarnú, výkonnú a súdnu, ktoré sú vytvorené tak, aby sa navzájom vyvažovali a kontrolovali, stoja mimo

základnej idey extrémistov (Jaschke 2006). Politický extrémizmus je tak považovaný za protipól k demokratickému ústavnému štátu, ktorý ale vo vzťahu k extrémizmu nie je v pasívnej pozícii, ale naopak bojuje proti nemu, resp. snaží sa ho potláčať už v zárodku (Jesse 2003).

Pravicový extrémizmus je podľa Backesa a Jesseho (1993) antiindividualistickým hnutím odmietajúcim základné princípy demokracie a jej hlavný výdobytok – ústavný štát. Namiesto štátu, ktorý je postavený na princípe rovných politických práv pre každého občana, má podľa pravicových extrémistov existovať politický poriadok, ktorý by inštitucionalizoval nerovnosť založenú na pôvode, výkone, národnostnej, etnickej a rasovej príslušnosti. V západnej Európe sú pravicoví extrémisti vystihovaní predovšetkým sympatiami k národnému socializmu, resp. neonacizmu. Napriek svojej vnútornej heterogenite majú podľa nemeckého autora Armina Pfahl-Traughbera (2001: 14-16) spoločné nasledovné znaky:

- *Odmietanie princípu rovnosti*. Ideológia nerovnosti je vyjadrená v spoločenskej diskriminácii určitých ľudí, prípadne celých skupín, a to na základe etnických, telesných alebo mentálnych rozdielov.
- *Nadhodnocovanie vlastnej etnickej príslušnosti*. Najvyšším kritériom pre posudzovanie identity sa stáva zaradenie ľudí k etnickej, národnej alebo rasovej príslušnosti. Vlastná kategória je hodnotená najvyššie, čo na druhej strane vytvára menejcenných príslušníkov iných rás, etník alebo národností.
- *Antipluralizmus*. Pluralizmus vychádzajúci z hodnotových, záujmových alebo názorových konfliktov sa považuje za faktor narúšajúci celistvosť spoločenstva. Z tohto dôvodu sa extrémisti usilujú o vytvorenie uzatvorenej spoločnosti, ktorá by bola tvorená z jednej jednotky – rasovej, náboženskej, národnostnej.
- *Autoritarizmus*. Štát je dominantným aktérom vládnutia nad spoločnosťou. Autorite štátnej moci sa musí podriadiť každý jednotlivec.

Jazyk pravicového extrémizmu

Jazyk tohto typu politických aktérov je špecifický a v lingvistickom prostredí sa často skúma ako osobitný fenomén (napr. Pörksen 2000). Jazyk pravicových extrémistov sa odvíja sa od niekoľkých bazálnych tém, ktoré sú univerzálne pre extrémistické a radikálne strany naprieč Európou. V súčasných politických podmienkach ide predovšetkým o fenomén medzinárodnej migrácie a pokračujúca európska integrácia.

Ideologický slovník radikálnych a extrémistických strán má svoje osobitné črty (Štefančík 2016), odvíja sa od niekoľkých ideológií (fašizmus,

nacizmus), ktoré nie sú zlučiteľné s demokratickým poriadkom. Spravidla je dichotomický v zmysle dobrí (my) a zlí (oni): *my domáci*, *oni migranti*; *priateľ* vs. *nepriateľ*, *naši* vs. *ich*; *Bratislava* vs. *Brusel*; *domovina* (*Slovensko*) vs. *cudzina*; *istota dôchodku* vs. *výdavky na azyl*; *kresťanstvo* vs. *islam*, *biela rasa* vs. *iná rasa*.

Univerzálnym znakom extrémistických antisystémových strán, ktoré stavajú svoju politiku na populizme, je programová orientácia na ľud a obyčajného človeka (Spier 2006). Ľud, prípadne národ, je osobitnou kategóriou politickej komunikácie. Je vnímaný ako homogénna masa bez vnútorných rozdielov. V tomto kontexte je potrebné dodať, že pod výrazom ľud sa vníma domáce obyvateľstvo, ktoré je ohrozované z vonku i z vnútra. Nepriateľ, reálny alebo fiktívny, hrá dôležitú úlohu pri zdôvodňovaní politických rozhodnutí. Vnútorný nepriateľ ľudu a obyčajného človeka je stelesnený v politických oponentoch populistov, pričom nemusí ísť výlučne o vládnuce skupiny, ale rovnako aj opozičné strany z demokratického stredu, ktoré vzhľadom na charakter extrémistických subjektov spravidla odmietajú s antisystémovými stranami spolupracovať na opozičných iniciatívach.

- „*My na rozdiel od nich národ ani Boha nikdy nezradíme*“ (ĽS NS 2016).

V predstavenej vete je možné identifikovať niekoľko signifikantných znakov slovenskej antisystémovej strany Kotleba ĽS NS. Extrémisti sa v nej prostredníctvom osobných zámen vymedzujú voči existujúcej politickej elite, ktorá je v jazyku extrémistov nepriateľom ľudu, resp. národa. Národ teda aj tu zohráva ústrednú kategóriu, ktorého záujmy chcú extrémisti brániť. Okrem ľudu je v tejto vete uvedený aj odkaz na Boha. Kresťanstvo a odvolávanie sa na nadprirodzenú bytosť je nevyhnutnou súčasťou politického slovníka slovenských extrémistov. Boh a cirkev je dôležitou súčasťou politického slovníka, aj kvôli odkazom na existenciu prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945), na čele ktorej stál katolícky kňaz. Slovenskí extrémisti pritom programovo začínali popri antisemitizme, aj keď s menšou odozvou u voličov (Kluknavská 2012), práve popieraním holokaustu a prezentovaním pozitívnych predstáv o klérofašistickom štáte z obdobia druhej svetovej vojny a jeho čelnom predstaviteľovi Jozefovi Tisovi.

- „*Za Boha a za národ*“ (ĽS NS 2016).
- „*Pán Boh nám dal najkrajšiu krajinu na svete*“ (ĽS NS 2016).

Dôležitú úlohu vo vyššie uvedenom citáte (*My na rozdiel...*) zohráva aj slovo *zrada*. Poukázaním na zradu (na národe) vyjadrujú extrémisti kritiku

voči existujúcemu politickému establišmentu, resp. kritiku voči existujúcemu politickému systému. Napokon, citovaná veta je uvedená na mieste, kde extrémisti vyjadrujú kritiku k doterajším krokom vládnych strán v otázke medzinárodnej migrácie. V kontexte celého textu tak táto veta vyjadruje aj dištanc voči (cudzím) ľuďom, migrantom.

Pre radikálne a extrémistické populistické stranícke subjekty predstavujú domáce menšiny a prisťahovalci dôležitého významného vnútorného nepriateľa, ktorý narúša národnostnú alebo etnickú integritu (domáceho) ľudu. V jazyku slovenských extrémistov ide predovšetkým o Rómov, ktorých extrémisti oslovujú mimoriadne hanlivými výrazmi ako *paraziti*, *Cigáni*, *cigánski teroristi, cigánski extrémisti*, osady so sociálne vylúčenými rómskymi obyvateľmi ako *čierne osady*.

- „*Vláda dnes chráni zlodejov a parazitov, a nie obete ich zločinov. Mohli sme sa o tom presvedčiť aj pod vypálenou Krásnou Hôrkou […] Vláda nemá odvahu konať a tvrdo zasiahnuť proti cigánskemu teroru. My ju však máme! Preto nedovolíme, aby cigánski extrémisti a iní zločinci ďalej ohrozovali slušných ľudí na Slovensku*“ (ĽS NS 2016).

Druhú skupinu, voči ktorej sa extrémisti ostro vymedzujú, tvoria imigranti. Nielenže sú nositeľmi iných kultúrnych tradícií, takže v slovníku extrémistov sú znázorňovaní ako ohrozenie domácej kultúry a národnej identity, ale predstavovaní sú aj ako konkurencia na trhu práce s dopadom na rast nezamestnanosti domáceho obyvateľstva. V imigrácii nie je identifikovaný len vnútorný nepriateľ, ale vystupuje aj v pozícii vonkajšieho nepriateľa, ak sa o nej uvažuje v rovine potenciálneho nebezpečenstva. Tento predpoklad je posilnený, ak sa na migrantov nazerá ako na vyznávačov odlišného náboženstva, spravidla islamu (Mareš 2014), ktorí nie sú schopní ani ochotní prispôsobiť sa európskym tradíciám, čoho dôsledkom je vytváranie uzavretých prisťahovaleckých komunít vo veľkých mestách.

- „*Akoby nestačilo to, že tu máme cigánsky problém, už sa na nás valia hordy moslimských imigrantov […] Moslimskí imigranti sa nevedia a ani nechcú prispôsobiť našim zákonom a spoločenským normám. Páchajú mnohé zločiny a sú ohromnou záťažou pre pôvodných obyvateľov. Vytláčajú kresťanstvo a európsku kultúru a menia na svoj obraz spoločnosť, ktorá ich prijala*“ (ĽS NS 2016).

Poukázanie na ohrozenie abstraktných skutočností, ako napríklad národnej alebo kultúrnej identity, by mohlo byť pre priemerne informovaného

voliča príliš komplikované, preto extrémisti operujú aj s konkrétnejším vyjadrením ohrozenia:

- „*Nedovolíme imigrantom obsadiť Slovensko. Nedáme im naše ženy ani našu zem. Obránime našu vlasť ...*“ (ĽS NS 2016).

V použitom úseku citovaného z predvolebného programu strany ĽS NS vystupuje do popredia dôležitý charakteristický znak politického jazyka extrémistických strán, a síce militantný slovník. Tieto výrazy majú vyvolať zdanie, že práve oni – extrémisti ponúkajú riešenie na to, ako sa voči vnútorným či vonkajším ohrozeniam brániť.

Militantný slovník, v ktorom je veľa výrazov spojených s *bojom*, *obranou*, *armádou,* ale aj s výrazmi ako *okupovať, nasadiť*, *Domobrana* alebo *právo použiť zbraň* sa u extrémistov objavuje práve pri téme migranti a islam, prípadne v kontexte otázok spojených s autochtónnymi menšinami a opäť v dichotomickom vnímaní v zmysle „*brániť naše, národné, slovenské, rodné*“ a „*bojovať proti cudziemu, moslimskému, európskemu, bruselskému, cigánskemu, čiernemu*“.

- „*Títo pravidelne platia dane, no pozemky okupujú Cigáni*“ (ĽS NS 2016).
- „*Každý zločinec si musí byť vedomý toho, že proti nemu tvrdo nasadíme nielen políciu, ale aj Domobranu!*“ (ĽS NS 2016).

Vojna sa u extrémistov asociuje nielen prostredníctvom militantného slovníka, ale aj cez kreslené a číselné symboly, ktorých používanie je u extrémistov mimoriadne obľúbeným komunikačným prostriedkom. Na ilustráciu, v prípade slovenských extrémistov verejné pobúrenie vyvolalo zneužitie rodín s telesne postihnutými deťmi, ktorým predstavitelia ĽS NS v marci 2017 na podujatí pripomínajúcom si vznik Slovenskej republiky 14. marca 1939 odovzdali finančný šek so sumou vyjadrenou číslom *1488*. V nacistickom jazyku ide o symbol spájajúci čísla 14 a 88. Prvé dvojčíslo vyjadruje 14 slov amerického neonacistu a rasistu Davida Edena Laneho *„We must secure the existence of our people and a future for white children“ (Musíme zabezpečiť existenciu našich ľudí a budúcnosť pre naše biele deti)* (Sullaway 2017). *Druhé dvojčíslo 88 predstavuje ôsme písmeno abecedy H, resp. HH, ktoré symbolizuje nacistický pozdrav Heil Hitler.*

K vonkajším nepriateľom patrí v prípade slovenských extrémistov okrem migrantov aj vplyv Bruselu ako rozhodovacieho centra Európskej únie. Európska únia je v jazyku extrémistov predstavovaná ako inštitúcia,

cez ktorú Slovensko stráca zo svojej suverenity a samostatnosti. V tejto súvislosti sa v slovníku extrémistov objavuje pravidelne výraz diktát.

- „*Slovensko postavíme nad diktát Bruselu [...] Po vstupe do Európskej únie už Slovensko nie je samostatným a suverénnym štátom [...] Zákaz výroby klasických žiaroviek či ortuťových teplomerov, je len malým príkladom toho, čo všetko nám diktuje Brusel*“ (ĽS NS 2016).

Popri Európskej únii sa v jazyku extrémistov objavuje aj kritika na adresu iných medzinárodných organizácií. Táto kritika je namierená v prvom rade voči Severoatlantickej aliancii a bankovým domom.

- „*Na prvom mieste zastavíme zadlžovanie štátu a oslobodíme tak Slovensko z otroctva medzinárodných bankárov*“ (ĽS NS 2016).
- „*Slovensko je už viac ako 11 rokov členom zločineckej organizácie NATO [...] Nechceme, aby bolo Slovensko spolupáchateľom amerických vojnových zločinov a hračkou v rukách svetových veľmocí. Vystúpime z NATO, vyhlásime vojenskú neutralitu a vybudujeme skutočnú a bojaschopnú slovenskú armádu!*“ (ĽS NS 2016).

Okrem vonkajších nepriateľov sú extrémisti zameraní aj proti vnútornému nepriateľovi. Okrem už uvedených Rómov, vnútorného nepriateľa stelesňujú spravidla existujúci politici, ktorí sú v slovníku extrémistov tradične označovaní adjektívom „tzv. štandardný“ (tzv. štandardní politici, tzv. štandardné politické strany, prípadne sa niekedy používa aj adjektív tradičný), pričom skratka tzv. je spravidla vždy súčasťou tohto výrazového prostriedku. V tomto adjektíve je vyjadrený jednoznačný dištanc extrémistov od jestvujúcich politických strán a zároveň znázornené východisko riešenia existujúcich problémov.

- „*Hoci sa všetky tzv. štandardné politické strany pred ľuďmi prezentujú ako odlišné, v skutočnosti medzi nimi niet rozdielu! Na pravicu, ľavicu, alebo opozíciu sa len hrajú!*“ (ĽS NS 2016).
- „*Tzv. štandardné politické strany sa proti nám opäť spájajú*“ (ĽS NS 2016).
- „*Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko bude v parlamente! Či sa to zlodejom z tzv. „štandardných“ politických strán páči alebo nie!*“ (ĽS NS 2016)

Politici z relevantných politických strán sú v perspektíve extrémistov skorumpovaní, bezcharakterní, prípadne ide o politickú mafiu, zbohatlíkov, zlodejov z vlády.

- „*Spravíme poriadok so zlodejmi v kravatách aj s parazitmi v osadách*“ (ĽS NS 2016).

V predstavených citátoch nie je vyjadrená len kritika na adresu aktuálne populárnych politikov, existujúcich pomerov, prípadne existujúceho systému. Nejde len o systém politiky, stranícky systém, ale ide o systém ako celok. Teda systém vzťahov medzi minimálne tromi úrovňami ekonomikou, politikou a spoločnosťou. Vzhľadom na to, že extrémisti majú záujem oslovovať predovšetkým ľudí, ktorí s týmto systémom spokojní nie sú, často štylizujú svojich oponentov do pozície zástupcov toho starého a nefungujúceho systému. Tým sa opäť dostávame k dichotómii „*my dobrí, ktorí chceme nový systém*“ vs. „*vy, zástupcovia starého systému*“. Jazyk extrémistov nadobúda povahu sprisahaneckých teórií o ľuďoch, ktorí predstavujú záujmy akejsi nadnárodnej skupiny (napríklad veľkých firiem, amerických výrobcov zbraní, Židov, Američanov, slobodomurárov) za účelom zisku na úkor štátu, resp. spoločnosti. Vzhľadom k tomu, že aktuálny systém je podporovaný mienkotvornými médiami, sú v perspektíve populistov za nepriateľov považované aj médiá. V tomto prípade sa dostávame k ďalšej dichotómii „*mainstreamové médiá*“ (tie, ktoré klamú) vs. „*alternatívne médiá*“ (tie, ktoré ukazujú pravdu).

Vzhľadom na to, že aktérom politickej komunikácie je vždy človek, dôležitou súčasťou nielen populistických formácií sú lídri politických strán. V prípade populistov je práve charizmatická osobnosť vo vedení strany a jeho schopnosť prostredníctvom komunikatívnej kompetencie získať podporu verejnosti (Hrivíková 2016) alfou a omegou ich úspechu významnou črtou moderných populistických formácií (Spier 2006). Populista sa v argumentácii opiera o vôľu verejnej mienky, problém definuje zväčša čiernobielo, vysmieva sa zo svojich politických oponentov a využíva strach obyvateľov z prípadných socioekonomických zmien. Na prezentáciu svojich vízií intenzívne využíva masmédiá , predovšetkým televíziu a sociálne siete, je dobrým rečníkom, pričom sa štylizuje do úlohy človeka, ktorý rozumie potrebám ľudí. Málokedy alebo takmer vôbec nepriznáva svoje chyby. Zodpovednosť za osobné zlyhania alebo zlyhania vlastnej strany dokáže preniesť na politických oponentov, prípadne na politických partnerov v koaličnej vláde. Vytvára tak dojem vlastnej nenahraditeľnosti, ktorému uveria nielen voliči, ale aj členovia strany. Predstavuje kľúčovú osobu v straníckej hierarchii, pretože od predsedu alebo inej vysokopostavenej

osoby vo vedení sú odvodené voličské preferencie a volebný úspech celej strany. V prípade slovenských extrémistov je táto personifikácia politiky vyjadrená v názve politickej strany, ktorá obsahuje meno lídra – Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko. Tento jav, kedy sa mená politikov objavujú v názvom strán, však nie je typický len pre pravicových extrémistov, ale objavuje sa aj v prípade politických strán patriacich do demokratického stredu.

Záver

Pri pohľade na predstavené témy je evidentné, že v populistických prejavoch pravicových extrémistov dominujú dve jazykové figúry: synekdocha a topos. Synekdocha, teda označenie časti pre celok, prípadne naopak celok pre časť, sa v prípade populizmu objavuje najmä pri slove ľud. Samozrejme nejde o všetkých ľudí, ktorí spadajú pod ľud, resp. národ, teda spoločenstvo, ktorého charakteristickým znakom je okrem iného spoločný jazyk, spoločné, spravidla hranicami vymedzené územie, prípadne určité spoločné kultúrne špecifiká. Táto špeciálna rétorická figúra *totum pro parte* platí spravidla len pre určitú socioekonomickú skupinu, resp. elektorát populistického subjektu. Málokedy je slovom ľud označený celý národ. Extrémisti ním spravidla označujú len tú časť spoločnosti, ktorá podporuje ich programové priority, ľudí na opačnej strane považujú za nepriateľov (Štefančík, Dulebová 2017).

Druhou dôležitou a oveľa dôležitejšou, ak nie najdôležitejšou rétorickou figúrou, ktorou populisti zdôvodňujú svoje argumenty alebo tvrdenia, prípadne spochybňujú existujúci status quo, je topos ľudu a jeho verzia označovaná v teórii argumentácie ako *argumentum ad populum*. Tento model vyjadruje argumentáciu v zmysle, že ak niečo požaduje ľud, väčšina ľudu, alebo aspoň dominantná socioekonomická skupina, malo by sa toto želanie pretaviť do skutočnosti. Alebo naopak, ak si ľud niečo nepraje, nemôže to ostať alebo stať sa realitou.

Jazyk slovenských pravicových extrémistov sa vyznačuje svojimi špecifickými znakmi v písomnej podobe, a preto je dôležité ho skúmať ako súčasť výskumu politického diskurzu (Dulebová 2013), ale rovnako nachádzame určité špecifiká aj vo verbálnej rovine. Vyjadrovanie populistov je akčnejšie, výraznejšie, záživnejšie a jednoduchšie. Populista nemá záujem vysvetliť, ale zaujať, fascinovať, komunikovať inak, ako väčšina politikov, vysmiať sa zo svojich oponentov. Za celou touto stratégiou je v prvom rade presvedčiť voliča. Bez ohľadu na to, či argumenty, ktoré používa, majú alebo nemajú výpovednú hodnotu a dajú sa presvedčivo verifikovať.

Literatúra

BACKES, U; JESSE, E. (1993): *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin: Propyläen.

DULEBOVÁ, I. (2013): K otázke definície pojmu politický diskurz. In: ONDREJKOVIČ, S. (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 7, Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: Veda, s. 45-51.

HRIVÍKOVÁ, T. (2016): Politický diskurz ako odraz vzťahu medzi kultúrou a rodovou polarizáciou jazyka. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 150-160.

JASCHKE, H. (2006): *Politischer Extremismus*. Wiesbaden: VS Verlag.

JESSE. E. (2003): Linksextremismus. In: HOLTMANN, E. (ed.): *Politik-Lexikon.* München-Wien.

KLUKNAVSKÁ, A. (2012): Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku. In*: Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, No. 1, 2012.

KLUKNAVSKÁ, A.; SMOLÍK, J. (2016): We hate them all? Issue adaptation of extreme right parties in Slovakia 1993-2016. In: *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 49, No. 4, s. 335-344.

KOTLEBA-ĽS NS (2016): Volebný program ĽS NS [Election program of Kotleba – Slovak People Party Our Slovakia], <www.nase-slovensko.net/wp-content/uploads/2015/01/Volebný-program-2016.pdf> [23. 5. 2017].

MAREŠ, M. (2014): The Extreme Right's Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies. In*: East European Politics and Societies*, Vol. 28, no. 1., s. 205-224.

PFAHL-TRAUGHBER, A. (2001.): *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik*. München: C. H. Beck.

PÖRKSEN, B. (2000): *Die Konstruktion von Feinbildern. Zum Sprachgebrauch von neonazistischen Medien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

SPIER, T. (2006): Populismus und Modernisierung. In: DECKER, F. (ed.): *Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden: VS Verlag, s. 33-58.

SULLAWAY, M. (2017): Hate Crime, Violent Extremism, Domestic Terrorism – Distinctions without Difference. In: DUNBAR, E.; BLANCO, A.; CRÉVECOEUR-MACPHAIL, D. A. (eds.): *The Psychology of Hate Crimes as Domestic Terrorism. U.S. and Global Issues*. Santa Barbara: Praeger, s. 89-122.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
WINKLER, J. R. (1997): Jugend und Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. In: SCHUMAN, S.; WINKLER, J. R. (eds.): *Jugend, Politik und Rechtsextremismus in Rheinland-Pfalz*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 13-62.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií.*

Kontakt:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Intercultural Communication
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: radoslav.stefancik@euba.sk

prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.

Katedra politických vied
Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a spoločenských vied Kutná Hora

Department of Political Sciences
Academia Rerum Civilium
Kutná Hora
Czech Republic

E-mail Address: lidak@vspsv.cz

Etnofaulismy: definice a jejich užití

Josef Smolík

Abstract

Ethnophaulisms: Definition and their Usage. *This text introduces the phenomenon of ethnophaulisms, which can be considered as a specific type labelling of the groups. The paper introduces not only the definition of ethnophaulism, but also its use in the political language. The paper focuses on the description of most frequent ethnophaulisms in the political language. In this part, there are introduced some examples of ethnophaulisms in politics. The final part of the paper discusses the topic of political correctness, which also refers to the usage of language, or to that of ethnophaulisms. This paper focuses on introducing this issue, noting that there is space for specific research projects.*

Kľúčové slová: etnofaulismy, komunikace, politický jazyk, menšiny, interkulturní psychologie

Keywords: ethnophaulisms, communication, political language, minorities, cross-cultural psychology

Motto:
„Kdybychom neměli slova, sotva bychom dovedli vytvářet kategorie."
Allport, G. W.: O povaze předsudků, s. 202

Úvod

Začátek 21. století je charakteristický mnoha politickými změnami, které se týkají i struktur jednotlivých evropských společností, které se z dříve etnicky a národnostně homogenních stávají značně heterogenními a diverzifikovanými na základě nejrůznějších kritérií. K těmto kritériím se řadí například náboženství, etnicita, „rasa", národnost, konkrétní region, sexuální orientace, kulturní tradice atp. (srov. Průcha 2010a: 119-124).

I z toho důvodu se do popředí politických diskusí dostává téma kolektivních identit[1], které v mnoha případech pro jedince i skupiny představují významnou hodnotu (srov. Szaló 2003). Tyto kolektivní identity mají vliv i na vnímání identity u jednotlivců, kteří se mohou identifikovat s hodnotami a tradicemi, které jsou charakteristické pro „jejich" sociální skupiny. Kolektivní identity mají specifickou funkci jako symbolické formy, které strukturují vědění a vytvářejí koherenci (viz Szaló 2003: 13).

V politické sféře také kolektivní identity mají i mobilizační charakter, kdy mohou tyto kategorie či mechanismy způsobovat nevraživost, konflikty, společenské napětí či válečné střety (srov. Čeněk, Smolík, Vykoukalová 2006: 197).

I v současné mezinárodní politice se objevují mnohá (často historická) nepřátelství mezi jednotlivými kolektivními identitami, přičemž jedním ze způsobů je pojmenování „jiných", a přisouzení typických a generalizovaných vlastností těmto „jiným".

Z hlediska interkulturní psychologie i politické komunikace je jazyk, a obecně komunikační prostředky, významným tématem, které se vztahuje k „jiným" kolektivním identitám, přičemž se užívají i poznatky lingvistiky, sociální a kulturní antropologie, sociologie i politologie (srov. Beatty 2011: 59).

Co je je třeba v souvislosti s jazykem zmínit, je fakt, že kolektivní identity „jsou symbolickými kulturními formami, které nemohou být ustaveny bez jazyka", přičemž „jazyk ustavuje lidskou zkušenost s objekty a událostmi jako srozumitelnou a smysluplnou" (Czaló 2003: 23).

„Tato smysluplnost zkušenosti však neodkazuje pouze k jejímu subjektivnímu pochopení individuální lidskou bytostí. Jazyk umožňuje vznik kultury tím, že ustavuje intersubjektivně sdílenou smysluplnost. Avšak vedle své lingvistické základy musí být tato intersubjektivní smysluplnost zakotvena také sociálně. Bez konkrétní společnosti lidských bytostí neexistuje žádná intersubjektivita. Podobně jako si nemůžeme představit společnost bez jazyka, je nemyslitelné předpokládat vznik jazyka bez společnosti. Protože nemůže být kultura ustavena jinak než skrze kolektivitu interagujících a komunikujících lidských bytostí". (Czaló 2003: 23)

V některých případech se označování kolektivních identit označuje za tzv. etnofaulismy, které jsou často dehonestujícího, sarkastického či

[1] Identita se odvozuje od typických rysů jedince nebo skupiny, přičemž vyjádřením této kolektivní identity, v případě skupin, se odráží i v konkrétním *jménu* (*označení*) (srov. Giddens 1999: 550). Identita neexistuje sama o sobě, vždy musí být vytvářena. V tomto pohledu pak identita jako typifikační schéma není ničím jiným než formou vědění produkovanou akty označování, jejíž formování může být interpretována analogicky vzhledem k budování jiných forem významu (Szaló 2003: 15-16).

zesměšňujícího charakteru. Etnofaulismy jsou také jednou z možných příčin tzv. komunikačních bariér (srov. Průcha 2010b: 64, Leader, Mullen, Rice 2009: 170).

Užívání etnofaulismů není spjaté s konkrétním prostředím, takže se objevuje jak v politické sféře, tak i v médiích, populární kultuře, ale i v rámci běžné komunikace (například v podobě vtipů, které jsou často založeny na stereotypech, předsudcích a užívání entofaulismů). Pro etnofaulismy je tak typické, že jsou užívány napříč společností a nelze je spojovat s konkrétní sociální skupinou či sociooekonomickým statusem (srov. Smolík 2017).

Základním cílem tohoto textu je představit problematiku etnofaulismů, diskutovat jejich užívání v politické oblasti a následně se zaměřit na postupy tzv. politické korektnosti, která se snaží užívání etnofaulismů eliminovat.

Etnofaulismy: definice

Etnofaulismy jsou tématem nejenom pro lingvistiku, politologii, interkulturní psychologii, ale také pro mediální studia či sociologii. Allport (2004) o nich hovoří přímo jako o tzv. etnických nálepkách, které jsou často spojovány s etnicitou. Etnofaulismy se však nevztahují pouze k etnicitě, ale i k dalším kategoriím, které formují již zmíněné kolektivní identity.

Etnofaulismy lze definovat jako neoficiální názvy používané příslušníky jednoho národa pro příslušníky jiného národa, etnika či jinak obecně rozlišitelné skupině. Často jsou taková označení udělována imigrantům či minoritním skupinám v určité zemi. Jde o škálu označení, od humorných až po pejorativní a vulgární. Etnofaulismy se vyskytují ve všech jazycích i v zemích s vysokou mírou demokracie a politické kultury (srov. Průcha 2010a: 147).

Zde je také vhodné poznamenat, že je to právě jazyk, který je „považovaný za součást národní identity a povědomí, a patří k hlavním znakům moderních evropských národů“ (Štefančík 2016: 30).

Samotné etnofalismy se mohou vztahovat nejen k samotným obyvatelům, ale i k jejich jazyku, mentalitě, odívání, vlastnostem, zvykům, životnímu stylu atp. (srov. Průcha 2010b: 65).

Etnofaulismy jsou odvozovány od stereotypů a předsudků jedněch skupin (etnik, národů atp.) vůči „jiným“. Mohou být také měřítkem toho, jak je vnímání „cizinectví“ (foreighness) ve vztahu majoritní populace k imigrantským skupinám s odlišnou kulturou (viz Průcha 2010a: 148; Průcha 2010b: 65; Smolík 2017: 52).

Celkově panuje názor, že etnofaulismy jsou také vyjádřením etnických, národnostních či rasových stereotypů, a mohou vést k předsudkům vůči

určitým sociálním skupinám (Průcha 2010a: 148). Etnofaulismy jsou součástí manifestace těchto předsudků. V každém etnickém či národním společenství existují určité stereotypy a předsudky vztahující se k příslušníkům jiných etnik, národů, rasových nebo náboženských skupin (Průcha 2010b: 64). Stejně tak je zřejmé, že etnofaulismy jsou tím častější a negativnější, čím vzdálenější na ose „cizáctví" je vnímána kultura určité skupiny imigrantů (viz Průcha 2010a: 148).

Čím je tedy „jiná" a zřetelně ohraničená skupina kulturně vzdálenější, tím jsou užívané etnofaulismy popisující tuto skupinu vulgárnější a více pejorativní.

Podstatnou vzniku etnofaulismů jsou určité specifičnosti mezi jednotlivými kolektivními identitami. Podle Průchy (2010b: 66) se jedná například o 1) početnost označované skupiny, tj. etnofaulismy se obvykle vztahují k etnickým minoritám, tedy početně slabším skupinám obyvatel; 2) odlišnost či „cizost", kdy jsou etnofaulismy používány k označování skupin imigrantů, jejich kulturní odlišnost je nápadná pro příslušníky majoritního společenství v určité zemi; 3) fyzické antropologické znaky, kdy podstatná je například barva kůže, typ obličeje a postavy atd.; 4) jazyk, kdy právě jazyková odlišnost zřetelně vymezuje cizince. Jazyk je totiž podstatným znakem etnika a etnicity, stejně jako národnosti, kdy plní především integrační funkci (srov. Shiraev, Levy 2007: 6; Gbúrová 2009: 5). I proto je v této souvislosti jazyk vnímán jako „významný faktor" (srov. Allport 2004: 326; Štafančík 2016: 30).

Jak lze však etnofaulismy precizně definovat a konceptualizovat? Obecně lze etnofaulismy považovat za hanlivé výrazy, které jsou „záměrně používané pro vyjádření pohrdání konkrétní minoritou" (viz Carnaghi, Maass, 2007: 142). Etnofaulismy se však nutně nemusí vztahovat k minoritě, ale mohou být využívány i pro popis majority.

Pietraszewska (2013) definuje etnofaulismy jako označení pro velké skupiny, které se vztahují k snadno rozpoznatelným a typickým vlastnostem, které většinou bývají hanlivého charakteru.

Etnofaulismy jsou využívány jako označení (či přímo znevážení) etnických přistěhovaleckých skupin, jedná se o verbální vyjádření stereotypů, která se vztahují k menšinám ze strany většinové společnosti (Mullen 2001).

Pankiw a Bienvenue (1990: 79) definují etnofaulismy jako „výrazy etnické degradace používané ve společenském životě na úrovni face-to-face komunikace. K etnofaulismům se řadí přezdívky, pohrdavé fráze a řečnické obraty, které obsahují negativní narážky na specifické kategorie osob".

Etnofaulismy tedy slouží jako hodnotící nálepky (labely) a identifikátory, přičemž jako slovní zbraně jsou jak v útočné, tak i v obranné podobě.

Etnofaulismy také přispívají k ovlivňování postojů široké veřejnosti ke specifickým etnickým skupinám. Historické důkazy ukazují, že čím větší je počet pohrdavých termínů pro konkrétní skupinu ve společnosti, tím větší je míra předsudků a diskriminace vůči této skupině obyvatelstva (srov. Pankiw, Bienvenue 1990; Leader, Mullen 2009).

Je zřejmé, že příslušníci menšinových skupin bývají na etnofaulismy citliví. Nejenže proti takovým záměrně urážlivým přídomkům protestují, ale často vidí zlý úmysl i tam, kde žádný není (Allport 2004: 207).

Etnofaulismům se jedinec učí v procesu socializace, kdy dochází k přebírání těchto specifických jazykových kódů z širšího prostředí (rodina, komunita, společnost) (srov. Giddens 1999: 60).

Etnofaulismy lze také označit jako přirozenou součást politického jazyka, který je součástí veřejného diskursu či diskursů.[2] K rozšiřování etnofaulismů významně přispívají i média, která informují o politickém dění a recipienti těchto zpráv reagují vlastními komentáři, protože v moderních demokraciích, které předpokládají existenci internetu a jeho využívání v politické komunikaci, kdy plynutí informací není pouze jednosměrným procesem, ale očekává se i zpětvná vazba či přímo aktivní participace na utváření zpráv (v podobě blogů, komentářů atd.) (viz Štefančík 2016: 29; Adamová, Křížkovský 2004: 248).

I proto mnoho etnofaulismů vzniká a je rozšiřováno pomocí sociálních sítí, kdy se konkrétní výraz dostane do povědomí širších sociálních skupin. Etnofaulismy také mohou být jistým signálem, který vypovídá o tom, jaké je ve společnosti etnické klima, případně jaká je politická kultura.

Etnofaulismy jsou také využívány v mnoha populárních filmech či seriálech. Jedná se například o etnofaulismus „šmejd“ či „šmejdka“ (v originále „mudblood“) v knihách či filmech o Harry Potterovi (viz Leader, Mullen, Rice 2009: 170).

Etnofaulismy také mohou mít určitý mobilizační potenciál k politické akci (například k účasti na demonstraci) či přímo k mobilizaci voličů konkrétní (například protiimigrantské či menšinové) politické strany. Etnofaulismy jsou totiž součástí každodenní komunikace (srov. Smolík 2017).

[2] Diskursy jako formy jazyka, vědění a moci nejenže reprezentují sociální identity, ale také utvářejí tuto realitu tím, že do ní vkládají sociální identity, a tak rýsují sociální hranice. Jinými slovy, diskursivně artikulované typy sociální identity odkazující k imaginárnímu společenství, organizačnímu členství či administrativní kategorii nejen reprezentují sociální realitu, ale také ji strukturují (Szaló 2003: 30).

Etnofaulismy: typická označení

Etnofaulismy jsou součástí kategorizace velkých sociálních skupin. Tato kategorizace je založena na určitých prototypech (či stereotypech), které mohou být chápány v generalizované podobě. Etnofaulismy, většinou pejorativního charakteru, jsou specifickou pojmovou kategorií, která odkazuje na odlišnosti, typické znaky, vlastnosti atp. (srov. Pietraszewska 2013). Etnofaulismy mohou být odvozeny například od typických fyziologických znaků, osobnostních rysů, osobních jmen či národních hrdinů. Například pro osoby hispánského původu se užívá označení „Diego" či „José" (viz Leader, Mullen 2009: 171). Analogicky tomu jsou Češi označováni jako„Pepíci" či „Švejci".

Pokud se zaměříme na typické etnofaulismy v českém prostředí, lze konstatovat, že velká část těchto „nálepek" se týká buď rasových, národnostních či etnických skupin, přičemž pro každou skupinu je využíváno více označení.

Pro Asiaty jsou v českém prostředí typické etnofaulismy jako „šikmoocí", „žluťáci", „ťamani" či „rákosníci". Pro černochy to je velmi rozšířený výraz „negři", případně „černé huby". Další etnofaulismy týkající se národností, které se ve velké míře objevují v české populaci jsou například „amíci" pro Američany, „skopčáci" či „fricové" pro Němce, „Ivani" či „rusáci" pro Rusy, „úkáčka" pro Ukrajince či poměrně ustálené „čobolové" pro Slováky. K nejvíce frekventovaným etnofaulismům patří označení romského etnika. Romové jsou označováni jako „cigoši", „morgoši", „dežové" či v internetových diskusích poměrně ustálené „hnědočeši" (srov. Smolík 2017: 52-53). Zajímavé je i ustálené mediální označené pro Romy v kontextu trestné činnosti, které je označuje výrazem „mladíci".

Etnofaulismy v politice, politika etnofaulismů?

Etnofaulismy se objevují i ve vrcholné politice, nicméně je možné konstatovat, že se spíše jedná o výjimečné excesy, které se týkají projevů jednotlivých politiků z řad populistických či krajně pravicových politických stran. Jednou z významných kauz poslední doby bylo vystoupení Nadiji Savčenkové, ukrajinské poslankyně, která v televizním vysílání 21. 3. 2017 použila označení „židák" (židiv), což je typický etnofaulismus na rozdíl od běžného termínu Židé (jevrejiv) (Novinky.cz 2017).

Další případ etnofaulismů se vyskytl například u tiskového mluvčího Nejvyššího soudu v Brně, který v prostředí sociální sítě Facebook označil Romy jako „cikorky". Na základě tohoto etnofaulismu jej předseda Nej-

vyššího soudu odvolal z funkce. Tiskový mluvčí následně konstatoval, že použil „slangový výraz odvozený od slova cikán, který je ve Slovníku spisovného jazyka českého“ a hájil se tím, že toto označení nikoho neuráží (viz Golasová 2015).

Dalším eufemismem, který naopak stále častěji využívají média, je již výše uvedené označení „mladíci“. Pod tímto termínem velká část společnosti již rozumí pouze „mladistvého romského delikventa“, přičemž se tato kategorie hojně objevuje v internetových diskusích pod články o kriminálním chování.

Typické a mediálně rozšířené je i označení tzv. nepřizpůsobivých obyvatel či občanů. Za nepřizpůsobivé jsou označeni skupiny obyvatel, které nerespektují převládající společenské normy a standardy. Tito občané nejsou schopni se adaptovat na politické, ekonomické, společenské či kulturní požadavky většinové společnosti. Kategorie „nepřizpůsobiví“ je často spojována s dlouhodobou nezaměstnaností, pobíráním sociálních dávek a opakovanými přestupky a trestnými činy.

Nepřizpůsobivost je také veřejností vnímána jako určitý asociální (či přímo antisociální) životní styl, který je v mnoha případech spojován s konkrétními „sociálně vyloučenými lokalitami“.[3] V českém prostředí je nepřizpůsobivost spojována především s romským etnikem. Není proto překvapením, že „nepřizpůsobiví“ jsou entofaulismem, který se objevuje i v politických diskusích (v kontextu například sociální či trestní politiky).

Politická korektnost

Etnofaulismy a eufemismy jsou spojovány s debatami o politické korektnosti, resp. o vyjadřování se o etnických menšinách. Politická korektnost je kategorie značně intuitivní, subjektivní, normativní a mediálně konstruovaná. Politická korektnost je založena na umělém a rigidním dodržování „nepřirozené terminologie“ v komunikaci, která se vztahuje k předsudkům, stereotypům[4] i etnofaulismům (srov. Smolík 2011).

[3] Sociálně vyloučenou lokalitu lze jednoduše definovat jako teritorium či lokalitu, která je významným způsobem ohrožena sociálním vyloučením, které se vztahuje k osobám, které tuto lokalitu obývají. Pro tyto lokality jsou charakteristické například: zvýšená míra kriminality či projevy sociální patologie, zvýšená míra nezaměstnanosti, nedostatek pracovních míst, nízká úroveň vzdělanosti, špatný stav obytných domů a veřejného prostoru atd.

[4] Stereotyp lze definovat jako silné přesvědčení spojené s nějakou kategorií. Jeho funkce spočívá v tom, že má ospravedlnit naše chování a postoj vůči této kategorii. Stereotyp funguje jednak jako nástroj, který má poskytnout ospravedlnění našemu

Příkladem politické korektnosti je i nahrazování nevhodných (často subjektivně vnímaných „pejorativních“) termínů či etnofaulismů. Klasickým případem v ČR je nahrazení stále spisovného slova Cikán výrazem Róm. Dalšími příklady jsou např. postižený/handicapovaný, negr/černoch/afroameričan, buzerant/homosexuál/gay atd. (srov. Spencer 1994: 548).

Browne (2009: 26) tvrdí, že „politická korektnost začala jako reakce proti převládající ideologii, ale nakonec se převládající ideologií stala sama“, přičemž pro politickou korektnost je typické, že „klasifikuje určité skupiny lidí jako oběti, jež potřebují ochranu před kritikou, a jejíž přívrženci věří, že jiný přístup nelze tolerovat“ (Browne 2009: 33).

Důvodem pro politickou korektnost je především obava z utváření předsudků a negativních postojů v majoritní společnosti (např. v případě pachatelů z romského etnika, imigrantů atp.). Jednou z praktik politické korektnosti je i pokus o důslednou eliminaci etnofaulismů v rámci komunikace. Otázkou ovšem je, zda jsou tyto snahy úspěšné, či kontraproduktivní. Etnofaulismy jsou totiž v běžné řeči přítomny, objevují se v literárních dílech, hudbě (například hip-hopu) a televizním vysílání. Stejně tak jsou etnofaulismy přítomny ve velké míře na sociálních sítích.

Otázkou také zůstává, zda důrazné potlačování (a případná penalizace) etnofaulismů nekumuluje napětí ve společnosti, které se může projevit i násilnými aktivitami. Zde lze spatřovat velkou příležitost pro konkrétně zaměřené výzkumy této oblasti z pozic sociální psychologie, lingvistiky či sociologie.

Závěr

Tento příspěvek se zaměřil na představení etnofaulismů, které byly blíže diskutovány na konkrétních příkladech. Bylo konstatováno, že etnofaulismy jsou součástí kategorizace velkých sociálních skupin, přičemž v mnoha případech nabývají pejorativních či vulgárních významů, které se vztahují k odlišnostem založených na typických znacích, vlastnostech či etnicitě těchto skupin. Etnofaulismy lze tedy považovat za součást kategorizace velkých sociálních skupin. Tato kategorizace je založena na určitých prototypech či stereotypech mající generalizovanou podobu. Etnofaulismy, většinou pejorativního charakteru, jsou specifickou pojmovou kategorií, která odkazuje na odlišnosti, typické znaky, vlastnosti atp.

kategorickému přijímání (či odmítání) nějaké skupiny, jednak jako nástroj na třídění či výběr, aby se nám vnímání a uvažování příliš nekomplikovalo (Allport 2004: 215-216).

Text také diskutoval definice etnofaulismů na základě vybraných zahraničních autorek a autorů, kteří se problematice dlouhodobě a systematicky věnují. Následující kapitola diskutovala užívání etnofaulismů v politice. Další část příspěvku se zaměřila na vztah etnofalismů a tzv. politické korektnosti, která se snaží o eliminaci etnofaulismů ve veřejném diskursu. Obecně lze také konstatovat, že současné sociální vědy se etnofaulismům věnují minimálně, což je příležitost pro konkrétněji zaměřené studie, které by si všímaly etnofaulismů například v populární kultuře, politické sféře či obecně v prostředí médií (např. sociálních sítí).

Literatúra

ADAMOVÁ, K.; KŘÍŽKOVSKÝ, L. (2004): *Základy politologie*. Praha: C. H. Beck.

ALLPORT, G. W. (2004): *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.

BROWNE, A. (2009): *Úprk rozumu. Politická korektnost a smrt veřejné rozpravy v moderní Británii*. Praha: Dokořán.

CARNAGHI, A.; MAASS, A. (2007): In-Group and Out-Group Perspectives in the Use of Derogatory Group Labels. In: *Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 26, No. 2, s. 142-156.

GBÚROVÁ, M. (2009): *Politika v jazyku, jazyk v politike. Politologicko-historická analýza novely jazykového zákona*. Bratislava: Kubko Goral.

GIDDENS, A. (1999): *Sociologie*. Praha: Argo.

GOLASOVÁ, K. (2015): Mluvčí soudu označil Romy za ‚cikórky'. Neuráží je to, bránil se, ale dostane výpověď. In: *Lidovky*, 12. 6. 2015, <http://www.lidovky.cz/knotig-oznaceni-cikorka-romy-neurazi-rikaji-ze-je-to-sranda-p4k-/zpravy-domov.aspx?c=A150612_121714_ln_domov_ELE> [31. 3. 2017].

LEADER, T.; MULLEN, B.; RICE, D. (2009): Complexity and Valence in Ethnophaulisms and Exclusion of Ethnic Out-Groups: What Puts the „Hate" Into Hate Speech? In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 96, No. 1, s. 170-182.

MULLEN, B. (2001): Ethnophaulisms for Ethnic Immigrant Groups. In: *Journal of Sosial Issues*, Vol. 57, No. 3, s. 457-475.

NOVINKY.CZ (2017): Židáci vládnou Ukrajině, tvrdila Savčenková v televizi, <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/433709-zidaci-vladnou-ukrajine-tvrdila-savcenkova-v-televizi.html> [31. 3. 2017]

PANKIW, B.; BIENVENUE, R. M. (1990): Parental Responsed to Ethnic Name-Calling: A Sociological Inquiry. In: *Canadian Ethnic Studies*, Vol. 22, No. 2, s. 78-98.

PIETRASZEWSKA, N. (2013): A Qualitative and Quantitative Analysis of Selected Ethnic and Racial Terminology Present in Assorted Public English Corpora. In: *Styles of Communication*, Vol. 5, No. 1, s. 117-133.

SMOLÍK, J. (2011): Politická korektnost jako sociální deviace? In: VEČERKA, K. (ed.): *Propojení teorie a praxe při studiu sociálních deviací. Sborník příspěvků z konference sekce sociální patologie MČSS*. Praha: MČSS, s. 19-25.

SMOLÍK, J. (2017): Etnofaulismy. Používání mezi studenty. In: *Media4u Magazine - Čtvrtletní časopis pro podporu vědy a výzkumu v oblasti vzdělávání*, Vol. 14, No. 1, s. 51-54.

SPENCES, M. E. (1994): Multiculturalism, „Political Correctness" and the Politics of Identity. In: *Sociological Forum*, Vol. 9, No. 4, s. 547-567.

SZALÓ, C. (2003): Sociologie formování sociálních identit. In: CZALÓ, C.; NOSÁL, I. (eds.): *Mozaika v re-konstrukci. Formování sociální identit v současné Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, s. 13-36.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA

Ústav sociálního rozvoje
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Development
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: josef.smolik@mendelu.cz

Sociolinguistic Causes of Language Change

Mária Bláhová

Abstract

The submitted paper aims at clarifying the reasons for constant language change and focusing on specific sociolinguistic causes. These reasons are inevitable, however not only positive. Many causes for language change lead to language extinction that means that a certain culture is lost forever. Even though the number of languages tends to decrease within a century and from now on there will be vastly fewer languages, we can assume they will be less complicated than they are today - especially in the way they are spoken. This trend for language change has been supported by many experts and it basically results from globalisation, migration and technological innovations of the modern era.

Keywords: language change, sociolinguistic aspects, language families, multilingual environment, linguistic tolerance

Introduction

Language is an arbitrary system of sounds and symbols which is used for many purposes by a group of people, chiefly to communicate with each other, to express cultural identity, to convey social relationships, and to provide a source of delight. Languages differ from each other in their sounds, grammar, vocabulary, and patterns of discourse. But all languages are highly complex entities.

Languages vary in the number of their vowel and consonant sounds. Alphabets reflect these sounds with varying degrees of accuracy: some alphabets (e.g. Welsh) are very regular in the way they symbolize sounds; others (e.g. English) are very irregular.

Within grammar, each language comprises several thousand points of word formation and sentence construction. Each language has a huge vocabulary available to meet the needs of its users – in the case of European languages, where scientific and technical vocabulary is very large, this reaches several hundred thousand words and phrases.

Individual speakers know and use only a fraction of a language´s total vocabulary. The words educated people use – their active vocabulary – can reach some 50,000 words; the words they know but do not use – their passive vocabulary – is somewhat larger. In every day conversation, people often make use of a smaller number of words, but with great frequency. It has been estimated that a 21-year-old person has already uttered some 50 million words (Crystal 2003).

Language Families

Languages are related to each other like the members of a family. Most of the languages of Europe can be grouped together, because of their common origin – large **Indo-European** language family. The most member-languages and the most speakers in Europe are the Germanic, Romance, and Slavic. The five languages spoken by most people in Europe are, by number of mother tongue speakers, Russian, German, English, French and Italian. Within the **Celtic** family are Irish, Scots Gaelic, Welsh and Breton. Then there is the **Baltic** family where there are Latvian and Lithuanian. Separate families with only one member are **Greek, Albanian** and **Armenian.**

The unique **Basque language** is an exceptional case, because it does not belong to the Indo-European family and its origins are unknown. The language (Euskera) is at the heart of the culture and it has historically been weakened by divisions in region where dialects differ from valley to valley. In the past Euskera was marginalizing itself even before a number of attempts for its extinguishment. Therefore it has sometimes been denoted to as *lingua rancour.*

Other language families also have members in Europe – we find some **Uralic** languages: Finnish, Estonian, several Sámi languages (in the North) and Hungarian (in the Central part of Europe).

In the Southeast we find representatives of the **Altaic** language family – Turkish and Azerbaijani.

The **Caucasian** family is spoken in a relatively small and compact area between the Black Sea and the Caspian Sea: e.g. Georgian, Abkhaz. The **Afro-Asiatic** family includes Maltese, Hebrew and Berber.

All these languages use a small number of alphabetic scripts. Most languages use the Roman (Latin) alphabet. Russian and and some other Slavic languages use Cyrillic.

Greek, Yddish, Armenian and Georgian each have their own script. Non-European languages widely used on European territory include Arabic, Chinese and Hindi, each with its own writing sytem.

Constant State of Change

Everything in the world we live in is in the constant state of change – languages, like everything else – join in this general flux and they gradually transform themselves over centuries. Even the simplest and most colloquial English of several hundred years ago sounds strange to our ears.

There is nothing surprising in it - just on the contrary - it would be surprising if in the world where people grow old, tadpoles change into frogs and milk turns into cheese, if language alone remained unaltered (Aitchinson 1995). As the famous Swiss linguist Ferdinand de Saussure stated: "Time changes all things: there is no reason why language should escape this universal law" (Saussure 1974:77). Language is always changing, evolving, and adapting to the needs of its users - the change is so slow that from year to year we hardly notice it.

Language changes for several reasons. First, it changes because the needs of its speakers change. New technologies, new products, and new experiences require new words to refer to them clearly and efficiently.

Another reason for change is that no two people have had exactly the same language experience. We all know a slightly different set of words and constructions, depending on our age, job, education level, region of the country, and so on. We pick up new words and phrases from all the different people we talk with, and these combine to make something new and unlike any other person's particular way of speaking. At the same time, various groups in society use language as a way of marking their group identity; showing who is or is not a member of the group.

Languages are always in contact with each other, and affect each other in many ways, especially by borrowing words. People influence each other in the way they speak and write. New media, such as the Internet, give languages fresh opportunities to grow.

What is a ´good´ and ´bad´ change of a language? – this question arouses strong feelings – how it happens, when it happens, who initiates it. We find that today´s laments, especially regarding English, take their place in a long tradition of complaints about the corruption of the language.

Historical Flashback

Expressions of disgust about the English language - the puristic movement- and proposals for remedying that situation, were at their height in the 18th century. Utterances of dismay and disgust at the state of the language followed one another thick and fast, expressed with far greater urgency than

we normally find today. There were attempts for the formation of an academy to regulate language usage.

In the preface of Samuel Johnson´s famous dictionary of English language it was stated as follows: *"Tongues, like governments, have a natural tendency to degeneration"* (Johnson 1785).

There were two factors that caused obsessive worry about language at this time. The first was a long-standing admiration for Latin – a legacy from its use as the language of the church in the Middle Ages, and as the common language of European scholarship from the Rennaisance onwards. It was widely considered as the most perfect of languages, given it the status of *"the queen of tongues"* by Ben Jonson (www.britannica.com). Latin grammar was used as a model for the description of all other languages – however dissimilar – despite the fact that it was no longer anyone´s native tongue.

The second reason was powerful class snobbery. The consequences of such a declaration were rather fatal – people felt that there ought to be a fixed ´correct´ form for any language, including English. Because Latin was primarily written and read, it led to the belief that the written language was in some sense superior to the spoken. The puristic attitude towards language – the idea that there is an absolute standard of correctness which should be maintained – has its origin in natural nostalgic tendency, supplemented and intensified by social pressures. This, of course is incorrect – the language of Chaucer´s or Shakespeare´s time was no better and no worse than that of our own – just different (Aitchison 1995). Such a widespread linguistic fervour has never been paralleled in the history.

The most obvious type of language variation is georaphical variation. We note that the grammatical rules of a language are likely to alter slightly from region to region. We can observe a social variation, as parallel to geographical variation. As we move from one social class to another, we are likely to come across the same type of alterations as from region to region, only this time co-existing within a single area. There exist variations in style – within the speech of individul speakers - to fit casualness or formality of the occasion. In some social situations euphemismes are common, whereas in scientific literature they are completely out of place.

Until relatively recently, the majority of linguists were convinced that language change was unobservable – most of them simply accepted that it happened. A popular assumption was that language change was a continuous but very slow process, like the rotation of the earth.

The Spread of Language Change – Sociolinguistic Causes of Change

In the past, language change has been attributed to a variety of factors ranging over almost every aspect of human life, physical, social, mental and environmental. The connection with geographical or climatic conditions was absolutely taken for granted. A language change may have multiple causes - it is likely to be due to a combination of factors. There are external sociolinguistic factors – that is, social factors outside the language system. On the other hand, there are also internal psycholinguistic ones – that is, linguistic and psychological factors which reside in the structure of the language and the minds of the speakers.

In general, people do not pay much attention to the behaviour of others, unless it is dramatically different from the norm. A person can continue doing something marginally odd for a long time, without attracting attention. However, once people notice the oddity, they tend to over-react. This phenomenon occurs with eating habits, fashion, cleanliness, or personal mannerisms.

The same thing happens with language. People either do not notice a minor deviation from the norm, or they over-react to it, and make comments. When there is both class and stylistic variation, a change is likely to be in progress.

They usually originate from elements already in the language which get borrowed and exaggerated, just as changes in fashion in clothes are usually borrowings and adaptations. A change occurs when one group consciously or subconsciously takes another as its model, and copies features from its speech (Aitchison 1995).

The spread of language change is essentially a social phenomenon, which reflects the changing social situation. Changes do not occur unless they have some type of prestige. They are markers of group membership, and people outside the group want, consciously or subconsciously, to belong.

It would, however, be a mistake to assume that social factors alone are all we need to know about – there are strictly linguistic matters that matter.

There might be three proposed sociolinguistic causes: **fashion, foreign influence, and social need.** Fashion and social influence cannot be ignored. It is also clear that a person´s speech can gradually alter over the years in the direction of those around – a good example is shown by British people who pick up an American accent in a very short time. (Aitchison 1995).

However, it would not be quite correct to consider these factors as major causes of language change. Language is a well-organized patterned whole, and never disintegrates into the confusion implied by random fluctuation theories. If sounds wandered around randomly, language would end up in

chaos. Therefore we can consider fashion changes simply as a triggering factor, something which may set off a tendency whose deeper causes are hidden beneath the surface.

Some claim that the majority of changes are due to the chance infiltration of foreign elements – the suggestion that when immigrants come to a new area, or when an indigenous population learns the language of newly arrived conquerors, they learn their adopted language imperfectly. Sometimes immigrants attempt to *over*correct what they feel to be a faulty accent, resulting in a change in the adopted language.

Another situation in which the infiltration of foreign elements commonly causes change is when different languages come into contact, which often happens along national borders. Inhabitants there are frequently bilingual. In this situation, the languages tend to influence one another in various ways. The longer the contact, the deeper the influence. The borrowed expressions get infiltrated into both languages concerned.

Borrowing and Other Factors Resulting in Language Alteration

English has over the centuries borrowed from a number of languages, and European languages are all currently borrowing many words from English.

New words have been absorbed from many different places.They have been borrowed from other languages (*sushi, alcohol, cravat, robot, vodka, goulash, paprika*), they have been created by shortening longer words (***gym*** from *gymnasium,* ***ad*** *from advertisement,* ***lab*** *from laboratory*) or by combining two or more words (*brunch* from *breakfast* and *lunch)*. There is also a way to make them out of proper names *(sandwich, hooligan, ampére, boycott).*

Sometimes we even create a new word by being wrong about the analysis of an existing word, like how the word *pea* was created. Four hundred years ago, the word *pease* was used to refer to either a single pea or a bunch of them, but over time, people assumed that *pease* was a plural form, for which *pea* must be the singular. Therefore, a new word, *pea*, was born. The same thing would happen if people began to think of the word *cheese* as referring to more than one *chee* (Birner 1991).

Historically, the borrowed words have some type of prestige – in English, it is first of all French expressions for cuisine, fashion or dance. However, it is rare to borrow ´basic´ vocabulary - words that are frequent and common, such as numbers (Aitchison 1995).

A second characteristic is that adopted items tend to be changed to fit in with the structure of the borrower´ s language, though the borrower is not always aware of the distortion imposed. English restaurant owners are prob-

ably not well aware how much they distort the French expressions for food introducing them in all sorts of their ´special dish ´ offers.

Similar thing happens with English words taken over by other languages. Russian business communication is flooded by expressions taken over from English. It is not only the pronunciation that ´suffers´ but, of course, it is the spelling that must be adjusted to the Cyrillic alphabet. Therefore we can find a number of ´corrupted ´ English words, e.g. *dzempers (jumpers)* or *sviters (sweaters), buisnis (business).*

Another situation occurs with the Greek population living in Turkey – they have imported so many Turkish features that they now speak a language in which *"the body has remained Greek, but the soul has become Turkish"* (Dawkins 1916: 198). This has been done over the centuries, one feature at a time, by a series of minimal adjustments.

Overall, borrowing does not suddenly disrupt the basic structure of a language. Foreign elements make use of existing tendencies, and commonly accelerate changes in which are already under way. Language alters as the needs of its users alter proving the functional view of language change. Vocabulary is another area of constant changes – unneeded words drop out – items of clothing which are no longer worn, pieces of furniture or kitchen utensils that lost their functions are rarely mentioned. The same is to be mentioned regarding certain professions or jobs that disappeared with Industrial revolution and by introducing modern technologies, especially in the post-war period (the second half of the 20th century). These are words like *knocker-uppers* - people hired to ensure that people would wake up on time for their own jobs. They would use sticks, clubs or pebbles to knock on clients' windows and doors. Before modern refrigeration techniques became widespread, *ice cutters* would saw up the ice on frozen lakes for people to use in their cellars and refrigerators.

Political correctness or slang that has been classified as ´ a language that takes off its coat, spits on its hands, and goes to work´, are other factors that are responsible for numerous changes in languages – particularly due to globalising trends in all branches of people´s lives (Phillip 2004).

Due to influx of migrants and refugees from all over the world, Europe has become increasingly influenced by various factors that add to linguistic alterations. The other effect of this process is that European citizens have become increasingly multilingual.

London, for example, has more than 300 languages spoken as a home language. Most other larger cities, particularly in Western Europe, easily have 100 – 200 languages spoken as mother tongues by their school populations. However, some of these languages are spoken by small minorities, and their future is under threat. Daily, informal, oral interaction between

parents and children is crucial for the survival of a language. Experts have estimated that over this century at least half of the world´s languages, and perhaps more will die out. Within two generations all traces of a language can disappear when children are no longer raised in it.

The Wall Street Journal published serious worries about the future of many languages, claiming that in a century from now there will be 'vastly fewer languages,' which will be less complicated than they are today - especially in the way they are spoken (McWhorter 2015). The American studies, philosophy and music expert at Columbia University, predicts that 90 per cent of languages will die out to leave around 600 - it will probably happen because of globalisation.

As people migrate to new areas, cultures become more and more fragmented. Lesser known cultures and their unique languages will struggle to survive, leaving widely spoken languages such as English and Chinese to swallow them up and in turn wipe them out. This has already happened in some places because of colonisation, such as America and Australia, where most native languages are extinct or about to die out. People moving away from areas to find work, could cause the same problem.

The reasons for giving up a language are manifold, and include the physical destruction (through environmental crisis and disease) of a community or its habitat, active antagonism by political groups, and – the most common cause – economic and cultural domination by more powerful and prestigious languages. Whatever the reason, the result is the same: the loss to humanity of unique resource.

Even though it seems highly improbable, many people are convinced of the decline in the quality of English, a language which is now spoken by an estimated half a billion of people – a possible hundredfold increase in the number of speakers during the past millenium.

Conclusion

In the 21st century all European citizens live in a multilingual environment. In their daily lives citizens come across many different languages, e.g. on a bus or a train, through TV or newspapers, or the ingredients on a product in the supermarket.

There is a need to increase popular knowledge and understanding of the diversity of the languages of Europe, and of the factors affecting their maintenance and growth. It is inevitable to generate a greater interest in and curiosity about languages, to enhance linguistic tolerance within and between nations. Very soon we may face a danger that speakers of languages only used by small groups, will stop passing them on to their children, be-

cause they do not think they will be useful. Unless the language is written down, once it skips a generation, it is all but lost. To the extent that there are fewer languages, there will certainly be fewer cultures.

As demonstrated above, language change proves to be inevitable – as everything on the earth is in constant motion and development. However, this progress is not exclusively positive – it has to face a number of challenges due to globalisation, migration that result in increased potential clashes between cultures. A culture and language are interlinked, any threat for the one is followed by the complication for the other one.

English seems to be on its victorious way to be *the lingua franca* of the world. However, the language is not immune against the layers of loans, grammatical and stylistic deformations, a host of new vocabulary that negatively impact the sound development of English and thus adds to its corruption. English absorbs a number of neologisms, barbarisms and other modifications connected with various cultures it is used to communicate in. The linguists warn that there is a real threat of *a new language* with English roots but heavily deformed. They also have expressed their deep concerns about the future of English as a global means for communication and they seem to be quite anxious that there might appear serious impacts that would threaten the sound base of the language (Bláhová 2011).

A sci-fi reality where everyone speaks a single, universally understood language is 'impossible', also ruling out a Tower of Babel-like scenario. The cultural aspect of the language is an important component for language change. "A language is not just a collection of words and rules; it's part of a culture, learned early, used with kids, the vehicle of the most intimate and warm feelings" (McWhorter 2015).

References

AITCHISON, J. (1995): *Language Change: Progress or Decay.* Cambridge: Cambridge University Press. 2nd ed.

BIRNER, B. J. (1991): *Is English Changing?* New York: Penguin Books.

BLÁHOVÁ, M. (2011): Is the Future of the World Tied to English-Speaking Population? In: *Lingua Viva. Odborný časopis pro teorii a praxi vyučování cizím jazykům a češtině jako cizímu jazyku*, Vol. VII, No. 13, pp. 9-15.

CRYSTAL, D. (2003): *English as a Global Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

DAWKINS, R. M. (1916): *Modern Greek in Asia Minor.* Cambridge: Cambridge University Press.

JOHNSON, S. (1785): *A Dictionary of the English language*. 6th edition. London: J. F. & C. Rivington,

MC WHORTER, J. (2015): How Will We Speak in 100 Years? In: *The Wall Street Journal*, January 20.

PHILLIP, B. (2004): *Phillip´s Treasury of Humorous Quotations.* Illinois: Tyndale House Publishers.

SAUSSURE, F. DE (1915/1959): *Course in General Linguistics.* New York: The Philosophical Library.

Contact:

PhDr. Mária Bláhová, PhD.

Department of Intercultural Communication
Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
Slovakia
E-mail Address: maria.blahova@euba.sk

Emócie vo verejnom prejave so zameraním na politický diskurz

Daniela Breveníková

Abstract

Emotions in Public Speaking with Focus on Political Discourse. *The paper deals with emotional argumentation in terms of rhetoric and contemporary interdisciplinary approaches to political discourse. In the introduction, the author briefly describes sources of study into emotional appeal in communication (Aristoteles, Prague School of Linguistics, David Crystal). The core of the paper is the analysis of Steve Jobs' inspiring speech in terms of Steve Jobs' inspirational speech in 2005 and the analysis of opinions of British and US political analysts and psychologists of selected political speeches delivered by two American presidents (Obama, Trump). The author focuses on problems and speeches studied and analysed during her seminars in Public Speaking for Economists and Rhetoric and Practical Stylistics at the University of Economics in Bratislava.*

Kľúčové slová: emócie, moc jazyka, pátos, rétorika, politika, verejný prejav

Keywords: emotions, power of language, pathos, rhetoric, politics, public speaking

Úvod

Ak skúmame komunikáciu pôsobenia na citovú stránku prijímateľa, môžeme v rámci lingvistiky vychádzať z funkcií jazyka, rozpracovaných členmi Pražského lingvistického krúžku (Vachek 1964) ako aj z prác anglosaských autorov, ktorí nadväzujú na túto problematiku, napríklad na klasifikáciu jazykových funkcií v Encyklopédii jazyka Davida Crystala (2010). Crystal uvádza vyjadrovanie emócií ako funkciu jazyka na druhom mieste, teda za komunikačnou funkciou (výmena faktov a postojov – komunikačná funkcia, vyjadrenie emócií, sociálna interakcia (súdržnosť, solidárnosť), moc jazyka, ovládanie reality prostredníctvom jazyka, uchovávanie faktov, nástroj myslenia – kognitívna funkcia, vyjadrenie identity prostredníctvom jazyka).

Crystal v uvedenom diele uvádza konkrétne príklady na jazykové aj neverbálne prostriedky, ktorými hovoriaci reaguje bezprostredne na nejakú situáciu, pričom za základné považuje výrazy typu *Gosh, My, Darn it, What a sight...* a interjekcie typu *tut-tut, Ugh, Wow, Ow, and Ouch.* Upozorňuje však aj na zložitejšie prostriedky vyjadrenia emócií v komunikácii (Crystal 2010: 10). V príspevku sa elementárnym prostriedkom vzbudzovania emócií nebudeme venovať, zameriavame sa skôr na psychologické aspekty a rétorické stratégie, teda na premyslené spôsoby ovplyvňovania recipienta vo verejných prejavoch a v predvolebných prejavoch politikov s cieľom získať na svoju stranu a presvedčiť.

Emocionálna argumentácia z hľadiska rétoriky

Autori americkej učebnice rétoriky (Osborn, Osborn 1994) sa zaoberajú pátosom v kapitole o jazyku prednášajúceho pod názvom *The Power of Language* (Sila/moc jazyka) (259-291). Sila vzbudiť city v poslucháčovi spočíva v prekonávaní troch typov bariér: časových, priestorových a v bariéry apatia. V prípade prekonávania časových bariér ide o využitie príbehov založených na konštruovaní kontrastov minulosti a budúcnosti. Prekonávanie bariér priestoru sa týka poskytovania dostatočného množstva detailov, ktoré umožnia poslucháčovi chápať pocity neznámej, resp. vzdialenej osoby tým, že sa o nej dozvieme podrobnosti z jej bežného každodenného života. Tretí typ bariéry, ktorej prekonanie pomáha rečníkovi vzbudiť v poslucháčovi želané emócie, je apatia – ľahostajnosť, nevšímavosť voči javu, o ktorý sa snažíme vzbudiť záujem. Vhodnou metaforou z rodinného života (americká spoločnosť – prikrývka patchwork) napríklad Jesse Jackson (1988) evokovala v poslucháčoch spomienku na teplo domova spojené s prikrývkou, ktorú zošívala stará mama (Osborn, Osborn 1994: 294).

Opierajúc sa o Aristotelovu Rétoriku (Aristoteles 2010), uvádzajú americkí autori štyri druhy dôkazov, ktoré označujú ako intepretácie poskytujúce poslucháčovi dôvody prijatia odporúčaní rečníka (logos, pathos, ethos). Na tomto mieste sa zameriame práve na druhý dôkaz, respektíve argument, a tým je pôsobenie na emócie poslucháča. Súčasne však autori upozorňujú, že aj pri emocionálnej argumentácii má mať rečník k dispozícii aj fakty a čísla. Navyše, rečník musí vedieť odhadnúť vhodnú mieru takéhoto pôsobenia, nadmerná emocionálnosť až teatrálnosť vyvoláva u auditória neželaný efekt, nedôveru až výsmech (Osborn, Osborn 1994: 401).

Z nasledujúcich príkladov na emocionálne argumenty v komunikácii je zrejmé, že sa rečník snaží odvrátiť pozornosť poslucháčov od samotnej témy a presvedčiť ich čisto emocionálnymi argumentmi, ktoré sa navyše ťažko dokazujú alebo spochybňujú:

" If we don't move soon, we're all going to die! Can't you see how dangerous it would be to stay?"

"I've not just invested in this community – I love every building, every business, every hard-working member of this town."

"They've worked against everything we've worked so hard to build, and they don't care who gets hurt in the process. Make no mistake, they're the enemy, and they won't stop until we're all destroyed."

V rámci praktického nácviku prezentácií v anglickom jazyku sme sa vo výučbe predmetov Public Speaking for Economists (na Ústave jazykov EU v Bratislave) a rétorika a praktická štylistika (na Fakulte aplikovaných jazykov) zaoberali aj emocionálnou argumentáciou a analyzovali sme konkrétne prejavy zo sémantického i pragmatického hľadiska.

Renesanciu záujmu o rétoriku koncom 20. storočia chápeme ako dôsledok viacerých faktorov, ku ktorým popri spoločensko-politickým zmenám patria nasledujúce tendencie v komunikácii: dôraz na osobu rečníka, čo sa konkrétne prejavuje v posilnení subjektívnych znakov v ústnych a písomných prejavoch; prenikanie expresívnych prvkov, ako sú metafor, ako aj neformálnych výrazov do odborných písaných aj hovorených prejavov; obnovený záujem o ústny prejav v masovokomunikačných prostriedkoch; uplatňovanie intertextovosti a interdiskurzívnosti vo verejných prejavoch, prejavujúce sa prelínaní prvkov textov rôzneho typu (intertextovosť) a porušovanie tradičných spôsobov vyjadrovania a prenos prvkov iného diskurzu (interdiskurzívnosť); zameranie na interdisciplinárne štúdium jazykov komunikácie (Kraus 1998: 12-13).

Česká lingvistka K. Lepilová sa v kontexte globalizácie jazyka a kultúry zaoberá novými jazykovými situáciami z hľadiska fenoménov ako televízne talk-shows, vlyv jazyka reklamy, zvyšujúce sa životné tempo a pokles kultúry verejného diskurzu, ako aj znížené rešpektovanie jazykovej normy, ktoré možno zaznamenať v prejavoch rečníkov, politikov, umelcov, ako aj podnikateľov. (Lepilová 2003: 23-30).

Príkladom na pôsobenie na emócie auditória vo verejnom prejave je známa reč Steva Jobsa k absolventom štúdia na Stanfordskej univerzite v roku 2005 (Stanford News 2005). Popri silnom využití prvku logos ktoré sa podľa nášho názoru prejavuje v trojčlennej kompozícii prejavu (Three stories: Connecting the dots; Love and Loss; Death) emocionálny náboj má

silný dopad na poslucháča a pochopiteľne, rovnako aj situačný kontext, v ktorom bol prejav prednesený, ako aj kredibilita rečníka – ethos. Text prejavu sme analyzovali na niekoľkých hodinách predmetu rétorika a praktická štylistika v anglickom jazyku.

Uveďme si niekoľko pôsobivých riadkov z Jobsovho prejavu, ktorý obsahuje množstvo emocionálnych argumentov (vyjadrených jednotlivými slovami, i celými vetami, zvýraznenými veľkým písmenom):

(1) "Sometimes life hits you in the head with a brick. Don't lose FAITH. I'm convinced that THE ONLY THING THAT KEPT ME GOING WAS THAT I LOVED what I did. YOU'VE GOT TO FIND WHAT YOU LOVE. "...

(2) "And the only way to do great work is to LOVE what you do. " ....

(3) "As with all matters of the HEART, you'll know when you find it. And, like any great RELATIONSHIP, it just gets better and better as the years roll on. " ...

(4) "Your time is limited, so don't waste it living someone else's life. Don't be trapped by dogma – which is living with the results of other people's thinking. DON'T LET THE NOISE OF OTHERS' OPINIONS DROWN OUT YOUR OWN INNER VOICE. And, most important, have the COURAGE to follow your HEART and INTUITION." (Stanford News 2005)

Substantíva *faith*, *love, heart, courage,* a *intituition* sa v texte prejavu (1; 2; 3; 4) viackrát opakujú a v závere dodávajú prednesu silnú presvedčivosť. Argumentáciu (3) by sme pokladali za klišé, ak by sa vyskytla v inom situačnom a jazykovom kontexte. V závere prejavu (4) rečník motivuje mladých poslucháčov negatívnou argumentáciou – obraz zániku vlastného hlasu, názoru v hluku iných názorov má pôsobiť ako nástojčivá výzva študentom, aby zostali samými sebou a nevzdávali sa svojho sna.

Emocionálna argumentácia v politickom diskurze

O možnostiach emocionálnej argumentácie v politickej sfére dobre vedia súčasní psychológovia, rečníci, ako aj politici, o čom svedčia prejavy plné citových obrazov, výlevov, ako aj výziev (napr. Obama, Trump, ai.). Napríklad Donald Trump v predvolebnom prejave o zahraničnej politike používa ako emocionálny argument kontrast medzi slávnou minulosťou a hanebnou prítomnosťou (Breveníková 2016), o ktorom sa zmieňujeme v úvode tohto príspevku. Iné prostriedky emocionálnej argumentácie nachádzame naprí-

klad v prejave Obamu *Address to the People of Mexico* prednesenom v Múzeu antropológie v Mexico City v roku 2013. Rečník sa auditóriu prihovára slovami plnými rešpektu, čo už možno nazvať zaliečaním. Za násilie pod vplyvom drog v Mexiku obviňuje dopyt po tejto komodite v Spojených štátoch: *"We understand that much of the root cause of violence that's been happening here in Mexico, for which so many Mexicans have suffered, is the demand for illegal drugs in the United States"* (Obama 2013: 3).

Rovnako zodpovednosť za násilnosti s použitím zbraní v Mexiku pripisuje Spojeným štátom: *"And we also recognize that most of the guns used to commit violence here in Mexico come from the United States."* (Obama 2013, s.3). Iným príkladom na využitie emocionálnej argumentácie je opakovanie slov a viet *Yes, we can, Yes, we must alebo Yes, we did.*. s gradačným efektom (Obama 2008a, b).

Dokonca aj vtedy, keď ide o ekonomické témy, ako sú dane alebo poistenie, sú politici pripravení pripomenúť perspektívnemu voličovi, čo bude znamenať určité rozhodnutie konkrétne pre jeho a členov jeho rodiny a opísať dojemný príbeh "zo života". Výstižným príkladom je už skôr v texte uvedený citát:

"I'm not just invested in this community – I love every building, every business, every hard-working member of this town."

Na túto skutočnosť, ktorú aj my dobre poznáme z televíznych obrazoviek a sociálnych sietí, poukazuje aj žurnalista James Frayne, ktorý pracoval ako politický a podnikový konzultant v niekoľkých politických kampaniach v Spojenom kráľovstve, slovami: *It is becoming increasingly clear that people make political decisions based primarily on emotion rather than reason* (Frayne 2013). Zdôrazňuje, že citlivosť voličstva na emocionálne argumenty nie je novou informáciou, novosť však spočíva v poznatkoch z neurológie a neurolingvistiky, týkajúcich a fungovania ľudského mozgu. Takýto interdisciplinárny pohľad otvára cestu k pochopeniu javu, prečo napríklad niektoré správy pôsobia na príjemcu viac alebo lepšie ako iné. Dozvedáme sa, že emocionálne pôsobenie vyvoláva v mozgu komunikanta určité fyziologické reakcie. Niektoré správy si mozog ukladá do dlhodobej pamäte, čím sa zvyšuje pravdepodobnosť ich pôsobenia na voliča a jeho budúce rozhodovanie. Zvlášť silne pôsobia správy s audiovizuálnym efektom. Frayne vysvetľuje (opierajúc sa o výskumné práce) , že isté politické stranícke správy, s ktorými perspektívny volič súhlasí, a tieto sa ukladajú v jeho mozgu do tzv. dispozičného systému. Ide o pozitívne informácie, ktorých funkciou je pripomenúť voličom v politickej kampani, aby išli voliť a podporiť ich volebné preferencie. Na druhej strane, iný typ informácií vplýva na monitorovací, resp. kontrolný systém v mozgu (surveillance sys-

tem). Ide zvyčajne o negatívne informácie, ktoré autor prejavu využíva s cieľom vyvolať obavy alebo strach. Výsledkom je, že sa prijímateľ, perspektívny volič zrejme bude opätovne (a s obavami) zamýšľať nad svojím rozhodnutím a prípadne zmení svoje pôvodné rozhodnutie.

Podľa britského psychológa Jamesa Frayneho sa výskum zmien v rozhodovaní voliča počas volebnej kampane spätne odráža v komunikácii s perspektívnym voličom. Napríklad argumentácia ako „je to dobré pre ekonomiku" sa zamieňa emocionálnou argumentáciou s odkazom na spravodlivosť (fairness) voči chudobným rodinám. Rečník, resp. politik označuje túto skupinu obyvateľstva ako *hard-working families* a zdôrazňuje, že by takýmto rodinám malo ostať na živobytie viac finančných prostriedkov. Ďalším dôsledkom sú kontroverznejšie kampane, zámerné manipulovanie pomocou určitých príbehov, zameranie sa na osoby a ich osobnostné vlastnosti oveľa viac než na riešenie problémov, resp. volebný program. Frayne považuje tendenciu k negatívnej argumentácii za takmer globálny jav, predpokladá však, že pochopenie procesov fungovania ľudského mozgu v procese rozhodovania povedie k uvedomelejšiemu emocionálnemu prístupu: *Campaigns on both sides of the Atlantic do make emotional appeals all the time, and many consultants know the power of such messages. However, the increased understanding of the brain and decision-making is such that campaigns will begin to take a much more self-consciously emotional approach* (Frayne 2013).

Psychológovia v Spojených štátoch si uvedomujú rolu emócií v politike a osobitne vo volebnej kampani. "*Voters are driven by emotions, and negative emotions may have the most impact!*", tvrdí Strahilevitz v časopise Psychology Today (2012) a vysvetľuje tento jav aj z hľadiska intenzitou záujmu o riešenie problému: ***If You Care Deeply About an Issue, You are Also Emotional About It!*** *When we think about the issues that matter most to us, we are likely to have intense emotional reactions to different stances on these topics.* Súčasne upozorňuje, že pre recipienta majú v politickej kampani rozhodujúci vplyv práve negatívne emócie a zdôvodňuje tento jav silnou motivačnou silou obavy z bolesti v porovnaní s motiváciou príjemnými pocitmi (*Generally, avoiding pain motivates people more than seeking pleasure* (Tversky, Kahneman 1991). K výberu kandidáta vedie voliča často obava z predstavy, že voľby vyhrá najmenej obľúbený kandidát. O volebných preferenciách v čase volieb sú z tohto pohľadu rozhodujú negatívne emócie ako sklamanie, obavy, strach, hnev, alebo ich kombinácia. Strahilevicz si všíma rovnaké správanie aj v predvolebnom správaní voličov: ľudia sa spravidla podľa jej pozorovania zapájajú do oveľa vášnivejších debát práve o tých kandidátoch, ktorých voliť nechcú, než do rozhovorov o kandidátovi, ktorého vo voľbách mienia podporiť (Strahilevicz 2012).

Psychologička si ďalej všíma, že rovnaký sklon k negatívnej argumentácii sa prejavuje v sociálnych médiách, pričom uvádza Facebook, Twitter and Google+, v ktorých podľa jej názoru prevažuje negatívna argumentácia nad pozitívnou. **Autorka má však pre tento trend pochopenie, a dokonca sa doň sama zapája výzvou adresovanou americkým voličom slovami: *So Embrace All Your Emotions, Even the Negative Ones! Then, Go Vote!* (Zvýraznenie v origináli).**

Záver

V závere príspevku o sile emócií vo verejných prejavoch a volebných kampaniach uvediem vlastné odporúčanie: Tí, ktorí hovoria k masám, by si mali uvedomovať silu emócií a slov, a preto by mali byť pripravení niesť dôsledky emocionálneho pôsobenia na iných. Predpokladám, že príspevok pripomenie čitateľovi niektoré javy z obdobia predvolebných kampaní aj v našej krajine, a možno im poskytne návod, ako posudzovať javy v politickej komunikácii, ktoré často vnímame ako negatívne a rušivé.

Literatúra

ATKINSON, R. L. et al. (2003): *Psychologie*. Praha: Portál.

BERGSTROM, J. (2008): An Emotional Intelligence – Self Awareness. In: *e-zine magazine*, <http://ezinearticles.com/?Emotional-Intelligence---Self-Awareness&id=4224368> [5. 8. 2017].

BREVENÍKOVÁ, D. (2016): Semantic analysis and pragmatic aspects of US presidential campaign speeches: Donald Trump's speech on foreign policy. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 285-292.

CRYSTAL, D. (2010): *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

FRAYNE, J. (2013). The power of emotion in political campaigns. In: *The New Inquiry*, 27. 1. 2013, <https://www.conservativehome.com/-platform/2013/01/james-frayne.html> [5. 8. 2017].

KRAUS, J. (1998): Rétorika v evropské kultuře. Praha: Academia.

LEPILOVÁ, K. (2003): *Lingua et communicatio in sphaera mercaturae*. Ostrava : FF OU.

LUCAS, S. L. (1989): *The Art of Public Speaking. Third Edition.* Madison: McGraw-Hill Publ. Comp., Univ of Wisconsin.

OBAMA, B. (2008): *The Change We Need (September 17, 2008),* <http://www.asksam.com/ebooks/releases.asp?file=ObamaSpeeches.ask&dn=The%20Change%20We%20Need> [5. 8. 2017].
OBAMA, B. (2013a): *Address to the People of Mexico*. Delivered 2 May 2013, Anthropological Museum, Mexico City, <http://www.american-rhetoric.com> [5. 8. 2017].
OBAMA, B. (2013b): Barack Obama's New Hampshire Primary Speech. In: The New Yourk Times, 8. 1. 2008, <http://www.nytimes.com/-2008/01/08/us/politics/08text-obama.html> [5. 8. 2017].
OSBORN, M.; OSBORN, S. (1994): *Public Speaking. Third Edition*. Houghton Mifflin Company.
STRAHILEVITZ, M. A. (2012): Which Emotons Have the most Impact on Voters. In*: Psychology Today*, <https://www.psychologytoday.com/-blog/your-money-and-your-heart/201210/which-emotions-have-the-most-impact-voters> [5. 8. 2017].
STANFORD NEWS (2005): 'You've got to find what you love,' Jobs says. Steve Job's 2005 Commencement Address. (Prepared text of the commencement address delivered *by* Steve Jobs, CEO of Apple Computer and of Pixar Animation Studios, on 12 June 2005*,* <http://news.stanford.edu/2005/06/14/jobs-061505> [5. 8. 2017].
Trump, D. J. (2016): Trump on Foreign Policy. In: *The National Interest*, <http://nationalinterest.org/feature/trump-foreign-policy-15960> [5. 8. 2017].
VACHEK, J. (1964): *A Prague School Reader in Linguistics*. Bloomington: University Bloomington.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0347/15 *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií.*

Kontakt:

doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: daniela.brevenikova@euba.sk

Ideologievokabular im Nukleardiskurs im österreichischen Nationalrat

Soňa Tereková

Abstract

Ideology Vocabulary in Nuclear Discourse in the Austrian National Council. *The paper deals with the so called "high-value words", "low-value words", "flag-words", and "stigma-words" in the nuclear discourse in Austria. The focus will be laid on the compounds and derivatives with the lexemes "Atom" (atom) and "Kern" (nucleus/core) and the acronyms "AKW" and "KKW" (Atomkraftwerk, Kernkraftwerk – nuclear power plant). Based on quantitative analyses of the lexicon in the Austrian National Council, it is illustrated how, in the socio-political context, the vocabulary of the parliamentary groups has gradually changed into the discussions on the nuclear energy.*

Schlüsselwörter: Sprache in der Politik, Nukleardiskurs, Hochwertwörter, Unwertwörter, Fahnenwörter, Stigmawörter, Nationalrat

Keywords: political language, nuclear discourse, "high-value words", "low-value words", "flag-words", "stigma-words", National Council

Einleitung

Die militärische und zivile Verwendung der Nuklearenergie gehörte in Österreich jahrelang zu einem der brisantesten politischen Themen. Im vorliegenden Beitrag wird überprüft, ob hier die fachsprachlichen Termini aus dem Bereich der Kernphysik und Kerntechnik in der Sprache in der Politik neutral gebraucht wurden oder eine ideologische Färbung erfuhren.

Zu diesem Zweck wurden die stenographischen Protokolle der Sitzungen im österreichischen Nationalrat seit der VIII. Gesetzgebungsperiode, d.h. seit den Anfängen der zivilen Nutzung der Nuklearenergie untersucht und analysiert. In einem ersten Schritt der Analyse wurden die Derivativa des Lexems *Atom* und Komposita mit der Komponente *Atom* und *Kern*, sowie die Akronyme *AKW* und *KKW* in den Reden, Wortmeldungen und Zwischenrufen der Abgeordneten, bzw. Regierungsmitgliedern ermittelt

und quantitativ ausgewertet. In einem zweiten Schritt wurde das Verhältnis aller gebrauchten *Atom*- und *Kern*-Komposita/Derivativa berechnet und in Prozent ausgedrückt. Schließlich wurden die Befunde im Hinblick auf die jeweilige gesellschaftspolitische Situation interpretiert.

Zur allgemeinen Charakteristik des Ideologievokabulars

Bei der Erforschung der Sprache in der Politik gilt traditionsgemäß das größte Augenmerk dem Ideologievokabular. Unter diesem Terminus werden Lexeme oder auch Lexemgruppen zusammengefasst, die „ein triadisches Ensemble aus denotativen, evaluativen, und deontischen Bedeutungselementen" bilden (Girnth 2015: 60). Solche Lexeme, von manchen Autoren als Symbolwörter bezeichnet (ebd.), beziehen sich also nicht nur auf ein Referenzobjekt, sondern bringen zugleich eine Bewertung des Sprechers zum Ausdruck und fordern den Rezipienten auf, eine bestimmte Haltung einzunehmen. Charakteristisch ist ihre Fähigkeit, Emotionen zu erregen, sowie ihre Eigenschaft, komplizierte Sachverhalte grob vereinfachend darzustellen (Niehr 2014: 71). Ihrem Gebrauch in der politischen Kommunikation liegt eine persuasive bis propagandistische Absicht zugrunde (vgl. Burkhardt 1998: 101).

Im Ideologievokabular können verschiedene Subkategorien der Lexeme differenziert werden. Die Klassifizierung kann aufgrund mehrerer Kriterien und unter diversen Gesichtspunkten erfolgen, sodass in der Literatur mehrere Gliederungs- und Terminologievorschläge anzutreffen sind. Für die Belange der vorliegenden Untersuchung werden einerseits Fahnen- und Stigmawörter und andererseits Hochwert- und Unwertwörter unterschieden.

Als Stigmawörter und Unwertwörter werden hier ideologiegebundene Lexeme mit negativer Evaluation verstanden. Während die erstgenannten parteispezifisch sind, werden die letzteren parteiübergreifend verwendet. Die Fahnenwörter und Hochwertwörter stellen jeweils ihre positiv konnotierten Entsprechungen dar.

Mit den Stigmawörtern difammieren die Mitglieder einer Partei die politischen Sachverhalte, die nicht im Einklang mit ihrer Ideologie stehen. Kennzeichnend für die Stigmawörter ist, dass sie von der Opposition als nicht geeignet betrachtet werden und folglich gemieden oder explizit zurückgewiesen werden (vgl. Strauß, Zifonun 1982/83: 116). Somit fungieren sie in der politischen Szene wie ein Schibboleth, anhand dessen die Angehörigkeit zu einer Partei, bzw. zu einem bestimmten Teil des politischen Spektrums erkannt werden kann.

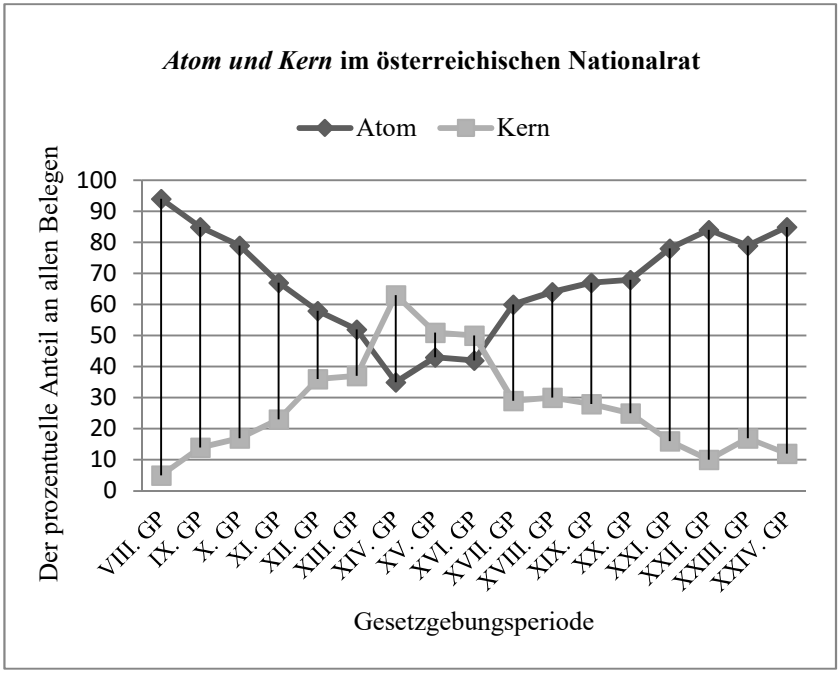
Die Symbolwörter werden häufig zum Gegenstand der sogenannten „semantischen Kämpfe“ (Klein 1989). Einerseits bemühen sich die Politiker die parteiübergreifenden Hochwert- und Unwertwörter für sich zu besetzen, indem sich ihre Partei z.B. als eine „für Chancengleichheit“ oder „gegen soziale Ungerechtigkeit“ etikettiert. Andererseits reagieren sie auf die Fahnenwörter der anderen politischen Gruppierungen, indem sie diese ebenfalls zu eigenen machen oder umgekehrt, indem sie versuchen, sie abzuwerten (vgl. ebd.: 26). Aus den Fahnen- und Stigmawörtern können somit Hochwert- und Unwertwörter werden oder umgekehrt kann ein Hochwert- oder Unwertwort eine Zeit lang als ein Fahnen- oder Stigmawort einer Partei fungieren.

Im vorliegenden Beitrag sollen nun folgende Fragen beantwortet werden: Lassen sich im Rahmen des Nukleardiskurses in Österreich Lexeme ermitteln, die der oben angeführten Charakteristik entsprechen und als Stigma-, bzw. Unwertwörter oder eventuell als Fahnen- oder Hochwerwörter bezeichnet werden können? Wenn ja, welche waren es konkret? Wodurch kann das belegt werden? Ließen sich im Verlauf des Nukleardiskurses in Österreich semantische Kämpfe beobachten?

Atom versus *Kern*

Die Lexeme *Atom* und *Kern* als Bestandteile der Komposita werden in der Gemeinsprache als synonym betrachtet. Beispielsweise führt Duden online beim Schlagwort *Kernkraftwerk* als Bedeutungsangabe ohne jegliche stilistische Markierung schlicht „Atomkraftwerk, KKW“ an. Wenn diese Lexeme auch in der Sprache in der Politik wirklich stilistisch gleichwertig sind und auch immer waren, könnte man erwarten, dass sie im Parlament im konstanten Verhältnis verwendet wurden. Allerdings zeigt ein diachroner Vergleich des prozentuellen Anteils beider Lexeme in den Reden der Abgeordneten eine auffällige Entwicklung (siehe die unten stehende Grafik).

In den Anfängen der zivilen Nutzung der Nuklearenergie (Mitte der 50er Jahre) überwog mit Abstand das Lexem *Atom.* Der Gebrauch des *Kern*-Lexems stieg jedoch bis zur XIV. Gesetzgebungsperiode (1975-1979) kontinuierlich an. Zu diesem Zeitpunkt bildete der Anteil der *Kern*-Komposita bereits 63 Prozent. Seit der XV. GP konnte erneut ein schrittweiser Rückfall des *Kern*-Lexem-Anteils verzeichnet werden, der in den darauffolgenden Legislaturperioden fortsetzte und praktisch zur heutigen Wiederherstellung des ursprünglichen Verhältnisses aus den 50er Jahren führte. Dies wirft die Frage auf, womit man eine solche Entwicklung erklären kann.

So wie bereits Jung in seiner Untersuchung des Nukleardiskurses in der BRD feststellte, war die anfängliche Dominanz des Lexems *Atom* nicht ideologisch bedingt. Sie konnte historisch begründet werden: Der Terminus *Atomenergie* wurde in der Atomphysik erst nach der Präzisierung der Kenntnisse durch den fachsprachlich exakten Begriff *Kernenergie* abgelöst, worauf der öffentliche Sprachgebrauch verspätet reagierte (Jung 1994: 24ff).

Eine wichtige Rolle bei der Bevorzugung des Lexems *Atom* bei der Kompositabildung spielte auch der Nebensinn von *Kern* im Sinne von *Haupt-*, der die sprachökonomischen Zusammensetzungen wie etwa *Atomgesetz, Atombericht, Atompolitik* verhindern würde. Von Bedeutung war ebenfalls die Tatsache, dass beim *Kern* die Derivation limitiert ist und keine Adjektivbildung, so wie bei *Atom- atomar* möglich ist.

Diese Faktoren beeinflussten sicherlich den Sprachgebrauch im Nukleardiskurs, doch sie können seine Entwicklung nur teilweise erklären. Nicht zu übersehen ist der Zusammenhang mit dem gesellschaftspolitischen Klima. Der Grafik ist zu entnehmen, dass sich die deutlichsten Änderungen bei den *Kern*-Komposita mit den wichtigen Schaltstellen in der Geschichte der

zivilen Nuklearenergie deckten: Zum prozentuell höchsten Anstieg kam es in der XIV. GP (+ 26 Prozent), als die Regierung Kreisky die Inbetriebnahme des Nuklearkraftwerks Zwentendorf durchzusetzen versuchte. 1978 wurde in einem Volksbegehren schließlich entschieden, dass Österreich auf die Nuklearenergie verzichtet. Zu diesem Zeitpunkt machte sich zum ersten Mal auch ein klarer Unterschied im Sprachgebrauch der einzelnen Fraktionen bemerkbar. Der Anteil der *Kern*-Komposita bei der regierenden SPÖ bildete 82 Prozent, in der FPÖ, die gegen Zwentendorf war, nur 44 Prozent (Tereková 2015: 72f). In der darauffolgenden Legislaturperiode nahm der Gesamtanteil der *Kern*-Lexeme um 12 Prozent ab.

Die größte Abnahme (-21 Prozent) konnte allerdings in der XVII. GP (1986-1990) festgestellt werden. Nach der Tragödie von Tschernobyl verlor die Verwendung der Nuklearenergie in Österreich definitiv jegliche politische Durchsetzbarkeit. Entscheidend wirkte sich auf den Sprachgebrauch die Anwesenheit der Grünen im Nationalrat aus, die eindeutig das Lexem *Atom* bevorzugten.

AKW

Die Grünen brachten auch das Akronym AKW ins Parlament. Das erste Mal wurde es im österreichischen Nationalrat in einer Wortmeldung zwar schon 1978 vom FPÖ-Abgeordneten W. Melter im Kompositum *AKW-Gegner* verwendet (XIV/102, 36), es handelte sich allerdings nur um eine Paraphrase eines Zeitungsartikels. Bis zur XVII. GP blieb die Verwendung dieses Lexems sehr selten, in den drei hintereinander folgenden Legislaturperioden XIV-XVI konnten in den Reden der Abgeordneten insgesamt nur 5 Belege ermittelt werden. Darüber hinaus war das Akronym parallel auch in anderen Kontexten anzutreffen- als eine Abkürzung für die Arbeitskammerwahl (siehe Beilage zum stenographischen Protokoll XV/4, 128), oder für das viel diskutierte Amtssitz- und Konferenzzentrum Wien (O. Keimel, ÖVP, XVI/34; F. Vranitzky, SPÖ, XVI/111). Dass ein solcher Gebrauch möglich war und nicht zu Missverständnissen führte, zeugt ebenfalls davon, dass das Akronym für *Atomkraftwerk* in der Sprache in der Politik in der ersten Hälfte der 80er Jahre noch nicht usuell war.

Das *AKW*-Lexem wurde nie ausschließlich von den Grünen verwendet. In der XVII. und XVIII. GP entfielen auf diesen Klub über 70% aller *AKW*-Belege. Das Akronym wurde jedoch zunehmend auch von anderen Parteien gebraucht, was zur Folge hatte, dass *AKW* seit der XIX. GP (1994-1996) stets zu den 5 am häufigsten benutzten Nuklearlexemen im Parlament gehört. In der XXIV. GP (2008-2013) kamen nur noch 25% dieser Belege aus

den Reden der Grünen. Das sind klare Indizien dafür, dass aus dem Stigmawort dank dem entsprechenden gesellschaftspolitischen Klima in Österreich innerhalb von ein paar Jahren ein Unwertwort wurde.

Die negative Konnotation des Lexems wird durch hohe Produktivität der Präfigierung mit der Vorsilbe *Anti-* unterstrichen, z.B. *Anti-AKW-Politik*, *Anti-AKW-Demonstration, Anti-AKW-Bewegung* usw.

Das Emotionalisierungspotenzial dieses Lexems erkannte die SPÖ schnell, die vor den Nationalratswahlen 1990 mit dem Slogan „Für AKW-freies Mitteleuropa" um ihre Wähler warb. Somit übernahm sie die Agenda der Grünen und machte sich *AKW-frei* zum Fahnenwort. Verständlicherweise wurde diese Taktik insbesondere von den Grünen kritisiert:

> Müllberge. Ozon. AKW -freies Mitteleuropa - auch das müßte man sich im Mund zergehen lassen. Der Herr Bundeskanzler kann ja heute hier keine Stellung mehr dazu beziehen, er hat es vorgezogen, nach Hause zu gehen. Was ist eigentlich aus seinem Slogan vom AKW-freien Mitteleuropa geworden? Ich habe mir APA-Meldungen angeschaut. Wissen Sie, Herr Cap, wann der Kanzler das letzte Mal den Slogan vom AKW -freien Mitteleuropa in den Mund genommen hat? (Abg. Dr. Cap: Immer wieder!) "Immer wieder". sagt er. Ja, ja. Geben Sie einen Tip ab: Wann hat Bundeskanzler Vranitzky diesen Slogan vom AKW -freien Mitteleuropa das letzte Mal in den Mund genommen? (Abg. Dr. Cap: Heute in der Früh.') Heute in der Früh, im geschlossenen Freundeskreis, mit dem Herrn Kollegen Cap wahrscheinlich. Das ist gut möglich. In der Öffentlichkeit geschah dies das letzte Mal beim Unterzeichnen eines Plakates "Vranitzky für AKW-freies Mitteleuropa" im September 1990. Das ist die Politik dieses Kanzlers! Dazu verliert er mittlerweile kein Wort mehr, er wird nervös. wenn es um Umweltpolitik geht, deswegen war er aggressiv, polemisch, demagogisch in dieser Hinsicht.
> (R. Anschober, Grüne, XVIII/67, 48)

KKW

Das Akronym *KKW* wurde im Nationalrat bis auf zwei Reden vom ÖVP-Bundesminister für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft J. Pröll (XXII/145, XXIII/63, insgesamt 11 Belege) nie mündlich verwendet. Als Pendant zu *AKW* erschien es ausschließlich in der schriftlichen Kommunikation- in den schriftlich eingebrachten Entschließungsanträgen, bzw. schriftlichen Anfragen der Abgeordneten. Zu erwähnen ist, dass es sich dabei nicht um ein bipolares Verhältnis *AKW-KKW* handelte, dass sich als eine Abgrenzung gegen das Ideologievokabular des politischen Gegners interpretieren ließe. Zu finden ist die Abkürzung *KKW* oft gerade in den Texten der Grünen, in der XX. GP insbesondere bei der Abgeordneten G. Moser.

Selten wurde das Akronym konsequent verwendet. Es lässt sich keine Gesetzmäßigkeit im Hinblick auf den Idiolekt der Abgeordneten oder auf

die politische Fraktion finden. Mithin kann *KKW* als eine stilistische Variante zur Wiederholungsvermeidung verstanden werden. Die Tatsache, dass das Lexem nur im schriftlichen Ausdruck gebraucht wurde, lässt vermuten, dass es als stilistisch höher wahrgenommen wurde. Zugleich ist daraus zu erschließen, dass dieses Akronym nicht die gleiche deontische Komponente wie *AKW* besaß und neutral wirkte.

Fazit

Im Laufe des Nukleardiskurses in Österreich haben einige Lexeme eindeutig eine ideologische Färbung erfahren. Der frequente Gebrauch des Lexems *Kern* in den 70er Jahren und seine anschließende markante Abnahme zugunsten des Lexems *Atom* nach den historischen Wendepunkten in der Entwicklung der Verwendung der zivilen Nuklearenergie zeugen davon, dass *Atom* und *Kern* in der Sprache in der Politik unterschiedliche Konnotationen hatten und als Stigma- und Fahnenwort fungierten. Weil in Österreich nach Tschernobyl ein Konsens hinsichtlich der Nuklearenergie erreicht wurde, entwickelte sich das Lexem *Atom* allmählich zum gesamtpolitischen Unwertwort.

Die Tatsache, dass sich das Akronym AKW im Parlament erst nach dem Einzug der Grünen verbreitete, obwohl der Terminus *Atomkraftwerk* zumindest seit Ende der 70er Jahre hohe Relevanz im öffentlichen Nukleardiskurs in Österreich besaß, ist wiederum ein Hinweis dafür, dass es sich ursprünglich um ein Stigmawort dieser Partei handelte, das anschließend vom Rest des politischen Spektrums übernommen und zu einem der am häufigsten verwendeten Symbolwörter des Nukleardiskurses wurde.

Literatur

BURKHARDT, A. (1998): Deutsche Sprachgeschichte und politische Geschichte. In: BESCH, W. [u. a.] (Hrsg.): *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. 2., vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. 1. Teilband. Berlin, New York: de Gruyter, S. 98–122.

GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Berlin, Boston: de Gruyter.

JUNG, M. (1994): *Öffentlichkeit und Sprachwandel: zur Geschichte des Diskurses über die Atomenergie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

KLEIN, J. (1989): Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik. In: KLEIN, J. (Hrsg.): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

NIEHR, T. (2014): *Einführung in die Politolinguistik*. Stuttgart: UTB GmbH.

PARLAMENT: *Stenographische Protokolle* [1. 6. 2017] https://www.parlament.gv.at/PAKT/STPROT/

STRAUSS, G. / ZIFONUN, G. (1982/83): Formen der Ideologiegebundenheit. Versuch einer Typologie der gesellschaftspolitischen Lexik. In: STRAUSS, G.: *Der politische Wortschatz. Zur Kommunikations- und Textsortenspezifik*. Tübingen: Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache Mannheim 60, S. 67-147.

TEREKOVÁ, S. (2015): Komposita mit Atom und Kern im österreichischen Nationalrat. In: KOZMOVÁ, R.; ĎURČO, P. (Hrsg.): *Aktuelle Fragen und Trends der Doktorandenforschung in der slowakischen Germanistik*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, S. 66-76.

Kontakt:

Mgr. Soňa Tereková

Doktorandin	PhD student
Institut für Sprachen und Literaturen	Department of Languages and Literature
Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät	Faculty of Humanities 2 (Language and Literature)
Universität Innsbruck	University of Innsbruck, Austria

E-mail Address: sona.terekova@student.uibk.ac.at

Kandidát a prezident Donald Trump na Twitteri

Eva Maierová

Abstract

Candidate and President Donald Trump on Twitter. *The purpose of the paper is to analyse tweets from the Twitter account @realDonaldTrump before the presidential election of 2016 and after Donald J. Trump has become the President of the USA. Based on the quantitative and qualitative analysis, it aims to provide an insight into similarities and differences in specific linguistic devices used in tweets during these two periods focusing on the length of tweets, most frequent words and on their collocations and co-occurrence.*

Kľúčové slová: Twitter, sociálne siete, Donald Trump, slovné druhy, kolokácie

Keywords: Twitter, social networking sites, Donald Trump, parts of speech, collocations

Úvod

Nové médiá, akými sú internet, sociálne siete, informačné a komunikačné technológie, sa stali súčasťou nášho každodenného života, a teda prirodzene aj politiky. Azda najmarkantnejšie sa uvedené prejavilo v súvislosti s voľbou 45. prezidenta Spojených štátov amerických v spojitosti s mikroblogom Twitter a využívaním tejto siete Donaldom J. Trumpom po jeho zvolení, a to až do takej miery, že Trump začal byť označovaný ako „the Twitter candidate" (Rossi 2016).

Daným fenoménom sa zaoberajú analytici a vedci z rôznych aspektov – od politologických a sociologických cez marketingové a masmediálne až po rodové štúdiá (Jungherr 2016). Cieľom tohto príspevku je prispieť k tejto širokospektrálnej diskusii lingvistickým pohľadom a na základe analýzy tweetov D. Trumpa poukázať na špecifické jazykové prostriedky, ktoré v nich boli využívané, a zároveň zistiť, či došlo k zmenám vo vyjadrovaní v období volebnej kampane na jednej strane a po zvolení Donalda Trumpa za prezidenta USA na strane druhej.

Výber výskumnej vzorky

Analýza jazykových prostriedkov bola zameraná na sociálnu sieť Twitter, a to z viacerých dôvodov. Najvýznamnejším bol ten, že sám Donald Trump preferuje tento mikroblog, ktorý poskytuje možnosť priameho a najmä interaktívneho kontaktu s jeho (potenciálnymi) voličmi v kondenzovanej forme. Práve limitovanie jedného tweetu na 140 znakov vrátane medzier predurčuje Twitter byť veľmi populárnym v období informačnej explózie, keď sa čitatelia obmedzujú na čítanie titulkov novín, a nie rozsiahlejších textov. Ako dodávajú niektorí autori k mikroblogom všeobecne: „microblogging stems from its distinctive communication services such as portability, immediacy, and ease of use" (Atefeh, Khreich 2015: 132) a k Twitteru konkrétne „Twitter is defined by three key features: simplicity, impulsivity, and incivility" (Ott 2016: 60).

Stručnosť vo vyjadrovaní je atraktívna pre percipientov, ale zároveň v sebe skrýva nebezpečie prílišného zjednodušovania, predovšetkým komplikovaných tém. Čo sa týka lingvistických prostriedkov, je živnou pôdou pre využívanie elipsy, abreviácie, heslovitého vyjadrovania, hyperboly, metafory atď.

Z viacerých účtov na Twitteri, ktorými prezident USA disponuje, napr. POTUS a White House, boli tweety excerpované z osobného účtu @realDonaldTrump, ktorý existuje od marca 2009, v polovici roku 2017 obsahoval viac než 35 000 tweetov a sledovalo ho vyše 34 miliónov používateľov Twitteru. To znamená, že vyhovoval nášmu cieľu porovnať tweety počas volebnej kampane a po nej, keďže D. J. Trump pokračoval v uverejňovaní tweetov zo svojho personálneho konta aj po nastúpení do prezidentského úradu, a to aj napriek negatívnemu hodnoteniu zo strany verejnej mienky. Sám prezident sa však nemieni vzdať publikovania na Twitteri, ktoré považuje za svoju silnú stránku, ako je zrejmé z nasledujúceho citátu: „My use of social media is not Presidential – it's MODERN DAY PRESIDENTIAL. Make America Great Again!" (Trump 2. 7. 2017).

Časovo boli tweety volebnej kampane ohraničené dátumami 1. septembra 2016 až 19. januára 2017 (súbor 1) a paralelne k tomu tweety prezidenta USA odo dňa jeho inaugurácie 20. januára 2017 až do 9. júna 2017 (súbor 2) tak, aby boli oba časové úseky porovnateľné. Každý zo súborov tak zahŕňal 141 dní.

Metódy výskumu

Tweety vybrané od 1. septembra 2016 do 9. júna 2017 a rozdelené do dvoch súborov boli následne očistené od údajov, ktoré sú k nim automaticky na Twitteri pridávané: názov účtu, časové údaje uverejnenia, počet reakcií na tweet, počet „retweetov" a „lajkov".

Do súboru tweetov neboli zahrnuté reakcie na ne, tweety preposlané z iných účtov, ani grafické prvky ako fotografie a videá.

Takto upravené textové súbory boli potom spracované programom na dolovanie textových dát KH Coder, ktorý poskytuje možnosti získania kvantitatívnych údajov o textoch, akými sú frekvencia typov a tokenov jednotlivých lexém s ohľadom na ich slovnodruhovú príslušnosť, počet odsekov i viet, ale i kolokácie, mapy asociácií slov, na základe ktorých boli excerpcie analyzované kvantitatívne aj kvalitatívne.

Kvantitatívna a kvalitatívna analýza tweetov

Z porovnania oboch výskumných vzoriek je najzreteľnejší rozdiel v počte tweetov. Zatiaľ čo vo vybranom období predvolebného boja bolo na účte @realdonaldtrump publikovaných spolu 598 tweetov, čo predstavovalo 4,24 tweetu za deň, po nástupe do úradu sa frekvencia tweetov znížila takmer o polovicu na 336 tweetov, čo je iba 2,38 tweetu denne. Tento pokles môže byť spôsobený viacerými faktormi, akými je udržiavanie intenzívnejšieho kontaktu kandidáta so svojimi potenciálnymi voličmi, ale aj pridanie ďalších komunikačných kanálov vrátane konta @POTUS po voľbách.

Spolu so zníženou početnosťou tweetov bola zároveň zaznamenaná tendencia ich mierneho predĺženia, čo sa týka počtu slov a znakov použitých v jednom tweete – 19,84 slov zapísaných 122,14 znakmi vrátane medzier v súbore 1, čo predstavuje 87-percentné využitie limitu 140 znakov, oproti 21,75 slovám, resp. 125,85 znakom v súbore 2, čo je až 89,89 percent danej hranice.

V prvom súbore tiež dochádzalo k častejšiemu opakovaniu slov (4,86-krát) než v druhom (4,16-krát), ktoré sa dá vysvetliť najmä nutnosťou repetície hesiel v predvolebnom období, aby boli ľahšie zapamätateľné, a tiež väčšou rozmanitosťou diskutovaných tém v úrade prezidenta USA.

Identický je výsledok porovnania počtu viet v rámci jedného tweetu – 1,84 v oboch sledovaných súboroch. Tu je potrebné dodať, že v niektorých tweetoch boli vety automaticky skrátené na 140 znakov, ako dokladajú nasledujúce príklady, v ktorých zároveň došlo k strate informácií.

„Meryl Streep, one of the most over-rated actresses in Hollywood, doesn't know me but attacked last night at the Golden Globes. She is a....." (Trump 9. 1. 2017).

„FBI Director Comey was the best thing that ever happened to Hillary Clinton in that he gave her a free pass for many bad deeds! The phony..." (Trump 3. 5. 2017).

Veľmi podobný výsledok vyplynul aj z porovnania používania veľkých písmen, ktoré sú v elektronickej komunikácii považované za krik a pravidlá netikety odporúčajú sa im vyhýbať. V prvom súbore sa majuskuly nachádzali v 24,9 percent tweetoch a v druhom súbore to bolo prekvapujúco o niečo viac – 25,3 percent, pričom sem neboli zarátané abreviatúry, napr. FBI, CNN, MAGA, písané tradične veľkými písmenami. Najčastejšie takto bolo zapísané heslo volebnej kampane Donalda Trumpa v jeho variáciách – MAKE AMERICA (SAFE AND) GREAT AGAIN! (32-krát), pričom jednoznačne prevažoval tento slogan v prvom súbore, kde bolo frekventované tiež slovo VOTE (20-krát) a MOVEMENT (15-krát). V druhom súbore tweetov sa popri slogane MAGA presunulo ťažisko majuskulného zápisu na substantíva FAKE a JOBS (obe po 16-krát).

S exklamatívnym charakterom tweetov účtu @realDonaldTrump súvisí aj ukončovanie viet výkričníkom, ktoré bolo zaznamenané vo viac než 38 percent všetkých viet. Jeho frekvencia pritom klesla zo 40 percent v prvom súbore na 35 percent v druhom súbore. V oboch prípadoch sa však výkričník spájal s imperatívom len minimálne, jeho funkciu tu bolo predovšetkým pridanie dôrazu. Oproti tomu sa v daných tweetoch vyskytoval otáznik len v ôsmich percentách, avšak v tomto prípade bola badateľná opačná tendencia nárastu zo 6,5 percenta v predvolebnom období na 8 percent v období po nástupe D. Trumpa do funkcie. Samozrejme, že vo väčšine takto kladených otázok išlo o rétorické otázky: „Did Hillary Clinton ever apologize for receiving the answers to the debate? Just asking!" (Trump 3. 4. 2017)

Trend poklesu z viac než 18 percent na 15 percent v porovnávaných obdobiach bol zaznamenaný aj v prípade používania zavináča spolu s menom/aliasom, ktorý plní funkciu odkazu na konkrétneho používateľa. Ešte dramatickejšie sa znížil výskyt mriežky používanej pre špecifický cieľ zoskupovania termínov z vyše 40 percent iba na 11 percent. Tento výsledok je v určitom protiklade so zisteniami niektorých výskumov, že „messages containing #hashtags, @usermentions, or http://www.websitelinks.com decreased likes and retweets" (Pancer, Poole 2016: 259), pretože sa dalo predpokladať, že mriežka a zavináč sa využívali najmä s cieľom zvýšenia popularity získaním čo najviac „lajkov" a rozšírenia výpovede formou „retweetov".

Analýza jednotlivých slovných druhov ukázala, že v obidvoch vzorkách boli najviac frekventované apelatíva, po ktorých nasledovali propriá[1] a treťou najpočetnejšou skupinou boli verbá. Pomer jednotlivých slovných druhov uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 1: Zastúpenie najfrekventovanejších slovných druhov

	Súbor 1		**Súbor 2**	
	Počet typov	**Počet tokenov**	**Počet typov**	**Počet tokenov**
apelatíva	721	1862	521	1236
propriá	708	1961	464	997
verbá	341	1197	259	690

Z porovnania desiatich najfrekventovanejších lexém plnovýznamových slovných druhov vyplynulo, že apelatívom s najvyšším výskytom, a to v oboch súboroch, bolo slovo *people*. Medzi prvými desiatimi všeobecnými podstatnými menami sa opakovali slová *country, job, media, election*. V prvom súbore to boli tiež *debate, poll, time* a v druhom navyše *today, news, story*.

Väčšia variabilita medzi danými dvoma obdobiami je viditeľná pri propriách, ktorým v predvolebnej kampani logicky dominovali *Hillary, Clinton*[2]*, America, DrainTheSwamp, Trump, MAGA, Ohio, U.S.* a *Florida*, zatiaľ čo po inaugurácii amerického prezidenta to boli *U.S., America, Russia, Democrats, Obama, Trump, Fake, President, ObamaCare*. Z uvedených príkladov je zrejmé, že tieto rozdiely reflektujú zmenu ťažiska jednotlivých výpovedí z predvolebného boja na riešenie prezidentskej agendy.

Čo sa týka plnovýznamových slovies, najviac sa v obidvoch súboroch opakovali verbá *thank* a *make,* len v opačnom poradí. Ďalej to boli *say, look, want,* pričom v prvej vzorke sa k nim pridali *win, let, know, fail* a v druhej *come, bring, lose, work.* V podstate všetky verbá okrem *fail* a *lose* vyjadrujú kladný, resp. neutrálny hodnotiaci postoj emitenta, zatiaľ čo pri adjektívach došlo k miernej zmene smerom k prevažujúcim pozitívnym konotáciám v období po voľbách. Najfrekventovanejším bolo v oboch prípadoch prídavné meno *great*. Kým však v prvom súbore po ňom nasledovali *crooked, big, new, American, bad, terrible, total, dishonest*, v druhom to boli adjektíva *big, fake, bad, American, new, real, good,*

[1] Dáta proprií sú však do istej miery skreslené programom, ktorý za všeobecné podstatné mená považuje všetky tokeny zapísané veľkými písmenami na začiatku alebo aj celé slová s majuskulným zápisom.

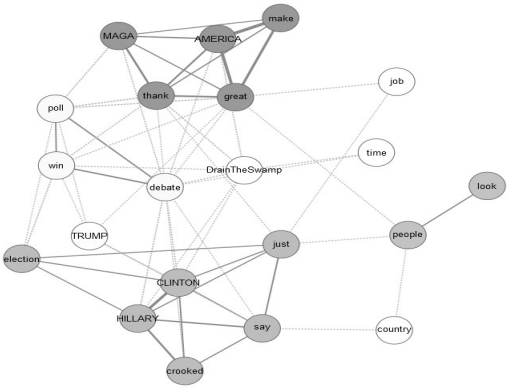
[2] Nie je bez zaujímavosti, že prvé meno *Hillary* sa vyskytovalo temer dvakrát častejšie (101-krát) ako priezvisko *Clinton* (67-krát).

wonderful. Podstatný je však tiež fakt, že mnohé adjektív a tiež substantív majú buď pozitívny, alebo negatívny emocionálny náboj, čím vyvolávajú silné reakcie u percipientov. Zvlášť pri použití hyperboly v kombinácii a intezifikačného prídavného mena, ako napr. *a total mess, crazy and very dumb, a WAY OFF disaster.*

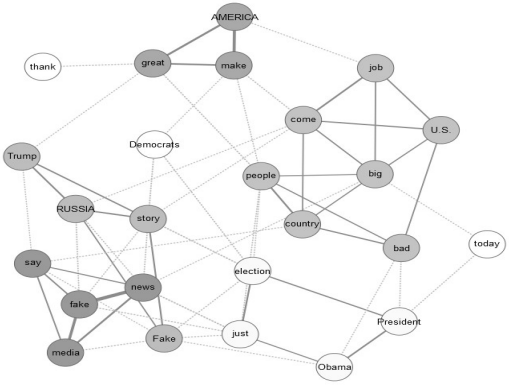
Za zmienku stojí aj signifikantný posun v používaní personálnych pronomín *I – we.* Kým v prvom súbore mierne je častejšia prvá osoba singuláru (207-krát) oproti prvej osobe plurálu (187-krát), v druhom súbore je poradie opačné a frekvencia pronomen *we* je oproti *I* takmer dvojnásobná (139 verzus 78). Táto zmena jednoznačne poukazuje na obrat v prezentácii osoby Donalda Trumpa ako prezidentského kandidáta, kde je individualita základným predpokladom odlíšenia sa od ostatných rivalov, a Donalda Trumpa ako prezidenta USA reprezentujúceho celú krajinu, hoci pri retrospektívnom pohľade na heslo volebnej kampane Baracka Obamu „Yes we can.“ je rozdiel medzi Trumpovým a Obamovým postojom viac než očividný.

Veľmi výraznou súčasťou tweetov účtu @realdonaldtrump sú preň typické kolokácie, a to zväčša dvoj- až trojslovné, ktoré sú úderné a jednoduché. Aj v tejto sfére však došlo k badateľnej zmene. V čase od septembra 2016 do januára 2017 prevažovali frázy *thank you, Make America great again/MAGA, DrainTheSwamp, crooked Hillary*, pričom v nasledujúcom období ich v množstve výskytu nahradili slovné spojenia ako *fake news/media* a *Obamacare/Ocare.* Práve s poslednou uvedenou lexémou sa spájali verbá *repeal and replace*, ktoré sú zároveň aliteráciou prispievajúcou k jej ľahkému zapamätaniu. Slovné asociácie môžeme názorne ilustrovať na nasledujúcich obrázkoch (zdroj KH Coder), ktoré poukazujú na širší kontext, v ktorom sa lexémy vyskytovali.

Obrázok č. 1: Mapa slovných asociácií v súbore 1

Obrázok č. 2: Mapa slovných asociácií v súbore 2

Záver

Analýza tweetov konta @realDonaldTrump ukázala, že medzi najvýznamnejšie rozdiely patrí frekvencia publikovania na Twitteri, ktorá výrazne klesla po nástupe Donalda Trumpa do úradu prezidenta USA, a hoci sa jednotlivé výpovede mierne predĺžili, slová sa v nich opakovali menej ako v čase predvolebného boja. Značne sa tiež znížilo aj používanie zavináča, mriežky a výkričníka. K najmarkantnejším diferenciám prišlo v oblasti kolokácií a frekvencie slovných spojení.

K podobnostiam medzi obidvoma analyzovanými súbormi patrí predovšetkým to, že jeden tweet sa priemerne skladal z takmer dvoch viet, percentuálne zastúpenie majuskulného zápisu celých slov bolo takmer rovnaké, najčastejšími slovnými druhmi boli v obidvoch súboroch všeobecné a vlastné podstatné mená, avšak zastúpené rozdielnymi slovami.

Bude nepochybne zaujímavé sledovať, či sa tieto tendencie potvrdia aj v nadchádzajúcom období, a tiež to, či sa jazykový prejav Donalda Trumpa na Twitteri bude vyvíjať smerom k väčšej diplomatickosti alebo si zachová svoju emocionálnosť a spontánnosť.

Literatúra

ATEFEH, F.; KHREICH, W. (2013): A Survey of Techniques for Event Detection in Twitter. In: *Computational Intelligence,* Vol. 31, No. 1, s. 132–164.

HIGUCHI, K. (2014): *KH Coder (Version 2.00beta.32)*. Japan: Koichi Higuchi.

JUNGHERR, A. (2016): Twitter use in election campaigns: A systematic literature review. In: *Journal of Information Technology & Politics,* Vol. 13, No. 1, s. 72–91.

OTT, B. L. (2016): The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. In: *Critical Studies in Media Communication*, Vol. 34, No. 1, s. 59–68.

PANCER, E.; POOLE, M. (2016): The popularity and virality of political social media: hashtags, mentions, and links predict likes and retweets of 2016 U.S. presidential nominees' tweets. In: *Social Influence,* Vol. 11, No. 4, s. 259–270.

ROSSI, J. (2016): *The Twitter Candidate:* Donald Trump's mastery of social media is his real ground game. Salon, <http://www.salon.com/2016/02/18/the_twitter_candidate_donald_trumps_mastery_of_social_media_is_his_real_ground_game/> [18. 2. 2016].

TRUMP, D. J. (2016–2017): @realdonaldtrump. Twitter, <https://twitter.com/realDonaldTrump> [2. 7. 2017].

Kontakt:

PhDr. Eva Maierová, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of the English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava Slovakia

E-mail Address: eva.maierova@euba.sk

Možnosti sémantických prístupov v analýze konceptu personalizácie politického lídra

Lucia Spálová – Peter Szabo

Abstract

Possibilities of Semantic Approaches in Analysis of the Concept of Personalization of a Political Leader. *The research study reflects methodological possibilities of semantic approaches in the theoretical concept of personalization of a political leader. We illustrate possible modifications of psychological methods with examples of analysis results of the perception of political leaders in Slovak electoral campaign in the year 2016. By means of the method of semantic selection, we determine semantic maps of adolescents, pivoting political leaders and the agenda of electoral themes in political communication in the 2016 elections.*

Kľúčové slová: personalizácia politického lídra, psychosémantické metódy, sémantické mapy, frazeologizmy

Keywords: personalization of political leader, psychosemantic methods, semantic maps, phraseologisms

Úvod

V ostatnom čase sa stretávame s tzv. personalizáciou politickej komunikácie, čo znamená uprednostňovanie straníckych lídrov pred „neživými" symbolmi strany (volebný a stranícky program a pod.), ktorí sa ľahšie dostávajú do povedomia potenciálnych voličov. Danú politickú logiku kopírujú aj samotné médiá, ktoré sa snažia prezentovať jednotlivé politické subjekty predovšetkým cez ich politických lídrov. To, samozrejme, výrazným spôsobom núti samotné politické strany k výberu relevantných politických lídrov nielen vo vzťahu k médiám, ale aj verejnosti (Štefančík 2007; Žúborová 2010). Personalizácia ovplyvňuje nielen jednotlivé politické subjekty a médiá, ale aj samotných voličov, ktorí sa s personalizáciou identifikujú, respektíve strana prostredníctvom lídra je viac uchovávaná v sémantickom priestore potenciálnych voličov, samotní lídri strán sa stávajú sociálnou reprezentáciou strany ako celku. Výber správneho lídra politickej strany tak

zaznamenal dominantný význam v efektivite politickej komunikácie. Štúdia prináša výsledky percepcie politických lídrov v parlamentných voľbách SR 2016 v skupine potenciálnych voličov a uvádza možnosti psychosémantických prístupov pri zisťovaní percepcie v oblasti politickej komunikácie.

Persuazívna účinnosť personalizácie politického lídra

Výraznú úlohu médií pri personalizácii politického lídra v 21. storočí zohrávajú nové médiá, prenikanie osobného života politikov do verejného priestoru sa stáva prirodzeným (Roncarolo 2004; Růžička 2011). V odbornom diskurze sa objavuje aj názor, či je správne spájať proces personalizácie výhradne s 21. storočím. Individuálni politickí hráči vždy zohrávali dôležitú úlohu pri reprezentovaní politických ideí, cieľov či samotných politických strán a politická veda vždy brala do úvahy relevanciu „politických osobností" (Silke, Maier 2010). Štruktúrované prístupy k fenoménu personalizácie politického lídra vymedzujú dve základné kategórie: individualizáciu (záujem z politickej strany sa presúva na samotného politika) a privatizáciu (nárast záujmu o osobné vlastnosti, záujmy či život samotného politika) a ukazujú sa ako podnetné pre skúmanie miery mediálnej personalizácie politického lídra (Aelst, Sheafer, Stanyer 2012). Operacionalizácia personalizácie v mediálnom aspekte a vo volebnom správaní nie je však jednoznačná. Miera personalizácie môže variovať podľa typu politického systému a v rozličných krajinách vykazovať rozličné výsledky (Karvonen 2009). V kontexte personalizácie politickej komunikácie sa objavujú otázky emocionálneho verzus racionálneho rozhodovania voličov. Preferenciu voľby politických osobností môžeme chápať ako racionálny proces založený na presvedčení o dostatočných schopnostiach či morálnych vlastnostiach jednotlivých kandidátov. Ďalšie zistenia uvádzajú vzťah vzdelania a postoja k lídrovi politickej strany, kde platí priama úmera. Tí najviac vzdelaní voliči sú najviac prepojení s osobnostnými črtami politika (Garzia 2011).

Otázkou osobnostných vlastností politického lídra vo vzťahu k jeho persuazívnej účinnosti sa zaoberali viacerí autori (napr. Thompson 2004; Hunt 2000; Deluga 2001; v našich podmienkach Grác 1985; Bedrnová, Nový 2001; Krejčí 2004, Wojciechowski, Fichnová, Mikuláš, 2013 a ďalší). Z hľadiska presvedčivosti persuadéra sa považujú za najúčinnejšie tri osobnostné vlastnosti: úprimnosť, atraktívnosť a sila. Každá z týchto vlastností pôsobí na iný psychický mechanizmus recipienta. Napríklad úprimnosť sa presadzuje u recipienta psychickým mechanizmom zvnútornenia, atraktívnosť mechanizmom identifikácie a sila mechanizmom vyhovenia (Grác

1985: 119). K podobným záverom prišiel aj Desposato (2007) (in Žúborová 2010), ktorý vo vzťahu k osobnostným vlastnostiam a valenciám jednotlivých lídrov predpokladá, že pokiaľ určitý politický líder disponuje kladnými, silnými osobnostnými vlastnosťami a valenciami, uprednostňuje pozitívnu prezentáciu prostredníctvom mediálnych kanálov. Naopak, ak u určitého lídra dané vlastnosti absentujú, alebo sú poddimenzované, prikláňa sa skôr k negatívnej prezentácii, respektíve k využívaniu útočných správ cez mediálne kanály. Čo sa týka neutrálnej prezentácie, kedy sa určitý líder snaží prezentovať neutrálnymi správami, ktoré majú skôr oznamovací alebo konštatačný charakter, je využívaný u tých politických lídrov, ktorí sa snažia udržať svoje dovtedajšie postavenie nielen v rámci samotnej politickej strany, ale taktiež aj v rámci politických interakcií v rámci straníckeho systému daného národného štátu. Deluga (2001) v tejto súvislosti ponúka prístup k osobnosti politického lídra v dvoch rovinách: a) machiavelistický typ (ovládanie citov, manipulácia, bez výraznej psychopatie), b) charizmatický líder (príťažlivá osobnosť schopná vytvárať obraz kompetentného a vysoko efektívneho človeka). Upozorňuje na spoločné znaky uvedených typov v rovine pozitívnej sebaprezentácie, výraznej emočnej kontroly a túžby ovplyvňovať druhých.

S personalizáciou lídra súvisí aj teoretická dichotómia líderstva vo formálnej a neformálnej sociálnej rovine. Bližšie k politickému chápaniu líderstva v uvedenej teoretickej rovine má komunikačný líder. Komunikačný líder komunikuje v rôznych prostrediach a v záujme oslovenia čo najväčšieho počtu voličov má mať schopnosť sa v týchto prostrediach pohybovať. Rozhodujúcou úlohou ideového lídra je určovanie vývojovej tendencie, t. j. hlavnej orientácie alebo smerovania budúceho vývoja politickej strany (Čemez 2011). Pri plánovaní politickej marketingovej stratégie je nevyhnutné, aby mala politická strana jednoznačne stanovené, kto z predstaviteľov strany zohráva akú rolu a vzájomne sa rešpektovali v určených pozíciách, pričom neprezentovali prípadnú rivalitu v pozícii lídra strany. Takýto prístup zohľadňuje čoraz viac diskutovaný princíp „leadershipu“, napr. Northouse (2004) konštatuje, že leadership sa vyskytuje v kontexte skupiny a zahŕňa ovplyvňovanie skupiny jednotlivcov, ktorí majú vyšší spoločný cieľ.

Vzhľadom na vyššie uvedené nás zaujímalo, či využitá koncepcia personalizácie politickej komunikácie (Radoslav Procházka, Richard Sulík, Robert Fico) v predvolebnej kampani pri parlamentných voľbách 2016 kopíruje žiaducu percepciu u potenciálnych voličov.

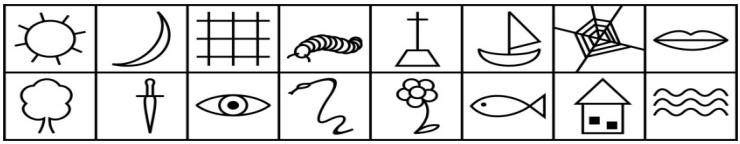
Výskumná štúdia: Sémantické mapy politických lídrov (parlamentné voľby 2016)

Metodologické koncepcie zaoberajúce sa skúmaním brandingu sú rozmanité a skladajú sa z rôznych náhľadov (pozri Du Plessis 2011; Keller 2007 a ďalší). V rámci aplikácie konceptu hodnoty značky na politickú komunikáciu/marketing sú relevantné koncepty vnímanej kvality značky, ide o posúdenie takých aspektov, ako sú dôveryhodnosť, zodpovednosť, solidarita, komunikatívnosť v participácii s voličmi a koncepty asociácie značky. Uvedený koncept reflektuje prístupy používané v kritickej sociálnej psychológii – psychosémantické metódy, ktoré umožňujú skúmať subjektívny význam sociálnych reprezentácií, sociálnych konceptov v marketingovom výskume (Plichtová 2002; Urbánek 2003). Na základe vyššie uvedených skutočností nás zaujímalo, ako percipujú adolescenti politických lídrov a reflektované predvolebné témy v slovenských podmienkach pred parlamentnými voľbami 2016. Vzhľadom na charakter výskumu preferujeme triangulačný teoretický prístup s preferenciou kvalitatívneho prístupu a stanovujeme širšie postavenú výskumnú otázku:

VO1: Ako percipujú pojmy s afinitou k parlamentným voľbám 2016 vysokoškolskí študenti vo vzťahu k self?

Na identifikovanie sociálnej reprezentácie politických tém a politických lídrov v sémantickom priestore vysokoškolákov sme použili psychosémantickú metódu test sémantického výberu (ďalej ako TSV). Pri použití TSV sa zameriavame na to, ako participant nazerá na seba a osoby, veci okolo seba v sémantickom priestore participanta (Urbánek 2003). V tomto priestore má každý objekt svoje miesto podľa toho, aký význam má pre respondenta. TSV pracuje s dvomi typmi prvkov, ktoré budeme nazývať podnety/pojmy a atribúty/obrázky. Obidva prvky majú spoločné to, že sú z hľadiska participanta významovo nabité. Participant priraďuje atribúty k jednotlivým pojmom na základe svojej vlastnej úvahy, svojich pocitov, asociácií. V pôvodnej verzii TSV plní úlohu atribútov 16 sémantických obrázkov (dom, kvet, voda, slnko, pery, ryba, oko, loďka, mesiac, dýka, mreža, hrob, pavučina, had, strom, červ). V nami modifikovanej verzii mali participanti vybrať minimálne 4 a maximálne 8 obrázkov, ktoré podľa nich charakterizujú jednotlivé pojmy/podnetové slová.

Obrázok 1: Pôvodné obrázky TSV

V operacionalizácii výskumného problému sme k výberu podnetových slov pristupovali na základe teoretických konceptov personalizácie politickej komunikácie a predchádzajúcich empirických zistení o subjektívnej percepcii efektivity využívania politických lídrov namiesto strany (Spálová 2015).

V autorskej modifikácii TSV sme navrhli sledovať vzájomné vzťahy (sémantické mapy) uvedených pojmov:

- pojmy s afinitou k politickým témam*: voľby, EÚ, školstvo, zdravotníctvo, bezpečnosť,*
- pojmy s afinitou k ne/efektivite komunikácie: s pozitívnou konotáciou: *solidarita, príležitosť, spravodlivosť, zodpovednosť, pravda;* s negatívnou konotáciou: *nenávisť, prospechárstvo, manipulácia, klamstvo, individualizmus,*
- referenčné pojmy: *Ja, Slovák, Róm, utečenec, ideál,*
- politickí lídri využívajúci personalizáciu: *Radoslav Procházka, Richard Sulík, Robert Fico.*

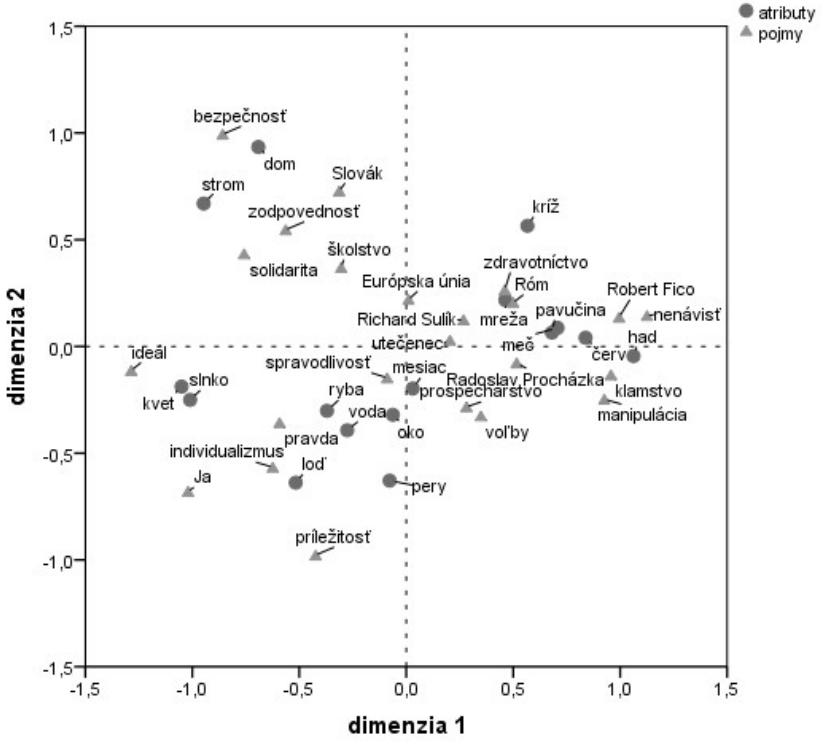
Výber predstaviteľov konkrétnych politických lídrov kopíroval obľúbenosť a preferencie vybraných politikov na základe predvolebných prieskumov (spomeňme napr. agentúru AKO, Polis, Focus).

Výskumný súbor tvorili adolescenti uchádzajúci sa o štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre vo februári 2016 v študijnom odbore marketingová komunikácia a reklama a študenti FMK UCM v Trnave v študijnom odbore masmediálne štúdiá (19 – 21 rokov), N=81.

Pri štatistickom spracovaní dát sémantického výberu sme využili možnosti korešpondenčnej analýzy. Pri interpretácii platí, že čím sú body v grafe bližšie, tým je väčšia podobnosť medzi odpovedajúcimi kategóriami. Taktiež sa dá interpretovať skupina podobných kategórií vzhľadom na polohu bodov voči hlavným osiam. Opodstatnenosť použitia metódy korešpondenčnej analýzy sme posúdili na základe výsledku χ^2 – testu nezávislosti. Na hladine významnosti menšej ako 0,001 zamietame nulovú hypotézu o nezávislosti medzi pojmami a objektmi, prijímame alternatívnu hypotézu, že pojmy a objekty sú závislé.

V korešpondenčnej analýze celého súboru (N=81) bolo extrahovaných 15 dimenzií. Pre vhodnejšie vizuálne zobrazenie budeme ďalej pracovať len s dvomi dimenziami (Graf 1). Prvá dimenzia prispieva hodnotou 0,216, čo tvorí 63 % inercie, druhá dimenzia prispieva hodnotou 0,038, čo tvorí 11 % inercie, spolu 74 % celkovej inercie. Korelácia medzi extrahovanými dvomi dimenziami je blízka nule (r=0,016).

Graf 1: Percepcia politických lídrov a volebných tém pred parlamentnými voľbami 2016 vyhodnotená korešpondenčnou analýzou (celý súbor)

Výsledky pre celý súbor ukotvovali skúmané podnety nasledovne (pozri Graf 1). Výsledky naznačujú negatívne konotácie všetkých politických lídrov a úplnú nekonzistentnosť sociálnych reprezentácií zdieľaných generáciou Y a základných princípov lídrov deklarovaných vo verejných vyhláseniach a intencionálne komunikovaných v politickej komunikácii v mediálnom priestore. Negatívny postoj *k utečencom* a *Rómom* sa v cieľo-

vej skupine – generácii Y prejavil v kvadrante odmietania a silného strachu (atribúty/obrázky *pavučina, mreža, červ, kríž*) spolu s podnetovým slovom *nenávisť* a pojmom s afinitou k silným politickým témam obdobia – *zdravotníctvom*. V tomto kvadrante sú ukotvení politicky známi persuadéri ***Robert Fico*** a ***Richard Sulík***, čo naznačuje odmietanie lídrov u generácie Y. ***Radoslav Procházka*** ako nový politický persuadér je asociovaný s pojmami *prospechárstvo, klamstvo, manipulácia* a pojmom *voľby*. Odmietavý postoj generácie Y naznačujú aj atribúty *červ* a *mesiac*.

Podnety asociované s mediálne najreflektovanejšími politickými témami ako *EÚ, bezpečnosť,* národná identita (referenčný pojem *Slovák)* a *zdravotníctvo* so *školstvom* sú v sémantickej mape respondentov ukotvené v spoločnom kvadrante, asociované so zodpovednosťou a sú asociačne sýtené atribútmi *dom* a *strom.* Pozitívne konotácie sýti pojem ***Ja***: je spájaný s pojmami ako *spravodlivosť, príležitosť, ideál a individualizmus*.

Uvedené môže byť spôsobené nedôverou v európske inštitúcie a celkovo nedôverou k politickým stranám a ich lídrom. Lojalita voličov k politickej značke predstavuje jeden z najdôležitejších prvkov jej hodnoty. Z uvedených výsledkov negatívnej percepcie politických lídrov mladými potenciálnymi voličmi môžeme usudzovať celkovú nedôveru k politickému systému reprezentovanému EÚ.

Experimentálny metodologický návrh modifikácie TSV s využitím frazém

V nadväznosti na realizovaný výskum s využitím TSV sme navrhli jeho modifikáciu, presnejšie jeho experimentálnu verziu s využitím frazeologizmov miesto štandardných obrázkov (pozri Obrázok 1), keďže sa v nich odrážajú aj vlastnosti, charakter a schopnosti človeka (Habovštiaková, Krošláková 1996). Ide o špecifický typ ustáleného slovného spojenia vyznačujúci sa expresívnosťou, obraznosťou, jeho zložky sa úplne alebo čiastočne desémantizovali.

Frazémy môžu na základe protikladov podobne ako v prípade pôvodného TSV označovať a pomenovať široké pole ľudských vlastností, pozitívnych aj negatívnych. TSV sa realizuje aj na základe pozitívneho a negatívneho hodnotenia, z čoho vychádza aj doterajší výskum. V rámci štruktúrovania testu by sa nahradili atribúty/obrázky frazémami, ktoré vystihujú niektorú z ľudských vlastností, osobných charakteristík profilujúcich ideálny koncept politického lídra alebo vlastností, ktoré nie sú žiaduce a nepodporujú koncept budovania politickej značky. Z tohto dôvodu sme predbežne vyberali aj významovo protikladné frazeologické antonymá, pretože ich

spája jedna séma – v tomto prípade vlastnosť alebo schopnosť. (Ripka, Imrichová 2003).

Modifikácia TSV môže doplniť obraz skúmanej percepcie politického líderstva v nadväznosti na politickú stranu. Navrhnutý prístup vychádza z predpokladu, že frazémy môžu explicitne označiť aspekty osobnostnej charakteristiky a schopnosti politického lídra. Frazémy by preto mali byť vybrané tak, aby čo najlepšie odrážali hodnotiacu zložku vo vzťahu k politikovi. Dôležitým kritériom je výstižnosť frazém vo vzťahu k predmetu výskumu, k obrazu politických lídrov vo vnímaní respondentov.

Frazémy sa viažu k charakterovým vlastnostiam, schopnostiam, pracovnému profilu, konaniu, správaniu, postaveniu človeka v rámci spoločnosti či sociálnej skupiny. Výber bol realizovaný z významových hniezd zo slovníka frazeológie (Habovštiaková, Krošláková 1996). Na základe týchto významových skupín sme zvolili antonymné frazémy, z ktorých môže byť na výber, a vytvorili sme dve verzie testu. Navrhnutá metóda na základe testu sémantického výberu má dva varianty s inštrukciou: Označ minimálne 6 frazeologizmov, ktoré vystihujú politickú osobnosť. Pri administrácii metódy budú frazémy náhodne zoradené, v návrhu ich uvádzame podľa oblasti významu a konotácie.

Verzia A:

1) Má všade otvorené dvere./ Neurobí dieru do sveta.
2) Z očí mu nič dobré nekuká./ Hrá s otvorenými kartami.
3) Klobúk dolu./Strieľajú si z neho.
4) Má všetkých päť pokope./Má dlhé vedenie.
5) Dobre si zastane svoje miesto./ Nemá chrbtovú kosť.
6) Kráča s duchom času./ Je sto rokov za opicami.
7) Má dve tváre./ Čo na srdci, to na jazyku.
8) Melie, až hrúza počúvať./ Má dar jazyka.

Alternatívna verzia B:

1) Ani muche by neublížil./Zo svine len sviňa bude.
2) Stojí si za slovom./Má maslo na hlave.
3) Dobrý chýr ide o ňom./Brnkajú mu pod nos.
4) Má filipa./Nemá všetkých doma.
5) Je to naslovovzatý odborník./Nevidí si na špičku nosa.
6) Ide s dobou./Obrastá machom.
7) Hovorí od srdca./Vodu káže, víno pije.
8) Jazyk sa mu nezastaví./Hovorí, akoby z knihy čítal.

Použiteľnosť frazém môže byť limitovaná ich znalosťou u cieľovej skupiny, preto sme považovali za vhodné vyhnúť sa prípadným frazémam biblického pôvodu, ktoré by nemuseli byť známe najmladšej generácii. O podobný predpoklad sme sa opierali aj pri frazémach z gréckej a rímskej

mytológie, pretože znalosťou týchto skupín frazém by respondenti nemuseli disponovať.

Záver

Politická marketingová komunikácia presviedča voliča rôznym spôsobom v závislosti na type politickej strany/služby a situácie na voličskom trhu. V aspekte modernej politickej komunikácie (fenoménu permanentnej komunikácie, využívania nových médií a fenoménu personalizácie) sa ukazuje, že je nevyhnutné strategicky zvažovať, akým komunikačným modelom budeme komunikovať politickú entitu/značku a zaraďovať do komunikácie faktory ako páčivosť, individuácia, privatizácia. V plánovaní efektívnej komunikácie je nevyhnutné poznať/identifikovať politickú značku v mysliach potencionálnych voličov. Ukazuje sa, že inter až trans disciplinárne presahy psychológie, lingvistiky a politológie obsiahnuté v efektívnych modifikáciách sémantických výskumných prístupov umožňujú zachytiť zmeny v percepcii voličov s predstihom oproti klasickým exploratívnym metódam. Uvedené metódy/prístupy je vhodné triangulačne dopĺňať klasickými nástrojmi na prieskum verejnej mienky.

V ďalšom vývoji politickej komunikácie predpokladáme zvyšovanie dôležitosti identifikácie imidžu/sociálnej reprezentácie politickej značky v dlhodobejšom kontexte a zároveň jej priebežné meranie počas politických kampaní. Aspekt vnímanej kvality politickej značky voličmi bude určujúci pri plánovaní politickej komunikácie.

Literatúra

AELST, P.; SHEAFER, T.; STANYER, J. (2012): The personalization of mediated political communication: A review of concepts, operationalizations and key findings. In: *Journalism*, Vol. 13, No. 2, s. 203-220.

BEDRNOVÁ, E.; NOVÝ, I. (2001): *Moc, vliv, autorita*. Praha: Management Press.

ČEMEZ, A. (2011): Líder v kontexte politického marketingu. In: PETRANOVÁ, D.; NOVÁKOVÁ, R.; PRAVDOVÁ, H. (eds.): *Quo vadis massmedia/Quo vadis marketing.* Trnava: FMK UCM, s. 32-39.

DELUGA, R. J. (2001): American presidential Machiavellianism: Implications for charismatic leadership and rated performance. In: *Leadership Quarterly*, Vol. 12, No. 3, s. 339-363.

DU PLESSIS, E. (2011): *Jak zákazník vníma značku.* Praha: Computer Press.
GARZIA, D. (2011): The Personalization of Politics in Western Democracies: Causes and consequences on leader-follower relationships. In: *The Leadership Quarterly*, Vol. 22, No. 4, s. 697-709.
GRÁC, J. (1985): *Persuázia, ovplyvňovanie človeka človekom*. Bratislava: Osveta.
HABOVŠTIAKOVÁ, K.; KROŠLÁKOVÁ, E. (1996): *Človek a príroda vo frazeológii.* Bratislava: Veda.
HUNT, M. (2000): *Dějiny psychologie*. Praha: Portál.
KARVONEN, L. (2009): *The Personalisation of politics- a study of parliamentary democracies.* Cambridge: Harvard University Press.
KELLER, K. L. (2007): *Strategické řízení značky*. Praha: Grada.
KREJČÍ, O. (2004): Politická psychológia. Praha: Ekopress.
MESÁROŠOVÁ, M. (2000): *Psychológia predaja.* Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.
NORTHOUSE, P. (2004): *Leadership: Theory and Practice.* Thousand Oaks, CA: Sage.
PLICHTOVÁ, J. (2002): *Metódy sociálnej psychológie zblízka. Kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava: Média.
RIPKA, I.; IMRICHOVÁ, M. (2003): *Základy slovenskej lexikológie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
RONCAROLO, F. (2004): Mediation of Italian Politics and the Marketing of Leaders' Private Lives. In: *Parliamentary Affairs*, Vol. 57, No. 1, s. 107-117.
RŮŽIČKA, V. (2011): *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada Publishing.
SILKE, A.; MAIER, M. (2010): Personalization of Politics. A Critical Review and Agenda for Research. In: SALMON, CH. ET AL. (eds.): *Communication Yearbook 34*. New York: Routledge, s. 213-257.
ŠTEFANČÍK, R. (2007): Fenomén personalizácie v predvolebnej kampani. In: GBÚROVÁ M. (ed.): *Voľby 2006 v štátoch V4*. Prešov: SLOVACONTACT, s. 327-334.
THOMPSON, J. E. (2004): *Média a modernita. Sociální teorie medií.* Praha: Nakladatelství Karolinum.
URBÁNEK, T. (2003): *Psychosémantika. Psychosémantický přístup ve výzkumu a psychodiagnostice*. Brno: Psychodiagnostický ústav AV ČR a Nakladatelství Pavel Křepela.
WOJCIECHOWSKI, Ł. P.; FICHNOVÁ, K.; MIKULÁŠ, P. (2013): Billboards in Municipal Elections in Slovakia: Unexpected Contexts. In: OSTROWSKA-DOBEK, B.; GARLICKI, J. (eds.): *Political Communi-*

cation in the Era of New Technologies (Studies in Communication and Politics). Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, s. 239-260.
ŽÚBOROVÁ, V. (2010): Re-definícia typológie politických aktérov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom. In: *Slovenská politologická revue*, Vol. 10, No. 2, s. 59-86.

Kontakt:

doc. Mgr. Lucia Spálová, PhD.; Mgr. Peter Szabo, PhD.

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy	Department of Intercultural Communication
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre	Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

E-mail Addresses: lspalova@ukf.sk; pszabo@ukf.sk

Štát a politika v onomaziologickom slovníku

Martina Kášová

Abstract

State and Politics in the Onomasiological Dictionary. *The paper deals with how terms from the field of politics are treated in the German onomasiological dictionary and how they are translated into Slovak. The paper also deals with two-word expressions from the same field. Further, my concern is problems that translators can experience in their actual usage.*

Kľúčové slová: politika, slovník, onomaziológia, slovenský jazyk, nemecký jazyk

Keywords: policy, dictionary, onomasiology, Slovak language, German language

Úvod

Politická lexika je súhrnom slov z viacerých oblastí, ktoré sa podľa Kleina (2016: 21) delia na ideologický vokabulár (výrazy slúžiace na ideologické presviedčanie a charakterizujúce hodnotové predstavy a spôsoby myslenia určitého politického zoskupenia, napr. *Frieden*), inštitucionálny vokabulár (výrazy týkajúce sa politických inštitúcií, napr. *Bundesrat*), rezortný vokabulár (zahŕňajúci výrazy jednotlivých tematických oblastí v rámci vnútornej komunikácie politických ustanovizní, napr. *Kopfpauschale*) a všeobecný interakčný vokabulár (napr. *Krise*). Štefančík (2016: 37) považuje ideologický vokabulár za štandardnú kategóriu politického jazyka.

So slovnou zásobou z rozličných oblastí politického života je neoddeliteľne spätá hlavná funkcia jazyka politiky – presvedčiť adresáta o svojej pravde.

Persuázia

Jednoduchý človek sa dostane s termínom persuázia do kontaktu takmer každý deň, hoci si túto skutočnosť málokedy uvedomuje. Existuje veľké

množstvo sociálnych interakcií, v ktorých sme konfrontovaní s persuazívnym aktom. Ide pritom o jednoduché interaktívne situácie, ku ktorým patrí aj prezentácia politikov v mediálnej oblasti, ale aj o iné dôležité a centrálne spoločensko-politické oblasti, ku ktorým patrí politická propaganda[1] v Tretej ríši a/alebo v komunistických krajinách bývalého „východného" bloku. Ide pritom o akt, ktorý zabezpečí, aby občania volili určitú stranu alebo s ňou prinajmenšom sympatizovali. Persuazívny akt je markantný aj v reklamnej oblasti, pričom prijímateľ musí byť dovedený k tomu, aby zvolil reklamovaného kandidáta alebo stranu[2]. O persuázii vo výpovedi môžeme hovoriť vtedy, keď vysielateľ okrem vecnej informácie vyjadrí aj stupeň platnosti informácie voči realite. Môžeme preto tvrdiť, že vysielateľ osobne prehodnotí obsah vypovedaného a jeho platnosť vzhľadom na realitu, pričom ju považuje za istú, pravdepodobnú alebo domnelú.

Persuázia sa uskutočňuje na rozličných úrovniach, a to na úrovni auditívnej (rozhlasové reklamné spoty), audiovizuálnej (rozličné elektronické médiá, najmä televízne reklamné spoty) a vizuálnej (printové médiá). Výskum v spomínanej oblasti sa realizuje vo viacerých vedných disciplínach, najmä v oblasti komunikácie a rétoriky, ale aj v psychológii. V odbornej literatúre k dispozícii viaceré definície (Kolmer, Rob-Santer 2002; Pabst-Weinschenk 2004, Grác 1985, Mistrík 1985 a. i.). Slovo pochádza z latinského *persuasio/ persuadere* a znamená prehovoriť alebo presvedčiť. V slovenskom Slovníku cudzích slov (Šaling, Šalingová 2003: 961) je persuázia charakterizovaná ako „spôsob ovplyvňovania prehováraním alebo poučovaním". Knape (2003: 874) charakterizuje persuáziu nasledovne: Je to „der eigentliche vom Kommunikator initiierte Überzeugungsprozess, dessen Ziel es ist, einen Standpunktwechsel herbeizuführen" (proces presviedčania, ktorý iniciuje komunikátor a ktorého cieľom je uskutočnenie zmeny postoja). Ide teda na jednej strane o proces, ktorým je presvedčovanie, ale aj o stav, ktorým je presvedčenie, alebo v konečnom štádiu o vlastnosť – presvedčenosť.

Z uvedeného vyplýva, že pod pojmom persuázia si predstavíme snahu vysielateľa voči prijímateľovi presvedčiť ho a prehovoriť. Toto presvedčovanie má základný cieľ, prilákať prijímateľa na svoju stranu a zmeniť jeho

[1] Janich (2005, 19) neodlišuje politickú reklamu od propagandy, obidva termíny kladie na jednu úroveň. My však vnímame politickú propagandu ako negatívny jav v politickej reklame. V tejto súvislosti musíme pripomenúť veľmi nízky stupeň výskumu v predmetnej oblasti v slovenskom kontexte a podobne i v kontexte nemecky hovoriacich krajín.

[2] V prostredí hospodárskej reklamy ide o proces zakúpenia reklamovaného produktu alebo pri propagácii služieb o absolvovanie napr. rodinnej dovolenky.

náhľady, názory a zástoje v určitej oblasti. Všetky definície vykazujú spoločné črty, ktoré môžeme zhrnúť do štyroch bodov:

a) Ide o cielené a vedomé vysielanie posolstva cieľovej skupine a zároveň ovplyvňovanie adresáta s cieľom uspokojenia vlastnej intencie[3],
b) ide o formu komunikácie, pričom sú komunikačným kanálom[4] prenášané vlastné informácie a posolstvá,
c) ide o komplexný jav so všetkými zložkami, ktoré vystupujú ako predstavy[5],
d) ide o dobrovoľnú zmenu postoja k existujúcej skutočnosti v smere pozitívnom, negatívnom alebo neutrálnom[6].

Pod presvedčovaním rozumieme zároveň akceptovanie pravdy, akceptovanie skutočnosti alebo platnosti niečoho, napr. nejakého javu, vierohodnosti nejakej osoby, platnosti nejakej teórie. Presvedčenie zároveň súvisí veľmi úzko s postojmi, ktoré vznikajú ako výsledok ovplyvňovania.

Slovníky

V persuazívnom procese zohráva najdôležitejšiu úlohu slovo. Najdôležitejšie a najviac frekventované slová sú uvádzané v slovníkoch. Slovník, najmä dvojjazyčný, je neoddeliteľnou súčasťou výučby cudzieho jazyka. Bežný používateľ slovníka siaha po slovníku pri hľadaní adekvátneho výrazu pri preklade z východiskového jazyka do cieľového jazyka alebo naopak, pričom očakáva jasný a jednoznačný ekvivalent. Erudovaný používateľ slovníka si je vedomý problémov súvisiacich s nejednoznačným priradením výrazu východiskového jazyka k výrazu cieľového jazyka bez užšie špecifikovaného kontextu. Obidve tieto skupiny používateľov musí lexikograf pri zostavovaní slovníka zohľadniť. Musí sa rozhodnúť nielen pre cieľovú skupinu, ale aj pre funkciu, ktorú má daný slovník spĺňať, t. j. či bude slúžiť na porozumenie textu alebo na jeho tvorbu.

[3] V tomto prípade rozumieme pod pojmom intencia motiváciu a zámer zmeniť existujúcu realitu.

[4] V tomto prípade ide zároveň aj o schopnosť recipienta spracovať posolstvo/ informáciu pozitívne, negatívne alebo neutrálne. Tým sa zmení jeho postoj. V prípade reklamy ide o masovú komunikáciu, t. z. neosobnú komunikáciu, ktorá neponúka príležitosť priameho osobného kontaktu.

[5] Pod predstavami máme na mysli psychologický obsah, t. z. zmyslové spomienky, očakávania alebo abstraktné myšlienky.

[6] Najprv sa postoj musí zmeniť na neutrálny, až potom sa môže začať formovať protipostoj (Kubáni 2004: 84).

Základná typológia slovníkov vychádza z prístupu spracovanie lexémy. Ak sa autor slovníka sústreďuje na opis významu, ide o semaziologický slovník. Pri opačnom prístupe, teda v prípade, ak je obsah daný a je potrebné hľadať formu, pomenovanie, ide o onomaziologický slovník. Semaziologické slovníky poskytujú informácie o význame lexikálnych jednotiek, ktoré sú usporiadané abecedne. Ich hlavná funkcia spočíva v porozumení, recepcii textu. Onomaziologické slovníky predstavujú protipól k semaziologickým slovníkom, poskytujú označenia k významom, veciam, dejom a sú zamerané na produkciu textu.

Najdôležitejšou súčasťou slovníka je lemma, heslo. Zatiaľ čo obsah lemy tvorí mikroštruktúru, súhrn všetkých lem v slovníku sa zaraďuje do makroštruktúry. Mikroštruktúra poskytuje informácie časti makroštruktúry, ktorej predchádza lemma. Súhrnným názvom mikro- a makroštruktúry je zoznam slov (Wortliste). Všetky časti slovníka, ktoré nepatria do makroštruktúry, tvoria tzv. textovú rámcovú štruktúru, ktorá môže pozostávať z textov tvoriacich predslov, pokyny k používaniu slovníka a pod.

Vokabulár onomaziologických slovníkov je usporiadaný podľa onomaziologických paradigiem (napr. právo, hospodárstvo, spoločnosť a iné). Lemy patriace do jednotlivej paradigmy sú usporiadané podľa abecedy.
K výhodám onomaziologického slovníka patria tieto aspekty:

a) Zásoba slov poskytuje rečníkom pomoc v núdzových situáciách (politický prejav (v našom kontexte), písanie listov),
b) uľahčuje učenie sa cudzích jazykov pomocou lepšej zapamätateľnosti v súvislostiach,
c) spoznávanie jemných sémantických rozdielov,
d) pomoc pri preklade,
e) porovnanie významov lexém v rôznych dialektoch, jazykoch,
f) porovnanie slovnej zásoby dvoch kultúr alebo historických období.

Najznámejším nemeckým onomaziologickým slovníkom je *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* (Nemecká slovná zásoba podľa lexikálno-onomaziologických paradigiem) od autora Dornseiffa, ktorý vyšiel po prvýkrát v roku 1933. Najnovšie vydanie spracoval v roku 2004 Quasthoff pod rovnakým názvom, slovník však rozšíril o viac ako 30 percent nových slov. Slovník obsahuje 970 lexikálno-onomaziologických paradigiem.

Korpus a príklady

V našom ďalšom uvažovaní o téme sa zameriame na príklady z Quasthoffovho onomaziologického slovníka. V súvislosti s témou konferencie sme sa rozhodli uviesť príklady z lexikálno-onomaziologickej paradigmy *spo-*

ločnosť, ktorá pre prekladateľov nemeckého a slovenského jazyka predstavuje pomerne problematickú oblasť z dôvodu odlišnosti spoločenských (spoločensko-právnych) systémov porovnávaných jazykov. Do tejto paradigmy patrí 33 jej podskupín. Patria k nim: *Parlament* (parlament), *Staat* (štát), *Nation* (národ), *Politik* (politika), *Internationale Politik* (medzinárodná politika), *Politiker* (politik), *Partei* (strana), *Wahl* (voľby), *Regierung* (vláda), *Verwaltungsbehörde* (administratíva), *Vertretungsausschuss/-Ratsversammlung* (zastupiteľstvo/zasadanie rady), *Herrschen* (vládnutie), *Bevollmächtigung* (splnomocnenie), *Stellvertretung* (zastúpenie), *Abdankung* (abdikácia), *Befehl* (nariadenie), *Zwang* (nátlak), *Dienstbarkeit* (vecné bremeno), *Verpflichtung* (záväzok), *Gehorsam* (poslušnosť), *Kriecherei* (pätolizačstvo), *Ungehorsam/Aufruhr* (neposlušnosť/revolta), *Gefangenschaft* (väzba), *Befreiung* (oslobodenie), *Freiheit* (sloboda), *Barbarei* (barbarstvo), *Kulturelle Entwicklung* (kultúrny vývin), *Gleichstellung* (rovnosť), *Krieg* (vojna), *Kämpfer/Armee* (bojovník/armáda), *Luftwaffe* (letectvo), *Angriff* (útok), *Verteidigung/Schutz* (obrana/ochrana). (Quasthoff, 2004: 326).

Kým k podskupine *Štát* (18.2) je priradených pomerne málo lemm (51) tvoriacich deväť tematických polí s piatimi odkazmi na iné paradigmy, je podskupina *Politika* (18.4) veľmi bohato zastúpená. Tvorí ju veľký počet lemm (254) v sedemnástich tematických poliach a štyri odkazy na iné paradigmy. Samostatnou paradigmou je *Medzinárodná politika* (18.5) v pätnástich tematických poliach s tromi odkazmi (63) (tamtiež, 327-329). Skúmaný korpus obsahuje substantíva, adjektíva, verbá, nasledujú viacslovné pomenovania a frazeologizmy.

Prekladateľský problém

Ako sme už spomenuli, sú jednotlivé analyzované podskupiny lexikálno-onomaziologickej paradigmy pomerne bohato zastúpené a aj ich lemmy nemajú vždy jednoznačný význam, sú polysémne, preto môžu byť do slovenčiny prekladané rozličnými spôsobmi. Úlohou dobrého prekladateľa je zvoliť si správny význam, ktorý použije v cieľovom texte. Keďže je onomaziologický slovník monolingválny, má prekladateľ svoju pozíciu na jednej strane sťaženú, na druhej strane mu slovník poskytne množstvo významov patriacich do jedného lexikálneho poľa.

Nasledujúci príklad poukazuje na to, že k nemeckej lemme môžu byť v slovenčine priradené viaceré významy, ktoré však do našej lexikálno-onomaziologickej podskupiny nepatria, resp. sú v slovenskom prostredí málo používané.

Z podskupiny *Štát* ide o lemmu *Verwaltungsbezirk*, ktorá má v slovenčine niekoľko významov: *správny okres, administratívny okres*, *správny obvod, oblasť správy, administratívna oblasť*. Toto determinatívne kompozitum je teda v slovenčine dvojslovným pomenovaním s nadradeným pojmom, ktorý má viacero významov. *Obvod, okres, oblasť*. Slovenský národný korpus prim-6.0-public-all však preukázal najviac výskytov termínu *administratívna oblasť* (17), preto tento považujeme pri prekladoch za smerodajný. Ostatné výskyty sú minimálne, *správny okres* (2), *administratívny okres* (0), *správny obvod* (5). Termín *oblasť správy* mal síce 27 výskytov, tieto sa však netýkali jazyka politiky, zasahovali oblasť IKT, správu aktív, riadenie spoločností, bytové jednotky, financie a iné.

Z podskupiny *Politika* spomenieme ako príklad lemmu *Partei*, ktorá má v slovenčine opäť viacero významov: *politická strana, (politická) skupina, strana v diskusii, strana v súdnom spore, nájomník*. V politickom jazyku teda prichádzajú do úvahy prvé dva (tri) významy v závislosti od kontextu.

Podobný prekladateľský problém sa dotýka z podskupiny *Štát* lemmy *Gau,* ktorá má v slovenčine opäť niekoľko významov: *župa, kraj, oblasť*. Termín *Gau* môžeme vnímať ako synonymum k termínu *Bezirk* (oblasť), avšak má historickú konotáciu a preto musí prekladateľ vedieť, v akom type textu ho môže použiť. Iným, podobným problémom je preklad termínu *Räterepublik*, ktorý sa prekladá ako *republika rád* a ktorý je viazaný na historické reálie. Pre prekladateľov je veľkým problémom[7].

Ani preklad adjektív nemusí byť jednoduchou záležitosťou. Ako príklad použijeme z podskupiny *Politika* lemmu *reformfreudig*, ktorú prekladatelia zvyknú z textu vypustiť, pretože jej preklad *otvorený previesť reformy, ochotný urobiť reformy, otvorený pre reformy, naklonený reformám*, považujú za príliš komplikovaný, spôsobujúci v texte zbytočný nesúlad a ohrozujúci plynulosť textu.

Ďalším prekladateľským problémom sú frazeologizmy. Z podskupiny *Štát* ide o viacslovné pomenovanie *die öffentliche Hand*, ktoré je neobvyklé a v politickej rétorike pomerne málo používané. Pri preklade musíme brať do úvahy slovenský ekvivalent *verejná ruka* (výskyt v SNK 7), čo znamená *štát, krajina, spolková krajina, územno-správny celok*, ide teda o verejnoprávnu korporáciu. Konkrétny význam si prekladateľ opäť musí odvodiť z kontextu.

Prekladateľský problém predstavujú aj dvojslovné pomenovania. Väčšinou ide o spojenie substantíva a určujúceho adjektíva. V príklade *konstitutionelle Monarchie* z podskupiny *Štát* ide o významy konštitučná monarchia (121 výskytov v SNK), ale aj ústavná monarchia (0 výskytov v SNK).

[7] Častý je nesprávny preklad *„poradná" republika*.

Kontrola v korpuse je nevyhnutná kvôli používaniu najfrekventovanejšieho a najzrozumiteľnejšieho termínu.

Podobným príkladom je z tej istej podskupiny lemma *freie Stadt*, ktorej preklad *slobodné mesto* si vyžaduje poznatok z oblastí reálií, histórie a práva, pretože v tomto prípade ide o mestá s vlastnou samosprávou, s vlastným politickým systémom, s vlastným autonómnym právom, nezávislým na zvyšnom federálnom usporiadaní.

Ďalšiu samostatnú problémovú časť tvoria determinatívne kompozitá s rovnakým určujúcim členom kompozita, teda modifikátorom a rozličným základným členom. Takéto kompozitá sú mätúce, vyžadujú si rozličné prekladové varianty a citlivé vnímanie textu. Problém spôsobuje už samotný preklad kompozita, ktoré je v slovenčine skoro vždy viacslovným pomenovaním a ako môžeme vidieť v mnohých prípadoch, práve modifikátor sa prekladá do slovenčiny rozličnými spôsobmi. Z podskupiny *Medzinárodná politika* uvádzame ako príklad lemmy *Gipfelkonferenz, Gipfelgespräch* a *Gipfeltreffen*. Prvá lemma si žiada preklad *konferencia na najvyššej úrovni* (štvorslovný výraz so 4 výskytmi v SNK), je však často prekladaná anglickým výrazom *summit* (6419 výskytov v SNK) v slovenskej podobe *samit* (167 výskytov v SNK). Druhá lemma by mala byť preložená ako *rozhovor najvyšších predstaviteľov* (0 výskytov v SNK). Prvá a druhá lemma sú však kladené na synonymnú úroveň, preto aj pri druhom termíne nájdeme preklad *summit/samit*, čo však považujeme za sémantický posun. Ak by totiž boli tieto dve lemmy synonymami, nemuseli by byť v onomaziologickom slovníku uvádzané osobitne. Pri tretej lemme považujem dvojslovné pomenovanie vrcholné stretnutie (38 výskytov v SNK) za najvhodnejší variant, hoci do úvahy pripadá aj *stretnutie na najvyššej úrovni* (48 výskytov v SNK).

Ďalšou osobitnou skupinou sú synonymá typu *Gipfeltreffen* a *Spitzentreffen* v podskupine *Medzinárodná politika*. Ide o kompozitá s rozličným modifikátorom a rovnakým základným členom, ktoré môžu byť do slovenčiny preložené rovnako. V tomto prípade odporúčame pozrieť si pri tvorbe textu frekvenciu výskytov v nemeckých korpusoch. S uvedeným javom úzko súvisí aj ďalšia lemma *Spitzengespräch*. V tomto prípade by sme uprednostnili preklad *odborná diskusia* pred *rozhovorom (rokovaním, konferenciou) najvyšších predstaviteľov*.

Príkladom rozdielnej slovotvorby v nemčine a slovenčine je v podskupine *Medzinárodná politika* lemma *Armutskonferenz*. Kompozícia patrí v nemčine k najproduktívnejším slovotvorným postupom, preto je logické, že preklad do slovenčiny bude zrealizovaný viacslovným pomenovaním. Informácia obsiahnutá v kompozitách je kompaktná a explicitná, vo viacslovných pomenovaniach je však informačná nasýtenosť štruktúry narušená

syntaktickým vzťahom medzi jeho jednotlivými prvkami. V nemeckej jazykovednej literatúre sa používa ako protipól k jednoslovnému pomenovaniu[8], resp. kompozitu práve termín viacslovné pomenovanie. Preklad našej lemmy teda znie *konferencia o boji proti chudobe*.

Aj slová spojené spojovníkom môžu spôsobiť prekladateľský problém. *Ost-West-Konflikt* z podskupiny *Medzinárodná politika* je *konfliktom medzi Východom a Západom*, prípadne aj *konflikt Východu a Západu*.

Ako ďalší problém uvedieme lemmy pozostávajúce zo skratkových slov. V podskupine *Politika* sú to (o. i.) *Politkrimi, Polittheater, Politthriller*. Otázkou zostáva, či prekladateľ volí preklad prvej lemmy *politická kriminálka, politické krimi,* či *kriminálka s politickým pozadím*. Preklad druhej lemmy je podľa nemeckej tradície *politické divadlo* a tretia lemma *politický triler, triler s politickým kontextom, seriál s politickou témou* si vyžaduje určitú prekladateľskú zručnosť.

Lemmy uvedené v nasledujúcej časti sú zo šesťjazyčného slovníka dvojslovných pomenovaní[9], ktorý je v tlači. Lemma *štát* sa v skúmanom korpuse nachádza v nasledovných osemnástich podobách[10] a lemma *politika* v dvanástich. Vybrané boli najfrekventovanejšie lemmy podľa SNK.

Štát:

der Stadtstaat (mestský), Nationalstaat (národný), Nachfolgestaat (nástupnícky), Rechtsstaat (právny), Sozialstaat (sociálny), Mitgliedstaat členský), Pufferstaat (nárazníkový), Signatarstaat (signatársky), Bundesstatt (spolkový),

der unitarische (unitárny), neutrale (neutrálny), autonome (autonómny), demokratische (demokratický), föderative (federatívny), unabhängige (nezávislý), kapitalistische (kapitalistický), selbständige (samostatný) Staat,

die Entwicklungsländer (rozvojové štáty)

Politika:

[8] K jednoslovným pomenovaniam sa v nemčine podľa DIN 2330 priraďujú aj pomenovania, ktoré sú zložené z viacerých slov a sú spojené spojovníkom (DIN 2330, odstavec 6.2.2, citované podľa Roelcke 2012: 70), napr. *Nord-Süd-Gegensatz*.

[9] Výskum sa realizoval na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v rokoch 2012-2015 v rámci projektu APVV-0342-11.

[10] Potvrdzuje sa, že na rozdiel od slovenčiny, pre ktorú je najproduktívnejším slovotvorným typom derivácia a s ňou súvisiaci mnohopočetný výskyt viacslovných (najmä dvojslovných) pomenovaní, zložených z dvoch autosémantických komponentov v zložení adjektívum a substantívum, je pre nemčinu z pohľadu slovotvorby typická kompozícia, vo výnimočných prípadoch dvojslovný tvar, prípadne oba tvary.

die Nominalpolitik (menová), Aussenpolitik/Auslandspolitik (zahraničná), Innenpolitik (vnútorná), Fiskalpolitik (fiškálna), Steuerpolitik (daňová), Finanzpolitik (finančná), Haushaltspolitik/Budgetpolitik (rozpočtová), Kommunalpolitik (komunálna), die internationale (medzinárodná), regionale (regionálna), monetäre (monetárna) Politik.
Teoretickú bázu slovníka tvorí Ološtiakova publikácia z roku 2015.

Záver

Z uvedeného vyplýva, že s používaním onomaziologického slovníka a prekladom vybraných lemm do slovenčiny je spojených viacero problémov, resp. nejasností, ktoré vyplývajú z odlišnej jazykovej typológie, avšak preklad ovplyvňujú aj iné okolnosti.

Ak sa stane, že preklad z rozličných dôvodov nie je možný, potom je potrebné chýbajúce poznanie vysvetliť. Teoreticky je teda problémové priradenie konkrétneho pomenovania k definovanému predmetu alebo obsahu. Ide o. i. o kultúrne špecifiká, historicky podmienené rozdiely, už spomenuté jazykovo-typologické rozdiely, ale aj o rozdiely v pojmovej oblasti. Preto je možné niektoré lemmy prekladať/preložiť približne, resp. sa dá predmetný pojem v cieľovom jazyku opísať. Problémom sú metaforické lemmy, ktoré väčšinou súvisia s rozličným historickým vývinom. Typologická[11] inakosť slovenčiny a nemčiny má vplyv na explikáciu (sprehľadnenie) významu termínu. Slovotvorná jednoduchosť kompozít má za následok to, že slovenské viacslovné ekvivalenty sa nachádzajú pod alebo nad hranicou explicitnosti. V neposlednom rade ide o rozdiely v pojmovej oblasti, pričom sú to rozdiely, ktoré môžu byť pre začínajúceho prekladateľa nepríjemnou skúsenosťou. V takýchto prípadoch je kontextuálne vyznenie prvoradé pri rozhodovaní sa o spôsobe a forme prekladu.

Literatúra

DORNSEIFF, F. (2004): *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen.* Berlin: De Gruyter, 1933–1940; 8. Auflage, Berlin: De Gruyter.

GRÁC, J. (1985): *Persuázia. Ovplyvňovanie človeka človekom*. Martin: Osveta.

[11] Oba jazyky síce patria do indoeurópskej jazykovej rodiny, nemčina je flexívnym západogermánskym jazykom s aglutinačnými prvkami a silným analytickým smerovaním, slovenčina je flexívnym západoslovanským jazykom so silnou mierou syntetizácie.

JANICH, N. (2005): *Werbesprache. Ein Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
KLEIN, J. (2016): *Von Gandhi und al-Qaida bis Schröder und Merkel*. Berlin: Frank&Timme.
KNAPE, J. (2003): Persuasion. In: UEDING, G. (ed.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Bd. 6. Tübingen: Niemeyer, s. 874-907.
KOLMER, L.; ROB-SANTER, C. (2002): *Studienbuch Rhetorik*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
PABST-WEINSCHENK, M. (2004): *Grundlagen der Sprechwissenschaft und Sprecherziehung*. München: Ernst Reinhardt Verlag.
KUBÁNI, V. (2004): *Všeobecná psychológia*. Prešov: FHPV PU.
MISTRÍK, J. (2005): *Štylistika*. Bratislava: SPN.
OLOŠTIAK, M. (2015): *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: FF PU.
ROELCKE, T. (2012): Terminologisierung in DIN 2330, Abschnitt 2. Überlegungen zur Konstitution eines terminologischen Systems in einem terminologischen Text. In: *Fachsprache*, Vol. 2012, No. 1–2, s. 65-86.
QUASTHOFF, U. (2004): *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen.* Berlin: De Gruyter.
SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS [Slovak National Corpus], http://korpus.juls.savba.sk [23. 8. 2017].
ŠALING, S.; IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.; MANÍKOVÁ, Z. (2003): Veľký slovník cudzích slov. Bratislava, Prešov: SAMO.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

doc. PhDr. Martina Kášová, PhD.

Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of German Studies
Faculty of Arts
University of Presov, Slovakia

E-mail Address: martina.kasova@unipo.sk

Die öffentliche Sprache in der Tschechoslowakei während der Normalisierung. Ihre Bedeutung und Folgen

Dirk Mathias Dalberg

Abstract

The Public Language in Czechoslovakia at the Time of Normalization. Their Importance and their Consequences. *In the 1970s and 1980s, the Czechoslovak Normalisation-regime invented a new official language, which the people had to use in public. According to dissidents like Václav Havel, Miroslav Kusý and Milan Šimečka, the use of this language was part of a "contract" between the ruling Communist Party and the ruled population. The public use of the new language led to an artificial reality, which differed from the daily reality of the people.*

Schlüsselwörter: Sprache, Politik, Normalisierung, Tschechoslowakei, Miroslav Kusý, Milan Šimečka, Václav Havel

Keywords: Language, Politics, Normalisation, Czechoslovakia, Miroslav Kusý, Milan Šimečka, Václav Havel

Einleitung

Der vorherrschende Sprachgebrauch ist seit jeher eng an die politische Macht gebunden. Diejenige soziale Schicht, die zu einer bestimmten Zeit den größten Einfluss auf die Politik, die Wirtschaft und die Kultur ausübt, beeinflusst „auch die Entwicklung der Sprache". Vor allem diktatorische Systeme versuchen, „durch verschiedene Methoden der Sprachlenkung" Einfluss auf die Öffentlichkeit zu nehmen (Huprich 1992: 343). Mithilfe bestimmter Benennungen sowie dem Verbot anderer Ausdrücke sind Diktaturen bemüht, verbindliche Sprachnormen vorzugeben, die die vorherrschende Ideologie im Denken der Menschen verfestigen sollen (Forster 2010). Durch den Erwerb der vorgegebenen „Wörter, Begriffe, Symbole und syntaktische[n] Strukturen" vertiefen die Menschen sowohl ihre Sprache als auch ihr Wissen und verinnerlichen zugleich „die politischen und sozialen Werte bzw. den Bezugsrahmen" ihrer Gruppe (Huprich 1992: 344).

Mit Blick auf George Orwell (1976, 1982) erkannten in den 1970er und 1980er Jahren auch der slowakische Politikwissenschaftler Miroslav Kusý (*1931), der tschechische Philosoph Milan Šimečka (1930-1990) sowie der tschechische Dramatiker Václav Havel (1936-2011) diesen Zusammenhang. Im Zuge ihrer Kritik am tschechoslowakischen Normalisierungsregime setzten sich diese Dissidenten auch mit dem Verhältnis von Sprache und Politik auseinander. Ausgangspunkt ihrer Betrachtung ist die ihrer Ansicht nach dualistische Gesellschaftsstruktur in der Tschechoslowakei. In dieser hätten sich zwei Gruppen mit unterschiedlichen Ansprüchen und Intentionen gegenübergestanden: diejenigen Mitglieder der Kommunistischen Partei, die über die politische und wirtschaftliche Macht verfügten und die breite Masse der Bevölkerung (Šimečka 1990: 174; Kusý 1991: 6; Havel 1990a: 35, 181). Diese beiden Gruppen hätten ein Übereinkommen geschlossen. Während Miroslav Kusý von einem „stillen Vertrag“ sprach, erkannte Milan Šimečka einen „spezifischen Gesellschaftsvertrag, wie ihn Jean-Jacques [Rousseau] sich nur schwer hätte ausdenken können“ (Šimečka 1990: 168). Václav Havel und Miroslav Kusý stellten diesen Vertrag mit Hilfe eines Konditionalsatzes dar: „Schweige, mach deine Arbeit und kümmere dich nur um dich selbst – und du wirst glücklich sein“ (Havel 1990a: 50). Kusý formulierte diesen „Vertrag“, der wenig mit dem Begriff des Vertrages von Rousseau zu tun hat, etwas kürzer: „Halt die Klappe und dir wird es gut gehen“ (Kusý 1991: 75). Dies bedeutete, dass die Masse alle politischen Entwicklungen und Entscheidungen der politischen Führung still hinzunehmen hätte und überdies ihre privaten politischen Ansichten für sich selbst behalten sollte. Daneben gab es für Kusý, Havel und Šimečka noch zwei weitere Regeln. Wurden die Bürger von der Regierung aufgefordert etwas zu tun, so hatten sie dieser Aufforderung Folge zu leisten. Dies bedeutete, an den Wahlen der Einheitsliste der Nationalen Front sowie an politischen Versammlungen und politischen Manifestationen, wie bspw. dem 1. Mai, teilzunehmen (Kusý 1991: 75, 13; Šimečka 1990: 165). Für Kusý (1991: 85) und Havel (1990b: 14) war dies mit der Aufforderung verbunden, vorgeschriebene Losungen sowie neue Wörter und, in Verbindung damit, eine neue Sprache zu verwenden.

Die neue Sprache

Bei den zu verwendenden Losungen handelte es sich Kusý (1991: 85) zufolge um grundlegende sozialistische Codewörter, die „einfach, vernünftig, human und moralisch sind“. Sie würden sich um „die ökonomische, soziale, politische, ideologische Befreiung des Menschen“ drehen. Die wichtigste

Losung war, wie Havel (1990b: 14) und Kusý (1991: 13) betonten, der Leitsatz „*Proletarier aller Länder vereinigt euch*“. Darüber hinaus habe die Staatsführung eine neue offizielle Alltags- und politische Sprache sowie neue erwünschte Ausdrücke erschaffen, die Šimečka (1991: 256ff.), mit Blick auf George Orwell (1976: 7 passim) als „Neusprache“ bzw. „Neusprech“ bezeichnete. Die Inflation wurde, wie Kusý feststellte, Ausgleichen der Preisrelationen genannt. Polizisten waren Angehörige der Öffentlichen Sicherheit, Gefängnisse Besserungsanstalten und die Geheimpolizei die Staatssicherheit. Auch die Feuerwehr erhielt eine neue Bezeichnung.[1] Wörter wie „Gott“ verschwanden hingegen aus den Massenmedien und dem offiziellen Sprachgebrauch (Šimečka 1991: 259). Ferner habe der reale Sozialismus keine Führer, sondern Vertreter, keine Politiker, sondern Realisatoren der Linie, keine Ideologen, sondern Übersetzer (Kusý 1991: 79). In Anlehnung an Orwell (1976: 7) war das Informationsmonopol der Regierung Informationsfreiheit und Meinungsfreiheit Antikommunismus. Ergänzend erkannte Kusý sprachliche und inhaltliche Umdeutungen bestimmter gesellschaftlicher Rollen. Frauen bekämen Kinder nicht mehr, weil sie Mütter sein wollten, sondern weil sie Erbauer des Sozialismus und Verteidiger der Heimat zur Welt bringen (sollen). Fußballer spielen nicht aus Freude Fußball, sondern repräsentieren die Erfolge der sozialistischen Körpererziehung. Schüler lernen nicht, sondern erfüllen ihre Pionieraufgabe (Kusý 1991: 11f.). Für Havel (1990b: 23) stellen die neue Sprache und die Losungen das Panorama des Alltags dar. Historisch betrachtet prägte dieser von der Staatsmacht, eingeführte Sprachschatz die öffentliche, die offizielle und die institutionelle Kommunikation sowie das Bild der Städte. Nachweisbar ist er in den Leitartikeln von Zeitungen, den Kommentaren der Parteiorgane sowie den Parteidokumenten (Wolf-Bleiß 2010).

Für Havel, Kusý und Šimečka sind die Losungen und die Sprache der Ausdruck der offiziellen sozialistischen Ideologie, die mit deren Hilfe kommuniziert und verfestigt wird (vgl. Havel 1990b: 23). Zugleich wird durch ihre verpflichtende Nutzung die Position der „Herrschenden“ gefestigt, da diese sich dem Aufbau des Sozialismus verpflichtet sahen. Für die drei Autoren hatte die (verpflichtende) Verwendung der Losungen und der neuen Sprache mit Blick auf den „Vertrag“ die Funktion eines „magischen Zeichens“, das den Sprecher als politisch konform oder dissident ausweist“ (Huprich 1992: 345; Schmidt 1972: 93). Ihre Verwendung stellt eine Loyalitätsbekundung der Bürger gegenüber den Herrschenden dar (vgl. Havel

[1] Die Umbenennung der Feuerwehr bzw. der Feuerwehrleute lässt sich im Deutschen nur schwer wiedergeben. Hasiči (abgeleitet von löschen) wurden in Požiarnici (abgeleitet von Feuer) umbenannt (Kusý 1991: 79).

1990b: 15).[2] Ihre Nichtverwendung bedeutete hingegen Opposition. Durch das Aufhängen der Losung und die Verwendung der neuen Sprache teilt der Bürger der Regierung mit, im Einklang mit dem System zu leben und sich an die geltenden Normen zu halten. Durch ihre Benutzung werde, so Havel, eine Forderung der Macht erfüllt und zugleich eine andere aufgestellt. Einer zwinge den anderen, die (Sprach-)Normen zu akzeptieren und die gegebene Macht zu bestätigen. „Einer hält einfach den anderen in Gehorsam" (Havel 1990b: 24). Das kollektive Handeln beeinflusst so das individuelle Handeln.

Kusý, Šimečka und Havel betonten, dass die Regierung den Bürgern die Gewissheit gab, dass diese im Falle der Missachtung der Regeln Repressalien in Kauf nehmen musste. Sie hätten mit dem Verlust ihres Arbeitsplatzes, Verhören, Bespitzelungen, Hausdurchsuchungen und auch sozialer Isolation zu rechnen (vgl. Šimečka 1990: 77ff., 99ff.; Havel 1990b: 27; Kusý 1991: 75). Dies sowie die bekannte Durchsetzungsfähigkeit der Macht führte im Verständnis von Havel (1990a: 37) und Šimečka (2003) zu einer „Gemeinschaft der Angst". Mit Blick auf Kierkegaard (1991: 40) ist diese Angst Furcht, d. h. ein bestimmtes Gefühl der Unsicherheit (sein persönliches Umfeld und die sozialen Vorteile zu verlieren). Befolgten die Bürger hingegen loyal die Regeln, schwiegen und verwendeten in der Öffentlichkeit die neue offizielle Sprache, würden sie von ihren existentiellen Sorgen befreit, könnten einen gewissen Lebensstandard genießen und sich das Leben angenehm gestalten (Šimečka 1990: 164, 169; Kusý 1991: 16f., 6). Zusammengefasst sind „begrenzte, aber attraktive Möglichkeiten" im Privaten die „Belohnung" des Staates für das Eingehen auf seine Forderungen (Šimečka 1990: 168, 163). Es gab somit zwei Motivationsebenen, dem Vertrag zuzustimmen, die Furcht, materielle, soziale und persönliche Nachteile zu erleiden sowie das positive Streben nach materiellem Wohlstand.

Die Ideologie des Als ob

Die Zustimmung zum Handel „Konsum gegen Unterwerfung" wurde dem Bürger im Verständnis von Havel, Kusý (1991: 75) und Šimečka (1990: 163, 1992: 136) dadurch erleichtert, dass er nicht verpflichtet war, an die Inhalte der Losungen und der neuen Sprache zu glauben. Es habe genügt, gewohnheitsmäßig die Losungen aufzuhängen und die neue Terminologie zu beherrschen. Kusý (1991: 75) drückte dieses Zugeständnis am prägnantesten aus: „Wir pfeifen darauf, was du denkst". In diesem Zusammenhang sprach er von einer „Ideologie des Als-Ob" (Kusý 1991: 19). Diese Vorstellung baut auf Hans Vaihingers „Philosophie des Als-Ob" auf. Für den deut-

[2] Es geht um eine Kommunikation von unten (Volk) nach oben (Regierung).

schen Philosophen (1927) ist der Begriff „Als-Ob“ ein „Synonym für die Fiktion“ (Zelter 1994: 4). Diese charakterisiert er als „bewusste, zweckmäßige aber falsche Annahme“, die der theoretischen und praktischen Gestaltung von Wirklichkeit dienlich ist. Für Vaihinger ist die Fiktion mit der Entdeckung der Möglichkeit verbunden, dass mit „bewusstfalschen Vorstellungen Richtiges bzw. Nützliches“ erreicht werden kann. Dass so etwas möglich ist, ist seit *Machiavelli* bekannt. Für den Fürsten ist es unter bestimmten Umständen angebracht, lediglich so tun, als ob er tugendhaft sei, nämlich dann, wenn „dies seiner Herrschaft dienlich ist“ (Zelter 1998: 95). In der Tschechoslowakei galt dieser Rat für die Bürger. Um materiellen Wohlstand und persönliche Ruhe zu erreichen, müssen sie in der Öffentlichkeit gegenüber der Regierung so tun, als ob sie an den (realen) Sozialismus glauben. Das Maß und die Richtschnur für ihr öffentliches Handeln ist die Wahrnehmung durch die Staatsführung. Das Verhältnis zum Sozialismus zeige sich, wie Kusý betonte, nicht in der Arbeit- und den Lebenseinstellungen, sondern in der Teilnahme an Versammlungen, an den Wahlen der Einheitsliste der Nationalen Front und Mai-Manifestationen sowie in der Verwendung der sozialistischen Losungen und der offiziellen Sprache (Kusý 1991: 13).

Für das Volk hatte die Annahme des Vertrages bzw. des Angebots der Macht, geheuchelte Zustimmung mit materiellem Wohlstand, sozialer Sicherheit und privater Ruhe zu entlohnen, wie Šimečka und Havel (1990b: 35, 17) betonten, schwerwiegende moralische Folgen. Es führe zu einem auf einer Lüge ausgebauten Leben. Lügen bedeutet, dem System Zustimmung vorheucheln, um Vorteile zu erlangen. Lügen bedeutet, im Privaten anders zu denken als in der Öffentlichkeit zu handeln und zu sprechen (Šimečka 1990: 142). Die in der Öffentlichkeit auftretende Person erscheint als „alter ego“ der privaten Person. Der Bürger hatte ein doppeltes Leben: In der Öffentlichkeit ein Leben in der Lüge und im Privaten ein Leben in der Wahrheit (Fitzpatrick 2005). Šimečka (1991: 261) sprach mit Blick auf George Orwell (1976: 27 passim) von einem „Doppeldenk“, wonach sich gegenseitig ausschließende Überzeugungen aufrechterhalten und akzeptiert werden.

Kusý, Havel und Šimečka betonten, dass auch die Staatsmacht nach der Devise „als ob“ handelte und log. Sie tat beispielweise so, als ob der Sozialismus tatsächlich existieren würde. Sie tat laut Kusý, ferner so, als ob sie die Losungen sowie die Gesetze ernst nahm (Kusý 1991: 17, 19, 27). Václav Havel konkretisierte diese Aussagen am Beispiel der Rechtsordnung, die für ihn nur zum Schein existiere, denn tatsächlich hülle sie „die ‚niedere‘ Ausübung der Macht in das erhabene Gewand ihres ‚Buchstabens‘“ (Havel 1990b: 65f, 68). In diesem Sinne belüge die Macht die Öf-

fentlichkeit, das Ausland und auch die Geschichte, denn die niedergeschriebenen Gesetze würden nur auf dem Papier gelten. Sie sind lediglich willkürlich interpretierte „Worte, Worte, Worte“ (Havel 1990b: 67; Havel 1989: 106). Auch Šimečka (1990: 137ff.) hob hervor, dass die Macht log. Er nannte u.a. die im Jahre 1953 durchgeführte Währungsreform.

Die neue Sprache und die Losungen geben der Lüge, die, mit Sartre (1952: 112ff.) gesprochen, zu einem Entwurf wird, eine sprachliche und fassbare Form. Ein Entwurf wird sie deshalb, weil sowohl Herrschende als auch Beherrschte die Wahrheit sehr gut kennen und wissen, was sie tun. Sie wissen, dass sie den anderen bewusst täuschen.

Die Pseudoentwicklung und die doppelte Realität

Im Verständnis von Havel, Kusý und Šimečka führten die neue Sprache und mit ihr die Ideologie des Als ob sowie die Lüge zu einer gesellschaftlichen Pseudoentwicklung. Im Sinne der Sapir-Whorf-Hypothese (Brown/Miller 2013: 393f.), wonach jede Sprache ihre eigene Welt erzeugt würde die Staatsführung durch die Erfindung neuer Wörter, einer neuen Sprache sowie das damit verbundene stetige Aufzählen politischer, kultureller und wirtschaftlicher Erfolge die tatsächliche geschichtliche Bewegung durch den Schein einer intensiven qualitativen Entwicklung ersetzen. Die tschechoslowakische Gesellschaft schreite, so Kusý, „vom Aufbau der entwickelten sozialistischen Gesellschaft zur aufgebauten entwickelten sozialistischen Gesellschaft“ sowie „von der Diktatur des Proletariats zum klassenlosen Volksstaat – und dabei geschieht außer Feierlichkeiten und Formalitäten überhaupt nichts“ (Kusý 1991: 9). Für Havel (1990a: 182) gab es bloß dumpfe politische, geistige und wirtschaftliche Unbeweglichkeit und „rhythmisierte kalendarische Jahrestage, Kongresse, Feiern und Spartakiaden“. Aus Sicht der Staatsführung war dies jedoch notwendig, da hierdurch ihr Macht- und Unfehlbarkeitsanspruch aufrechterhalten wurde.

Die Verwendung neuer Lexeme hat zweierlei Folgen. Zunächst führt sie, so Šimečka (1991: 257) dazu, dass die Sprache aufhört ein Werkzeug des Denkens zu. Mit ihr wird im Sinne von Orwell das Bewusstsein der Bürger bearbeitet (Šimečka 1991: 236), damit diese ihren eigenen Erfahrungen nicht mehr glauben. Zweitens führt sie zu einer doppelten Realität: einer realen und einer fiktiven Realität (Kusý 1991: 10, 11, 18; Šimečka 1992: 205ff.; 1990: 140). Die fiktive Realität, die mit der Öffentlichkeit identisch ist und die offizielle Realität darstellt, entsteht aus der sprachlich gefassten Lüge der Bürger und der Regierung. Die mit Hilfe der neuen Sprache aufgebaute (fiktive) Realität vermittle, so Šimečka, nach innen (Tschechoslo-

wakei) und nach außen (Ausland) das Bild einer stabilen und integrierten Gesellschaft, in der das gesamte Volk mit den Herrschenden übereinstimmt und durch die Teilnahmen an Kundgebungen und Wahlen sogar aktiv an der Politik teilnimmt (Šimečka 1992: 128). In der fiktiven Realität würden, so Kusý, die idealen zwischenmenschlichen Beziehungen herrschen, die sich in den sozialistischen Arbeitskollektiven, den sozialistischen Ehen und Familien zeigen. In dieser Realität lebe der sozialistische Mensch. Hier würde das sozialistische Recht befolgt und angewendet, die sozialistische Gerechtigkeit gelebt und die sozialistische Ordnung existieren. Die Menschen würden überzeugt auf Demonstrationen gehen und dem sozialistischen Staat mit Hilfe der Losungen bereitwillig ihre Unterstützung zukommen lassen. Laut Šimečka (1990: 140) hätten sich die Bürger an diese offizielle (fiktive) Realität zwar gewöhnt, allerdings betrachteten sie diese mit Vorbehalt. Für Kusý war diese Realität eine Realität *comme il faut*. Hier existiere ausschließlich das, was die Regierung will, z. B. der allseitig gebildete sozialistische Mensch. Alles, was nicht ihren Vorstellungen entspreche, existiere nicht und könne nicht existieren, z. B. ungebildete Arbeiter, Dissidenten und Drogensüchtige (Kusý 1991: 10f., 18f.). In der realen Realität würden diese jedoch existieren. Überdies würde die Staatssicherheit hier jede öffentlich geäußerte nichtkonforme Meinung verfolgen und Dissidenten einschüchtern (Kusý 1991: 6). Ferner seien die Bürger keinesfalls sozialistische Menschen. Sie würden lukrativer Schwarzarbeit nachgehen, Beamte bestechen und sich zugleich bestechen lassen, um das zu tun, was in ihren Arbeitsbeschreibungen steht (Kusý 1991: 19).

In historischer Perspektive verwendeten die Bürger im Privaten, d. h. in der realen Realität eine eigene Sprache. Hier nahmen sie die in der Öffentlichkeit verbindlichen sprachlichen Deutungsangebote der Macht nicht an und durchdrangen die täglich erlebte Realität ohne das verbindliche Deutungsangebot der Macht selbst. Zwischen dem offiziellen Sprachgebrauch, dem „Neusprech“, und der tatsächlichen Alltagssprache bestand eine auffällige Trennlinie (Huprich 1992: 345). Die in der realen Wirklichkeit lebenden Menschen mussten mit Blick auf den stillen Vertrag in der Öffentlichkeit jedoch so tun, *als ob* sie in der fiktiven Realität leben, wenn sie wollten, dass es ihnen gut geht (Kusý 1991: 18ff.). Das „Doppeldenk“ ermöglichte den Bürgern, die offensichtlichen Widersprüche auszuhalten (Šimečka 1991: 261).

Die Machthaber würden, so Kusý, ganz ähnlich leben. Als Ideologen sind sie Verkünder der fiktiven Realität. In der realen Realität würden sie jedoch in Spezialgeschäften einkaufen, in besonderen Villenvierteln wohnen und ihre Kinder in ausgewählte Schulen schicken und die propagierte fiktive Realität so ad absurdum führen (Kusý 1991: 11). Mit Machiavelli

(1978: 63) gesprochen bestand ein „gewaltiger Unterschied […] zwischen dem Leben, wie es ist, und dem Leben wie es sein sollte“.

Schlussbetrachtung

Aus politisch-ideologischen sowie wertenden Gründen erfand die tschechoslowakische Staatsmacht in den Jahren der „Normalisierung“ (1968-1989) neue *Lexeme* und *ersetzte vorhandene Benennungen*. Die neuen Lexeme sind Fahnenwörter, d. h. „Ausdrücke mit besonders integrierendem und werbewirksamem Charakter“ (Felder 2010), mit denen die sozialistische Gesellschaft beschrieben und definiert wird. Die alten (verbotenen) Wörter lassen sich hingegen als Stigmawörter bezeichnen, mit denen die bürgerlich-kapitalistische Gesellschaft abgewertet wird.

Der Transfer und die Manipulation politischer und gesellschaftlicher Grundbegriffe (Oschlies 1990: 2) ist im Sinne von Marcuse (1969: 55) konsequent. Wollte die sozialistische Tschechoslowakei mit der kapitalistisch-bürgerlichen Gesellschaft brechen, so musste sie mit deren Vokabular brechen. Die neuen Wörter haben somit die Funktion von Kampfmitteln, mit denen „ein neues Bezugssystem für sprachliche und nichtsprachliche Aktionen“ installiert werden soll (Schmidt 1972: 94). Die Macht schmiedete neue mit einer bestimmten Ideologie verbundene „Situationsdeutungen, Lebensentwürfe und Wissensbestände“ (Becht 2013: 104; Huprich 1992: 344). Mit der neuen Sprache wollte sie die (sozialistische) Gesellschaft integrieren und zugleich neue (sozialistische) Identifikationsmuster schaffen sowie das Bewusstseins der Menschen bearbeiten (Huprich 1992: 351). Ferner sollte mithilfe der neuen Sprache die gegebene Gesellschaft als sozialistische Gesellschaft und der Mensch als sozialistischer Mensch dargestellt werden. Die Einführung des neuen Vokabulars ist somit auch Ausdruck einer (scheinbaren) inneren Dynamik des Sozialismus in der Tschechoslowakei (Nemcová/Ondrejovič 1992: 386, 384). Im offiziellen Sprachgebrauch und der fiktiven Realität gab es in der sozialistischen Tschechoslowakei im Gegensatz zur bürgerlichen Gesellschaft im westlichen Europa bspw. keine Polizei und keine Geheimpolizei. Tatsächlich waren sie jedoch keineswegs abgeschafft. Sie wurden in Öffentliche Sicherheit und Staatssicherheit umbenannt, die die bewaffneten Organe zum inneren Schutz des Staates bezeichneten. Die Ersetzung des Wortes Polizei durch das positiv konnotierte Wort Sicherheit, das Schutz und Absenz von bedrohlichen Situationen bedeutet (Slovník 1987: 45), sollte den Eindruck erwecken, *als ob* eine neue Phase der gesellschaftlichen Entwicklung begonnen habe. Die Bürger sollten im Sinne von George Orwell ihren eigenen Erfahrungen nicht mehr

glauben. Die neue Sprache ist Ausdruck und Vorbedingung der doppelten Realität (Kusý 1991: 77). Die politische Führung des Landes konnte die Verwendung der neuen Sprache mit Blick auf den „Vertrag" als Ergebnis einer „argumentativen Einigung" ausgeben (Frese 1972: 106).

Literaturverzeichnis

BECHT, L. (2013): Handlung und System. In: RIESCHER, Gisela (ed.): *Spannungsfelder der Politischen Theorie*. Bonn: BPB, S. 98-111.

BROWN, K.; MILLER, J. (2013): *The Cambrigde Dictionary of Linguistics*. Cambrigde: University-Press.

FELDER, E. (2010): *Diskursanalyse von politischer Sprache*, http://www.<bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42740/diskursanalyse?p=all> [15. 6. 2017].

FITZPATRICK, S.: *Tear off the masks! Identity and imposture in Twentieth-Century Russia*. Princeton: University Press.

FORSTER, I. (2010): *Political Correctness / Politische Korrektheit*, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42730/politische-korrektheit> [15. 6. 2017].

FRESE, J. (1972): Politisches Sprechen. Thesen über einige Rahmenbedingungen. In: RUCKTÄSCHEL, A. (ed.): *Sprache und Gesellschaft*. München: Fink, S. 102-114.

HAVEL, V. (1989): *Do různých stran. Eseje a články z let 1983-1989*. Praha: Lidové noviny.

HAVEL, V. (1990a): *Am Anfang war das Wort.* Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.

HAVEL, V. (1990b): *Versuch, in der Wahrheit zu leben*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.

HUPRICH, M. (1992): Regimewechsel, Demokratisierung und politische Sprache. In: GERLICH, P.; PLASSER, F.; ULRAM, P. A. (eds.): *Regimewechsel. Demokratisierung und politische Kultur in Ost-Mitteleuropa*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, S. 343-356.

KIERKEGAARD, S. (1991): *Der Begriff der Angst*. Gütersloh: Verlagshaus Gerd Mohn.

KUSÝ, M. (1991): *Eseje*. Bratislava: Archa.

MACHIAVELLI, N. (1978): *Der Fürst*. Stuttgart: Kröner.

MARCUSE, H. (1969): *Versuch über die Befreiung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.

NEMCOVÁ, E.; ONDREJOVIČ, S. (1992): Regimewechsel, Medien und Semantik. Am Beispiel der Slowakei. In: GERLICH, P.; PLASSER, F.;

ULRAM, P. A. (eds.): *Regimewechsel. Demokratisierung und politische Kultur in Ost-Mitteleuropa*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, S. 374-389.
OSCHLIES, W. (1990): *Wir sind das Volk. Zur Rolle der Sprache bei den Revolutionen in der DDR, Tschechoslowakei, Rumänien und Bulgarien*. Köln-Wien: Böhlau.
ORWELL, G. (1976): *1984*. Frankfurt/Main, Berlin, Wien: Ullstein.
ORWELL, G. (1982): *Farm der Tiere*. Zürich: Diogenes Verlag.
SARTRE, J.P. (1952): *Das Sein und das Nichts. Versuch einer phänomenologischen Ontologie.* Hamburg: Rowohlt.
SCHMIDT, S.J. (1972): Sprache und Politik. Zum Postulat rationalen politischen Handelns. In: RUCKTÄSCHEL, A. (ed.): *Sprache und Gesellschaft*. München: Fink, S. 81-101.
ŠIMEČKA, M. (1990): *Obnovení pořádku. Příspěvek k typologii reálného socialismu*. Brno: Atlantis.
ŠIMEČKA, M. (1991): Můj Soudruh Winston Smith. In ORWELL, G.: *1984*. Praha: Naše Vojsko, S. 206-268.
ŠIMEČKA, M. (1992): *Kruhová obrana*. Bratislava: Archa.
ŠIMEČKA, M. (2003): *Společenství strachu a jiné eseje*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.
SLOVNÍK (1987): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda.
VAIHINGER, H. (1927): *Die Philosophie des Als Ob: System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit auf Grund eines idealistischen Positivismus*. Leipzig: Verlag von Felix Meiner.
WOLF-BLEISS, B. (2010): *Sprache und Sprachgebrauch in der DDR*, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42769/ddr-sprache?p=all> [15. 6. 2017].
ZELTER, J. (1994): *Sinnhafte Fiktion und Wirklichkeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
ZELTER, J. (1998): Die Politik des Als-Ob in der Theorie, Praxis und Literatur der Renaissance-Zeit. In: *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch*, Vol. 39, S. 95-126.

Die Entstehung dieses Beitrages wurde gefördert durch SASPRO (Mobility Programme of the Slovak Academy of Sciences. Co-funded by the Marie-Curie Actions and FP7 of the European Union).

Kontakt:

Dr. phil. Dirk Mathias Dalberg, M.A.

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied
Bratislava

The Institute of Political Science of the Slovak Academy of Sciences
Bratislava, Slovakia

E-mail Address: dalberg.dirk@atlas.cz

Jazyk „reálně existujícího socialismu“ v Československu roku 1988

Tomas Maier

Abstract

The Language of "Real Socialism" in Czechoslovakia in the Year 1988. *The article deals with the language of the "really existing socialism" as used by the Communist Party and government leaders in 1988 – the year of the 70th anniversary of the Czechoslovak Republic, and thus accompanied with anti-regime protests. The analysis is based on excerpts from "Rudé právo" – the official newspaper published by the Communist Party of Czechoslovakia and the most widely read newspaper of that time.*

Klíčová slova: jazyk, „reálně existující socialismus“, Československo, 70. výročí

Keywords: language, „real socialism“, Czechoslovakia, 70th anniversary

Úvod

V létě roku 1988 bylo možno v Praze, hlavním městě Československé socialistické republiky vidět nezvykle mnoho automobilů s emblémy zahraničních televizních společností. Návštěvníka Hradčan tak už pod Schwarzenberským palácem zcela „nevhodně“ zaujalo kombi švédské státní televize SVT (autor 1988). Nové Pražské jaro se však tehdy ještě nekonalo, i když v sousední Polské a Maďarské lidové republice se podle tehdejší hospodské lidové slovesnosti socialismus vypařoval.

Na první projev poslušných Čechů a Slováků reagovaly stranické orgány v Čechách a na Slovensku s komótní obezřetností (Štefančík, Nemcová 2015) později však metodou learning by doing zrychlovali. Něco takového totižto bylo v zemi poněkud nezvyklé.

Příliš mnoho výročí

Prezident republiky dr. Gustáv Husák v tradičním novoročním projevu roku 1988 hovoří korektně chronologicky o nadcházejícím výročí prvního samostaného státu Čechů a Slováků, nehovoří ani o prvni republice, ani o meziválečné, tentokrát o „předválečné republice“, která zanikla Mnichovskou dohodou roku 1938, a konečně o slavném „Únorovém vítězství lidu“ v roce 1948. To byla korekce z onoho frekventovaného přechodníku pracující, substantizovaného slovesa či příčestí. Logika by zde byla nasnadě, lid se slavně chopil zbraní, tedy zrovna nepracoval. (Rudé právo 1988)

Jazyk oficiálních míst komunistického režimu se v Československu měnil v závěsu za sovětskou „perestrojkou, přestavbou“ a tak zvaným „novým myšlením“, což byla současně titulní slova knihy, v té době bestseleru Michaila Gorbačova, generálního tajemníka KSSS v slovenské i českém překladu. „Nové myšlení“ je taktéž protimluvem, ale vyhovuje, že nahrazuje „buržoazní“ rovná se přesně měšťanskou terminologii se slov jako liberalizmus, uvolnění nebo oblevu socialismu.

Shodou okolností byl v prvním čísle Rudého práva roku 1988 tak často kritizovaný bavorský ministerský předseda dr. Franz Josef Strauss chválen „za přírůstek realizmu v diplomatickém zavazadle z Moskvy“. Někteří soudruzi snad již dnes pochopili, že dr. Strauss skutečně finančně podporoval Německou demokratickou republiku a nebyl bubákem socialistického tábora. (Rudé právo 1988)

Dne 11. ledna 1988 poskytl vedoucí činitel a symbol Pražského jara 1968 Alexander Dubček rozhovor deníku Komunistické strany Itálie L´Unita. Na tuto událost vedení strany prostřednictvím médií nereagovalo. Vedoucí kádry strany na úrovni krajských a městských tajemníků KSČ obdrželi však údajně překlad tohoto rozhovoru, aby mohli reagovat před stranickou a užší občanskou veřejností.

V hlavním městě Slovenské socialistické republiky se v pátek 25. března 1988 na Hviezdoslavově náměstí konala první velká demonstrace od nepokojů roku 1969 za lidská práva, náboženskou svobodu a za obsazení prázdných biskupských stolců v Československu. Tak zvaná Svíčková demonstrace byla rozehnána vodními děly a obušky Sboru národní bezpečnosti. Sobotní Rudé právo den nato v titulku píše o „zneužití náboženského cítění“. „Jednotlivci z nelegálních církevních struktur se pokusili zorganizovat demonstraci s cílem narušení vztahu církve a státu a rozhovory s Vatikánem“. Podle špiček strany a státu tedy jednání s Římem už probíhala. Na druhé straně je třeba podotknout, existovala-li někdy období, kdy se žádné rozhovory s vatikánskými představiteli nekonaly. „Akci mocně propagovali západní sdělovací prostředky, zejména rozhlasové stanice Svobodná Evropa

a Hlas Ameriky“. Vysílání ve slovenštině a češtině platilo zřejmě za nebezpečnější než německy vysílající programy a rozhlasové stanice v příhraničí, o jiných jazycích v éteru ani nemluvě. „V pozadí této akce byly osoby spjaté se zahraničními reakčními organizacemi“. Slovo „reakční“ znamená podle marxisticko-leninské terminologie reakci na pokrokový vývoj od kapitalistického k „socialistickému“ společenskému řádu s cílem zvrátit tento vývoj. V závěru zprávy, se píše o tom, že „drtivá většina věřících a oficiální církev demonstraci odmítla“ (Rudé právo 1988).

6. dubna 1988 zemřel v důsledku týrání, výslechů a nedostatečné lékařské péče v královéhradecké věznici ve věku čtyřiceti pěti let politický vězeň Pavel Wonka. Tato smutná událost nebyla z oficiálních míst komentována. Na pohřbu Pavla Wonky ve Vrchlabí 6. května 1988 se zúčastnilo okolo dvou tisíc lidí z různých opozičních organizací a štáb německé ARD. Vše monitorovali příslušníci Státní bezpečnosti.

„Na základe dohody ČSSR s Vatikánom po predchozím souhlasu vlády Československé socialistické republiky“, jak píše 13. června 1988 stranický orgán RP, byli světícími biskupy pražské arcidiecéze jmenováni probošt Jan Lebeda, generální vikář pražské arcidiecéze, a ThDr. Antonín Liška, metropolitní kanovník u Svatého Víta v Praze. Přítomen byl český ministr kultury soudruh Milan Kymlička. „Jmenování biskupů“, tlumočí deník, „je konkrétním výrazem úsilí našeho státu řešit aktuální problémy církví i snah o vytvoření korektních vztahů se světovými církevními ústředími včetně Vatikánu.“ Tedy Řím je jen jedno z mnohých „ústředí“. Otázkou zůstává, jaká ústředí církví mimo Salt Lake City, Utah nebo newyorského Brooklynu ještě tehdy existovali. Zpráva je sice stručná, ale obsahuje i stručný komentář. Ve zprávě ze slovenské Trnavy, jež je bez titulku připojena k té předchozí z Prahy, se oznamuje jmenování monseigneura Jána Sokola biskupem v Katedrálním kostele svatého Jana Křtitele v Trnavě. „Biskupské svěcení je projevem seriózního zájmu československého státu o posilování dobrých vztahů mezi státem a církví a projevem otevřeného dialogu mezi československým státem a Vatikánem.“ Zde se již hovoří o jakési jedné církvi, tedy připustí se exkluzivita římské církve a formální akt je interpretován jako dialog. Až úplně v závěru se uvádí, že „biskupa přišli pozdravit duchovní a věřící jednotlivých diecézí Slovenské socialistické republiky.“ Taková formulace vyloučila dojem, že by se mohlo jednat o slovenskou celonárodní pouť. (Rudé právo 1988)

Obávané dvacáté výročí vstupu „spřátelených“ armád Varšavské smlouvy do Československa vyšlo na neděli, reakce ze strany oficiálních míst se dostavila později. V pondělí 22. srpna 1988 Rudé právo cituje sovětské soudruhy, aby se v problematické době straníci a sympatizanti mohli orientovat. Píše se o „poskytnutí internacionální pomoci“, tedy vlastně o

servisu našim národům, který mohla se svým potenciálem poskytnout pouze Sovětská armáda, východoněmecká Národní lidová armáda, NVA, Nationale Volksarmee, armády sousedního Maďarska, Polska a údajně i Bulharska. Přitom podle sovětského redaktora u nás „nešlo“ na jaře 1968 „o alternativu dalšího socialistického uspořádání společnosti“.

Až v úterý 23. srpna 1988 se dostavila přímá reakce na demonstraci na Václavském náměstí v Praze. Šlo o malý sloupek uprostřed každodenních správ. Podle něho se jednalo o jisté „nedělní rušivé akce s cílem pokusu o narušení veřejného pořádku, kterého se zúčastnili provokatéři, kteří se pokoušeli o výtržnosti Na Můstku“. Cizincům účastnícím se akcí byl „ukončen pobyt v ČSSR“. (Rudé právo 1988)

70 let Republiky československé

„V pátek, 27. října se ve Španělském sále Pražského hradu konalo slavnostní zasedání ÚV KSČ“, uvádí se v titulním článku Rudého práva ze čtvrtka 28. října. Sál je vyzdoben československou a rudou vlajkou. Na čele zasedání je sedmdesátka a heslo „V pevné jednotě lidu, národů a národností Československa za další rozkvět socialistické společnosti“. Shromáždění uvedl Miloš Jakeš a slavnostní projev přednesl prezident ČSSR dr. Gustáv Husák. Podrobně zde shrnul celé dějiny prvé RČS, předpoklady a důvody jejího vzniku, „hluboké třídní rozpory předmnichovské republiky“.

Nezůstal neopomenut ani vznik KSČ. Jako důvod krize První republiky byla uváděna také „neřešená národnostní otázka“. Prezident chválil jak domácí, tak zahraniční odboj za II. světové války. Oběti umučené v koncentračních táborech, které prezident dr. Husák v projevu uvedl, nepadli všichni v boji pro „lepší budoucnost“, ale proto, že byli Židé, Romové, Sindi, mentálně postižení, homosexuálové nebo členové některých náboženských komunit. Přitom nemožno nevzpomenout ruských zajatců, umučených v koncentrácích a též politické vězně.

V pátek, 27. října 1988, v 16 hodin byla zahájena na Václavském náměstí v Praze manifestace u příležitosti 70. výročí vzniku republiky. S hlavním projevem vystoupil tajemník městského výboru KSČ hlavního města Prahy Miroslav Štěpán. Zdůraznil význam Velké říjnové socialistické revoluce na vznik samostatného československého státu. Zvolil takováto slova: „Její ...“ rozumějme oné Velké říjnové socialistické revoluce, „... příklad nejvýznamnější měrou přispěl k rozpadnutí rakousko-uherského žaláře a pomohl tak českému národu ...“ hovoře za Pražany a za Prahu jako bývalou hlavu království a centrum českých buditelských snah … „uskutečnit

jeho odvěké tužby za znovudobytí národní svobody a státní existence.“ (Rudé právo 1988)

Pojem „Rakousko-uherský žalář“ pochází z 19. století a má obyčejně neshodný přívlastek „národů“. Že to tak nebylo zejména v případě západní části habsburské říše, Předlitavska, Rakouska, svědčí fakta. Rakousko, kopírovalo od jozefínských reforem s mírným zpožděním evropský sociální vývoj. Na konci Rakouska nebylo všeobecné hlasovací právo. Oprávněný volič musel mít maturitu, středoškolské vzdělání a musel platit určitou výši daní. To byl volební cenzus. Pojem odvěká tužba, znějící spíše jako slovakismus, by mohla souhlasit. „Odvěká“, tedy věčná touha souhlasí, bereme-li v úvahu příslušnost českých zemí do Římsko-německé říše. O závislosti na Říši hovoří i to, že poprvé byla pohanská česká knížata podle análů pokřtěna biskupem v bavorském Řezně, Regensburgu v tradovaném roku 843. Tedy v nejzazším úvodu českých dějin

Šéf pražských komunistů roku 1988 mění dále rétoriku, když hovoří o vzniku RČS jako o „národním a sociálním osvobození“. Pojem sociálního osvobození zní poměrně racionálně z toho hlediska, že vznik státu Čechů, Slováků a Rusínů znamenal skoncování se stavovskou nerovností a v podstatě hlásal ideje Velké francouzské buržoazní revoluce Liberté, egalité, fraternité. Slovní spojení „sociální osvobození“ je v jazyce komunistů v roce 1988 nové a značně jemnější než pojmy třídní boj nebo socialistická či sociální revoluce. Přitom otázka Rusínů a Podkarpatské Rusi, kterou Československu přiřkla Versailleská smlouva, je při oslavách taktně vynechána.

V závěrečném oficiálním provolání účastníků této státem organizované manifestace na Václavském náměstí se mimo jiné píše, že „28. říjen 1918 je jedním z nejvýznamnějších svátků našich dějin.“ Vznik demokratické republiky je staven na roveň ostatním událostem, významným pro socialistický stát a KSČ, což bylo do té doby nemyslitelné. 28. říjen 1918 byl vzpomínán a svěcen pouze společně se dnem Schválení ústavního zákona o československé federaci 28. října 1968 a se Dnem znárodnění bank a většiny průmyslu 28. 10. 1945.

V závěrečném provolání se hovoří o předcích, kteří „povzbuzení příkladem ruského lidu, uvítali vznik Československa s vůlí dosáhnout, aby se stalo republikou národní rovností a jednoty, státní samostatnosti a sociální spravedlnosti“. „Ruský lid“ je též slovní obrat, dosud v marxistické terminologii zřídka používaný. Nahradil tak spojení národy Sovětského svazu či proletariát a rolnictvo carského ruska (Rudé právo 1988).

Zcela se vynechává v tomto prohlášení Pražanů, oficiálních hostů a přibyvších přespolních pojem buržoazní předmnichovská republika. Jak bylo již uvedeno přívlastky „buržoazní“, čili měšťanský až měšťácky šosácký

nebyli používány. Neobjevil se atribut „předmnichovský“, což připomínalo „mnichovanský“ ve smyslu poraženecký, ne-li zrádcovský.

Pod titulkem „Kdo si plete demokracii s anarchií“. Reaguje stranický orgán překvapivě na titulní stránce v pondělí 31. října 1988 na nepovolené demonstrace odpůrců režimu na Václavském a Staroměstském náměstí. I samotný titulek je opět o něco mírnější. Vystřídal pojmy jako kriminální živly nebo zahraničními centrálami placení zaprodanci. „Provokační protisocialistické vystoupení v centru Prahy“, hlásá podtitulek. Stejně nepřesný adjektiv jako pojem komunistický režim používaný pro tehdejší reálný socialismus. Autor článku píše o „narušení sváteční atmosféry v pátek 28. října 1988“. Na výzvy vyklizení ze strany Sboru národní bezpečnosti a úřadů Prahy 1 shromáždění lidé nereagují. „Příslušníci vytlačují demonstranty z Václavského náměstí“. Příjezd „vodních stříkačů“ zněl lépe než použití „vodních děl“, termínu používaných tehdy běžně u demonstrací v zahraničí. Velmi zajímavá je poměrně objektivní citace výkřiků „Hanba! Gestapo! Fašisti.“ Ve správě se hovoří, že „k nedůstojným výkřikům bylo zneužito i jméno prvního československého prezidenta T. G. Masaryka.“ Správa se po té přeměňuje v komentář s ohlédnutím za činností „protistátních živlů“. Je zde vzpomínám opoziční manifest Demokracie pro všechny a je uváděn jako „pamflet“. Formulace „V jednom bytě byli například nalezeny doklady na částku dvěstě tisíc tuzexových korun, zřejmě určených pro financování osob aktivně zapojených do protistátní činnosti“ svědčí o tom, že Státní bezpečnost ještě nepolevovala při stíhání „protistátní a protispolečenské činnosti“ (Rudé právo 1988).

Závěr

Československá oficiální místa se v roce 1988 snažila v reakci na demokratizační vývoj v Sovětském svazu, Polsku a Maďarsku uvolňovat svůj doposud značně konzervativní režim. V podobném smyslu se publikovali nové náhledy na československou historii 20. století. Také terminologie se mění. Špičky státu a komunistické strany upouštějí od striktních leninských termínů a pokoušejí se používat více všelidskou, humánní slovní zásobu a slovní obraty. Také socialismus začíná být prezentován ne jako pojem politický nebo revoluční, ale spíše lidský. Příkladem je slovo „sociální spravedlivost“ nebo „sociální osvobození“.

Neoblomní však zůstávají českoslovenští komunisté a vládní činitelé roku 1988 v otázce Pražského jara. Normalizační garnitura ve vysokých státních a stranických orgánech byla sice v roce 1988 tu a tam vyměňována. Hlavní normalizace činitelé však zůstávali. První československý prezident

Tomáš Garrique Masaryk byl v roce 1988 oficiálně takřka plně rehabilitován, ne tak Alexander Dubček (Liďák, Srb 2008), vůdčí osobnost Pražského jara a demokratizačních snah z roku 1968, světově uznávaný představitel „socialismu s lidskou tváří".

Literatura

ČESAL, A. (2012): *České dějiny v datech*. Praha: Československý spisovatel

HONZÁK, F. et al. (2007): *Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti*. Bratislava: Slovart.

HOTZ, J. et al. (2003): *Geschichte. Personen, Daten, Hintergründe*. Mannheim, Leipzig: F. A. Brockhaus.

LIĎÁK, J.; SRB, V. (2008): Rozdělení Československa a následný ekonomicko-sociální rozvoj. In: TOKÁROVÁ, M. (ed.): *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenskej republiky: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, s. 35-41

Rudé právo [Newspaper Rudé právo] (1988). Praha.

ŠTEFANČÍK, R.; NEMCOVÁ, A. (2015): The emigration of the Czechoslovak inhabitants in the language of the communist propaganda. In: *Historia y Comunicación Social*, Vol. 20, No. 1, s. 89-105

Kontakt:

Mgr. Tomas Maier, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of the German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Slovakia

E-mail Address: maier@euba.sk

Etické kódexy parlamentných politických strán v Českej republike a Slovenskej republike

Jiří Nesiba – Martin Kovanič

Abstract

Codes of Ethics of Parliamentary Political Parties in the Czech Republic and the Slovak Republic. *The paper examines the codes of ethics of parliamentary political parties in the Czech Republic and the Slovak Republic. The authors draw attention not only to the theoretical knowledge of the effectiveness and function of ethical codes in current political marketing, but also to the current research of the existing ethical codes in Czech and Slovak politics. The research is based on the analysis of party documents of parliamentary parties, which are presented to the public as ethical codes. For this reason, the article focuses on ethical codes as a way of communicating with the public. It analyzes the formal content of these documents as well as the wider context of their implementation and control. The aim of the research is to compare the approach to ethical codes in Czech and Slovak parliamentary politics.*

Kľúčové slová: etický kódex, politické strany, aplikovaná etika, Česká republika, Slovenská republika

Keywords: code of ethics, political parties, applied ethics, Czech republic, Slovak republic

Úvod

V súčasnosti žijeme v dobe zvyšujúcej sa nedôvery k demokratickým inštitúciám, a predovšetkým politickým stranám a jednotlivým politikom. S nástupom rozličných opatrení zvyšujúcich transparentnosť verejného života sa kladie dôraz na etické správanie sa politikov, ktoré je čoraz ľahšie kontrolovateľné. Etické správanie jednotlivých politikov a ich dôveryhodnosť je preto záujmom politických strán a ich ďalšieho prežitia vo volebnej súťaži. Etické správanie regulujú rozličné zákony a stranícke dokumenty. V poslednej dobe sa pod vplyvom inovácií v oblasti komerčnej sféry začali aj v politickom živote uplatňovať etické kódexy (EK).

Tie sú moderným písomným dokumentom, ktorý stojí na pomedzí medzi členmi strany (kandidátmi a nominantmi danej strany) a verejnosťou (potenciálnymi voličmi). Kódex teda jednak upravuje normy jednania a chovania straníkov a na druhej strane je určený voličom a verejnosti. Jedinečnosť týchto dokumentov je preto dôvodom, prečo politické strany túto písomnú normu zavádzajú. Jedná sa o dobrovoľný záväzok, ale jeho dobrovoľnosť je dokladom o dôveryhodnosti politickej strany. Z toho dôvodu tento článok skúma aktuálny stav implementácie etických kódexov u parlamentných politických strán v ČR a SR.

V prvej časti sa článok venuje etickým kódexom ako takým a ich využitiu politickými stranami. Následne predstavuje metodológiu pre výskum týchto kódexov a samotnú analýzu situácie v rámci ČR a SR. Na záver prináša komparáciu a vysvetlenia divergencie v rámci skúmaných krajín.

Etické kódexy politických strán

Etické kódexy sú dokumenty, ktoré regulujú etické správanie jednotlivcov, na ktorých sa vzťahujú. Stanovujú limity správania sa – definujú, aké správanie je žiadúce a aké nežiaduce. Stevens etický kódex definuje ako písomný dokumentom, ktorý sa pokúša stanoviť hlavné filozofické princípy a formulovať hodnoty vyznávané danou organizáciou (Stevens 1994). Takýto kódex je teda dobrovoľne schváleným dokumentom a slúži ako určitá forma sebaregulácie danej inštitúcie.

V rámci politiky sa etické kódexy implementujú za účelom deklarácie akceptácie demokratických hodnôt a praktík, ako aj zabezpečenia, že jednotlivci pôsobiaci vo verejnej sfére dodržiavajú určité profesionálne a etické zásady. To sa týka tak vyspelých demokracií, ako aj tých, ktoré demokratické inštitúcie stále budujú. (OSCE 2012: 8) Špecifikom tých druhých je prijímanie etických kódexov politických strán pre voľby, ktoré sa snažia napomáhať ich férovosti a slobode (Goodwin-Gill 1998: 3). V rámci vyspelých demokracií etické kódexy využívajú národné parlamenty (OSCE 2012) ale aj jednotlivé politické strany. Potreba jednotných etických kódexov pre poslancov demonštruje fakt, že neformálne pravidlá sa medzi jednotlivcami výrazne odlišujú (Atkinson, Mancuso 1985).

V prostredí Česka a Slovenska je využívanie etických kódexov v politike stále relatívne neprebádané. Vo verejnej sfére sú využívané na rôznych úrovniach – od centrálnych inštitúcií až po samospráv (Nesiba, Kovanič 2017). Politické strany etické správanie svojich členov a nominantov regulujú zväčša cez stanovy, využívanie etických kódexov je relatívne zriedkavé.

Metodológia výskumu obsahu etických kódexov

Obsah a efektívnosť EK bola doteraz skúmaná najmä v business prostredí. Prostredie politických strán je síce odlišné, ale nazdávame sa, že základné náležitosti budú podobné aj v tomto kontexte. Politické strany tiež sledujú určité ciele, fungujú v kompetitívnom prostredí a sú pod dohľadom verejnosti. Výskum naznačuje, že EK sú efektívne v prípade, ak je jasne definovaný cieľ kódex, pravidlá správania sa pre signatárov (aké správanie je žiadúce a aké nežiaduce), sú jasne definované kontrolné mechanizmy dohľadu nad dodržiavaním stanovených pravidiel a existuje postih za ich nedodržanie (Casel, Johnson, Smith 1997).

V literatúre neexistuje špecifická metóda, ako skúmať formálnu stránku etických kódexov politických strán. Vo všeobecnej rovine sa odkazuje na tri interpretácie obsahu kódexov, teda či plnia funkciu regulačnú, výchovnú alebo aspiračnú (Putnová, Seknička 2016). Dôvod, prečo neexistuje jednotná metodika skúmania, môže súvisieť s faktom, že etika je rôznorodá a v rámci rozličných kultúr plní odlišnú úlohu. (Smolík, Čeněk, Vykoukalová 2016).

Etické kódexy vo svojich formálnych výpovediach regulujú etické správanie politickej strany, ale ak sa nemá jednať len o všeobecné deklaratívne tézy, kódex musí budiť dôveryhodnosť. Na hľadisko dôveryhodnosti je zamerané aj posudzovanie EK v komerčnej sfére (napr. hodnotenie kódexov Ethisphere Institute). Vo výskume vychádzame z predpokladu, že princíp dôveryhodnosti súvisí s tým, že sa čitateľ kódexu dozvie kto a kedy kódex schválil, pre koho je kódex určený, a či existujú určité kontrolné mechanizmy jeho dodržiavania. V rámci výskumu sa teda sústredíme na nasledujúce dimenzie:

Implementácia - kto, kedy etický kódex pripravil, navrhol a schválil, kedy a akou formou je možné kódex revidovať.
Špecifikácia - kto je povinný normu dodržiavať, kto sú participujúce skupiny.
Aplikácia – či v rámci EK existuje odkaz na iné stranícke dokumenty, rozhodnutia alebo na legislatívu.
Kontrola - či EK obsahuje informácie o tom, kto kontroluje a rozhoduje o porušení noriem.

Analýza týchto faktorov odkazuje na širšie a jasnejšie chápanie, či je možne kódex uchopiť v jeho pravom význame a odlíšiť ho od iných stranických dokumentov – ako sú stanovy alebo programové tézy. Vzorkou pre analýzu sú parlamentné politické strany na Slovensku zastúpené v NR SR a

v ČR zastúpené v Poslaneckej snemovni. Zvolenou metódou je tematická analýza etických kódexov týchto strán, prípadne iných dokumentov, ktoré regulujú etické správanie.

Analýza etických kódexov parlamentných strán v ČR

V ČR existovala snaha o zavedenie etického kódexu na pôde Parlamentu ČR (Poslanecká sněmovna alebo Senát), ktorá zatiaľ nebola úspešná. V roku 2005 bol hlavným iniciátorom týchto snáh vtedajší predseda Poslaneckej snemovne Lubomír Zaorálek (ČSSD). Z dôvodu nezáujmu väčšiny poslancov o jeho prijatie však nebol zaradený do rokovacieho poriadku a kódex bol podpísaný dobrovoľne len niekoľkými jednotlivcami. ČSSD tento kódex využila a jej kandidáti ho pred voľbami museli podpísať. Kódex bol na danú dobu zostavený relatívne podrobne - zameral sa na boj proti zneužívaniu poslaneckých výhod ako zamestnávanie rodinných príslušníkov, obmedzený prístup lobistov k poslancom a podobne.

Iniciatíva o presadenie EK bola opäť naštartovaná po parlamentných voľbách v roku 2010, kedy sa tematikou zostavenia kódexu zaoberala novovytvorená Rada vlády pre boj s korupciou. Materiál pre parlament bol pripravený touto inštitúciou na prejedanie v roku 2013, ale s pádom Nečasovej vlády boli všetky snahy opäť pozastavené.

Etická regulácia mimo etických kódexov

Niektoré strany svoj etický kódex nemajú a ani o jeho prijatí neuvažujú. Do tejto kategórie spadá KDU-ČSL a Starostové. Podobne aj ODS sa odvoláva na stranícke stanovy, ktoré považuje za dostatočné a o samostatnom EK neuvažuje. Podľa odkazu vedúceho mediálne- analytického ústredia ODS Jakuba Kajzlera sa členovia riadia stanovami, ktoré upravujú aj správanie svojich členov, a z toho dôvodu nie je EK potrebný (E-mail ODS 2017) Podobne sa vyjadrilo aj KSČM, ktoré považuje svoje stanovy za dostatočné a suplujúce EK (E-mail KSČM 2017).

Ďalšie súčasné strany vnímajú potrebu EK, ale v súčasnosti ich zavedené nemajú. Odvolávajú sa na stanovy alebo iné stranícke dokumenty a zákony. Sem spadá TOP 09, alebo Strana přímé demokracie. TOP 09 za etický kódex považuje tzv. Hodnotové desatoro TOP 09, ktoré bolo zavedené pri vzniku strany. Bližšie preštudovanie tohto materiálu však poukazuje na to, že nespĺňa charakteristiky etického kódexu, obsahuje len určité všeobecné tézy o hodnotovom ukotvení členov. SPD reguluje správanie sa členov svojimi stanovami a dokumentom s názvom Prehlásení přijetí za člena SPD.

Strany s prijatými etickými kódexami

Strany, ktoré majú prijaté etické kódexy, sú predovšetkým ANO a ČSSD. Pre potreby komparácie v texte uvádzame aj kódexy Strany Zelených a Českej Pirátskej strany, ktoré považujeme za najprepracovanejšie. Etický kódex ČSSD je dokument schválený pre kandidátov do PS ČR vo voľbách v roku 2010. Vychádza z návrhu niekdajšieho predsedu PS ČR Lubomíra Zaorálka z roku 2005. Kódex je skôr deklaratorný, avšak obsahuje niekoľko konkrétnejších regulačných bodov, dotýkajúcich sa povinnosti dodržiavať zásady ochrany verejného záujmu, otvorenosti informácií smerom k verejnosti a tzv. zásady svedmostitosti. Deklaratórny charakter má tvrdenie, že poslanec by sa mal chovať tak, aby nebolo ohrozené dobré meno poslaneckej snemovne a jej dôstojnosť. Body kódexu sú formulované len veľmi všeobecne.

Regulačne špecifickejší charakter má ustanovenie, že poslanec musí ohlásiť prijatie daru nad sumu päť tisíc korún a nesmie prestúpiť do iného poslaneckého klubu v rámci daného volebného obdobia. Poslanec taktiež musí hlasovať za racionálne návrhy na obmedzenie imunity ústavných činiteľov (čl. 6). EK neobsahuje žiadne údaje o procese jeho prijímania. Kódex zaväzuje len kandidátov na poslanca za stranu, na ostatných členov sa nevzťahuje. V prípade porušenia EK sa poslanec zaväzuje zaplatiť pokutu vo výške mesačného platu poslanca. Konkrétnym arbitrom je grémium ČSSD, ktoré posudzuje priestupky voči kódexu.

	Implemenácia	**Špecifikácia**	**Aplikácia**	**Kontrola**
ČSSD	nejasná	Kandidáti do PS ČR	nie je	Grémium ČSSD

Etický kódex Politického hnutia ANO sa nazýva „Morální kodex reprezentanta politického hnutí ANO 2011." Po jeho bližšom preštudovaní sa javí, že hnutie ANO 2011 sa vo veľkej miere inšpirovalo kódexom ČSSD. Dôležitým faktom je, že kódex bol schválený 30. 10. 2013, teda až po parlamentných voľbách. Táto skutočnosť naznačuje, že ANO využíva etický kódex ako marketingový nástroj. To sa preukázalo aj v roku 2017, kedy tajne a bez možnosti účasti členov boli zmenené niektoré časti kódexu (ČT24 2017).

Kódex je určený pre všetkých členov hnutia a vzťahuje sa najmä na poslancov a ich povinnosti voči poslaneckému klubu. Kódex má aj regulačný charakter, stanovuje ako a za akých okolností sa má člen hnutia chovať a tiež, aké sú následky v prípade nedodržania stanovených noriem. Doku-

ment vo všeobecnej rovine uvádza, že akýkoľvek konflikt záujmov nie je prípustný. Ďalším záväzkom je, že člen hnutia nepovedie neetickú kampaň. Kódex ďalej reguluje správanie v oblasti boja proti klientelizmu a proti zneužívaniu vnútorných informácií. Tieto body však nemajú oporu v implementácii a špecifikácii s inými stranickými dokumentmi a nestanovujú jasne hranicu, kde už je etické správanie prekročené. Zástupca ANO by mal tiež informovať verejnosť o svojom vzdelaní a kvalifikácii, ktoré zodpovedá jeho zaradeniu do volenej alebo úradnej a straníckej funkcie. V kódexe sa do marca 2017 uvádzalo, že zástupca, proti ktorému sa vedie trestné stíhanie, sa bezodkladne zriekne mandátu a členstva v hnutí. Tento bod ale po zmene EK v marci vypadol. Táto drobná zmena ilustruje, že implementácia EK je vedená centrálne a bez možnosti diskusie medzi radovým členstvom.

Podobne ako kódex ČSSD, EK ANO stanovuje pokutu vo výške jedného mesačného platu za nedodržanie ustanovení kódexu, napr. ak poslanec nehlasuje v súlade s klubom. Hlasovanie je tak znovu EK vyžadované ako záväzné v prospech rozhodnutia klubu. Z kódexu nie je zrejmé, kto schvaľuje zmeny a kto sa k nim môže vyjadriť. Prax zmeny v roku 2017 naznačuje silnú centralizáciu a netransparentnosť tohto rozhodovania. Kódex vo svojom poslednom bode uvádza, že porušenie EK rieši Rozhodcovská a zmierovacia komisia hnutia.

	Implemenácia	**Špecifikácia**	**Aplikácia**	**Kontrola**
ANO	nejasná	Členovia hnutia	nie je	Rozhodcovská a zmierovacia komisia

Strana Zelených v súčasnosti nie je zastúpená v PS ČR, ale má svojich zástupcov v Senáte ČR. Jej EK sa nazýva Etický kodex člena Zastupitelstva města či obce Strany Zelených. Už na prvý pohľad sa jedná o podrobný a špecifický materiál. Je zostavený pre zvolených kandidátov v rámci komunálnych a krajských volieb. Členovia sa pri zvolení zaväzujú svojím podpisom k dodržiavaniu uvedených noriem. Kódex obsahuje ustanovenia týkajúce sa stretu záujmov, poskytovania informácií, prijímania darov a výhod a pracovnej disciplíny.

EK uvádza, kto môže na miestnej úrovni posúdiť, či bol kódex porušený. Podnet na posúdenie môže podať nielen člen Strany zelených, ale aj občan. Kódex uvádza, že opakované porušenie môže viesť k odňatiu členstva v strane. V niektorých bodoch sa odvoláva na zákon č. 159/2006. Sb. o strete záujmov. Taktiež stanovuje, že každý poslanec k 30. júnu odovzdá oznámenie o činnostiach, majetku, príjmoch, daroch a záväzkoch. Tieto údaje súvisia s výkonom funkcií zastupiteľstva a umožňujú kontrolu jeho

zastupiteľskej činnosti. Oznámenie o činnostiach, majetku, príjmoch, daroch a záväzkoch poskytuje aj zástupca Hlavného úradu SZ, ktorý zabezpečí jeho uverejnenie na oficiálnych internetových stránkach SZ. Tento bod je veľmi konkrétny a na webstránke strany je možné vyhľadávať časť týchto informácií. Z EK je zrejmé, že je cielený na aktívnych voličov, ktorí sa zaujímajú o stranu a ktorí majú záujem podrobnejšie kontrolovať svojho voleného zástupcu.

	Implemenácia	**Špecifikácia**	**Aplikácia**	**Kontrola**
SZ	Schválený Republikovou radou SZ	Obecní a krajskí poslanci	Zákon o strete záujmov	Krajská revízna komisia

Posledným príkladom je kódex Českej pirátskej strany nazvaný Kódex pirátskeho poslanca. Jedná sa o dostatočne prepracovanú formu EK a spolu so Stranou zelených má Česká pirátska strana dokument, ktorý obsahuje najviac regulačných a konkrétnych pravidiel. Kódex kladie veľký dôraz na participatívne celostranícke zhromaždenia, ktoré rozhodujú o niektorých zásadných otázkach v strane. Celý kódex je rozdelený na 5 článkov, ktoré sa rozdeľujú na jednotlivé okruhy. Prvým je záväzok voči Pirátskej strane, ktorý špecifikuje zásadné povinnosti, hlasovanie v súlade s programom a klubom.

Ďalší bod – osobná poctivosť – reguluje zneužívanie politickej moci pre vlastnú potrebu. Ďalšie body sa dotýkajú požiadaviek na zverejňovanie mien lobistov, s ktorými sa poslanec stretáva, priehľadnosť osobných pomerov, zverejňovanie zmlúv a celkovú transparentnosť. Kódex ďalej reguluje stret záujmov a obsahuje opatrenia na boj proti korupcii. V prípade, že sa jednotlivec stane podozrivým z korupcie, je povinný poskytnúť maximálnu súčinnosť na prešetrenie podozrení.

V etickom kódexe je zrejmá previazanosť so straníckym programom. Najvýraznejším momentom je fakt, že v EK je obsiahnutá informácia, že podpísaný člen strany súhlasí so žalobou na svoju osobu v prípade ak by nesplnil záväzky uvedené v EK. Toto je ojedinelá formulácia, ktorú nemá žiaden z iných kódexov.

	Implementácia	**Špecifikácia**	**Aplikácia**	**Kontrola**
ČPS	nejasná	Všetci kandidáti	vnútorné predpisy (stanovy, organizačný a rokovací poriadok)	Rozhodcovská komisia

Analýza etických kódexov parlamentných strán v SR

Na Slovensku je etická regulácia politikov a nominantov politických strán pomocou etických kódexov len minimálna. Na úrovni Národnej Rady Slovenskej Republiky bol etický kódex plánovaný v rámci novelizácie rokovacieho poriadku v roku 2015. Prípravu dokumentu zastrešoval podpredseda parlamentu za SMER-SD Milan Čič (Podivinská 2015). Nový rokovací poriadok sa však počas vtedajšieho volebného obdobia neprijal a v rámci novelizácie rokovacieho poriadku pod záštitou predsedu parlamentu Andreja Danka (SNS) už etický kódex poslancov neobsahoval.

Politické strany regulujúce etické konanie mimo EK

Väčšina slovenských politických strán reguluje etické správanie svojich poslancov a členov mimo etické kódexy. Príkladom je strana MOST-HÍD, ktorá odkazuje na prihlášku za člena, obsahujúcu otázky týkajúce sa bezstrestnosti kandidáta a jeho vedomej spolupráce s komunistickým režimom. (E-mail MOST, 2017)

Politická strana SMER-SD etický kódex v súčasnosti prijatý nemá, ale pracuje na ňom najmenej od roku 2014. V súčasnosti je podľa komunikácie s tlačovým odborom stále rozpracovaný a musí ešte prejsť vnútrostraníckou diskusiou. (E-mail SMER, 2017) Etický kódex má v súčasnosti prijatý výlučne strana Sloboda a Solidarita.

Strana s etickým kódexom

V prostredí Slovenska má etický kódex prijatý len strana Sloboda a Solidarita (SaS). Jej EK je veľmi stručný dokument, ktorý pozostáva z úvodu, siedmych bodov a záveru. Jeho cieľom je dôveryhodnosť členov a nominantov strany. Reguluje etické správanie v oblastiach nakladania s verejnými zdrojmi, majetkového aj nemajetkového prospechu a stretu záujmov. EK navyše jasne deklaruje, že všetci jednotlivci musia deklarovať svoje majetkové pomery na webovej stránke www.politikaopen.sk.

Z dokumentu nie je jasné, kedy a akým spôsobom bol EK pripravený a schválený. EK špecifikuje tri skupiny, ktoré sú viazané jeho ustanoveniami – členovia, kandidáti a nominanti strany. EK je dokumentom, ktorý stojí sám o sebe a neodkazuje na ďalšie stranícke dokumenty alebo legislatívu. V závere ustanovuje, že nedodržiavanie alebo porušovanie kódexu posudzuje Dozorná a rozhodcovská komisia strany, čo je najvyšší kontrolný orgán strany. Konkrétne mechanizmy posudzovania a sankcie za prehrešky nie sú špecifikované.

	Implemenácia	Špecifikácia	Aplikácia	Kontrola
SaS	nejasná	Členovia, kandidáti a nominanti	nie je	Dozorná a rozhodcovská komisia

Záver

Regulácia etického správania je témou, ktorá je dôležitá pre všetky politické strany. Väčšina však stále toto správanie reguluje na základe interných dokumentov a neprijíma špecifické etické kódexy. Tento stav je ešte vypuklejší na Slovensku, kde má prijatý etický kódex len jedna politická strana – SaS. Výskum ukázal niekoľko odlišností v prístupe k etickým kódexom medzi Českou a Slovenskou republikou.

V Českej republike je povedomie ohľadom kódexov je u politických strán vyššie. Samostatné etické kódexy mali v júli 2017 prijaté dve vládne strany – ANO a ČSSD a dve strany zastúpené v Senáte ČR, ktoré v nadchádzajúcich voľbách ašpirujú na vstup do poslaneckej snemovne a majú už niekoľkých zástupcov v miestnych a krajských správach. Širšie využívanie etických kódexov v ČR je spôsobené niekoľkými faktormi. Po prvé, k etickým kódexom sa dlhodobo vyjadruje vláda ČR a parlament v niekoľkých oficiálnych dokumentoch a stratégiách (viď napr. Uznesenie vlády o etickom kódexe úradníkov a zamestnancov verejnej správy z roku 2016). Po druhé sú etické kódexy prijímané v českej samospráve, kde etické kódey má väčšina krajských zastupiteľstiev a tento proces je podporovaný Asociáciou krajov ČR. (Asociace krajů ČR 2017) Na prijímanie etických kódexov zároveň tlačí aj súkromný sektor (Hospodářská komora ČR 2016) a neziskové organizácie (Oživení 2016; Transparency International ČR 2015).

Čo sa týka situácie na Slovensku, tak etické kódexy nie sú predmetom verejného diskurzu. Vo verejnej správe jednotlivé inštitúcie prijímajú etické kódexy štátneho zamestnanca, ale etické kódexy politických strán sa nespomínajú v žiadnych oficiálnych dokumentoch. Na prijímanie etických kódexov pre verejných činiteľov sčasti tlačil podobne ako v ČR neziskový sektor (Sičáková, Zemanovičová 2000).

Etické kódexy v českom a slovenskom prostredí regulujú etické správanie rozličných skupín osôb – špecifikácia sa líši od všetkých kandidátov a nominantov až po špecifické skupiny obecných a krajských zastupiteľov. Do budúcnosti by bolo vhodné etické kódexy rozšíriť na čo najväčšie skupiny – členstvo, kandidátov aj nominantov. Ďalší problém predstavujú kon-

trolné mechanizmy, ktoré nie sú dostatočne špecifikované a iba v niektorých prípadoch obsahujú konkrétne postihy.

Zvyšovanie dôveryhodnosti politických strán, ich členov a kandidátov zostáva jednou z najväčších výziev súčasných demokracií. Prijímanie, dodržiavanie a vynucovanie etického správania cez etické kódexy môže predstavovať jednu z aktivít, ktorými sa dá prispieť k tomuto cieľu.

Literatúra

ASOCIACE KRAJŮ ČR. (2017): *Komparativní studie. Protikorupční opatření v krajích České republiky – analýza stávajícího stavu, srovnání s Best practice v zahraničí a návrh vhodných opatření*. Asociace krajů ČR. <http://www.asociacekraju.cz/files/files/dokumenty/PROJEKTY/-protikorupce/GTA_komparativni-studie_FINAL_z-CD_sLogem.pdf> [17. 7. 2017].

ATKINSON, M. M.: MANCUSO, M. (1985): Do We Need a Code of Conduct for Politicians? The Search for an Elite Political Culture of Corruption in Canada. In: *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 18, No. 3, s. 459-480.

CASEL, C.; JOHNSON, P.; SMITH, K. (1997): Opening the Black Box: Corporate Codes of Ethics in their Organizational Context. In: *Journal of Business Ethics,* Vol. 16, s. 10–24.

ČT24. (2017): ANO zmírnilo morální kodex, rezignaci členů žádá až po obžalobě. In *ČT24.cz*,publikované 30. 3. 2017, <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/2071464-ano-zmirnilo-moralni-kodex-rezignaci-clenu-zada-az-po-obzalobe> [17. 7. 2017].

KSČM, MOST, ODS, SMER-SD (2017): *Odpovede na emailové otázky zaslané politickým stranám KSČM, MOST, ODS, SMER-SD* [Mail Communication with Czech and Slovak Political Parties: KSČM, MOST, ODS, SMER-SD].

GOODWIN-GILL, G. S. (1998): *Codes of Conduct for Elections.* A Study Prepared for the Inter-parliamentary Union. Geneva: Inter-Parliamentary Union.

HOSPODÁŘSKÁ KOMORA ČR. (2016). *Návrh opatření na posílení transparentnosti legislativního a rozhodovacího procesu ve vztahu k lobbistické činnosti*, <http://www.komora.cz/pro-podnikani/legislativa-a-normy/pripominkovani-legislativy/nove-materialy-k-pripominkam/238-16-navrh-opatreni-na-posileni-transparentnosti-legislativniho-a-rozhodovaciho-procesu-ve-vztahu-k-lobbisticke-cinnosti-t-7-12-2016.aspx> [17. 7. 2017]

NESIBA, J.; KOVANIČ, M. (2017): Etické kodexy samosprávy v Brně. In: KLÍMOVÁ, V.; ŽÍTEK, V. (eds.): *XX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků.* Kurdějov: Masarykova Univerzita, s. 898-903.

OSCE (2012): *Background Study: Professional and Ethical Standards for Parliamentarians*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).

OŽIVENÍ. (2016): *Hodnocení transparentnosti krajů – krajské volby 2016*. <http://www.hodnocenikraju.cz/web/doporuceni-krajum> [17. 7. 2017].

PODIVINSKÁ, A. (2015): Etický kódex poslancov NR SR. In: *Právne Noviny*, 2. 8. 2015, <https://www.pravnenoviny.sk/legislativa/eticky-kodex-poslancov-nr-sr> [17. 7. 2017].

PUTNOVÁ, A.; SEKNIČKA, P. (2016): *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada.

SIČÁKOVÁ, E.; ZEMANOVIČOVÁ, D. (2000): *Konflikt záujmov, etika a etický kódex vo verejnej správe*. Bratislava: Transparency International Slovensko.

SMOLÍK, J.; ČENĚK, J.; VYKOUKALOVÁ, Z. (2016): *Interkulturní psychologie*. Praha: Grada.

STEVENS, B. (1994): An analysis of corporate ethical code studies: "Where do we go from here?" In: *Journal of Business Ethics*, Vol. 13, No. 1, s. 63-69.

TRANSPARENCY INTERNATIONAL ČR. (2015): *Lobbing a jeho regulace v EU a v ČR*, <https://www.transparency.cz/tiskova-konference-lobbing-a-jeho-regulace-v-eu-a-v-cr/> [17. 7. 2017].

Kontakt:

PhDr. Jiří Nesiba, Ph.D. – Martin Kovanič, M.A., Ph.D.

Ústav sociálního rozvoje
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Development
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: jiri.nesiba@mendelu.cz
E-mail Address: martin.kovanic@mendelu.cz

Srbsko medzi cyrilikou a latinkou[1]

Juraj Marušiak

Abstract

Serbia between the Cyrillic Alphabet and the Latin Alphabet. *The paper deals with the discussions about the role of Cyrillic and the Latin alphabet in the Serbian society after the dissolution of Yugoslavia in 1991. Cyrillic is a traditional Serbian alphabet and the Latin alphabet was introduced only after the establishment of Yugoslavia in 1918. Recently, the majority of population prefers the Latin alphabet instead of Cyrillic. The aim of author is to identify the main actors of disputes regarding the alphabet in Serbia. This issue is going to be politicized, as the centre-right and right-wing political parties declared their aim to strengthen the position of Cyrillic by the legislative measures. On the other hand, such policy is part of nationalizing processes in Serbia, accompanied with the rejection of heritage of the former Yugoslavia.*

Kľúčové slová: Srbsko; juhoslavizmus; cyrilika; latinka; národný záujem

Keywords: Serbia; Yugoslavism; Cyrillics, Latin alphabet; national interest

Úvod

Jazyková situácia v priestore bývalej Juhoslávie je poznamenaná dezintegračnými procesmi na začiatku 90. rokov. Vznik nových nezávislých štátov bol v jej prípade sprevádzaný aj administratívnou, resp. politicky motivovanou dezintegráciou dominantného srbochorvátskeho jazyka, ktorý predstavoval integrujúci faktor juhoslovanského štátu, aj keď po druhej svetovej vojne nemal garantované postavenie štátneho jazyka.

[1] Chcel by som vysloviť poďakovanie Dr. Sanji Zlatanović z Etnografického ústavu Srbskej akadémie vied a umení za pomoc pri získavaní materiálov a odborné konzultácie pri príprave štúdie.

Srbochorvátčina ako projekt jazykovej a politickej integrácie

Kodifikácia srbochorvátskeho jazyka, podobne ako aj jeho neskoršia dezintegrácia, bola výsledkom politických procesov v regióne. Srbochorvátsky jazyk sa sformoval ako výsledok tzv. Viedenskej jazykovej dohody z roku 1850 (*Bečki književni dogovor* 1850), na základe ktorej zástupcovia srbských, chorvátskych a slovinských intelektuálnych a politických elít definovali svoje jazyky ako varianty jedného jazyka s jednou literatúrou, ale zapisované dvoma písmami[2]. Išlo o projekt politickej jednoty troch etník, žijúcich v danom čase v dvoch štátoch – v Rakúskej monarchii a v Osmanskej ríši (Hromadžić 2017: 76-77). Hoci partikularistické tendencie tento projekt spochybňovali, srbochorvátsky jazyk sa etabloval ako „jeden štandardnojazykový systém" ešte pred rokom 1918 (Brborić 2004: 18). Zároveň projekt „juhoslavizmu", t. j. politickej a potenciálne etnickej jednoty južných Slovanov, spochybňoval a prekonával pretrvávajúcu definíciu národných identít na náboženskom základe (t. j. srbskej a čiernohorskej na základe príslušnosti k pravosláviu a chorvátskej, hlásiacej sa ku katolíckemu náboženstvu).

Po prvej svetovej vojne sa Srbsko, Čierna Hora a južnoslovanské územia bývalého Rakúsko-Uhorska stali súčasťou novovzniknutého Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, premenovaného v roku 1929 na Juhoslovanské kráľovstvo. Úradné postavenie v štáte, vychádzajúcom z koncepcie tzv. trojkmeňového národa, získal jazyk „srbsko-chorvátsko-slovinský" [3]. Počas okupácie Juhoslávie nacistickým Nemeckom a fašistickým Talianskom v rokoch 1941-1945 sa namiesto srbochorvátskeho jazyka používal pojem „chorvátsky jazyk" na území Nezávislého chorvátskeho štátu a v Srbsku srbský jazyk.

Po druhej svetovej vojne bola koncepcia „trojkmeňového národa" opustená. Ústava Federatívnej ľudovej republiky Juhoslávie ponechávala úpravu jazykovej politiky na národné republiky. Slovinčina a macedónčina dostali štatút úradných jazykov. Zároveň však ústredná vláda realizovala viacero opatrení, zameraných na posilňovanie spoločného juhoslovanského povedomia. Popri armáde významnú rolu zohrávalo školstvo a federálna televízia. Zároveň bola obnovená pozícia srbochorvátskeho jazyka ako spoločného jazyka pre Srbov, Chorvátov, Čiernohorcov a obyvateľov Bosny a Hercegoviny formou tzv. Novosadskej dohody z roku 1954, formálne

[2] V západnej časti projektovaného srbochorvátskeho jazykového areálu katolícke a moslimské obyvateľstvo používalo takmer výlučne latinku, kým obyvatelia pravoslávneho vierovyznania používali cyriliku.

[3] Porovn. *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* 1921*,* čl. 3; *Ustav Kraljevine Jugoslavije* 1931, čl. 3.

uzavretou medzi Maticou srbskou a Maticou chorvátskou. Belehrad a Záhreb získali štatút dvoch hlavných jazykových centier. Záväzným sa stalo používanie dvojčlenného názvu v úradnom styku (srbochorvátsky, resp. chorvátskosrbský v Chorvátsku). Dohoda garantovala rovnoprávnosť cyriliky a latinky a vyučovanie oboch písem bolo záväzné. Bola garantovaná rovnoprávnosť ekavskej výslovnosti, zaužívanej vo východnej časti srbochorvátskeho jazykového areálu a ijekavskej výslovnosti, typickej nielen pre Chorvátsko, ale aj pre Bosnu a Hercegovinu, Čiernu Horu a západné oblasti Srbska (napr. *mleko / mlijeko* = mlieko) (*Novosadski dogovor* 1954: 9-10). Srbochorvátsky jazyk sa teda od momentu svojho vzniku formoval ako polycentrický, pričom v jednotlivých republikách, resp. regiónoch, sa používali v úradnom styku jeho regionálne varianty (Greenberg 2004: 70). Hranice medzi nimi sa však neprekrývali s etnickými, ani s republikovými hranicami, ktoré sa po roku 1991 transformovali na hranice samostatných štátov. Vznik Juhoslávie navyše prispel k masovému rozšíreniu latinky do území, obývaných príslušníkmi srbského etnika, kým v Slovinsku a v Chorvátsku sa cyrilika nepoužívala vo väčšom rozsahu a po roku 1991 prakticky vymizla. Predmetom predkladanej štúdie je analýza relevancie diskusie o postavení latinky, resp. cyriliky v srbskom politickom diskurze a či sa opiera o spoločenský konsenzus v duchu konštruktivistickej definície národného záujmu (Kratochvíl 2010) alebo ide o jeho normatívne definovanie v duchu realistickej školy medzinárodných vzťahov (Weiss 2010). Uvedená interpretácia je možná vďaka tomu, že hoci ide o primárne vnútropolitickú diskusiu, je v nej prítomné aj uvažovanie o medzinárodnom postavení Srbska a jeho vzťahu k ostatným nástupníckym štátom bývalej Juhoslávie.

Jazyková legislatíva v Srbsku po roku 1991

Ešte v druhej polovici 80. rokov sa začali aktivizovať v Srbsku skupiny, ktoré zdôrazňovali, že existujúci model Juhoslávie je pre Srbsko nevýhodný. Memorandum Srbskej akadémie vied (SANU), ktorého náčrt sa objavil v oficiálnych srbských novinách v roku 1986, zdôrazňovalo okrem kritiky existujúceho politického a socioekonomického modelu aj údajnú diskrimináciu Srbov nielen v Kosove (v tom čase provincii Srbska so širokou autonómiou), ale aj v Chorvátsku a v Bosne a Hercegovine. Spochybnili tým aj koncepciu srbskej verzie srbochorvátčiny, zapisovanej cyrilikou a latinkou, keďže identitu Srbov, žijúcich v Chorvátsku, spojili práve s používaním cyriliky (SANU 1986; Greenberg 2004 : 72).

Rozpad Juhoslávie a politická transformácia priniesli takisto rast vplyvu Srbskej pravoslávnej cirkvi, nielen ako konsolidujúceho faktoru srbského

nacionalizmu, ale aj ako morálnej autority v spoločnosti, vo verejnom živote. Pravoslávna cirkev má takisto neoficiálny štatút srbskej národnej inštitúcie v etnicky zmiešaných oblastiach či už v samotnom Srbsku (Vojvodina, Sandžak, Kosovo), ale aj v srbských komunitách za jeho hranicami. Definuje sa ako ochrankyňa tradičných srbských hodnôt, pričom v komunikácii s verejnosťou sa striktne pridržiava cyriliky (Tomić 2014: 278-279). V tomto duchu formulovala charakteristiky srbskej identity aj značná časť intelektuálov. Tak napr. podľa slov historika Radovana Samardžića predstavuje pravoslávie „ústredný prvok srbského národného charakteru" (Samardžić 1991: 172; Pavković 1998: 516-517).

Začiatkom 90. rokov 20. storočia sa z iniciatívy nacionalistických vlád v nástupníckych štátoch bývalej Juhoslávie realizovala aj jazyková rozluka, spočívajúca v prvom rade v premenovaní srbochorvátčiny, resp. jej regionálnych variantov. Politické elity nových štátov vnímali jazyk nielen ako nástroj komunikácie, ale zdôrazňovali aj jeho manifestatívnu funkciu (Brborić, Ivić 2004: 48-49). Jazyk teda definuje novoformované politické komunity, definuje ich základné obyvateľstvo, ich geografické, ale aj mentálne hranice. V podmienkach rozpadu Juhoslávie sa tak stal symbolom, určujúcim, kto je členom novokonštruovanej politickej, etnicky prezentovanej komunity a kto do nej, naopak, už nepatrí. Deje sa tak aj na lokálnej úrovni, napr. v podmienkach etnicky zmiešanej Bosny a Hercegoviny (Hromadžić 2017: 91), napriek tomu, že príslušníci rozličných etnicky definovaných komunít spravidla používajú rovnaký dialekt, resp. regionálny variant jazyka.

Srbská republika, ešte ako súčasť SFRJ vo svojej ústave z roku 1990 (čl. 8) ako úradný jazyk definovala srbochorvátsky a cyriliku, pričom používanie latinky v úradnom styku mal určovať zákon (*Ustav Republike Srbije* 1990). Ústava Zväzovej republiky Juhoslávie z roku 1992 ako úradný jazyk už definovala „srbský jazyk ekavskej a ijekavskej výslovnosti a cyriliku. Používanie latinky v úradnom styku mal upraviť osobitný zákon, ako aj používanie jazykov a písiem národnostných menšín v oblastiach, kde žijú (*Ustav Savezne Republike Jugoslavije* 1992). Po osamostatnení Čiernej Hory v roku 2006 bola prijatá nová Ústava Srbskej republiky, ktorá v úradnom styku už jednoznačne kodifikuje používanie srbského jazyka a cyriliky (čl. 10) (*Ustav Republike Srbije* 2006). Zákon o úradnom používaní jazykov a písiem z roku 1991 ešte reflektuje úvahy o možnom pokračovaní juhoslovanskej federácie. Ako úradný jazyk definoval srbochorvátsky, ktorý sa, keď „predstavuje srbský jazykový výraz, ekavský alebo ijekavský, nazýva aj srbským jazykom". V ďalšom texte sa však už hovorí iba o srbskom jazyku. Takisto kodifikuje používanie cyriliky v úradnom styku a v prípadoch stanovených zákonom aj latinky (čl. 1). Novelizácia zákona z roku 2010

však už vychádza z dikcie Ústavy Srbskej republiky z roku 2006 a jednoznačne definuje ako úradný jazyk srbčinu (Zakon 1991, 2010).

Vzťah latinky a cyriliky v každodennej praxi

Jazyková politika v Srbsku po roku 1991 oscilovala medzi juhoslavizmom a srbským partikularizmom. Uvedené dilemy odzrkadľuje aj nekonsolidovaný názov jazyka a paralelné používanie pojmov „srbský" a „srbochorvátsky". Na rozdiel od vlny purizmu v Chorvátsku, či presadzovania regionálnych výrazov do novokonštituovaného bosnianskeho a čiernohorského jazyka však v Srbsku neprebehli zásadné zásahy do komunikačnej podoby jazyka (Greenberg 2004: 50; Bugarski 2000).

Kodifikácia cyriliky ako úradného písma neznamenala ani ústup latinky z verejného života. V povedomí značnej časti používateľov jazyka stále pretrváva vedomie jednotného, aj keď polycentricky normovaného jazyka, ktorý sa označuje napr. ako „naš jezik" (náš jazyk) (Brborić 2004: 25), pokiaľ sa jeho nositelia usilujú vyhnúť jeho etnickej definícii. Latinka je naďalej silne zastúpená napr. v médiách alebo v komerčnej sfére. Len dva celoštátne mienkotvorné denníky (pravicové Večernje novosti a stredopravá Politika) vychádzajú v cyrilike, podobne ako Sportski žurnal. Ostatné denníky, orientované ľavicovo, resp. centristicky (napr. Danas, Blic), ale aj bulvárne médiá (Kurir, Informer, Alo!) uprednostňujú latinku. Aj centrálne denníky, vydávané v cyrilike, podobne ako väčšina štátnych inštitúcií, však majú mutáciu svojich webových stránok v srbskej latinke. Pretrváva trend vydávať viac kníh v latinke než v cyrilike s ohľadom na možnosti ich uplatnenia na trhu, keďže distributéri v Chorvátsku a v Bosne nemajú o knihy v cyrilike záujem (Vuličević 2015). Na druhej strane publikácie, vydávané štátnymi inštitúciami, musia byť tlačené v cyrilike. Hoci v 90. rokoch Juhoslovanská zväzová republika používala dináre označované výhradne v cyrilike, v súčasnosti sú v obehu bankovky s dvojitým označením v oboch písmach. To naznačuje, že faktický dualizmus v používaní písma nepriamo uznávajú aj srbské štátne orgány. V prospech latinky pôsobilo aj rozširovanie informačných technológií a internetu, ktoré vo svojich počiatkoch viac podporovali práve latinku. Latinka dominuje aj v komerčnej sfére, napr. v nápisoch na obchodoch, hoci používanie písiem je v súkromnom či verejnom styku neraz veľmi situatívne. Nie je zriedkavosťou obchod, ktorého vývesný štít je v cyrilike a ďalšie oznamy sú v latinke, resp. naopak, v závislosti od rozhodnutia vlastníka, resp. konkrétneho zamestnanca.

Exaktné dáta, ktoré by umožnili kvantifikáciu používateľov oboch písem, samozrejme, nie sú k dispozícii. Prieskum verejnej mienky, ktorý

agentúra Open Source publikovala v decembri 2014, uvádza, že 47,3 percenta respondentov častejšie používa latinku, kým cyriliku iba 36,2 percenta. Zvyšných 16 percent používa oba písma rovnako. Cyrilika si udržala dominantné postavenie iba vo vidieckych oblastiach (42,9 percenta uprednostňuje cyriliku a 39,8 percenta latinku) a na juhu a východe Srbska (42,2, resp. 40,4 percenta). V Belehrade uprednostňuje latinku viac než 61,6 percenta respondentov, používatelia latinky prevládajú aj vo Vojvodine, miernu prevahu majú však aj v centrálnom Srbsku a v Šumadiji. Z hľadiska vekového rozloženia latinka dominuje medzi príslušníkmi mladších generácií, kým staršie generácie uprednostňujú cyriliku (Open Source 2014; Ivanović 2014).

Diskusie o písme na úrovni občianskej spoločnosti

Vzťah latinky a cyriliky je predmetom pozornosti médií a niektorých skupín občianskej spoločnosti. Tematizujú ju predovšetkým tradicionalisticky orientované združenia, Srbská pravoslávna cirkev, ale aj Matica srbská a časť intelektuálnej komunity, ako napr. jazykovedci, pôsobiaci na Filologickej fakulte Belehradskej univerzity a v Ústave pre srbský jazyk SANU. Narastajúca prítomnosť latinky v každodennom živote a ambivalentný postoj verejnosti k cyrilike, ktorá je tradičným písmom používaným v Srbsku, vyvoláva obavy z jej postupnej marginalizácie.

Medzi najvýznamnejšie aktivity zamerané na posilnenie verejnej pozície cyriliky, bola konferencia jazykovedcov v decembri 2014 v Novom Sade, symbolicky venovaná 60. výročiu Novosadskej dohody. Vyzvala vládu prijať rozhodnú stratégiu na záchranu cyriliky ako „súčasti srbskej identity". Podľa názoru jej účastníkov je cyrilika ohrozená, čo je dôsledok Novosadskej dohody (*Srbija Danas,* 11. 12. 2014).

Latinka je označovaná ako nesrbské písmo. Hoci Matica srbská so sídlom v Novom Sade oficiálne rešpektuje princípy Novosadskej dohody z roku 1954, ňou vydaná Normatívna gramatika srbského jazyka z roku 2013 hovorí o „srbskej cyrilike" a „srbochorvátskej latinke". Autori priznávajú, že latinka sa používa častejšie, ale s „ohľadom na význam cyriliky pre srbskú kultúrnu identitu" jej vytláčanie z verejného používania srbskej identite škodí. „Preto tento proces treba zastaviť a cyriliky treba dať miesto, ktoré jej v srbskej kultúre tradične patrí" (Piper, Klajn 2013: 17).

Sociológ Zoran Avramović zas okrem odvolávania sa na srbskú tradíciu, ktorej súčasťou je cyrilika spolu s pravoslávím, označuje cyriliku za zásadnú kultúrnu hodnotu. Cyrilika je nástrojom komunikácie s kultúrnym dedičstvom. Podľa neho „jazykom a písmom sa stráži národné povedomie:" La-

tinka podľa neho „tendenčne ničí tradíciu dlhú deväť storočí.“ Napokon argumentom obhajcov cyriliky je aj existujúci legislatívny stav (Avramović 2014). Jazykovedec Ivan Klajn, patriaci k stúpencom koexistencie latinky a cyriliky, však takisto varuje, že cyrilika sa môže stať v srbských podmienkach archaickým písmom (Živanović 2014). Denník Večernje Novosti na základe reportáže medzi žiakmi srbských stredných škôl konštatuje, že cyrilika je „mŕtve písmeno na papieri“ a cituje vyjadrenia ministra kultúry a informácií Vladana Vukosavljevića, podľa ktorého existuje vážne nebezpečenstvo, že sa „za dve-tri desaťročia prebudíme a zistíme, že nikto nepoužíva cyriliku“ (Matijević 2017). Latinka je označovaná za nersbské písmo, situácia cyriliky sa prirovnáva k obdobiu prvej a druhej svetovej vojny, keď rakúsko-uhorská okupačná správa, resp. fašistická vláda Nezávislého chorvátskeho štátu na čele s Ante Pavelićom zakazovali jej používanie (Kulić 2015). Objavujú sa však aj agresívne prejavy. Keď napr. v Belehrade zaviedli označovanie ulíc v cyrilike a v latinke na tabuliach rovnakým fontom, v niektorých prípadoch nápisy v latinke boli prelepované (*M. B.* 2015). Na podporu požiadavky revízie, resp. odmietnutia Novosadskej dohody, vystupuje celý rad mimovládnych organizácií, napr. Matica ćirilice, Matica srbského jazyka a cyriliky, Združenie Cyrilika a pod. (Simić 2015). Jazykovedec Predrag Piper, ktorý je stúpencom národno-konzervatívneho tábora, tvrdí, že prostredníctvom latinky prebieha „odsrbčovanie Srbov“ (*Udruženje*). Združenie na obranu cyriliky „Dobrica Jerić“ vypracovalo návrh zákona o úradnom a verejnom používaní jazyka a písiem, podľa ktorého by všetky štátne a verejné ustanovizne mali používať výlučne cyriliku, s výnimkou jazykov národnostných menšín (*Zakon - predlog*).

Ďalšia časť občianskej spoločnosti, azda menej aktívna než tábor obrancov cyriliky, sa však nazdáva, že latinka srbský jazyk neohrozuje. Patria medzi nich stúpenci ľudskoprávnych organizácií (*Danas* 2015), ale aj širší tábor liberálne a ľavicovo orientovaných intelektuálov. Ich najvýznamnejším prejavom bola Deklarácia o spoločnom jazyku, uverejnená v marci 2017, ktorú podpísalo viac než 300 intelektuálov zo Srbska, Chorvátska, Bosny a Hercegoviny a z Čiernej Hory. Podľa ich názoru obyvatelia týchto krajín hovoria spoločným polycentrickým jazykom s regionálnymi variantmi. Deklarovali nesúhlas s využívaním jazyka v prospech segregácie detí v multietnickom prostredí, ale aj za slobodu individuálnej voľby variantu jazyka a jazykovú slobodu v literatúre, umení a v médiách (*Deklaracija* 2017). Stúpenci grafického dualizmu sa nazdávajú, že latinka je takisto súčasťou srbskej kultúry ako cyrilika (Bugarski 2013: 105-107). Objavujú sa však medzi nimi i radikálne názory, podľa ktorých je cyrilika archaizmus a „latinka sa jednoducho ukázala praktickejšia a efektívnejšia. Prechod na latinku je podľa niektorých z nich „výsledok nezastaviteľného prúdu integro-

vania a zjednocovania“ (Malešević 2009: 347-348). Treba však skonštatovať, že podobné názory sa zriedkavejšie ako názory radikálnych stúpencov vytlačenia latinky z verejného priestoru.

Vzťah cyriliky a latinky v straníckom a vládnom diskurze

Pokusy o riešenie „problému latinky“ v Srbsku sa realizovali počas vlády pravicovej koalície Demokratickej strany Srbska, Demokratickej strany a G17 plus v januári 2007. Vtedy ministerstvo kultúry Srbskej republiky predložilo návrh nového zákona o úradom jazyku a jeho materskom písme. Latinka mala podľa tohto návrhu byť ponímaná ako „pomocné písmo“ a jej srbský (nacionalistami označovaný ako „chorvátsky“) variant mal byť nahradený medzinárodným štandardom ISO 90001 pre transliteráciu cyriliky na latinku, čo by fakticky znamenalo elimináciu latinky ako štandardného písma, ktorým sa zapisuje srbský jazyk (Bugarski 2013: 105-107). Posilnenie pozícií Demokratickej strany však spôsobilo, že tento zámer sa neuskutočnil.

Napriek tomu, že vzťah k cyrilike je predmetom diskusií v intelektuálnej komunite, v mimovládnych organizáciách, resp. je agendou Srbskej pravoslávnej cirkvi, politické strany sa tejto téme venujú okrajovo. Touto otázkou sa zaoberajú predovšetkým pravicové a národne orientované subjekty, ale aj vládna Srbská pokroková strana (SNS). Tá sa ešte v programe z roku 2011 zaviazala ochraňovať cyriliku a rozšíriť verejnú prítomnosť „národného písma“, pričom jednou z ciest má byť prijatie nového Zákona o používaní úradného písma vo verejnom používaní a daňové úľavy (SNS 2011).

Menšia nacionalistická strana Dveri sa zaväzuje brániť cyriliku a zabezpečiť, aby nápisy na verejných inštitúciách a podnikoch boli v cyrilike (Dveri). Za používanie cyriliky vo verejných priestoroch, napr. v mestskej doprave v Belehrade a v Novom Sade, sa zasadzuje Demokratická strana Srbska, ktorej predsedníčka Sandra Rašković Ivić v roku 2015 navrhovala daňovo zvýhodniť publikácie, vydávané v cyrilike (*Večernje novosti* 2015).

Tak napr. Socialistická strana Srbska sa zaväzuje chrániť „tradičné národné hodnoty a špecifickosti, osobitne srbský jazyk a cyriliku“ (SPS 2010: 41). S programom podpory cyriliky vystupuje aj strana Nové Srbsko, ktorá ju vníma ako výraz národného bohatstva a svojbytnosti, prostredníctvom ktorej je Srbsko viditeľné vo svete (*Nova Srbija*).

Hoci sa SNS k prijatiu opatrení v prospech cyriliky ešte v roku 2011, konkrétny návrh bol predložený až v júni 2017, čo je zrejme aj výsledok rastu vplyvu národne orientovaných subjektov po parlamentných voľbách

do Národnej skupštiny Srbskej republiky v máji 2016 (Srbská radikálna strana – 8,1 percent, koalícia Dveri-DSS - 5,04 percenta) (RIK 2016).

Podľa návrhu Stratégie rozvoja kultúry Srbskej republiky v rokoch 2017 – 2027, predloženého Ministerstvom kultúry a informácií Srbskej republiky predstavuje srbský spisovný jazyk „jeden z najdôležitejších kohéznych faktorov v spoločnosti". Starostlivosť oň má byť zverená Rade pre srbský jazyk. Posilniť prítomnosť cyriliky vo verejnom styku má zníženie daní na publikácie v cyrilike a daňové úľavy pre súkromných vydavateľov publikácií v cyrilike. Pri nákupe kníh do knižníc majú byť uprednostnené knihy, vydané v cyrilike, podobne aj pri financovaní prekladov krásnej literatúry a diel z oblasti humanitných vied. Daňové úľavy sa majú týkať aj distribúcie zahraničných filmov s titulkami v cyrilike. Kultúrne podujatia financované Ministerstvom kultúry a informácií majú obsahovať logo aj v cyrilike. Komerčné televízne stanice majú byť zaviazané publikovať 50 percent titulkov v cyrilike, mobilní operátori zas garantovať rovnoprávne používanie cyriliky. Stimuly v prospech používania cyriliky majú byť poskytnutí aj komerčným firmám (*Nacrt strategije...* 2017: 77-78). Ministerstvo kultúry a informácií takisto v júni 2017 predložilo aj návrh novelizácie Zákona o úradnom používaní jazykov a písiem. Cyrilika má podľa tohto návrhu získať štatút „materského" písma, kým latinka je situovaná do pozície „pomocného písma". Zákon ako „úradný styk" definuje aj komunikáciu vzdelávacích inštitúcií, médií, ekonomických subjektov a všetkých druhov verejných inštitúcií, predpokladá aj povinné označovanie tovarov, návodov na používanie, informácií o vlastnostiach tovarov a služieb, záručných listov, faktúr, účtov a potvrdení v cyrilike. Písmo je spolu so srbským jazykom definovaná ako „súčasť kultúrneho dedičstva a otázka identity každého národa a jeho kultúry" (Ministarstvo 2017).

Návrh novely zákona predpokladá faktickú elimináciu latinky z verejného života. Jeho dikcia, ako bola prezentovaná zástupcami ministerstva, sa približuje návrhu, ktorý predložilo Združenie na obranu cyriliky „Dobrica Jerić," pričom členmi príslušnej pracovnej skupiny, ktorá sa pod návrh podpísala, sú viacerí jazykovedci z Filologickej fakulty Belehradskej univerzity, známi z nekompromisného presadzovania obnovenia dominantného postavenia cyriliky vo verejnom živote (napr. Veljko Brborić alebo Miloš Kovačević). Predloženie takéhoto návrhu zákona, ako aj návrhu Stratégie rozvoja kultúry Srbskej republiky, teda indikujú zásadný posun srbskej spoločnosti doprava, pričom ani v minulosti, počas vlády nacionalistickej Srbskej socialistickej strany na čele s prezidentom Srbskej republiky, resp. Juhoslávie Slobodanom Miloševićom v rokoch 1989-2000, neboli prezentované podobné tradicionalistické zámery na reštrikciu postavenia latinky.

Záver

Hoci v Srbsku v komunikačnej rovine má prevahu latinka, cyrilika v srbskom jazyku plní popri menšinovej komunikatívnej funkcii aj funkciu manifestatívnu. Časťou intelektuálnych a politických elít je vnímaná ako prvok národnej identity a svojbytnosti Srbska, dokonca až ako garancia pretrvania štátu a národa. Cyrilika sa tak v očiach časti srbskej politickej reprezentácie stáva atribútom srbskej štátnosti a nezávislosti, napriek tomu, že táto percepcia je v rozpore s realitou každodennej komunikácie významnej časti občanov, ak aj nie ich väčšiny. Spôsob, akým je nastoľovaná požiadavka na oslabenie legislatívneho postavenia latinky a v konečnom dôsledku aj zmenšenie frekvencie jej používania vo verejnom, živote, nemá konsenzuálny charakter, naopak, spoločnosť rozdeľuje, hoci v súčasnosti sa za posilnenie cyriliky zasadzujú sily, ktoré na srbskej politickej scéne majú dominantnú pozíciu. Jazyková realita srbskej spoločnosti takisto nasvedčuje, že posilňovanie cyriliky nie je prioritou väčšiny spoločnosti a túto požiadavku si časť politického spektra neosvojila. Naopak, nasvedčuje, že používanie latinky sa v očiach veľkého počtu občanov Srbska stalo komponentom srbskej národnej identity. Možno teda konštatovať, že opatrenia, ktorých cieľom má byť posilnenie postavenia cyriliky v úradnom styku i vo verejnom priestore vychádzajú z normatívnej, ba s poukázaním na národné tradície až z esencialistického chápania národa, resp. národných záujmov.

Spor o písmo, ktorý v súčasnosti v srbskej spoločnosti prebieha, je zároveň aj súčasťou vymedzovania vzťahu k dedičstvu zaniknutej juhoslovanskej štátnosti. Je však charakteristické, že táto diskusia v Srbsku začala prebiehať podstatne neskôr ako v iných bývalých juhoslovanských zväzových republikách, keď napr. v Chorvátsku, ale aj v Chorvátmi a Bošnjakmi obývanej časti Bosny a Hercegoviny bolo odmietnutie cyriliky predmetom konsenzu. Spor o písmo, ktorý sa odohráva v prvom rade v prostredí občianskej spoločnosti, sa zároveň stáva aj predmetom manifestácie a súperenia politických strán rozličných ideologických orientácií. Kým ľavicové a centristické strany, ako napr. Demokratická strana, nepovažujú problematiku cyriliky za relevantnú a vo svojich programoch sa jej nevenujú, pravicové a nacionalistické zoskupenia prikladajú uvedenej problematike väčší význam.

Literatúra

AVRAMOVIĆ, Z. (2014): Neophodan je zakon o ćirilici. In: *Politika,* 31. 12. 2014, <http://www.politika.rs/sr/clanak/314863/> [18. 2. 2015].

BRBORIĆ, B. (2004): Standardni jezik i jezički standard. In: IVIĆ, P.; KLAJN, I.; PEŠIKAN, M.; BRBORIĆ, B. (eds): *Srpski jezički priručnik*. Beograd: Beogradska knjiga, s. 11-36.

BRBORIĆ, B.; IVIĆ, P. (2004): Načela naše jezičke politike. In: IVIĆ, P.; KLAJN, I.; PEŠIKAN, M.; BRBORIĆ, B. (eds): *Srpski jezički priručnik*. Beograd: Beogradska knjiga, s. 37-64.

BUGARSKI, R. (2000): Serbo-Croatian: How Many Languages? In: KUNZMANN-MUELLER, B. (ed.): *Die Sprachen Sudosteuropas heute.* Frankfurt/Main: Peter Lang, s. 192-199.

BUGARSKI, R. (2009): Jezička politika i jezička stvarnost. In: POŽGAJ HADŽI, V. (ed.): *Jezik između lingvistike i politike.* Beograd: Biblioteka XX vek, s. s. 91-112.

GREENBERG, R. D. (2004): *Language and Identity in the Balkans. Serbo-Croatian and its Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.

HROMADŽIĆ, A. (2017): *Samo Bosne nema.* Beograd: Biblioteka XX vek.

IVANOVIĆ, D. (2014): Ćirilica ispred latinice samo na jugu i istoku Srbije. In: *Politika*, 11. 12. 2014, <http://www.politika.rs/sr/clanak/313142-/Cirilica-ispred-latinice-samo-na-jugu-i-istoku-Srbije> [18. 2. 2015].

KRATOCHVÍL, P. (2010): Národní zájem a jeho legitimita. In: DRULÁK, P.; Handl, P. (eds.): *Hledání českých zájmů. Vnitřní rozmanitost a vnější akceschopnost*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 17-30.

KULIĆ, N. (2015): Ćirilica na Golgoti. In: *IN4S.net,* 22. 5. <http://www.in4s.net/nikola-kulic-cirilica-na-golgoti/> [18. 2. 2017].

MALEŠEVIĆ, M. (2009): „Srbija jača od Nokie". Politika identiteta u postkomunističkoj Srbiji. In: ČOLOVIĆ, I. (ed.): *Zid je mrtav, živeli zidovi*. Beograd: Biblioteka XX vek, s. 326-349.

MATIJEVIĆ, J. (2017): Zašto je u Srbiji ćirilica mrtvo slovo na papiru. In: *Večernje Novosti,* 26. 2. 2017, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/-drustvo/aktuelno.290.html:651944-Zasto-je-u-Srbiji-cirilica-mrtvo-slovo-na-papiru> [18. 7. 2017].

PAVKOVIĆ, A. (1998): From Yugoslavism to Serbism. The Serb national idea 1986-1996. In: *Nations and Nationalism,* Vol. 4. No. 4, s. 511-528.

PIPER, P.; KLAJN, I. (2013): *Normativna gramatika srpskog jezika.* Novi Sad: Matica srpska.

SAMARDŽIĆ, R. (1991): O istorijskoj sudbini Srba. In: *Serbia i komentari No. 2,* s. 165-185.

SIMIĆ, J. (2015): Udruženje "Matica ćirilice" izazvalo podelu među stručnjacima. *Večernje novosti,* 29. 1. 2015, <http://www.novosti.rs/vesti/-kultura.71.html%3A531366-Udruzenje-Matica-cirilice-izazvalo-podelu-medju-strucnjacima> [18. 7. 2017].
TOMIĆ, Đ. (2014): From 'Yugoslavism' to (post)Yugoslav nationalisms: understanding Yugoslav "identities". In: Vogt, R.; Cristaudo, W.; Leutzsch, A. (eds.): *European National Identities: Elements, Transitions, Conflicts*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, s. 271-292.
VULIČEVIĆ, M. (2015): U Srbiji se više knjiga štampa na latinici. In: *Politika,* 26. 8. 2015, <http://www.politika.rs/sr/clanak/336776/-Kultura/U-Srbiji-se-vise-knjiga-stampa-na-latinici> [18. 7. 2017].
WEISS, P. (2010): Národný záujem a zahraničná politika štátu. In: MARUŠIAK, J. (ed.): *Za zrkadlom politiky.* Bratislava: Veda, s. 42-83.
ŽIVANOVIĆ, K. (2014): Ivan Klajn: Ćirilica će postati arhaično pismo. *Danas,* 15. 12. 2014, <http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/ivan_klajn_-cirilica_ce_postati_arhaicno_pismo.55.html?news_id=294276> [18. 7. 2017].

Dokumenty [Documents]:

A. R. (2015): Srpski jezik ni je ugrožen, In: *danas.rs*, 24. 12. 2015, < http://www.danas.rs/danasrs/kultura/__srpski_jezik_nije_ugrozen_.11.html?news_id=313420 > [18. 2. 2017].
BEČKI KNJIŽEVNI DOGOVOR, 28. 3. 1850.
DEKLARACIJA (2017): *Deklaracija o zajedničkom jeziku.* <http://jezicinacionalizmi.com/deklaracija/> [18. 2. 2017].
Dveri: Program – kulturna politika. *Srpski pokret Dveri*.
M. B. (2015): Netolerancija. Latinicu neće ni ispod ćirilice, uništavaju i nove ulične table. In: *Blic.rs*., 31. 10. 2015. <http://www.blic.rs/vesti/-beograd/netolerancija-latinicu-nece-ni-ispod-cirilice-unistavaju-i-nove-ulicne-table/y9b3zm3/> [18. 2. 2017].
MINISTARSTVO KULTURE I INFORMISANJA (2017): *Strategija razvoja kulture Republike Srbije od 2017. do 2027. (nacrt, 30. 5. 2017).* Beograd: Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije.
MINISTARSTVO KULTURE I INFORMISANJA (2017): *Predstavljeni predlozi novih zakonskih rešenja za unapređenje jezičke politike.* Beograd: Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, 15. 6. 2017.
NOVA SRBIJA: Tradicija – ćirilica. *Nova Srbija,* <http://www.nova-srbija.org/tradicija.aspx> [18. 7. 2017].

NOVOSADSKI DOGOVOR (1954): In: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom.* Zagreb: Matica hrvatska; Novi Sad: Matica srpska, 1960, s. 9-10.

OPEN SOURCE (2014): *Rezultati istraživanja o upotrebi latiničnog i ćirilično pisma u Srbiji.*

RIK (2016) *Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije,* 24. 4. 2016 – 4. 5. 2016. Beograd: Republička izborna komisija.

SANU (1986): *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nacrt).*

SNS (2011): Bela knjiga „Programom do promena." Beograd: Srpska napredna stranka.

SPS (2010): *Program Socijalističke partije Srbije.* Beograd: Srpska socijalistička partija.

SRBIJA DANAS (2014): Čirilica je ugrožena, u medijima je zastupljena samo 10 %, 11. 12. 2014, <https://www.srbijadanas.com/clanak/cirilica-je-ugrozena-u-medijima-je-zastupljena-samo-10-11-12-2014> [18. 2. 2017].

UDRUŽENJE: Intervju. Predrag Piper o jeziku kao osnovi nacjonalnog identita. In: *Udruženje za odbranu ćirilice „Dobrica Jerić"* <http://www.cirilica-beograd.rs/> [29. 7. 2017].

Ustav Kraljevine Jugoslavije 1931.

Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1921.

Ustav Republike Srbije 1990.

Ustav Republike Srbije 2006.

Ustav Savezne Republike Jugoslavije 1992.

Večernje novosti (2015): *Aksja za spas ćirilice. Rašković Ivić: Manji porezi za izdanja na ćirilici,* 21. 2. 2015.

Zakon (1991, 2010): *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama,* Službeni Glasnik, č. 45/91, č. 30/10.

Zakon predlog: Zakon o službenoj i javnoj upotrebi jezika i pisma. Predlog. In: *Udruženje za odbranu ćirilice „Dobrica Jerić",* <http://www.cirilica-beograd.rs/media/javnoj%20upotrebi%20pisma.pdf > [29. 7. 2017].

Štúdia bola vypracovaná v rámci grantu VEGA 2/0036/15 Národnoštátne záujmy SR v medzinárodných vzťahoch v post-integračnom období.

Kontakt:

Mgr. Juraj Marušiak, PhD.

Ústav politických vied
Slovenská akademia vied
Bratislava

Institute of Political Sciences
Slovak Academy of Sciences
Bratislava, Slovakia

E-mail Address: juraj.marusiak@savba.sk

Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.
Zborník príspevkov z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Language and Politics. Between Linguistics and Political Science II.
Proceedings of the 2nd Annual International Scientific Conference

Recenzenti/ Reviewers:

prof. PhDr. Richard Repka, CSc.
prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Konferencia bola organizovaná a zborník vychádza ako súčasť projektu VEGA 1/0347/15 s názvom *Parlamentný jazyk v koncepte štiepnych línií*.

The Conference was organized as a part of the VEGA project 1/0347/15 *Parliamentary language in the concept of cleavages.*

Bratislava, EKONÓM, 2017

ISBN 978-80-225-4424-5